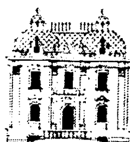
BALYS SRUOGA

RAŠTAI

SEPTYNIOLIKA
TOMŲ

LIETUVIŲ LITERATŪROS IR TAUTOSAKOS INSTITUTAS

BALYS SRUOGA

RAŠTAI

ŠEŠTAS TOMAS
LITERATŪROS KRITIKA
1911–1923

VILNIUS ALMA LITTERA 2001

UDK 8882.2(081)
Sr 21

Parengė

ALGIS SAMULIONIS

(1936–1994)

RIMAS ŽILINSKAS

Viršelyje panaudotas dailininko

TELESFORO KULAKAUSKO

pieštas portretas

Redagavo

DONATA LINČIUVIENĖ

RIMAS ŽILINSKAS

Dailininkas

VYTAUTAS VALIUS

Knygos leidimą parėmė Lietuvos Respublikos kultūros ministerija

ISBN 9986-02-973-2 (6 tomas)
ISBN 9986-02-165-0 (17 tomų)

TURINYS

STRAIPSNIAI

SANCTA SIMPLICITAS

Šventa stačiokybė

Tamsi rudens naktis. Vėjas taip ir švilpia, kaukia, siaučia, drasko suirusią, sulūžusią vargdienio trobelę; be pasigailėjimo, be perstojimo klebena į langą, užkimštą skarmalais, tai į duris... Tai liūdna melodija vandens lašų pertraukia ūžimą, kaukimą. Šlapia, dumblynė...

Taip liūdna tada sieloje, taip neramu, jog, rodos, plyš ji nuo sielvartų, skausmų. Ir širdis nenor linksmai plakti; banguotomis jūromis supa sukilusios mintys ir neša amžinybėn, kur jos ten be gailesčio žūva. Tai audros istorija.

Seniai jau sumigo vargšai žmonelės, Kirkinų miestelio gyventojai, seniai nebešviečia žiburiai – ilsisi bėdini nuo sunkaus dienos triūso. Nė gyvos dvasios nebesigirdi, nebesimato! Tik vėjas, purvynė, lietus, ūžimas...

Štai ant kalnelio baltuoja didelis rūmas, „aptaškytas" „juodais" rudenio „purvais", – tai šventoji apaštalėlių klebonija. Ir joje seniai seniai tyla ir „tamsu"; seniai jau jaunasis kunigėlis Davatkutis ilsis, pavargęs būktai nuo „amžinųjų darbų". Štai nubudo, apsivertė ant kito šono ir vėl knarkia.

Bet Davatkutį nabagą kažin kodėl baisūs sapnai kankina, neduoda poilsio nė naktyje. Rodos, jis sako ilgą, prakilnų pamokslą ir štai, o baisybė: krintąs žemyn iš savo „tribūnos"; tai atleidinėjąs nuodėmes savo avelėms ir vieną kitą betąsąs už skaitymą „bedieviškų" knygų.

Mintys jo truputį į šalį nukrypo – ir jis atsidūrė už didelio didelio stalo, apkrauto knygomis, popiergaliais ir visokeriopais kitais „šlamštais". O *sancta simplicitas*! ir... kritiką berašąs. Paėmęs pluoštą eilių ir skaitąs:

Kelionė darbas paprastas,
Kelionė tikras reikalas,
Kelionė – ponų išmislas,
Kelionė vargas didelis...

„Ha... Kaip čia pasakyt?.. Tai būtų lyg dekadent... bet geriaus autoriaus pažiūrėsime". Gale pluošto skaitąs – „Adomas Jakštas"; jo veidas nušvitęs tada neapsakoma linksmybe – „Tai Jakšto eilės"... Kiek jose poezijos, tikrosios dailės, koks idėjos prakilnumas. Kaip tai puikiai aprašyta kelionė. Tos eilės geros vien dėl to, kad Jakšto. Jog be kelionės nė gyvas ir negyvas sutvėrimas negali apsieiti. Vanduo, ir tas keliauja. O Jakštas taip puikiai tą visą vienu žodžiu pasako. Be abejonės, jo eilės priguli prie geniališkiausiųjų pasaulyje. Urrra! Tegyvuoja „poezija, tikroji dailė"! Urrra! Pažiūrėsi – kas čia toliaus yra?" Skaitąs:

Ko liūdi, berželi, ko liūdi?
Ko verki, nuleidęs šakas?..
Kam svyra žalieji lapeliai?
Kam varvini šaltas rasas?

Ar auštantis rytas nelinksmin,
Ar gaila naktinės tamsos?
Ko verki, berželi baltasis,
Ar ilgias lapeliai šviesos?

Neverk, svyruonėli jaunutis;
Jau greitai saulytė tekės,
Bus linksma, gražu ir malonu,
Iš džiaugsmo lapeliai mirgės.

„Rodos, būtų lyg nieko sau. O kokio gi autoriaus? – Jovaro! (Čia jau net popieris iš rankų krintąs.) Viešpatie, apsaugok! Jei to pačio Jovaro, kurs rašinėja į „Lietuvos ūkininką"? O „Ūkininkas" – „bedievių" laikraštis, be abejonės, ir Jovaras – „bedievis". O bedievio eilės – niekados nebuvo ir nebus geros.

Aišku kaip penki pirštai. Iš tikro, jose nėra nė poezijos, nė prozos geros. Begėdiškos, ciniškos, tikrai dekadentiškos! Kaip jį dar šventa žemė nešioja? Taip susijudino Davatkutis, kad nė nepasijuto, kaip atsirado palovyje. Vėjas kieme kaukia; apuokai ir pelėdos „vi vai, vi vai". Daugiaus nieko...

GYVENIMO SKEVELDOSE ...

I

Jau ir lietuvių literatūrai pradėjo spindėti aušrelė tikrosios dailės. Jau pasirodė keletas eilių knygučių, apčiuopiančių savo skiltyse tikrosios dailės-poezijos nors trupinius. Štai neseniai apleido spaudą dvi knyguti gerb. Vinco Krėvės, būtent: „Užkeikta merga" ir „Milžinkapis". Šios dvi knyguti gali eiti drąsiai lenktynių su by kokia poema ar eilių rinkinėliu lietuvių kalba turiningumu savo poezijos. Labiausiai malonu ir pagirta, kad čia poezija liuosa, ne „dirbtina", kokią mėgsta tankiai vartoti net geriausieji mūsų dainiai-poetos, daili; autorius nesistengia padaryti savo knyguti „poetiškom", nesistengia būti poetu – poezija pati per save apsireiškia, pati savaime plaukia. Pabrėžiu, kad aš neturiu omenyje užduoties rašyti rimtą, detalią kritiką šiųdviejų knygučių, bet tik manau apgraiboms perkratyti pačius pagrindinius elementus ir motyvus Krėvės poezijos, apsireiškusios jose.

II

Kadaisiai tai seniaus vienas garsus filosofas-psichologas tarė: „Visa, kas dvasiška – amžina ir tobula. Bet jeigu ta dvasia yra varžoma kuo nors materialiu, tai jos tobulystė tirpsta ir galop žūna". Šiuos aukso žodžius galima liuosai, be nuodėmės

pritaikinti ir prie poezijos, nes ši pastaroji yra dalykas dvasios. Poezija gali būti ir apsireikšti pilnoje savo tobulystėje ir grožėje tiktai tada, kada ji nėra varžoma nei „forma", nei „norma" arba, rusiškai pasakius, „непринужденная". Kertiniu akmeniu pamato pasaulėžvalgos daugelio poetų būna šie klausimai: kur poezija yra, kaip apsireiškia, kas tai yra dailė? – Poetas naujosios dvasios, kurių tarpe yra ir Vincas Krėvė, sako ir tvirtina, ir, rodos, neklysta, kad poezija yra kiekviename daikte, kiekviename apsireiškime, visokiuose jausmuose, visokiame tvarinyje (создание), nežiūrint į tai, ar tai visa bus pikta, ar gera (добро и зло). Juk poetos tikslas ir užduotis yra mokėti visur atrasti poeziją, ją apreikšti, o kas proza ar proziška, tai visa pridengti šešėliais. Poeta neturi savo užduotim išteisinti piktą (зло), jeigu kas iš tikrųjų yra pikta, poeta nenori iš nedoro padaryti dorą, bet jo tiesioginė užduotis rasti visur poeziją ir apreikšti ją. Poezija glūdi ir laimėje, ir nelaimėje, ir verksmuose, ir skausmuose, ir džiaugsmuose, ir kančiose, ilgėjimos, viltyj, meilėj, gamtoj... o apreiškimas jos tai ir bus tikroji dailė. Tikroji dailė, grožė, poezija, kaipo transcendentinė dvasia, kaipo neapčiuopiamas objektas, negali būti nei tobulinama, nei progresuojama, nei gražinama, nes ji yra tobula, ji pati yra grožė, nes, pasak Feto:

Только песне нужна красота,
Красоте же и песней не надо!

Tobulinties gali tiktai patys poetos, gali aiškiau konstatuoti savąjį įkvėpimą, lavinti savąjį supratimą grožės, dailinti skonį. Tiktai poetos būna menki, netobuli ir tobulesni.

Gerbiamąjį Vincą Krėvę, kaipo poetą, galima priskaityti prie tobuliausiųjų mūsų literatūros dirvoje. Beveik jis tiktai vienas tikrai moka rasti kiekviename daikte poezijos, o visa, kas „nepoetiška", pridengia taip, kad nei nekvepia, nei nežymu, arba tiesiog „inkvėpia poeziją". Ima jisai laimę ir džiaugsmą, meilę ir skausmą, sielą ir jausmus, netgi „sausąją medžiagą", kurioje ypač sunku sugaudyti šešėlius poezijos – visame jis randa poezijos, harmonijos, dailės, pas jį viskas puiku, dangiškai anioliška.

III

Vincas Krėvė nežino prozaiškų veikimų, materiališkų „šuolių", medžiagiškų vargų – pas jį viskas taip lengva, dvasiška; viskas kerėjančiai malonu. Net aršiausieji vargai, aršiausiosios kančios, baisiausia vidujinė ir išvidinė kova – viskas susilieja į vieną nepaprastą, nežemišką, efyrinę, dangišką melodiją... kuri kartais suskambės linksmais lakštingalos dainos akordais, tai prisipildys bangomis begalinio ilgesio, ilgesio laimės ir meilės... Ta nepaprasta harmonija tiesiog užukeri nuvokiantį dailę skaitytoją, kad nebejaučiama nei baisaus mūšio su kryžiuočiais, nei Zubrio, Meilužės ir „raitelių" priešmirtinės agonijos, nei ilgėjimos kalinčio rūsyje Šviedrio, nei pykčio rūstų kryžiuočių, nei užsidegimo keršte, nei galingosios maldos atmonijimui – tik jaučiama, kad plaukia begalinė melodija, o draug su ja dailė-poezija-grožė, o mintys-svajonės tik tūno, tik skleidžias, tik lekia ton šalelėn, „kur saulelė linksmiau šviečia, kur girelės meiliau ūžia, kur paukšteliai gražiau čiulba"...

Antras pamatinis bruožas Krėvės poezijos – tai mokėjimas paversti visus veiksmus ir veikimus, skausmus ir verksmus ir visa, ką pasaulis gali daryti ar jausti, į begalinę, harmonišką, efyrinę melodiją.

Tą pas kitus mūsų dailės poetus (nebekalbant jau apie „prozos poetus" bei „publicistikos" ir „satyros") vargu bo rasime.

IV

Nežiūrint į visą objektyviškumą stiliaus, į dar objektyviškesnį siužetą, pačios tos dvi poemi išėjo truputį subjektyviškai lyriškos. Bet Krėvė taip mokėjo pridengti visą lyrizmą gryna eposo daile, kad nepraktiška siela vargu bo įstengtų ją pastebėti ar atjausti.

Krėvė taip puikiai mokėjo atvaidinti senovę savo trumpose poemėlėse, taip mokėjo sugaudyti dvasią ir ūpą senovės, taip

sugebėjo visa išlieti naujose ar bent atnaujintose, tobulose literatūros formose, kad šiuo atžvilgiu tas dvi knyguti galima drąsiai statyti greta su kapitališkiausiausiais istorijos veikalais skaitlinguose tomuose. Ir tai retas kuris istorikas taip gerai tesupras dvasią ir sielą apribuotosios epochos, retas kuris temokės trumpuose akorduose supinti ją ir atiduoti globon atjaučiančio skaitytojaus. Nežiūrint į didį gabumą-talentą dainiaus-poetos, Krėvė stovi labai arti prie liaudies, su juo nesusilygys nei Liudas Gira („Tėvynės keliais"), nei rusų Kolcovas, nei anglų Tompsonas. Jis tiktai vienas tesugeba prieiti prie slaptingiausių jausmų širdies, prie svajonių klajojančių, sielos sapnuojančios... Jam nereikia daryti psichišką analizę – pati ji plaukia drauge su galingomis melodijomis, pati per save apsireiškia, pati savaime aiški. Jam vienam tiktai pasiekiamas ilgėjimos sesulės, skausmas bernyčio, karan išjojančio, šviesi viltis laimingosios ateities, graudi gegulės dainelė, skaidrus mergelės balselis ir tyli, nekalta, dangiška meilė. Tai dar pirmas apsireiškimas lietuvių literatūroje, kad dainius stovėtų taip arti prie liaudies. (Žinoma, išskyrus kunigą Vienožinskį, bet šis buvo daugiau lyrikas negu eposo poetas.)

V

Abi knyguti parašyti labai gražia kalba, kad, pasak autorių, dieną naktį beskaitydamas neatsiskaitytai, neatsigrožėtai, neatsigėrėtai... Beveik visur išlaikytas chorėjinis ritmas. Visur dvelkia viena ir ta pati prakilni melodija. Beveik kiekvieną daiktavardį lydi kuo gražiausi, originališkiausi, artimiausi liaudies poezijai epitetai. Daug tokių vietų, kur Krėvė tiesiog, anot rusų, „неподражаем!". Labai daug puikių, originalių sulyginimų, kokių pas kitus mūsų poetus nei šešėlio nerasime. Pavyzdin, aprašinėjant grožę Lietuvos sesulės-mergelės, jis jau nebesinaudoja terminais à la „graži kaip pavasario rytas" etc., kurie mūsų rašliavoj virto tiesiog šablonizmu. Ir be jų Krėvei išeina

sesulė dar meilesnė, dar gražesnė, dar skaistesnė; jos dainelė dar skaidresnė, dar skambesnė, malonesnė...

Kaži kodėl tiktai gamta liko beveik nejudinta; bet jau kuris akordas ir ją iš netyčių užgavo – ir ten liejasi puiki harmonija. Jis išranda gamtą esant jaučiančia, įeinančia padėjiman žmogaus, atsakančia jo jausmams. Žmogus sulig jo poezija – tai dalelė jaučiančiosios, alsuojančios gamtos (sulyg. pažiūras į poeziją Feto). Iš skeveldų insipainiojusios lyrikos matoma, kad Krėvė griežtai priešinas pažiūroms į gamtą à la Tiutčev, kurios įtaria gamtą esant grynai objektyviška, neatjaučia žmogaus ūpui, ir tiktai žmonės būk prisitaikiną prie stadijų gamtos.

N.A. DOBROLIUBOVAS

И умолк твой голос честный,
И смежился честный взгляд,
И уложен в гроб ты тесный,
Отстрадавший брат.

N. Dobroliubovui numirus

I

Rasi daugelis girdėjo apie intekmingą, rusų šviesuomenės tarpe begyvuojančią, liaudininkų (народники) srovę. Paskutiniais laikais ir mūsų besimokančioji jaunuomenė pradėjo tąja srove indomauti, ir nemaža jau atsirado jos pasekėjų, taigi, manau, kad ne pro šalį būtų ir mums, nors apgraibomis, susipažinti su tos srovės tėvu – [N]ikaloju, Aleksandro sūnumi, Dobroliubovu ir su tais idealais, su tomis aukštomis idėjomis, kuriuos auklėjo, kuriais gyveno ir kuriuos vykdė Dobroliubovas ir jo didi pirmtakūnai: Bielinskis, Gercenas, Granovskis.

Ketvirtoji dešimtis metų praėjusio šimtmečio tai buvo viena iš gyviausiųjų ir svarbiausiųjų rusų kultūrinio gyvenimo epochų.

Tai buvo senųjų, savąjį amžių atgyvenusiųjų pažiūrų ir idealų trupinimo ir skaldymo epocha, supelėjusiojo gyvenimo surėdymo griovimas ir pradžia statymo naujo. Šioje epochoje prasideda visuomenės dirvos valymas, laimingesnės ateities vardan ardoma viskas archaiiška ir dedamas kertinis naujo pamato akmuo, ant kurio paskui išaugo dideli rūmai!

Reališki šešių dešimtųjų metų veikėjų pasisekimai ištisai prigulėjo nuo praeities, nuo tų tvirtų šulų – keturių dešimtųjų metų pionierių, kurie begalinėj tamsoj, apglobusioje tų laikų Rusią, matė ir nujautė jau „nepermatomoj tolumoj aušros spindulius" ir rengė savo tėviškei prakilnius sūnus.

Ir mes matome „liepsnojantį tribūną" – V. Bielinskį, kurio prakilni širdis degė tyra ugnimi, apšviesdama savo liepsna visas rusų visuomenės pakampes. Paskui jį seka rusų „objektyvio realizmo" kankinys – Gercenas, kuriam prisiėjo nusikratyti tėviškės dulkių ir ieškot prieglobos tolimojoj Prancūzijoje, vėliau gi laisvojoj Anglijoj. Tiktai iš ten tepasiekdavo nuliūdusios tėvynės krantus jo į amžiną kovą šaukiančio „Varpo"* balsai. Tenai gi sužibėjo jo „Polinė Žvaigždė", mėčiusi ir svaidžiusi tiesos žodžius sukietėjusiai visuomenei.

Prie šių dviejų milžinų prisišliejo ir trečiasai, rusų mokslininko prototipas, profesorius Granovskis.

Šie trys vyrai ir sudarė tvirtą nepajudinamąjį triumviratą, bekovodami su apsileidimu ir tamsa dėlei geresnio būvio ir ateities, liuosybės ir žmogaus teisių.

Visa, kas jauna, kas tvirta, kas teisinga ir talentuota, grupuojas prie šio triumvirato. Pirmučiausia prisideda jaunas, utopijon palinkęs – svajotojas moralistas filosofas Stankevičius su savo rateliu, kurio doros intekmę jautė visi, pažinusieji jį, kurį ir Dobroliubovas, tarp kitko, šiaip mini:

> O, kad kiekvienos visuomenės dauguma būtų iš žmonių, panašių į Stankevičių, tai būtų nereikalinga ir ta kultūrinė kova, ir kankinimosis, ir kančios, kurių mėgsta reikalauti per daug „utilitariški žmonės.

Draug su juo prisišliejo artimas Granovskio ir Gerceno jaunystės draugas – poeta Ogariovas. Toliau eina epikūrietis ir dailės žinovas Vasylius Botkinas, Konstantinas Aksakovas, pastarojo brolis Jonas ir daug kitų. Ypač pasižymėjo savo skaistumu, taktika, energija minties revoliucionierius Čaadajevas ir paskum

* „Колокол" – žurnalas, kurį išleidinėjo Gercenas, Londone bebūdamas, „Полярная Звезда" – irgi jo žurnalas.

pagarsėjęs kaipo anarchistas Bakuninas. Šios tai grupės veikimas visuomenėje ir pasižymėjo galingu protestu prieš visas valdančiąsias sferas ir ypatingu... kartais naivišku idealizmu, kuris lydėjo juos visą gyvenimą.

Keturių dešimtųjų metų visuomenės veikėjų energija ir jųjų veikimo aplinkybės taip skiriasi vienas nuo kito kaip šviesa ir tamsa.

Tvankios, vis besididinančios reakcijos atmosferos metu pasirodė gyvenimo arenoje idealistai keturių dešimtųjų metų. Aplinkybės protiškojo ir doriškojo plėtojimosi šiųjų žmonių buvo sunkesnės negu slopinančios. Sunkiais laikais jie augo. Ir visi prakilnūs jųjų troškimai buvo ištisai paaukoti tėvynei. Tiktai ji užžiebė pirmąją meilę ir pirmąjį pagiežos jausmą; tiktai jos vardan buvo ištarti pirmieji jųjų palaiminimai ir prakeikimai; tiktai ji išmokė juos skirti nuslopintą vergų Rusiją nuo oficialės; ji išmokė juos mylėti aukas ir neapkęsti priešų.

Tuo tarpu mokslo žinyčiose-universitatėse viešpatavo pilna betvarkė; mokslai virto gražių ir vaikiškų anekdotų rinkiniais. Nuo liberalinių 1804 metų įstatų realiame gyvenime seniai jau nieko nebebuvo likę. Mokslo laipsnius dalino „bemoksliai globėjai" – nuo universitačių atėmė ir šią teisę.

Svetimtaučiai profesoriai pradėjo mesti savo katedras ir išvažinėjo atgal savo gimtinėn. Puvėsių ir pelėsių dvasia vis labiau ir labiau brovėsi rusų visuomenės gyveniman.

Manifestu 1817 metų tikėjimas apskelbta tikruoju mokslo pamatu. Universitatės, kaipo ateizmo ir revoliucinės dvasios šaltinis, atiduota Rudničių ir Magnickių globoms. Prigimties mokslai, o drauge su jais politikos ir filosofijos, pripažinta visuomenės surėdymui pragaištingais, ir jų katedros išnaikinta.

Pati profesorija irgi susiskaldė: viskas nekultūringo, barbariško, žemo, parduotino rengia kerštingą karą prieš iniciatyvos, liuosybės, energijos ir talento žmones.

N.D. Noskovas sako: „Generolai komandavo universitatėmis; geresniuosiuos profesorius išvaikydavo, o prastesnieji palikę buvo tiktai pataikūnai (*чинодралы*)".

O cenzūros žiaurumas kasmet vis augo. Ji [cenzūra] įsikišė į universitačių lekcijas ir mirtinai kovojo su raštija. O valdžia, rodos, nenorėjo ir turėti ko nors bendro su visuomenės troškimais.

Todėl nieko stebėtino, kad geresniuose mūsų visuomenės sluoksniuose gimsta begalinis ilgėjimasis laisvės ir žmogaus teisių, ir kiekvienas savo širdyj rengia tylų protestą. Pradeda atsirasti politinės draugijos, ir sušvinta kruvinos gruodžio dienos 1825 metų.

O visa gi gyventojų masė tūnojo tamsybėje.

Pirmutinis viešas protestas nepavyko, prasideda atkakli reakcija. Geresnieji rusų žmonės beveik visai buvo nustoję vilties susilaukti šviesesnių dienų, ligi Sevastopolis nenuveikė „oficialių liaudininkų". Ypač apverktinas buvo jautrios ir veiklios jaunuomenės padėjimas. Štai ką sako Nikitenko savo dieninyje:

> Iš karto mes neramiai veržėmės pasaulin, bet kai pamatėme, kad su mumis nejuokauja, kad mūsų reikalauja tylėti ir sapnuoti, kad mūsų talentas ir protas nuteista supuvinti; kad kiekviena šviesesnė mintis – tai prasižengimas prieš visuomenės surėdymą, kada, vienu žodžiu, mums apreiškė, jog mokyti mūsų visuomenės žmonės – tai parodijos; kad kareiviška disciplina tėra vienas faktorius, kuriuo besiremiant ir tegalima veikti – tada mūsų jaunuomenė doriškai nusiminė. Visi jos aukštesnieji jausmai, visos idėjos, šildančiosios širdį, raginančios žengti gero, tiesos pusėn, liko vien tik svajonėmis, o svajot protingiems žmonėms – juokinga.

Raštija ir katedra – buvo tik dvi vieninteli areni, kur galima buvo šiek tiek veikti. Bet cenzūros, pabaudos, išsiuntimai nedavė ir čia liuosai apsireikšti.

Aišku, kodėl, nežiūrint jų talentų, energijos, noro, pajėgų, jie nieko praktikiniai negalėjo nuveikti, negalėjo išnaudoti teorijų gyvenimui, o tik griovė, kiek galėdami, kiek įmanydami, senąsias tradicijas, supelėjusias autoritates, supuvusį visuomenės stovį, tokiu būdu rengdami pamatą „kitos kartos" veikimui. Tie senieji laisvės veteranai išauklėjo jaunuomenę, kuri kur kas pasekmingiau veikė 60-uose metuose, kuri nuveikė vergiją ir iškariavo manomąją luomų lygybę prieš įstatus ir t.t. Kokią intekmę jaunuomenėje turėjo senieji laisvės korifėjai, liudija kad ir šioks charakteringas atsiliepimas apie Bielinskį:

Bielinskio straipsnių nervingai laukė Petrapilyje ir Maskvoj nuo 25-tos kiekvieno mėnesio dienos. Penkis sykius studentai vaikščiojo į knygynus klausti, ar dar negauta „Отечественные записки". Posunkį numerį traukinėdavo iš rankų rankosna. – „Ar yra Bielinskio straipsnių?" – „Yra", – ir užguldavo jį neramia užuojauta, juoku, ginčais... ir trijų keturių įsitikrinimų, autoritačių kaip nė nebuvę...

Šių veikėjų pradėtąjį darbą toliau dirbo veikėjai šešių dešimtųjų metų, kurių vadais buvo Dobroliubovas ir Černyševskis. Bet nežiūrint to, kad visuomenės veikėjai šešių dešimtųjų metų turėjo tęsti darbą, pradėtą keturiasdešimtaisiais metais, nežiūrint to, kad vieni ir kiti vadovavosi beveik tomis pačiomis idėjomis, žengė prie vieno ir to paties prakilnaus tikslo, – vienok veikimas jų žymiai skyrėsi. Veikėjai keturių dešimtųjų metų buvo dėlei aplinkybių ir asmeninių ypatybių, daugiau teorininkai, o veikėjai šešių dešimtųjų metų – praktikos žmonės. Skyrė kartais juos dar ir veikimo motyvai...

Pats Gercenas, sulaukęs šešių dešimtųjų metų epochos ir užleidęs kovos areną jaunesniesiems kovotojams, ryškiai apibrėžia tą skirtumą. Štai jo žodžiai, kuriuos jis parašė Samarinui 1865 m. („Slavėnofilui"):

Ir mes, ir jūs (vadinas, „vakariniai" (западники), ir slavėnofilai), aplinkybių suspausti, buvome tik teorininkai, reflektoriai, rezonieriai, knygininkai, *slaptavedžiai* (kursyvas Gerceno – B. S.) mūsų idėjų vyrai – sužieduotiniai... *energija, darbais, vyriškumu* mes neatsižymėjome. Mes, be knygos, nieko nematėme, mes atsitraukėme nuo darbo, nes jis buvo taip juodas ar taip negalimas, kad nebuvo ko išsirinkti. Mes visi buvome drąsūs ir narsūs tiktai minties sferoje. Praktikos gi klausimuose, susidūrimuose su valdžia mes dažniausia apreikšdavome svyravimą, nepastovumą, nuolaidumą...

Dabar ne taip!

Iš tikrųjų, šie Gerceno žodžiai labai teisingi. Vartojant Turgenevo terminus, galima sakyti, kad „vaikai" žymiai skyrėsi nuo „tėvų", atsižymėdami gyva energija ir sveika spėka. Pats Dobroliubovas, charakterizuodamas „tėvų" kartą, sako:

Tos kartos žmonės buvo persiėmę aukštais, bet truputį abstraktiniais troškimais. Jie stengėsi pasiekti tiesą, norėjo gero, juos masino visados grožė; bet už viską aukščiau jie statė principą. *Principu* gi vadina bendrą filosofinę

idėją, kurią pripažindavo pamatu visos savo logikos ir doros. Baisiomis abejonių ir abstrakcijų kančiomis nusipirko jie savo principą ir jau nebeįstengė išsiliuosuoti nuo jo spaudžiančios ir slopinančios intekmės... Puikiausia žinodami minčių logiką, jie nežinojo gyvenimo logikos... Likimas su jais pasielgė be pasigailėjimo: daugelį iš jų praktikoje pražudė... ir galop jie persitikrino, kad gyvenimas neteisingas ir nesąmoningas, o teisingas ir sąmoningas tik jų vienas principas...

O „savąją" kartą jis apibrėžia:

Mes kalbėjome ir kalbame, neatbodami senųjų autoritačių, – vien tik dėl to, kad skaitome savo pažiūras atbalsiu to gyvojo žodžio, kuris aiškiai ir tvirtai mūsų visuomenės jauno gyvenimo tariamas... Jauni žmonės, gyvenime jau apsireiškusieji, priklauso dar prie taip vadinamojo tarpolaikio. Bet paskui jų ir iš dalies tarpe jųjų matosi jau kitas visuomeninis tipas, – *realių* žmonių tipas su tvirtais nervais ir sveika vaidentuve... Jie kur kas tvirtesni ir gyvesni... atsižymi ramumu ir tyliu tvirtumu...

II

Nikalojus, Aleksandro sūnus, Dobroliubovas gimė sausio 24 d. 1836 m. Žemojo Naugardo mieste. Jis paėjimo buvo iš dvasinės šeimynos, šventiko sūnus. Šeimynos tvarka buvo kieta, senobiška. Vaikai ir motina drebėdavo, bijodavo tėvo. Bet tėvas beveik nesikišdavo į vaikų auginimą, o visuomet būdavo užimtas visokiais „šio margojo pasaulio" reikalais, derėdavo su parapijonimis ir pirkliais, kuldavosi po miestą. Motina jo buvo gera ir išmintinga moteriškė, jos intekmė buvo žymi Mikalojaus būde, išlavinime ir apsiėjimuose.

Pradėjo mokinties Nikalojus gana anksti, o 1846 m. įstojo *dvasinėn mokyklon*. Atsižymėjo gabumu ir sumanumu. Pasimokinęs čionai vos dvejetą metų, įstojo *dvasinėn seminarijon*. Jaunystė jo buvo skurdi. Šeimynoje vienintelė motina paguosdavo, miesto jaunikaičiai ir merginos šalindavosi „menko ir nevikraus seminaristo", o klasės draugai irgi nemėgdavę jo kaipo „aristokrato". Matykite, jo tėvas buvo gana įžymus dvasininkų tarpe, kaipo gerą vietą beturįs.

Jo mokslo pasisekimų neminėsiu, jam vyko mokinties. Namie jisai irgi turėjo progos lavinties, kadangi tėvo turėta didelis knygynas. Gerai susipažinęs su dailiąja raštija, jisai pradėjo rašinėti. Pirmutinė daina buvo parašyta 13-tus metų bebaigiant.

Baigdamas dvasinę seminariją, jisai pradėjo svajoti apie svietinį mokslą, mąstė universitatėn važiuoti. Tėvas nenorėjo ir pagalvoti apie „svietišką mokslą".

Galų gale Nikalojus išsirengė Petrapilės dvasinėn seminarijon (1853 m.), bet ir jon neįstojo. Buvo taip atsitikę. Kada jisai atvažiavo Petrapilėn, tai draugai ir naujieji pažįstami prikalbino stoti *pedagogijos institutan*. Tėvas buvo pradedąs pykti, bet paskum „pasigailėjo", pamatęs, kad jo vyriausybė pritaria tokiam sūnaus pasielgimui. Žinoma, jaunam Dobroliubovui daug smagiau buvo mokinties pedagogijos institute negu dvasinėje vietoje. Būtų viskas gerai buvę, bet tuomi tarpu rugpjūčio 9 d. 1854 m. pasimirė jo tėvai. Paliko daugybė brolių ir seserų, kuriais reikėjo rūpinties. Jis nemėgo prašyti kieno nors pagalbos, bet pats vargo, pamokomis užsidirbdavo pinigų ir augino brolius ir seseris.

Būdamas institute, atsižymėjo savo dalyvavimu studentų opozicijoje priešais mokyklos vyriausybę.

Draugų atsiminimuose jisai nupasakojamas kaipo gabus ir rimtas dailiosios raštijos žinovas. Atsižymėdavęs tuo atžvilgiu draugų pasikalbėjimuose. Institutą pabaigė 1857 m., gavo vyresniojo mokytojo laipsnį, ir buvo paskirta jam auksinis medalis... pastarojo neatidavė jam kaipo „neištikimam".

Pabaigęs papuolė nominaliu II katedrų korpuso mokytoju, o *de facto* pradėjo dirbti „Sovremenniko" redakcijoje, kritikos ir bibliografijos skyriuose. Sunkus buvo jo gyvenimas, lėšų pragyvenimui trūko, reikėjo rašyti ir pašalinėmis pamokomis uždirbinėti. Gavo džiovą, užrubežys ir vietiniai gydytojai nepagelbėjo, sulaukė lapkričio 17 d. 1861 metų ir pasimirė. Jo veikimo pamatinė mintis buvo šitokia: *raštija privalo tarnauti liaudies reikalams, kritikos gi darbams pastebėti ir nurodinėti rašytojaus iškeltas, paliestas gyvenimo anomalijas ir palinkimus*. Pirmutiniai jo veikalai buvo:

„Собеседник любителей российского слова" и „Акт Главного педагогического института"*.

Trumpas buvo [N]ikalojaus gyvenimas, bet vaisingas. Štai Skabičevskis sako: „bet pasitaiko kitokių likimo numylėtinių, kurių veikalai dar ištisas dešimtis, šimtmečius gyvena po jų sutvertojo minties ir nenustoja laikų įvairumo (современности)".

Jisai sulaukė nuo nepuočių garbingo vardo – šešių dešimtųjų metų *vado*, bet, man rodos, kad tatai paaiškės šio straipsnio tąsoje. Jisai aiškiai suformulavo ir patvirtino šauksmą *į liaudį!*

Šitas šauksmas ilgai viešpatavo rusų jaunuomenės tarpe ir tai silpnėdamas, tai pakildamas sulaukė dabartinių laikų.

Savaime iškyla klausimas, kas dar tokia buvo naujoji srovė ir kieno buvo paleista pirmutinė mintis.

Taigi 1861 m. pasigirdo lozungas: į liaudį! Šis lozungas, kurio atkartojimas turėjo tokią, sakyčiau, magišką intekmę veikėjuose 70-ųjų metų, buvo mestas, tiesa, ne kieno kito, ne „naujosios srovės", bet senojo liuoso judėjimo veterano Gerceno, kuriam ir priskaitoma pirmutinis idėjos formulavimas, bet dirvą prirengė tokiam klausimo pastatymui ir surėdymui *Dobroliubovas*.

Buvo taip. 1861 m. ištiko Peterburge universitatės studentų susidūrimai su valdžia. Valdžia pasielgė su studentais priprastu bausmių būdu; be to, buvo platinamos paskalos, kad studentai esą neužganėdinti baudžiavos panaikinimu ir kelia riaušes.

Tada tai ir kreipėsi Gercenas į jaunuomenę ugnimi ir krauju nulietais žodžiais:

> ... Bet kur jums dėties, jaunuoliai, kuriems mokslo duris uždarė? Pasakyt jums – kur? Pasiklausykit, – gerovė – tauta nekenkia klausimui, – iš visų pusių didelės mūsų tėvynės, – nuo Dono ir Uralo, nuo Volgos ir Dniepro auga vaitojimas, kelias burnojimasi tai pirmapradis jūrų bangos kaukimas, kuri pradeda virti kerštinga audra po ilgo ir baisaus tylėjimo. *Liaudin! Su liaudimi!* Štai kur jūsų vieta, mokslo išgintieji. Parodykite šitiems Bistromams, kad iš jūsų išeis ne „pašlemėkai", o kovotojai, bet ne nusamdyti, o rusų tautos karžygiai!..

* Kas nori pasiskaityti, teingyja: Первое полное собрание сочинений Н.А. Добролюбова в четырех томах. Изд. А. С. Панафидиной, С.-П.-Б., 1912 г. Цена за 4 т. 5 руб.

Šito tai ir stengėsi pasiekti Dobroliubovas bėgyje viso savo taip trumpo, taip vargingo gyvenimo.

Prisižiūrint į veikimą ir gyvenimą Dobroliubovo, nenoroms ateina mintis į galvą: kaip tai 20-ties metų jaunikaitis nuo mokyklos suolo iš karto paima kelorodžio rolę tokiame dideliame ir svarbiame visuomenės organe, kaip tuo laiku „Современник"; ir kodėl šis vakarykštis vaikas, apymenkio pedagogijos instituto studentas, išeina rašto darbininko dirvon, apsiginklavęs tvirtu talentu, paima į savo rankas „skaitančiosios" inteligentijos „protus" ir tuoj iš karto pradeda kalbėti kaip „turintis valdžią"?

Dar labiau nuostabu, kaip tai per penkerius rašto darbo metus jis spėjo taip daug duoti skaitytojui ir pavirsti į garsų „gyvenimo mokytoją", vadovauti tų laikų inteligentijos protams ir pageidavimams, jog nešioti išnešiojo pirmutinius savo veikalų išleidimus: 1862 metų, 1871, 1876 ir 1886 m.

Nemažą rolę sulošė tuo atžvilgiu ir Černyševskis, kuris iš karto suprato ir pamylėjo Dobroliubovą po kelių mėnesių bendro darbo. Paėjimas iš to paties luomo, išauklėjimo vienodumas, laiko dvasia, idėjų sistemos aiškumas ir tas pats racionalis mąstymas taip ir suvienijo juodu. Jųdviejų santykiai buvo tokie kaip Getės su Šileriu ar Puškino su Gogoliu; nepraeidavo ir dienos, kad juodu nepasimatę liktų. Ir vienintelis žmogus, kurį norėjo pamatyt Dobroliubovas mirties valandoje, buvo Černyševskis.

Ši pažintis daug padėjo Dobroliubovui. Ji buvo „gyvasis pamatas" išdirbtoms pažiūroms argumentuoti ir suvartoti konkrečiai. Taip, pavyzdžiui, kada pasimirė tėvai Dobroliubovo, jis kokį laiką dar „dvejojo" tikybos klausimuose, bet susiartinęs su Černyševskiu persiima nuo jo kariaujančiuoju ateizmu, kuris taip atspindi 1858 m. parašytuose straipsniuose apie Mahometą ir budizmą.

Daug padėdavo ir žymiai sustiprindavo Dobroliubovą pasitikėjimas Černyševskiu. Pastarasis, kaip žinoma, supratęs pirmojo dvasią, atidavė jo globai tokį svarbų žurnalo skyrių, kaip literatūros kritika.

Černyševskis, rašydamas laišką Zosinui, prisipažįsta, kad jo sausam ir ramiai įsitikinusiam protui trūksta tos karštos, geležinės energijos, kuria gynė jųdviejų bendras pažiūras Dobroliubovas, beanalizuodamas tokius intymiškus gyvenimo klausimus, kurie natūraliai išdygsta dailiąją raštiją paliečiant.

Visa tai, suimta krūvon, gal ir išaiškintų tą valdantįjį toną pradedančiojo rašytojaus, jei kalbėtume ne apie tokį asmenį kaip Dobroliubovas. Bet jis jokios ambicijos, jokio egoizmo neprisileisdavo. Štai ką jis rašo apie save draugei Peščurienei 1858 metuose:

> Kaip jūs galite norėti, kad mano raštai būtų kartu mano nusiraminimas ir paguoda? Aš pats matau, kad visa, ką aš rašau, silpna, bloga, sena, nenaudinga, kad čionai matomas tiktai nevaisingas protas, be žinių, be argumentų, be apribotų praktikinių pažiūrų...

Atsiminimuose Golovačevos yra dar labiau intikrinantis argumentas. Jau jausdamas besiartinančią giltinę, Dobroliubovas, apsipylęs ašaromis, dejuoja, kad nieko esą „dar nesuspėjęs padirbti":

> Mirti žinant, kad nieko da nesuspėjau padirbti... Nieko!.. Kaip piktai apjuokė mane likimas... Kad nors da dvejetą metų prasitęstų mano gyvenimas, aš suspėčiau padaryti ką nors naudingo... Dabar nieko, nieko!..

Minėjau jo raštų valdantį toną. Kada Pirogovo pedagoginiai straipsniai iššaukė tokią didelę sensaciją rusų publicistikoje, jis pasveikino pastarąjį kaip lygus lygų. Ir jau 1858 m. rašo tokius žiaurios ironijos straipsnius, kaip antai „Русская цивилизация, сочиненная г. Жеребцовым", arba „О нравственной стихии в поэзии". O atsiminkime dar jo tolimesnį veikimą, jo garsųjį straipsnį „Накануне", kurio tonas privedė Turgenevą ligi to, kad jis pertraukė visokius sąryšius su laikraščio redakcija, nusiųsdamas Nekrasovui raštelį: „Išsirinkit, ką norite – aš ar Dobroliubovas"; atsiminkime dar jo drąsius ir aršius žodžius, kuriuos jis pasakė 40-ųjų metų žmonėms: vakarykščiai herojai, pradedant nuo Oneginų ir Pečiorinų, baigiant Rudinu ir Beltovu, visi, suvesti krūvon, sudaro puikų garsiosios oblomovščinos paveikslą:

Kada aš matau turtingą žemvaldį, kalbantį apie žmonijos teises ir asmens ištobulinimo būtinumą, – aš jau iš pirmųjų jo žodžių pažįstu jį, kad jis Oblomovas...

Jeigu susitinku valdininką, kuris skundžiasi, kad sunkus ir painus jo darbas, – jis Oblomovas...

Kada skaitau laikraščiuose liberalinius išsireiškimus prieš piktadarystę ir džiaugsmą iš to, kad galop padaryta tai, ko seniai laukė ir pageidavo, – aš manau, kad tai rašo vis iš Oblomovkos...

Kada aš esu tarpe apsišvietusių žmonių, karštai atjaučiančių žmonijos reikalus ir metų metais su nesimažinančiuoju karščiu beatkartojančių tuos pačius (o kartais ir naujus) anekdotus apie kyšius, apie prispaudimą, apie visokeriopas nuoskriaudas, – aš nenoromis jaučiu, kad išsikrausčiau senojon Oblomovkon...

Sustabdykite šių žmonių audringas prakalbas ir pasakykite: „Jūs sakote, kad negerai tai ir tai, tas ir tas, – kas gi reikia daryti?" Jie nežino. Pasiūlykite paprasčiausius įrankius, jie pasakys: „Bet kaip tai tuoj vienu kartu?" Būtinai pasakys, nes Oblomovai kitaip atsakyti negali. Pratęskite kalbą ir paklauskit jų: „Ką gi jūs manote daryti?" O jie jums atsakys tą, ką Rudinas atsakė Natalijai...

Kas daryti? Žinoma, pasiduoti likimui. Kas gi daryti? Aš per daug gerai žinau, kaip tai baisu, sunku, nepakenčiama, bet apsvarstykite patys". Daugiau nieko nuo jų neišgausite, nes visi jie oblomovščinos žymėti!

Į ką gi tikėjo Dobroliubovas?

Viršminėtasis „kultūringosios visuomenės" stovis ir santykiai duoda progos dasiprotėti, koksai buvo visuomenės veikėjų credo.

Jeigu keturiasdešimtaisiais metais rusų inteligentija pradėjo atgimti iš dorinio-intelektualio skurdo ir svajoti apie didžius darbus, tai jau 60-tais metais tos jos svajonės virto veikimo projektais.

Ant *slenksčio prie darbo* – štai inteligentijos gyvenimo istorijos momentas pradžioje Dobroliubovo darbavimosi epochos. Tikėjimas į būtinumą, į šventumą, į laukiančiojo darbo pasisekimą – štai Dobroliubovo tikėjimas.

Traukimas darban, prisirengimas veikiman, taip sakant, „pasninkai ir malda" – štai jo troškimai, jo reikalavimai.

Darbavimosi ir darbavimosi, kaipo antitezės senosioms svajonėms, – toks jo šauksmas ir viso verkimo turinys...

Nors keliais bruožais prisiminkime geresniuosius straipsnius Dobroliubovo.

Pamatinis klausimas, už kurį visomis išgalėmis Dobroliubovas kovojo, apsiginklavęs tvirtumu ir talento gabumu, prie kurio veržiasi jo liepuojanti meilės širdis, tai – baudžiavos klausimas. Pradedant Novikovo žurnalais ir baigiant Aksakovo chronika – jis neapleido nė vieno tų laikų raštijos bruožo, kad surinkti kuo daugiau argumentų. Karštai jis gynė, anot jo žodžių, užgautuosius žmones; naktimis parašė: „Темное царство", „Забитые люди"... beanalizuodamas jų žmoniškumo esybę. Kaip ir Bielinskis, jis neužmiršta naikinti svarbiausiojo pažangos tormazo, kuris varžo pažinimą savęs, prieš tikrąją pažangos bėdą, prieš nusilenkimą autoritetams. Visur ir visame, ar užkabindamas auklėjimo pamatus, ar tai analizuodamas tamsiąją viešpatiją, kurios ribas toli išplečia už pirklių luomo būvio, kurį piešia Ostrovskis, išrodinėja, kaip autoritetų klausimas kenksmingas racionaliam mąstymui ir doro gyvenimo plėtojimuisi. Vaikystėje tiek pridrebėjęs prieš savo tėvą ir iš baimės nerasdamas išsiteisinimui žodžių net tada, kai jautėsi nekaltas esąs, o paskiau paragavęs seminarijos ir pedagogijos instituto tvarkos – pats ant savo kailio išmėgino autoritetų reikšmę ir neapkęsdavo jų.

Bet svarbiausios ir numylėtos jo temos – tai darbavimasis dinamine energija, judėjimas ir spėka. Vardan ko jis užsipuola ant Oblomovų ir oblomovščinos ir studijuoja jos visus apsireiškimus ir šešėlius kultūrinio gyvenimo palėpėmis? Arba vardan ko gi jis taip karštai ir intikrinančiai gina Insarovą, kuris „tėvynės laimėje mato savo asmens laimę" ir „savo intyminį darbą atlieka paprasčiausiu būdu, kaip valgo ir geria"... Ir taip trokšta jisai to „rusų Jasarovo" pasirodymo...

> Neilgai mums prisieis belaukti jo: tai užtikrina tas nervingas, kankinantis, nekantrus tojo apsireiškimo laukimas... Jis mums būtinas, nes be jo visas mūsų gyvenimas nesiskaito gyvenimu ir kiekviena diena – tiktai išvakarės kitos.
>
> O ateis gi galop ta diena!

Jeigu svarbusis jo publicistikinės kritikos turinys tiktai yra stengimasis darbuoties, jeigu pamatinis jo straipsnių jausmas – darbo patosas, o vienintelė viltis – užgimimas jo vientaučių, rusų Insarovų, tai jis visuomet neįsileisdavo į iliuzijas ir visuomet aiškiai ir ryškiai atjautė, kad darbavimosi apsireiškimo ir Insarovų galima laukti tiktai rytoj, jo karta begyvenanti išvakarių momentu.

Tame pat straipsnyje „Накануне" su neapsakomu širdingumu sulygina savo kartą ir save su Elena, „norėjusia daryti gera, bet nežinojusia, kaip tai atlikti".

Išvakarių kartai ir tebuvo viena tiktai užduotis – tai prisirengti prie rytojaus veikimo.

Darbo, daugiau darbo!

Dobroliubovo laikai, sakant Turgenevo terminais, buvo ne tiktai „Išvakarių epocha", bet da „Tėvų ir vaikų" epocha. Inteligentija persiskyrė į dvi dalis.

Viena – suvargę, subailėję keturių dešimtųjų metų žmonės, o antra – paprastas jaunuomenės užsidegimas, smarkus ir be baimės. Be to, reikia atsiminti, kad šviesuomenės kadrai buvo padidėję: papildė valdininkų, šventikų vaikai, naujai atsiradusieji inteligentai, darbininkai.

Tarp vyresniųjų judėjimo pionierių, iš vienos pusės, ir naujųjų atėjūnų, iš kitos, atsirado skirtumas, kaip jau kalbėjau aukščiau. Dobroliubovui, kuris perskyrė Turgenevą su „Sovremenniku" ir parašė straipsnį „По поводу литературных мелочей прошлого года", žiauriai atsako Gercenas rašinyje „О лишних людях и желчевиках".

Girdi, ne pozityvizmas atsveria užėmęs buvusios metafizikos vietą, ne teorinių pažiūrų skirtumas. Ne: tai buvo du atskiru *tipu*, kaip išsireiškė Dobroliubovas, tai susitiko dvi epochi, dvi atskiri psichologiji.

Kieno gi tiesos būta? Teoriniai, žinoma, išlošė tokie tėvai, kaip Turgenevas, išpranašavęs romane „Дым" karčią ateitį inteligentijai, Dobroliubovo suvienytai!

Tiesa, tėvų buvo ir tada, kada jie užprotestavo prieš naujosios pasauliožvalgos siaurumą, kada jie taip karštai puolė ginti grožės, būtinojo senosios pasauliožvalgos elemento. Ir toji grožė nukentėjusi nuo „seminaristo tulžies", kaip išsitarė apie Dobroliubovą Turgenevas. Galėjo teisingai pasakyti ir Gercenas, kad tai esąs apsireiškimas laikinis tiktai, kad „tulžies" karta turi žlugti, kad jos vieton užgims antra nauja ir ištiesianti ranką jiems, žmonėms keturių dešimtųjų metų. Dabar dažnai „tiesiama rankos" Gercenui, Bielinskiui, Turgenevui, dagi viršum Dobroliubovo galvos, kaip padarė sekančioji po jo septynių dešimtųjų metų karta.

Bet visas tas senosios idėjų platybės susiaurinimas, visas tas „rengimasis veikti" ir Rachmetovas – juk visa tai buvo taip pat būtinas ir neišvengiamas daiktas, kaip ir buvusioji idėjų platybė epochoje inteligentijos užgimimo.

Kokiuo gi tai kitu būdu inteligentija būtų galėjusi išsiauklėti savyje sąmoningą atsidavimą liaudies ir revoliucijos darbui. Ir tas „atsidavimas" kaip koks nugarakaulis ištisas dešimtis metų padėjo inteligentijai, neišsipildžiusių svajonių, nusivylimo naikinimas. Ir visos tos „aplinkybės", kovos nepasisekimai nieko nepadarė.

Taigi kada „išvakarės" pavirto šiokia tokia „diena" (nors toli gražu ne tokia, apie kurią svajojo Dobroliubovo karta), kada revoliucijos metuose visur atsirado inteligentijos atstovų, kurie ėjo kartu su liaudimi ir kovojo, tai mes galime tvirtint, jog juos išauklėjo Dobroliubovo tradicijos ir *demokratinis darbavimasis*, kuriam pamatą taip pat padėjo jis. Dar labiau padidės Dobroliubovo veikimo reikšmingumas, jeigu prisiminsime septintąjį dešimtmetį ir jų veikėjus liaudininkus. *Liaudininkų* pasauliožvalgą sudaigino jis, „ironijos žmogus". Dobroliubovas su Černyševskiu, kaip iš dalies ir Gercenas, dvasios gelmėse svajojo apie „naują žodį", kurį pratars žemės knisikai – ūkininkai. Bet tiktai kaipo antitezę „kultūriškiems" baudžiavos šalininkams Dobroliubovas aukštino darbščiųjų ūkininkų tipą, „charakterio tvirtumą". Lavrovas ir Michailovskis, liaudininkai teorinin-

kai septynių dešimtųjų metų, tiesiog tęsė Dobroliubovo darbą. Idėja „kritiškai mąstančio asmens", Lavrovo ir Michailovskio mokslas, kaip apsaugoti inteligento individualizmą vien tiktai tarnavimu liaudies veikalams, reikia suprast kaip „realių žmonių" tipo išsivystymą, kuriuos taip karštai šaukė ir energingai rengė į darbą Dobroliubovas.

Tokiu būdu, galima sakyti, kad visas penkiametis jo veikimas buvo pirmas to rusų inteligentijos judėjimo žingsnis, kuris, mainydamas teorijos pamatus ir praktikinį jų išnaudojimą, nuo Dobroliubovo per septynias dešimtis metus tęsiasi lig mūsų dienų.

Charakteringos dar 25-erių metų nuo Dobroliubovo mirties sukaktuvės. Buvo tai antroje pusėje aštuonių dešimtųjų metų, vienoje iš liūdniausiųjų rusų gyvenimo epochų. Senosios idėjos po keleto sunkių bandymų prisiėjo palikti, o naujos da nepradėjo bręsti.

Tačiau Dobroliubovo paveikslas geresniajai visuomenės daliai liko taip pat brangus, kaip ir anksčiau, kaip ir vėliau, kaip ir dabar.

Peterburgo aukštųjų mokyklų studentija nutarė sukaktuvių dieną (1886 m. lapkričio 17 d.) atlikti iškilmingas pamaldas prie jo kapo. Susirinkusios jaunuomenės ir raštininkų policija neleido į kapus. „Kada mes ėjome atgal nuo kapų pasimelsti kokioje nors kitoje bažnyčioje, – rašo išleistas po šio atsitikimo lapelis, – privažiavo prie mūsų Gresseris (miesto viršininkas) ir liepė išsiskirstyti. Mes paklausėme, ar galima melstis ir atlikti krikščionių apeigas nesiklausus policijos. Gresseris atsakė: „ne!" Sukaktuvės pasibaigė jaunuomenei didelėmis represijomis.

„Demonstracijos dieną, – rašo buvęs studentas Braginskis, – buvo suimta iš viso keletas Petrapilės universitatės studentų, tarpe kurių buvo pris. ad. Mandelštamas ir prof. Tugan-Baranovskis. Vėliau gi dėlei „Dobroliubovo demonstracijos" buvo nemaža kratų, pasibaigusių dažniausia išsiuntimu iš Petrapilės".

Bet kas stebėtino tuose atsitikimuose? Nieko!

Baigiu paties Dobroliubovo žodžiais:

Милый друг, я умираю
Оттого, что был я честен,
Но зато родному краю
Верно буду я известен.

Милый друг, я умираю,
Но спокоен я душою...
И тебя благословляю:
Шествуй тою же стезею!

MAIRONIS

Kun. prelatas Jonas Maculevičius
1888–1913

Я в беге часа не один...
Со мной простор моих равнин,
Земная пыль, земная даль,
Их круг бессменный, как печаль.

Ю. Балтрушайтис

Liūdna man! Gal ir tau? O kodėl? Nežinau.
Vien tik vėtrų prašau, kad užkauktų smarkiau.
Užmiršimo ramaus ir tarp jų nematau,
Vien tik trokštu sau marių prie šono arčiaus.

Maironis

I

Šiemet* suėjo lygiai [2]5 metai, kaip pasirodė spaudoje pirmieji Maironies raštai. Tuo amžiaus bertainiu spėjo jis aiškiai apsibrėžti kaipo poetas, ingyti pasekėjų ir garbintojų.

---

* Pirmutinis Maironies raštas, pasirodęs spaudoje, tai buvo eilės „Daina apie senovę", išspausdintos „Apžvalgoj", nr. 5, 1891 metų. Nors yra žinių, kad keletas „Pavasario balsų" dainų buvo parašyta jau 1888 metais, o „Apsakymai apie Lietuvos praeigą" buvo parašyti net 1886 metais, tik išleista 1891-aisiais. Taigi Maironis yra parašęs:

1) Apsakymai apie Lietuvos praeigą. Paraszė Stanislovas Zanavykas 1886, Tilžėje 1891 (3 leidimas).
2) Pavasario balsai. Kur išganymas (3 leidimai, 1895–1905).

Ypač gi garbintojų!

Pasiklausyk jaunų moksleivių ginčų ar senų inteligentų kalbų apie literatūrą – būtinai išgirsi Maironies vardą ir beriamus jam komplimentus. Paskaityk laikraščiuose redakcijos atsakų jaunuoliams poetams – patars, žiūrėk pasiskaityti Vaičaičio ir Maironies eilių... Įsidėmėk vakaro prieblandoje kaimietės dainelę – dažniausiai išgirsi Maironies lyriką.

Nenoroms galvoji, kodėl jis jau taip populiaris? Ar savo dainose sugebėjo pilnai suprasti, atjausti ir išlieti lietuvio dvasią, jo psichiką, jo intymų gyvenimą?

Ar tai savo aistetikos grože uždega skaitytojuje ypatingai įstabius troškimus ir ypatingą prakilnesnių siekimų liepsną?..

Ar galop kas kita?..

Mūsų kritika iki šiol mažai tesirūpino Maironimi, išskyrus Jakštą, kurs savo mastu netingi kiekvieno išmatuot ir kiekvienam korektos klaidų nurodyt.

Tiktai dabar, suėjus 25-eriems metams, vienas kitas pradeda tarti po žodį.

II

Maironis populiaris visų pirma yra dėl to, kad jis pirmas *gražiai eiliuota* lietuvių kalba apdainavo tautos atgimimą. Todėl kai kieno vadinamas „atgimimo dainiumi". Prisiminkime, kokie tatai buvo tuomet laikai.

Tai buvo viena slopinančiųjų mūsų istorijos gyvenimo epochų. Slėgia tokiu metu visuomenę, jos geresniuosius vaikus

3) Tarp skausmų į garbę. Poema iš dabartinių laikų. Paraszė St. Garnys. Tilžėje 1895.
4) Z nad Biruty, poemat. Przez Halinę z Połągi.
5) Praelectiones de iustitia et iure.
6) Poema „Raseinių Magdė" ir Smulkmenos. Kaunas, 1909.
7) *Kanaun. Dr. J. Maculevičius.* Krikščioniškasis socialinės tvarkos mokslas pagal Leono XIII enciklikų. „Draugija", nr. 31–32, 1909.
8) Poema „Mūsų vargai" (spausdinama „Vaivorykštėje").
9) Eilės, įvairiuose laikraščiuose tilpusios „Lietuvių laikraštyje" ir „Draugijoj".

didelis dvasios nuilsimas, apsireiškia energijos nupuolimas. Tokia epocha, tiksliai rusų rašytojų „безвременье" pavadinta, visados pakerta net ir didžiausių optimistų rankas. Savaime aišku, kad tada itin reikalinga gyva moralė paspirtis, gili [užuojauta; reikalinga, kad būtų judinamos] minios, kad kas gyvu, galingu žodžiu palaikytų jose virpantį geresnės ateities troškimą.

Maironis štai tasai širdžių ramintojas ir geresnės ateities gaivintojas. Ar tai lyrikoje, ar vadinamose jo poemose, visur rasi šaukimą mylėti tėvynę, atgimti, kelties iš miego... Ypač tai turi intakos sodiečio psichikoje.

Dažnai, atsimenu, ilgais rudens vakarais, prieš užžiebiant šviesą, kada kiekvienas skęsta savose vakaro svajonėse, užtrauks, būdavo, merginos tyliu, skausmingu, ilgėjimosi pilnu motyvu „Kur bėga Šešupė" arba „Miškas ūžia, verkia, gaudžia"... Ypatingas ūpas, būdavo, sukildavo kiekviename; kiekvienas nujausdavo kažkokį nerimavimą, kažkokį keistą sielos virpėjimą, keistą energijos ir jėgų pakilimą.

Kitaip sakant, kiekvienas nujausdavo savotišką inkvėpimą, kiek tai leidžia sveika, nesugadinta sodiečio prigimtis. Seniai tuomet troško ramybės, jaunieji kovos.

Inteligentams Maironies lyrika mažiau teduodavo (ir duoda).

Kaip teisingai Kl. Jurgelionis pastebi[*], Maironiui stoka jausmų, ypač eilėse apie tėvynės meilę ar dėlei jos.

Paimkime kad ir eiles „Jo pirmoji meilė", kurias galima skaityti kaipo *résumé* viso Maironies patriotizmo.

Jau niekas tavęs taip giliai nemylės,
Kaip tavo jausmingas poeta!
Nieks skausmo jau tiek niekados nekentės,
Kiek jis dėl tavęs, numylėta!

Kiek ašarų kęsdams išliejo griaudžių!
Kiekkart, kaip žvaigždė sidabrinė,
Per kiauras naktis nesumerkė akių,
Kad uždegei jam tu krūtinę!

---

* Laisvoji mintis, nr. 42.

Kas suteikė tau, numylėta graži!
Tą įstabią, paslapčią galią,
Jog savo dvasia jį iš miego keli,
Jog kaista jam jausmai atšalę?

Daug žemės puikių ir gražių dukterų
Jo širdį pasavint norėjo;
Už žiedus giesmių, už gražybę balsų
Ir auksą, ir vardą žadėjo. Ir t.t.
Pavasario balsai, p. 3, 1905 m., trečias leidimas

Eilutės gražios. Bet jos tiktai gražios. Nors didžiausias būk patriotas, bet tų eilių neatjausi. Dar pirmame kuplete yra šiek tiek grynumo, natūralumo.

Imkime eiles „Vilnius".

Antai, pažvelki, tai Vilnius rūmais
Dunkso tarp kalnų plačiai!
Naktis jį rūbais tamsiais, lyg dūmais,
Dengia!.. jis miega giliai!

Kame tas garsas, kuriuo skambėjai?
Kame galybė ir pranokėjai?
Kame tavo, Vilniau, tie spinduliai,
Kuriuos skleidei
Lietuvai mūsų tėvynei?

- - - - - - - - - - - - - - - - - -

Ko taip nuliūdai? Ko ant krūtinės
Ašara krinta gaili?
Gailies gal amžius didžius atminęs?
Prieš ateigą rasit drebi?
Žiūrėk iš ryto aušra jau teka!
Pabudę paukščiai pagiriais šneka;
Laikai jau mainos: matom visi,
Užšvis kiti
Lietuvai mūsų tėvynei.

Ten pat, p. 5–6

Vėl tas pats dirbtinumas, netikrumas, šaltumas. Jausmų nė nebuvę. Tai proto produktas, bet ne įkvėpimo, ne fantazijos, ne jausmų.

Sausas tėvynės meilės „proponavimas" vietomis stačiai pamokslu virsta.

Mylėk, lietuvi, tą brangią žemę,
Kame nuo amžių tėvai gyveno:
Čia tavo kūnas sau maistą semia.
Čia irgi dvasiai atrasi peno.

Mylėk jos kalbą, senovės būdą,
Jos girių kvapą, žaliąsias pievas;
In jos dirvonus pasėjęs grūdą,
Žinai, jog vaisių palaimins Dievas.

Mylėk prabočių kapus garbingus,
Kame amžiais ilsis tėvynės sūnūs!
Mylėk tuos amžius vardais garsingus,
Kurie išugdė tautos galiūnus!

Raseinių Magdė, p. 3

Apie poeziją ir jausmus bereikalinga būtų kalbėti. Toliau poetas tose pačiose eilėse jau sako pamokslą sulig „luomų" skyrium, o ne apskritai, kaip pažymi citata.

Pirmiausia merginai pataria netekėti į svetimą kraštą; paskui jaunuoliui, Markso palaižiusiam, įsako, kad tarp luomų karo nekeltų ir, sugrįžęs į savo kraštą, jį šviestų, lenkomaną bajorą mylėtų.

Toliau ir bajorams pamokslų netrūksta... skęsta intelektualiame skurde, dažnai net obskurantizme. Savaime suprantama, negali jis turėti išlavinto aistetikos skonio. Jis instinktyviai prisiriša prie savo žemės, prie savo kalbos, visai to neišmanydamas. Dažnai girdi savęs ir lietuvių kalbos niekinimą, tėmija visa, rengia savo širdyje kerštą ir neapykantą, bet pasilieka ramus ir laukia.

Reikia jam tada tik vieno kito skambaus žodžio – ir ateina jin savotiškas, primityvus inkvėpimas, savotiškas užsidegimas. Reikia tiktai jau išgirst tokius žodžius, kaip:

Tas ne lietuvis, kurs liežuvį
Pamins brangiosios Lietuvos,
Kurs savyje užmuš lietuvį,
Tėvynės išgama pastos.

Pav. balsai, p. 13

arba:

Tas ne lietuvis, kurs jos būdo,
Jos žemės dainų nemylės;
Neverks, kad patys sūnūs žudo,
Kas verta meilės ir garbės.

Ten pat

ir jis, nežiūrint flegmatiškumo, jau savotiškai užsidegęs. Tiesa, tas jo užsidegimas aktyviai apsireiškia tik ypatinguose atsitikimuose ir prietykiuose, lietuvio psichika uždara; jis tylomis daugiau pergyvena, negu apreiškia.

O kai žmogus jau prasitobulina, nebepatenkina jo skambūs žodžiai, bet jau pradeda reikalaut ir gyvo.

Štai kodėl tai sausas Maironies patriotizmas tokią intaką turėjo epochoje, suirute (безвременье) vadinamoje, buvo taip prasiplatinęs ne tiktai sodiečių tarpe, bet ir inteligentijoje.

[III]

Tikros lyrikos ypatybė yra ta, kad jos kiekviena eilutė, kiekvienas žodis, kiekvienas rimas taip ir veda, taip ir traukia į tą neapribotą dainiaus minties gyvenimo viešpatiją. Kiekvienos eilės vis atidengia naują pasaulį, naujas minčių ir jausmų sferas. Dainius įveda į jas ir gyvena tada jose, sakysime, ir ne tuo gyvenimu, ne tuo ūpu, ne tomis mintimis, ne tais jausmais, kuriais jis gyveno, rasi gyveni savo gyvenimu, bet jau ne tuo, kuriuo pirma gyvenai.

Perskaitai knygutę tokios poezijos, ir neišdyla ji iš širdies, ir vėl traukia į save.

Tokios tai poezijos esama ir Maironies „Pavasario balsuose".

Paimkime eiles, kad ir „Ant Birutės kalno". Jose atsispindi dainiaus pasaulio platybė, jo begaliniai troškimai.

Neiškenčiu neišrašęs visų eilučių.

Išsisupus plačiai vakarų vilnimis,
Man krūtinę užliek savo šalta banga!
Ar tą galę suteik, ko ta trokšta širdis,
Taip galingai išreikšt, kaip ir tu, Baltija!

Kaip ilgėjaus tavęs, begalinė, plati!
Ir kaip tavo išgirst įstabingų balsų
Aš geidžiau, tu pati vien suprasti gali,
Nes per amžius plačių nenutildai bangų!

Liūdna man! Gal ir tau? O kodėl?.. Nežinau.
Vien tik vėtrų prašau, kad užkauktų smarkiau:
Užmiršimo ramaus ir tarp jų nematau,
Vien tik trokštu sau marių prie šono arčiau.

Trokštu draugo arčiau: jam tikėti galiu;
Jis, kaip audrą, nujaus mano dūšios skausmus;
Paslapties neišduos savo veidu tamsiu
Ir per amžius paliks, kaip ir aš, nebyliu!

Pav. balsai, p. 34

Be abejo, tai vienos geriausiųjų mūsų literatūroje eilės. Ypač pažymėtina išsireiškimo tvirtumas, tas energingumas, kolosališkumas.

Tokios eilės ne vienintelės. Ne mažiau gilaus inkvėpimo sutvertos ir eilės „Vakaras ant ežero keturių kantonų".

Ežero skaisčios bangos liūliavo
Žaliu smaragdu.
Laivą be irklo varė, lingavo
Vėsos dvelkimu.

O toliau apibūdinama keturiomis eilutėmis visas prigimties ūpas, kas retai nusiseka kitiems, net ir pačiam Maironiui.

Medžių ant saulės kepintas lapas
Nuspindo rasa;
Rožių iš kalnų papūtė kvapas
Skania sveikata.

Pilnai atjaučiant tai visa, savaime suprantama, kad kilsta paprastame žmoguje įstabiai įstabiausių minčių. Ko gi belaukt nuo poeto. Nieko, rodos, įstabaus tame nėra, kad puikūs prigimties vaizdai sukelia dainiuje visokių minčių.

Bet pažiūrėkime, kaip puikiai Maironis vysto toliau savo mintis.

Audžiau nurimęs aukso svajones
Aušros spinduliais;

Lėkė jos, skrido pilnos malonės
Padangių keliais.

Vedė jas paukščių kelias žvaigždėtas,
Lydėjo širdis
Į tolimąsias, į numylėtas
Tėvelių šalis!

Kiek atminimų, atsitikimų,
Gyvų kitados,
Vienas už kito brėško ir švito
Anapus ribos!

Tiki ir įsivaizdini, kaip gražios ir dainiaus numylėtos tos tolimosios tėvynės šalys, kaip jis ilgis jų, ir pačiam, rodos, ilgu, rodos, pats ilgiesi tėvynės, bet tiktai tokios, kokią gali įsivaizdint poeto vaidentuvė.

Ten, kur palangėms stiepias sužiurę
Žemčiūgų žiedai,
Kur raudonmargę kreipia kepurę
Jurginų pulkai,

Ten, kur sesutės rūtomis dabina
Kasas nuo mažens,
Kur juodbėrėlį brolis augina
Balnot ant rudens,
Ten, kur Dubysos mėlyna juosta
Banguoja graži...

Ir užsidega širdis gilia tėvynės meilės liepsna, nejučiomis apčiuopia begalinis ilgėjimosi ir nenoromis prisimeni J. Baltrušaičio raudą:

Я родился в далекой стране,
Чье приволье не знает теней...
Лишь неясную память во мне
Сохранило изгнанье о ней.

– – – – – – – – – – – – – – – – –

Помню, [помню] в тяжелом плену
Несказанно ласкательный звон,
Что гудел и поил тишину
И баюкал мой трепетный сон...

И средь шума забот н вражды,
Где я в рабстве служу бытию,
Лишь в мерцаньи вечерней звезды
Я утраченный свет узнаю...

Оттого я о дали родной
Так упорно взываю во мгле, –
Оттого я в тоске неземной
Бесприютно влачусь на земле...
Земные ступ., р. 137

O Maironis, aprašęs, kaip aukščiau buvo paduota, savo tėvynės ilgėjimąsi, su blizgančiomis akyse ašaromis sušunka:

Ten tai prabėgo mano brangiausi
Jaunystės laikai!
Ir po tiek metų pats savęs klausi,
Tai vien tik sapnai?

Kiek atminimų, atsitikimų,
Gyvų kitados,
Vienas už kito brėško ir švito
Anapus ribos!
Pav. balsai, p. 37–38

Koks begalinis skirtumas ūpo tų dviejų Lietuvos dainių, o vienok kaip aišku, kad išauklėjo juodu viena ir ta pati Lietuvos dvasia, kad pas juos lyg ir vieni pobūdžiai.

Įstabi dar visiems žinoma daina „Ar skauda man širdį?". Ją galėjo sutvert vien tiktai lietuvis protu ir širdimi, kūnu ir dvasia išaugęs po šiaudiniu sulūžusios lietuvio pirkelės stogu, tautinėmis dainelėmis užliūliuotas, užsuptas melancholinių girių ošimu. Šioj dainelėj apsireiškia lietuvio dvasia ir Maironis. Nieko negalima nei atimti, nei pridėti. Atimsi ką nors, rasi lietuvio dvasia ir paliks, bet Maironies tai ir šešėlio nebeliks.

Maironis, pasak jo, užaugintas ten, kame skurdas lietuvio viešpatauja:

Ten, kur Nemunas banguoja
Tarp kalnų, lankų,
Broliai vargdieniai dejuoja
Nuo senų laikų.

Ten močiutė užlingavo
Raudomis mane,
Į krūtinę skausmą savo
Liejo nežinia.
\- - - - - - - - - - - - - -
Ten užaugau, iškentėjau
Aš kančias visas
Ir pamėgau, pamylėjau
Vargdienio dūmas.

Pav. balsai, p. 14–15

Tik jis, pripratintas iš mažens močiutės raudomis prie rūtų šakelės, tegali ištarti gracioziai tragiškus žodžius:

Tik gaila man būtų visų rūtų darželio!
Ir vieno, tik vieno, kaip uosio, bernelio!

Pav. balsai, p. 43

Arba dar gražiau:

Nenoriu nei aukso, nei rūbų šilkinių,
Kodėl gi tų ašarų, tų sidabrinių
Užtvenkt negaliu niekada?

Ten pat

Tiktai poetas tai gali atjausti pilna žodžio prasme ar dar žmonės, nesuspėjusieji sugadint savo skonio ir jausmų.

Gegute sesute! oi ko? dėl ko
Tu man neatspėji, ar aš rytą
Lakiosiu vaitosiu, kaip tu, po giraitę?
Atmint ar atmins kas mergaitę, našlaitę?
Vienai ar begrįžti namo?

Ten pat

Kaip giliai tragiški jausmingi šie žodžiai vargo prispaustos našlaitės merginos!

Taip ir šnabžda kažkas širdyje, kad tie žodžiai ne mergelės varguolėlės skausmu išliūliuoti, o pilkosios miško gegės skaudžiai išdejuoti!..

Yra Maironies dainose dar daugiau panašių tragiškų vietelių, tiktai, deja, ne visados jos taip išrodo. Antai dainelė „Jaunos

dienos" lygiai tragiška, bet aistetikos atžvilgiu kur kas jau nebe taip nusisekusi.

Dar vienas charakteringas bruožas Maironies poezijos. Maironis – tai kapų poetas.

Tai lietuvis, pamiškėje atsisėdęs, dūsauja:

Kas mums praeigą grąžintų,
Ir jos garbę, ir jos galę?
Kas tuos kaulus atgaivintų,
Ką po žemių gul nubalę?

Tai vėl poetas nori prikelti iš kapų bent vieną senovės „didvyrį":

Aš norėčiau prikelti nors vieną senelį
Iš kapų milžinų
Ir išgirsti nors vieną, bet gyvą žodelį
Iš senovės laikų!

Pav. balsai, p. 15

Tokių vietų pas Maironį daugybė. O tai gali būti vienu puikiausių išrodymų, kad poetas dar nenusikratė senovės romantizmo skliaustės, nors dažnai jau pasirodo esąs dailininkas realistas.

Inkvėpimas poeto nepastovus daiktas. Kas poetui užėjo iš netyčių „iš dangaus", tą jis ir gieda, toks jo ir ūpas.

Pažymėsiu tas vietas, išreiškiančias ūpą, kuris poetą, matyt, dažnai lankė.

Įstabiai širdingos eilės „Nuliūdimo valandoje". Dainius jaučia ir ne kartą jautė baisią vienumą pasaulyje, tarpe žmonių, ir prašęs valandoje begalinio širdies skausmo mirties.

Ir meldžiau nebkartą, kaip didžiausios malonės,
Kad man smertis užmerktų akis.

Pav. balsai, p. 23

O sunku vienok persiskirt su pasauliu, nieko nepalikus jame, kuriame nieko nenorėjo suprasti.

Apsiverkti nemoku, pasiskųst negaliu:
Nesupras žmonės mano kančios!

Ir nužengsiu į kapą su tuo jausmu giliu,
Kurs be vardo paliks visados!..

Nors kai kada sužiba mintis ir šviesesnė ir išrodo dainiui, kad jis savo veikalus ainiams duoda.

Užsislėpęs krūtinėje skausmo dūmas,
Praeisiu, kaip baisūs verpetai,
Nors žmonės šiandieną manęs nesupras,
Bet mano – užkylančiai metai!

Pav. balsai, p. 26

Nes užkerėjo jį dangaus dvasios ir uždegė širdį meilė šventa.

Dvasios saldūs regėjimai, nemirštą troškimai,
Iš dangaus man atlėkę sapnai!
Širdį uždegėt meile, kaip šventi Serafimai,
Bet jai nedavėt laimės visai.

Pav. balsai, p. 28

Trokšta dainius laimės ir nuraminimo savo nuvargusiai, ilgai su gyvenimu kovojusiai dvasiai ir gailis tų nuilsimo puolimų ir nusilpnėjimo.

Sarge Aniolas mano! Tarp šių žemiškų kovų
Jei nupuolu, nekaltink manęs!
Aš taip silpnas ir vienas! Būk keleivio vadovu
Iki jam gyvatà neužges!

Ten pat

Bet toliau vėl ainiais nebeužsitiki, kad jie jį suprastų ir atmintų, ir alpstančiu balsu sušunka:

Išnyksiu, kaip dūmas, išblaškomas vėjo,
Ir niekas manęs nemylės!
Kiek tūkstančių amžiais gyveno, kentėjo,
Ir kas jų nors vardą atspės?

Kaip vilnys ant marių, kaip mislys žmogaus,
Taip mainos pasaulio darbai!
Kur Sardės? Atėnai? ar Rymo garsaus
Kur vyrai ir jų reikalai?

Pav. balsai, p. 33

Pasijutęs vėl skaudžioj vienumoj, nebeužsitiki nei savo poezija, nei savo dainomis, nei savo jausmais.

Užmirš mano giesmes! Poetai kiti
Ieškos inkvėpimo brangaus;
Jiems vėlei žvaigždė švies iš tolo graži,
Bet vėl, kaip mane, ji apgaus!

Ten pat

Deja! Nors darbai išnyksta sykiu su žmogumi, anot poeto,

Išnyko žmogus; ir svajota sapnuota
Išblyško, kaip ryto aušra

Ten pat

bet būna jam ir tokios valandos, kada pakyla suspausta dvasia, gyva energija pradeda siausti ir paslaptingos pajėgos veržte veržias aktyviai apsireikšti. Vienas vienintelis išėjimas belieka – tai begalinė kova!

Šiandien ne smerčio – gyvatos prašau.
Aš noriu gyventi, kariauti!

Krūtinėje, jaučiu, liepsnoja ugnis,
Ir veikalo ilgias dvasia?
Ką vargas? nelaimės? ar šiaurio naktis,
Kas gimė su meile didžia?

Nelenkdams pečių po naštos sunkumu,
Kaip milžinas stosiu į kovą...

– –

Pav. balsai, p. 25

IV

Dailioji tvėryba būna dvejopa: sąmoninga ir nesąmoninga*. Sąmoninga tvėryba bus tada, kad rašytojuje užgimsta pirma apribota idėja mintis, kurios jis pageidautų išreikšti raštu. Paskum tos idėjos vedamas dailininkas tveria, teisingiau – mintyje jo gimsta jau apriboti paveikslai ir vaizdai, visi taip ir atsiduoda viena ir ta pačia apribota idėja. Skaitai sąmoningos tvėrybos

* Sąmoninga tvėryba – сознательное творчество, nesąmoninga – бессознательное.

veikalą – jau nuo pirmojo puslapio pradedi jausti, kur ir prie ko vedama, ko norima. Iš karto pradeda jaudinti toji idėja, nesutinki su jąja, pradedi bart rašytoją ir niekint veikalą ir t. t.

Bet jeigu kantrybės ištenka, toliau skaitai ir mažu pamažu pradedi apsiprasti ir su veikalu, ir su idėja. Galop, perskaitęs kokį dailės veikalą, jeigu pilnai su jo idėja nesutiksi, tai žymiai jai pradėsi prijausti.

Perskaitęs veikalą, vargu bežinosi, kas jame buvo, bet liks tiktai viena jo idėja.

Visai kas kita būna su nesąmoningais veikalais. Visai nuo jo neprigulmingai, berašant jį, užgimsta vaizdas ir jausmas, rašytojas lieja juos ant popierio, visai neišmanydamas, kur ir prie ko veda. Jame nėra jokių tendencijų – jis turi tik vieną inkvėpimą ir vaidentuvę. Kuo labiau rašytojas bus talentingas, tuo geresnis išeis veikalas. Kad įsitikinti, paimkime vieną kitą pavyzdį. Goethe, užklaustas, ką norėjo pasakyti savo veikale „Torkvato Tasso", atsakė, kad jis nieko nenorėjęs pasakyt, o tik žinojęs savo gyvenimą, gyvenimą italų poeto Tasso, supynęs abudu gyvenimu ir sutvėręs savo veikalą. Taip atsitikę ir su Faustu. Žinojęs, sako, mitus, savo gyvenimą ir visuomenės psichiką ir sutvėręs tą milžinišką žmonijos papuošalą – Faustą. O Puškinas vidury romano „Евгений Онегин" sako:

И сквозь магический кристалл
Я даль моего романа
Еще не ясно различал.

Perskaitęs nesąmoningos dailės veikalą, nežinai, ką rašytojas norėjo juo išreikšti (jis ir pats nežino), nežinai, kokia veikalo idėja, bet užtat lieka viduje visas veikalas, ir tada kiekvienas reikalingų išvadų gali ir privalo daryti. Grįžkime dabar prie Maironies. Sekantis jo veikalas – tai „Kur išganymas".

Šis veikalas priguli prie pirmosios rūšies dailės, tai yra prie sąmoningos. Norėta aiškiai parodyti, kaip bejėgė yra bedievybė, kaip galingas tikėjimas, norėta sumušt į skeveldas ir į pelenus sutrinti netikėjimą ir išaukštinti, apvainikuoti laurų vainikais

tikėjimą ir t.t. Ypatingos ir įstabios veikalo aplinkybės, ūpas, konstrukcija.

Iš pradžios mažyčiai išvesti, kad sukelti skaitytojaus ypatingą ūpą ir mintis prie Dievo,

> Saulei giedokime, rankomis plokime
> Ir apsikaišę žiedus nešiokime!
> - - - - - - - - - - - - - - - - - -
> Vis tai vis surėdė vien geriausis Dievas:
> Jis gaivino orą ir pagirdė pievas.

Pasirodo scenoje Zonis ir Marys, ir iš pirmo jųdviejų pašnekesio jau jauti, kuo viskas pasibaigs ir prie ko vedama. Indomi Zonio psichika. Tai tipas psichiškai ne visai sveikas, monomanas. Bet reikalas tame, kad panašių tipų, panašių žmonių mūsų objektyviam realiame gyvenime daugybė. Tai žmonės, pradėję auklėti save ir nepabaigę, pradėję šviestis ir nepabaigę, pradėję lavinties ir neišsilavinę. Pas juos visko pradžia tėra. Zonis, užgimęs ir kūdikystėje buvęs pirkelėje po šiaudiniu stogu, negalėjo iš mažens būti auklėjamas ir lavinamas. Jis buvo vien tik auginamas, nes sunku sodiečiui atskirti auklėjimas nuo auginimo, sunku auklėti, pačiam būnant neišauklėtam. Auga sūnelis, kaip Dievas davė. Jei dar turi progos užganėdint vaikišką smalsumą suaugusių pasakomis, o kad ne, tai patys vieni piemeniukai kitas už kito pasakas seka, buria, žaidžia, išgalvoja visokių baisenybių. Įsimuša tai jaunam į galvą ir mislija, kad visas pasaulis baisenybių pilnas. Kiekviename žingsnyje pradeda drebėti ir visur matyti baisenybių. Vyresniųjų gi niekinamas ir skriaudžiamas pradeda jausti ir gyvenimo neapykantą ir bėgti nuo jo. O vienok būdamas bejėgis turi nuoskaudas kentėti, turi vyresniųjų klausyti. Ir mano, kad tai Dievas jį tam ir tesutvėręs. Iš šių elementų, būtent iš gyvenimo baimės, jo neapykantos, nusilenkimo prieš vyresniųjų autoritą, ir susideda tas vergiškumas, nuo kurio jis ir per visą savo gyvenimą vargu beatsikratys. Paūgėjusį šiek tiek tėvas peržegnojęs veža į miestą mokyklon. Atsimaino jo gyvenimo aplinkybės ir atmosfera. Pakliūva

dažnai ir labai negeistinon draugų srovėn ir, žinoma, „kaip galima prieš visus" eiti! Zonis ir Marys tai apskritos srovės, tų pačių aplinkybių uždavinys. Iš karto, rasi, pasirodys keista, kad po vienu ranžyru suvedu ir Zonį, ir Marį, nežiūrint to, kad juodu nueina kaip tik viens kitam priešingais keliais. Ir nuo pat pradžios vienas nuo kito bėga kaip du didžiausiu priešininku. Nors vienas jų sentimentaliai ieško ir ilgis to laiko, kada jis dar svieto ir netikėjimo nežinojęs, kada buvę dar nepažįstamos skaudžios dvasios karionės, o kitas ciniškai juokias iš to. Lygiai pas juodu nieko savo nėra, ir abudu – tiktai vėjelio pūstelėjimo aukos. Vienam jų pasisekė suvilioti merginą, ir yra jau jam tikslas gyvenimo. Antram meilė nenusisekė – ir nebėra gyvenimo tikslo... Nenusisekė jam meilė – ir įsivaizdina jau, būk neapkenčiąs visų moterų aplamai. Nebuvo dar Zonis įsimylėjęs – viskas buvo gerai, nereikėjo nė apie gyvenimo tikslą sieloties, nė ko. Įsimylėjo – pradėjo mąstyti apie gyvenimą, apie Dievo esybę, apie ateitį, apie praėjusias saldžias valandas ir t.t. Nepasisekė meilė – prapuolė gyvenimo tikslas ir viskas. Išsiima revolverį, nori nusišaut – nebėra tikslo.

Zonis užmuša Marį ne iš kažkokio doros nubudimo, o tiesiog iš paprasto ir gyvuliško pavydėjimo. Tegu būtų buvęs Zonis Mario vietoje, o Marys Zonio – Marys tą pat galėjo padaryti. Bemokslis Zonis, norėdamas „pirmąją priežastį suieškoti", pavartė Proudhoną, Kontą, Hartmaną ir, nieko juose nesupratęs, slankioja pakraščiais ir dejuoja: kame gi viso ko pradžia? Nesupratęs nieko knygose, įsitikina, kad mokslas reiškia tiek pat, ką ir pasakos, na, ir, sulaukęs klausytojų, plūsta ant mokslo kiek įmanydamas.

O mokslas!.. Žinau, man nedaug atsakys:
Jis moka nuodais tik apduot, kaip žaltys;
Kas šventa ir aukšta, jis viską naikina;
Kiek apšviečia protą, tiek širdį marina;
Jis moka išjuokti jaunystės sapnus,
O pelno nežino iš to ar pribus;
Jis moka vien griauti, o nieko nestato;
Ką apčiumpa rankomis, tą ir temato.

Prakeikti bedūšiai, mokinę mane,
*Ir [varvinę] smertį į širdį slapčiai!**

Visai natūrališka, kad mokslas tokiems profanams, išsklaidęs ir išdraikęs „jaunystės sapnus", vienu savo dvelktelėjimu nupūtęs nuo jų supelėjusią mantiją ir atidengęs visą jų tuštumą, sugriovęs jų pasisavintus, naivius įsitikinimus, – yra viena tik mirtis ar dar blogiau. Kad ir labai keistai skambėtų kito lūpose žodžiai, ištarti Zonio, užmušus Marį ir pranciškonui Dievu griaudinant:

O, ja! tegul šaukia!.. Nors tigru užkauks,
Atsakymo sau nesulauks:
Kur Dievas? Jo nėra visai,

bet Zonio lūpose tai išeina visai natūraliai. Arba vėlios pranciškono pamokslų prisiklausius:

Gal Dievas yra, bet apleido Jis žmones!
Jis didis: nerūpi Jam mūsų karionės:
Ant žemės tiek ašarų ir sopulių!

Pas jį, kaip iš širdies plaukia, ir nėra nei perdėtos afektacijos, nei pompastiškumo, nei karikatūros. Tas viskas teka iš Zonio psichologijos; jis psichiškai yra jau nebesveikas žmogus. Jei kas, kitam atėmęs gyvybę, nė kiek nesigaili tai padaręs, nedreba prieš padarytą piktadėjystę, nejaučia sieloje neužsiganėdinimo, nežino sąžinės graužimo – tas nustojęs yra paprastų doros pajautimų, jokio doros jausmo pas jį nebesama.

Zonis gi, užmušęs Marį, ne tik jokio sąžinės graužimo, jokio pasibjaurėjimo ir pasigailėjimo nejautė, bet dar mano atlikęs dorišką priedermę:

O tas, kurs čia guli, nebuvo žmogus,
Kurs vien tik gyvulio sekė geismus;
Ko geidė, atrado šitai!..

Zonis, be abejo, žmogus sergantis, jis reikia kuo greičiausia gydyti... Ateina ir gydytojas (pranciškonas). Zonis, išklausęs jo

* Pabraukta čionai ir kitur mano – *B. Sr.*

pamokslų, vis tiktai pripildė savo sielos dykumą. Staiga jis iš aršaus bedievio liekti tikintis. Tiktai veltui Maironis apgalėjimo triumfą kelia. Reikia tik pūstelėt priešingam vėjeliui, tuoj ir išpūs iš jo kiauros sielos tą, ką indėjo pranciškonas, ir nulėks ten, kur vėjas pučia, nes pas jį, be tuštumos ir *idée fixe*, nieko daugiau ir nėra. Zonis, kaip jau galima buvo pastebėti, – monomanas. Tai jis įsivaizdina save moralės ir doros apgynėju ir užmuša Marį, tai vargdienių užtarytoju ir keikia vėl tą patį Marį už jų skriaudimą, ir studentams proponuoja vieton *vita nostra brevis est* – dainuoti „kas vargdienį žmogų, beturtį priglaus". Tai galop mano esąs ar bent buvęs visuomenės veikėjas ir jausmingai sušunka:

Aš troškau žmonijai kiek ranką paduoti,
Liuosybę, brolybę, lygybę sapnuoti,
Norėjau apsaldyti skausmų nors dalį! ir t.t.

Visai neteisingai skamba Zonio lūpose žodžiai:

O, man nesakyk, jeigu aš nenorėjau
Ieškoti pirmos priežasties!
Kiek metų padėjau, nakčių iškentėjau,
Išsmilkusios klauskis akies!

Tie žodžiai – jo kaukė. Jeigu jis būtų ieškojęs pirmos priežasties, kelis metus padėjęs, daugybę nakčių iškentėjęs, ką galėtų liudyti išsmilkusios akys, tai nebūtų buvęs vien tik žodžių herojus, nebūtų tik iš nuobodumo troškęs „žmonijai ranką paduot", o būtų apreiškęs tai gyvu darbu, nebūtų užsiganėdinęs vien trokšti, sapnuoti „brolybės, lygybės, liuosybės".

Teisingiau pas jį išeina:

Matau, kodėl varginga žemė:
Kas *čia* daugiau vargų kentės,
Sulauks didesnės *ten* garbės...

Išgirdo pranciškono žodžius, kad juo *čia* bus blogiau, juo *ten* bus geriau, ir norisi jam pamatyti to gero, ir trokšta, kad jam būtų gera. Jis nenumano, neturi kito džiaugsmo, kito troškimo, kito noro, kaip „kad man būtų gerai". Bet Marys norėjo, kad

čia jam būtų gera, ir žlugo nuo Zonio šūvio; Zonis nori, kad *ten* jam būtų gera, ir žlugs nuo Mario plieno. Tai neišvengiama, nes jiems kito išėjimo nėra! Ir jokios teisės neturi Zonis sakyti Mariui:

Atstok nuo manęs tu su protu didžiu!
Aš vien neapkęsti tave tegaliu;
Eik lūpas mergaičių laižyti gražias!

nes ir jis pats nėra vertesnis Marys, tik „laimingesnis". Ir jis norėjo „lūpas mergaitės laižyti gražias", jam tai nepasiseka. Marys „pavilioja".

Arba:

Ir nebėra kas ranką paduotų!
Vienintelis vienas jaučiuosiu ant žemės visos,
Iš tiek idealų, jaunystėje mano sapnuotų,
Kas liko?.. Tik vien atminimai, ką keršto ieškos!
Ir kam aš ant žemės? Kas liepė iš motinos įsčių
Man dieną išvysti ir verkti? Kam reikia manęs?

Nusijaučia vienas besąs, kas ranką paduos, merginą Marys „paviliojo". Skundžias, kad nelikę esą nieko jaunystės idealų. Bet ar tai buvo idealas, kad nuo pirmo priešingo vėjelio pūstelėjimo išsiskirsto?! Savaime suprantama, kad, jaunystę dykai praleidęs, nieko doro iš jos neišsinešęs, nieko savyje aukštesnio neturėdamas, jokių įsitikrinimų, jokių siekimų, jokios pasauliožvalgos, iškentėjęs meilės krizisą, atsiduria ant gyvenimo kelio nuogas, plikas ir nebežino, nei kam gyventi, nei kuo, nei kaip, nei kuriuo keliu keliauti. „Ir kam aš ant žemės? Koks tikslas to būvio?"

Taigi bedievių sumušti nepasisekė, nuveiktas tapo tiktai vienas Zonis, kuriam vis viena kuo būti: ar ateistu, ar tikinčiu, ar dar kitokiu, bet tiktai būtų kame paskandinti nuvargusios, tuščios sielos rūpesčiai.

Visi kiti asmenys išvesti, visos scenos parodytos tuo tikslu, kad padidinti įspūdis, prirengti skaitytojas prie tokio iškilmingo atsitikimo, kaip sugrįžimas bedievio į tikėjimą, pavyzdžiui, scenos su Milvydu. Milvydas – „socialistas", lengvatikis ir, kaip

Zonis, žodžių herojus. Kalba, kartais ir labai gražiai kalba, bet vien tiktai ir kalba:

Tautų liuosybė,
Luomų lygybė
„eina pati".

Arba:

Darbuokimės lygiai, kiekvienas kaip gali,
O prakaitas lygus sulygins visus;
Kiekvienas teisingą atims savo dalį,
Ir skyriaus tarp pono ir būro nebus.

Visa labai gražiai skamba. Asmenyje Milvydo išvesta skelbėjai ekonominės lygybės. Maironis savo Milvydu tarytum sako tiems „skelbėjams" – kai žodžiuose, tai jūs labai gudrūs, o kai reikia tik prie darbo, pradėti dalinties, tai ir nebėra jau jūsų.

Tokių „pašalinių" scenų pasitaiko veikalėlyje kai kada ir visai vykusių. Pavyzdžiui, Marys ir Mergaitė, kai kurios scenos su vaikais ir kitos.

V

Nacijos, pasak naujųjų* tyrinėjimų, skirias tarpe savęs ne jausmais, ne palinkimais, ne geradėjyste ar niekšyste, apskritai ne doros ypatybėmis, bet *mąstymo ir veikimo būdu.*

Prie šio reikia pridėti dar štai kas: kaip ir viskas psichiška, taip ir tautiškumas turi ne tiktai savo psichologiją, bet ir savo psichopatologiją. Bet yra tautinio mąstymo bei veikimo ligų ir anomalijų. Prie pastarųjų priguli tautinės politikos, idealų ir tikslo iškraipymas. Kita liga – tai klasinės psichologijos veikimo padarytas minties iškraipymas, ypatingai jei ta klasė pažymėtu laiku yra palinkusi regreso kelian.

Tai įsidėmėję pasuksime „Jaunosios Lietuvos" linkui. Turinys jos visiems žinomas – neaprašinėsiu.

---

* Žr. *Д.Н. Овсянико-Куликовский*: 1) «Психология мысли и творчества», 2) to paties «История русской интеллигенции», 3) Сборник – «Психология творчества».

Rainys – indomus visų pirma kaipo psichologinis atgimimo laikų tipas. Tai jis yra jų, lietuvių, tautiškumo, dvasios minties, ūpo ir būdo išreiškėjas atgimimo laikais. Rainį Maironis kur kas aiškiau, nuodugniau apibrėžia negu Zonį, ir pirmasis labiau nusisekęs. Rainys – tai pilna antitezė Zoniui.

Rainys paeina iš turtingos ūkininkų šeimynos. Apie jo kūdikystės dienas Maironis nieko nesako, bet turbūt jos praslinko tokiuo jau būdu, kaip ir Zonio. Apie jo senelius ir prosenelius irgi nieko nežinome.

Su juo pasipažįstame tą valandą, kada tėvas jį veža mokyklon. Budri ir jauna jo dvasia lygi pirmą kartą sujudo ir praregėjo išvažiuojant ryto metu, ir jis pradeda tėmyti ir įsidėmėt gyvenimo apsireiškimus. Motušė palydėjo lig tilto ir atsisveikino, o per visą rengimosi laiką:

> Glostė vargšą sūnelį, ir abudu verkšleno.

Lydėjo motušė ir manė sulaukti tos saldžios valandos, kada sūnus:

> ... Mišias prie altoriaus pirmkart užgiedos
> Ir, jai verkiant iš džiaugsmo, seną galvą suspaus.

Laukė ir tikėjo. Suprantamas ir giliai skurdus tas mūsų sodžiaus motučių padėjimas. Ne vienai jų dar teko vilkti baudžiavos jungas ir kęsti dėl jo. Laikas bėgo. Išnyko baudžiava, o mūsų moteriškės būvis ar pagerėjo nors kiek! Būdama beteisė ir paskendusi kasdieniuos varguos, intelektualiame skurde, gyveno ir nesuprato, kad gyveno, ir kantriai kentė savo skurdą ir bėdas, nes nežinojo ir negalėjo žinoti, kad kitoks gyvenimas yra, kad kitoks gali jis būti. Nenumanė, kad kitoniško gyvenimo galima norėti ir apie jį svajoti. O vienok dvasia augo ir nyko, siela troško ir alpo, širdis plakės ir vyto.

Kame paguoda rasti, kame nusiraminti?! Girdi, kad iš „ambono kunigėlis" skelbia kitą karalystę, kame vien brolybė ir lygybė, kame bus galima atsilsėti nuo žemės vargų... Tai vienas kelias joms tėra. Nestebėtina, kad ir gimsta ir įsivyruoja tūlas misticizmas, savo rūšies fanatizmas.

Ir užsidega močiutės fanatizmu sūnelio siela dar jam lopšy bebūnant, mistišką lopšinę begirdžiant, dar jam mažyčiam bebėginėjant, įstabių fantazijos tvarinių beklausant. Visai todėl natūralis daiktas, kad Rainys iš pat mažens jau pradėjo manyt apie „šventą kunigystės stoną" ir troško jį priimti; *pradėjo* manyti, kaip ateityje pamokslus sakysiąs ir žmones mokysiąs.

O jau iš mažens pas jį pradeda apsireikšti savotiškų būdo bruožų:

Savyje užsidaręs su draugais maž broliavos,
Jam nuobodžios išrodė linksmos dainos jaunimo,
Vien tik mokslas rūpėjo; vienos knygos sapnavos,
Norint buvo jaunesnis už moksladraugius savo,
Senio vardas jam duota, nieks nežino kada...

O paskui, kai paūgėjo, šie bruožai dar labiau išsiplėtė ir įsigalėjo.

... šaltas iš tolo, kurs net atskirą žodį
Tarsi sverdamas svėrė, lyg bijodamas klaidų.

Jau jaunose dienose apsireiškė meilė ir patraukimas prie pozityvio darbo ir vengia tuščių žodžių ir kalbų.

O vienok, kada apsakinėja Onytei „Graikų ir Romėnų karus", „tada švietė jam veidas kaip giedrotas dangus" ir „Juozas buvo ne kartą iškalbingas tikrai". Buvo jam, vadinas, pažįstamas inkvėpimas ir skaistus idėjos užsidegimas. Jautė jis iš mažens [s]avyje didžias pajėgas, auklėjo jas ir tobulino ir rengėsi jas realiai išnaudot. Pabaigęs vidurinę mokyklą, manė jis liksiąs ištikimu savo siekimui, tai yra pasieksiąs „kunigystės stoną", kurį iš pat mažens nešiojo savyje, bet su kuriuo nesusigyveno. Atskirkime išvidinę formą, neturėjo jis nieko tokio, kas jį jungtų su tuo „stonu". Motušės skaisčių padavimų ir įstabių fantazijos melodijų apgaubtas, jis buvo įsivaizdinęs, kad jį traukia „kunigystės stonas", kad tai jo esąs pašaukimas. Jo prigimtis neturėjo tų ypatingų charakterio bruožų, kurie neišvengtinai palydi kunigą „iš pašaukimo". Aplinkybės pasitaikė: jis susipažįsta su Jadvyga Goštautyte. Užtiko ją prie Šopeno siaučian-

čiųjų neapriboton padangėn melodijų. Išgirdo Rainys nepažįstamoje vietoje nepažįstamų melodijų, nepažįstamos pajėgos virkdinamų! Išgirdo jis – ir apėmė jį kažkoks keistas ilgėjimosi ir liūdesys, kažkokia savotiška melancholija, ne tai gyva, ne tai verdanti, ne tai užšąlanti.

Ir drauge pajunta begalinį vienumos skausmą ir milžinišką ilgėjimosi. Toje valandoje tarytum veržte veržias iš jo degančios krūtinės sekanti dainos žodžiai:

Apsiverkti nemoku, pasiskųst negaliu:
Nesupras žmonės mano skundos!
Ir nueisiu pro šalį su tuo skausmu giliu,
Kurs be žodžio paliks visados!

Muzikalė Jadvygos siela atjautė toje valandoje Rainio sielos disharmoniją, ir užsidegė ji tada tuo pačiu vienumos skausmu, šiauriniu ilgėjimusi, ta pačia savotiška lietuvių melancholija!

Užsidegė – ir pajuto savyje sielos disharmoniją ir slopinantį troškulį suvienyti sielų disharmoniją, kad padarytų amžiną, augančią ir besiplėtojančią harmoniją.

Jautė Jadvyga, kad:

Jo alpstančią širdį ji žadint mokėtų,
Jam būtų gaivinančia ryto rasa,
Kaip angelas sargas karštai jį mylėtų,
Jo siekiams aukštiems atsidavus visa!

Pasiekė jau ir Juozą Jadvygos širdies kibirkštys, ir tas sugrįžęs namo ant rytojaus:

... gėrė arbatą, esąs kaip ne čia,
Tylėjo kaip žemę pardavęs!

Toje tylumoje, begalinėj melancholijoj ir užgimė naujas, visai nepažįstamas jam jausmas. Užgimė – augo – plėtojos. Vienuma lydi jį visur ir visada. Bažnyčioje „senų tradicijų" papratimu nebesimeldžia, teisingiau sakant, nusijaučia vienas esąs, kad galėtų melsties. Kūnas bažnyčioj, dvasia begalybėj, o mintys dar toliau. Praslinko šalia Jadvyga – ir vėlios atsikartojo vakarykštis tylus ir begalinis ilgėjimosi jausmas. Kada klebonijo[j],

Jadvygai ir Juozui vieniems pasilikus,
Akims jų netyčia bailiai susitikus,
Ant karto pritrūko kalbos –

jau aiškiai apsibrėžia kaip viename, taip ir kitame karštas ir ypatingas jausmas. Nuo šios tai ypatingai valandos prasideda Rainio sieloje kova, arba, kitaip sakant, „dvejonė". Senasis „kunigystės stono" paveikslas, tiek metų širdyje nešiotas (pabrėžiu: nesusiliejęs su jo širdimi ir dvasia), atsisveikindamas paskutinį kartą, nori atsigauti ir, savo intaką bemėgindamas, bando dar kartą pavergti, nors ir išvidiniai, individuališkumą.

Tada kažkoks senas, bet naujai išsivystęs vidujinis balsas griežtai sukyla prieš „tradicijos pūtimą" ir priverčia su juo gailestingai ir paskutinįsyk jau atsisveikint.

Tasai „naujas jausmas" buvo tiktai ekstraordinaris vidujinio balso atgijimo faktorius. Klaidinga būtų žiūrėt į Rainį, kaip ir į Zonį, kad „pamylėjimas" ar „įsimylėjimas" pavirto gyvenimo kelrodžiu, išnaikino iš mažens užauklėtą palinkimą savęsp ir nukreipė gyvenimo bėgį. Pasižiūrėkime, Zonis prieš „įsimylėjimą" neturėjo savyje nieko prakilnesnio, aukštesnio, neturėjo jokio gyvenimo siekimo ir idealo, vėjus gaudė ir dūsavo šviesioj nakty į mėnulį bežiūrėdamas, o „pamylėjęs" atrado savo gyvenimo siekimą ir idealą, savo tikslą ir sistemą. Tuo gi tarpu Rainys buvo stiprios energijos vyras, darbštus ir prakilnus, o besimokindamas išsidirbo gyvenimo tikslą, nesiskaitydamas su priemonėmis, kuriomis reiks naudoties, su tuo savo siekimu susiliejo visa savo esybe. Įsimylėjimas negalėjo būti jo psichikos toks „krachas", kaip Zonio, bet tiktai tolimesnio jo siekimų vykinimo impulsas. Ir kada Zonis laukia, kad jį sunykusį mylimoji priglaustų „po savo sparnu", ir pasirengęs už tai išpildyti by kokius jos pageidavimus, tai Rainys niekados nenustojo savęs valdyti, vengia nusilenkimo ir, užklaustas Jadvygos, ar beaplankys ją, atsako, nors per surakintą skausmą, vienok drąsiai:

„Vargiai begalėsiu, – atsakė Rainys, –
Per puikūs čia rūmai, o aš vargdienys!
Man lemtas vien kelias vargų!"

Jo šiuo atsitikimu vidujinė kova – tai tiktai lengvas atsidūksėjimas ir pasigailėjimas.

Skaitau reikalingu išrašyt šią ilgoką ir žymėtiną vietelę:

Kame mano brangūs jaunystės sapnai?
Kame tie padangėmis skridę sparnai?
Kame aukštas, gražus pašaukimas?
Kaip šalčio užgauti pavyto žiedai!
Lyg debesys tamsos užtraukė juodai?
    Beliko tiktai atminimas!
Tik vien atminimas!.. Ir tas nepaliaus,
Kaip sąžinė, graužti! Kur žengti toliaus,
Kas man beparodys, oi kas?
    Kaip silpnas keleivis, ant kryželio stojęs?!
    Kaip, krušai javus bekapojant, artojas,
    Taip aš benuleidžiu rankas.
Kame mano galė, kuriai intikėjau?
Kaip milžinas žengti per audrą žadėjau
Ir vargti dėl gero kitų!..
    Silpnos moteriškės akių spinduliai
    Užšvitę įsmigo į širdį giliai...
    Ir tiek po visų apžadų!
Motušė brangiausia, kaip griaudūs varpai
Tau bus ta žinia! Kad man lopšį supai,
Nemigus per kiauras naktis,
    Kad leidai į mokslą paskui ant skolos, –
    Ne tos betikėjais sulaukt valandos?
    Linksmesnė tau švietė viltis!
Bet argi jau viskas, kaip sapnas, išnyko?
Nejau ant švenčiausio, brangaus man dalyko
Paženklint kryželį palieka?
    Ir vis, ko taip troškau, dienas beskaičiau...
    Kame mano vienintelį tikslą mačiau...
    Tas viskas pavirsta į nieką?
Bet ką? Ar aš nendrė, belankstoma vėjo?
Ar veltui draugai visados man tikėjo?
Ir milžinu tankiai vadino?
    Silpnos moteriškės akies spinduliai!..
    Svajonės tuščios svetimi sopuliai!..
    Ir viską ant karto naikina?
Nekrūpčiočiau, regis, nuo griausmo, žaibų,
Nei audros kaukimo, žmonių nelabų,

Nei priešų nuožmiausios gaujos!
Kaip milžinas stočiau į atvirą kovą,
Aprinkdamas Viešpatį sau už vadovą!
Bet jos... o, taip gaila man jos!
Tai angelas, rodos, iš apskričio kito,
Kurs veidu aušros netikėtai užšvito
Ir naują man praneša šalį.
Kas jausmų gilybė! Kiek veide skundos!..
O ne! dėl manęs ji kentėt niekados...
Kentėt dėl manęs ji negali!

Tame yra visa Rainio dramos kvintesencija, jo žmogaus gilus turinys. Štai kuo jisai yra mums artimas ir todėl brangus. Nukentėjęs šiokį tokį „krizį" savo intymiuose reikaluose, Rainys toliau vysto savo idėjas, toliau skečia savo ingimtas pajėgas, toliau varo išauklėtą širdyje darbą. Joki svyravimai nenulenkė laisvos jo galvos prieš tokius mecenatus kaip Goštautas, kad gauti asmeninę laimę; jis kibo veikti visuomenės dirvoje, atrasdamas ten sau nusiraminimą. Rainys tampa karščiausias ir tvirčiausias iniciatorius tėvynės prikėlimo; draugus bežadindamas tampa jų vadovu, jų kelrodžiu. Kai jau šiokios tokios pasekmės pasiektos, ištinka jį viena paskum kitos nelaimės. Pakliūva jis į valdžios rankas, atsiduria tvirtovėj, pradeda džiovėti ir persiskiria su šiuo margu pasauliu.

Bet reikia pažymėti, kad fabulos siaurumas neleidžia apsireikšti visoms jo būdo ir dvasios ypatybėms. Bet Rainys yra *lietuvių dvasios, lietuvių tautiškumo* išreiškėjas. Visa reikšmė Maironies ir yra ta, kad jis Rainyje išreiškė grynai tautines lietuvių būdo žymes. Jisai Rainiu išreiškė ne turinį mūsų psichikos, bet formą, mūsų valios ir mąstymo procesus. Paraleliai su Rainiu užima žymią vietą poemoje Jadvyga Goštautytė. Bet jos psichika visai kitokia negu Rainio. Jos paveikslas nudažytas visai kitais dažais. *Joje daugiau turinio negu formos* (formą suprantu savo prasme – tai yra valios ir protavimo procesai). Bet užtatai ji ne mūsų nacionalis tipas. Iš tikrųjų. Nieko joje nėra tokio, *kas būtų tiktai joje,* kad to „kas" nebūtų nacionaliniuose tipuose kitų tautų. Prisiminkime nors Tatjaną Puškino,

Gretchen ir Dorotėją Gėtės, Amaliją ir Elžbietą Šilerio, – visos jos turi „šį tą", ko kitoje nerasi, turi „šį tą" nacionalio. Jadvyga gi nieko apriboto, griežtai savo nacionalio neturi. Tai, kad ji buvo turtingo sulenkėjusio dvarininko duktė, vėliau atgimė, liko lietuvaitė, turėdama muzikos talentą, darbavos tėvynei ir pragarsėjo ne tiktai studentų tarpe, bet ir visuomenėj, kas asmeniniam gyvenime užlaikė ištikimą Rainiui meilę ir t. t. – visa tai būtų padariusi ir vokiečių „idealė mergaitė", ir ispanų, ir rusų, ir kitų.

Kitų moterų nėr aiškiai apibrėžtų. Tiktai viena Onytė išėjo šiek tiek ryškesnė. Bet Maironis, matyti, ir pats nedėjo dabo būdo išdirbiman, o tiktai norėjo nupiešti Lietuvos atgimimo paveikslą. „Pašaliniai procesai" su Rainiu buvo reikalingi, jog reikėjo sukoncentruoti skaitytojo domą paveikslan, atvesti į taką, kuriuo jis turi eiti prie fabulos išsivystymo.

Patsai paveikslas pieštas truputį su tendencija, bet čionai ji nebe taip „keistai žiūri" kaip „Kur išganymas".

Iš atgimusios jaunuomenės gyvenimo kai kada pasitaiko scenų labai dėlto gyvų. Taip, rodos, ir įeini jų gyveniman, užsidegi jų jausmu, jų karščiu, susilieji su jais į vieną idėją, į vieną troškulį! Ypatingai tokia gyva scena tai beržyno pavėsy susirinkimas. Padidina dar tą gyvumą ir narsumą studentų daina „Jau slavai sukilo". Mažutis jaunuolių būrelis, užsidegęs ir apimtas altruizmu ir gilia tėvynės meile, neišsigąsta išskėstų tamsos ir priespaudos nagų, nenusilenkia prieš gresiančias kančias, nenulenkia galvos, kad darbas juodas ir begalinis, o su tvirtomis, degančiomis jaunomis širdimis stoja į pasišventimo kovą, drąsiai atstato nesubrendusias, bet jau tvirtas ir nuo vargo sukietėjusias krūtines. Stoja – ir nieko neboja, ir nieko nebijo! Tiktai iš šiokios energijos galima buvo tikėtis, kad laimės nelygioje kovoje!

Jau slavai sukilo. Nuo Juodmario krašto
Pavasaris eina Karpatų kalnais,
Po Lietuvą – žiema. Nei žodžio, nei rašto
Neleidžia erelis, suspaudęs sparnais.

Petys gi į petį, na, vyrai, kas gali,
Sustoję į darbą už mylimą šalį,
Prikelkime Lietuvą mūsų!

Poema parašyta su filosofiniai lyriškais naujosios poemos stiliuje protarpiais, prigimties aprašymais. Prie geriausiųjų poemos ypatybių reikia priskaityti ir tai, kad aprašinėjami joje papročiai ir palinkimai tuolaikinių dvarininkų ir „šlėktos". Sekant Belinskio žodžiais, „Jaunoji Lietuva" – tai gyva enciklopedija šlėktos ir kunigijos papročių ir palinkimų.

Pradėjęs seniu Juška, praeidamas pro senį Goštautą, baigdamas Jakštu, Klimu ir Tumu, nujauti šiek tiek nusimanąs apie mūsų gyvenamojo krašto žmones.

VI

Poeto talentas dažnai veikia periodiškai. Po tūlam intempimu[i], produktyviam veikimui dažnai lyg ir apsilpsta, nutilsta. Tarytum ilsis. Praslinko tūlas laikas, jis vėlios pradeda bujoti, neretai tvirčiau ir galingiau negu pirma. Ir daugelio jau buvo pastebėta, kad paskutiniai Maironies veikalai – „Raseinių Magdė" ir „Vaivorykštėje" spausdinamoji poema „Mūsų vargai" silpnesni negu pirmieji jo raštai. Tiesa, apie „Mūsų vargus" sunku kas nors griežto pasakyti, galas dar, matyti, toli, bet iš „Raseinių Magdės" aišku.

Sakyčiau, tai satyra į lenkomanus, išgamas, bedievius, dvarininkus ir vėjavaikes merginas su vaikinais kreipta, bet, kaipo satyrai, trūksta tikrų satyros ruožų, trūksta ryškumo trūksta spalvų ir išvadžiojimų. Sakyčiau galop, kad tai yra begalinė viena elegija, parašyta matant tėvynę beskurstant, lietuvius ištautėjant, merginas vėjus begaudant ir t.t., besiilgint šviesesnės ateities ir beverkiant senovės milžinų ir buvusios (nors ir idealizuojamos) tėvynės galės ir garbės.

Bet... ne vieta tada būtų toms tendencijoms, kurių Maironis niekuomet neišsižada, kurias deda kiekvienan veikalan.

Galop beliktų, rodos, suformuluoti visa, kas pasakyta, padaryt tinkamos išvados ir nuspręst, kokią vietą Maironis užima mūsų literatūroje ir t.t.

Bet aš manding išsireikšdavau aiškiai ir formuluoti nėra jokio reikalo, o daryt „reališkas išvadas" ir spręsti būtų per daug nemalonu ir liūdna kaip poetui, taip ir jo tvėrybos apžvalgininkui.

SVIRNO ŽVYNĖ
ŠEIMYNIŠKIEMS VAKARĖLIAMS PRAMOGĖLĖ

Jono Rinkevičiaus leidinys, pusl. 16 in 8°. Kaina nepažymėta

Seniai jau buvo pastebėta, kad trūksta mums šeimyniškiems vakarėliams medžiagos. Pernai amerikiečiai mėgino tą spragą užkišti, leisdami „Deklamatorių", bet bandymas buvo nepasisekęs. O šiemetinis bandymėlis p. Svirno Žvynės kur kas labiau nepasisekęs (o gal net ir pats autorius nemanė apie pasisekimą?).

Tai rinkinys dešimties anekdotėlių: 5–6 jų buvo spausdinti Rinkevičiaus „Juokų kalendoriuje", vienas – „Panevėžio kalend[oriuje]", o kitas – 3–4 dar pridėjo „naujus" – na, ir išleido „pilną rinkinį". Leidinys nori patenkinti „plačiuosius pageidavimus plačiosios publikos".

Bet atvirai pasakius – rinkinėlis nieko gero neduoda. Ypač silpnu du eilių tų daikteliu: „Svirplys (gal žiogas?) ir Skruzdė" ir „Daina triumfuojančios kiaulės".

„Svirplys ir Skruzdė" – vertimas vienos silpnesniųjų Krylovo sakmių, perdirbtas į dialogą ir prikergta dar gale rusų patarlė: „нужда скачет, нужда плачет, нужда песенку поет" – „bėda trepsi, bėda šoka, bėda ir dainas dainuoja". Kad nebūtų šio prikergimo – tai, sakyčiau, parodija mūsų dramos veikalų, kaip antai: Svirno Žvynės, Mato Grigonio, Tado Daugirdo... Bet dabar nei šis, nei tas išėjo. „Daina kiaulės" iš Žano Rišpeno... – nežinau, ar bebūt galima prasčiau išversti... Kaipo vertimo eiliavimo pavyzdys gali būt ir šis:

Saulės ir mėnulio šviesą, žolynų kvapsnumą
Tegu jums dainuoja koksai nors poetas,

Alkanas žmogutis. Mat gi rado ji gražumą!..
Kriu kriu! et, tuščia tąją saulę, planetas.

p. 16

Arba:

Aš daug kelio vaikštinėjau
Ir negėręs, ir nevalgęs,
Bet daugiau nebegalėjau –
Gretinių matyties dalgės!..
Nedaryk man žalos
Nevaryk man iš sielos,
Ir iki šiltų dienų
Šelpki tu mane penu.

p. 8

Tai dar vis nieko... O jau tokios vietos, kaip antai: „Taigi, matote, kad ne vien liežuviu, bet ir su mašina galima žmoną rasti. Progresas įvairiausiems palengvinimams daug mašinų sugalvojo, o aš atradau mašiną žmonai ieškoti" (p. 11), tai jau tiesiog bjauri „balaganščina".

Dar štai kas stebėtina: nejaugi Rinkevičius iš tikrųjų sumanė konkuruoti savo leidiniais („Juokų kalendorius", „Šeim. vasar. pramogėlė...") su Rygos Jakavičium?! Tai anas vargšas susilauktų „neregėto klapato".

„VAIRAS“, Nr. 2

Teisingai buvo pažymėta, kad pirmas „Vairo“ numeris išėjo menkas ir bespalvis. – Antras gi numeris dar silpnesnis.

Tuoj ant pirmo puslapio skaitome, kad „Vairas“ – tai „literatūros, dailės, mokslo, visuomenės ir politikos“ laikraštis. Kol kas iš visos šios „pentarchijos“ buvo teliečiama tik „literatūra ir dailė“, o antra pusė obalsio, būtent „mokslas, visuomenė ir politika“, dar lyg ir nekliudoma...

„Vairas“ sakos, kad jam, kaipo *mokslo laikraščiui*, „rūpės visų pirma pažinti savo kraštas – jo praeitis ir dabartis. Tuo pačiu žygiu jis stengsis įmanomais straipsniais supažindinti skaitytojus su naujomis mokslo srovėmis visose jo šakose“. – Užkimšimui šios spragos davė straipsnį „Mūsų kraštas ir jo pažintis“ ir „Rudžiškės“. Labai gražiai kreipiama doma „į Rytus“, dar gražiau aprašinėjama skurdus Rudžiškių padėjimas, bet viskas taip toli nuo žadėtojo mokslo. Jei tai būtų jaunuomenės organe ar dienraštyje – tai dar būtų galima šiaip taip išteisinti, bet inteligentams skiriamam žurnale skystoka ir nemoksliška.

Kaipo „politikos ir visuomenės“ laikraštis „Vairas“ rašysiąs apie „mūsų visuomenės srovių apsireiškimus“ ir „apie visokius mūsų tautos darbus“... Bet ir čia jis kol kas nieko beveik nedavė, – „Vairas“ tėra dar tik „literatūros“ ir „dailės“ laikraštis.

Bet ir literatūra nekokia. Feljetonėliai S. Č. K. – tai, atsiprašant, „skazka pro caria Gorocha“...

Juk išreikšti, kad nekaltai pralietos ašaros atsirūgs kada nors ar kad Meilė ir Mirtis – neregės, Laisvė ir Šviesa – be kūno

valdžios, Teisybė – nebylė, Išmintis – kurta", ir kad nuo šių tiesų nežinojimo paeina viso pasaulio „neiščestės" – būtų užtekę formos paradoksų bei aforizmų. Kam dar tų „ceremonijų": ir vietą, ir laiką gaišinti?

Vaižganto vaizdelyje „Seniau ir dabar" nieko charakteringo nėra, jokių tvirtų, išsamių bruožų.

Kalbos turiningumas ir lengvutis jumoras (jis vargšas bene pas visus mūsų beletristus bus dabar madoje?!) visai neišperka formos ištempimo ir... turinio stokos. Žmogus rašė, matyt, kad kaip nors daugiau tik parašius!

Yra biškutis ir eiliuotos poezijos – J. Rainio „Žvejys"! Eilučių tonas, forma (psichologinė) ir mintis (jeigu tik rimtai galima kalbėti apie apribuotą eilių mintį) gana simpatingi ir atjaustini. Bet pačios eilutės... girgžda kaip žiemą sušalę vartai:

Imkime nors ir gražiausios:

Žinau, plačioj gyvatos jūroj (?)
Žmonėms per daugel jau sunku:
Tiesos ten, meilės nieks nežiūri,
Vien skriaudos, skausmai ten (?)... baugu! (?!)

Širdingi žūsta ten siekimai
Be kaltės kenčiančių žmonių,
Visur tik priespauda, slėgimai,
Netilsta garsas grandinių...

Bet vis dėlto kaipo inteligentų literatūros laikraščiui „maža dūšios ir sveikatos".

Pasidžiaugti truputį tegalima Pr. Penkaičio rašteliu „Elgeta". Nėra tai pilnoj prasmėj originalis dalykėlis, liuosas nuo pašalinių intakų, bet vis dėlto matyti jauna, sveika dvasia, jaučiama ir širdingumo, pasak Vydūno, ir natūralumo. Beje. Bene tik pirmas pas mus Penkaitis pradėjo liesti studentų gyvenimą.

Pasitaiko pas jį šiokių tokių „mažmožių". Taip, va studentas, pakildamas nuo knygos, sušunka sau vienas:

„Visai sustingau besėdėdamas. *Reikia pasimankštyti Milerio metodu*". Tokios vietos tai ir jausti dirbtinumas ir nenatūralumas. Bet tai dovanotina...

„Tėvynėn grįžtant" – visumoj neišlaikytas, bet pasitaiko labai gražių mažmožių.

Štai va kokia graži ir gili vietelė:

> Mintis, kad esu kruvinas, kad sužeistas, mane sustabdo. Griebiu nosinę, dedu ją prie nosies, – ji sykiu visa parausta. Bet šalia manęs dar vis tebekovojama: kareivis įveiktas ir išsitiesęs guli, o per jį lipa, sprunka minia... Vėl hipnosas, vėl apakimas, vėl, skarele sugniaužęs nosį, bėgu ten, kame susirinkus minia.

Försterio biografijos nežinau, bet, paskaitęs M. Pečkauskaitės straipsnį apie jį, pamislijau netyčia: kaip tai dar jis „cūdų" nemoka daryti? – Straipsnis taip vienašalis ir nieko neišaiškinančiai parašytas!

Yra dar viena dailiai atlikta reprodukcija – Žmuidzinavičiaus „Neris", graži, kaip visados, Rimšos vinjetė ir truputį grubi iš technikos atžvilgio Ig. Š.

Daugiau paveikslėliai – tai fotografijos, nelabai tiksliai parinktos. Jei bent kaipo „gyvi komentarai" prie „Rudžiškės" straipsnio, jos savo tikslą pasiekia.

ŠYDĄ PRASKLEIDUS

Vinco Krėvės „Šarūnas, Dainavos šalies kunigaikštis"

> Vai, broli, mylim arams sparnus laužyti ir paskui aimanuojame, kad padangėje negirdim jų kleketavimo. Pas mus dažnai taip būna, kad, begerbdami numirusius – numarinam gyvus. Ir numarinę arus griaudinamės, kad daugel pas mus varnų – ir per tai dabiname jų sparnus aro plunksnomis ir kaip vaikai džiaugiamės, plodami delnais ir šaukdami, kad arai padangėje lakioja.
>
> *„Šarūnas"*

Vincas Krėvė vienas talentingiausių ir savotiškiausių mūsų rašytojų. Tai nebe nuo šiandien visiems žinoma. Jį užaugino liaudies poezija, ta pati poezija išmaitino jį savo vizijomis, savo skaisčiomis godelėmis, savo lakūnėmis svajonėlėmis... Liaudies muzikalė melancholija pavergė jo sielą, savo nežemiška jėga užbūrė jį, jų abiejų dvasi susiliejo į vieną neišskiriamą vienatą, į vieną viziją godelę, ir neišskirtumei, kame liaudis dejuoja, kame Krėvė verkia, kame ji džiaugias, kame jis linksminas, kame jis saldų midų geria, kame jis gailias ašarėles lieja...

Vardas Vinco Krėvės amžinai surištas su liaudimi, su jos poezija, su jų abiejų puikiausiu tvariniu, su „Šarūnu"...

„Šarūnas" Vinco Krėvės – tai vienas skaisčiausias, gražiausias mitas, tai viena puikiausi godelė, tai viena begalinė daina, begalinis himnas, begalinė melodija-muzika...

Kalbant apie „Šarūną", reiktų atskirai kalbėti apie pirmą ir antrą tomą, nes jie, kaip išvidiniai, taip ir vidujiniai, žymiai skirias vienas nuo kito*.

Kažkame seniau buvo pasakyta, kad „Šarūne" per daug idealizuojama senovė. Manding, dainoje tegali būti viena poezija (jeigu „ji" bus daina), o ne pagyrimai, gali būt idealizmas, o ne idealizacija, tegali būti grynumas jausmo, natūrališkumas, o ne pompastiškumas...

Pirmas tomas „Šarūno" tiek realis, kiek realės mūsų pasakos, mūsų dainos, mūsų liaudies tvariniai. Nėra jame atskirų tipų, atskirų asmenų, atskirų psichikų, bet ten yra tiktai vienas tipas, viena psichika, o vardas jos – Liaudis, Minia, Siela...

Kad tai tiesai įsitikrinti – užtenka nors šiek tiek arčiau prisižiūrėti veikalui, asmenims ir karžygių psichikai.

Beveik pas visus tas pats psichikos turinys, o psichologinė forma tai pas visus viena, kas itin svarbu. Tai aišku be išvadžiojimų. Pats Krėvė jei būtų manęs apie atskirus asmenis, apie atskirų asmenų psichiką, tai būtų šią pastarąją bent Šarūne išvystęs. O dabar kokį gi mes supratimą turime apie Šarūno asmenį iš pirmojo veikalo tomo? Vien kad kunigas, o apie jo psichiką, apie vidujinį jo gyvenimą nieko, o jei ir davė „šį tą" (juk vis dėlto Šarūnas kalba, ir daug kalba), tai vien kad išlaikytų bendrą dainos harmoniją, kad visus žmogaus širdies atbalsius supinti į vieną galingą dainos akordą...

Šarūne, kaipo kunigaikštyje, nieko ypatingo, savotiško (pirmame tome) nėra. Kaip jis ten kalbėjo, būtų kalbėję ir dauguma kitų Lietuvos kunigaikščių, o gal dar ir rusų drauge...

Jei bent skaityti „savotiškais" šiuos žodžius jo: „Nori, kad aš bučiuotau lazdą, kuri mane muša? Šuva, ir tas ją kanda. Tik vergu gimęs taip daro, o aš vergu nebuvau ir nebūsiu, nei žmonių, nei dievų", ar: „kvaila, visa kvaila, Rainy. Miršta jauni – linksma, miršta seni – dar linksmiau. Nėr nei tiesos, nei laimės... kvaila jaunystė, ir gyvenimas, ir aš kvailas, kad jį veltui žudau".

---

* Apie turinį veikalo nekalbėsiu – jis visiems per daug gerai žinomas.

Nekaltinu Krėvės už tai ir nereikalauju daugiau to, ką davė. Nedavė psichologijos Žmogaus, Asmens, bet davė psichologiją Minios, Liaudies. O tai bene dar svarbiau, nes tai žymus žengimas prie mūsų tautinės psichologijos formos (galvojimo ir valios procesų) išaiškinimo. Bet apie tai pakalbėsime kada nors kitą kartą.

Jei pasakyme „dailės veikalų realizmas" suprasti atvaidinimą tiktai psichikos, kaip atskirų individumų, taip ir visuomenės, taip ir visos tautos, tai liaudies tvėryba, jos miškai, pasakos, dainos reališkiausia už visas kitas tvėrybas, nes niekur kitur, kaip joje, neatsivaidina tautos psichologija.

Iš šio atžvilgio Krėvė reališkiausias už visus mūsų poetus, rašytojus. Tegul pas jį neatvaidinta išvidinė forma gyvenimo Šarūno epochos, bet čia dalykas jau istorijos, memuarų, užrašų, bet ne dailės veikalo.

Taigi neatvaidinime išvidinės gyvenimo formos reikia matyti ne senovės idealizaciją, bet atvaidinimą senovės dvasios, senovės psichologijos.

Antrame tome tai jau išvystoma ir atskirų asmenų psichologija. Bet ir tai, tiesą sakant, tiktai dviejų: Šarūno ir Rainio. Prie to reikia neužmiršti, kad asmuo gali būt visai savotiškas, turėt savotišką psichiką, bet podraug būt išreiškėjas tautinės psichologijos.

Pavyzdžiui, Michailovskis, Tolstojus, Dostojevskis – kokie originalai, kokie kontrastai, o vienok jie yra vienos mūsų tautos atstovai, rusų tautybės išreiškėjai.

Jei asmeniška tragedija Viešpačio Lyro tame, kad jis, būdamas Viešpačiu, turėjo atrasti ir pamatyti savyje žmogų, jei tragedija Hamleto tame, kad jis per savo Aš-galvotoją turėjo išvysti ir savo Aš-žmogų, tai tragedija Šarūno tame, kad jis, būdamas Žmogus, norėjo būti Viešpačiu, o iš dalies ir Galvotoju.

Centralis taškas, apie kurį sukas visi psichiški pergyvenimai, visos jo karionės ir dejonės, tai egoizmas, žiaurus egoizmas, neretai pereinantis į Biono egotizmą.

Nekalbu apie tai, kas to jo egoizmo dėsniai, tai kitas dalykas. Vaikų dienas praleidęs prakeikime ir paniekinime, nepažinęs

nieko gero pasaulyje, nematęs užuojautos žmonių akyse, jis savo jėgomis prasimuša pasaulin, ką turi, visa patsai ingyja ir vienu kartu pajunta: „Aplinkui taip tuščia; nėra kam rankos paduoti"... Kaip giliai tragingai skamba jo žodžiai: „Kas tavo buitis, ąžuolėli! Kad jį nukirstau, kokia čia pasidarytų negraži plikė! Vaikų vaikai, pamatę ją, kalbėtų, kad medis stovėjo. O žmogus būk tu jaunas, būk senas, garsus ar ne, numirsi, jokios plikės nėra: tavo vietą užims kiti"... „Aš nežinau, kas toji meilė auksinė, kurios taip visi geidžia, trokšta ir gerbia; aš jos nemačiau, nors ieškojau"... „Gal ji yra kame už marių... Aš pamylėjau nūnai tik vieną – garsią, galingą garbę, tokią, kad pavydėtų man dievai ir žmonės. Dėl jos paaukautai ir jaunystę, ir gyvenimą"... „Tu nejauti, vaidila, kaip saldu keršyti"... Jaučia jis, kad jo krūtinėje verda milžiniška jėga, kad veržias išsilieti didžiose dejonėse, kad nori amžinai gyventi... O čia dar pasipainiojo audringas entuziastas Rainys, savo karštu širdingumu ir audringumu uždegė ir be to verdančią Šarūno širdį, pakėlė jojo širdyje audrą, kurioj ir perkūnas užgriaudė... Įsiuto įsisiūbavusios bangos ir nunešė ir Šarūną, ir Rainį, ir Dundį, ir visą Balyną... O visą šį vėtros siutimą ir griovimą ne tik Šarūno ir Rainio širdyse, bet ir plačioje minėje Krėvė tikrai artistiškai nupiešia. Štai už ką mes jam turim būt dėkingi!

Paėmė jisai ūkanotas dainų–mitų–pasakų miglas, apvilktas tamsia šydo skraiste, praskleidė šydą ir parodė, kad ir už šio nepermatomo ir neapčiuopiamo šydo ir saulė šviečia, ir pavasaris žydi, ir rūtelės klesti, praskleidė šydą ir parodė, kad ir ten ugnis dega, ir nerimsta, ir žaibuoja, ir audra kyla, ir perkūnas griaudžia...

Gal užmes man kas, kad ir aš *à la* Tumas per daug atsidėjęs giriu. Pirmučiausia pats veikalas už save kalba, o antra, prašyčiau dar kartą perskaityt epigrafą – ten glūdi atsakas.

Tik gal vieną svarbų užmetimą galima prikišt Krėvei – tai, kad jis netingi kalbėti, dėl to daugel vietų labai ištęsia ir padaro nuobodžiomis, taip kad net Kl. Jurgelionis džiaugias – 10 metų skaitysiąs... „Blūdas" gal dar labiau nuobodus, bet ten užtat

puikus psichologinis išvystymas. Pastūmės Dobilas savo karžygį truputį – ir vėl varto iš visų pusių jo psichiką ir studijuoja, kokios permainos joje įvyko. „Šarūne" nieko panašaus nėra. Tai tiesa. Bet užtat nesulyginsi „Blūdo" ir „Šarūno" poetingumo, kalbos gražumo, vaizdingumo, artistiškumo...

Gal dar kai kas užmestų Krėvei stilizaciją, nenatūralumą ir t.t. Gal nenatūraliai išrodo, kai prasta bajorė Kirvė sako: „Kad aš, dievuliai, galėtau, raiba gegule nulėktau, pusę pasaulio išlakiotau, kol sūnelio nerastau" (o visas veikalas tokia kalba parašytas)?.. Bet juk gyvenime žmonės irgi eilėmis nešneka, o vienok Šekspyro ir Puškino karžygiai vartoja eiliuotą kalbą.

Šiame Krėvės veikale daugybė tokių vietų, kurios tiesiog perveria širdį. Viena tokių – tai pabaiga antros scenos pirmojo tomo dalyje.

Taip puikiai supintos keturios sielos į vieną milžinišką, beribę, galingą sielą – tai siela degančiojo, nerimstančiojo Šarūno, siela anioliško entuziasto Rainio, siela jaunuomenės, apsuptos jauno pavasario dvelkimu, ir sielos kylančios vėtros, – sielos žaibo, sielos perkūno!

Nežinau aš veikalo lietuvių literatūroje, kurs būtų savo išgale, savo jėga, savo apčiuopimu, savo puikumu lygus šiai scenai! Kita savo išgale lygi scena – tai ketvirtosios dalies IV scena, kai naktį pasirodo lauke Eglė, išėjusi iš proto...

> Aš buvau Eglė, Miškinėlė. Dabar eglė, eglelė siūbuonėlė. *(Ištiesusi ranki mostaguoja jom)* Matai, kaip ūžia mano šakelės. *(Viena ranka taisydama ant savęs žoles)* Aš visa žalia, žalia... O dar sako, kad viršūnėlė nudžiūvus, vainikėlis suvytęs. Meluoja, die, meluoja, Miškinėli. Argi eglė vysta? *(Atsiklaupus pas ugnį)* Ji visada žalia...

Jei tat visa atjausti, pergyventi, „per savo širdį perleisti", tai poezija nieko daugiau ir duot nebegali!

Krėvė įstabiai moka sekti liaudies daineles! Daug ko galėtų pasimokyt iš jo visi mūsų maironistai ir jakštistai. Ypač gi pas jį jausmo grynumas, tyrumas, natūrališkumas spindi! Iš šio atžvilgio toli palieka Maironies ir jo kompanijos pompastiškumas!

Neiškenčiu neišrašęs nors vienos dainelės (manau, kiekvienam malonu dailės šedevrų pasiskaityti):

Vai, pas mano tėvužėlį
Ristieji žirgeliai;
Vai, pas mano tėvužėlį
Aikliausi bėreliai.
Ant žirgelių, ant ristųjų
Tai aš jaunas sėsiu;
Jaunystėlę aš linksmiausią
Tai aš jaunas vysiu.
Nors tu sėsi, nors tu vysi
Dieną ir naktelę –
Pražudinai jaunas dienas –
Linksmą jaunystėlę.
Vai, ten girioj, ten žaliojoj
Gilus dunojėlis;
Tam dunojuj, tam straujausiam
Gražus vandenėlis.
Tai aš eisiu, atsisėsiu
Džiaugi tan luotelin,
Tai aš plauksiu, tai aš leisiuos
Į marias mėlynas.
Tai aš plauksiu, tai leisiuos
Į marias mėlynas.
Gal užtiksiu, gal surasiu
Linksmesnę dalelę.

Nemaniau šiandien rašyti nuodugnios „Šarūno" kritikos – tai padarysiu truputį vėliau. Ne kartą dar prisieis kalbėti ir apie Krėvę, apie „Šarūną". Vėliau truputį pakalbėsiu apie tai iš filosofijos ir iš aistetikos atžvilgio, ir t.t., ir t.t. O šioj savo trumpoj laikraščio pastaboj norėjau pasakyti, kad „Šarūnas" tai viena puiki, begalinė, beveik lyriška daina, o Vincas Krėvė – Vaidila.

PIJUS MIČIULIS. SUGRIAUTAS GYVENIMAS

Trijų veiksmų drama. Pirmojo dramatiškų veikalų „Blaivybės" konkurso premijuota. Kaina 50 kap. 70 pusl.

Su ypatingu nerimastimi ir nervingumu puolu skaityti kiekvieno naujo dramatiško veikalo. Tiek maža dar jų turime, o taip jie reikalingi! Kur tik nepasisuksi – visur dejuoja – tai nėr ko lošti šeimyniškam vakarėly, tai nėr ko viešai vaidinti arba nėra ko ir dorai pasiskaityti. Kimbu ir beveik kaskart numetu juos, giliai apsivylęs! Arba viena tik gyvenimo kopija, arba tik „šaržas" ir karikatūros, arba tik išpūstas pompastiškumas, arba paprastas avantiūrizmas, arba... ir t. t.

O to taip laukiamojo, taip trokštamojo, *tikro gyvenimo* kaip nerandu, taip nerandu...

Beveik taip pat apvylė ir Pijus Mičiulis.

Jis jau nebe pirmąkart pasirodo mūsų literatūroj. Ir nors ir su dideliu vargu ir kruvinu prakaitu jis vis dėlto žengia po truputį pirmyn. Bet visgi iš jo atspausdintųjų veikalų sunku ir labai sunku spręsti apie jo talentą, netgi apie jo būtybę... Tiek to.

„Sugriautame gyvenime", matyt, paklausyta kritikų balso – pirmučiausia monologų nebėra (tik vienoj vietoj lyg netyčia numykia, bet tai mažmožis), o antra – išlaikytos taip saldžiai kun. J. Tumo peršamos veiksmų proporcijos.

Šis veikalas jau ir nebe taip tendentiškas, kaip buvo „Erškėčių taku", ir dramatizmo su sceniškumu truputį daugiau, ir asmenų psichiško išsivystymo truputis yra. Sakau „truputį

daugiau", nes aname beveik nieko nebuvo, o čia jau „truputis" yra. Bet viena bėda (gal ir visų bėdų bėda) užsiliko ir šiame veikale: ir čia per daug žymu autoriaus „aš", pertat tipų charakteriai tankiausiai neišlaikyti. Autorius nelyginant „generolas", „komanduoja" savo veikiančiais asmenimis, o tie ir klauso jo žodžių. Jie sako ir kalba ne tai, ką inkvepia jiems vidujinis, psichikos gyvenimas, bet tą, ką autorius nori ir ko jam reikia, pertat veikalas išėjo kaltas ar, žargonu sakant, „išmūčytas"... Kam ne kam, bet P. Mičiuliui reiktų įsiminti dramas rašant Čechovo žodžiai: „Sėsties rašyti reikia tada tik, kada jauties beesąs šaltas it ledas".

Turinys – tai kaip ir visų „blaivybės" dramų turinys. Gyvena gana turtingas ūkininkas Žluobis, žinoma, turi žmoną, sūnų, dukterį... Pas jį tarnauja bernas ir mergiotė. Viskas būtų gerai, tik kaip paprastai mūsų dramose dedas, tėvas labai girtuokliauja, namus „pustėja", visus namiškius kankina, pačią muša... „Pralaka" savo žemę, namus, pačią „be laiko int kapus nuvaro", pats atsiklausęs miestan susideda su visokiais vagiais ir „laidokais" ir vagiliauja, kolei visos kompanijos neareštuoja. – Sūnus, praradus tėvui namus, nežinia kur dingsta (autorius jo nebemini). – Duktė gi iš „smūtnumo" priprato nuo tėvo „intraukti"... Bernas buvusis antros klasės mokinys. Sulig jo paties žodžių, nepaprastai gabus buvęs, bet kada jo tėvas pragėręs namus, jis turėjęs eiti tarnautų. Taigi jis pamilęs Žluobio dukrą, mano ją pataisysiąs, apsiveda. Bet ji „traukiama prigimties", pabėga nuo jo int tėvą, bet sužinojus, kad tėvo vagio beėsama, nusiskandina iš sielvartos.

Vienas tiktai Ignatėlio, šimtamečio senelio, tipas tenusisekęs. Ignatėlis – dėdė tarnaitės Žluobio. Tipas išvesta vien tiktai dėl efekto. Jo šnekai kaip tiktai autorius duoda daugiausia savistovybės, bet užtat maža jam teduoda kalbėti. Bet visgi jis su savo skaidria, amžių nesugadinta siela, su savo idealais – „O aš pakalbėsiu gražumu... sako, žodis stipriausias įrankis... net kalnus vartąs" (28), „Žmogus gimei, žmogus ir pasiliksi" (54), „jeigu žmogus ligotas – tai privalo gydyties" (56), „kas blogai

elgiasi – tam ir gėda" (60), „reikia gi nors kam būt geram ir gailėties. Kristus visų gailėjos ir mums įsakė" (64) ir t.t. – tikrai kaip iš krikštolo nulietas!

Senio tėvo – girtuoklio tipas visai šabloniškas, „nuvalūzuotas": ir „laka", ir mušas, ir t.t. (kaip ir visose dramose!).

Iš berno Jono, matyt, norėta padaryt „dramatišką asmenį", bet jis per daug skystas ir išpūstas išėjo. Norėta padaryt mąstančiu, giliai jaučiančiu ir tvirtos valios žmogumi, ką tai formoje *homo sapiens*. Kada Ignatėlis jam pasako, kad jo tėvas girtas sušalęs, jis tik susiraukęs atsisėda palei langą, o dviem minutėm praslinkus jau „štukas provija" – „paniūrai ironizuoja", nes Mičiuliui reikalingas „kovotojas", ir su žmogaus sielvarta ir jausmais nėra kada rokuoties.

O kad jam, sakysim, tėvo negailėjo, tai kam gi tada Mičiulis, priminęs tėviškės skurdą, ištreškė tik tik prieš tą žinią dvi karti ašari?

Jonas, būdamas sodiečiu, bernu, sako Magdei komplimentus visai taip pat, kaip ir šeštaklasis realistas:

> Tavo gražumas, apie kurį visa apylinkė vien tik ir kalbėjo, tavo amžin mirgančios melsvos akutės, lyg saulės spindulėliai žaidžiančios, tavo šypsančios lūpelės (rozovaja ulybka!), tavo blaivus, lyg padangė giedroje, veidelis, tavo traškus balselis, skardus, gaivinantis nusijuokimas ir t.t. (p. 39)

Ir tai dar sako valandoje, kai Magdės (dukters Žluobio) motina mirties agonijoj vaitoja, o tėvas už durų girtas baldos!

Taip gali sakyti žmogus ne reališkas, rezonioras. Beje. Jonas (bernas), rodos, visai negyvena savo psichiniu gyvenimu, o vien tik kumščius gniaužo ir gražius žodžius kalba.

Dauguma kitų tipų irgi sutverta fantazijos ir prakaito. Visgi su tipais dar būtų galima rokuoties, bet nekurios scenos tai stačiai erzina. – Jonas, apsakęs pasakos formoje savo gyvenimą, prisipažįsta, kad pasakos herojus – tai jis:

> JONAS (*atsidusdamas*). Taip... aš...
>
> MAGDĖ (*šluostosi ašaras*). *Oi kaip man dabar tavęs gaila!... (Mano kursyvas)*
>
> JONAS (*pakėlęs galvą*). *Argi anksčiau manęs negailėjai?*
>
> MAGDĖ. Ne... matyt... nes nežinojau, jog tu toksai nelaimingas.

JONAS (*rimtai*). Atbulai... Aš dabar laimingas... (p.12)

JONAS. *Nelengva... Bet tik pradžioje... paskiau apsipratau (rokuojas, tarnauti. Hom.) gera ir gana.*

MAGDĖ *(meiliai). Pasilik, Jonuli, ir kitiems metams pas mus...*

JONAS. *Su kaimynu susiderėjęs jau.* (p. 13)

Tiesiog pikta pasidaro. Ar bereikia, kad labiau veikalas būtų kalamas ir žodžiai renkami! Arba vėl. Miesto valkata, buvusis advokatas, pasak autoriaus žodžių, ne vieną prieš svietą išteisinęs, nuo kurio prakalbų visa salė ne kartą verkdavusi, o dabar visai nusigėręs, ateina int „Žluobio urvą" girtas, iškėlęs butelį, jausmingai deklamuoja":

Ne!... Gana jau man kentėti!
Karčios ašaros šalin,
Laikas keikti, nemylėti...
Griaudi pasaka tolyn.

(Negana to, kad eilės „nežmoniškai" eiliuota, jos dargi visai ne vietoj. Tarytum tasai valkata, beskęstąs degtinėj ir morališkuose purvuose, būtų ir mylėjęs, ir kentėjęs, ir karčiai verkęs! Neprošal bus išrašius visą deklamaciją.)

Pančius degančius krūtinės,
Laisvę mylinčios širdies,
Vilties gal jau paskutinės...
Plėškit!.. raukit iš šaknies!
Lai putoja ši stiklinė!
Prie manęs draugai visi!
Mums čion mūza dilgėlinė
„Juvenalo" nebaisi!
Ei! Kankles rankon man duokit!
Stygos – gyvos! Suskambės...
Iškilmingai uždainuokit –
Širdyj viltis pražydės.
Jūs Satyrai ir Vakchankos,
Sėbrai svaigstomų puotų,
Būkit šiandie man prielankūs,
Susiliekite kartu!
Iš kartybės aklos meilės,

Ir daina ši paskutinė,
Lyg kaip gulbės, sudejuos
Kulkos persmeigta krūtinė
Ten.. padangės debesuos!..

p. 67–68

Tarytum eilės sulig visų taisyklių: yra ir krūtinė, ir širdis, ir ašaros, ir skausmas, ir pančiai, ir laisvė, ir viltis, ir kanklės, ir stygos, ir daina, ir Co. Ko gi daugiau?! Bet visgi nesuprantu, kuriam kelmui buvo jas dėt! Ir tai dar vis kalba girtas valkata, žiūrėdamas int butelį degtinės! Sakyčiau, gal jo užnuodyta ir numarinta siela, pamačius butelį degtinės, atbudo ir užsidegė energinga sveikų atminimų liepsna, bet tam juk reikia tam tikrų tvirtų faktorių ir ypač psichiško išsivystymo. To gi veikale visai nėra.

Sakyčiau, kad Kaziukė, kaipo girtas, plepa by tik plepėti, bet tada nereikalingas autoriaus prierašas „jausmingai deklamuoja", o ir eilės visai negirtos.

Aišku, kad autorius šia deklamacija norėjo „ką tai" išreikšti, bet viskas ne vietoj, per tat ir išeina „komandiravimas" ir „kalimas".

Arba vėl, kada Žluobis dūksta, siunta, mirštančią pačią spardo, kad valgyt nėra ko, Jonas pasiūlija, kad užrašytų žemę sūnui, o jis pinigų paskolinsiąs, jis (Žluobis) momentaliai nusiramina ir šypsos, kaip trijų dienų gėriukas... Pažymėčiau, kad žmogus psichikoje „tokie procesai" taip greit „nesidaro". Abelnai dramoje visame stinga psichiško išsivystymo, užtat ir išeina, kad žmonės ne gyvena, o vien tik žodžius taria.

Tame tai ir stoka dramatizmo.

Dar kas labai erzina – tai ant kiekvieno žengsnio nurodyta, kaip asmuo turi kalbėti (kokiuo tonu), ką daryti. Dar būt galima šiaip taip tai išteisinti, jeigu veikalas būtų skiriamas sodiečiams vaidinti. Bet per daug minima „filosofijos", „Ovidijai", „Vakchankos", „Juvenalai", kad sodiečiai ją vaidint ir kaip reikiant suprast.

Inteligentams gi tie „nurodymai", jeigu juos pildyt, per daug surištų liuosą iniciatyvą ir artistišką tvėrybą.

Dar vienas iš trūkumų veikalo – tai tas, kad veikėjai ant scenos labai daug pasakoja apie veiksmą buvusį ar esantį kur tai už scenos – „v prostranstvie i vremeni". Ko nematai ant scenos – to nepergyvensi, neatjausi ir nepasigrožėsi – ir bereikalingas tiktai popierio ir laiko atėmimas! Tai, rokuojas, dar vienas argumentas, kad veikalas „mučytas".

J. STRAZDAS. SUGRĮŽO

Keturių veiksmų ir vieno paveikslo vaizdelis.
„Teatro" nr. 8–9, 107 p., 1914 m.

Mūsų neturtingoji literatūra užvis neturtingesnė dramatinėje srityje. Iš poetų turime Maironį, Adomą Juodąjį, Karolį Vairą, M. Gustaitį; iš beletristų turime Žemaitę, Vincą Krėvę, Dobilą, I. Šeinių, ogi dramos srityje ką?.. Vienas Vydūnas tiktai tešeimininkauja šioje srityje, rašo „dramas", „tragaidas", prideda josna „dėl esencijos" ir mėlynų rūkų, ir palšų debesų, bet vis dėlto... Et...

Nežinau, ar tai reikia ypatingo dvasios stovio, ypatingos psichologijos formos, ar savotiško sielos iškilimo, bet tas faktas, kad pas mus dramaturgų nėra, be abejonės, surištas su mūsų psichika...

Juk senojoj Indijoj kaip aukštai buvo iškilusi lyrika ir eposas, o dramatinėj srity ką gi turėjo?.. Ne man tvirtinti, kad mūsų eposas su lyrika būtų iškilę iki senovės Indijos, bet tik konstatuoju šitokį apsireiškimą. Nejau ir mūsų dramatinei raštijai lemta tokia pat dalis kaip ir Indijos? Juk aišku, kad vienas Vydūnas šios skylės neužkiš ir nesutvers tikros dramos.

Tiesa, ir tie patys kaimynai rusai ilgai vargo su Sumarokovais ir Tredjakovskiais, kol susilaukė Puškino, Gogolio, Ostrovskio, Andrejevo, Čechovo... Gal ir mes su laiku susilauksime tikrų dramaturgų, o dabar, nors kaip liūdna ir pikta nebūtų, reikia rokuoties su Mičiuliais, Grigoniais, Strazdais ir Co. Ypač

jei dar juos leidžia tam tikras organas, kurio uždųotis ir tikslas yra gerbti, auginti scenos dailę. Noroms nenoroms reikia vis dėlto kalbėti ir apie J. Strazdo veikalą „Sugrįžo".

J. Strazdas bene pirmą kartą pasirodo mūsų raštijoj, bet iš to jo debiuto negalima nei pasidžiaugti, nei ateityje ko nors laukti. Nenoriu jo nei šmeižti, nei „ką tik užgimusį talentą slopinti", – ir, be manęs, tokių pas mus užtektinai yra, – bet tik iškelti faktą.

„Sugrįžo" – veikalas kaltas, nebegražiai kaltas, kiekviena eilutė „mūčyta", lamdyta, gniaužyta, prakaitu taip ir atsiduoda. Kas be ko, kaipo „pradedančiam rašytojui" būt galima gal ir daug kas dovanoti, bet jei nė vienoj eilutėj nesimato inkvėpimo, nesimato tos skaisčios, gilios amžinos Ugnies-Galybės, kurią tveria veikalas, tai visos „ceremonijos" nereikalingos ir galima atvirai „iliuzijas šalin mesti"...

Siužetas ištisai paimtas iš Rodzevičaitės, lietuvių kalbon V. Kudirkos išverstos, apysakos „Žemės dulkės". O „Žemės dulkės" kiekvienam žinomos, taigi turinio „Sugrįžo" nėra reikalo aprašinėti. Pasitenkinsiu todėlei tik keliomis pastabomis apie „Sugrįžo".

Rodzevičaitės apysakoje psichologinis išsivystymas gana geras, visi aprašomųjų veikėjų žingsniai ir veikimai remiasi jų psichika, išplaukia iš jos. O dramoje tai viskas remiasi J. Strazdo kaprizais... Kaip ir Pijus Mičiulis, J. Strazdas stumdo savo veikiančius žmones pagal savo noro, kaip ir vaikas kai stumdo „medinę kariuomenę", kuri negali turėti nei savo psichikos, nei savo charakterio, nei savo būdo, nei savo dvasios gyvenimo. Veikalas prasideda scena, kame Dičkus sako: „Kas čia važiuotų? Tas keleivis turėjo pasiklysti... Reikia paklausti, kur jis važiuoja", – ineina „keleivis" Raulas ir sako: „Mielas tėveli!"

DIČKUS. Rauluti, Rauluti, Rauluti!.. sūneli... dobilėli! Ar aš tikėjaus sulauksiąs tokio svečio?

RAULAS. Tėveli, močiutė stuboj?

DIČKUS. Močiutė?.. mirė...

RAULAS. Mirė... O broleliai ar sveiki?

DIČKUS. Sveiki, sūneli, sveiki.

RAULAS. O seserys namie?

DIČKUS. Ištekėjo...
RAULAS. Kame mylimas mano dvynys Lukošius?
DIČKUS. Mirė...

Ir taip važiuoja per visą veikalą. Ką gi pasakyti apie tokias scenas, kaip va ši išrašyta? Nežinau, ar beverta laikas gaišinti ir išrodinėti, kad nė vienas rodomųjų žmonių neturi jokios psichikos?

Tas pats Raulas būtų žmogus „svietavas", anot kai kurių veikiančių asmenų, žodžiu, „apsišvietęs", o šneka, anot senų žmonių žodžio, „nei šiam, nei tam"... Arba tas pats Dičkus. Ištraukų neberašysiu, ras, kas norės šį veikalą skaityti. Visa šita sugrįžimo scena, visas pirmas aktas, viskas taip ištempta. J. Strazdui reikia, kad Raulas, sugrįžęs tėviškėn, nusipirktų žemę – tai jis (Strazdas) iš anksto ir užveda kalbą apie tai. Dičkus sako, kad reiktų koplytėlę sugrįžimo paminėjimui pastatyti, bet laukas esąs svetimas, o Raulas tuo sykiu susipranta, na, ir nuperka žemę. Taip tai taip. Bet kuriam kelmui ta „istorija"? Ką ji bendra turi su veikalu? Su psichika veikiančių asmenų?.. Pas Rodzevičaitę sugrįžęs iš Vokietijos vyriausis veikalo asmuo įsimyli į kaimo mergelę, tai kaip J. Strazdui apsileist? Ir jis, nors ir varu, spiria Raulą pamilti sodietę. Kurią gi? Strazdui užėjo ant seilės Rožė – galima ir Rožę... Taigi Strazdas ir stumdo Raulą paskui Rožę. Tas bežaidžiant, kaip įmanydamas, puola jos bučiuoti, ta pabėga, o jis palikęs stebisi: „Kas tai, nemėgsti bučiuoties?" (p. 40).

Strazdui reikia, kad Raulas nueitų naktį į piliakalnį ir atrastų besitariant apie lietuviškas knygas, tai jis (Str.) iš kalno užveda pasaką... Šlugurys prašo Bakučio, kad šis pasakytų ką nors iš „gražių istorijos pasakų", tas tuoj šmakšt ir pasako apie piliakalnį, o pasaka „ingrimzta" Raulo „sielon" – ir jis mauna naktį pats persitikrinti, ar teisybė šnekama, ir atranda pasikalbėjimą... Rodos, viskas kuo puikiausia. Bet pirmučiausia tos pasakos sakymas visai ne vietoj, o antra, ji nė kiek nepadarė intakos Raului ir jis visai būtų ten nėjęs, jei Strazdas nebūtų jo ten nuvilkęs!.. Ir kuriam gi kelmui daržas tvert, kad niekas nemano bulbų sodinti?!

Tokių J. Strazdo gudrybių daugybę galima pririnkti, nes tik jomis remiasi visas veikalas.

J. Strazdas tačiau ne prastas – jam rūpi scenos efektai, tai jis chorą su dainomis ant kiekvieno žingsnio bruka, nors tas choras nieko gera nepriduoda, o tik pridirba nereikalingų keblumų.

Kai Švedą suima, J. Strazdas virkdo, rėkdina, siundo ant sūnaus, erzina, tarytum mažą vaiką... Dičkus keikiasi, rėkia, sūnų bara, paskui vėl prašosi sūnaus, gailisi ir t.t... Ir kuriam kelmui visos tos komedijos? Jei dar nors kiek būtų psichologinio išsivystymo, o dabar viskas taip ir šliaužia prie nulio...

Arba kuriam gi kitam galui, jei ne „efektui", tasai trečiojo veiksmo žaibas ir perkūnas, kuris teturi tiek sąryšio su kitomis dramos aplinkybėmis, kiek senovės Romos patarlėje: *stat baculus in angulo, ergo pluit*?!

J. Strazdo veikalas neišlaikytas nei visumoje, nei mažmožiuose.

Šitie veikiančių asmenų stumdymai, tie jų vaikiški nuo scenos nuprašymai, pasisakymai, kur eis ir ką darys, tai, nors ir kantriausias bus žiūrėtojas, tikrai išeis iš kantrybės...

Ar beieškot daugiau veikalo defektų? Jų galima dar rast daugybę, bet kam tai?

Siužetą mes jau turime gražiai „Žemės dulkėse" išvystytą, o J. Strazdo dramoje kaži koks tik pašiepimas ir dramos, ir siužeto, ir psichikos! Man rodos, kad geriau jau jokių dramų neturėt, nekaip tokiomis savo visuomenę vaišinti.

KUO KELELIU EITI?

Apysaka A. Vienuolio „Pati",
žr. „Aušrinės" nr. 18, 1912 m.

Mūsų literatai, pagal „literatinio pasporto" „kritikais" krikštyti, skaito savo priederme „čiupinėti" literatūros dalykėlius, išėjusius tik atskiromis knygutėmis, o kas buvo spausdinta laikraštyje, žurnale arba šiaip rinkinyje – tai vargu besusilauks apie save kokio nors balso.

O vis dėlto vertėtų pažvelgti ir į neišeinančią atskirais leidiniais literatūrą, būtų daug apie ką ir pasitarti, ir pasiginčyti...

Taip, va kad ir „Aušrinės" „beūsių beletristų", pasak „kritiko" pono Jakšto terminologijos, literatūra taip ir traukia akis. Ypač gi A. Vienuolio apysakėlė „Pati".

Šiandien nekalbėsiu apie tai, kokį sąryšį ta A. Vienuolio apysaka turi su visa jo tvėryba. Pažymėsiu tik tai, kad tai bus bene geriausis ir charakteringiausis jo veikalų.

Šiandien, turint jau tiek pasisekimų moksliškoje literatūros teorijoje, truputį nesąžininga būtų abejoti, kad tikrai dailus (prasmėje – chudožestvennyj) literatinis tipas yra apibendrinamas (obobščenije) realių gyvenimo asmenų. Juo didesnę asmenų eilę tipas apibendrins, juo jis bus vertesnis iš dailės atžvilgio. Literatinis tipas gi pasieks aukščiausį savo tobulybės laipsnį, jei jis apibendrins ištisus socialius apsireiškimus.

Juk tai Onieginas, Rudinas, Oblomovas, Peredonovas – kaip tik ir yra socialių apsireiškimų apibendrinimas.

Mūsiškėj gi literatūroj, daug nekalbant apie „šį tą iš kito ko", tokiuo apibendrinimu socialių apsireiškimų ir yra Atkočaitis su Atkočaitiene.

Jei tasai apibendrinimas būna parašytas tendentiškai, tai jis priveda skaitytoją tik prie pasipiktinimo (nors, tiesą pasakius, vargu tuomet begalėtų vadinties „dailiu literatūros tipu" ir beturėtų literatinę vertę). Apibendrinimas socialių apsireiškimų gali būt dailiu (prasmėj – chudožestv.) tik tada, kada jis bus be tendencijos. A. Vienuolio apibendrinimas kaip tik be tendencijos.

A. Vienuolis moka žiūrėti į gyvenimą išplėstomis akimis ir tėmyti, viską patėmytą ir pabrėžtą kraut, o paskui iš to, kas sukrauta, iščiulpus visą kvintesenciją, išlieti ją dailių apysakų formoje. Tokiu būdu pas jį pasidaro apibendrinimas ištisų gyvenimo apsireiškimų. Tai jo talento ypatybė. Nors, tiesa, tokia ypatybė nėra visai originalė, bet už tai ji daug duoda ir dar daugiau žada. Prisiminkime tiktai jo „Aleliuja", „Provokatorių", „Paskutinę vietelę", „Užželusiu taku"... Ir veltui „Ateities" „kritikai" „mūčijas", norėdami išvysti Veronikoje („Paskenduolė") tiktai Veroniką ir inpiršti autoriui antikuniginę tendenciją... Juk tik reiktų atsidėjus perskaityti veikalą, kad supratus, jog „Veronika" nėra tiktai Veronika, bet ir Ona, ir Darata, ir Matilda, ir Cecilija, ir Rozalija, ir t.t. Tai aišku!

Atkočaitį ir jo žmoną lengva labai būtų nuteisti. Iš tikrųjų, kas gi tai per žmonės: vienas, gimęs kaimiečiu, pabaigia mokslus, lieka karjeristu, beveik užmiršta tėvus, susipeša su žmona, slankioja pašaliais, kol neatsiduria kalėjime?! Antra gi – buržujė, egoistė, nieko gyvenime, be pokylių ir balių, nematanti ir t.t.

Ar ne Čechovo aprašomi tipai?! Ar ne lėlės, lange išstatytos?! Ar ne žymės garsiosios „peredonovščinos"?! Bet taip teisti būtų be reikalo, neteisinga, – reikštų veikalo nesupratimą. Pagalios tai ir ne mano dalykas.

Susidūrime Atkočaičio su žmona [apverktina] būtų matyti susidūrimą tik jų, atskirų žmonių. Tuo tarpu tai dviejų visuom[enės] sluoksnių, dviejų psichologijų, dviejų srovių susidūrimas.

Lengva vesti kovą visuomenės susidūrimuose tokiose apystovose kaip materialės, ekonominės, bet visai kas kita kova, kilusi tokiose intymiškose aplinkybėse, kaip meilė ir šeimyninis gyvenimas. Gera vesti kovą turint ginklą, turint kuo pasispirti, bet kaip kovoti tada, kai savo prieše, su kuriuo grumties rengiesi, ieškai palaimos ir gyvenimo prasmės! Tokiuose atsitikimuose laimėjimo negali būti ir fiasko abiem pusėm neišvengiamas.

Tikiuos, kad nebūsiu intartas idealizavime visokių šiaudadūšių, silpnabūdžių, buržujų ir kompanijos. Dalykas ne idealizavime arba iškoneveikime, bet tame, kad kiekvienam paskirti, kas jam priguli.

Atkočaitis – sūnus neturtingo ūkininko, šiaip taip baigė gimnaziją, kaip ir visi lietuviai, vargiai studentavo ir vargais negalais baigė girių institutą. Aišku, kad vargingas studentavimas, šitie kentimai bado ir šalčio, tos nemigos ir ligos negali neatsiliepti ant fiziškos ir psichiškos studento sveikatos. Suprantama, kodėl žūva tiek skaisčių svajonių, brangių idealų, jaunų talentų ir tvirtų jėgų; suprantama, kame svarbiausias akstinas daugybės jaunų pesimistų. Išeina žmonės, pabaigę aukštesnę mokyklą, rodos, žengia dabar, kad tik pradėjus gyventi ir veikti tikroje to žodžio prasmėje, bet jie jau pakirsti gyvenimo smūgių. Vietoj veikimo, vietoj platesnio ir platesnio spėkų plėtojimos, jiems reikalingas poilsis, jiems reikalingas atgavimas pailsusių spėkų, atnaujinimas gęstančios dvasios! Argi galima jiems užmesti šiaudadūšystę?! Gal, sakysime, jiem dažnai ir trūksta valios, bet ar galima juos už tai nuteisti ir mesti laukan kaipo visuomenės šiukšles ir atmatas ir skaityti nereikalingais žmonėmis?!

Jau nebekalbu apie tai, kad gyvenimas be pasigailėjimo irgi ima visa savo, kas jam priguli.

Pirma jauno inteligento priedermė atsilygint tėvams už jų vargus, perneštus sūnų į mokslus beleidžiant. Čia ir vėl tas pats, taip sakant, atlyginimas, atidavimas to, kas kitiems priguli.

Atkočaitis, baigęs girių institutą, ir ryžosi išgydyt visųpirm šią žaizdą. Vienais metais inteikė savo pinigais gimnazijon

abu jaunuoju broliu, tėvams padėjo statyti naujas trobas, liepė užvesti sodą; pripirko akėčių, plūgų, įvairių trąšų žemei gerinti. Šventėms atsiųsdavo jiems dovanų ir piningų šeimynai algą užmokėti. Nusprendė valstiečiams nusausinti pievas ir leidimą jau buvo gavęs, ir su agronomu suderėjęs, ir t. t., ir t. t.

Tiek iškentėjęs studentavimo laiku, jis nepasilieka „pasyviu miestiečiu", – jis nenori jokio poilsio, jis nesiliauja užsiiminėjęs visuomenės darbais, laikraščiais, plačiai susirašinėjęs su „paprastais žmonėmis", – jis karštas lietuvis, patriotas, visuomenės veikėjas. Pasak jo paties žodžio, jis nei koks genijus, nei kažkaip talentingas, bet vis dėlto jis darbininkas, „žurnalistas", veikėjas.

Tiesa, jei jis būt geniju ar kažkaip talentingu, tai ir turėti ryšių su juo mums, ypač gi pesimistams, nebereikėtų ir nebūtų noro:

– Kur mums iki genijų. Mes žmoneliai paprasti paprastučiai, pilkučiai. Kad jau jis neištesėjo tokios kovos, tai jau mes nė to tiek! Bet tiek to.

Atkočaitis – žmogus „realistas", praktikas, daugiau dirbąs negu svajojąs; savo gyvenimo prasmę ir tikslą matąs šeimyninės laimės pasiekime.

Bet ar galima ir už tai jį nuteisti?!

Tolstojus savo gyvenimo prasmę rado Evangelijoj, marksistai savo prasmę mato „Zukunftstaate", peredonovai nužiūri ją pasiekime „inspektoriaus vietelės", Sologubas – dasilytėjime užburtos žvaigždutės Oile, Minskis prakeikime, Atkočaitis – šeimyniniame gyvenime, ir visų nesuskaityti - kiek galvų, tiek prasmių. Jei jau taip, tai, atvirai pasakius, Atkočaičio gyvenimo prasmė nors nesityčioja taip žiauriai iš žmogaus, kaip tai atrodo, pavyzdžiui, marksistų *Zukunftstaat*. Žinoma, „laisvam ir laisvė duota"; žinoma, nė vienas jųjų ir nepasieks savo gyvenimo prasmės idealo, ergo ir laimės (to ir reikalauti būtų nesąmonė!), bet ir vieną prasmę kelt virš kitos irgi tos pačios prasmės nėra. Prasmių tikrumo kriterijai sau, o prasmės irgi sau. By tik ta nelaimingoji prasmė neprieštarautų tiesai ir teisingumui ir ne-

būtų paremta artimo skriauda. Taigi ir už Atkočaičio stengimos pasiekti gyvenimo tikslą jo nuteisti negalima.

Atkočaitis įsimyli ir veda „turtingą, jauną ir gražią pačią". Bet jau nuo pirmos dienos užkirto jam kelią prie jo gyvenimo tikslo ir tą tikslą be galo atitolino nuo jo. Likimas jam „užbrėžė visai kitonišką gyvenimą ir kitokią laimę". Atsiprašau gerb. skaitytojaus už citatą, bet vis dėlto neiškenčiu nepaminėjęs:

> Mano pati pasirodė, ko *aš pirma nepastebėjau* (kursyvas mano – *Hom.*), tuščia žmogysta, lengvamanė, mėgstanti vien visokius balius–pokylius, kelianti visokias sukaktuves, vardadienius. Be svečių ir svetimos draugijos ir dienos negalinti pagyventi. Mėgo puošties, dienoje po kelis kartus mainė rūbus, dulkinos pudra. Griežtai atsisakė gimdyti, nes tai mat pakenksią jos gražumui... Mane su ašaromis pripraše nedalyvauti lietuvių judėjime, nes tas, pasak jos, galįs užkenkti mano karjerai. Nuo pašaliečių slėpė lietuviškų dienraščių numerius. Mano kabinete nuiminėjo nuo sienų lietuvių dailininkų ir paišytojų atvirukus, nes jie galį pabrėžti vien tik mano menką supratimą dailės srity. Pikčiau ugnies bijojo, kad kas nesužinotų, jog aš esmi kilęs iš valstiečių...
>
> Ji mane stengdavos pripratinti prie salonų draugijos, išmokė lošti vinto, preferanso ir t. t. <...> Nei pykti, nei jos užgauti aš negalėjau, nes mačiau, *kad viską tai ji daro iš meilės ar manęs nesuprasdama.* <...> *Aš niekados nepriprasiu ir neprisitaikinsiu nei prie jos, nei prie saliono draugijos.* <...> *Tarp mudviejų nebuvo iki šiol nei vienos scenos, nei vieno skandalo...* Visas miestelis sako, kad mudu laimingiausia pora visame [paviete]...

Tame tai ir tūno visas tragingumas jo padėjimo. Kaip užpulti ant „priešininko", kada tas „priešininkas" „iš meilės" atiduoda savo ginklą?! Teisingai sako rusų priežodis: „gulinčio – nemuša". O vienok jaučia Atkočaitis, jog su visu tuo gyvenimu jau nesusitaikinti, prie jo niekados nepriprasti!

Kaltas Atkočaitis, kad nė kiek nepajudina savo energijos, nė kiek nesipriešina pačiai, geria bruderšaftą su visokiais Liubomirovais ir Podšipaninais, lydi namo girtų tardytojų žmonas, ieško išėjimo keršijime pačiai, savo pažįstamiems, savo „visuomenei", mano nusiraminsiąs ta „nakties žvaigžde"...

Antra „atvertus", argi jis jau taip nesijudina?

Savaime aišku, kad sveika nesugadinta prigimtis, „pasakysime atsiskyrimo ir užsivylimo" valandoje, nebeiškenčia aristokratiško

formalizmo ir ieško, ką vadiname sielos atvėrimu, su kuo tai bebūtų, nors ir su prostitute. O Atkočaičio prigimtis kaip tik sveika (kas mums itin svarbu), tik gyvenimo smūgių pakirsta. Štai charakteringa vietelė:

> Dvasios gyvenimas jiems (rokuojas, pačios kompanijai, aristokratams) terūpi tik tiek, kad retkarčiais numarinus niekuo *neužslepiamą, visuomet kiekvieno žmogaus vėlėj smilkstančią dieviškos sielos kibirkštėlę. Įsidegti į ugnelę šitoji kibirkštėlė juose negali, nes jie jau iš mažens prigimties nuskriausti, apgrobti, jie nesupranta jos gražumų* (kursyvas mano – *Hom.*), neieško įspūdžių, nekovoja su jos paslaptybėmis...

Atkočaitienė prigimties nuskriausta, jos dieviška kibirkštėlė nuslopinta, ji augo, klestėjo ir lavinos siaurai buržujinėj atmosferoj, irgi užslopinusioj dievišką kibirkštėlę... Aišku, kad ji negali suprasti demokratiškų savo vyro elgimos dėsnių. O vienok argi galima ir ją už tai nuteist?! Ji žmogus „prastutis, pilkutis", prigimties nuskriaustas, bet vis dėlto, ką jai prigimtis davė, ji liuosa valia nesugadino. Ypač tai aiškiai pasirodė scenoje ant tilto, kada ji, taip ūmai, taip netikėtai apvilta ir užtikta karčiausios nelaimės, „nesuraukusi veido apsipylė ašaromis ir parimo ant geležinių tilto grotų". Pasak Atkočaičio, „kitaip ji būtų apsimetusi apalpusia ir tuojau nugriuvusi, bet dabar jos nelaimė buvo tokia didelė ir žaizda taip opi, kad ji, nebesuradusi nei žodžio, nei pasielgimo joms išreikšti, tiktai tylomis apsipylė ašaromis".

Atkočaitis su Atkočaitiene taip netyčia susidūrė, abu beveik nekaltu ir abu nukentėjo tokį baisų fiasko...

Ir iškyla baisus klausimas, kuo keliu dabar Atkočaičiui eiti? Palieku atsaką į tą klausimą kiekvienam skyrium... O dėlei mano atsako į jį, tai aš vietoj jojo formulavimo išrašysiu dar vieną ir paskutinę citatą:

> Dabar visi sako man „tu", vadina valkata, girtuokliu, netiki mano pasportui... tačiau, nelaimės draugai, tepasiūlie man vėl tą pačią vietą ir tokį pat gyvenimą, kokį turėjau pirma, – atsisakyčiau: nes kaip mano gyvenimas, taip ir kiekvieno jūsų, yra vis dėlto indomesnis ir gražesnis už gyvenimą visų tų revizorių, tardytojų, Liubomirovų, Katelnikovų ir kitų mano buvusių sėbrų...

Ne visuomet gi mane čia laikys, nesušaudė Austrijoj, gal nepakars ir čia... *geriau jau*, nelaimės draugai, *nusilenkti prieš galybę, nekaip prieš neteisybę; geriau būti belaisviu negu vergu...* (Kursyvas mano – *Hom.*)

Susidūrime Atkočaičio su žmona apibendrinta susidūrimas demokratijos ir buržuazijos principų. Tiktai likimas Atkočaičio – dalykas jau labiau privatinis, nebe apibendrinamas, bet tas mums ir nesvarbu, o itin svarbu patsai susidūrimas. Tegu Atkočaitis nebe dabarties tipų, gal jų dabar ir nebedaug tepriskaitytume, bet tai pilnas psichologiškai visuomeniškas tipas, ir su juo būsiantis literatūros istorikas neišvengiamai turės rokuoties. Tegul pasakojimo forma daug pakenkė apysakai iš „dailės" („aistetikos") atžvilgio, atėmė daug gražių ir gyvų paveikslų, tegul vietomis „šis tas" išrodo ne visai natūralis, dirbtina, bet vis tai sulyginant mažmožiai.

Visa tai nė kiek nesumažino didelės visuomeninės apysakos reikšmės. Mūsų dienose, kada iš visų pusių kiša modernizmą, simbolizmą, jerundizmą ir Co, sveika, gyva dvasia, sąmoningas realizmas itin brangintinas.

PROŠAL

Guliu, nemanau.
Ką daugiau gali daryti alkanas?
K. Jasiukaitis

Prošal – keistas tai pasakymas. Itin gi pradedant kalbą apie Jasiukaitį.

Juk kai perskaitai ką nors Jasiukaičio, pabrėžiant gi „Ant bulvaro", – nubloškęs kningą nieko negalvoji, pašoksti kaip ingeltas ir kaip tai nejučia suklinki – skaudu!

Ir nieko kito negali pratarti, kaip vien tik skaudu! Ir dailės veikalo nejunti, ir nieko daugiau žinot nenori, ir niekur irties nebesirengi! Kas man darbo, kas link ko kito, kad man skaudu, po velniais!

Ir vis tik sakau „Prošal... prošal"...

Ypatinga prasmė to žodžio.

Jasiukaičio tvėrybos „kritikuoti" negalima – galima tik kartu su juo tverti. Jasiukaitis patsai savo tvėrybos ne tik subjektas, bet ir *objektas*. Savo veikaluose piešia kaip dailininkas, ne tik tveria naują (o gal ir ne naują, gal tik amžiną) gyvenimą, bet tveria *patsai save*.

Spręsti, daryti išvadas apie Jasiukaičio tvėrybą, reiškia spręsti apie patį Jasiukaitį, o spręsti apie Jasiukaitį – reiškia rokuotis su didžiausiąja, o gali būt ir geriausiąja ir gražiausiąja žmonijos dalimi. O apie tai spręsti...

– Ar bereikia baigt?..

Ant bulvaro – prostitutės, valkatos – tai vis visuomenės šiukšlės, tai, tai žmonijos gėda, supuvusie žmonijos atmatai... – pasakys taip vadinami karšti „doros patriotai"-„moralistai". Tik jiems pirma, negu gudrauti apie „gėdą" ir „atmatus", pasiūlyčiau paabejoti abelnai *atviroj prasmėj*, ar yra pasaulėj „žmonija", ir ... jei yra, tai ką ji reiškia?

„– Kas tavo širdy, tu toks liūdnas?

– Kodėl tu tyli? Pasakyk man viską – gal tau širdis skauda, ko liūdi? Gal tu alkanas esi, visaip atsitinka, sakyk?"

Sako ant bulvaro jauna 20 metų prostitutė alkanam valkatai. Tai sako ne ji viena, su ja drauge kalba sielos visų jos nelaimės sandraugų.

O juk ir jos negi gimė stačiai ant bulvaro, negi nebuvo ir mažutėlės ir tokios skaisčios, tokios nekaltos.

Juk ir jų sieloj buvo gi dieviškoji [neįsk.]

Gatvėn išguitieji – mylimiausi Jasiukaičio karžygiai. Nesakau nei, [neįsk.] vargu bo tai yra apibūdinimas vieningos žmogaus sielvartos – tai išsiveržimas sielos skausmo ištisos nelaimingųjų minios. Nesakau nei tipai, nes tai nėra griežtai apibrėžti individuumai – tai yra vien tik kontūrai ir kontūrai, tesusidedantys tik iš keleto bruožų.

Jasiukaičio gi galė tame, kad jis, netyčia perbraukdamas vieną kitą ruožą, staigų brūkšnį nejučia tame kontūre, tuose bruožuose begalinį turinį inpina.

Pavyzdžiui, škicas „Ant bulvaro". Juk tai vien angliu brėžti bruožai. O turinys? Ir skausmas gatvėn išguitųjų, ir bulvaro purvai, ir sukniubusios sielos ilgėjimos, ir alkano širdgėla, ir nejuntamas dviejų sielų susiliejimas, ir ištryškimas supurvintoj sieloj Dieviškosios kibirkšties.

Juk kiek *tai* reikia dvasinės galės, kad tą visą turinį kontūran inpinti! Ypač gi du pastaruoju punktu!

... Junti, tartum Jasiukaitis sakyte sakytų: reikia pačiam nusidėti, kad pažinti nekaltybės paslėptį ir grožę, reikia pačiam sukniubti, kad pajusti sparnuotųjų šventumą, kad doras tasai

tik, kurs pergyveno ir pavergė savo nuodėmę ir kėlės dar skaistesniu ir žydresniu!

Jaunos širdies – plieno jėgos – kieta mūsų galė, dainuoja pradedantis poetas Zigmas Šepšepinskis.

... sako Jasiukaitis:

– Tartum dvi gyvatos bangi siaučia: viena – jaunystė, gegužės sapnai, sielos muzikos garsai, inkvėpti dainų skausmo, antra gi amžina sielvarta, ilgėjimos, širdgėla purvais apdrabstyta, nuodėme sutepta šventovė.

Jasiukaitis antros gyvatos bangus burtininkas. Tai be galo gražiai apsireiškia jo pirmame škice „Ant bulvaro".

Liūdim saulės laukdamos
Prieblandą žiemos.
Greit alyvos džiaugdamos
Žydinčios bujos.

Pavasaris, balandis. Greit alyvos žydės, greit jurginai daržely bujos.

Taip gieda V. Briusovas. Pas Jasiukaitį irgi pavasaris.

Ir pas Jį verias naujos gyvatos slėpiniai. Tik viskas pas kitokia. Tik išvidinė pusė blizga. Tarytum kokiuo tai šydu uždengta. Pradenk tą šydą – išvysi bedugnę. Kartais pilną skausmo sielvartos ir radastų dvelkimo, o kartais vieno tuštumo. Šydas ir tuščia bedugnė.

„Kaip ji stebėtinai puiki! Kiek joje jaunybės, kiek neišaiškintų jėgų, gyvybės! O rašė ant jos krūtinės! Gal ant visos žemės viena tokia gėlė ir tepražydo!

[neįsk.]

O tučtuojau toliau:

„Vikaras pasakojo apie laisvų žmogų (Liuterį), kuris tik tik neužnuodijo atskala, bedievybe viso pasaulio, kuomet beveik jau visa Europa sekė paskui apsvaigusį iš puikybės fanatiką, protestantą!

[neįsk.]

vienuolyno sienomis savo sielas apdengia, bet tųjų kurie pinas, rod[os], pačiame gyvenimo sukūryje, o tuo [tar]pu taip

toli nuo to gyvenimo. Ar tai galima pavadinti gyveni[mu] skurdą gatvėn išguitųjų, kai siel[os] džiaugsmo žinyčia veržias? Ar tai ne vien prakeikimas tykiojo pilnojo gyvenimo? Ar galima pasaki[nė]ti, kad gyvena Vidugiris ir Rudvilas, kai kiekviename žengsnyje ne tik kad prieš kitus veidmainiauja, bet ir save apgaudinėja ir sau meluoja ir savo sąžinę už pinigus parduoda? Ar tai tik ne parodija gyvatos? Galop, ar tai gyvenimas tokių Šanginų ir [neįsk.], pas kuriuos nei sąžinės, nė siel[os]. Ar tai ne pasityčioji [mas]...

[neįsk.]

SKEVELDROS

Improvizacija

– Amžina Gyvata. Amžina Ugnis. Amžina Tvėryba.

O dailė, ypačiai literatūra, – tos amžinos Gyvatos reiškimas. Joje mirties ir buities vibracijos susilieja į vieną harmoniją, į vieną sielos šventės ugnį.

– Tame tvėrybos slėpinys.

Tveriama yra *iš gyvenimo*.

Labai yra papratę reikalauti iš dailiosios raštijos, kad ji būtų ar šiokiuo, ar tokiuo gyvenimo atspinduoliu. Buvo teorijų, būk literatūra esanti paprastas laiko ir gyvenimo apystovų veidrodis. Ilgiausius tomus apie tai yra prirašę. Kiečiausia logika ginklavosi. Skaisčiausią įkvėpimą dogmoms naudojo (pavyzdžiui, Taine'as). Ir vis dėlto...

Na, o pridėjus antrą „vis dėlto", išeina, kad šios teorijos šalininkai dar ir dabar naudojasi pasauly piliečio teisėmis, nors jau nuo tos teorijos tik menkos skeveldros bėra likusios... Labiausiai pas mus Lietuvoje, kame dailė, ypač literatūra, kuri gal dar pirmutinėj savo kaitaliojimos stadijoj tebesivysto, jau kaustoma yra per daug „pataikaujančio realizmo" dogmomis. Pas mus viskas dar taip jauna, skaistu, nekalta, o jau „principų" kilposna viskas yra spraudžiama.

Pas mus pirm tautinės dailės atsirado dailės „principai"... Principai ne savos, tautinės tvėrybės pagimdyti, bet iš svetimų skolinti, tankiai gal gerai neatjausti, o kartais gal ir ne visai suvokti, suprasti.

Toks ir toks veikalas esąs netikęs, nes jame toks ir toks tipas yra nerealus. O visas nerealumas esąs tame, kad aprašinėjamoj apylinkėj žmonės kitokią tarmę vartoja, kitokie papročiai esą, kitaip gyvenimo raizgulai rišama. Arba vėl štai. Vienoj iš neseniai buvusiųjų parodoj vienas mūsų dailininkas (ne be vardo!) išstatė nupiešęs saulėžoles. Nupiešta buvo puikiai. Visi dailę jaučiantieji gėrėjosi. Šit ateina parodon gamtininkas, kuris *principe* dailės visai nepažįsta ir į dailininkus žiūri kaipo į pamišėlius, kuriems reikalinga greitoji gydytojo pagalba. Priėjęs prie paveikslo, galvą pakraipo ir išranda, kad esanti padaryta didžiausia paklaida prieš gamtos įstatus. Mat saulėžolės esančios pasvirusios į vieną pusę, o čia bėsančios pasvirusios į dvi pusi. Dailininkas ima ir pataiso savo paveikslą sulig *gamtininko* nurodymu.

Šit kokie galingi yra pas mus prietarai ir kaip įsivyravusi yra naiviausio realizmo dogmų galybė! Net skaisčiausią įkvėpimą su gamtos *reikalavimais* ir *įstatais* derina (nebekalbu jau apie absoliutę visokių įstatų ir reikalavimų prasmę bei vertę)!

Pasiėmus iš Vakarų, tankiai gi ir iš Rytų nuvalkiotus „principus", jais matuojama įkvėpimas, jais kainojama dailės veikalai (kalbu platesne prasme, negu pavyzdys apima) ir drįstama kalbėti apie tautinės dailės arba net tautinės kultūros sutvėrimą!

Tiesa, iš kitur galima daug kas gera pasiimti (viską patsai negi sutversi), bet dailė jau toks dalykas, kad ją svetimais „principais" matuojant – reiškia paraližuoti joje tautinę dvasią, reiškia statyti kryžių ant tautinės dailės kaipo tokios.

Kadaise, ne taip seniai, Čiurlionienė griežtai yra paskelbusi, kad lietuvių dvasiai realizmas esąs svetimas ir kad ji turinti ieškoties kitų kelių, kad apsireiškus. Nežinau, kokia reikšme ji žodį „realizmas" pavartojo ir ką ji norėjo juo išreikšti, taigi ir apie absoliutę jos pasakymo vertę nekalbu. Bet tik griežtai pabrėžiu, kad lietuvių, „per daug pataikaujančiųjų realistų", ne tais keliais einama ir kad tik per dogmas iš lietuviškos kibirkštėlės virsta reporterijos mašina.

Iš tikrųjų, paima, aprašo žmogystą, papročius, prietarus, burtus, vienu žodžiu, duoda visa tai, ką, blogo žodžio nevartojant, esame papratę fotografija pravardžiuoti...

Skaitai tokį veikalą, o taip ir veržiasi autoriui pasakyti: „Kas man darbo, kad su tokiuo asmenimi tas ir tas atsitiko, o su anuo tas ir tas?" Su papročiais ir k. k. gali pasižinti iš visokių užrašų, monografijų, istorijų, bet kame čia dailė? Rašo giliausias dramas iš gyvenimo. Lošia scenoje. Stengias nustatyti visa taip, kaip gyvenime. Mažiausią brūkšnelį, mažiausią krislelį.

Bet ar maža plačiame gyvenime matome visokių dramų ir prakeikimų, visokių bjaurybių ir niekšybių... Bėgi į teatrą, rausies literatūroje, ieškodamas sielai kitokio peno, o randi vis dėlto tas pačias gyvenimo bjaurybes.

O kad iš literatūros galime pažinti visuomenės ydas ir pažinę jų vengti, ir – tame būtų visas literatūros svarbumas, tai tokiais argumentais negut tik provincijaliai reporteriai begali džiaugties, o tokių argumentų vartoti tik „štukas beprovijant"...

O gyvenimą ta prasme, koks jis dabar yra, tegali tik, atsiprašant, kiaulė mylėti ir juo džiaugties. Gyvata – kas kita, siela dar šventesnė. Gyvatą (gyvenimo kvintesenciją, jei tik taip galima išsireikšti) kiekvienas myli, nes ji amžina kaip Visata, nes ji ugninė kaip Saulė!

O kaip tiktai ten, kame intuicijos liuosybė varžoma visokiais įstatais ir dogmomis, – ten negali būti ugninės Gyvatos. Gyvata ir intuicija, iš vienos pusės, ir dogma, iš antrosios, tai du poliu ir – jiemdviem vienam antroneregėti, kaip asilui savo ausų...

Bet pradžioje sakiau „tveriama iš gyvenimo". Taip. Bet nefotografuojama. Dailėje turi būti gyvenimas, bet ne toksai, kokį paprastai įpratę esame kasdien matyti, bet turi būti *tveriantis gyvenimas.*

Ši sąvoka apčiuopia savyje ir realizmą, ir romantizmą (senąjį ir naująjį), ir simbolizmą, ir t. t. Ir iškrečia visą reporteriją.

Užtenka atsiminti Puškiną, kaipo tveriamojo gyvenimo pradėtoją, ir talentingą etnografą reporterį Melnikovą-Pečerskį (jo romanai „Miškuos" ir „Kalnuos"). Tuo tarpu kai prieš pirmą ne

tik mes galvas lenkiame, bet ir ateinančiųjų kartų eilės jo didumu džiaugsis, antrasai jau seniai pamirštas. Būtų galima imti pavyzdžių ir iš mūsų raštijos, bet tik kai kam gal skaudu būtų... Be abejonės, aš čia neturiu vietos nagrinėti, kame pas pirmąjį apsireiškia tveriantysis gyvenimas ir kaip jis trykšta. Tas dalykas betgi turėtų būti aiškus ir be to kiekvienam...

Arba pas Kasprevičių: vienas karžygys, užpykęs ant Dievo, norėdamas jam atkeršyti, šventadienį mišių laiku ties pačia bažnyčia dirvonus aria... Arba Ibseno visi karžygiai ne šios žemės gyventojai... Tačiau šiandien išrodinėti dar literatinę jų veikalų vertybę iš dailės atžvilgio būtų naivu.

Kam beieškot Amerikos, kad jau ją Kolumbas yra seniai atradęs!

Ir laikas jau iš dailės etnografija, istorija, doros dogma ir pilietiškumas išvyti!

Iš tikrųjų, jau laikas į dailininką žiūrėti kaipo į dailininką ir nebereikalauti, kad jis būtų džon-politiku ar „skystojo elemento" piliečiu!..

Dailė – tai tveriantysis gyvenimas, o kartu sielos atvėrimas. Siela gi amžina ir ugnis amžina. Todėl ir įkvėpimas amžinas, ir tvėryba neišsemiama.

Tautos tveriantysis gyvenimas – tai yra tautos sielos atvėrimas!

Ir aš, sakydamas, kad literatūroje ir apskritai dailėje turi būi tveriantysis gyvenimas, – jokiais principais jos nevaržau. Juk statyti tą reikalavimą – reiškia reikalauti iš autoriaus ugnies! O be ugnies joks dailės veikalas nėra juk galimas!

Visa, ką išaudžia dailininko siela, negali būt matuojama nė jokia logika, nė jokiu kitu, tik grynai dailės kriterijum. Vis tiek, ar tai būtų simbolis, ar kitoks koks nors bruožas. Tik iš čia savaime išeina dar viena. Dailė nėra galima, jei ji nebus vaizdas. Taigi iš simbolių privalome reikalauti, kad jie susilietų su vaizdu. Ir juo labiau simbolis nuo vaizdo – juo didesnis minusas prieš jį. Aiškus pavyzdys – futuristai. Nutepa degutu pečiadangtį ir sako, kad tai esantis šventas godų žinynas, o tai rūtų darželis, o tai – jurginai nepražydę... Vis, matyki, simboliai...

4. 710

Bet mes tik juokiamės iš jų. Ir tai su pasigailėjimu. Pas juos tik „simbolis". Ir jis su savo vaizdu nieko bendra neturi...

O liuosai plėtojant tai, ką dvasia apreiškia, būtų galima toli, be galo toli nueiti. Juk Skandinavijoj apie 1830-1840 metus tik tepradėjo vystyties literatinė kalba, o šiandien jų literatūra jau visą Europą pralenkė...*

O skandinavai plėtojos liuosai, iš svetur išglebusių „principų" nevilko namo, o tvėrė tik tai, ką siela apreiškė.

Lietuvio sieloje taip pat ne mažesni slėpiniai ir gelmės tūno... Juk lietuviai visai nepergyveno viduramžių, dar juose tebedega grynas arijų kraujas...

Tik reikia, kad toji išvidiniai ir vidujiniai pavergtoji dvasia, neatsižvelgdama jokių taisyklių, eitų įkvėpimo keliais...

---

* Hiperbolė! (*Red.*)

SŪKURIUOSE

Žemaitės 70 metų pagarbai

O kaip ištryško ašaros tykios –
Nepajutai?
Iš nepradėtos poemos

Per ištisus amžius, žmonijos dvasiai besikaitaliojant, išsivystė tik trys psichologinės formos. Pirmų pirmiausiai radosi, kai dar žmogus gyveno pilnu laisvės gyvenimu, kol dar žmoguje ir gamtoje siūbavo ir tviskėjo viena ir ta pati gyvenimo banga, – realinė dvasios psichologijos forma. Paskui, kai individas įgavo galybę ir savo keliu pradėjo ne tik gyvenimą, bet net jo akstinus tvarkyti, kada pajuto, kad tarp žmogaus ir gamtos – neperžengiama bedugnė, – pradėjo tverties romantinė forma. Galop, kai individualizmas pasiekė savo apogėjaus, pražydo simbolinė forma.

Klaidinga būtų manyti, kad romantizmas yra gimęs tik sykiu su Novaliu, Mickevičium, Tiecku ar Slovackiu, o simbolizmas – su Verlaine'u, Baudelaire'u, Ibsenu ar Maeterlincku. Visai ir visai ne šiuose dvasios keliuose, kurių reiškėjais buvo tik paminėtieji vyrai, reikia ieškot psichologinės romantizmo gimimo formos. Be to, filosofinė sistema ar literatūrinis krypsnys – tai vienas dalykas, o psichologinė forma – visai kas kita.

Šiai tezei mokslingai išrodyti reikėtų ištisi tomai prirašyti. Čia mes pasitenkinsime tik bendru sielos ritmo pabrėžimu.

Šiandien visos trys psichologinės formos yra gyvos ir, žinoma, jos tolei gyvuos, kol žmoguje siela klestės, tik visai jau kitas klausimas, kuri forma duoda daugiau galės tvėrybai. Destis kokia tvėrėjo psichologinė forma, koksai jo tvėrimo procesas, tokia jo ir tvėryba*, nors, tiesa, laipsniuotos šių trijų formų kombinacijos ir atmainos yra žmonėse begalinės, kaip begaliniai yra ir sielos ieškiniai.

Simbolistas, savo sieloje ausdamas naujus pasaulius, ima gyvenimą, gyvenimo verpetų vaizdus realinėje formoj, bet juos simboliškai tarp savęs derina – ir išeina naujos gyvatos klyksmas-buvimas. Tai godos – būsimas saulėtas gyvenimas. Romantika nerealinius vaizdus reališkai derina – pas jį išeina tik naujosios gyvatos ilgėjimos. O realistas realinius vaizdus reališkai tarp savęs derina, ir išeina pas jį dabartinis gyvenimas su vargais ir sielvartomis, su savo palaima ir purvais. Simbolistas – gyvenimo skelbėjas, o realistas – gyvenimo reiškėjas.

Gyvenimas yra amžinas. Jo formos neišsemiamos, jo ribos neapibrėžiamos. Jo apsireiškimo fazės beribės. Todėl ir gyvenimo reiškimas amžinas ir šio pastarojo formų skaičius galo neturi. Kurie ne kurie filosofai mėgina realinę dailiąją tvėrybą perskelt į dvi formi – bandomąją ir pastebimąją. Gal iš dalies tie jų galvojimai ir turi šiokį tokį pamatą, bet vis dėlto jie pasilieka galvojimai ir dailiosios tvėrybos esybės ne tik nesučiumpa, bet ir nepaliečia.

Norint tverti, reikia gyventi pilnu gyvenimu, drąsiau pasakysiu: reikia, kad dvasioje būtų anarchija, amžinas chaosas. O gyvenimą ir chaosą suvesk, kad geras, į kategorijas! Iš chaoso stojasi ir išvidinis pasaulis, chaosas pagimdė ir Mozartą, Goethe, Nietzsche, Čiurlionį... Tiesa, „realistų" dvasia labiau discipinuota, bet užtat ir jų tvėrybos energija ne tokia...

Žemaitės, tosios seniai visų pripažintos talentingos realistės dvasioje nėra chaoso, bet užtat nėra ir disciplinos. Ji, išėjusi iš liaudies sluoksnių gilumos, pasiliko liuosa dvasia, išlaikė žyd-

* Omenyj turiu dailiąją tvėrybą.

riausius sielos virpėjimus iki gilios senatvės. Psichologinės lietuvių tautos formos turime ieškot tik liaudyje, ir tai ypač sergiamoje nuo svetimtaučių intakos.

Žemaitė mūsų raštijoje stovi visai atskirai ir savo tvėrybos rūšyje sau lygios neturi. Ne tik savo darbų finalu, bet pačiu tvėrimo procesu. Apie Žemaitės tvėrimą galima pasakyti tik viena: *Žemaitė gyvena.* Ar tai neapibrėžia jos kaipo dailininkės? Tiesa, neužtenka gyventi, reikia tverti. Bet kas šiandien beabejos, kad Žemaitė tvėrėja. O kad dauguma mūsų tvėrėjų (ir pripažintų!) ne gyvena, o tik knygas rašo – tai faktas. Žemaitė kaip Puškinas pasakytų: „neprotauja vylingai", neturi pretenzijų žmonių mokinti, nesiima kokių nors tendencijų ir moralių propagandos. Ji jaučia gyvenimą, myli jį, tik gyvuliškųjų jo ištraiškų nekenčia ir piešia tai, ką jos siela apreiškia savo gyvenimo lūkesčiuose.

Apskritai, Žemaitė yra vertinama kaipo tiksli ir teisinga išreiškėja žmonių būdo, žmonių papročių, paprastosios žmonių buities. Tame randama yra visa jos vertybė. Bet tai tiktai tvirtinti ir tame pasilikti – reiškia paniekinti Žemaitę kaipo beletristę, reiškia ją kaipo dailininkę nuo Parnaso nutraukti. Kam, meldžiamieji, rašyti apie papročius apysakas, kad tą patį galima kur kas trumpiau, aiškiau ir išsamiau išdėstyti monografijoj – aprašyme? Kam man iš knygų (dailės veikalų – beletristikos) ieškot buities, papročių aprašymo, kodėl gi aš negaliu po sodžių dairyties, švilpinėti ir stebėtis į tai, kuo ponai natūralistai pasitenkina pas Žemaitę! Ar gal Žemaitė rašo tik miestelėnams, kurie negali kaiman atvažiuoti, ar svetimtaučiams, ar iš geros širdies būsimajam istorikui medžiagą gamina?!

– Gana to jungo!

Laikas pas Žemaitę išvysti ne tik buitį, bet ir gyvenimą (juk sąvokų „buitis" ir „gyvenimas" šiek tiek inteligentiškas ir sąžiningas žmogus neidentifikuos!).

Laikas nustoti Žemaitėj dailininkėj matyti pavargėlių ir išglebėlių užtarėją, laikas jau išvysti joje lietuviškumo dvasios skelbėją! Kas svarbiau? – Riškit, kaip norit. Tik mūsų gerbiamoji

„kritika", anot tos pasakos, vabalus surokavo, o dramblio taip ir nepastebėjo, Žemaitę reporterę išgarbino, o Žemaitę dailininkę taip ir pražiopsojo.

Žinoma, pagal Jurgio ir kepurė. Bet nejaugi „inteligentai" Žemaitės tipuose iš „Nuo audros pasislėpus", „Gera galva", „Mūsų gerasis", „Valsčiaus sūdas", „Apsiriko" ir d. kt. temato ir tejunta tik paprastosios buities padarus?!

Žemaitės raštuose kaip tik jausti pirmykštė lietuvių psichologijos forma – būtent realinė. Pas ją viskas taip grubu – ir stilius, ir vaizdai, ir žmonės veikėjai, tarytum kokie tai žvėrys susirinkę. Bet tik praskėski plačiau akis, praverki plačiau sielą – ir išvysi žydriausius slėpinius – girią pirmapradžią.

Žemaitės tipai – tai tik laiptai, kuriais ji veda į tautos sielos žinyną. Kad ir keistai ten atrodytu, vis dėlto visos mūsų kaitaliojimos pastangos, visi mūsų taip dailininkų, taip filosofų sielų siekimai aiškiai ten apsireiškia. Ir aišku, kad iš įvairiausių apsireiškimo rūšių svarbiausia ir galingiausia, jei tik ne vienintelė: „visų tikslų tikslas", tai yra tautos dvasios apsireiškimas. Ir garbė tiesiems, kurie skina kelią, erškėčiais nuklotą, į tautos dvasios slėpinį!..

PO VELĖNA PUMPURĖLIS

Вспомни, вспомни луг зеленый,
Радость песен, радость плясок!
В. Брюсов

Mes visi savo gražiausiomis godomis, savo skaisčiausiais, numylėtais troškimais piname, puošiame atbudusiai tėvynei skaidrų vainiką. Nėra mūsų nė vieno, kuris neatneštų, neinpintų in bendrą vainiką pabrinkusio žiedo, išsprogusio pumpuro, kad apvainikuotų Karalaitę Lietuvą.

Čiurlionis – dieviškas pranašas naujų neapčiuopiamų pasaulių, kupinų naujo džiaugsmo, naujos laimės, naujos gyvybės, pirmas pradėjo pinti Jaunosios Lietuvos savitą vainiką. Jis atėjo kaip degans meteoras nuo tolimų tolimų mitų-pasakų pasaulių, nuo žilų dainų melodijų ir papuošė vainiką visų gražiausiu žiedu. O mes nors po žolikę, nors po pumpuriuką nešame, krauname. Bet niekas dar tokio gražaus žiedo kaip anas pirmasai nerado, nors jau daugel daugel kitų atnešta ir inpinta. Tarp jų tviksi džiaugsmo spinduliuose Igno Šeiniaus žiedas. Šiandien dar negalima bendru bruožu apibūdinti jo tvėrybos vingių, nes kiekvienam naujam veikale Šeinius vis plačiau užsimoja. Bet jau šiandien reikia pradėti kalbėti apie ir dėl jo atskirų veikalų.

Christiansenas sako, kad, norint skaityti dailės veikalą, reikia turėti truputį optimizmo. Reikia dailės veikalas imti ne kad kritikuoti, bet kad pergyventi, reikia užmiršti dienos reikalai,

reikia suglausti savo jutimai, kad būtų galima ineiti in kitą, intymų sielos gyvenimą. Tiktai numalšinęs savo balsą gali išgirsti kito raudą, tiktai užmiršęs save tegali ineiti in kitą nežinomą gyvenimą.

Skaityti – tai reiškia ineiti in rašytojo sielą, inėjus gi ne tik paviešėti, bet ir jos ugnim užsidegti. Tame ir yra galingoji dailės reikšmė, kad išmokina svetima sielvarta gyventi, svetima ugnimi degti. Nebūkie dailės, nebūkie dailininkų, visas pasaulis pavirstų in kokį tai grandiozų gyvų lavonų susirinkimą, in kokius tai gyvus stabus automatus, kurie daug ką išmano, bet nieko nejaučia (žinoma, ne fiziškai!), kurie neturi jokio vidaus gyvenimo. Žmonės būtų stabai, ir tik. Aišku, kad dailės raštuose turim ieškoti vien tik sielą atveriant ir vien tik sielos atvėrimo galingumu galim veikalą vertinti.

Pas mus kitaip!

Pseudokritikai, pseudomoralininkai, pataikuoliai realiečiai ir invairūs „džonai-politikonai" imasi dailės veikalų su jau iš anksto paruoštu mastu ir tik daboja, ar pareis in Prokrusto guolį, ar ne. Nieko stebėtino, kad „Šarūnas", „Prabočių šešėliai", „Gabija", „Erškėčių vainikas", „Dainavos šalies padavimai"... peli ant lentynų ir lūkina geresnių laikų, kada skaitytojai ir kritikai išmoks in dailės veikalus žiūrėti nebeutilitariai, nebereikalaus iš dailės duoklės pilietiškumui ir moralei, kada išmoks dailės veikalą pergyventi drauge su dailininku.

Nebesistebiu, kad Jakštas, dogmų dogmomis apsisvaiginęs, iš geros valios suvaržęs sielos liuosybę, užmušęs savyje gyvenimo ir tvėrybos ritmą, patsai pavirto in dogmos ir formalumo skiautą. Bet stebiuos, kuomet jaunuomenė, Jakštui pritariant, nieko daugiau „Kuprelyj" neranda kaip tik paprastą mylavimos istoriją. Ypač kad taip maža, taip maža tereikia, kad pajusti „Kuprelyje" tą, kas paprastais žodžiais neišreiškiama, ką galima tik pergyventi.

I

Veltui ieškotumėm „Kuprelyje“ kokių nors visuomenės tipų, visuomenės ūpo, psichologijos. Olesis Kuprelis – centralis asmuo apysakos, o visi kiti reikalingi apysakai, kad ryškiau pabrėžti, apibendrinti Kuprelio sielą. Kuprelis – ryškus asmuo ir toli gražu ne tipas. Tipu jo autorius nė nemanė daryti. Jame supinta sulieta dvi dvasios bangi, du gaivalu – tvėrėjo ir žmogaus. Tame tai ir visas baisumas, visas tragedingumas Kuprelio padėjimo, kad jis, būdamas tvėrėju, turėjo būti paprastas žmogus. Šiuodu gaivalu, bekovodamu jo asmenystoje, intraukė jį in pasiutusius verpetus bedugnes ir pražudė jį ten amžinai. Šeiniaus tikslo būta mažesnio; jis nemanė, kad taip toli ir taip giliai nueis.

Ivanov-Razumnik sako, kad kiekvienas dailininkas praeina visados pro tikslą ir nueina kur toliau jo; tai neišvengiama ypatybė kiekvienos tikslios tvėrybos. Dailininkas, tikrai būdamas toks, neinstengia sulaikyti insiliūliavusių inkvėpimo bangų, neinstengia sustoti ties apribotu tikslu, tveria ne iš savo noro, bet iš savo inkvėpimo galės.

Mums, be abejo, indomu, ką dailininkas norėjo duoti ir ką davė, bet dažnai būna, kad dailininkų tikslai ne pergalingi ir ne per dideli.

Tas pat atsitiko ir su Šeinium jo „Kuprelyje“. Mušė in tikslą, bet pramušė kur kas toliau ir plačiau.

Šeiniaus tikslą iš dalies apibūdina jo išsirinktasai epigrafas: „Netoli aras skrenda be sparnų, nors trokštų ir saulę pasiekti“. Olesis Kuprelis norėta padaryti aru, kuriam nulaužyti sparnai, nudraskytos plunksnos, kuris mėto žvairius žvilgsnius in saulę, in milžinus kalnus, kuris ilgis juodų bedugnių ir plačios kalnų išlaisvės, bet priverstas klestėti žemės prieblandoje, priverstas kartu su gaidžiais tik auštantį rytą giedoti.

Ar pasiekė Šeinius šį savo tikslą? – Taip, pasiekė. Bet ar tiek ir tepasiekė „Kuprelyje“? Tai ne, – daugiau. Dailininkas pralenkė savo tikslą. Užuot aro su nusukiotais sparnais, davė

asmenystą, Visatos dalelę, kurioje inkūnyta kova dviejų gaivalų, kurioj susitinka dvi milžini gyvenimo bangi.

II

Ir koks disonansas, kokia disharmonija tarp sielos ir kūno Kuprelio!

Nedidelis, susitraukęs, susikuprojęs, su degančiomis indubusiomis akimis ir keistai negražiai tvyrančiais plaukais, taip begailestingai, taip beširdžiai nuskriaudė jį gamta! Kaip nesiderina tarp savęs degančios akys ir kupra! Ir šitas gamtos nuskriaustasai, žmonių nekenčiamas, persekiojamas, iš pat mažens niekinamas kiekvienam savo žingsnyje, nešioja užslėptą savyje tokią gražią, tokią skaisčią sielą, trykštančią gyva ugnimi, liūliuojančia viena galinga godele – tverti, tverti, tverti...

Pačiame vaikystos skaistume Kuprelis nustojo tėvų ir vietoje gražių, meilių motulės pasakų, mylavimų, vietoj ramių vaikystos sapnų Kuprelis turi eit svetimiems tarnaut. Ir jau pirmomis dienomis vargo vaikystos, gyvenimo aušroje, pasijunta jis taip neapsakomai vienas, visiems nereikalingas. Jau tada jį apima neišpasakytas ilgėjimos kitų, gražesnių, geresnių pasaulių, kitos skaidresnės saulės, kitos laimingesnės būties. Ir tasai ilgėjimos, šaltinis inkvėpimo, užžiebė jame pirmą tvėrybos ugnelę. O kad tverti, reikia savyje Dieviškąją kibirkštėlę išplėsti in galingą ugnį, reikia pirmiau sutaupyti savyje širdies brangenybes, reikia surinkti savyje daugybę pajėgų, kad paskum vienu metu nušviesti savo ugnimi visą pasaulį, sutirpinti ledus, pusnynuose sukurti laužą ir garbint Dievystę Visatą.

Bobulė išmokino skaityti ir rašyti. Bet tarnaudamas pas malūnininką nepažįsta žaislų. Kimba prie knygos ir skatiką prie skatiko renka, kad paskum mokintis. O vakarais ilgėdamosi klausosi malūno skubios pasakos. „Man rodėsi, kad aš girdžiu žodžius, matau patį malūną pavidale senos, baltos, daug žinan-

čios, daug mačiusios ir begalę girdėjusios bobutės". O malūno pasakos tokios gražios, tokios viliojančios... Realistai dailės paveiksle, marmure, dažuose, bronzoje neinoka per medžiagą matyti sielos, o čia toks paprastas, toks nedailus malūnas – o gyvas, su siela ir tokias gražias pasakas pasakoja...

Malūnas išmokino Kuprelį mylėti muziką, nuo mažens indėjo ritmą in jo sielą.

III

Kuprelis – vargonininkas menkoj filijoj ir kankinà tvėrėjo siela, kad duoti gyventi kūnui žmogui.

Gavo vietą Skruzdynuos ir vėl prabilo jame tvėrėjas. Ir vėl pasijuto vienui vienas šiame pasaulyj. Užgulė knygas. Norėjo tapti mokslo žmogum. Bet juk, kad tapti mokslo žmogum, kad apie viską galėt kalbėti aiškiai, logikingai, reikia pirmų pirmiausiai užmušti savyje gyvenimo inkstinktą, insivaizdint save ir viską sušalusiais, nesijudinančiais.

Jame per daug buvo gaivus gyvenimo impulsas, kad būt buvę galima jį numarinti. Trokšta gyventi, trokšta meilės, trokšta tverti... O meilę iš pasakų težinojo, nes tėvai jos nepaliko, bobutė jos neturėjo, Šenfeldas tegalėjo būt ponu ir šeimininku, o aplinkiniai jaunikaičiai ir merginos šalinos, bėgo nuo jo.

Tas ilgėjimos meilės stebėtinai primena Šarūną ir iš dalies gimininga psichika Šarūno su Kupreliu.

„Sako, būk esanti meilė auksinė ten toli už jūrų mėlynų, gilių vandenų... Bet aš nežinau jos, nemačiau jos... Aš pamylėjau didžią galingą garbę", – sako Šarūnas.

„Nujaučiau, kad yra pasaulyje meilė, kad žmonės pasiekia ją; bet man rodėsi, kas aš jos niekuomet nepasieksiu, niekuomet neprilipsiu to kalno, ant kurio ji auksu žėri... Aš pamylėjau knygas", – sako Kuprelis.

Tik abudu iš pačių pamatų psichikos skiriasi tarp savęs, abiejų keliai praeity buvo kitoki, ir nuėjo kitaip.

Šarūnas, būdamas žmogumi, buvo priverstas pajusti savyje viešpatį – ir iškilo jame visa jo likimo tragedinguma.

Kuprelis, būdamas tvėrėju, turėjo būti ir žmogumi.

Vienas garbę rado ne tokią, kokios troško – ir žuvo...

Kitas knygose gyvenimo ieškojo – ir tuo labiau turėjo žūti...

Vienas tūkstančius žmonių žudė ramiai, kad tik sau garbę ingyti, o kitas, pamatęs elgetą pavargėlį, verkdavo ir keikdavo pasaulį.

Vėlei Kuprelyje prabilo tvėrėjas, vėlei ištryško meilės troškimas.

Troško, bet nerado... Ir negalėjo rasti, nes jo išgalvota meilė buvo per daug prakilni, kad galėtų būt ant žemės. Meilėje jis ieškojo ne laimės, ne savo asmeninės ambicijos patenkinimo, bet joje jis mato ką tai aukštesnio, gražesnio negu laimė, ko negalima nei žodžiais išreikšti, nei mintimi apčiuopti, bet tik išsiilgusia širdimi pajusti...

Kuprelio meilė – tai tikėjimas, gražus, prakilnus, tai begalinė malda, tai galinga giesmė amžinoji... Tokią meilę gali turėti tik tvėrėjai, tik poetai.

O pamylėt-melstis jie gali ne vien tik mergelę: baltą beržą gal vilioti, žalią pušį gal žavėti, gūdžiai liepai giesmes pinti...

Tvėrėjo meilės psichiką puikiai išvysto Adomas Mickevičius dieviškoje poemoje „Dziady". O kad gyvenime tat galima ir yra – parodo Dantė, Petrarka, Ibsenas.

Kuprelis, gavęs Skruzdynuose vietą, aprūpina kūną, ir siela vėlei pasiliuosuoja.

Pajunta, kad jo sielai trūksta, o trūksta tampraus, galingo, tęvo, begalinio. Jį apima begalinis ilgėjimos. Vėlei griebias knygų, bet Kuprelis gimęs gyventi, ir ne jam knygose gyvenimo impulsą marinti. Kupreliui knygos tegalėjo būti tik inrankis, o ne tikslas. Bet kur tąjį tikrąjį gyvenimą rasti, kur išlaisvę patirt? Kur Visatos sielos nesuvaržytai dalelei kitą tokią pat rasti? – Gamtoje? Saulėleidoj? Begalinių pievų tolumoj?

Ir klausydavos Kuprelis ežero bangų liūliavimo, skęsdavo mėlynės beribėsna, sekdavo lakštingalės giesmės išsivystymą. O siela ieškojo formos, kur galėtų apsireikšti, seniai pribrendusią gyvybės pajėgą išlieti. Jį vienumoj sielvartą auklėjo. O kai

išaugo, jaunuomenė pašiepdavo jo kuprotą išvaizdą, ir sesulės nemylėjo – pati viena siela skaisčius pasaulius gamino.

Ir sutvėrė Kuprelis mergelės angelo paveikslą, kurios akys – dangaus mėlynė, žvilgsnis – saulės tekėjimas, kasos – vėjo liūliuojamos šilkasparnės smilgos, o siela – gerutis gerutis pasakų Dievas, Žilas Senelis!

IV

Pamatė Gervydžių Kazę, ir jam jos akyse bedugnė atsivėrė, siela darželiu dvelkti pradėjo.

Kuprelio meilės maldos jau seniai buvo pribrendusios, bet jos slėpės kur tai nežinomoj palėpėlėj. Pamatė Kazę, ir toji meilė tuoj apsireiškė.

Kuprelis, ne pamatęs Kazę, ją pamylėjo, ne, jis ją jau seniai mylėjo, mylėjo ne tik ją, bet visa, kas jauna, kas gyvą sielą turi. Kazė tik tasai sielos klyksmas, kuris iki šiol nejuntamą meilę beprotiškan džiaugsman panėrė.

Stengtis apibūdinti meilę, ją išaiškinti, jos prasmę žodžiais išreikšt reiškia tiek pat, kiek ir kumščiu pasagą kalti: ir ranką nudegsi, ir geležies nesulenksi.

Kaip negãli iš proto maldos plaukti, negãli protas giesmių lieti, taip negalima ir protaujant mylėti.

O vienok lyg ir keista atrodo! Kaip tai vyrai, Dieviškos Kibirkšties nešėjai, gyvenimo tikslu pasistato moteriškę ir dėl jos kankinas. Kokią jie teisę turi apie ją svajones pinti, jei aplinkui skurdas? Kokią teisę jie turi asmeninės laimės ieškot, jei negalima dėl savo brolio ramiam būti?

Atkočaitis (A. Vienuolio „Pati"), Sudaunis (Šeiniaus „Bangos siaučia") ir Kuprelis – visi trys savo asmeninės laimės ieško, ir visų matomasai gyvenimo tikslas – meilė, moteriškė, šeima. Bet kokia bedugnė juos skiria!

Sudaunis – žemės vergas, negalįs liuosai dangun pažvelgt, pasiruošęs net prieš patį velnią galvą nulenkt ir su juo eiti

gyvuliams bernaut, visuotinio dvasios pakilimo metu juodais darbais pasižymėjęs. Tai žmogus nereikalingas, iš tikrųjų neturįs teisės gyventi, nes tokie žmonės – visuomenės nuodai.

Atkočaitis – žmogus mąstąs, jaučiąs, darbininkas, savistovis, nors aukščiau žemės niekados nebuvęs, bet ir jos vergu netapęs. Jis turi teisę gyvent ir žengt prie tikslo, kurį jam jo siela apreiškė.

Likimas Atkočaitį dar labiau nuskriaudė, bet jis netapo vergu, jis nenulenkė prieš stabą galvos, jis savo keliu nuėjo.

Kuprelis kur kas plačiau užsimojo. Kuprelis ieško ne tylaus, ramaus šeimos gyvenimo, bet meilės, meilės ugninės. Jis ieško savo ugnį išlieti, kad ilgėjimuisi realę formą suteikti.

O tai aukščiau už tat, ką mes laime mėgstame vadinti.

Bet... Kuprelyje aiškiai matomas stengimos sutvert savo šeimą, šeimos gyvenime laimę rast, juk ar ne dėl to jis Jeruzalin važiavo, šventą žemę kakta braukė, malūnininku tapo?! Ar nesiskundžia jis, kad šeimyninės laimės netekęs, ar nelaukia jos visą gyvenimą, ar ne jos ilgėdamos miršta?

Ne! Jis ne šeimos ieško, bet meilės, nes jis tegali, kaip ir visi tvėrėjai, tik siekti, o ne pasiekti. Jis būtų sutvėręs „šeimą", bet ar būtų pasiekęs laimės, ar būtų nusiraminęs? Su reale tikrybe susitikęs, būtų savo siekinių nusigandęs, būtų išvydęs, kad visa tat, ko siekė – gauta, kad nebėr ko daugiau nuo gyvenimo laukti, nes jis daugiau nieko duoti nebegali, o tiktai pagrobti ką davęs.

Kuprelis vien tik meilės ugnimi degė. O meilės paslaptis, kaip Oskaras Uaildas sako, kur kas gilesnė neg gyvenimo ir mirties paslaptis.

Kuprelio meilė tveriančiąją kibirkštėlę in didelį sielos gaisrą išpūtė.

Juk jei nebūtų mylėję, nebūtų moteriškių pažinę, ar būtų tokia pragarine ugnimi degę, tiek pasauliui davę tokie dvasios galiūnai, kaip Mickevičius, Ibsenas, Dantė, Petrarka, Getė, Šekspyras, Sofoklis, Nyčė. O juk jie visi gyveniman vykdė Lavrovo aforizmą: „Ieškodami asmeninės laimės, dirbam visuomenės labui". Kas mums darbo, iš kur pas juos tiek pajėgų atsirado, kad jie taip daug sutvėrė, by tik tvėrė!

V

Šeinius pasiliko ištikimas savo obalsiui „Netoli skrenda aras be sparnų, nors trokštų ir saulę pasiekti". Kuprelis, jei ne palei saulę, tai kalnų viršūnėse kleketuoja. Net ir patsai autorius netyčia prasitaria, kad pilnas gilios pragarbos, galvą nuleidęs jo gyvenimo istorijos klausės.

Sutversiąs laikraštį, kuris būsiąs toks galingas, kad visus tėvynės sūnus vienu ypu arklan inkinkysiąs ir priversiąs inžėlusius inaugusius dirvonus plėšti. Tik... jam vardo beieškąs.

Išrasiąs mašiną, kuri malūną suksianti ir kitokius dyvus darysianti, – jau ir projektą turįs. Bet... invykdinti bijąs, nemokąs.

Visa siela su gamta susiliejęs, savyje jaučiąs ją, o save joje. Ir... susitikęs realį gamtos apsireiškimą, dreba prieš jį, virpa.

Sutvėrė Šeinius arą ir sparnus nukapojo. Tartum ore, ant vortinklių pakabino. Bet... Šeinius dailininkas ir negalėjo savo inkvėpimui iš anksto kelio užbrėžti.

Kuprelis po ilgaus klajojimo blaškymos susitveria savo pasaulėžvalgą, net savo tikybą. Sutvert savo tikybą – tai pasiekti vienos tų mėlynųjų viršūnių, ant kurių žmogus begali užlipti, laisvų dvasios sparnų nešamas.

Kuprelis savo tikybą savo kančiomis išaudė, savo ašaromis apšlakstė, karštu krauju pagirdė. Iš karto tikėjo jis, kaip mažą bobulė mokino, kaip brolių sesulių širdis plastėjo... Važiavo Jeruzalėn, kad maldoje savo ilgėjimos ugnį išlieti, kad gerajam Dievui Seneliui savo sielvarta pasiskųsti, kad tikėjimo inkvėpime sau užuomaršą rasti.

Važiavo... Bet ugnies neišliejo, sielvarta neapleido, ilgėjimos neužgeso. Vietoj širdingumo, vietoj sielos atvėrimo susitiko tik formą, šaltą formą ir apeigas.

Aišku, kad Kuprelis nepasitenkino savo senąja tikyba ne dėl to, kad Dievas jam stebuklo nepadarė ir Kazės nesugrąžino, bet dėl to, kad senoji tikyba pasirodė jam iš tuščios saujos išpūsta.

Man šlykštu prisiminti mano kelionę Jeruzalin. Dievas čia, Dievas visur, o aš kažin kur jo ieškojau. – Graikų tikyba kur kas buvo tobulesnė ir in tikrąjį Dievą artimesnė kaip dabar mūsiškė. Ar ne puikiai lietuviai Dievą

garbino? Gražus ąžuolynas, šventa ugnelė, simbolis Sutvertojo galybės ir teisybės, po senu ąžuolynu kurenasi. Aplinkui paukšteliai savo invairiais balseliais čirena, tarp šakų šokinėja, žmonelių maldos klausos. O taip aplinkui tylu, ramu, lyg iššluota. Toli nuo gyvenimo, toli nuo kasdieninių darbų ir minčių. Ger tai negalėjo čia jie pajusti Dievo, paaukoti jam savo sielą, susivienyti su Juomi grožėje? <...>

O dabar ar meldžias tose akmeninėse šventyklose lietuviai, kaip, rodos, reikėtų? Ar meldžias jose taip pat ir kitos tautos? Niekas! Visur traukia nuo tų stabų prie gamtos, prie paties Dievo <...>

Ne, ateities tikyba nebus tokia.

Kuprelį užugdė tamsių girių giesmės, šilkasparnių smilgų maldos, baltų gulbių kleketavimas. Vėliau išgirdo jis sesulės dainą ir suprato jos užburtą galę! O lietuvių dainos gimime tiek harmonijos, pražydusio džiaugsmo paslėpta! Bet tas džiaugsmas ne tyras džiaugsmas. Tai tik tylaus, nuskriausto, iš viso pasaulio išguito mergelės ilgėjimos blėstantis akordas! O skardas tasai toks nuoširdus! O drauge su juo tyliai, lyg pradžiugus, kyla, plėsta apviltosios širdies rauda! Klausais – ir, rodos, nerias bedugnė, o toji bedugnė baltųjų lelijų vainiku vainikuota. Paskęstum joje, jei baltą žiedą nulaužt išdrįstum; peržengtum ją, jei prieš leliją ranką pakelt galėtum... O vainikas vis plečias, plečias, tarytum tuojau apsups ir amžinai apglėbs...

Lietuvių dainą suprast – reiškia Visatos sielą suprast, save Visatoj pajust, o Visatą savyje. Lietuvių dainą suprast – reiškia savyje Dieviškos Ugnies turėt.

Kuprelis suprato ją!

Jo Kazytė jam amžinųjų dainų dainavo, užžiebė jo Ugnį, išmokino bepročiu būti, nes meilė – tai sielos muzika, o apie muzikos protą keista kalbėt! Jis, supratęs lietuvių dainą, pasijuto sieloje laisvas lietuvis esąs. O laisvas lietuvis materialistu, formalistu, nuo gamtos atsiskyrusiu nebuvo.

Tyliai paskendęs vakaro grožėje, tartum savo sielą su jos siela sueliejęs, meldžiuos saulelei, meldžiuos dangui, padabinusiam savo aukurą angelėlių kaspinais, ne šio pasaulio gėlėmis. <...>

Dievulis Amžinasai, kaip Poeta Didis, kasdien naujus pasaulius tveria. Paima savo sielos mažytę mažytę dalelę, pūsteręja ją bekraštėn erdvėn,

paskum liepia apsistoti ir augti tarp milijonų senesniųjų, seniau jau išskridusiųjų. Ir atveria ji naują gyvybę, ir pasklysta joje, ir plėtojas joje. Auga, keičiasi, mainos kaip poeto tvarinyj žodeliai gražūs, savo tėvą siekia, prie Jo grįžti stengias. <...>

Ir skrenda iš Jojo kiekvieną valandėlę Jo sielos dalelės, naujosios sielos, ir grįžta grįžta kitos jau <...>

Ir aišku man pasidarė, kad mūsų žemė taip pat esanti dalis tosios galingosios, didžiosios ir gražiosios Esybės. Ir ji grįžta prie savo Tėvo, ir ji prie Jo kopia.

Kuprelyje tvėrėjas poetas pergalėjo pilietį, ir atšlijo jisai nuo pasaulinio sūkurio, liuosai in neapčiuopiamą dangų pažvelgė, nuo savo sielos nutrūnijusias dulkes nupūtė, savo sieloje sutvėrė puikų pasaulį ir nuėjo jan gyventi.

Kūnas Kuprelio sukaustė jo dvasią, jo išviršinė išvaizda apsunkino jo sielvartos kelią, bet dvasios ugnis neužgeso, tarytum iš po storos velėnos puikus radastų pumpurėlis kaišo galvelę, ir dar valandėlę, tik tik saulaitė patekės, perplėš velėnos plutą ir pražys...

Apie tokias sielas, kaip Kuprelis, Balmontas sako:

Yra tokių silpnų ir grakščių sielų, kurios kaip drebulės lapai nuo kiekvieno vėjelio pūstelėjimo virpa, kurios paties likimo iš gyvenimo išguitos. Gyvent jos negali. Jos truputį pasiilgės ir nueis in kitą planetą, šią žemę apleidusios, kad rasti vietą, kur vėjai tyliau ūžia, kur dangus mėlynesnis, rasotos žolės ir laibesnės, ir aukštesnės, ir vandenynai žaliuose mėnulio spinduliuose skaidriau atsispindi...

VI

Ar tai tiesa, kaip knygos rašo, tos visos žvaigždutės esą tokios pačios saulės kaip mūsiškė? Kitos didesnės. Rašo, jog apie jas esą keletas planetų – žemių, ant kurių žmonės gyvena. Vienur tokie, kitur kitoniški. Be galo protingi ir dar daug kartų menkesni už mus.

Ar tiesa?..

Žiūrėk, koksai dangus gražus. Toks mėlynas mėlynas, tartum bedugnė kokia. Ir tokie puikūs balti debesėliai ant jo plauko. Kur vienas, kur kitas. Kai kur po du... Žiūrėk, kaip šiedu gražiai skabinasi bučiuojas, glaudžias kits in kitą.

– Pasaka? Sapnas? – Ne, ne pasaka ir ne sapnas, tai tik Kazytė šventas vizijas godoja, sielą meilės vainiku puošia... Dievuli! Kokia ji nekalta, kokia ji naivi, kokia ji gerutė! Tartum eglelė – ta siūbuonėlė, tartum rūtelė žalšakėlė.

Kazytė pasiturinčiojo, tautiškai susipratusiojo ūkininko duktė.

Pas močiutę augo,
vargelio nematė,
kas subatos vakarėlį
rūtytėles skynė.

Iš mažens ji, apsupta žalio sodo, rūtelių darželio, augo klestėjo, godeles godojo. Klausė ji tylių liepų raudų, rudens vėjo verkimo, – ir apimdavo jos sielą ilgėjimos, lūkesys... O kai išeidavo pievon šienelio grėbtų: pieva plati, padangė begalinė, jaunimo dainos, o sielai taip nyku, taip nyku. Ją tėveliai baltą kaip lelijėlę ugdė. Bet neauklėjo. Nes išauklėti jie nemokėjo. Iš kurgi gali mokėti kaimo žmonės auklėt, patys vos baudžiavos jungą nuo sprando tenubloškę. Kaip jie gali ką nors vaikučiuose uždegti, jei reikia, kad juos pačius kas nors uždegtų! Kaip jie gali jų sielą pakelti, jei jų pačių siela ant žemės paviršiaus tūno! Augo Kazytė kaip žalia eglelė. Tėvulis užsiimdavo knygų gabenimu, buvo susipratęs lietuvis. Troško už gimtąją kalbą kariauti. Tuo užkrėtė ir dukrelę, bet tik neuždegė, neinstengė joje savo troškimo inkūnyti. Jo idėja nesusiliejo su jos siela, tik skraiste pridengė. Tereikėjo mažo vėjelio, kad ją nupūtus.

Ar jis čia kaltas? Ar ją išdrįstume kaltinti?

VII

Kiekvienam žmoguje yra sutaupyta tveriančioji pajėga, kuri tartum sukaustyta tūno ir veržias, kad iš vidaus apsireiškus.

Vaikučiuose ta tveriamoji pajėga nuo paprastos energijos nesiskiria ir apsireiškia – aikvojasi sykiu abi. O apsireikšti jiedvi būtinai turi. Neduok vaikučiui kiek reikiant pažaisti, ir jis bus

nuliūdęs, piktas: energija ir tveriančioji pajėga liko neišaikvota ir dabar slegia, kankina jį.

Žmogui augant – energija ir tveriančioji pajėga pradeda skirtis. Jei jiedvi visai persiskiria, išeina žmogus – žemės vergas; jei nepersiskiria, pasilieka savo pirminiame stovyje – žmogus amžinai lieka naiviu vaikučiu. Tokius mes poetais, tvėrėjais vadiname. Energija ir tveriančioji pajėga gali viena kitą labiau ar mažiau paglemžti, pavergti, o tas paglemžimas invairių invairiausiame laipsnyje būna. Ne kiekviename žmoguje tveriančiosios pajėgos ir energijos lygiai daug sukaupyta. Šit kodėl žmonių psichikos būna invairių invairiausios.

Pas Kazytę energijos ir tveriančiosios pajėgos buvo daug. Abidvi nepersiskyrė, pasiliko kaip ir vaikystoje, tik energija tveriančiąją pajėgą visai paglemžė. Ir tvėrybos ilgėjimos kankino Kazytę. Bet kur ją išlieti? Kur formą rasti? Kas tiesų taką parodys?

Tetušiai, be „dūšios išganymo", nieko skaidresnio nežinojo, nieko aukštesnio insivaizdinti negalėjo ir nieko prakilnesnio dukrelei neinkvėpė.

Vienintelis aušros skelbėjas, vienintelis „tiesos" ir „geresnės buities" „pranašas" – tai kunigėlis iš ambono.

Bet ką išsiilgusi kaimo mergelės širdis nuo jo galėjo išgirst? Vietoj tyros maldos, vietoj religinio inkvėpimo, vietoj turinio tik žodžiai, bejausmiai pamokslai ir forma! O ar gali vien tik žodžiai, sausas formalizmas, bažnytinis despotizmas, būsimąja pekla grasinimas kuo nors aukštesniu ilgėjimos uždegti, ant ledo laužą sukurti ar nors tik melstis pamokinti?

Aišku, kodėl „kunigėlis" Kazytei nieko neinkvėpė, nieko neuždegė, kodėl, grįžtant iš bažnyčios, vietoj vidujinio pasitenkinimo ir palaimos jos sieloje buvo dar labiau tuščia, negu jon einant. O iš mažens ji prisiklausė girios pasakų, žalios pievos dvelkimo, sesulių dainavimo. O dainelės vis apie žalią rūtelę, apie baltą berželį, apie meilę auksinę! Ir negalėjo ji insivaizdinti, kad tveriančioji pajėga būt galima kur nors kitur išlieti, kaip tik meilės sielvartoj.

VIII

Dar vaikučiu būdama pamilo jauną Jastrebovą. Pamilo gražiai, skaisčiai, dar gražiau gi mylėti žadėjo. Jastrebovas išvažiavo, o Kazytės meilė neišnyko. Juk žmogaus sieloje kartą pergyventa nenyksta, o pasitaikius impulsui viskas pasinaujina.

Susitiko Kuprelį. Jis jos kasdieniniame gyvenime pasirodė kokiu tai aukštesnio pasaulio spinduliu – pranašu. Jo burtams širdį pravėrė. Meilė – paslaptis. Už gyvenimo paslaptį šventesnė. Mylėti galima žmogų, kuris irgi paslaptis yra, prieš kurį iškečiama rankos kaip prieš klausimo ženklą. Tik tada meilė tegali būti malda, tik tada tegali inkvėpimą gimdyt, milžinius veikalus tverti! O jei mylimasis su visa savo beždžione paaiškės (o kiekvienas žmogus savo beždžionę turi!), meilė turi neišvengiamai nykti ir išnyksta, ir telieka tiktai paprotys ar stačiai kiaulystė. Meilė – ugnis. Reikia ją kurstyti. O kurstyti tegalima tik naujas paslaptis tetveriant, o tverti galima tik amžiną ilgėjimos virpėjimą savyje palaikant, naujus pasaulius audžiant.

Kazė visa, ką turėjo geresnio, atidavė Kupreliui, ką mokėjo, paėmė nuo jo. Kazytei reikėjo, kad kas jos tvėrybos jėgai, jos energijai taką praskintų, viliotų. O Kuprelis, apleidęs žemės verpetus, bejėgingai taria: „Ne vyro mano būta". Pamatė Jastrebovą, ir vėl joje nubudo, kas buvo seniai, seniai. Vėlei sušvito joje seniai išblukusi liepsna, vėlei senosios išblaškytosios svajonės sugrįžo...

IX

... Ir ta geroji Kazytė nusileido taip žemai, taip žemai, tartum aukščiau gyvulėlio ir pažvelgt negalėtų. Skaisti Kazytė sukniubo. Bet ar pačiame savo psichikos pamate sugedo? Ar joje išnyko buvusioji Dieviška kibirkštėlė?

Kad jos psichika nesugedus – tai liudija tasai begalinis nusiminimas, kuris ją apėmė, kad paskutinį sykį su Kupreliu skyrės,

tos jos nuoširdžios ašaros, tie paskutiniai jos ištarti žodžiai: „Kaip gaila... Kaip gaila, broleli!" Ar tai nereiškia, kad ta dieviškoji kibirkštėlė gyva, tik užblėsta, tik suspausta?! Ar tai nereiškia, kad dar gyvas joje žmogus!

Ji taip pasielgė. Bet ji nežinojo, kad dar yra gražesnių gyvenimo kelių. Buvo nusijautimas, bet nebuvo žmogaus, kurs stipriai paimtų už rankos ir in nujaučiamą šventovę investų. Kazytė augo aplinkybėse, kur kiekvienas laisvesnis atsidūksėjimas negailestingai gesinama, kur užmušama visoks sielos savitumas, kur viskas skęsta vergiškume ir tamsume. Ir nemokėjo atsispirti. Kazytė – ne nusidėjėlė, bet – auka, auka, iš kurių visas mūsų gyvenimas supintas.

Tegu tik būtų kas nors iš ugninių pakilusių žmonių in jos vargingą buitį nusileidęs, tada ji kuriuo keliu būtų nuėjus? Sutiko savo kelyje arą, tik... su nukapotais sparnais... Ir neišsigelbėjo.

Kazytė juto savyje motinystės skyrimą. Ir kaip išjuokė gyvenimas tą jos šventenybę. Kazytė – tai po velėna pumpurėlis, tai susuktas žiedelis, tik iš viršaus suraišiotas, užpainiotas. Reikėtų tąsias raizganas perpjauti, nudeginti, užžėlusią velėną nuplėšti, ir pražystų skaistusis žiedelis, iš nuvargintos aukos gražiausia gėlė būtų! Kazytė tai lyg gyvas šūkterėjimas:

Mums Aušros Spindulėlio,
mums Beprotystės,
mums Ugnies
Šventos, Palaimintos, Amžinosios
Ugnies mums!

ОСНОВНЫЕ МОТИВЫ СОВРЕМЕННОЙ ЛИТОВСКОЙ ЛИРИКИ

I

«Этот народ совсем не пережил средневековия; быть может, он в гораздо большей степени еще, чем мы, русские, донес до XX века те исполинские силы арийцев к мистической жизни, которые так великолепно расточили в Средние Века наши Западные братья...», – говорит Валериян Чудовский о литовском народе (Аполлон, 1914 г., 3 кн.; статья о Чурлянисе).

И, действительно, пожалуй, оттого так далек, непонятен и не понят избалованной душой Запада Чурлянис, этот великий пророк пространственных откровений, пламенный певец потенциальной жизни и огненного хаоса, проповедник новой, творческой жизни и грядущих просветлений;

оттого-то, пожалуй, он был осмеян и отвергнут русской душой, душой Востока, содержащей в себе более потенциальных сил к жизни, в Петрограде, этом дивном зиждителе русского искусства в самом обширном смысле этого слова, где только небольшой кружок лучших людей принял сокровенные молитвы;

оттого-то, пожалуй, русская критика так упорно не понимает творчества и другого литовца Юргиса Балтрушай[ти]са, который волей Рока должен писать по-русски, что он, как и Чурлянис, вдохновлялся и вдохновляется не минутой, не минутными переживаниями, а вечностью, что они оба проявляли только вечное и

заповедное, оттого-то, пожалуй, они так неприемлемы современной публике, падкой до скандала и азарта...

А, между тем, Чурлянис не только один из родоначальников литовской живописи, но и один из прорицателей литовского творчества вообще, как проявления психологической формы литовского народа. И Балтрушйтис является не только «русским стихотворцем», певцом литовского психологического содержания, но и толкователем сокровенных тайн литовского духа.

Понять их обоих значит не только понять пути литовского молодого искусства, – значит постигнуть нечто большее, именно: значит внутренне вырасти, созреть самому к творческой жизни, питаясь «исполинскими силами арийцев к мистической жизни»... То обстоятельство, что Балтрушайтис пишет по-русски и является выразителем литовского духа или что, например, Мицкевич писал по-польски и проявлял только литовскую душу, мне кажется, ныне уже считаться парадоксом не может. Чурляниса и Балтрушайтиса я постоянно называю отчасти потому, что они наиболее ярко сказали свое слово, а главным образом потому, что они наиболее известны русской читающей публике.

Литовское искусство еще слишком молодо, чтобы говорить о сущности его в категорической форме. Но эта самая молодость, этот дерзкий вызов бытию, брошенный первыми ее провозвестниками, эти смело развевающиеся знамена самобытности и независимости и ярко горящие факелы во мгле полуночи заставляют говорить о новой звезде, из-за темных лесов восходящей.

II

Основа современного литовского искусства, как и в древней Греции, – народная песня и религиозные, мистические искания. Первое – в отношении внешнего канона, второе – в отношении внутреннего. Лучшие художники и поэты целиком вышли из народного творчества.

Уже давно соседние народности обращают внимание на своеобразную красоту литовских народных песен. Уже почтенный

Гердер, сравнивая немецкие народные песни с литовскими, неоднократно заявлял, что немецкие песни только воспевают красоту природы или молодости, только говорят о том или ином качестве воспеваемого предмета, а литовские передают его, проявляют, что по немецким песням воображаешь, представляешь себе, например, говор сосен, ропот моря, рокот струн, а в литовских так и слышишь, так и чувствуешь осенние трепеты грустных берез, заунывные песни ноябрьского ветра, светлую радость расцветших сиреней... Аналогичные суждения часто встречаются и у Зарнитиуса, и у Лессинга, и у Резы, и у Гете, и у Тернера, и у многих других русских, немецких и польских мыслителей-поэтов.

Трудно определить, кто здесь виноват – или психологическая форма народа, или своеобразные условия жизни, или вековые духовные традиции, что литовская песня обладает такой художественной силой. При сопоставлении песен нескольких народностей сразу бросается в глаза оригинальность построения литовской песни. В ней всегда есть какая-то странная хаотичность. Вот беру первую попавшую под руку песню.

Здесь, несмотря на силу, красоту отдельных выражений, яркость эпитетов и метафор, ясность входящих образов, после прочтения ее остается какой-то хаос: образ на образ так нагромождены, так неожиданно сопоставлены, так странно сплетены, что цельность единой картины совершенно пропадает. Остается какое-то сочное гроздие образов – без единой цели, без единого смысла. А, между тем, так ярко чувствуется какая-то беззаветная, непонятная боль, какая-то мирная, нежная, но бесконечная, но несмолкаемая тоска, таким ключом бьет ненужная, одинокая, бесприютная жизнь, такая скорбь объемлет юные грезы!

Невольно припоминаются слова такого дисциплинированного старика-реалиста, богатыря «крепкого, здорового слова», как Овсянико-Куликовского, хотя он склонен признавать, что поэзия должна быть только контуром, который разукрашивается чувствами проникающего этот контур. Только одно требование предъявляется контуру: чтобы он вызывал чувства-содержание, иначе

он будет не художественным произведением, а хитросплетением слов. Оставляя в стороне всякую экономию Овсянико-Куликовского «образов во времени», всякое сбережение «пространства в образах», в одном с ним можно вполне согласиться: у искусства только одна цель – вызвать как можно больше жизни у посвященного (какой жизни – это «особ[ая] статья»). И если немецкая песня, создавая цельную картину, вызывает меньше жизни, чем литовская, создавая контур цельной картины – хаос отдельных образов, – то остается заключить, что путями последней уйдешь гораздо дальше. Правда, «контурность» последней – понятие относительное, так как в ней нагромождено образ на образе, понятие на понятии. Но зато цельность ее заканчивается беспредельностью, и неожиданность сопоставлений составляет[ся] вводящим элементом в нечто большее, объемлющее.

В русской поэзии такие «неожиданности» получили право гражданства только со времен Фета, когда появилось знаменитое его стихотворение «В дороге», где он описывает зимний санный путь и вдруг ни с сего, ни с того заявляет:

Друг, мой друг далекий,
Вспомни обо мне!

Здесь есть нечто очень близкое к конструкции литовских песен. Но и у самого Фета подобных удачных переходов очень мало, больше их есть у Тютчева и особенно в лучших стихотворениях нынешних символистов – Константина Бальмонта, Вячеслава Иванова... Вот, например, характерный шедевр В. Иванова «Prooemion»:

Я не знаю, где он рухнет, льдами вскормленный поток.
Рок ли стройно движут струны? Или лирник – темный рок?
Знаю только: эти руны я пою не одинок.

Что мне светит – звезды, очи ль – волны, лебеди ль – из тьмы?
Сколько нас, певцов полнощных, и куда отплыли мы?
Слышу трепет крыльев мощных, за гребцами у кормы.

Я не знаю Нежной Тайны явных ликов и примет.
Снятся ль знаменья поэту? Или знаменье – поэт?
Знаю только: новой свету, кроме вещей песни нет.

Красота выражений невыразимая, глубина вдохновения неиссякаемая, а после прочтения остается какой-то хаос образов – видений множество, а цельной картины нет. Точь-в-точь, как в литовской песне. А вместе с тем чувствуется новая, невыразимая, необъятная жизнь, новое откровение сокровенной Нежной Тайны...

Или вот, «например», у Бальмонта «Хочешь ли?»:

Свита моя – альбатросы морей,
  Волны – дорога моя.
Солнце, родимого сына согрей,
  Солнечный я.
- -
Это крыло – не крыло, ятаган,
  Клюв его силен как меч.
Птицу такую родил Океан.
  Хочешь с ней встреч?

Хочешь ли, хочешь ли, мир будет твой?
  Грезу в себе затаи.
Крылья хотенья дружат с синевой.
  Зори – твои!

Или вот еще отрывок из Бальмонта:

Ландыши, лютики. Ласки любовные.
Ласточки лепет. Лобзанье лучей.
Лес зеленеющий. Луг расцветающий.
Светлый, свободный, журчащий ручей.

Ветра вечернего вздох замирающий.
Полной луны переменчивый лик.
Радость безумная. Грусть непонятная.
Миг невозможного. Счастия миг.

Об этих отрывках пришлось бы то же самое повторить, что и об Вяч. Иванове. Хотя последний отрывок Бальмонта создает более определенную картину летнего вечера. Зато и художественное достоинство его гораздо меньше. В то время, как «Хочешь ли?» блещет бездонной глубиной образов, вольным богатырским полетом духа, во втором – все происходит где-то на выпуклой плоскости. Только последний куплет второго отрыв-

ка свободен от схематической цельности, зато и жизнь в нем иная. Не знаю, отчего Бальмонт и Вяч. Иванов строят иногда таким образом свои лирические излияния, ясно, по крайней мере, одно только: литовскому народному творчеству чуждо влияние новых веяний символиста. Если не хватит смелости допустить как раз обратное, то, по крайней мере, здесь необходимо поставить точку.

И если под символическим творчеством разуметь нереальную («символическую») гармонизацию реальных образов, если символизм Бальмонта и Вяч. Иванова достигает своего апогея в «Prooemion», «Рыбаре», « Новоселье», «Капелле», «Предгорье», «Выздоровлении», «Вестях», «Будем как солнце», «Гимнах луне», «Я в этот мир пришел», «Хочешь ли?» и т. д., то остается признать одно: литовская песня в основе своей символическая; символическая в том смысле, в каком понимают последние рыцари символизма. Конечно, я понимаю, какая бесконечная разница между литовскими песнями и творчеством символистов, ибо интеллигент свободно оперирует такими понятиями, какие народу совершенно недоступны, и, в данном случае, психологическая форма и содержание русского народа совершенно разнится от того же самого литовского; только еще лишний раз повторяю и подчеркиваю, что при различии «внутреннего канона» песни – «внешний канон» тот же самый. Таким образом, если понять литовские песни, русский символизм совершенно иным предстанет, и если понять русский символизм – в литовских песнях бездны раскроются. И если литовские песни теперь – явление не новое, то оно совершенно самобытное, независимое, ничему не подчиненное, ибо за это говорит ее давность, ее рождение в такой среде, где недопустима даже и мысль не только о символизме, но даже и о литературе вообще. Возьмемте теперь первое попавшее стихотворение гениального Балтрушайтиса:

И в сердце, как в море, – прилив и отлив...
Я сменою крайностей жив...

То жизнь – трепетание майского сна,
То снова скудеет весна...

Безвестное море баюкает нас –
Нам горько неведом наш час!

Нахлынет – захватит своей глубиной,
Ликующей вскинет волной, –

Отпрянет и горестно вновь обнажит,
Что в сумрачной бездне лежит...

Кочуют валы – от земли и к земле,
То в трепете дня, то во мгле, –

С забвением к суше, от суши – с тоской...
О, сердце, ты – берег морской!

В тебе вековечный прилив и отлив,
Чьей горькою сменой я жив...

Здесь уже совершенно своеобразная вещь. Здесь словно какая-то невидимая веская маска тяжким булатом изрублена. Здесь основной контур оставляют не образы, как у Бальмонта или Вяч. Иванова, но, в свою очередь, контуры чего-то неведомого, чего-то бесконечного, чего-то вечного. А глубина стихотворения в целом не сравнима ни с чем! И творчество Балтрушайтиса все таково: вечно мчащийся вихрем хаос, хаос – начало творчества и творческой жизни! Балтрушайтис целиком, внутренне и внешне, вышел из литовской песни. Это очень легко обосновать – стоит привести еще несколько примеров.

Припомним теперь творения Чурляниса, его „Rex", его «Весенние сонаты», его циклы «Змия», «Хаоса», «Похорон» и т. д., и т. д. Ведь их и описать, и рассказать нельзя, их можно только почувствовать, только пережить. У него нет ни одной картины, которая оставила бы прямое цельное впечатление, которая дала бы нечто определенное и определимое. Чурлянис ведь целиком родился в великом хаосе, вихрем прошел пути и перепутья, «вздернул землю на дыбы и покончил дерзким вызовом бытию тоже в хаосе. А между тем, и Сергей Маковский, и Вячеслав Иванов, и Валериян Чудовский в хаотичности Чурляниса открыли его гениальные прозрения, в «непонятности» и «неопределенности» почувствовали бездны душевных откровений, невыразимо глубокое содержание – жизнь и т. д.

Мало того. Если припомнить, что почти поголовно литовские молодые поэты, а отчасти и старые, хаотисты, как, например, Адомас Юодасай, София Чурлянис-Кимонт, Фаустас Кирша, Путинас, М. Густайтис, Балис Сруога, Каледу Кауке, Каролис Вайрас или др., если вспомнить, что«хаотизм» встречается в лучших песнопениях последних символистов, например, Метерлинка, Маллармэ, Выспянского, Бальмонта, Вяч. Иванова, Яна Каспровича, то ясно, что с хаотизмом счеты нужно сводить и что эти счеты весьма и весьма серьезны. Ясно, что и сущность внешнего канона литовского творчества в данное время уже достаточно определилась.

III

Всем известны страницы истории литовской культуры, клейменные черным крестом, – эпоха запрещения литовской печати.

Благодаря усердиям «бессмертного» Муравьева, литовская печать в начале семидесятых годов была запрещена на долгие годы. Запрещалось не только печатать, но и давно напечатанное читать или сохранять. За какую-нибудь жалкую книжонку, за какой-нибудь жалкий изношенный календарик грозила ссылка, Сибирь, каторга. Литовцам оставались два выхода: или воплощать принцип «Россия для России», то-есть принять «гражданку» и покориться кнуту, или же бороться на жизнь и смерть за свою внутреннюю независимость. Литовцы в своей массе избрали последнее.

Немедленно организовались в Пруссии литовские книгоиздательства, начали издавать книги, газеты, брошюры. Появилось много выходцев из народа, которые, жертвуя своей личной жизнью, не страшась ни кандалов, ни острогов, ни сибирских пустынь, нередко сами не умея читать, тащили книги контрабандой через границу, ходили от села к селу, от деревни к деревни, ежеминутно рискуя наткнуться на урядника или сотника, – распространяли печатаное слово. О равенстве борьбы говорить не приходится – таких фактов история знает мало!

Последние остатки литовской байории давным давно ополячились, дворянства на Литве совершенно не было (и нет до сих пор), были только крестьяне-крепостники, и сыновья крепостников, нередко на своей шее испытав тяжесть крепостнического ига, своим личным трудом добывая средства к жизни, начали отчаянную борьбу с кулаком и насильем. С одной стороны – «гражданка» и обрусение, с другой – «pańska mowa» и ополячивание, а в середине, на перекрестном огне, – крепостные хлопы!

Inter arma musae silent. Когда ставится на карту жизнь и слышатся грозные взмахи крыльев Смерти, не до муз, не до песен, не до молитв тогда. Тогда властвует только звук рога, как сигнал к битве! Тогда нежная лира заменяется грозными тримитами и вместо цветов сверкают сабли стали синей!

Само собою понятно, какою могла быть того времени литовская литература и, в частности, лирика. Появляется целый ряд талантливых поэтов, но которые в своих творениях больше граждане, чем жрецы Аполлоновы.

Литература идет рука об руку с публицистикой, лирические мотивы перемешиваются с чисто агитационными. Главный мотив во время запрещения литовской печати в литовской лирике – беззаветная любовь к родине, самоотверженная преданность служению отчизне, наиболее широкое пробуждение национального самосознания. Наиболее яркая фигура среди этих поэтов-граждан – это Майронис.

Майронис – певец костей прадедов, певец литовских курганов-милжинкаписов, где зарыты и оплаканы славные витязи, молодые байорай и удалые бернужяй, сложившие свои буйные головы или под наплывом несметных татарских полчищ, или в дикой схватке с коварными москалями, с задорными поляками, или в дерзкой сече с продажными крестоносцами, когда мечи звенели, как утренние колокола, тримиты рыдали, как мотуле, провожая-благословляя сына на подвиг, на битву, когда кровь лилась, как быстрые неманы.

Творчество Майрониса – творчество какой-то литовской легенды, объемлющей в себе заповедные глубины веков, таинст-

венные чаяния прадедов дивно переплетающей с самыми сокровенными деяниями-чаяниями современности и вместе создающей твердую веру, веру, переходящую в религию, в возрождение, в новую жизнь, в новую весну, новую молодость...

Вся поэзия Майрониса – словно какой-то триумфальный, величественный гимн, правда, иногда переходящий в трафаретность, помпастичность, раздутость, словно торжественное шествие по могилам предков, звонкими тримитами призывающее души непокорных на новую непокорность, на новое дерзновение.

Молод Майронис своей стариной, и его молодость такая смелая, светлая! В нем, одном, в его лирике отразились все сокровеннейшие думы, все священнейшие верования, все непостигаемейшие переживания тогдашнего литовца...

В большой лироэпической поэме «Молодая Литва» он уже рисует возрождающуюся Литву. Лирические отступления в ней – тот же призыв к прадедам, почивающим в милжинкапях, та же непреклонная воля к борьбе, к неприемлемости поражения, к неотступности хотения, к вере в грядущие просветления. В эпической части поэмы – образ за образом, картина за картиной рисуют самое созидание новой Литвы...

Порой бывает удивительное построение песни у Майрониса. Не отличишь порой, кто тут поет: или бернужис, прощаясь с душой-сестрицей, уезжая в дальние страны, неведомые края, или сесуле, свивая венки-веночки из зеленой руты, нежных диемедисов, или старый канклининкас, перебирая дряхлыми перстами звончатые струны, поет о славных подвигах кунигасов, байорасов, старины глубокой, или косарь ранним утром, когда росы – божьи слезинки горят, разгораясь лучами восходящего солнца, затянет свое могучее *valio*....

Например, хотя бы эта самая песня старины – кто ее слагал: народ ли? лирник ли? кукушка ли серая проплакала в одинокой забытой в поле березке? синие сосны ли прогудели в лесу вековом? ветры ли с севера навеяли?..

Так молодо ...и так больно!

У Майрониса уже намечаются первые проявления литовской психологической формы, литовской индивидуальной самобытности, как таковой.

Итак, Майронис – воля к вере, вере-религии, в жизнь, в весну.

Другой герой «безвременья» – Вайчайтис.

Давно известен афоризм, что идейная молодежь в Германии становится «людьми с портфелем» и «с мирным очагом», а в России же спивается, в «ранг лишних людей» уходит. Остается заключить: а в Литве – от чахотки умирает. Действительно, Вайчайтис, Кудирка, Билюнас, Вишинскис, Зигмас Геле, Стяпонайтис, Битаутас, Гураускис и т. д. – все в цвете лет от чахотки поумирали.

Несчастная жизнь, скорая смерть не дали Вайчайтису проявить всю силу таланта. Но все-таки успел и он сказать многое.

Если Майронис был певцом во свете воинов, то Вайчайтис сам был воином, если Майронис воспевал тримиты и битвы, то Вайчайтис был только клич к бою, если первый жил, чтобы петь, то второй жил, чтобы жить, чтоб победить, и эта жизнь как-то нечаянно рождала в нем песню... Нет в песне Вайчайтиса ни музыкальности, ни ласки нежной, ни грез непонятных – слез невыплаканных, ни снов – мечтаний обманутых...

Стих его груб, деревянный, гармонии однообразны, созвучия примитивны, красок немного, но в этой грубости, простоте брызжет сила безумной смелости, эти немногие краски ослепительно ярки.

Правда и то еще, что в его творчестве мало литовского, оригинального, чуждого от иностранных влияний, мало проявляет индивидуально литовскую душу.

Основные мотивы его лирики – гражданствующие, а что под этим термином разумеется, всем известно. Подход к этим мотивам тоже не совсем самобытный, так что в этом отношении Вайчайтис имеет только историческое значение. Как поэта, его лучше всего характеризует стихотворение «Ilgesys»– «Тоска». Вот ее дословный перевод:

<...>

Далее идут Адомас Якштас, Маргалис, Винцас Кудирка (как лирик) и др.

У всех у них преобладает гражданство, на разный лад перетолковываемое, все они имели историческое значение, все они, как лирики, свою песенку давно спели, и все без греха будут забыты...

Если теперь их песни еще поются, если еще с ними кое-кто считается, то это объясняется лишь близостью эпохи, некоторой тождественностью общественного настроения и простою неудобностью забывать так скоро живших, боровшихся и певших...

Вот и все.

IV

Возвращение литовской печати, с какого времени, серьезно говоря, только начала свое существование литовская словесность, почти совпадает с великою разрухою пятого года.

Если пятый год имел такое большое значение в русской жизни, то тем большее значение он имел в жизни Литвы. Там вековое порабощение, преследование за печатаное слово, ссылки, каторга, тут печать, тут Виленский сейм, тут веяния свободы, тут звуки новой весны... Что-то ошеломляющее, что-то головокружительное...

Пятый год, несмотря на свои бури и натиски, несмотря на натянуто-ускоренный темп жизни, на потрясающие переживания, непосредственно ничего бессмертного в литовской лирике не выдвинул. Отразился, может быть, он на психике поэтов, которые тогда только впервые пробовали свои силы, которые получили известность только в последние 1909–1914 годы. Если вспомнить, например, что Россия через десятилетие 1906–1915 г. успела сделать шаг только назад, то покажется странно, каким-это образом литовцы успели через это самое время сделать столь многое, создать некоторую словесность, каким-это образом через пятилетие у них появляются и признаются таланты и т. п.

Орел, долгие годы сидевший в клетке, долгие годы питавший дерзкие думы о гордых высотах горных вершин, о безумных

полетах над черными безднами, о вольном парении в небесной лазури, внезапно выпущенный на волю, взлетит гораздо выше, чем тот, который долгие годы блуждал в долинах, у подножия гор, ища приюта между скал от дикого порыва вольного вихря, бури всесильной!..

И пусть его полет будет порывистый, стремительный, неуравновешенный, пусть взмахи его крыльев будут легки и неравномерны, но кто сравнится с его дерзновением, с его размахом?..

Во времена пятого года доживали свои последние дни, как лирики, и Майронис, и Якштас, и Маргалис со своими старопризывными песнями, и всплыли лучи нового света.

Пришел Людас Гира, пришли Йоварас, Юозас Микуцкис, Жалварнис, Дагилелис, Каролис Вайрас, Каледу Кауке...

Особенно значительно творчество Людаса Гиры.

Людас Гира начал создание песни по образу народной песни. Он первый понял тайники ее построения, первый возвел ее на должную высоту в литературном виде. Его песни, в подражание народным, действительно нечто небывалое не только в литовской литературе, но и в русской.

Людас Гира – певец косаря. У него неподражаемое умение передать всю жизнь, всю песенность настроения, проникнуть в недосягаемые глубины его души, понять, о чем звенит-поет коса на заре, когда утренняя роса, как капельки гинтара, повисли на нежных цветочках, пухленьких травках, когда ложится-стелется целое море белого клевера, лютиков, колокольчиков пурпурных, когда горит восток ярким пламенем, возвещая шествие солнца, и где-то далеко-далеко за рекой, за лесом, за мирным курганом сесуле о рутах, о весне, о девичьей доле поет...

Поет тогда и косарь, и песни его одна другой заунывней, одна другой полнозвучней, одна другой порывистей, и какая духовная жажда (*ilgėjimos*) в них!..

Людас Гира сумел совместить дикую волю настроения, смелый полет вольной души с мирной, безропотной тоской, духовною жаждою (*ilgesys* и *ilgėjimos*), с звонкою песней косы и вылить в безупречную форму. Форма и содержание песен Гиры так

цельно, так едино, так слито в одно целое, что не отличишь, где кончаются границы внутреннего канона и начинается внешний, или где восстает образ, где замирает аккорд, где начинается песня земли. Вот его дивное «Valio, dalgele» в дословном переводе.

<...>

Есть у малороссов Тарас Шевченко, есть у поляков Мария Конопницкая, есть у русских Кольцов с Некрасовым, у англичан Томпсон, которые пели воспевали долю хлопа, думы пахаря, слезы обиженной девушки-цветочка, разгулье сенокоса и негу лугов зеленых, у которых есть и душа простака, и его настроение, и его томление, но нет напевности, нет той вольности песни, нет тех звонов косы, того дыханья цветов, процветанья клевера белоснежного, что находим в песнях Людаса Гиры.

Своеобразна жизнь на Литве, своеобразен народ.

Что бы ни делал литовец, для каждой работы есть у него песня-спутница, песня-провожатая! И сенокос, и жатва, и пахотные работы, и празднества с напевами, все с песнями. А девицы, девицы! Сколько этих песен знают!

Справедливо говорит Бернгардт Келлерман о японцах, что японцы - это народ, который танцует.

И еще более справедливо будет, если сказать, что литовцы - это народ, который поет!

Поют все новые песни, песням конца нет!

Людас Гира – весь живет только народной песней, весь вышел только из нее и прекрасен только в ней. Вот еще образец его песни «Ar girdėjai»...

<...>

Каледу Кауке и Каролис Вайрас, родственные по настроению, по приемам творчества, по построению песен, стоят совершенно особо. Они живут и спешат жить, и жизнь их какая-то быстрая, волнообразная, они идут, спешат, стремятся куда-то в жизненном пути, и путь их извилист, полон терниев и обрывов... Живут полной жизнью, спешат и стремятся, и поют, и поют какие-то заунывные песни, словно навеки прощаясь с кем-то, столь близким, столь родным, словно ощущая края пропасти, пересекающий

тернистый путь, в которую вот-вот канут навеки, безвозвратно, как-будто услышали ниспосылаемые призывы давнего царствия и прощаются, отходят от сей земли, от ее долин зеленых, от ее полей безбрежных, чтоб не вернуться, не придти больше никогда, никогда...

Что их ждет? Какие бури встретятся на пути? Куда выбросят волны челнок?

Каледу Кауке знает, что не цвести более смятому в поле цветку, что не зеленеть зимою руте нежной, что не пристать челну к тем скалам, от которых отплыли... И плывет под полным парусом, под могучим ветром, и радуется дорогой-океаном, и песни, как сказки, и сказки, как звезды, зажигаются в нем... Светла его воля и думы, как шелкокрылые облака плывут-уплывают...

Каролис Вайрас скорбит о покидаемой земле, жаль ему обманутых грез, песен несотканных, больно ему проститься с девичьим садиком, с лугами безмерными, с вековыми лесами, шлет он последние рыдания истомленной души праху земли и остается верен могучему призыву Колокола Чугунного... Жизнь темна, как бездна, путь далек, как звезды, парус трепещет, очи горят... Такова его доля. Таковы его песни.

Юозас Микуцкис, Жалварнис, Йоварас, Дагилелис – все они напоминают более или менее по основным мотивам своего творчества русских Никитина, Кольцова, Некрасова (не говоря о силе таланта – это особая статья).

Все они – заключительное звено предшествующей эпохи граждан, сыновья своего времени – пятого года, все они, каждый на иной лад, воспевают труды и страдания человека, поселянина и литовца, все они служат, как умеют, своему времени, все они до сих пор ничего бессмертного не создали и не подают ровно никаких надежд, чтоб когда-нибудь создали бы.

Это явление, как и русская Никитинщина или Надсоновщина – элемент жидкий, скоро переходящий, нужный, чтоб поставить черный крест над могилами отошедших и очистить дорогу новым рыцарям-воителям!

V

Среди тех молодых-зеленых, которые сегодня вьют-свивают нежной царевне пышный венец, первое место принадлежит, бесспорно, Адомасу Юодасому.

Адомас Юодасай – поэт, послан, не знаю кем – богом или дьяволом, или без чужой помощи таковым родился. Не знаю, каким чудом рождаются у него песни – или он их делает-выковывает, или в тиши сумеречной, истомленный тоскою, слагает, знаю только, что рифмы у него деревянные, неповоротливые, тяжелые, как удары молота, что мелодии его однообразны и строго рассчитаны, и вместе с тем знаю, что в каждой его песне – новая жизнь, новое откровение, что каждая песня – это какое-то девственное проникновение в тайники жизни, природы, красоты...

Личности поэта у Адомаса Юодасого как-будто нет: живет, кажется, человек, как и все люди, а вот запоет только – все исчезло, все сокрылось, осталась только песня, и в этой песне жизнь-красота...

Даже когда он пробует говорить от своего имени, и то его самого как-то не чувствуется.

Цветнички в лугу зеленом,
Посвятите ль вы меня
В тайну нежных дуновений,
В тайну храма своего?
и т. д.

Цветники, луг зеленый, да храм цветиков-цветочков, святость расцвета и опьянения зеленью да горение солнца – вот в чем глубина песни.

Посвятите ль вы меня.

Это какой-то вставочный элемент, чтоб еще больше оттенить святость цветников, свести человека на нет или, по крайней мере, слить его с цветочками-лепестками.

Адомас Юодасай во всех песнях таков.

Чудовейные чешуйки,
Кристаллические струйки...
То зима дохнула.
- -
Ветра нежащего руки
После девственной разлуки
Лобзали зиму – сон,

Только отзвук грез небесных
Задержался в чащах тесных,
Тайны раскрывая...

Эти тайны сердце знает:
Лед от них в ней весь растает,
Воцарится пламя.

Адомас Юодасай – поэт далей синих, поэт цветников девственных, грез девичьих, поэт нежных сказок ветра, листьев колыхающихся, солнечных сияний, таинств непостигнутых...

По построению своих песен, по подходу к объектам творчества – он поэт космоса, поэт вселенной. Мало у него стихотворений, в которых не были бы захвачены синие бездны, в которых небеса не отражались бы своей лазурной беспредельностью, в которых не чувствовалась бы вселенная. В отношении внешнего канона он ближе всего стоит к творчеству Чурляниса и Балтрушайтиса. В отношении внутреннего же он самобытен и непокорен. В его творчестве есть нечто большее, чем простое воспевание природы и слияние с ней...

София Чурлянис:

Белые лилии
Из воды смотрят
В глаза глазами прямо...
Но до корней их
В воде
Кто доберется?
- - - - - - - - - - - - - - - - -
Улыбку нежно
Роняют очи,
Неся дары от солнца тихо...
Ее рожденья

Час
Кто разгадает?

Так тихо, так мирно, так светло на душе! Белые лилии, блеск очей зажженных, нежная улыбка, дары от солнца. И вдруг такая боль:

Ее рожденья
Час
Кто разгадает?

Словно целые вечности она зрела-прозябла в душе, ждала-дожидалась светлого мгновения, чтоб прорваться наружу, чтоб просиять один миг счастьем затаенным, потом умереть, исчезнуть навеки. И будет, как было, как не было, вновь!

Все раны замолкли,
Не колышется пламя.
Неспокойно здесь утро,
И как тих этот день.

Невыразимое спокойствие. Все умолкло, замерло. И раны, и пламя. Только утро, только день. И кажется, ветерок чуть-чуть шелохнется в чаще лесной, и разобьется эта великая тишина, это необъемлемое спокойствие.

Ведь какая-то неведомая сила могучей рукой только на миг заковала все боли-страдания в великое спокойствие.

А глубина, глубина-то какая! София Чурлянис - поэтесса глубин.

О чем поет она?

Поет о космической жизни, о мировой трагедии и страданиях одинокой души, о весне непостигнутой и непостигаемой, о последнем поцелуе Царственной Смерти.

И приемы, и краски у нее совершенно самобытны, объекты творчества одиночны, построение песен исключительное.

Оттого-то, может быть, и поцелуй смерти у нее веет новой жизнью, и крылья ночи небывалый рассвет пророчат, оттого, может быть, и бурное море у нее о нежных ласках, о новых солнцах, просветлениях и рождениях так таинственно и вдохновенно целую вечность поет!

Глубоко море у Софии Чурлянис, и жизнь бессмертна, как песни моря, и волны знают, о чем страдают, и знают очи, чего горят, и люди знают, о чем скорбят...

Боль увековечила чистоту девичьих молитв, и пусть веют буйные ветры, пусть бушуют ветры осенние, не заглохнут звуки-сказки в сердце юном, не погаснет пламя, – счастье в грезах дивных, не содрогнется лицо пред поцелуем Смерти, не оборвется песнь о шествии вечной, великой, пламенной Жизни!..

Казис Бинкис талантлив, но еще очень молод. Не успел еще проявить своей индивидуальности, как творец. Есть у него стихотворения хорошие и очень даже хорошие, но нет у него ничего такого, что могло бы быть только Бинкиса.

На горе тюльпаны,
Под горой сирени,
А в лесу фиалки
Расцвели, как в сказке.

По холмам, по склонам,
По лугам зеленым
Разбрелись цветочки,
Словно зыбь морская.
- - - - - - - - - - - - - - - - -

А те сны, взвиваясь,
Как туман весенний,
Точно отзвук песни,
Опьяняет воздух.

Сеют-навевают
Огневые думы,
Огневые чувства
Напевают-сеют.
- - - - - - - - - - - - -

Запоет – словно весь в цветах, словно весь в венцах, словно Август, венчан хмелем нежным, звуком кифары нимфы зазывает...

Соберу я все цветочки
Утром скошенного луга... –

поет сесуле у Бинкиса.

Сплетет венки из цветов, из сена, встретит своего бернужиса далеко, далеко... И жизнь будет легка, и каждый день будут рождаться новые грезы, и в садике цветов так много вырастет! Хорошо сено грести, когда бернужис вдали поет со звонкою косой, когда солнце так радостно.

Молод Бинкис, молода его жизнь и песни его безумно молоды!

По настроению очень близко к Бинкису стоит Зигмас Геле, тоже очень молодой, недавно скончавшийся. Хотя между ними существенная разница. В то время, как Бинкис весь горит, весь кипит, весь волнуется, и эту самую живучесть проявляет в песнях, Зигмас Геле более спокоен, более уравновешен, он живет не только чувствами, но и волей, он не только поет, но и питает сокровенные думы. Бинкис ближе к Людасу Гире, к Майронису, Геле ближе к Юодасому, к Софии Чурлянис, и всего ближе они оба друг к другу.

Интересное еще явление в литовской лирике – это М. Густайтис и Вайткус с Путинасом. М. Густайтис пишет мало, пишет только импровизации. Поэтому форма у него всегда несовершенна и в целом почти всегда невыдержаны стихотворения. Ценна в нем непосредственность чувства, мятежность настроения, космичность духа.

Вот образец его творений...

Špižinis varpas...
<...>

М. Вайткус, наоборот, пишет очень много, и через свое это «многое творчество» как-то расплывается. С ним как раз та же история, что и с Константином Бальмонтом. Если бы написали половину того, что у них написано, если бы они наполовину сконцентрировали образы и образность – тогда и Бальмонт, и Вайткус были бы безупречны.

Вайткус – поэт светлой радости. Вся жизнь для него какой-то светлый, бесконечный, солнечный праздник. С цветами, с венцами, с канклями радуется не нарадуется дню божьему, солнцу красному, ветру вольному. Как-будто жизнь происходит где-то далеко, далеко, где нет ни вьюг, ни метелей, где сердце не плачет,

не кручинится, где нет ни ран, ни стонов обиженной души, где только просветления, нежность, радость, безумная радость!

Дни лучезарные, светлотканные,
Словно здоровьице четкие, ясные...

Путинас... его песни, как грезы зеленого путинаса в садике девичьем... Удары не сильные, аккорды не звонкие, колыхание струн не размашисто. Он – тих, мирно нежен, невинно блаженен, и песня его – не песня, а затаенный вздох ночи, тишины, и грезы его – не грезы, а безглагольный отблеск звезд жемчужных в чуткой зыби вод зеркальных...

Определенного поэтического лика у него нет, как нет и у всех молодых, пишущих и стремящихся... На каком перепутье крест воздвигнет, какие дали отведает – бог весть. И какие скалы-курганы встретятся на пути – тоже не знаю. Знаю только одно: струны настроит, песню затянет – белых лебедей заманит, а топором размахнется - вековым соснам не устоять.

VI

Что литовцы – это народ, который поет, сказалось, пожалуй, еще с гораздо большей силой в литовской беллетристике. О литовской «лирике в прозе» нужно писать очень много, чтоб исчерпать главнейшие мотивы ее или определить ее цели и пути достижения.

Лучшие цветы литовской беллетристики и драматургии – это все «лирики в прозе». Яунутис Венуолис, Винцас Креве, Видунас, Игнас Шейнюс, София Чурлянис, – все это личности настолько многогранные, что для выражения их творчества, их творческого духа недостаточно объемных выписок и каких бы то ни было комментирующих определений.

ОСНОВНЫЕ ЭЛЕМЕНТЫ ЛИТОВСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

I

Многие годы с тех пор протекли, когда вскинувшаяся литовская земля от берегов Балтии до черноморских вод нередко ставила ребром вопрос о жизни и смерти царства Московии, громила полчища крестоносцев, меченосцев, татар, заставляла ютиться под ее кровом Польшу, Полоцк, Псков, вольный Новгород...

Протекли многие годы, литовская земля уменьшилась в десять раз, разные народности, входившие в состав Литвы, как белоросы, малоросы, латыши, стали жить своей жизнью – свое горе мыкать, остались только коренные литовцы, да и те поникли в пятивековый непробудный сон.

Литовцы, кажется, самая древняя народность, населяющая Европу. Сравнение языков литовского, санскритского, древнелатинского, древнегреческого, славянских, как южных, так и северных, показывает, что в доисторическое время был какой-то народ «арийцы», говоривший на одном языке. После этого язык расщепился на праславянский и прагреко-римский. Из праславянского образовались славянские языки, а из прагрекоримского нынешние греческий, латинский и нынешные романские. Литовский же язык находится в стадии допраславянского, допрагреко-римского языков, то-есть является корнем славянских и романских языков.

Исторические сведения о литовцах встречаются только со второго века после Рождества Христова, у Птоломея. На его карте видно, что литовцы тогда уже жили около Вислы и Немана. Но много данных есть и к тому, дабы уверовать, что кимвры и тевтоны, наплывшие на Рим до Рождества Христова, были литовские племена. А ныне, после почтенных трудов Йоакима Лелевеля и Крашевского, можно считать вполне удостоверенным, что герулы, разрушившие Рим в 476 году и покорившие Римскую империю, были литовского происхождения. А если это так, если и карта Птоломея хотя бы относительно верна, то литовцы в пятом веке были уже действительно могучие и славные, ибо Теодорик Великий приглашал жителей Янтарного взморья (так тогда называли Балтийское море, «Gintaras» – Янтарь. «Gintaro jūra» – Янтарное море) на помощь против германцев.

Что литовцы до своего прибытия к Янтарному морю скитались по Европе – данных тоже очень много.

Очень многие чисто литовские имена и названия местностей, как например: Марис, Савус, Маргус, Бассаниус, Тирас, Арда, Наро, Атсидава, Рамидава, Нарона, Берзовия, Мяльдия, Капидава, Акмония, Медие (Mediae), Фиагола (Thiagola), Варна и т. д., и т. д. указывают на то или другое участие литовцев в жизни того края. Затем, позднейшие, Скандинавия, Лигурия, Пикты (Piktones), Битуриги, Британния, Лава и т. д. Наконец, само Балтийское море – название чисто литовское.

Во многих очень древних литовских песнях встречаются название Дунай, Днестр, Венгрия, Валахия...

Например:

Siuntė mane motinėlė
In Dunojų vandenėlio
Baltos liepos naščiokėliai
Žalio vario viedružėliai.
Ir atskrido gulbinėlis,
Ir sudrumstė vandenėlį.

Или:

Už jūrių marelių, už Dunojėlio
Ten mano mergele kaip lelijėlė.

А поселившись у Балтийского взморья, литовцы целые века не выпускали из рук обнаженного меча, пока их земли не раскинулись от берегов Балтии до черноморских вод. Литовцы, беспрестанно точившие секиры против Польши, Пскова, Полоцка, постоянно громившие полчища татар, крестоносцев, меченосцев, не раз появлявшиеся то у Вольного Новгорода, то у московских стен, в XV, XVI столетии своих соседей в политическом отношении превзошли во многом, а в культурном [отношении от них отстали далеко. Будучи вынуждены самой жизнью, необходимостью борьбы за существование, а вместе и за национальную индивидуальность, литовцы создали твердую княжескую власть, создали государственность и внутренне стали понемногу подчиняться покоренным]. Литература зарождается в Литве очень поздно и долгие годы дальше летописей, хроник, статута, да разных сортов и категорий духовных изданий не заходит. Затем последовавшие гибельные унии с Польшей, внутренние раздоры, все увеличивающийся наплыв поляков в Литву, усилившийся напор неметчины, натиск со стороны возмужавшей России сломили уже расшатанную мощь литовского государства народа. Возникает резкая грань между народом (plebs) и байорией (дворянством), которая начала ополячиваться с большой поспешностью. Народ же ушел в себя, замкнулся в себе, в своей первозданности, проявляя свою душу только в интимных своих творениях – песнях и сказках. «Daina» и «pasaka» (песня и сказка) зародилась уже в глубокой древности и пережили многие века. В то время, как ополячившаяся знать всю жизнь проводила в пирах и разгулах, а в храмах кунигасы и пасторы провозглашали торжество христианства, величие Бога, скудость жизни земной и необходимость покаяния и смирения, литовские баяны слагали в лесной глуши гимны и песни про грозного Перкунаса, Бога-Солнца, Бога-Огня, про лунные чары и нежную-нежную Любовь...

Народные творенья, не дошедшие до наших дней, конечно, неисчислимы, и хотя из дошедшего собрано и издано только крошечная часть, уже по изданным материалам необходимо

признать, что литовцы народным творчеством наиболее богаты из всех народностей, населяющих Европу.

Дайнос, уже давно обратившие на себя внимание немецких ученых и поэтов, действительно представляют из себя нечто необыденное. Будучи вполне свободными от посторонних чужеземных влияний, от культурной рассудочности, от умерщвляющей формалистики просвещенных, они не только совершенные произведения искусства, не только прекрасно выражают национальный литовский дух, но и как содержащие в себе наиболее элементов арийской крови служат живым ключом к мистике средних веков, к символике уже давно почивших наших западных братьев. И для того, чтобы более или менее понять сущность современной литовской литературы, необходимо познакомиться прежде всего с народным творчеством, ибо все современные писатели вышли из народа и проникнуты его духом и или непосредственно продолжают его созидательные заветы, или, преломляя в себе лучи соборных светочей, создают индивидуальное.

Литовская литература размещается на несколько периодов: 1) народное творчество, 2) литовско-русская историография, 3) литература в XVI, XVII и XVIII столетиях, 4) период 1801–1864 г., 5) 1864–1904 г. и последний 6) 1904–1916.

II

Религия древних литовцев была не очень высокой ступени совершенства. До такой степени была доведена религия только в Эгипте, Греции, да в Риме, но в этом последнем она носила уже более формалистический, внешне торжественный характер, а в Литве религия глубоко внедрилась в душу поселянина, создала не только национальную литовскую психологию, но и определенную психологическую религиозную форму. Эта форма настолько укоренилась, что в течении многих веков ее разрушить оказалось невозможно.

Христианство на Руси прививалось туго, как нигде. Первые его проповедники здесь появились еще в двенадцатом веке, в течении двух веков беспрерывно и крестоносцы, и меченосцы, и поляки, и русские огнем и мечом прививали «слово Божие», наконец, оно на исход четырнадцатого века было введено насильно, а еще через двести лет после этого, в конце шестнадцатого столетия, жемайтский епископ князь Гедрайтис жаловался, что во всей его епархии не найдется ни одного человека, который знал хотя бы «Отче наш», не совершал бы жертвоприношений Перкунасу, Мильде, не почитал бы священных рощ... Древняя религиозная психологическая форма сохранилась и в нынешнем литовце, проявляется она не только в искусстве, но и в повседневной жизни. Религия на народное творчество оказала влияние радикальное. Из тех бесчисленных песнопений, которые исполнялись при совершении жертвоприношений и других религиозных обрядах, до нас почти ничто не дошло. Дошли более поздние, сохранившие ту же самою религиозную чистоту настроения, молитвенную напевность, которые поистине являются жертвопеснями. Религиозность и молитвенность не в смысле психологического содержания, а формы, литовские певцы воспеваемый предмет делают объектом поклонения, приближая песнь к проникновенности гимна, чуждого всяким прославлениям, а самый процесс песнопения до религиозного излияния. Если духовными песнями называют именно такие, то литовцам и до ныне Божество – и Восходящее Солнце, и Рута Зеленая, и в Невинность Садика Девичьего – Веночек Светлотканный, и каждая дубрава – для литовца храм священный...

Настроение песни всегда восторженное. В ней нигде не встречается то, что русские называют «косматое кулачище» – грубое, режущее, вызывающее. Даже песни военного характера никогда не изображают битв и схваток, упомянет только, что «битва-жатва многих затомила», а суть песни в воспевании прощания отъежщающего витязя с душою девицей или с матерью родимой, или в выявлении тоски оставшейся дома сестрицы нежной, оплакиваньи горемычной долюшки маточки седоглавой...

Настроению песни, как нельзя лучше, соответствует её внешняя форма.

* * *

Сложены ли «Дайнос» в метрическом или силлабическом стихосложении (ибо литовскому языку свойственно и то, и другое), ученые до сих пор еще не столковались, как следует. Скорее всего, у них нет ни того, ни другого. У каждой песни есть своя мелодия, настолько слившаяся со содержанием, что одно от другого не отделимо. Дайна без мелодии немыслима. Бесподобное богатство литовского языка разного рода уменьшительными и нежно ласкательными именами невольно образует беспримерно нежную рифмику и тем самым создает своеобразную окраску, даже своеобразное привходящее настроение, которое на другие языки не переводимо. Например, ласкательных названий для имен мать, сестра, отец, возлюбленный найдется свыше двадцати для каждого. Это один из самых ценных элементов литовской речи и песни, ибо создает необычайную негу, звучность, музыкальность.

Дайнос изобилуют весьма сильными эпитетами, тропами, фигурами...

Вот пример сравнения:

Oi tu, apynėli,
Žalias puronėli,
Kol vienas buvai –
Vaidužio nedarei.

O kai prilygai
Grynuosius miežėlius,
Tu, apynėli,
Vaidužį padarei.

Oi tu, seserėlė,
Baltoji lelijėlė,
Kol viena buvai -
Vargelio nematei.

O kai prilygai
Jauną bernužėlį,
Tu, sesule,
Varguži pamatei.

Эта песня для литовского народного творчества очень характерна.

Сравнение здесь занимает половину песни. Первая и вторая части – песни сами по себе вполне самостоятельны и закончены, роднит их только настроение. А обе, сложенные вместе, создают необычайно прочувствованную и яркую, вместе вполне выдержанную и цельную картину.

Метафора в литовской песне очень оригинальна и сильна. Например:

Kai aš jojau per girelę –
Giružė bildėjo.
Kur užgavo akmenėlį –
Aukso rasos krito.

Или еще:

Močiute mano,
Senoji mano,
Rasužę pasiklosiva,
Migluže užsiklosiva.

Литовская песня безмерно богата прозопопеей. Обыкновенно прозопопея вносит в песню формалистику и риторический элемент, в ущерб жизненности и прочувствованности. Только будучи применена с большой умелостью и чуткостью, вносит она необыкновенно свежую одухотворенность. В дайне она удивительно проста, как проста и жизнь литовской девушки, как просты и воспеваемые ею существа. Девственный садик, радость соцветия рут, зеленая молодость, нежный нежный скакун-наездник... Это ведь такие незатейливые создания, а вместе с тем и сказка от жизни не далеко. Например, рута для литвинки это не просто зеленый цветочек, увядающий осенью и весной опять воскресающий... Для неё это нечто живое, одушевленное: это вечная её подруга в радости и в горе, чутких снов, ибо не даром

же испокон веков она символ, даже образ её невинности, испокон веков в каждой песне поется о ней...

Живет песней литвинка, точно рута солнцем, и рута дышит, точно литвинка в садике. Само собой разумеется, что при такой жизни прозопопея в дайне необыкновенно жива и могуча.

Oi rūta, rūta,
Rūtele mano,
Kas tave, rūtele,
Be manęs sėjo?

Saulutė sėjo,
Mėnuo ravėjo,
Šiaurus lietutis
Aplaistinėjo.

Правда, этой песни символика сама собою сильна, но уже и по ней можно заключить о характере литовской прозопопеи.

Если разбирать все поэтические приемы литовской песни – то говорить придется довольно много. Ограничимся только указанием на одно исключительное свойство – прием, которое в поэзии вообще очень редко. Дело в том, что литовская речь в высшей степени изобилует междометиями; почти от каждого междометия можно образовать глагол. В литовской песне эти от наречия образованные глаголы очень часто встречаются вместо прилагательного, порой даже вместо существительного. Обилие глаголов придает песне небывалую действенность и живость. Получается какая-то пучина действий. Кажется, что мир вне воли точно и не существует. К сожалению, образца привести не можем, так как передать такую дайну на другие языки немыслимо.

Всякое произведение искусства, в особенности же лирическое, тем жизненнее и совершеннее, чем больше в нем действия. Это бесспорно. Об этом достаточно убедительно говорит кризис не только современного изобразительного искусства, но и искусства слова. По крайней мере, русского. Но это особая статья. Действенность же литовской народной песни особенно усиливается ее конструкцией. В основу дайны положено действие. От действия радиально стремятся, точно случайно брошенные, намеки на об-

раз, на сплетение образов, на гармонию. И из беспредельности вновь возвращаются с новой центростремительной силой к действию. Дайна никогда не создает одной цельной картины, как это понимает в обыденной жизни. Даже редко в ней бывает цельный образ. Вместо образов – только контуры, часто силуэты. Эти контуры сплетены и скрещены – и получается картина не образная, а контурная. Контур, конечно, не исключает присутствия краски. Творческая воля проявляется не столько в созидании образов–контуров, сколько в сочетании, гармонизации этих последних, в воплощении самой гармонии в образы... Но гармония опять-таки есть уже действие... Кто приемлет поэзию Юргиса Балтрушайтиса, где каждое рождающееся слово влечет за собою рождение образа, точно оно и есть таковое, кто вникал в действенность гармонии образов в творчестве Чурляниса, кто вообще понимает этих двух гениальных выразителей литовского духа, тот поймет и сгущенность контуров дайны. Сгущенность – необыкновенно сильна в создании настроения. В каждой песне кажется, что полилась и разбилась в мириады брызг, и возгорелась пурпурно-зелеными огоньками волна х-а-о-с-а, и окунула душу в светящиеся туманы и убаюкала, укачала... Сплетенье контуров нередко бывает хаотично вне плана и симметрии, но только эта гармония, как ничто другое ни в поэзии, ни вообще в искусстве, приближает душу к космическому радению, к раскрытию вселенной в ней...

Космичность символики – вообще основная черта литовского творчества. Она вполне ощутима в произведениях литовского молодого поколения, в народном творчестве, и с особенной силой у лучших представителей Литвы – Чурляниса и Балтрушайтиса.

* * *

Размежевать дайны по содержанию нет никакой возможности.

Литовский народ – это народ который поет. Что бы ни делал литовец, у него за каждой работой новая песня и для каждой новой песни – новый напев. Где бы ни появилась литвинка – каждый раз иная дайна оглашает поля. До сих пор дайн собрано

сравнительно лишь незначительная доля, а между тем одним только кунигасом Юшкевичем записано их более восьми тысяч.

Чисто бытовых и только бытовых дайн нет вовсе. Обыкновенно в дайнах бывает один штрих из народного быта, другой – грезой навеянный, а третий – уже Бог весть какими томлениями вплетенный... Дайны преимущественно лирические. Встречаются и исторические песни, в которых упоминаются даже определенные местности и имена, как например: Вильно, Варшава, Ковно, Краков, Кенигсберг, Данциг, Рига, Франция, Турция, Гумбиннен, Гольдан и т. д. Есть песня, в которой воспевается нашествие литовцев на Париж (помещена в сборнике Тецнера).

Вот образец исторической песни.

DAINA APIE SARONĄ KARALIŲ

Ant aukšto kalno
Žalias rūtų daržas.
O čia vaikščioja
Padabni panelė.
Paskink žalią rūtelę.

Nei aš skinsiu rūtą,
Nei aš duosiu kvietką,
O tik aš būsiu
Padabni panelė
Šio Sarono karaliaus.

Dar aš turiu šešius žirgus,
Visus plienu padkavotus.
Meldžiu bernelį:
Pakinkyk žirgelius –
Aš važiuosiu in miestelį.

Vieni vartai žalio vario,
Antri misinginiai,
O šie treti
Iš balto sidabro, –
Kur martatė invažiavo.

Tai davė gerti
Iš aukso klanyčios,
Iš karaliaus pijoničios.

Sumušdino bubnus,
Suskambino varpus –
Kur martatė invažiavo.

Это песня тоже очень характерная. Король Саронас – герой многих песен и преданий. Но везде он является не объектом песнопения, а только импульсом воображения. Представление о нем есть некий фактор, предоставляющий возможность фантазии, сновидения наяву. Иначе говоря, это просто лирический момент в жизни Души. То же самое делается и со всеми историческими песнями.

Есть и мифологические песни. Поют о Перкунасе, о Солнце, о Деннице, о Месяце (как существах одушевленных и живущих), о богине счастья – Лайме, о богине земли – Жемине, о прекрасной Пайауте, которую Боги живой в небо взяли и т. д., Некоторые мифологические дайны читатель найдет в нашем сборнике. Мифологических дайн сравнительно немного. Гораздо больше военного характера, но которых опять-таки вся воинственность заключается в воспевании, как уже было указано, молодецкой удали, тоски-томления нежной возлюбленной, горе-горюшка родимой, дома оставшейся. Битвы песни никогда не изображают. Описательный элемент чужд дайне, тем паче описания смерти и убийства. Вот типичный образец военной песни.

Jau ir atlėkė gulbių pulkatis,
O ir pavarė in karą joti.
Kitu išjojo jauni brolyčiai,
O mūsų nėra neigi kam joti.
- -
Oi žirge, žirge, brolio bėgūne,
O kur tu dėjai mūma brolytį?
Juma brolytį mušyj nušovė,
O mane paleido in visą svietą.
Devynias upes plaukiau – perplaukiau,
O šią dešimtą nerte pernėriau.
Ui, ui, Dievuži, Dievuliau mano,
Kas mum padės brolio gėdėti –
Devynius rytus miglužėj temsiu,
O šį dešimtą nei netekėsiu.

Война здесь только *de nomine*, только импульс. (Середина песни, менее характерная, где рассказывается об отъезде «брата» на войну, пропущена.)

Совершенно особое место занимают так называемые «плачи». В древности, когда умирал какой-нибудь член семьи, оплакивали его не только родичи, не только семья, но также и наемные плакальщицы. Эти наемщицы рыданья всегда сопровождали песнями-«плачами». Вот пример «плача» об умершей сестре.

O, mano seselė,
O, mano viešnelė,

O, paskynė tave kaip darže rūtelę,
O, perlaužė kaip darže lelijėlę,
O, nusirpo kaip kalne uogelė.

O kad įmanyčiau –
Už baltų rankelių pasodinčiau.
O skauda mano galvelė,
Alpsta mano širdelė.

Можно выделить в особую категорию песни о животных, но их немного и они менее других интересны. Выделяются еще «песни песней» или песни о песнях *à la*

Aš padainuosiu
Dainu dainelę,
Aš dainų bernužėlis.
Aš atdarysiu
Dainų skrynelę,
Paleisiu in liustelį ir t. t.

Вот приблизительно все виды песен, которые можно располагать по «категориям». Сюда не вошла главная основа литовской народной лирики – эротика, которую обыкновенно принято называть свадебными песнями. Это название неправильно. Ибо песен обрядовых сравнительно немного и обряд в них играет роль импульса. Суть же – в изображении душевных переживаний, в передаче лирических моментов. Из безмерного внутреннего мира, преображенного в дайнах эротических, отметим только одну черту. Дайны очень часто затрагивают тему о невинности, дев-

ственности, которая всегда разумеется под рутой или венцом из руты. Тема очень благодарная, но вместе с тем очень опасная, ибо нужно быть великим художником, чтобы победоносно справиться с ней. Кажется, вообще в литературе много кого эта тема поборола. Дайна подходит к ней с необычайной негой и осторожностью, а вместе с тем с такою силою, что воистину достигает последних вершин лирики заражения духа и опьянения плоти. Сразу чувствуешь такую боль в оплакивании веночка, обдает душу такая сильная струя задушевности и проникновенности, точно сам это и пережил, и перестрадал, зеленую руту своими слезами поливал...

Ir atjojo bernužėlis,
Baltas gražus dobilėlis,
Pririšo žirgelį
Pas rūtų daržely.
Ir nukando bėras žirgas
Žalios rūtos viršūnėlę –
Rūtų vainikėlį.

Если понимать это в прямом смысле – образ сам по себе строен и нежен. Но если вспомнить, что *вороной конь* вечный спутник молодца, неразлучный его друг и олицетворение удали и Мужа в душе, что *зеленая рута*, *рутяной веночек* – символ – живой образ девственности, а садик – девичья жизнь, девичья вселенная, то этот образ углубиться до бесконечности. Эмблемы здесь не «высиженные», но самые жизненные, так как литовец в обыденной жизни в разговорной речи никогда не употребит слов невинность, девственность, а всегда скажет рута, рутяный веночек. Поэтому здесь жизнь становится символикой, а символика жизнью; в жизни рождается бесконечное, в символике возникает конкретное.

Вот еще немного из продолжения этой начатой песни.

Gailiai verkė merguželė,
Balta graži lelijėlė,
Žaliosios rūtelės –
Rūtų vainikėlio.
– – – – – – – – – – – – – –

Tik neverk, mergele,
Tik neverk, jaunoji,
Imk mano dvarelį
Už žalią rūtelę.

Aš dvarelio nenorėjau,
Žalios rūtos tik gailėjau –
Žaliosios rūtelės –
Rūtų vainikėlio.

III

Литовские народные сказки – «пасакос» – своим содержанием в главной массе своей общи всему индоевропейскому миру. Порой даже трудно отличить, самостоятельное ли это литовское творчество или навеянное чем-нибудь посторонним. Только сказки мифологического характера резко отличаются от сказок других народов. Главная особенность здесь, конечно, содержание. Немалую роль играет и особенность формы, которая в народном творчестве отсутствием национального духа никогда не страдала.

Как уже выше указано, христианство на Литве прививалась с большим трудом, и древняя психологическая религиозная форма в литовском простолюдине не искоренилась до сих пор. Это в сказках чувствуется в гораздо большей степени, чем в песнях. Если дайнос являются световым преображением лирического момента души, то пасакос – уже увековечивание исканий разрешить загадку бытия, шаг от момента к вечности. В пасакас больше, чем в дайнах отразился религиозный уклад души древнего и современного литовца. Оказало, конечно, свое влияние и христианство, но только больше с внешней стороны. Поэтому в пасаках получилось какое-то двоеличие. Упоминаются имена и Божеств из Христианского культа, но внутренне христианский Бог остается «языческим», причем часто – литовским. Насколько поверхностно влияние христианства – показывает уже само название сказок, как например: «Отчего святой Петр облысел», «Как йезуиты гречиху сеяли», «Как апостолы по морю плавали» и т. д.

Пасакос интересны, как они подходят к изображаемому предмету, как строят картины. В основе своей они глубоко реалистичны. Реалистичны не в смысле копирования предметов, но в смысле вскрытия в реальных образах души, ибо литовец так воссоединился с природой своей страны, с этой жуткой тишиной полей, однообразием туманов, безысходною грустью говора леса, и проникновение в природу есть один из цельнейших моментов жизни души литовского простолюдина.

Жуть одиночества, мудрость молчания слышны в пасаках, ибо пасакос – только жизнь в одиночестве! Даже фантастический элемент весь настолько жизненен и одухотворен, что не отличишь, сказка ли это, быль ли это, или живут литовцы как в сказке, или сказки у них как жизнь... Это относится к отдельным образам и верно только по отношению к ним. В целом образы сгармонированы между собой нереально, сказочно, «символически». Если внешний символизм есть нереальная – «символическая» гармонизация реальных образов, то и пасакос, и дайнос, и литовские легенды и предания – поголовно символичны в современном смысле этого слова.

Если отдельные образы есть отражение – одухотворение – бытия, то символическая гармония этих образов уже проповедь – пророчество иного бытия – новой жизни...

Пасакос выделяются еще музыкальностью речи, нежностью языка, красотой песен, которыми они очень часто сопровождаются и т. д. Но эти особенности уже другой категории.

По содержанию классифицировать сказки очень трудно, так как они слишком разнообразны и слишком много их. До сих пор напечатано их только две тысячи с небольшим, но масса их хранится в рукописи в архиве Литовского Народного Общества и у частных лиц и еще больше не записано. До сих пор не дождались они не только достойного исследователя, но даже и серьезного классификатора. Если пойти на компромиссы, то их все же можно разбить на несколько групп.

Самые ценные в художественном отношении, самые древние, наиболее чужые посторонним влияниям – это мифологические

сказки, то есть пасакос про древние божества, например, Перкунаса, Айтвараса, Лаумь, Кауков, Раган (ведьм) и тому подобные мифологические существа. Сюда же можно отнести сказки о превращениях, олицетворении, о создании мира и т. далее. По форме они бывают то чрезвычайно длинные, то очень короткие, вроде такой:

> Dievas užsirūstinęs ant moteriškės už tai, kad ji, dirstelėjus in maišą, paleido pavestus nuskandinti kirminus, piktvarles, žalčius, pavertė in gandrą ir prisakė tas bjaurybes rankioti iki pabaigai savo gyvenimo.

Сказки исторические устремлены тоже в глубокую древность. Самые интересные среди них о зачатии рода жемайтов, об их короле и королеве и других исторических личностях. Есть сказки, созданные под влиянием христианства, о характере их уже упомянуто.

Интересны еще пасакос о животных.

Животное для литовца – некто «свой», вроде члена семьи. Вот, например, еще не так давно, в шести-семидесятых годах прошлого века в некоторых местностях Литвы считалось необходимым, чтоб в избе жили ужи, почитаемые как хранители блага поселян. Отношение литовца к животному самое задушевное, дружное, речь у него с ним как со своим, с родным, и качествами его наделит, какими только сам обладает. Вот типичный пример сказки о животных.

> Vienoj pelkėj gyveno gužutis ir gervė. Nusibodo jiem gyvent po vieną ir užsimanė gužutis apsivesti. Užsimanęs ir eina dibu, dibu, dibt, per balą ištisus tris varstus, nudimbinęs sako: „Aš dar tekėt nemanau, o juk tu nelabai ir dailus: tos kojos - vieni stibinkauliai, pats keršas, nemiklas, – netekėsiu už tavęs"... Gužutis susigėdęs namo eina – dibu, dibu, dibt...
>
> Išėjus gužučiui gervė apsimąstė ir sako: „Kokia aš kvailė! Atėjo pats vyras piršties, o aš atsakiau. O juk man dešimtssyk būt geriau nutekėjusiai buvę; tik gužutis koks yr, toks yr, ale vyrs; ne taip ir šlykštus, kaip iš sykio man nudavė: tos kojos, kad ir stibinkauliai, ale raudonos, o kaip prie balos, tai ir gerai ilgis, ne taip susiteršia plunksnos. Ir iš viso šaunus vyras tas gužutis, o ir laksto abejutiškai. Kad taip, tai taip, eisiu aš pati pas jį jį ir paprašysiu, jeigu nepyks, o mudu turiva sueiti in porą; dar kitos pavydės, kad aš tokį gavau kavalierių". Ir eina gervė pas gužutį capu, capu, capt... Atėjo, pasibeldė in duris ir sako gužučiui: „Kaimynai, aš susipratau, kad

negerai padariau tai atsakius. Tu gana geras ir dailus vyrs, dėlei to atėjau pas tave: imk mane, tik dviese smagiau"... – „Kad nėjai, kaip aš atėjau pas tave, tai dabar gali grįžt sau; aš ir be tavęs gausiu, gal dar ir gražesnę". Gervė susigėdo, snapą nuleidus, spūdino namo: capu, capu, capt...

Išėjus gervei gužutis vėl galvoja: „Be reikalo gervę nevedžiau, kaip atėjo, juk ji gana gera paukštis", ir vėl eina pas gervę – dibu, dibu, dibt... Gervė neina už jo, jam išėjus vėl jinai pas jį capnoja per pelkes, ir taip amžinai jie viens pas kitą vaikščiojo ir nesusiėjo į porą.

В художественном отношении пасакос о животных всегда закончены. Юморизм их жизненный, легкий, задушевный, искренний.

Сказки о душах, о чертях, представляющие собой живой материал для истории развития в человеческом сознании религии, могут быть оценены не только как художественные произведения.

Наконец, множество сказок, благодаря разнообразию их содержания, не поддается никакой классификации, как, например: о двух братьях умных и одном глупом, о человеке, черту душу продавшем, о королевском сыне, который на лягушке женился, о простолюдине, который королем стал, двенадцати братьях, грачами летающих, о трех королевах, обратившихся в лебедей, о Солнышке и т. д., и т. д. Несомненно в них много наносного и случайного, не одна из них совсем не литовская. Один критерий установлению оригинальности – внешняя форма. Чисто литовского происхождения бесспорно те сказки, у которых в изложении встречаются песни.

По настроению различаются пасакос героические, повествовательные, лирические, философские. Где сохранено в целом одно настроение – таких сказок сравнительно немного. В большинстве случаев настроение одно с другим сплетаются: преобладают лирический элемент – приближаются к дайне, преобладает героический – близятся к эпопеи, преобладает философский – становятся думами...

Особое место занимают предания и легенды – о них после.

IV

То обстоятельство, что некогда в Литве государственным (письменным) языком был объявлен русский (церковно-славянский) язык, дало повод многим историкам утверждать, что русская стихия одержала верх над литовской во всем государстве. Это явная нелепость. Русские, проживавшие в Литве, говорили живым наречием, а в письме употребляли церковно-славянский. Этот последний в письме употреблялся не только в Литве, не только у славян болгар и сербов, но даже у румын-валахов, которые со славянами ничего общего не имеют, которые в обыденной жизни по-русски никогда не говорили. Это вовсе не значит, что в Румынии было засилие русских. Явление же само по себе понятно. Уже в пятом веке после Рождества Христова приурочили греческую азбуку к русскому языку, а когда Литва покорила русские области, у русских уже были книги, была целая духовная литература, а у литовцев тогда в этом отношении ничего не было.

Немудрено поэтому, что победители переняли у побежденных разработанную письменность, которой тогда пользовалась почти вся Восточная Европа. Письменный русский язык Литве настолько приобщился к местности, что Москва, например, не признавала его русским и всячески от него открещивалась. Русская письменность нисколько не затмила литовского самосознания, напротив, дала возможность некоторое время даже распространять свое внутреннее влияние на покоренные слои. Ибо, хотя древние литовцы мостов и не строили, но внутренняя культура их была высока – обладали они глубокой душой. Это бесспорно.

Когда возникла литовско-русская письменность – и литовские, и русские летописцы и хроникеры работали совместно, как граждане патриоты Литвы.

Возникшая историография, написанная на русском языке, по духу, по настроению была национально литовской. Первым таковым трудом был «Родство Великих князей Литовских» или «Литовскому роду починок». Писал ее неизвестный автор, но,

видно, человек очень образованный, проживавший где-нибудь при дворе Витовта, так как изложение блещет живым умом, ясным пониманием текущих дел, умением излагать самые запутанные обстоятельства и широкой осведомленности в области истории. В русских хрониках и летописях того времени ничего подобного нет. Автор этого труда был, несомненно, литовцем, так как все его симпатии были на стороне Литвы, обороты построены по литовскому синтаксису, обряды и нравы включены только из литовского быта, сравнения и выражения употреблены свойственные только литовскому языку. Затем появляется «Летописец Великих князей литовских», затем хроника о междоусобной войне 1430-1436 годов. Автор последней уже русский человек, написана она с сепаратическими в русском духе тенденциями. Вслед за этим появляются уже с яро патриотическими литовскими тенденциями: «Восхваление Витовта», «Подольская Хроника», «Летопись Великих Литовских Князей 1377–97 г. г.», «Смоленская летопись 1437–1446 г. г.». Вскоре затем все эти отдельные труды были соединены в одно целое и обобщены: «Избрание Летописания изложено вкратце». Эти труды несомненно принадлежат литовцам.

С конца четырнадцатого века литовская знать начинает посылать в Западную Европу своих сыновей, чтобы там дать им образование. На Западе в это время и в литературе, и в науке царствовала латынь.

Познакомившись на Западе с латынью, литовцы не могли не заметить весьма близкого сходства литовского языка с латинским. На этом основании предложили, что литовский язык есть только порченный латинский, как, например, итальянский, а отсюда уже легко произвести, что литовцы Римского происхождения, римская народность. Некоторое сходство литовской религии с римской и греческой (как, например, культ Солнца, огня, сжигание покойников, влияние религии на государственную жизнь) это предположение еще более усилело. Теория о римском происхождении литовцев очень скоро распространилась и настолько привилась, что даже польский историк того времени

Длугош, во всем относившейся к литовцам враждебно и язвивший их варварами, вынужден был их признать потомками славных римлян (*opera* X, 151–2, XI, 470–5). Потребовалось тогда определить, каким-это образом литовцы из Рима очутились на Балтийском взморье. И действительно, в XVI веке появляется труд «Летописец Великого княжества Литовского и жомоуцкого», где говорится об этом. Этот труд вместе с тем является протестом против уз с Россией, о русских в нем говорится лишь постольку, поскольку они непосредственно связаны с судьбами Литвы. Вся летопись проникнута живым литовским духом. Этот труд является первым также по литовской геральдике; так как после возвращения польским магнатам их гербов литовской знати надо было иметь свои, поэтому автор летописи и решил делу помочь. Наконец, в конце летописи записано и весьма ценное предание о Кейстутисе и Бируте.

Необходимо отметить еще грандиозный труд по юридической литературе, оказавший огромное влияние не только в кругу литовцев, но и на жизнь Московии, и на русское законодательство – Литовский Статус. Некоторые историки склонны думать, что этот труд принадлежит русским. Но об этом не может быть двух мнений. Составители Статуса были плохи, очевидно, знакомы даже с русским языком, так как употребили массу литовских слов, легкопереводимых на русский язык, как, например: «dailidės» (столяры), «raštininkai» (писаря), «žibinčiai» (светочи), «valdomi» (управляемые, подвластные), «kaimincіai» (поселяне), «dziaklo» (дань) и т. д. Из 13 отделов Статуса десять основывается на исключительно литовских обычаях и нравах. Только в гражданском и уголовном праве заметно относительное влияние русской жизни. Это явно говорит не в пользу русофилов.

Вместе с теорией о латинском происхождении литовцев стала усиливаться и реакция против русского языка. В XV веке образованных литовцев было уже много (были даже литовцы профессора в Пражском, Краковском, Кенигсбергском университетах) и они считали недопустимым, чтоб «римляне» говорили и писали по-русски. Все чаще и чаще раздаются голоса, чтоб

государственным языком сделать латинский, который в это время становится предметом всеобщего изучения и на котором появляется много книг литовских авторов. Именно, тогда была написана Ротундом объемная история литовского государства, рукопись которой еще до сих пор не найдена, но есть много оснований полагать, что не уничтожена. Почти одновременно с этой историей появляется другой исторический труд: *Epitome Principum Lituaniae a migratione Italorum P. Libone vel, ut Lituanica historia scribit, Palemone Duce usque ad Jagellones*, приложенный к латинскому переводу литовского статута. В предисловии к этому изданию неизвестный автор, как и популярный в то время ученый, автор многих брошюр Микола Летувис (Michalon Lituanus, как сам подписывался), грозно обрушивается на русский язык и употребляющих его, угрожая требует ввести латинский не только в письменность, но и в жизнь.

Латинствующая реакция против русских и поляков была переходной ступенью к чисто литовской реакции и к зарождению литовской письменности.

V

Между тем, как в Великой Литве* (а отчасти и Малой) усердствовали в привитии латинизма к литовской почве, в Прусской Литве зародилась литовская письменность, вызванная самой жизнью. Латынь, польский и русский языки были доступными только высшим слоям населения, поэтому обширная литература, создавшаяся на этих языках, народных недр не достигала. Не мудрено, что после крещения Литвы литовцы еще двести лет *de facto* оставались полными почитателями своих старых богов, о чем свидетельствуют записки и Прусского Маркграфа Георгия Фридриха и Жемайтского епископа кн. М. Гедрайтиса. Католики о привитии своей религии заботились мало. Поэтому, когда явилась в

* Литву, входившую до войны в состав России, принято называть Великой Литвой, а Прусскую Литву – Малой.

жизнь реформация, застигла она их врасплох. Реформаты не жалели трудов для проповедования своего учения. Они хорошо изучали литовский язык, писали на нем катехизиса, песенники, молитвенники, словари, грамматики, переводили Библию и т. д. Благодаря заботам прусского Герцога Альбрехта, на его счет при Кенигсбергском университете был учрежден литовский семинарий с литовскими руководителями, цель которых было приготовить к деятельности в Литве возможно более работоспособных пасторов. Кроме того, он, герцог Альбрехт, требовал от своих поданных кунигасов, чтоб готовили необходимейшие духовные книги. Таким образом первые воспитанники Кенигсбергского университета были первыми зачинателями литовской литературы на родном языке. Вслед за книгами в Пруссии появляется духовная литература и в Великой Литве. Когда реформация уже широко распространилась – спохватились тогда и католики. Они тоже стали создавать свои катехизисы, молитвенники, песенники... Кроме того, возникла огромная полемическая и апологетическая литература на латинском, польском и белорусском языках, созданная литовцами.

Когда католичество одолело реформацию, рост литовской литературы прекращается вплоть до половины восемнадцатого века. Духовенство, все более и более поддаваясь польскому влиянию, довольствуется переизданием старых книг, оскверняя их разного покроя варваризмами и нечистотами, литовской же байории (дворянству) было не до литературы. Злополучные унии с Польшей заразили ее либеральствующей болезнью сеймов и сеймиков, затем возникшие внутренние неурядицы, затем непрерывные войны с Московией, татарами, шведами, тевтонами, наконец безумные пиры – отклоняло ее от занятия литературой. Вдобавок еще, нижние слои байории с большим успехом очень скоро ополячивались, защита интересов Литвы осталась в немногочисленных высших слоях, которые вынуждены были всецело посвящать свою жизнь политической и общественной деятельности. С течением времени и исчезающие высшие слои ополячивались не без успеха.

Первая литовская книга появилась в 1547 году. Это был катехизис Мажвидаса или Мосвидиуса, как он сам себя называл. Этот катехизис Мажвидас снабдил пылким предисловием и стихами на гражданские мотивы, в которых он объявил себя горячим патриотом, защитником униженных и обиденных. Это ценно, как исторический документ... Вот образец его версификации, где он обращается к литовским магнатам (*Ad Magnum Ducatum Lituaniae*):

Fausta ducum magnorum altrix, Lituania clara,
Haec mandata Dei, suscipe mente pia,
Ne te, cum dederis rationes ante tribunal
Augustum, magni judicis ira premat.

* * *

Затем идут авторы катехизисов и переводчики песен и Библии Валентас и Бреткунас. Личного творчества, кроме языка и удачи выражения, тут, конечно, мало что можно было внести. Необходимо отметить еще одного прусского автора – Даниелюса Клейнаса (Даниила Клейна), написавшего молитвенник, отличающийся искренностью чувства, живостью речи и вдохновенностью песни. Тридцатилетняя война пасторскую деятельность пресекла. Возобновилась она только через добрых полвека, когда в литовско-прусском, преимущественно пасторски-учительском обществе зарождается и усиливается интерес к культурным особенностям литовского народа. В это время уже литовская культурная самобытность постепенно исчезла, уничтожаемая католическим мечом и протестантским просвещением. Ближайшим последствием этого движения было появление словарей и грамматик Ругисов, Мильке и др. Но это ничуть не помешало крепостному литовскому народу, придавленному вдобавок чиновничьей пасторской опекою, «окультуриваться» по русскому «образцу». Только в половине восемнадцатого века литовский поэт Крист. Дуонелайтис пробует протестовать, хотя и пассивно, своей знаменитой поэмой против рабства и нового напора неметчины, усиленной свежею колонизацией.

В Великой Литве по поручению кат. еп. М. Гедрайтиса (Гедройц), ярого литовского патриота, кунигас Ник. Даукша переводит и издает католический катехизис (1599), и постиллу (1599). Постиллу переводчик снабдил предисловием, в котором грозно ополчается против соотечественников, изменивших литовским преданьям и предавшихся чужим веяниям. Язык, которым писал Даукша, яркий, колоритный и сильный, представляет громадный интерес не только для исследователей литовского языка, но и вообще для лингвистики, так как у него много таких слов, которых больше нигде не найти, но которые вливают много света в путаницу генезиса языков.

Реформаты в Великой Литве под флагом и щитом могущественных князей Радзвиллов издали на литовском языке первый катехизис (1598) и Постиллу (1600), затем так называемые «Кейданские богослужебные книги» (1653) и «Лондонскую библию», неоконченную печатать в Эдинбурге (1659–1662). Эти издания отличаются чистотой и красотой литовского языка, сохраняя много очень древних форм и оборотов.

Крупную лепту в литовскую духовную литературу вложили йезуиты, особенно во времена Виленской академии с кунигасом Константином Ширвидасом во главе.

Ширвидас в 1629 году издал проповеди, вместе с польским переводом, отличающиеся глубиной и научным красноречием. Написал он литовско-польско-латинский словарь *Dictionarium trium linguarum*, который еще при жизни автора вышел шестым изданием. Написал он также первый научно обоснованный учебник литовского языка *Clavis linguae lituanicae*. Многие полагают (и не без основания), что первый достойный перевод Евангелия был сделан Ширвидасом. В общем труды Ширвидаса, как и Даукши, ценны для историков культуры и лингвистов. Этим и заканчивается колыбель литовской письменности – этот период литературы – духовный.

Общественная и политическая разруха XVII и XVIII столетий заглушила письменность в Великой Литве на долгие годы, которая начинает возрождаться только в девятнадцатом веке.

VI

Дуонелайтис (Donalitius, 1714–1780) начал новый – светский период литовской литературы.

Жил в Пруссии, и внешне, и внутренне порабощенной немцами, где германизация литовцев шла с невероятным успехом. Был он скромным лютеранским пастором, в своем тесно замкнутом, от всего мира отделенном, чуждом всяким мирским влияниям кругу, ни о какой литературе не мечтал и, кроме своих прямых пасторских обязанностей, ничего и знать не хотел. Жил заодно с природой, с крепостными крестьянами–бурами, присматривался к ним, проникал в их жизнь и, «не мудрствуя лукаво», подобно летописцу, не думая о печатании, рисовал он свои картины. Прямая цель его была – поучать благопристойным нравам своих прихожан.

В духовном отношении время Дуонелайтиса было очень трудное. Эпоху Ренессанса реакция уже давно похоронила, нарождавшаяся во Франции эпоха просвещения (Вольтер, Руссо) ему, как твердому в вере в Слово Божие, была чужда, неприемлема. Немецкие поэты – Гете, Шиллер были гораздо моложе его, притом ведь были из ненавистных ему поработителей немцев, поэтому духовной пищи ему никакой дать не могли. Ему, как прусскому пастору, чуждо было и итальянское возрождение. Не может быть сомнения, что в литературном отношении никто влияния на него не оказал. Замкнутость его круга повредила ему очень много, не дало возможности развиться его гениальному таланту, но и способствовала тому, что он, будучи не знакомый с тогда уже народившимся сентиментализмом, прошел мимо него и первый начал новую эру во всемирной литературе – Дуонелайтис был зачинателем реализма. Ибо ведь начиная только с Руссо и Ричардсона, появился сентиментализм, с Гюго, Альфредом де Виньи, Гофманом и Новалисом пришел в жизнь романтизм, а реализм водворился в Европе лишь во второй половине девятнадцатого века.

Главный труд его – эпическая поэма в классическом духе: «Четыре времени года».

* * *

Дуонелайтис в своем творчестве двойственен: поэт-художник и моралист пастор. В восприятии, в чувствовании, понимании и изображении природы он в свое время не имел равных, ибо даже Руссо, этот великий жрец природы, обоготворивший ее, создавший религию из ее почитания, никогда верно ее изобразить не мог, а постоянно только хвалил ее или хвастался ею.

В нашем сборнике представлено вниманию только небольшой отрывок из первой части поэмы, но уже из него видно, как строки Дуонелайтиса порой полны такой спокойной грации и гармонии, что они поистине могут считаться классическими.

Дуонелайтис любит весну, и рождающуюся, и рождающую, и пышными коврами расцветающую. Всегда вспоминает о ней и поет о ней. И эти отдельные воспоминания о далеко отошедшей, вплетенные в другие части поэмы, порой бывают поразительны. Вот образчик прощального гимна весне:

Sveiks, svieteli margs, šventes pavasario šventęs;
Sveiks ir tu, žmogau, sulaukęs vasarą mielą,
Sveiks, Dieve duok sulaukt dar daug pavasario švenčių,
Irgi sulaukęs jas vis sveiks ir drūts pasilinksmink.

Это пример, как облекал Дуонелайтис спокойствие и величие настроения в соответствующую величественную форму. Гармония между внешним и внутренним канонами совершенная.

Дуонелайтис исчерпывающих характеров отдельных индивидуумов не дает. Выводит он много людей, но отмечает у них только некоторые стороны душевной жизни – столько ему и нужно было для его скромной цели – для поучения прихожан. Берет образчик из жизни людей, берет образчик из жизни природы, переплетает их, одного другим иллюстрируя, делает вывод нравственного характера – вот и вся хитрость построения поэмы. Если бы не «моральничанье», построение вполне гармонировало бы с построением народных песен. Человек у Дуонелайтиса, как и у других поэтов древности, не самоцель, а только выявление чего-нибудь хорошего или дурного в жизни и природе. Правда,

изредка сверкают и индивидуальные черты, но это уже более или менее случайное и в массе общего как-то растворяется. Дуонелайтис, как и дайнос, чужд всему режущему, страшному, кровавому. Талант его мирный, спокоен. Например, он рассказывает об убийстве бураса Причкуса, рисует причину убийства и последствия его, а самого процесса преступления не передает. Или тоже самое с деревенским пожаром. Это, разумеется, должно объяснять не неумением Дуонелайтиса передавать пожар или убийство...

Поэма проникнута легким, порой довольно острым, сатиро-юморизмом. Осмеивает он, и удачно осмеивает еретиков, безбожников, врагов просвещения, скряг, лентяев и т. д.

Много, конечно, у Дуонелайтиса и недостатков. Начинает рисовать картину, например, свадьбу, и ни с сего, ни с того, переходит к морали или, описывая рожденье весны, вдруг заводит речь об ее плодах – гусятах, поросятах и тому подобных созданиях. Хужей порчи художественного образа не бывает.

Дуонелайтис страдал тяготением к схоластике.

Форма поэмы, законченный переход и художественное развитие образа его никогда не занимало. Так как о печати он никогда не помышлял и старался быть доступным и понятым только для своих прихожан, встречаются у него вульгарные слова, выражения и даже целые картины.

С чисто стихотворной стороны Дуонелайтис тоже не безупречен. Уже до него было прекрасно развито и музыкальная терцина (Данте), и нежно торжественная октава (Тассо), а устаревшая гекзаметура была почти позабыта. Гекзаметром Дуонелайтис владел безукоризненно, но гекзаметр годится не для каждого настроения. Давая шедевры гармонии между формой и настроением, он, зная только гекзаметр, нередко грешил и полной дисгармонией между тем и другим.

«Четыре времени года» переведено на многие европейские языки. Между прочим, на немецком языке имеются три перевода: Резы (1818), Нессельмана (1869) и Пасарге (лучший перевод последний).

VII

После Дуонелайтиса светская письменность стала развиваться дальше еще нескоро. Были, правда, словари, появлялись грамматики, но это для того, чтобы лучше уразуметь книги духовного содержания. Зато духовная литература начала возрождаться. Жемайтский епископ князь Йосиф Арн. Гедройц (Гедрайтис, 1754–1838) заставил духовенство своей епархии жаргонные издания восемнадцатого века заменять новыми, более литературными. Сам Гедройц образцово перевел Новый Завет (1816).

Но в передовых слоях общества все более и более тяготились йезуитским засильем, все более и более назревало национальное самосознание, потребность свободного развития... И вот общее поднятие культурного уровня народных и шляхетных масс – стало ближней задачей этого общества. С преобразованием Виленской йезуитской академии в университет этот слой общества почувствовал под своими ногами уже гораздо более твердую почву. Хотя этот университет по духу был польский, но много трудов посвящал и литовским вопросам. Начали особенно усердно работать виленские студенты жемайты, тщательно изучая историю, усердно собирая народные песни, издавая популярные книжки для народа. И не только жемайты, но и вообще учащаяся молодежь, даже ничего не понимающая по-литовски, заинтересовалась полным прекрасно-драматических моментов прошлым, песнями и языком литовцев. Много этому способствовали литовские выходцы, писавшие на польском языке Нарбут, Норвид, Кондратович, Крашевский... Интерес к Литве в польском обществе особенно усиливается после появлений на свет произведений пламенного литовца, писавшего тоже на польском языке, но всецело проникнутым литовским духом, воспитанника Виленского университета Адама Мицкевича «Gražina» и «Konrad Wallenrod». Много послужил прусско-литовскому обществу в деле ознакомления с литовским народом и его творчеством кенигсбургский профессор Людв. Гедем. Реза, переводчик и издатель Дайн и Дуонелайтиса, и до Резы – Гердер и Лессинг.

Среди литовской шляхты появляются многие, хотя и одиночные, личности, которые начинают создавать литературу совершенно независимо ни от духовенства, ни от религии, ни от польской шляхты. Среди них наиболее крупная личность – это Дионизас Пошка (Дионис Пашкевич, 1760–1831), автор объемистого литовско–польского словаря, доныне находящегося в рукописи, многочисленных, довольно вдохновенных од, едких эпиграмм и т. д. Главный труд его - резкая сатира «Žemaičių ir Lietuvos mužikas» (жемайтский и литовский мужик), написанная с редким мужеством. Эта сатира явилась бурным протестом против крепостнического строя жизни. Другой деятель, тоже незаурядная личность, Сильвестр Валюнас (Валенович, 1790–1831), интеллигент, вышедший уже из крестьянской среды. Писал на польском и литовском языках. Польские его сочинения пока не найдены, а из литовских сохранилась только очень популярная в народных массах историческая дума про князя Кейстутиса и княгиню Бируту. Произведения этих и других этого времени поэтов распространялись в рукописях. Лишь один Сим. Станевич, почтенный знаток литовского языка и собиратель литовских песен, издал (1829) сборник своих стихотворений, среди которых наиболее замечательны патриотическая ода в честь жемайтского студенчества, написанная с большим подъемом, «Žemaičių šlovė» (Слава жемайтов) и впоследствии сделавшаяся очень популярной политическая аллегория «Arklys ir meška» (Лошадь и медведь).

Совершенно особо от группы поэтов жемайтов стоит уроженец восточной Литвы кунигас Антанас Страздас (Антон Оздовский, 1763–1833). Он всю свою жизнь провел вместе с народом, любил только его, не ладя ни со шляхтою, ни со своими товарищами по канону, ни с духовным начальством, за что и был преследоваем в продолжении всей его многолетней жизни. В своих песнях, изданных впервые в 1814 году, он очень прочувствованно и напевно то оплакивает сиротскую долю, то напевает разгульные беззаботные пастушеские песенки, то обрушивается на крепостников и пророчит угнетенному народу близкую

«весну»... Он постиг сущность души простолюдина, вылил его томления в законченную форму, и народ любит его не меньше, чем он любит народ, и его песни в деревнях распеваются и доныне.

* * *

Неудачное польско-литовское восстание 1831 года разразилось со стороны правительства новыми репрессиями. Введено целый ряд обрусительных мер, виленский университет закрыт, и вообще общественно-культурная жизнь края скована. Но влияние университетской культуры не умолкло еще долгие годы, пульс ее жизни был еще не одно десятилетие. За это время в Великой Литве замолкает сентиментально-романтическая поэзия жемайтской шляхты. Вступают в жизнь люди нового закала, жемайтские интеллигенты-разночинцы, преимущественно вышедшие из крестьян. Они скептически, даже враждебно относятся к польской культуре, отвергают её апостолов, идеализируют глубокое прошлое литовского народа и стремятся практически поднять его образование и самосознание.

Среди этих разночинцев наиболее крупная фигура – Симонас Даукантас (Сим. Довконт, 1793–1864), писавший только на литовском языке. Главный труд его – обширная История Литвы, хотя страдающая пылкостью фантазии автора и недостаточно критическим отношением к источникам, но по понимании духа литовского исторического развития не имеющая себе равных среди книг о Литве на литовском, польском и русских языках. Из других его исторических сочинений необходимо отметить еще «Нрав древних литовцев» и «Сказания о деяниях литовского народа в древности». Много он писал и переводил общеобразовательных книжек для народа, преимущественно в отрасли земледелия. Кроме того, он известен как талантливый фольклорист и собиратель народных песен. Писал он языком мало понятным для народа и особенной популярностью и успехом не пользовался. Гораздо большим успехом увенчана деятельность другого труженика – жемайтского епископа Матаса Валанчюса (Матвея

Волончевского, 1801–1875). Оставил он весьма ценную историю жемайтской епархии, духовно нравственные поучения в виде рассказов и множество брошюр духовного содержания. Рассказы его замечательны тем, что заключают в себе много фольклористического обработанного и не обработанного материала, представляющие из себя художественную ценность. Когда закончилась Крымская война и общее внимание привлек вопрос о раскрепощении народа, бюрократия волей-неволей должна была обуздать свою опеку над общественной жизнью, Валанчюс воспользовался благоприятным случаем, чтоб распространить в своей епархии начальные школы, книжки, трезвость. Его поддержало духовенство, а вслед за ним и помещики. Демократические группы, стремящиеся к освобождению польско-литовских областей, тоже стремились сблизиться и с народом, и с пользующимся в нем широким влиянием - духовенством.

Пробуждается и литовская поэзия, причем выдвигаются преимущественно уроженцы восточной Литвы, вышедшие из народа и пишущие на своем верхнелитовском наречии, что вызвало даже протесты со стороны жемайтских пуристов. Особенно выдвинулся среди них даровитый поэт сейненский епископ Антанас Баронас (Антон Бароновский, 1835–1902). Он очень рано проявил свои способности в сфере музыки, философии, математики... Но прославился как поэт. Писал он песни и описательные поэмы, как например: «Kelionė Peterburgan» (Путешествие в Питербург), «Pašnekėsys giesmininko su Lietuva» (Беседа певца с Литвой) и т. д. Самая ценная из них – «Anykščių šilelis» (Аникштынский бор). Здесь он с чисто литовским простодушием описывает лес, сказки и песни его... Какой великой пущей Аникштынский бор был в старину и как жалок он ныне. И речь Баронаса в этой поэме звучна, как лесной шорох, образы красочны, как сказки сосен багряно тканных, мелодия легка и напевна, как вздох вечернего ветерка на заре... Баронас понимает лес, чувствует его... Недаром в песне поется, что у литовца и леса - одна душа. Лес для литовца – некий храм священный – в древности этого не скрывали, а «Аникштынский бор» Барона –

хвалебная песня, торжественный гимн литовской пуще. У леса своя душа, стихийная, не то, что у человека, и молитвы ее не те, ибо ее боль не запятнана кровью и грехом... Я не знаю большего простора, чем лесные дебри, я не знаю большей свободы, чем в черных чащах, нет большей загадочности, чем пирамиды дубрав!

Vidunakty taip tyku, kad girdi, kaip jaunas
Lapas arba žiedelis ant šakelių kraunas;
Girdi, kaip šakoms šnibžda medžių kalba šventa,
Kaip žvaigždelės plevena, gaili rasa krenta...
Ė, kai jau, dienai brėkštant, rytai šviesa tvinksta,
Rasos pilnos žolynų galvos žemyn linksta,
Tada šilas nubunda, visa irsta tyla,
Prasideda pamažu šventa dienos byla.

Аникштынский бор

VIII

Когда польско-литовское движение разрешилось неудачным восстанием 1863 года, правительство прибегло к еще более суровым мерам вообще в прибалтийском крае, а в частности в Литве. Власть решила защитить Литву, этот «искони русский край» от « крамольного польско-католического» влияния и затеяла борьбу с ним, которая была не что иное, как обрусительная политика, правда, очень нелепая. Русские ультранационалисты пустили в ход бессмертный «принцип» «Россия для русских» и тем более бессмертный и незабвенный граф Муравьев явился реальным воплощателем этого «принципа» в «литовской заповедной России». Особенно сильный удар литовскому культурному движению нанесен был административным запрещениям печатать литовские издания латинским шрифтом с целью навязать литовцам русский, так называемую «гражданку». Население единогласно «гражданку» отвергло. Казенные издания, как то учебники, молитвенники, сборники духовных песен, правительство могло распространять насильно.

А на латинском шрифте, наперекор запрещению, литовцы успели создать целую литературу. Не имея возможности напечатать в пределах русского государства (лишь от времени до времени разрешалось с невероятной трудностью напечатать популярную или научную книжку), литовцы стали пользоваться типографиями Прусской Литвы, откуда затем контрабандным путем переносили печатные издания через границу и, несмотря на самые жестокие преследования, распространяли. Достаточно было какому-нибудь уряднику найти сельский календарь или ни в чем неповинную брошюру о земледелии, чтоб ее собственник увидел бы и Волгу, и Енисей, порой же и Алтай... А на место его сейчас же присылались колонисты, никогда непроявлявшие наклонности к нравственности и справедливости. Само собой разумеется, что этакая мера, какой мировая история вообще неособенно богата, могла породить лишь озлобление и ненависть ко всему русскому и привитию в населении революционного настроения.

В борьбе «на жизнь и смерть» против обрусителей тесно сплотились между собой и духовенство, и интеллигенция, которые выделили из себя окрепшие после раскрепощения крестьянские слои. Начинают издавать в Малой (Прусской) Литве предназначенные для Великой Литвы журналы, книги, воззвания, брошюры и т. д. – словом, начинается открытое, неподчиненное русской цензуре, вразрез усилиям власти, литовское национальное движение.

Первым литовским журналом была «Аушра» – (Заря, 1883–1886) (правда, и до него было 2 журнала на литовском шрифте, издаваемые при помощи прусского правительства с денационализирующей политикой, но они никаким успехом не пользовались и никакого значения не имели), руководимая главным образом Йонасом Бассанюсом (Бассановичем), почетным профессором Женевской Академии Наук. Настроение «Аушры» было сентиментально-романтическое. Прямою целью ее было пробудить и воспитать в населении национальное самосознание, в чем она и оказала литовскому народу великую услугу. «Заря»,

не совмещая «правых» и «левых», вскоре распалась на два течения, либерально демократическое, близкое к русским народникам («Varpas» – Колокол и «Ūkininkas» – Хозяин, в которых работали главным образом В. Кудирка и П. Вишинский), и другое клерикально-националистическое («Žemaičių ir Lietuvos Apžvalga» – Жемайтско-литовское обозрение, и «Tėvynės Sargas» – Сторож отечества, – главный деятель кунигас Юозас Тумас). Начинается и народное движение. Зарождается сильное движение среди литовских эмигрантов в Ирландии и в Северо-Американских Соединенных Штатах.

Великосветская издательская деятельность нашла в Малой Литве лишь слабый отзвук; крестьянские массы оставались под влиянием онемечившегося пасторства («Keleivis» – Путник – Фр. Куршата и др. издан.). Немногочисленная малолитовская интеллигенция проникается сентиментально-патриотическим настроением, лучшим выразителем которого является Георгий Зауэрвейн (1838–1904), немец по происхождению, горячий защитник угнетенных народностей, который с конца 70-ых годов в статьях и песнях, полных неподдельного чувства, призывал малолитовцев хранить и защищать свой язык всеми легальными средствами. Наоборот, движение в Великой Литве, несмотря ни на Сибирь, ни на Каторгу, захватывало все более широкие круги. Появляются и литературные таланты.

Во времена «Аушры» выделились поэты кун. Сильв. Гимжевский, Анд. Виштелевский, Пятрас Арминас, Йонас (?) Дагилис, Ванагелис и Виенужис. В настроении, в построении стихотворений, в содержании у всех их очень много общего. Все они сентиментально-романтические националисты, все они мирные труженики на общественно-национальной почве и не претенциозные стихослагатели, все чают только одного – национального возрождения, свободы внутренней и внешней. Форма, в которую эти чаяния вылились, не представляет ничего бесподобного – несильна она и некрасочна. Они имеют только громадное значение, как выразители психологического момента в жизни литовского народа, каковым и было время «Аушры». Только один Виенужис

выделяется своими народными напевами, отличающимися невыразимой задушевностью. Жизнь сложилась у него очень несчастно, какой-то зловещий рок тяготел всегда над ним. Благодаря несчастию, стал он кунигасом, благодаря несчастию, стал он и песни слагать.

Sudieu, kvietkeli tu brangiausias,
Sudieu ir laimė man biednam,
Matau, paskyrė taip Aukščiausias,
Kad reiks ant svieto vargt vienam.

Из песни Виенужиса

* * *

С распадением «Аушры» распалась и замолкла эта группа поэтов; одни померли, другие устали, ушли от жизни, третьи в сибирских пустынях томились...

В девяностых годах усиливается в литературе реалистическое течение, выдвигаются новые таланты. «Новые люди» чувствуют гораздо больше силы в руках, сознательнее относятся к своим задачам, яснее ощущают самую жизнь и говорят языком более твердым и резким. Теперь работает вышеупомянутый Винцас Кудирка, высокоталантливый публицист, достойный переводчик европейских классиков (Шиллера, Байрона, Гете, Словацкого и др.), лирик на гражданские и патриотические мотивы и композитор. Написал он много, порой весьма удачных сатир на русскую власть и чиновников обрусителей, образца которых к сожалению по не от нас зависящим обстоятельствам дать не можем. Кудирка умер очень молодой, когда его талант, при ужасно сложившихся обстоятельствах жизни развиться далеко не успел. Он воистину является отцом литовского духовного возрождения, а многие его заветы живы еще и доныне.

Из поэтов того времени выдвигаются Майронис, Адомас Якштас, Пранис Вайчайтис, Маргалис. Крупнейший среди них – Майронис. Он – певец возрождающейся Литвы и самой воли к возрождению, певец отцовских курганов-могил, певец славных дней и витязей удалых, певец девственности – зеленого веночка –

руты. Берет он много материала для своих песен из дайн, преданий. Старины глубокой он не чувствует, его ученый ум не проникает в сокровенные тайники древности – потому он часто слишком торжественен, чрезмерно громогласный. Есть у него вещи и весьма удачные, как, например, «Старинная песня», «Болит мое сердце», «Лес», «Вечер на озере». Как поэт, Майронис, быть может, один из самых счастливых в продолжении всех веков. Песни его воспринял и возлюбил народ, для каждой сочинил множество вариации напевов, и, наверно, долгие годы будут распеваться они в каждой дымной хижине и мирной светлице... Это объясняется тем, что построение песен Майрониса очень близко к построению дайн, а объектом творчества – подошел к самым наболевшим вопросам литовского народа, затронул самые жгучие раны. В деле литовского национального возрождения он сыграл очень видную роль, укрепляя сердца в решении бороться с врагом, ставшим поистине кошмарным – обрусением.

Кроме лирики, написал он еще либретто для оперы «Kur išganymas» – «Где спасение» и поэмы: «Jaunoji Lietuva» - «Молодая Литва», «Raseinių Magdė» - «Рассейнская Магда» и «Mūsų vargai» – «Наши горести».

Поэмы Майрониса (появившиеся попозже лирич. сборн.) – опять на те же наболевшие темы, опять поставлено ребром «быть или не быть»... Как вещи более сложные – простолюдину менее доступны, и пользовались гораздо меньшей популярностью, чем его песни. Впрочем, и в художественном отношении они менее выдержаны.

Пранис Вайчайтис умер еще будучи студентом, всю свою краткую жизнь прожил впроголодь, оставил много грустных, навеянных предсмертной тоской стихотворений; большую же часть его произведений жандармерия, усердствующая в преследовании литовской письменности, уничтожила еще в рукописи. Его стихотворения представляют скорее материал, чем обработанные стихотворения. Отчеканенности, отделанности в них мало, стихотворений цельных, выдержанных немного. Мотивы в ассонанс со всей тогдашней лирикой, в ассонанс с жаждой

каждого литовца, с алканием каждого сердца, гражданские, то переполненные печали, скорби беспредельной, трагизма, то опять проникнуты геройской мужественностью, жгучей враждой, переходящей в ненависть, ненависть, порожденную и вскормленную ядом, не знающую ни утомления, ни предела, к обрусителям, к русским. Это чувство сыграло видную роль в процессе творчества Вайчайтиса, в отображении его и проявилась вся острота его таланта, но, к сожалению, по всем понятным причинам образцов привести не можем.

Другие поэты того времени по мотивам – соратники Вайчайтиса, только отличаются настроением и некоторыми приемами творчества. Их поколение – первая интеллигенция в пробудившейся Литве, им было не до литературы тогда, не до поэзии. Общественной работы было тьма-тьмущая, работников не было, а дальше дело возрождения откладывать было не мыслимо. И вот первые литовские таланты бросились в море и там потонули. Не мудрено, что патриотические мотивы заглушили свободное творчество, гражданственность поборола свободу поэзии. Ибо необходим насущный хлеб, ибо нужно было спешно подливать масло в гаснущую лампаду. Свой патриотический, гражданский долг исполнить то исполнили, но и зарыли заживо и жизнь свою, и таланты поэты, как Маргалис, личность очень одаренная, только малокультурная и неуравновешенная, Адомас Якштас, поэт, беллетрист, ученый и публицист. Мачис в гражданственном забытьи пошел дальше всех, и его стихи иногда чуть ли не граничат с социалистической программой.

В это время начинают появляться более или менее талантливые беллетристы.

Самое оригинальное явление – Жемайте. Человек она малообразованный, зато и свободна от каких бы то ни было литературных влияний (русского языка совершенно не знает). Писать начала, имея свыше пятидесяти лет. Всю жизнь провела среди народа и природы, пишет только о них, превращая в природу, и народ-толпу в мощную органическую самобытно-слитную стихию. Речь ее своеобразна, благодаря неимоверному богатству

чувственных глаголов почти не переводима. Юмор у нее свой, подход к теме тоже своеобразный. Правда, иногда слишком режущие краски, теломания и кулакософия оставляют тяжелое впечатление, но здесь все же гораздо больше духа и чистоты, в теломании, или духомании сильных иноверных соседей. Творчество Жемайте при всем ее реализме – нечто больше, чем обыкновенно принято называть – жизнь. Она редко когда интересуется отдельными характерами, индивидуальностями. Человек ей интересен обыкновенно постольку, поскольку он связан с толпой, как отдельная толпа в море с общей массой. Заметна-ясна только вершина волны. Отводя взгляд к подошве ее, уже трудно определить, где начинается ее самобытность.

У Жемайте человек связан с двумя стихиями – волны в слиянии двух морей и круче, и порывистее. Самое органическое сплетение природы с жизнью человека вносит в повествование некоторую лиричность. В этом отношении ей, пожалуй, суждено быть первой провозвестницей того лирического эпоса, который ныне в литовской литературе уж так уверенно заявляет о своем бытии. Жемайте причислить к романтикам или реалистам невозможно, она ни то, ни другое, ни одного, ни другого у соседей не перенимала. Правда, иногда она отвлекается от бессознательного творчества, начинает гоняться за разными тенденциями, – конечно, о таких вещах лучше помолчать... Как образец ее творчества, мы и даем в нашем сборнике небольшой эскиз «Гроза». Переводить приходится с большими компромиссами, поэтому необходимо довольствоваться только этим эскизом. <...>

В. Петарис (Вик. Петтер) оставил объемистый исторический роман «Альгимантас», повесть «Кейдошская Аннушка», рассказы «Воспоминание» и мн. др. Роман «Альгимантас» – из жизни литовцев в тринадцатом веке. Здесь автор обнаруживает недюженный талант создавать и обрабатывать сложное содержание, создавать яркие характеры. Если не считать понимания литовской старины и преданий, то этот роман отличается меньшей оригинальностью, чем, например, произведения Жемайте. В нем встречаются, как вообще в исторических романах бывает, и образы не

особенно глубокие, даже плоские, и промахи в стилистическом отношении, что и уменьшает значение романа, в общем, очень ценного. Другие его произведения носят тот же характер.

В это время начинают свою литературную деятельность также сентиментальные романтички Шатриос Рагана и Лаздину Пяледа, родственные души по творчеству, реалист-бытовик, проникнутый народным юмором Айшбе, воинствующая, наступающая реалистка, больше «лирик в прозе» Бите, едкий сатирик Швентмикис и т. д.

В душе они все граждане, или скорбящие, или воители, все – сеятели сознания в народе, времени и общественности отдавали немалую дань, литературой занимались, когда другой работы не было, своих произведений никогда не обрабатывали, не считали это своим серьезным делом. В этом и вообще трагедия литовской литературы, что талантливые писатели вынуждены заниматься литературой на досуге, который у них весьма краткосрочен.

Поэтому, несмотря на свою даровитость, бессмертное редко когда создают.

В драматургии господствовал в это время Гужутис, черпавший материал для своего творчества из легенд и преданий, создавший много интересных драм по построению и развитию, но в целом не выдержанных.

Появляется на свет комедия Вилкутайтиса «Америка в бане», после ставшая самой популярной пьесой литовского репертуара. Это комедия, по построению очень проста и не претенциозна. Она, во-первых, строго бытовая, отразившая модную в то время в литовской деревне эмиграцию в Америку, психологию ищущих «за морем счастье». Это, пожалуй, второстепенная черта. Главное – отражено порабощенного и «барином», и ксендзом, и урядником, и шинкарем-евреем крестьянина семейная жизнь, психология деревенского деспотизма. И вместе с тем в ней уже чувствуется какая-то насыщенность атмосферы, вот-вот грянет «что-то», разразится, «что-то» роковое наступит...

Не почудилось ли простому поселянину в чуткой грезе грозовые события пятого года?..

IX

Двадцать четвертого апреля 1904 года правительство, видя, что «гражданка» создает в слоях литовского общества все более и более революционное настроение, что оно, наконец, становится импульсом к открытому возмущению, решило исправить роковую ошибку обрусения Литвы - «даровало» литовцам печать на латинском шрифте.

С этого времени начинается новый период в общественной и литературной жизни Литвы. Всеобщая разруха пятого года приобщила, конечно, и литовцев к себе тесным звеном, но только это движение литовцев и по содержанию, и по форме во многом отличалось от движения во всей России. В то время, как Москва и прочая глубь России «раскачивала» «что-то» или «кого-то» покачнувшего и расшатавшегося, когда поляки стязались в борьбе с бесчисленными шайками злоумышленников, а латыши сводили счеты с баронами за стародавние грехи, литовцы же хлынули на арену культурного творчества. И с лихорадочной быстротой, тревожным устремлением, точно впервые почуяв свободу после пленения в беге многих веков, стали созидать и творить. Первые годы этого периода проходят в борьбе и трудах по приспособлению выработанных в прежний период приемов культурно-национальной работы и организации к новым условиям. Уже в 1905–1907 г.г. организуются и создаются многие газеты, образовываются и разграничиваются разнообразные общественные течения.

Литература вначале отличается боевым характером. К. Ясюкайтис пишет многие рассказы из жизни босяков и пролетарскую драму «Alkani žmonės» – «Голодные люди». Рассказы, скорее контуры, чем образа, красивы, но в них мало оригинального. Творчество Ясюкайтиса, как таковое, чуждо литовскому духу. Сельский пролетарий Йоварас первыми своими сборниками боевых песен стал любимым поэтом демократии, но его поэтические способности быстро распылились в неблагоприятной для его развития реакционной атмосфере. В его творчестве литовского тоже мало.

Самый талантливый среди писателей этих годов – Йонас Билюнас (1879–1907). Он вполне владел формою мелких рассказов. Духом он реалист, но реалист не в грубом значении этого термина. В своем творчестве не чуждый реальным картинам, обыденной жизни, он в то же время не чужд и мистическому прозрению. Особенно этот мистицизм характерен для его большой повести «Liūdna pasaka» – «Печальная сказка». Здесь изображается забитая жизнь крепостных. Элемент одухотворения природы здесь самый существенный. Точно в оправдание всему бытию и малой жизни черного раба поет золотое море спелой ржи. Повесть трогательна тем, что она нетенденциозным образом являет самое жестокое издевательство над человеком, над Искрой Божией, что присуща в человеке, а затем рисует живыми образами, как постепенно с телесным умиранием дух черного раба делается все более и более свободным и крылатым.

Когда годы политического подъема сменились реакцией, а в обществе чередовались новые группы и новые партии, в литературе начали обнаруживаться явные новые лики. Теперь-то все чаще и чаще раздаются голоса, что реализм литовской душе вообще не свойствен, что он не только ее не может выразить, но даже и отобразить. Все чаще и чаще обнаруживается трепетное стремление похоронить старый реализм и начать новую эру. Конечно, глубоко неправ Максим Горький, когда утверждает, что реакция неизбежно влечет за собой мистику и «ей подобные явления или что мистика следует всегда за «реакцией». По отношению к литовцам это несправедливо, потому что в эти годы литовцы впервые призадумались о своей литературе и об ее духе, и это решение было первое по времени.

Живут еще некоторые старые реалисты, рождаются и новые, но эти новые уже проникнуты веянием иной жизни.

Живет и много пишет еще Жемайте, она осталась верна своим преданьям.

Лаздину Пяледа потеряла внутреннее равновесие, пишет «Юду», «Колдунью», где выставлены типы, предающие анафеме и Человека, и Бога, и земную Юдоль, пишет объемистую повесть

из жизни пятого года, где ополчается в защиту религии, как таковой, и отвергает реформаторов жизни, и, наконец, в последние годы, пережив два духовных кризисы, предалась беспредельной, безвыходной грусти, порой переходящей в скорбь или нытику, которой проникнуты все ее последние произведения.

Начинает свою литературную деятельность А. Венуолис, преисполненный безвыходной печали. Он примыкает к группе Йонаса Билюнаса. На его духовное развитие оказали заметное влияние русские нытики, что отображается в его творениях, хотя это влияние и далеко не роковое. Это главным образом отразилось в выборе объекта творчества и композиции действия. В самом же подходе к предмету, к объекту А. Венуолис вполне самостоятелен. Переплетая действенность рассказа с одухотворенной и одухотворяемой природой – А. Венуолис писатель литовский.

Особое место занимают два других реалиста (правда, имеющие между собой очень мало общего) - Добилас и Юозас Тумас-Вайжгантас.

Первый дебютировал мелкими рассказами и романом «Blūdas» – «Бред» из жизни Литвы в пятом году. Добилас – замечательный психолог. Толкнет он своего героя шаг вперед и опять разбирает, что стало с душой, что, однако, придает повести некоторую растянутость. Широко умение у него обрисовывать типы, схватывать черты у людей и типические, и индивидуальные, а типов и индивидуумов у Добиласа много. Добилас, как и все литовцы, любит действенную созерцательность. То-есть внешний мир и тишину, заглушение боли в себе, внутреннюю скрытую тревогу. То-есть создает образ, который с внешней стороны самый безобидный, проходимый, точно рожден скромным созерцанием, но в котором заложена сила, способная в душе причащающегося превратиться в действие. Единственный мотив, которым Добилас дорожит, – созерцание, превращенное в действие. Да не будет вменено в вину, если позволю себе привести из этого романа маленький отрывочек из разговора урядника с сельским старшиной, дабы хоть единственным штрихом подчеркнуть, как в нескольких словах может быть выражена целая драма.

«Убирайся к черту со своим клебонасом! – крикнул урядник. – Что он мне Бог? Что ли? А знаешь, что я тебе скажу?.. Твой клебонас йезуит. Думаешь, что я ему верю? Я дурак, что ли? Его хитростей не знаю? Прежде, бывало, бросит кусок, как собаке, и убирайся к черту! Теперь уж он обезьяну начинает ломать... Все это не любовь, любезность, а трусость! Вот что такое. Йезуит да и только. Да и ты тоже йезуит, и вера твоя йезуит! и папа ваш йезуит! Да и Бог ваш йезуит, и все тут у вас йезуит! Понимаешь? – кончил урядник, затянул «эх девица, эх душа» и ушел своей дорогой».

Если знать при этом, что за невероятно забитая личность и начальством, и прихожанами, и своими служащими – «ведающей хозяйскими делами» женщиной этот клебонас, что за болезненный самоанализ и мистическая богобоязнь, и религиозность у этого старшины, и как на него повлиял пятый год, и что за косматое кулачище этот сельский урядник, который до пятого года на Литве был облечен властью, превышающей губернаторскую, который царствовал и правил, как хотел и где хотел, которому достаточно было сделать донос, что какой-то крестьянин литовские книжки читает, а какой-то ксендз причастен к йезуитам, чтоб их и арестовали, и в Сибирь сослали, то ясно, что к этому отрывку прибавлять и нечего.

Добилас литовскую душу понимает очень хорошо, литературное дарование у него бесспорно крупное, только внешность, техника еще немного страдает.

Тумас-Вайжгантас начал свою литературную деятельность еще во времена «отечественной войны» против «гражданки» и ей подобных богатырей, но тогда он всецело предавался публицистике, лишь изредка вспоминая о художественной литературе. В последние годы литературе посвящает больше досуга. Тумас – типичный литовец. Хитросплетений фантазии у него нет. К каждому предмету подойдет староста, мол, свой, точно также просто запечатляет в картине. Произведения его переполнены народными поверьями и преданиями, которые у него так просты и искренны, что невольно вера становится истиной. Характерно для Тумаса – «Курган

Юоджюса». С первых строк уже чувствуется что-то таинственное, «что-то будет»... – Спросишь под вечер – литовец только брови нахмурит и ничего не ответит. Спросишь же утром, литовец улыбнется и скажет «прямо, прямо»... И сквозь нахмуренные брови, сквозь проскользнувшую улыбку чувствуешь речь их без слов. Одним взглядом, одним взмахом сказать многое, невыразимое – это характерно для литовцев, это Тумас и пытается запечатлеть.

Этому подходу Тумаса к природе и к рисуемому действию обязана удачность его драматических эпилогов – «Aukštaičių vaizdeliai» – «Аукштайтские картинки», его мелких эскизов («Močiutė» – «Матушка», «Obuolio raškymas» – «Снятие яблока» и т.д.) и более ранних его драматических произведений «Nepadėjus nėr ko kasti» – «Не зарыв нечего откапывать», «Namai – pragarai, be namų negerai» – «Дом – ад, а без дома тоже плохо» и мн. др., которые в техническом отношении менее зрелы. Этой же чертой наделены и его многочисленные сатиры. Вот, например, в сборник предлагаем благосклонному вниманию «Как Иван да Петр свиней пасли». Если этот эскиз рассматривать как рассказ из пастушеского быта, он выйдет, пожалуй, почти безупречным. Свиньи здесь воистину свиньи и, как таковые, прекрасны. А если припомнить, что это сатира (да притом на общественно-политическую тему), то едкость ее очевидна... То же самое и с сатирой «Оса-княгиня». На литовском языке их силу увеличивает еще «чувственные глаголы» (произв. от междометия), заменяющие прилагательные, порой и существительные, что перевести немыслимо. При переводе невольно шлифуется живучесть и подвижность рассказа.

Характерный Тумасу мистицизм («Курган Юоджюса») отнюдь не следует называть романтизмом. Тумас в глубине души как писатель реалист, но если жизнь литовца полна мистических устремлений, полна мудрого созерцания, безмолвной жизни – Тумас тут не причем. Он отображает жизнь, остается верным заветам реализма.

К Добиласу и Тумасу более или менее примыкают два других молодых беллетриста – Гуровский и Каролис Вайрас. Ими отграничивается это литературное течение от родственного другого.

Эта группа интересуется сущим реальным миром, изучает его и в художественных произведениях стремится воссоздать его, в противовес другому течению, другой группе, для которой внешний мир – лишь посылка, лишь точка отправления для проповеди жизни, творчества мира. Их, пожалуй, можно было бы назвать «лирики-беллетристы».

Один из представителей этого рода – Игнас Шейнюс. Начал свою литературную деятельность он реалистическими рассказами и элего-сатирами, затем перешел в лирико-эпику.

Довольно характерно для него произведение – «В чарах полнолуния»... Здесь центральное место занимают не люди, не реальный мир, а нечто парящее над ними, нечто скрывающееся за ущербностью слова и образа, претворяющееся в невидимую действенность, нечто безликое и вместе с тем явное. С первой строки уже чувствуется приподнятость настроения, натянутость взаимоотношений, ускоренный темп. С первой страницы чувствуется, что родится, что рождается песня и вот-вот усилится и поплывет, зальет и луга, и леса, останутся только звуки и биение сердца, да зеленая ткань полноцветных лунных сияний... «В чарах полнолуния» – это опыт слияния земной жизни с чаянной песней дорассветного торжества. Типы, здесь выведенные, конечно, реальны, психологическая форма их, конечно, литовская, да только не в них суть... Еще больше эта черта творчества Шейнюса чувствуется в отрывке из большого произведения «Барельеф», в «Сумерках». Здесь отдельных индивидуумов совсем нет. Есть только Он, Она, есть еще некто в Молчании, Жуткости, но это все отдалено до безличного, обобщено до отвлеченного, все сгущено, урезано, подобраны все цветочки...

В последнее время Шейнюс в этом направлении пошел еще дальше.

Есть у него еще несколько повестей более раннего периода, в которых заложены уже мотивы последующих произведений, только лирико-мистический элемент в них не так силен...

По приемам творчества и по настроению к Шейнюсу тесно примыкают Казис Пуйда, Й. Банюлис, Юргис Савицкис и др.

Особняком от этих групп стоит одиноко Вилкас. В его творчестве (повесть «Laukams sukrutus» – «Когда поля всколыхнулись») чувствуется некоторое влияние Гамсуна и Гауптмана, но это ему ничем не помешало быть в основе своей самобытным. Если Келлермана, который собой в сущности являет опошление Гамсуна, считают сильным в себе, то это о Вилкасе можно повторить с сознанием гораздо большей правоты.

Более самостоятельными и определившимися вроде Софии Чурлянис (Кимонт), Ю. Гербачевского... Типичный образец творчества Чурлянис – поэма «Море». Написана она индийским стилем в духе Тагора, но совершенно вне зависимости его влияния, ибо, когда это произведение писалось, Тагора не знала не только Чурлянис, но и Европа. Не говоря уже о том, что это есть аллегория, правда, небывало строго выдержанная (ведь Море – не что иное, как Литва, душа Литвы, преображенная в волны), поэма вне аллегории является символической эпопеей, проникнутой всецело лиричностью – литовской народной мистики.

Действительно, пожалуй, надо быть литовцем, чтобы воистину почувствовать всю мощь поэмы, или, будучи иностранцем, каким миром веет Ромуове, и насколько святы и могучи верховные служители богов – кривайтисы, что за добрый спутник литовца полосатый уж и что за священное украшение – янтарь, желтый, со дня моря...

Черный Лебедь, весть со взморья, очей потухших скорбь – все это излюбленные мотивы литовских дайн. Скудна и ничтожна литовская жизнь на земле. Темно и душно. Порой страшно. Часто невыносимо. Уходит тогда простолюдин в иной мир. Там башни все заоблачные, из старого камня, там песни черных лебедей, там сумрачные замки с воротами из зеленой меди, в которых живут княжны и княжичи, все молодые, все нежные, там все девственные садики и ясноликие сестрицы, сплетая веночки, также грустные-грустные песни-молитвы поют... И в этом «отходе в тот мир» выявляется вся молчащая, угрюмая, нежно-благородная душа литовца.

«Море» – момент такого отхода в глубокую глубокую древ-

ность, это легенда о прощании духа с плотью... «Море» – произведение самое литовское, самое национальное.

Ю. Гербачевский – вечно ищущий, вечно мечущийся, вечно растерзанный рыцарь-воитель. Главный труд его «Гимны литовских развалин», к сожалению, непереводимый на другие языки. Здесь в чрезвычайно сильных красках передана буря, повергшая Литву в пяти-вековое рабство, превратившая замки и развалины, и трупы в пыль, и души в ничто, и отражен ужас всхлипываний заживо погребенных... Во второй части гимнов представлено видения гения – Исполина, которому Рок судил воскресить из рабства и нежити поникнувшую Литву. В третьей части рисуется уже само воскресение, первая радость почуявших жизнь и хаос в ее содержании и форме.

Гербачевский – мистик до мозга костей, ярый католик, не могущий совместиться ни с одной христианской догмой... Из его мелких произведений ценнее всех своею мистической силою «Гений», «Сфинкс Литвы»... Особое направление приняло в его творчестве проблема «тенденциозного искусства», проблема синтеза «песни» с «долгом». Благодаря своему необыкновенному душевному огню, он и из этой мертвой петли вышел не всегда побежденный. В этом отношении характерна у него книга «Erškėčių vainikas» – «Венок шиповника».

X

Ныне, когда банкрот европейской культуре объявлен во всеуслышание, когда всем стало ясно, что Европа своею культурой жить не может, что она, оставаясь верна себе, может создать лишь худший ад, нежели создала до сих пор, лучшие люди, как России, так и Западной Европы стали все чаще и чаще обращать свои взоры на далекую страну, где растет лотос белый, где песни нежные, где люди молоды...

Литовцы к Индии начали обращаться еще задолго до кризиса европейской культуры. Два самых даровитых литовских поэта

Видунас и Винцас Креве, собирая и исследуя литовские дайны, предания, легенды, не могли не заметить большого сходства с индийским творчеством. Действительно, какое близкое родство, например, Калидассы с дайнами, Тагора с легендами, с современной литовской лирикой! То же настроение, та же нежность, те же волны, то же море... Литовцы уже давно в себе начали откапывать то, к чему Европа в час смерти протянула руки...

Видунас и Креве, черпающие духовную пищу и материал для творчества, оба поклонника одного и того же божества и вместе с тем оба различны до бесконечного.

Видунас, поэт в философии и философ в поэзии, прирожденный мистик и пантеист, в своих философских и поэтических произведениях является убежденным поклонником древне литовской религии. Креве прирожденный вдохновенный язычник в поэзии, чистокровный пантеист. Главнейшие поэтические сочинения Видунаса – трилогии «Тени предков» и «Вечный огонь».

Первая трилогия состоит из пролога «Преддверие», трагедии «Буря», драмы «Не себе люди», и мистерии «Священное пламя», из коих первые два даем в нашем сборнике. «Преддверье» – смысл, резюме всей трилогии. Пустыня, потонувшая в густом тумане, – это Литва, Литва, поверженная в пяти-вековое рабство. Бледный рыцарь – странник Таутвида – первый побег-симптом грядущей жизни, ибо пустыня не всегда мертва и волны не всегда безжизненны... Дайва – светлый Пророк, дух живой Пустыни, вещатель новых расцветов, это тот дух, по мановению которого Пустыня вновь должна стать живою...

Неведомая кручина язвит раны сердца Таутвиды, неведомая тоска привела его в глушь, в забытье, где нет ни воли, ни цепей, ни пророков, где только безмолвное томление.

Долго скитался. Молился долго. Узрел дорассветную зарю – промелькнуло во встрепенувшемся сознании Дайвы...

- Кто ты?.. Кто ты?..

Дай взглянуть в твои очи, дай прикоснуться к твоим светилам – понять твое безмолвие, о, дай, тайный гость, в твоих лучах умирать...

– Дитя! Мало жить мною, мало и постичь меня – надо стать мной... – Ты пришел умереть у ног моих. Дитя, надо заслужить смерть. Отчизна тебя ждет...

Ромуове ждет... Жертвенник священный курится... Иди, иди... Твой путь
Далек! Дитя! Ты луч зажигающийся, расцветающий... Ты вернешься ко мне...
– Дай умереть у ног твоих...

«Преддверие» – таинство жертвоприношения, таинство благословения... Дайва благословила Таутвиду на подвиг, который жизнью зовется... Глас Всевышнего благословил Литву на подвиг, которому вечность имя создаст...

– Внемли, дитя, Гласу Божьему, внемли!

«Буря» – это уже падение души под тяжким крестом, это уже повечерие. Солнце зашло. Небо кровавой зарей перегорело. Последние дары Матери Родимой погасли. Ночь. Ночь. Тучи.

«Буря» – это не только воплощение момента падения Литвы под напором секир крестоносцев, это не только погружение душевных сил в забытье, точно небытие, это трагедия воли, возжелавшей побудить небытие.

«Не себе люди» – пробуждение духа, узрение яви. Все еще мертво, везде сокровенная тайна. Только чуткий слух уловил отдаленную весть... Белизна лица зарумянилась... Дрожь... Что-то грянет!

«Не себе люди» – это воплощение момента, когда порабощенный дух впервые осознает себя, когда раздается первый крик очнувшегося, повисшего над бездной, когда человек не себе почувствовал себя и захотел стать самим собой...

«Священное пламя» – превращение момента пробуждения в вечность. Крик человека, ставшего верным себе, точно зловещий вихрь, проносится по омертвелой стране-отчизне, и вслед за ним мчатся крики миллионов, вопли очнувшийся... В этой мистерии вковано рукой железной сама эпоха воскресения народа.

Вся трилогия сочна пантеистическим мистицизмом, переходящим в древне-литовское «теистическое язычество». Этой чертой еще в гораздо большей степени отличается и вторая трилогия Видунаса «Вечный Огонь», состоящее из пролога – «Песня утренних огней», символических драм «Домашний Огонек», «Ромуове» и «Прислужница Огня» («Vaidilutė») и эпилога «Песня вечерних огней». Эту трилогию, представляющуя из себя

восторженный гимн огню, уходящую в беспредельную глубину времен, необходимо рассматривать как опыт выявления таинственного смысла символов, творящих религиозно-национальное бытие. Для Видунаса вселенная только символ, только преображение некоего Божественного. Да, только зеркало душ. Не знает он ни обыденных явлений жизни, ни времени, ни пространства. Есть нечто Вечное и Преходящее. И Видунас, стремясь постичь вечное, становится вещим, и народные предания, легенды, древний культ огня и жертвоприношения, сопровождаемые песнями, – это самые близкие ступени к случайному, но века чаянному, внутреннему прозрению, к постижению Вещих Знамений...

Дать в нескольких чертах характеристику такого писателя, как Видунас, – нет возможности. Это человек, быть может, один из тех немногих, которым суждено через головы современников протягивать руку грядущим поколениям. Если сравнить творчество Чурляниса, которого только теперь начинают или хотят понимать, если сравнить творчество Балтрушайтиса, которого русские до сих пор не понимают, и Видунаса, если обратить внимание, как они ставят проблему синтеза «доброго» и «прекрасного», как они сообразуются с заложенным в человеке началом целесообразности и цельностью Космической Воли, то невольно думается – не литовцам суждено ли указать путь из тех мертвых тупиков, в которые зашли западно-европейские и художники, и философы...

Литературная деятельность Видунаса началась в девяностых годах прошлого века, но лишь в последний период он ярче всего выделился. Кроме этих трилогий, он написал книгу лирики (сам и на музыку положил), несколько мистерий - драматических сказок и много комедий. Из его философских сочинений, не говоря об их достоинствах, необходимо подчеркнуть: «Проблема современности», «Таинственное величие человека», «Происхождение Рока» и «О культуре духа».

Винцас Креве дебютировал мистической сказкой «Пратьекабудда. Сказка волн святого Ганга», в которой впервые пытался

синтезировать литовские и индийские предания. Затем последовала грандиозная драматизованная поэма «Шарунас, князь Дайнавский», которая есть не только лучшее произведение Креве, но и вообще в литовской литературе. В то время, как Видунас, проникая в тайники душ, черпая материал для творчества в преданиях древности, становится поэтическим мыслителем, Креве, исходя от той же основы творчества, всегда остается только поэтом, скальдом. Поэтому речь у Видунаса урезанная, обрывистая, однобойная, точно стук молота, а Креве легкая, нежная, музыкальная до бесконечности. В «Шарунасе» каждое предложение на протяжении свыше пятисот страниц мелодично, и мелодия для каждого извива мысли своя. Все произведения переплетено песнями, которые могут считаться шедеврами в поэзии. О «Шарунасе» надобно говорить очень много, чтоб сколько-нибудь охарактеризовать его внутреннею ценность. Нечто очень близкое по духу к «Шарунасу» представляют из себя «Преданья старых людей дайнавской страны», только в гораздо меньшем масштабе, из коих одно – «Гильше» мы и помещаем в нашем сборнике. При переводе пришлось пойти на очень большой компромисс, пришлось ритмику изложения приспособлять к русскому языку, благодаря чему, погибло много музыкальности, нежности, благородство литовского оригинала. В русском переводе как-то меньше чувствуется здесь и литовская душа. «Преданья страны Дайнавской», в частности «Гильше», представляют из себя литературно обработанную народную легенду.

Есть часть Литвы, называемая Дзукией, где само наречие литовского языка похоже по музыкальности на бесконечную песню. Природа там какая-то своеобразно-мистическая, люди там какие-то чудные, культурой «нетронутые», живут точно в первобытном состоянии, зато нигде нет таких красивых дайн и преданий, как в Дзукии. Люди там почти поголовно язычники, полны всяких суеверий и верований, для каждого волшебного круга у них своя молитва, каждую работу они сопровождают особым песенным обрядом. Они удивительно бескорыстные, «неспособные к практической жизни», неинтересующиеся материальными

вопросами (живут очень бедно), точно «не от мира сего». Последнее заплатанное сермягище надел тамошний житель – он уже доволен и весел, что изба валится, ему дела нет, первая его забота, чтоб где-нибудь да как-нибудь какую-нибудь пасакудайну... – И «Шарунас», и «Предания» своим рождением обязаны Дзукии. Креве без Дзукии не мыслим. Даже такие вещи, как предлагаемая в нашем сборнике – «Пастух», может быть понята только в связи с Дзукией.

Этот лиризм «Пастуха», этот граничащий с романтизмом мистицизм – это дань самой жизни.

Дзукии и ее преданьям обязан и другой литовский поэт – Людас Гира. Его песни, его драматический фрагмент «Гости», трагедия «Месть», мистерия «На заре» – все это синтезированное народное творчество. О приемах творчества и достижениях распространяться не приходится.

В литовской лирике вполне сложившихся и обрисовавшихся талантов нет. Все только ищущие, все только начинающие прокладывать ходы в тайных лабиринтах. Но и теперь всеже можно наметить кое-какие черты ее.

Главным образом бьет в глаза отсутствие истых парнасцев. Литовцы слишком искренны, слишком одухотворены, чтоб могли примириться с парнасцизмом. Даже стихотворений у литовских лириков немного – все песни. Основная черта их, как и отчасти и дайн, космичность настроения и контурность построения. Правда, есть и романтики, старого зеркала, но они доживают свои дни, есть еще и более старого закала люди, но с ними еще хуже.

Конкретно говорить о путях и достижениях литовской лирики очень трудно, так как к существующим течениям в мире она ни к одному не примыкает, а своя поэтическая методика еще как следует не разработана. Единственное, что необходимо подчеркнуть, это стремление к действенности. В этом отношении большинство следует за Балтрушайтисом, которому, очевидно, пал, очевидно, тот же жребий в поэзии, что и Канту в философии,

то-есть он с собой принес совершенно новый критерий поэзии. В намеках, в мимолетных чертах, в скованности выражения и скупости слов, в дивном сплетении образов вылить как можно более действия – это общее стремление большинства литовских лириков. Как к этому каждый из них в отдельности стремится – пока они еще достаточно не обособились – еще трудно разграничить. Можно говорить только о напевах, но не об элементах лирики.* Можно рассуждать об ее внутреннем достоинстве, но это всецело в обязанности каждого читателя.

PUOTA MARO METU

Dėlei „Pirmojo baro"

Nors „Pirmasai baras" jau senokai išvarytas ir aprėpė plačią šalį, ir žmonės jį palankiai sutiko, bet spauda dar ir iki šios dienos slepia jį.

O dėl „Baro" žodis plačiai tartina. „Baras" pasaulį išvydo metu, kai aplink Vilnių tratėjo kanuolės ir kalnai drebėjo, ir jojo gimimas buvo didelė šventė. Buvo kažkaip nepaprasta ir keista. Metas buvo sunkus. Kiekvieno dvasioj buvo šiušu ir nejauku. „Baras" išėjo ir tarė: reikia dainuoti. Keistas buvo naujagimis: matėme pazaringą dangų, girdėjome kanuolių siutimą, žiūrėjome į naujagimį ir juokėmės! Ir dabar, kai mūsų gyvenime sumišimas viršiausias, kai dirgsniai įtempti iki paskutinio ir jėgos pašėlusios nerias, – aš noriu būti su daina.

Ir tegu būna
Puota Maro Metu,
ir per ją daina ir atpirkimas.

„Baras" mūsų skurdžioj literatūroj ne vien evoliucija, tai jau daugiau revoliucija.

Pastatyta kryžius seniems: sentimentalizmui, romantizmui, ultrarealizmui, kūno manijai, pilietiškumui, agitavimams. Pirmsyk pas mus bandyta nublokšti anų svetimų *-izmų* ir *-umų* jungą ir būti ištikimais sau, atsikratyti netikėto vėjo užmestų manijų ir pagarbint Lietuvišką Dainą. Lietuviai – tauta, kuri dainuoja, lietuvių dvasiai realizmas svetimas; realizmas, kaipo literatūros

mokykla, kaipo priemonė minčių įvaizdinio, realizmas ne kuriamojo pergyvenimo atžvilgio.

Tosios senos tiesos – plačiai žinoma. Lietuvio psichika pasižymi dvasios visybe. Tokia gausybė po visą šalį dvasios dainų ir pasakų, ir padavimų, kurios dvasios lyties atveju reiškia pilną tapatybę, liudija visuotinio kūrimo įvyktį. Dainos pasižymi formos tobulybe, santaros pilnumu. Tai jas gretina su senovės elinų kūrimu; kitos skirtinosios dainų savybės ir man nepilnai aiškios, bet viena galiu tikrinti griežtai:

Lietuvių tautos kūrimas netelpa nė po vienu Vakarų ar Rytų šalies stogu – pradedant klasicizmu, baigiant simbolizmu ar akmeizmu.

Lietuvių dainos reiškia naujo kūrimo lyties esimą. Toliau. Pavyzdžiui, esimas, iš vienos pusės, Čiurlionies, Baltrušaičio, Varno, Zikaro (paveiksl.) ir daugelio pradžininkų – reiškia: lietuvių kuriamoji [lytis] eina skyrium nuo kaimynų.

Anie paminėtieji vyrai, būdami tarpu savęs tokios pačios dvasios lyties, nei su Rytais, nei su Vakarais nieko bendra neturi.

Tat įvykį laikysime įvykiu.

* * *

Pirmoji „Baro" žymė, kur metas į akis, – lyrika.

Pradedant visų jauniausiais Zigmu Gėle, Baliu Sruoga, siekiant ir senių, ir Krėvę, kylant į Zaratustrą, į Tagorą – veidas vienas: Daina.

Merdinčio Bytauto paveikslas: „Bučiuoju visus!" Ir šalia Varno paveikslai: judra, chaosas, verpetai pašėlę, kryžiai ir švitrėjimo sargai, simboliai...

Ir ilga pjovėjų eilė, ir sunki, sultinga gėlių karūna ties ja!

Lietuvis turi dainuoti ir mirdamas mylėti pasaulį!

Bočiai prosenoliai kiekvieną savo žygį lydėjo daina, ir kiekvienas gyvenimo įvykis buvo jiems ne dainos daiktas-objektas, bet tiktai pasispiriamasai taškas kurti nuosavam dvasios pasauliui.

7. 710

Tai charakteringoji žmonių kūrimo žymė.

Ima atskirus gyvenimo vaizdus-įvykius, sintetina juos, derina, harmonizuoja – ir daro realių vaizdų realią pergyvenimuose ir realią išvidiniame pasaulyj santarą, harmoniją. O gal realią ir objektiniame pasaulyj, tik įkvėpimo valandą vidujiniu regėjimu įžliebiamą!

Tatai charakteringoji žymė Čiurlionies ir Baltrušaičio kūrimo. Tatai lietuvybės žymė. Tatai senasai S. Čiurlionie[nė]s pasakymas: „Realizmas svetimas lietuvių dvasiai" – realizmas, kaip jis oficialių recenzentų ir akademikų suprantamas, stojasi kūnu.

Ir dar viena.

Nėra Čiurlionies nė vieno paveikslo, nėra Baltrušaičio nė vienos giesmės, kad nebūtų sukauptas visas pasaulis, visa visuma. Ir nėra seniausios žmonių dainos, kuri nepasižymėtų visybe. Žmonių daina – nuostabus vardų audeklas: iš vieno centro bėga ratu tolyn, apčiuopia visą gyvenimą ir visumą, paskui dar galingesne pajėga grįžta iš beribių, iš dausų į tą patį centrą, į žmogų.

Aš pasakytau:

Vardų santaros kosmiškumas – lietuvybės ir turinys, ir lytis.

Per visus pasaulio amžius ir pas visas žemės tautas menas siekė tik vieno uždavinio: gyvendinti veiksmą! Meno buvimas tik veikmės buvimu tepateisinamas! Mene sukaupta potencinė kuriamoji energija, kuri teurgijos dalininke stojasi ve[i]ksme!

Visos pasaulio meno pakraipos ir srovės, vengiančios šios savybės, bankrutavo, bankrutuoja ir bankrutuos!

Didžiausias nuopelnas simbolizmo bei akmeizmo – radimas naujo metodo veikmei gyvendinti.

Lietuvių žmonių dainos – tai ne simbolizmas ir ne akmeizmas, tai kosmiška vaizdų santara ir, kaipo tokia, galingiausia energijos veiksmės kaupėja.

Kadangi viena iš būtiniausiųjų dvasios savybių – lyrizmas ir realusai misticizmas, tat aš manau: lietuvių lyrikai pasaulyj lemta garbinga rolė, gal garbingesnė negu šiaurės eposui!

* * *

„Pirmojo baro" branduolys – Vinco Krėvės „Skerdžius" ir S. Čiurlionienės „Jūra". Dėl manęs – tai tobuliausieji visos lietuvių literatūros raštai. Krėvės du senuoju dalyku „Šarūną" ir „Dainavos šalies padavimus" aš labai myliu, jie yra labai gražūs ir gilūs, bet aš juose jaučiu daugiau lietuvio dūšios skaidymą, analizą, dalimis plėšymą, o „Skerdžius" dėl manęs yra jau – gilus, gyvas sintezis. „Šarūnas" ir „Padavimai" – be galo puikus raštas audeklo, tik tame rašte nėra bendros metmenos, nėra bendro siūlo. „Skerdžius" – iš paviršiaus nuolaidesnis ir statesnis, bet viduj kur kas plačiau sunertas. „Skerdžiuj" vykinta vyriausiasai lietuvių dailės uždavinys: Kosmiškosios Santaros, kaipo lyties, ir reališkojo misticizmo, kaipo turinio, sintetinimo problema. Čia jau atsieina prisipažinti: čia jau yra gretinimasis su rusų mistiškuoju anarchizmu, nors nuo to lietuviškumas nė kiek nenukentėjo. Šitoji savybė (mistiškasai anarchizmas) dar ryškesnė S. Čiurlionienės „Jūroje" ir St. Šilingo „Dainoje".

„Jūra" – savo vaizdų pynimu, iškėlimu meno objekto, pačiu priėjimu prie jo – labai, labai daug bendro [turi] su indų dainiumi Tagoru, o „Jūra" parašyta 1908 metais, tai yra kad Tagoro ne tik Čiurlionienė, bet ir visa Europa dar nepažino. Šitasai įvykis pasako labai daug. Tagoras – ištikimas Indijos sūnus. Ir visą jisai savo amžių kaujas su forma, ir forma sunkia letena smaugia jo poezijos grakštumą. Tagoras nei lyrikoj, nei dramose sintezio formos ir turinio nepasiekė. Taip garbinamosios „eilės prozoje" ir drama – per sunki našta Tagoro dūšios lakumui. Žodis – per sunkus balastas. Tagoras turėtų pramanyti naują lyrikos formą ar bent savo pergyvenimus teveržti mimika. Čiurlionienė, būdama tos pačios dvasios lyties, pasekė Ibseno keliu: išvydo saulę ir nusigręžė nuo jos. Būdama lyriško kraujo, griebėsi epiškų priemonių. Ir formos bei turinio sintezis jai nusisekė kur kas labiau negu Tagorui. „Jūra" savo estetiškąja verte ir istoriškąja prasme – nė kiek ne žemiau „Gitandžali" – apie tai šnekėt nėra reikalo.

To paties pobūdžio ir Stasio Šilingo „Dainų genezis". Tik jis kur kas netobulesnis. Kūrėjas kuriamą valandą privalo būti ir kūrimu apjakęs beprotis, ir šaltaprotis gnoseologas. Sutariant šiem dviem gaivalam, gimsta didi žygiai. Šilingas, rašydamas savo dainą, pirmuoju buvo, bet antruoju – nepilnai. Jis nežinojo, nė kur jis eina, ko jis nori. Kitaip – vaizdų simfonija nebūtų tapusi išaižyta aforizmais, protavimais, su vaizdija sugyvenančiais kaip ledas su ugnimi. Žinoma, aš nemanau, kad šitas mano pasakymas sumažintų to vyro nuopelną. [Prie] šio kūrimo prišlyja ir ketvirtasai „Baro" šulas – Šeinius. Tai irgi beveik mistiškasai anarchistas. Tik jo dar ne toks galingas balsas, ne toks ryškus *Aš*. Šeiniaus ranka, kaipo darbininko, užsimojus plačiai, bet visa dreba. Šeinius išėjo į aukštus kalnus ir apsvaigo nuo aukštybės melsvumos – dar nepratęs siaurais takais ties bedugne slankiot. „Baro" „grynoji lyrika" bendru maštabu kur kas žemesnė už „Baro" „eposą". Visi „Baro" poetai, kaip ir apskritai Lietuvos be išimčių, negana rimtai savo eiles rašo. Pasidavę įkvėpimui ir įsismaginimui, sustot ir apsidairyt nenori. Nenori vaizdų suderint, sukomponuot...

Šia nuodėme daugiausia yra nusidėjęs Balys Sruoga. Juk pasakyti, pavyzdžiui:

Virkdau smuiką raudoje,
O *dangus dainoms nuklotas*
Taip *ir švaistosi joje.*

Arba:

Aš vienas keliausiu
Ir kelio neklausiu:
Žvaigždynas – tai *kelias, dangus – tai godelė manoji žydri...*

Skaitai žmogus ir stebies: dainius, parašęs „Supasi lapai", „Pjovėją", iki tokių daiktų įsigudrina prisidainuoti! Nusideda ir Čiurlionienė, ir Adomas Juodasai, ir Binkis, ir kiti. „Baro" lyrikų aiškaus veido nesimato. Žymu tik: pakilo irties prieš marias nauji plaukėjai. Kas jie tokie, kur jie plaukia – pro gausią ūkaną neįžiūrėsi.

* * *

Viena iš stambiausių „Baro" redakcijos paklaidų – tai Balio Sruogos straipsnio „Po velėna pumpurėlis" patalpinimas. Tasai straipsnis, nekalbant apie jo absoliutinę vertę, yra jau ne kūrimas – tai yra prisitaikymas. „Baras" gi privalo būti kūrėjas. „Baras" privalo kalbėti ne apie kokį, bet apie kiekį. „Baras" privalo tarti ne „apie ką", bet tiktai „ką".

* * *

Turiu dar pabrėžti.

Amerikos laikraščiuose tilpo Bulotienės straipsnis, kur ji, nerdamos ironizuoti, išvadina barininkus „gintarine inteligentija". Aš visai suprantu, kad nutautusi rusė Bulotienė priešinas lietuvių tautos kuriamai kultūrai, kad su mielu noru matytų kultūriškai nutautusius kultūros lietuvius (juk ne veltui su tokiuo džiaugsmu jinai prisimena penktus metus, kai rusiškos kultūros gaivas Lietuvoj buvo visų stipriausias!), bet aš stebiuos, kad lietuvių laikraščiai tokiuos straipsnius randa talpintina.

Mums dabar kaip tik metas nusikratyti svetimosios kultūros jungą. Gana jau mums oblomovščinų, bogoborčestvų, andrejevščinų-arcybaševščinų, dyročnikų, peredonovščinų! Tegyvuoja Lietuviška Daina!

Ir Bulotienės mestąją pirštinę aš pakeliu:

Valio Barininkų Gintarinė inteligentija!

ŽEMĖS DAINIUI –
EMILIUI VERHARNUI –
ŽMOGUI

Sukako metai, kaip mirė dainius, visą savo audringą gyvenimą stovėjęs ant rubežiaus dabarties ir amžinasties, iškilęs iš šiokios dienos verpetų, veiduose praeivių, elgetų, valkatų ir įkvėptųjų svajotojų įžiūrėjęs naujos šventės apyaušrį, ir alkanose lygumose, ir banguojančioje plaukiančioje minioje, ir dieviškuose kalnų tylybės tyriuose – girdėjęs aidijas bočių žygių ir posmavęs iš slėpiningų aidijų įstabias giesmes dabarties įamžinimui ir amžinasties pagarbinimui...

Verharnas – Žemės Sūnus, ir nėra nė vienos jo dainos, nė vienos jo giesmės, kuri nebūtų gimusi iš žemės meilės, iš josios pasiilgimo aimanos, kuri nebūtų jai ir iš jos.

Verharnas neapčiuopiamai, nesuvokiamai, kartais nesuprantamai mylėjo Žemę-motiną, ir toji meilė, tasai aklas krupulingas virpėjimas jonpi kas minutę, kas mirksnį davė galės jam nujausti ir iškelti tąsias vėliavas, tąsias karūnas, kurių pasaulis priėjo tik per ilgus žiaurius kraujo metus mirties keliais...

Menant Verharną, visuomet prisimena trys jo garsūs žygiai – jo „Aušros", jo „Maištas", jo „Tunelis".

Tie veikalai nėra gal visų tobuliausi, tiktai jie žymūs kaipo šviesūs pirmtakūnai tųjų godonių, kurias pasaulis, kurias gyvenimas patsai iškėlė ir kurių kūnijime vieninteli kelią iš šios dienos chaoso žmonės temato.

Iš tikrųjų „Aušroje" nujausta, nusakyta didysai pasaulio karas, pirmsyk pasaulio poezijoj dainuota pergalėto ir pergalėtojo lygybė, pirmsyk iškelta, kad draug su milžinais ir karžygiais pasaulio istoriją kuria ir elgetos, valkatos, klajūnai. Ir šioj idėjoj yra gilesnė vidujinė tiesa: tiesa kilimo dieviškosios kibirkšties iš vieno kudmento ir josios degimo ir pasišventusiems, ir pabaldūnams pakurstant.

Ir pranašingumas – ne tiktai „Aušroje". Ir „Maištas", ir „Tunelis", ir „Vėjui pagarbint", ir „Miestai ir laukai", ir „Auksas", ir „Lježo karžygiai" – visur visur išėjęs iš giliosios dabarties slėpiningų rytojų siekia, rytojų, kurio ir drasesnieji iš šio pasaulio pakeleivių godot neišdrįsta.

Pradėjęs nuo žmogaus darbų, visą savo gyvenimą juos telydėjęs, ir baigia savo kelionę žmogaus žygiu.

Iš dulkės esi – į dulkę pavirsi – bet tie žmogaus [darbai], kurie yra kilę iš žemės, kurie įamžino žemės buvimą ir žmogaus klestėjimą, kurie įstabion pasakon supynė ir žemės dulkes, ir akimirksnio žmogybę, ir amžinybės žvaigždžių žydrėjimos – tieji darbai žino tik vienui vieną galę.

Būti!

MARGALIO „AŠARĖLĖS“

Margalis. „Ašarėlės“ – naujausios dainos.
Kaunas, 1918. 25 p.

Priimamoji lyrika privalo [būti] žymima: įkvėpimu, kuriuo jinai gimsta, ir tam tikru dvasios judėjimo reiškimo tobulumu, tikriau, lyties turiniu atitikimu. Be to neapsieinama.

Įkvėpimas nėra kokia nežemiška esybė – dangiška paukštė, aplankanti dainių kartkartėmis. Tai yra tam tikras dvasios stovis, kuriamos energijos judėjimas, gimdytas tam tikrų psichofizikos, fiziologijos aplinkybių, iškilęs tam tikrų dvasios paraginimų dėka. Tųjų paraginimų apčiuopiamos lytys esti nelyginant įvairios; jų gi vyriausioji, vainikas, – ekstazė.

Kūrimo eiga – nesąmoninga, joje kūrėjo budrioji Sąmonė nedalyvauja. Ir kaip gyvenimas rodo – tik tųjų dainių veikalai esti tobuli, kurie tarsi pasigeri dainuojamuoju daiktu, patys pasigeria ir kitus savo sielos muzika nugirdo.

Margalio „Ašarėlės“ (kaip ir visa jo senesnioji poezija) – neraudotos; Margalis, jas rašydamas, buvo blaivus ir sąmoningas, jis žinojo ką sakąs, ką darąs, už kiekvieną mintį jis šiandieną prieš bet kokį teismą atsakyti gali. Užtatai „Ašarėlių“ knygutėje nei vienos, nei kitos lyrikos žemės nėra; eilės – ne įkvėpimo gimdytos, visos sausos, šaltos, kietos, agituotinės; motyvai – seni, seniai nuvalkioti, seniai nusibodę; poezijos priemonės – ne ryškios, ne naujos, ne savo, tik skolintos, pasisavintos. Ir visa nėra lyrika, nėra poezija.

... Atgaivint *sparnuotą viltį,*
Kad *jie glaustųsi vienybėn*
Ir *vergijai laužtų iltį.*
Mano *„celka"*, mano liūdną,
Kur kalėjos jaunos dienos
Su manim lyg atsiduso,
Tartum jos suskaudo sienos...
p. 4

... Iš *akių išspaudę šlaką...*
- - - - - - - - - - - - - - - - -
... Tartum mano su tėvyne
Širdį amžinai suėmė...
p. 4

Arba:

... Neverk, mergužėle, auš ramybės laikas!
Dievui laiminant bernelis grįš garbus ir sveikas.
Po vargo naudingai tėvynei triusėti (?!)
Tave glausti prie krutinės ir karštai mylėti (!)
p. 7, rašyba autoriaus

Garbingai gimusių šeimynoj viskas tvarkoj:

Dievas palaimins –
Bernelis parjos...
Tėvynei ir laimei –
Garbė visados...

Dėl lyties su turiniu suderinimo irgi kalbėt neatsieina.

Rašo apie tėvynės vargus skundą, lementaciją, jaunimui apie dorą pamokslus, griaudinimą.

... Amžinai slenka, juntu ranką
Ant savęs gelžinę!
Oi, vaikučiai, kaip apkarto man ir jums liktinė!
- -
... Man *dejuojant, aimanuojant*
Niekas neišeina –
Kruvina *dalelė mano vis neatsimaino!*
p. 8

Lyg ir satyra būtų. Bet kad ir ne – „niekas neišeina".

Tų pačių eilių tąsoj:

Vyresnieji ir jaunieji
Pamylės dorybę,
Ir apginsim tavo vardą, triūsą ir skaistybę.

p. 9

Pavyzdžiai ryškūs.

Didi dainiai (Adomas Mickevičius, Vitmenas, Verharnas, Šileris, Ševčenka) iš pilietinių motyvų daro maną dar svaigesnę, kelia balsą dar tvirtesnį – jie visų pirma yra dainiai ir paskui – jau ko norit – piliečiai, galvotojai, kovotojai ir t. t.

Kaip rusai sako:

Poeta gali ir nebūti,
bet piliečiu būt turi.

Žinoma, geriau poetu nebūti.

Margalio kompozicija, kalba, rimai, ritmas – nepateisinama, visokių niekniekių iš „mažrusiškos" kalbos vertimai – neatleistina.

SKOLASTIKOS IR LIMONADO TEMA

„Brėkšta" – M. Vaitkaus poema.
„Sielos sparnai" – Petro Biržio eilių rinkinys

Eilių eilės eilėmis eiliuojamos apie sparnus, kurie skrist nė nemano. Ir apie tai, kaip vienas vyras kitam vyrui, atsiprašant, veidą sukūlė, ir kas jiems iš to išėjo. Jiem abiem ir kitiem. Ir keista, ir nuostabi laimės istorija šitame „markatnumų" pasauly – ir prasimanymai.

Širdis vis neranda ramumo,
Jai kardą tik smeigia visi.
Siel. sp., p. 47

Vargšę širdį smaigsto ne tik gimnazistai sienose, bet ir kur kitur, tačiau kai kada ji būna ir linksmesnė:

Bernužėli! Juk tas miškas,
Gėlės, bitės, tiesiog viskas
Su manim nešnekučiuoja.
Širdies skausmą tik matuoja –
p. 46

Visuotina mobilizacija ir taisyklingai parinkti maistai – visuomenės ramybės tikslus laidavimas. Aišku,

Ir širdį man taip surakino
Skausmai! Ašarėlės patvino...
p. 34

Juk ir sielą apkabinę,
Pameilavę man krūtinę ir t. t.
p. 5

Gal patenkins jauną širdį,
Kuri tuos akordus girdi...
p. 3

... Jautrioji krūtinė
Tąsyk nurimtų... Jausmąi susipynę
Gimbomis... ir t. t.
p. 6

Plaukia tykiai debesėliai,
O upelis juos vingiuotas
Glebia spaudžia taip karštai.
p. 30

Žiūrėk, lietuvi, kad širdis
Gyvent viltimi nenustotų...
p. 32

Už tai kėlėm iš letargo, –

Mylim tėviškę!..
Okupavo mus kaimynas
Ne svetys – Vokietija!
„Bet visi šitie šarančiai
Mums nebaisūs pagalios...
p. 4

Priimkit tremtinį našlaitį,
Sutiksiu pėsčias eiti.
p. 43

Paskutinį sudiev tau sakydams,
Ašarėlėms blakstienas mirkydams...
p. 48

Ir tyliai snauduolės lakštutės,
Kai meiliai krūmely dainavo...
p. 49

Kartais širdis taip nudžiunga,
Į bedugnę bruka jungą...
p. 55

Atsigulsime greta
Su tėveliais, su savais,
Ir datelė palikta
Apkabins savais sparnais.
p. 62

Pas kryžių ant kalno
Sėdėjau, sėdėjau ilgai,
Mačiau lyg ant delno,
Pakalnėn kaip ėjo vilkai.
p. 67

Vilkai pasibaidę nuo kalno ir pakalnėn nuropojo. Pakaks, pakaks. Jeigu kas iki šiol netikėjo, kad poezija, anot Deržavino, yra vasaros šaltas limonadas, tai dabar gali lengvai įsitikinti. Nors, tiesa, mums dabar žiema, ir limonadui cukraus vietoj vartojamas sacharinas – ersatz, tačiau teisybė arba poezija – arba dar kartą teisybė ir iš šaukšto gelmių išplauks visumet į paviršių. O limonadas toks daiktas, kurį įvertinti galima tik jį paragavus, kol jis stikliny kliuksi – jo savybių nežymiu. O „Sielos sparnų" ir įvertint nereikia.

Su Petro Biržio Liudiškiečio „sielos sparnais" labai energingai ir gana sėkmingai konkuruoja M. Vaitkaus poema „Brėkšta".

Kaip blizga jų akys! O linksmos jų kalbos!
Žodeliai lakioja lyg dalbos.
Brėkšta, p. 23

Mano nuomone, čia reikėtų pasakyti vietoj dalbos – basliai, – nes tas žodis labiau prasiplatinęs, ir vaizdas ryškesnis būtų.

Ant juodbėrio žirgo, tamsus lyg naktis <...>
Valdovai! Sugrįžo jaunasis Montrimas –
Pavasario mielas dvelkimas! <...>
„Valio didžiavyri!" Ir jungiasi aidas,
Kurs skraido po pilį palaidas, –
p. 9

nelyginant drigantas, nusitraukęs nuo saito. O šit ir galingo skausmo aprašymas, skausmo, kuris nulemia visą didvyrio gyvenimą:

Dar skausmas tebsmaugia. Jis kaujas su juo.
Palinko kilnusis stomuo.
Ir veržias idėjos iš vyro krūtinės,
Tarytum upelis ištvinęs:
„Tylute, Tylute, mylėjau tave
Giliausiąja jausmo srove...
Vilties įstabioji žvaigždė man blizgėjo –
Ji dyviną laimę uždėjo.
Nūn viskas pražuvę. Užgeso viltis.
Vien mintys tenai benuskris;
Ir jausmas ten veršis nekaltas, o šiltas".

p. 16

Arba atneša iš kovos lauko sužeistuosius kunigaikščio pilin:

Įjojo būrys nudulkėjęs į kiemą,
Tarytumei snieginas žiemą.
Nubėgo Tylutė žemyn tekina.
„Tėveli! aš jau nebviena!"
Rimgaila bučiuoja jos baltąją kaktą
Ir sako: „Dukryte, duokš raktą!
Greičiau reiks Mantrimas įnešt kambarin.
Tu, Sabali, liaukis! šalin".

Dievaž, iš tikrųjų taip tenai ir parašyta.

Pagijęs Mantrimas jai ačiū pasakė.
Oi, kaip jos širdelė tad plakė.

p. 23

Iš ko ko, bet iš M. Vaitkaus tokių dalykų niekas nesitikėjo. Jeigu autoriui taip rūpi krikščionybės idėja kelt ir eiles rašyt – tegu dirba sau sveikas. Tiktai visai be reikalo tuomet raštus poemomis vadinti. Žalvarnis, pavyzdžiui, vietoj poemų šventąsias giesmes „kantičkoms" rašo. Ir gerai daro – darbas reikalingas. Poemoj – jokio psichologinio ūgio, jokio aprašomųjų daiktų pažinimo, jokio gražaus pasakymo. Visur kyšo nuobodi tendencija iki pakyrumo.

Tokios literatūros jau pakankamai sočiai turime. Nebe tie laikai, kad sektųs taip lengvai praleisti tokie mūsų literatūros reiškiniai. Skolastikos jau nebeatgaivinsi – mes esame gyvi. Jei

literatūra nieko naujo, gražaus, gyvo neduoda, tai apie negyvėlius mes nenorim ir girdėt. Tuomet geriau viskam pastatyti juodą kryžių, negu tiesiant pasiilgusias rankas laimingai mirusius kibinti.

P. S. Iš tikrų šaltinių teko patirti, kad mūsų pavėlavęs kritikas Jakštas didžiai sunkiai susigriaudinęs dekadentomanijos liga. Kiekvienoj kryžkelėj jis prisispyręs kovoja su dekadentizmo malūnais. Taip antai kiekvieną reiškinį, kuris, jo supratimu, nėra „dekadentiškas", jis pasiryžęs į devynias padanges pakelti. Kas netiki, gali lengvai įsitikinti, paskaitęs paskutinį „Draugijos" numerį, kur „Brėkštos" *ersatz* genijų Jakštas iškėlė aukščiau „Iliados" ir „Odisėjos" heroizmo, o „Sielos sparnus" – tai beveik mūsų mūzos skaistybe. Visokios rūšies „cnatų" esama pasauly!

ČEKŲ LITERATŪROS ISTORIJOS TRUPINIAI

Čekų kultūra, viena įstabiausiųjų naujų atbundančių tautų, palyginti su kitų slavų kultūra, yra seniausia ir, rasit, gražiausia.

Žymiųjų, tautos dvasią reiškiančių kultūros davinių turim jau iš X amžio. Čekų kuriamos valios reiškinys – dešimtojo amžio eposas „Aleksandres" jau pasikėlė į aukštos kultūros laipsnį. Tasai eposas reikia laikyti ne tik pirmu čekų literatūros veikalu, bet jau ir kultūros ūgio vaisium. Iš viduramžio istorijos periodo reikia pažymėti XIV šimtmečio filosofas Tomàš Štytnélio, kuris, kurdamas Katalikų tikybos dvasioje, gelmėse jau kūrė reformatorybės vėtros sūkurį.

Ta vėtra, toji ugnis atėjo, baigiantis XIV ir prasidedant penkioliktajam šimtmečiui, būtent atėjo Jonas Husas (1369–1415), tasai religinis revoliucininkas. Huso laikais čekų tautinis bruzdėjimas pasiekė aukščiausiojo laipsnio. Iš tautinių laimėjimų visų svarbiausias tasai įvykis, kad tuomet buvo išleista dekretas, kurio buvo nustatyta tvarka Pragos universiteto reikalams.

Pirma buvęs čekų ir vokiečių universitetas; o Gutenberge išleistu dekretu Pragos universite čekai gavo 3 balsus ir vokiečiai – 1.

Tuomet vokiečiai atsiskyrė ir ėmė kurtis sau universitetų Vienoj, Magdeburge ir t.t.

Tolimesnis husininkų judėjimas buvo ne vien tiktai tautinis religinis, bet virto ir socialinis, tačiau rišės tampriai su religiniu,

nes $^{1}/_{3}$ žemės buvo dvasininkų rankose. Šiuo atžvilgiu Čekų renesansas žymimas tomis pat žymėmis, kaip ir Vokiečių.

Čekų renesanso darbuotojas sudarė tam tikrą sąjungą, kurios gyvenimo laikotarpis čekų istorijoj įgavo tam tikrą vardą: „Čekų brolių era". Visų labiausia yra pasižymėjęs *Petras Chelčickis*, kurio pažiūros sektųs nustatyti krikščioniškuoju anarchizmu. Pažymėtina, kad jisai skelbė tuos obalsius, kuriuos mūsų laikais taip iškilniai pražydino Liūtas Tolstojus. Būtent Chelčickis buvo griežtas karo priešininkas, nepripažino prekybos, protestuodamas prieš spekuliaciją, atmetė dvasininkų reikalą. Pažymėtina, kad Renesanso laikais čekuose visos knygos buvo gaminamos nebe lotynų, tik čekų kalba. Net ir Biblija buvo vėl gražiai pavyzdingai į čekų kalbą išversta iš naujo.

Prie čekų bruzdėjimo prisidėjo ir žymesniųjų dvasininkų asmenų, kaip antai: *Jonas Amos Komenskis*, pasaulinėj literatūroj žinomas – *Comenius*, parašęs „Orbis sensualium pictus", „Janua linguarum reserata" ir čekų kalba „Labirint mira – rai serca". Tačiau, lygiai taip stipriai, kaip augo ir kėlės čekų tautinis, socialinis, religinis, revoliucinis judėjimas, lygiai greitai ir stipriai ėmė plėstis ir reakcija. Mirštančio *Komenskio* žodžiai, kuriais ir šio milžiniško karo metu čekai vadavos ir tikėjo, buvo šventai pranašingi: „Tikiu Dievu, kad prabėgus rūstybės Vėtrai, kuri už mūsų nuodėmes ant mūsų galvų krito, Valstybės Valdžią savo reikalams vėl tu įgausi, čekų tauta!"

Tačiau juodos reakcijos bangos veikiai užliejo visą čekų judėjimą. Reakcija vėl ėjo religiniu, socialistiniu ir nutautinimo keliu. Visi laimėjimai viens po kito buvo paglemžiami. Galutinį smūgį čekai išgyveno 1620 m. Beloj Gore [Byla Horos] kovai pasibaigus ir husininkų galiai žlugus, kai visa vadovybė atiteko jėzuitų rankoms – vokiečiams. Prasidėjo čekų darbuotojų bajorijos persekiojimas. Vien 1621 m. išžudyta Pragoj 27 čekų žymiausi darbuotojai. Į iššaudytų čekų šeimynų vietas buvo atgabenami vokiečių bajorai, išsodinami čekų žemėse, kur jie varė žiauriausį priespaudos ir vokietinimo darbą. Jėzuitai tuojau griebės naikinti čekų knygas, tiesa, ne todėl, kad jos čekiškos,

bet todėl, kad, jėzuitų supratimu, jos buvusios visos atskalūnų dvasios prisisunkusios. Vienas tiktai jėzuitas *Konijašas* sudegino daugiau kaip šešias dešimtis tūkstančių egzempliorių. O tokių Konijašų per du su puse šimtmečių buvo aibės. Taigi iš gausingiausios čekų literatūros nebeliko nieko. Jėzuitai, kad patenkintų nors kiek žmonių dvasios alkį, leido irgi čekų kalba knygelių; tos knygelės buvo žinomos apie pragaro kančias, apie velnių savybes, apie skaistyklos privalumus ir t. t. Užgujus visa talentinga ir giedra paėmė viršų visa, kas sukempėję ir negyva, skolastika ir merdėjimas. Baigiantis XVIII šimtmečiui, čekų iš trijų milijonų gyventojų buvo belikę vos aštuoni šimtai tūkstančių. Ne veltui šis periodas čekų istorijoj vadinamas *Černa tma* – juoda ūkana. Net didžiausieji čekų patriotai netikėjo, kad čekai begalėtų kada beatgyti. Pavyzdžiui, garsusai filologas *Jos Dobrovskis* rašė čekų kalbos gramatiką ne tam, kad ji būtų gyvenime reikalinga, bet todėl, kad čekų tautos liktų nors kokia atmintis pasauliui.

Tačiau XIX šimtmečio pradžioj čekai ėmė gaivintis. Pat pradžioj rados vos keletas darbininkų, kurie paėmė tikslu eit ir pakelt čekų tautą. Prasidėjo nelyginant kažkoksai apaštalavimas į sodžių, iš trobelės į trobelę. Ėjo čekas ir skelbė atsikėlimo žodį savo pavargusiems broliams. To laiko pirmųjų čekų darbuotojų reikia pažymėti *Jos Jungmanas*, viso judėjimo centras. Pirmieji čekų atsikėlimo skelbėjai griebės ypatingos priemonės. Norėdami iškelti čekų kultūros senumą, aukštumą, gražumą, stiprumą, sumanė ir parašė pergamente čekų senovės kalba eposą ir paleido jį, sakydama gilios senovės liekaną. Imitacija ar „provokacija" buvo taip tiksliai padaryta, jog ilgus metus visa Europa to eposo senobingumą pripažino ir jo grožybe džiaugėsi. Nėra ir kalbos, kad tokio „daikto" „atradimas" turėjo ypatingos galios, sunykusią čekų tautą bežadinant. Kai čekų tauta buvo jau pakirdusi, mokslininkai ėmė abejoti dėl eposo tikrumo. Ir prieš Masariką, išrodžiusį, kad tai yra ne senovės dalykas, pasikėlė didžiausia visuomenės pasipiktinimo vėtra, beveik kaip prieš tėvynės išgamą.

Čekų tautinis teatras prasidėjo XVIII šimtmečio pabaigoj. Ypatingai daug nusvėrė čekų atsikėlimui *F. Palackis*, parašęs tautos istoriją, vieną žymiausių mokslo veikalų XIX šimtmečio Europoj. Pradžioj XIX [amžiaus] pradeda atgyti ir sparčiai augt čekų *literatūra*. Ateina žymūs poetai: *K. Hynek Macha*, ugninio temperamento baironinkas (poema *May*) *Fr. L. Čelakovskis*, ir įkvėpimą ėmęs tautos dainose ir reiškęs tautos dvasią; pagaliau *Karel Harlyčekas Borovskis*, poetas revoliucininkas, ištremtas, džiova miręs. Pasižymėjęs savo aštriomis satyromis. Ypatingai stipri satyra – tai Vladimiro Krikšto parodija.

XIX šimtmečiui besibaigiant, iškyla visa eilė įžymių čekų poetų ir rašytojų. Dramos srity *Tylis Kliepera*, beletristikos (romanai) srity *Božena Nemcova*. Tautinio eposo srity *Svatoplukas*, čekas, savo veikaluose gana vaisingai visuomenines vokenas (idėjas) sintetinęs. Lyrikoj – *Jonas Neruda* ir pagaliau *Jaroslavas Vrchlickis*, buvo pristatytas Nobelio premijai gaut ir nesurojęs gauti – pasimiręs.

Tatai literatūra vakar dienos. Šiandieninė moderningoji literatūra įžymi savo laimėjimais. Šios dienos čekų literatūros aukštybė – *Otokaras Bržezina*, vienas didžiausių mistininkų, rasit, visame pasauly, pristatytas Nobelio premijai gauti. Įžymus taip pat moderningas lyrikas *Antanas Sova*, pagaliau *Petras Bezručius*. Šis įžymėtinas tuo, kad jis yra kilęs iš Trešino, iš kasyklų rajono, iš darbininkų srities, iš lenkų persekiojamojo ir slegiamojo lenkų krašo. Šios kilties savybės atsiliepė jo literatūros darbuose, įnešdamos gyvos stiprybės ir visuomenės gyvenimo motyvus iškeldamos į estetingumo laipsnį.

LITERATŪROS DARBO UŽDAVINYS LIETUVOJE

Literatūros darbas turi būti plečiamas ir auklėjamoj plotmėje. Mokslus einančioji jaunuomenė dabar mokinas lietuvių kalba, ir nebetoli tas metas, kada rusų kalba jai bus lygiai nebesuprantama, kaip dabar nebesuprantama žydų. Tačiau dar toli tas metas, kada mūsų mokyklos bus tiek tikslios, kad jas išėjęs moksleivis galės laisvai naudotis svetima kalba rašytais raštais. Jeigu dar yra vilties, kad mokslus einančioji jaunuomenė to pasieks, tai nėra jokios vilties, kad to taip greit pasiektų sodžiaus jaunimas. Jau dabar, nesant nei reikalingų vadovėlių, nei literatūros pavyzdžių, mokykloj dėstyti literatūros istorija ar jos mokintis – kryžius neregėtas. Tuo tarpu sodžiaus jaunimas auga visiškai atkirstas nuo pasaulio kūrybos laimėjimų, auga užsidaręs šiokiadieniuos darbuose, negaudamas jokio impulso augti ir tobulintis. Be to, ir mūsų valdininkai, mūsų šviesuomenė, visai neturėdama ko skaityti, atliekamu laiku eina ten, kur alėjose vėliavos plevėsuoja. Tokiai padėčiai esant, gilus visuomenės obskurantizmas, psichologinis sukempėjimas – neišvengiamas. Jei taip ilgiau tęsis – mes visi netolimoj ateity būsime manekenai, geriausiu atveju besvajoją apie procentus. Čia visam Lietuvos darbui gresia toksai pavojus, pavojus iš vidaus, kada gali būti klastingesnis už daugelį kitų, iš pažiūros stambesnių pavojų.

Tatai tučtuojau metas pradėti rūpintis, kuo būdu skatinti lietuvių kūrybą, rengti dirvą jai augti, lygiai organizuoti kuo

plačiausią pasaulinės literatūros geresniųjų veikalų vertimą. Bet tatai ir prie geriausių norų, prie didžiausio energijos intempimo ir palankiausių sąlygų ilgų metų darbas. Išversti „Faustą", „Dievišką[ją] komediją" reikia mažiausiai metų ar dvejų. Bet tai tiktai lašas vandenyne. Todėl, [norint] duoti medžiagos mokyklom mokslus eiti, o svarbiausia duoti progos plačiai visuomenei, sodžiaus jaunimui susipažinti su pasaulio literatūros laimėjimais, reikia ieškot išeities, kompromiso. Ir toks kompromisas galėtų būti pasaulinės literatūros enciklopedija-chrestomatija, sudaryta prisilaikant tokių maždaug pagrindų. Jon turėtų ineiti straipsniai, apibūdiną pasaulio literatūros rutuliojimos sąryšy su kultūros istorija, apibūdiną kiekvieną epochą, kiekvieną kraštą, kiekvieną stambesnį rašytoją, stambesnius rašytojo veikalus, atpasakota veikalo eiga ir paduotos stipresnės veikalo vietos. Galėtų būti joje paduoti ir kai kurie ištisi veikalai.

Mes tokią enciklopediją-chrestomatiją galime parengti per 3–5 metus, tobulų literatūros vertimų vargu bau susilauksim per 10–20 metų. Antra, organizuoti chrestomatiją – tai dar visai nereiškia, kad vertimų literatūra nesirūpinti. Kaip tiktai abu darbu turi būti varomi lygiagrečiai, o kas svarbiausia – juos gali varyti tie patys žmonės. Pagaliau yra daug tokių poezijos dalykų, kurių ištisai nėra reikalo turėti, bet kurių vaizdas turėti – yra būtinas reikalas. Pavyzdžiui, Senovės Rytų poeziją, graikų, romėnų mitus bei lyriką, viduramžio lyriką, dramą ir eposą, žmonių kūrybą ir t.t., ir t.t. Visa tatai suėmus – yra didelis augimo akstinas, o visa galima greitai turėti enciklopedijos-chrestomatijos lyty. Pagaliau tokia enciklopedija, išeidama sąsiuviniais periodiniai, patenkindama plačius visuomenės reikalavimus ir duodama reikalingos medžiagos mokyklom, tuojau padarytų apyvartos, būtų visiem prieinama ir nereikalautų palyginti nepakeliamų išlaidų. Bet kol tatai padarytum, reikia turėti idėjinį knygų leidimą. Esamosios leidimo firmos šitokio darbo nepadarys, nes čia negalima leisti kuo daugiau pelnyti, o reikalinga rūpintis, kad leidinys būtų doras ir kuo prieinamiausias plačiai visuomenei. Pavyzdžių gyvenime turime. Idėjinė

Mokslo draugija ir lėšų neturėdama davė žmonėm prieinamų ir rimtų leidinių. O garsios leidimo fimos, apmokėdamos autorį skatikais, sieniniais kalendoriais kasasi. Žinoma, iš jų nėra ko ir norėti. Užtat plačioji visuomenė idėjinėm užmazgom turi visomis išgalėmis padėti.

Tiktai tikroj plotmėj atsistojus, einant in visuomenę ir jos reikalus sergstant, bendromis pajėgomis galima pasiekti apčiuopiamų vaisių.

Ir Lietuvių meno kūrėjų draugijos literatūros sekcija turėtų pasirūpinti tuojau tuo, ką ji privalo visuomenei duoti, ir tais resursais, kurių ji gali iš visuomenės pasisemti, ir neatidėliojant dirbti darbą. Šį bendrą uždavinį detalizuojant, kils daug kitų, nors ir smulkesnių uždavinių ir galimybių.

[M. PEČKAUSKAITĖS „PANČIAI"]

M. Pečkauskaitės „Pančiai". „Rašto" bendrovės leidinys, 45 pusl[apiai]

Nei čia komedija, nei čia drama, nei čia farsas: žodžiu sakant, lietuviška mistika. Veikale yra keturi vaizdai, yra ir veikiamųjų asmenų – tuzinas, ir nemokamas priedas – karalienės palydovės. Turinys. Adomas su savo bičiuoliais, žiūrėdamas aukštyn, kelia varpą į bokštą, kurį nuliejo [iš] aukso, sidabro, sumaišyto su pranašingais jausmais. Kelia į bokštą, kurį pats nusilipdė vidury pelkių ir lieknų kalno – savo žemės plote. Žmonės, matydami baltą bokštą, iš tolo eina, slenka, važiuoja, plaukia, ritasi, marma – vis į tą baltąjį pranašingąjį bokštą varpo pasiklausyt. Ateina valdžios atstovai, miesto viršininkas, viršaitis, moterų draugijos atstovė, kurie tarp savęs besiriedami siūlo Adomui mieste gerą vietą, bet tik jis su savo nelemtu varpu triukšmo nebekeltų. Adomas, neatsižvelgdamas į grūmojimus, atsisako patenkint jų reikalavimus. Įtraukus į bokštą varpą, ateina jo motina su seserim ir maldauja jį lipt į pakalnę, į miestą. Scena, žinoma, traginga: Adomas, kaip ir tinka Prometėjui, atsisako eit, motina verkia, sesuo nejučiomis palieka rožę, kuri pakalnėj auga. Joms išėjus, jis, radęs rožę, susigraužia, bet, pajutęs tųštybę, ją numeta pakalnėn. Paskui jam širdžiai bloga pasidaro, jis nusprendžia eit išmestos rožės atsinešt į savo bokštą. Beieškodamas rožių, jis patenka į karalienės sodą, kur jį apsupa bečiulpėdamos karalienės palydovės, stebis jo gražumu

ir nugabena į karalienę. Ten scena vėl labai traginga. Adomas ir karalienė vienas antrą pamilsta, ir Adomas, besiverždamas į savo varpą, kurį visą gyvenimą liedino, pasilieka pas pamiltąją karalienę. Taip viskas be skandalo nueina ir geruoju baigias. Tiesa, Adomas norėjo nuo karalienės pro langą šokti, bet dėl laimingos pabaigos neiššoko.

Vadinas, norėta padaryti visuomeninis pamfletas, turėjęs katilu apvožti visas politinių partijų rietenas, norėta nupiešt uolus kovotojas už idėjas, atsiskyrėlis nuo minios, šaukėjas skardžiu balsu į aukštybes, kuris dėl žemės rožės – žemės laimės – karalienės – viską užmiršo, – ir išėjo mistika. Arba norėta padaryti mistika ir išėjo pamfletas. Kaip norit: aš čia niekuo nekaltas. Ir ypatingas žmonių noras mistifikuot – pilietinėmis temomis! Tiesa, madoj pas mus alegorijos, kur, kalbant apie vapsvas ir skruzdėles, reikia suprast tam tikri visuomenės gyvenimo reiškiniai, bet metas tatai būtų palikt vaikų literatūrai ar prasčiausiu atveju – pasakėčioms. Ten ir reikalavimai, ir uždaviniai kitoki – apie anuos veikalus kitokiu kriterijum ir sprendžiama. O vartot alegorija (ne simbolika!) dramatiniuose veikaluose per kelias dešimtis puslapių, ir dar tokioj abstraktinėj formoj, kaip tatai padaryta „Pančiuose" – reiškia kiauru maišu žuvis gaudyt. Tuo keliu einant, negalima sudaryti gyvos veikalo akcijos. Čia kur timptelėsi vadeles, ten ir bus tpru. Abstraktingiems vaizdams mes galim įduot tiktai ir abstraktinį turinį. Atmetant gyvenimo tam tikri reiškiniai, kurie yra konkretingo pobūdžio, reikia imti jų ir konkretinga forma, tokia, kokią sukuria priimamieji arba neigiamieji reiškiniai. Negalima tų dviejų esminių dalykų vienon krūvon velti.

M. Pečkauskaitės „Pančiuose" tatai padaryta. Pagauta, taip sakant, klaidinga gaida ir, ja remiantis, sukomponuota visa pozicija. Todėl ir veikalas išėjo pačia esme su netikrumo pažymiais.

Dėl šios paprastos priežasties veikalas yra griežtai nepriimtinas.

KNYGOMS APGINTI

Dėl Maironies-Mačiulio „Pavasario balsų" penktojo leidimo

Gana skųstis: nėra mums literatūros, nėra rašytojų, nėra leidėjų, nėra lėšų. Yra mums ir lėšų, ir leidėjų, ir rašytojų, ir literatūros – vargas ne čia, ir ne dėl tos priežasties reikia skųstis.

Knygų mes neturime – šit kur mūsų elgetos dalia. Neturime knygų, kurios be turinio jau būtų meno veiksnys, kurios savo paviršium būtų meno sintetinimo aidas, kurios savo forma bent turinio nebjauriotų. Neturime knygų, kurios savo pavidalu arba leidėjo užuodarbiu nesirūpintų, arba spaustuve nekvepėtų, arba pigios publikos į prekymetį nešauktų.

Maža knygos skaityti – pamėgti jos reikia. Maža knygos mėgti – jos gerbti reikia.

* * *

Ten, gatvėj, prekymety – ten savo gyvenimas. Ten auga ir bręsta savo supratimai, savo išmanymas, savo reikalavimai.

Ateina prekymetis ir iškilmingu, grūmojančiu balsu pareiškia: mano yra toks jausmas. Tu eini žmonių alkio sotinti, tu eini žmonių jausmų jaudinti. Ir jei mano gaivalinis jausmas išaugo geiduliu, tai kas tau darbo! Turi mano geidulį patenkinti. Kitaip tu būsi nepripažintas, tu būsi atmestas, tu būsi apleistas.

Ir mes palankiai klausome prekymečiuos leliojančio grūmojimo, žemai nusilenkiame ir einame, kur jo geidulys veda.

Ir čia yra – mūsų elgetos dalia.

* * *

Prekymetis, mugė mėgsta visa tai, kas marga ir pigu, ir prekymečio vyriausias pradas – kuo garsiausiai rėkti. Todėl prekymety vyriausias doros ir grožio kriterijus – skatikas.

Pirkliai mėgsta visa tai, kas pirkėją vilioja, kas į skatiką galima suvynioti, kas skatiku galima pateisinti. Pirkliai dabina savo negyvas (ir gyvas!) prekes margai, kad prekymečiui įtiktų.

Todėl mes ir poeziją į prostitucijos rūbus įvelkame, kad prekymetį pirkėjus paviliotume. Todėl mes ir poeziją gašliu skatiku įvertiname, kad prekymety kito kriterijaus ir nėra, kaip tik prisitaikymas.

* * *

Ir nėra mums leidėjų – yra vien tik vertelgų pirklių. Ne tie pirkliai, kuriems rūpi perkamo parduodamo daikto kokybė, tiktai tie pirkliai, kuriems rūpi šįvakar parduoti, kuriems rūpi prekymečio balsas.

Ir mūsų rašytojuose nėra tiek pajėgos, kad atsispirtų prieš leidėjų skatiko stabą, ir nėra mūsų rašytojuose tiek pilietinės drąsos ir etinio kuklumo, kad savo sielos kūrinius verčiau numarintų, negu į prostitucijos rūbus vilktų.

* * *

Mes savo leidiniais demoralizuojame jaunuomenę, demoralizuojame mūsų kūrybos rytojų.

Mes dabar gyvename tą šventą kūrybos aušrą, kada mūsų jaunuomenė, mūsų žmonės alksta spausdinto žodžio ir juo tiki kaip evangelija. Ir mes, paduodami mūsų žmonėms šventos kūrybos vaisius, leidėjo godumu suparaližuotus, – ko mes siekiame? Mes mokome negerbt knygų, mes mokome gerbti tai, kas yra visų pigiausia.

Kiek mūsų literatūros dvasia yra šviesi ir spindulinga, kiek ji yra moralinė ir idėjinė, tiek mūsų knygų leidimas yra amoralinis ir žemas.

* * *

Metas jau metas susiprast ir atmest senas cinikų anachronizmas, kad knygų svarbu tik jųjų turinys, anaiptol ne jųjų forma. Metas atmesti, nes atžagariai mes tautą cinikų supratimų auklėsime.

* * *

Visa tatai tenka skaudžiai pasakyti, pažvelgus į Maironies-Mačiulio „Pavasario balsų" penktąjį leidimą.

Čia sukaupta visos mūsų leidėjų ir leidimo neigiamosios savybės, čia su ypatingu talentu įvykdytas rusų kultūros bankroto dėsnis: *dioševo i serdito* (pigu ir pikta).

Kad prekymečiui tiktum – reikia, kad būtų marga. Visos šimto dvidešimts puslapių knygos „paveikslų" prigriozdotos: skripkos, arfos, vapsvos, kryžiai, mergos, fentikliuškos, žvirbliai, kregždės, okeanai, apuokai, altankos, šunys, gervės, ieroglifai, plentas, rožės, namai, miškai, tvoros, lieknai, upės, vaikai, šarkos, kortos, laivai, perkūnai ir ko tiktai tenai nėra, Dieve tu mano, viso pilnas!

Surinkti visi spaustuvės ženklai ir kabliukai, kiek tik buvo ištekliaus (daug jų ir kartojama), papildyta fotografijomis ir, matyt, tyčia gamintomis „iliustracijomis" ir iš viso to materialo išvirta tokia tyrė – jog nei išsrėbsi, nei išspjausi.

Lietuvių kalba dar nėra buvę tiek gausiai iliustruotų, su tokiomis pretenzijomis, tiek meškiškai išleistų knygų.

Bet, popieryje atspausdinus, be jokių pretenzijų, be jokių gudrybių galėjo būti visai padorus, visai gražus leidinys, nors, būdamas nemargas, gal ir nebūtų taip prekyvietėj giliavęs.

* * *

Ne man Maironis senatvėj mokyti, kas yra knygos ir jų iliustracija. Bet mano pareiga yra šaukti, kad Maironis demoralizuoja jaunimą, nes Maironis labai gerai žino, kad sodžiuj iš

eilių daugiausia yra skaitomi „Pavasario balsai", kad sodžiuj dėl tam tikrų priežasčių daugiausia mėgstamos knygos „su apdarėliais", nes Maironis savo plačiai žinomomis eilėmis jau turi duoti supratimą apie knygų estetiką. Ir iškilnų sodžiaus jaunimas turės supratimą apie knygų grožį iš pigaus kalibro spaustuvės ženklų, nei šiam, nei tam įterptų kartais ir [į] gražius eilėraščius.

* * *

Nenorėtum tikėti, kad Maironis tokį negražų darbą būtų gera valia padaręs. Norėtum manyti, kad tai leidėjo pikta ranka Maironiui nemalonumo iškrėtė. Tačiau Maironis savo „Pavasario balsų" penktąjį leidimą papildė ne tik „iliustracijomis", bet ir naujais eilėraščiais, kurių tarpe randam ir šitokių pasakų:

> Ojczyzna jam kvepia, ne žemė tėvynė,
> Maitinanti jūsų pilvus!
>
> *p. 100*

Arba:

> O tų partijų tarp mūsų,
> Jų programų ir barnių!
> Tiek vargiai pas vargšą bl...
> Atsiras už marškinių!
>
> *p. 103*

Ir šie dalykai įterpti į tas pačias knygas, kur sudėta „Eina garsas nuo rubežiaus", „Vakaras ant ežero", religinės maldos! Kuo pateisinti sujaukimas vienon krūvon tų dalykų, kurie vienas kitą neigia? Čia jau leidėjas vargu galėjo turėt įtakos!

Neskaitant pacituotų pavyzdžių, visas naujų „Pavasario balsų" pilietinis ciklius, nekalbant jau apie tai, kad eilės žymiai nevykusios, yra blogas pažymis. Jis žymi, kad visko būta: ir gero noro, ir padėto vargo, tik vieno dalyko nebūta – skonies!

Naujais „Pavasario balsais" nėra ko džiaugtis.

* * *

Ne tais keliais mes einame mūsų elgetos dalios skandinti.

AKROBATIKA POEZIJOJ

Adomo Jakšto „Rudens aidai", antras leidimas

Šovė jis snargliu į skriejančias smegenis...
Adomas Jakštas

Mūsų negausioj mokslo literatūroj viena tema tebėra dar visai našlaitė – dar nesusilaukė (gal dar ir neveikiai lémta susilaukti) savo genijaus, būtent akrobatikos tema. Juo sunkesnė dalia yra mūsų literatūrinės akrobatikos reikalas.

Pasirodo, kad archajingieji indai yra nepamėgdžiojami ir nepasiekiami: jie ne tik gramatikos, geografijos bei istorijos vadovėlius eilėmis rašydavo, bet ir geometrijos, ir astronomijos, ir medicinos problemas eilėmis skanduodavo. Mūsų laikais vokiečiai, rodos, jau gan geri pramatoriai, kaip žmonės sako, jie ir velnią esą pramanę, bet dėl to jiems su senobės indais toli gražu nesusidėti. Vokiečiai nei laikraščio vedamąjį eilėmis parašo, nei tarptautinės mistikos kritiką eilėmis suformuluoja: pasitenkina vokiečiai tiktai į gramatiką įterpdami eiliamanijos vaisių – *miser, liber, asper, tener...* Vokiečiams dar daug šioje srity reikia miklintis.

Jeigu jau su vokiečiais toks prastas reikalas, tai kas besakyti apie mus, varguonėlius!

Mūsų šioje srity tesidarbuoja beveik išimtinai vienas Adomas Jakštas. Tiesa, kai kada pagalbos ranką ištiesia ir Maironis, ir Margalis, ir pradedantieji eilioti gimnazistai, bet vis tai

bendrai neištikimi. Maironis, Margalis pabendradarbiaus kiek, šit, žiūrėk, ir nueina ten, kur jų poetingoji prigimtis veda. O iš gimnazistų - kokie čia talkininkai gali būti – jie nepastovūs žmonės! Kitas, žiūrėk, eilių vietoj korespondencijas ima stilizuot, o kitas su dekadentais susideda. Ir vėl pasilieka vienas Jakštas, – atkaklus ir pasiryžęs, kietas ir piktas šioje srity darbininkas.

Ir teisingai senas priežodis sako: vienas lauke – ne karys. Dirva tokia plati, o darbininkų tik vienas. Dėl to ir padaryta ne per daug.

Antrą kartą išleisti pataisytieji ir papildytieji Adomo Jakšto „Rudens aidai" yra rinkinys bandymų ir pastangų keliolikos politikos ir dienos klausimu straipsnelių, eilėraštine forma sutvarkyti. Reikia pripažinti, kad darbas atliktas labai sąžiningai. Žinoma, kai kur išėjo silpniau, kai kur geriau, nelygu dievas padėjo.

Šit keletas pavyzdžių.

Naujų Metų problema šiaip sprendžiama:

Tai ne paukštis atplasnoja,
Ne mašinos sukas ratai, –
Tai ateina, atdūluoja,
Vyt senųjų Nauji Metai.

p. 43

Dienos klausimu, ko mums dabar reikia, Jakštas pareiškia:

Mums reikia darbuoties, krutėt,
Pirmyn eit tvėrimo takais,
Tėvynę močiutę mylėt,
Tarnaut jai, gyvuoti, kentėt,
Jos būti tikriausiais vaikais!..

p. 39

Visai teisingai pasakyta. Taip mums ir reikia daryt. Tik nežinia, kas iš ko mintį pavogė: ar oficiozo vedamųjų straipsnių gamintojas iš Jakšto, ar Jakštas iš oficiozo – ar, rasi, abiems vienu metu iš solidarumo ta pati mintis gimė?

Yra taip pat teisingų nuomonių apie kelionę. Šit:

Kelionė – darbas paprastas,
Kelionė – vargas didelis,
Kelionė – tikras reikalas,
Kelionė – ponų pramoga,
Kas apibrėš tave?..
Visiems tu neva žinoma,
Kasdien žmonių méginama,
Visaip tačiau suprantama,
Nes ir veiki visaip.

p. 8

Aš tik su viena negaliu sutikt – „Kelionė – tikras reikalas". Man pačiam žinoma – bet tik važiuot, aš tai tuoj. Bet aš turiu neabejojamų faktų, kad yra tokių žmonių, kurie neturi jokio reikalo niekur važiuoti – taigi, jeigu šį pasakymą taikintum prie jų, tai jis nėra teisingas. O antra – visai nepasakyta, kad galima važiuot be bilietų, taip sakant, pasuoly, su bilietais ir su žvalgybos pažymėjimais. Mano nuomone, pasakymas „Kas apibrėš tave" viso to neapima.

Arba štai eilėrašty, vardu – „Tvanas", vėl mažas netikslumas. Yra parašyta:

Tai ne bangos jūrių ūžia, kriokia.
Tai ne ūmas vėsulų dūkimas,
Tai didžiausias viešo ir visokio
Šiam pasaulyj pikto antplūdimas.

p. 27

Visų pirma, kai pyksta, tai tuomet neūžia, tuomet tiktai arba urzga, arba kriokia. O antra, jeigu sakoma *viešas* piktas, tai negalima tuoj prikergti ir *visoks*. Alternatyva tokia: viešas ir *neviešas* ir toliau neviešąjį piktą tokiomis sąvokomis skaidyt, pavyzdžiui, neviešas – slaptas, pusiau slaptas ir t.t.

Juk negalima vien dėl to, kad prie žodžio *kriokia* reikalinga rifma *-okia*, nei šiam, nei tam galui įkišt žodis *visokio*. Tai nelogiškai.

Tačiau Jakštas ne toks kaip Turčiniškis. Jis ne vien politika domisi. Jam prieinamos ir gamtos paslaptys. Pavyzdžiui, „nakties ramumą" jis apsprendžia taip:

Dangus net akį veria,
Žvaigždelių mirg' šimtai,
Mėnulis šviesą beria
Ir plaukia sau rimtai.
Ir gamtą žavi, migdo,
Ir tylą šventą vykdo,
Ir neša laimę mums
Nakties ramums.

p. 35

Kaip kam. Man tai nė kiek neneša. Iš viso trūksta realizmo. Turbūt ta ypatybė reikia paaiškinti tuo, kad greta antraštės yra parašyta „Iš lenkiško".

Bet kas mane visų daugiausia nustebino, tai kad Jakštas, atsisakydamas nuo pagrindinių savo principų, susideda su... futuristais ir eina ne arčiau kaip Majakovskio pėdomis! Dievaž nemeluoju. Tuoj išrodysiu. Šit 71 puslapy, pradedant nuo 8 eilutės iš viršaus, taip parašyta:

Nosies aukštyn nekilnok,
Nes, jai iškilus aukštai,
Gali suklysti varnai,
Spėdami, kad tai baslys,
Ant jos nutūpti bandys.
Na, o iš paukščių kvailių
Sveikas, lipike eilių,
Gali valandoj įkvėpimo
Prozaišką gaut *patepimą*.

(Autoriaus pabraukta)

Vaje, vaje! Kaip negražu. Ir Jakštas – ir tas dekadentas!

Be, taip sakant, originalinių eilių, yra visa eilė sekimų (nors nepažymėta, Maikovu, Deržavinu) ir vertimų. Vertimai parinkti *ad hoc*, be skonies, be prasmės ir atlikti visai negerai.

Pavyzdžiui, žinomosios Vl. Solovjovo eilės:

Milyj drug, il ty nevidiš,
Čto vsio vidimoje nami
Tolko otblesk, tolko tieni
Ot nezrimovo očami...

išverstos štai kaip:

Drauge miel's, ar nematai tu,
Jog vis', ką mus' akys mato,
Yr' vien atspindys, šešėliai
Nuo nematomybės rato...
p. 51

Su tokiu vidaus pajautimu ir tokio eiliojimo technika nėra ko imtis išminties žiedų darkyti!

Su kitais vertimais, to paties Solovjovo ar kitų autorių, dar prasčiau. Ir eilės silpnesnės parinkta, ir išversta silpniau.

Pridėtos į bendrą krūvą pasakėčios („sakmės") ir temos atžvilgiu nunešiotos, ir minties – negilios, ir išplėstos – be skonies.

Viena, ką teigiama „Rudens aiduose" galime pabrėžti, tai gana vykusi epigrama „Diplomatas" ir keletas visai vykusių parodijų – „Pranašas", „Pasaka", „Auka" ir pagaliau istoringa „Vilkolakio daina", kurią, kaip girdėt, dėkingi „vilkolakininkai" net sienoj išrašė.

Bet, minėdamas šiuos teigiamus „Rudens aidų" pažymius, aš neturiu drąsos nei apie poeziją, nei apie autoriaus poetingus gabumus užsiminti. Nereikia žodžių.

8. 710

CARTHAGINEM ESSE DERUENDAM!

Ilgai mes didžiavomės mūsų literatūros vidaus turiniu, ilgai mes, pasilygindami rusams ar kitiems mūsų kaimynams, pajėgos pilni, pabrėždavome, kad mūsų literatūra yra gaivinamasai šaltinis, duodąs teigiamojo akstino gyventi. Nors, tiesa, mūsų pajėgos ir mažutėlės, nors mes milžiniškų pažibų gal dar ir visai nesame sukūrę, tačiau ir tose mūsų pastangose, kurias mes ištesiame, visur raudonu siūlu tvylo teigiamasai pasaulio priėmimas, moralinis gyvenimo jutimas. Mums svetimas etinis nihilizmas, pačių savęs kryžiavojimas ties kirmijančiais dvasios vertybių griuvėsiais, šaukimasis dievybės malonės už mefistofingus nusidėjimus, merdėjimas klampynėj, svajojant apie skaistybės šviesius simbolius. Nebekalbant jau apie tokius asmenis, kaip Kudirka, Maironis, Donelaitis, Baronas, Vaižgantas, Vydūnas, net tokie šios žemės dvasios kurmiai, kaip Žemaitė, Dobilas, A. Vienuolis, Lazdynų Pelėda – net ir jų veikaluos jauna srove trykšta gyvenimas, kaipo kūrybos potencinės energijos kinetinis momentas, ir pro nusidėjimų bei pavargimo tamsias ūkanas prasimuša ta žmogaus dvasios savybė, kurią A. Vienuolis kažkur dieviškąja kibirkštėle pavadino.

Mūsų gyvenimui sąmonėjant, iškilo gyvas reikalas tiekti skaitytojui ir verstinosios literatūros. Ir čia mes mūsų gaivalinės netvarkos užsispyrimu puolėme kur kam patogiau smukti ar kur galima daugiau pasipelnyti, pataikaujant publikos raugui

ar kasdieniniame politikavime nusitrynusiai sąmonei, – ir vaisiai tokie, kuriais nėra ko girtis.

Vaje, kiek tai mes turime prilietuvinta „Kurčių žentų", „Klojimų", „Lapkų", „Audrų giedroj", „Dėdė atvažiavo", „Tarnas įpainiojo", „Gaila ūsų" ir t. t., ir t. t.! Ir palyginant su šios rūšies verstinąja literatūra, kiek mes turime tikrų pasaulinės literatūros išverstų pažibų? Ką tai reiškia, kaip šį reiškinį pavadinti?..

Tiesa, paskutiniuoju laiku pradėjo rodytis galas žino iš kurio vertimo „lietuvintas" D'Annunzio bei Ibsenas. Randas žmonių, kurie taip daro, randas ir tokių, kurie tokius vertimus vaidina, dar daugiau, randas ir tokių, kurie tokių vaidinimų eina žiūrėti. Tiek to, su visa tuo galima susitaikint, manant, kad tie visi žmonės be gero noro daugiau nieko savo dūšioj neturėjo, galima juos ir pateisinti.

Bet užtat nieku būdu negalima nė suprasti, nė pateisinti atsiradimą mūsų kalboj Andrejevo „Mūsų gyvenimo dienos", kuris veikalas Kaune buvo bene tris kartus vaidinamas.

„Mūsų gyvenimo dienos" greta su Arcybaševo „Saninu" tipinga rusų nihilistinės kultūros pažiba.

Rusų nihilizmas, pradėjęs reikštis dar aštuonioliktojo šimtmečio keturiasdešimtaisiais metais, per Dobroliubovo, Pisarevo, Černyševskio, Michailovskio, Dostojevskio, Tolstojaus, Gorkio, Andrejevo, Kuprino, Arcybaševo galvas, atmetęs dvasios moralines vertybes, išsiliejo į kolosalingą rusų kultūros katastrofą – bolševizmą, kuriam psichologinę dirvą parengė garbingiausieji rusų visuomenės minties vadovai.

Rusai didžiavos, anot jų, savo „širinoj natury" – būdo platumu. Tai yra, kad toj pačioj psichinėj vienatoj ypatingai taikiai harmonizuojas aukščiausi, skaisčiausi dvasios troškimai su šlykščiausiais gyvenimo reiškiniais. Kaip labai charakteringai vienas Andrejevo karžygių pareiškia, kad jam vis viena, kur būti – gėlynėly ar pamazginėj („v cvietnike ili v nužn..."). Visoj rusų literatūroj ir filosofijoj vyrauja kažkokios besigailinčios esybės tipas („kajuščijsia"). Besigailintis inteligentas, besigailintis bajoras, besigailinti triumfuojanti kiaulė, besigailintis

nusidėjėlis, kol pagaliau tasai gailėjimasis virsta gyvenimo prasme, egzistencijos sąlyga ir rezultate nuoširdžiu pasitenkinimu.

Jokioj pasaulio literatūroj nėra taip, kad idealinamasai veikalo asmuo vazotųsi purvyne, jaustų, kad tai blogu kvapu kvepia, tačiau pasikelti nenorėtų. Todėl mes tiktai rusuos tematome tokių reiškinių, kad skaisčių idealų vardu daroma šlykščiausi, kokius tik galima įsivaizduoti, darbai. Todėl rusai tiktai gali, žudydami žmogų, intikinėti žudomąjį, kad ši jiems paprasta operacija yra daroma žudomojo naudai. Šitie reiškiniai turi gilaus psichologinio pagrindo žmonėse, kurie ilgus metus buvo auklėjami etinio nihilizmo sąmonėj. Juk, pavyzdžiui, toks socialis reiškinys, kaip bolševizmas, yra tiktai tautinis rusų reiškinys ir svetur teturįs tiek pagrindo, kiek tose šalyse yra insisunkęs rusų nihilistinės kultūros raugas. Tas vienas faktas, kad bolševizmas, nežiūrint į visokias pastangas, nukentėjo žiaurią katastrofą Vengruos, Bavaruos, Šveduos, Danuos, Čekoslovakuos, Jugoslavuos – tas vienas faktas liudija, kad bolševizmas tose šalyse, kur nėra jam atitinkamo pagrindo, nėra įmanomas. Kad jis būtų galimas – reikia neigiamai prie jo priaugti. Ir tam augimui maisto duoda ne propaganda, ne agitacija, o tiktai rusų nihilistinio sąmonėjimo priėmimas, kurį taip talentingai sėja geriausieji rusų rašytojai dailininkai.

Andrejevo „Mūsų gyvenimo dienos" – rusų nihilizmo kondensuotas padaras. Čia yra visa, ką padarė Dobroliubovas ir Pisarevas, etinius pradus neigdami, ką padarė Tolstojus, skelbdamas nesipriešinimą piktybei, ką padarė Dostojevskis, poetizuodamas nuodėmę, ką padarė Čechovas, niekingumą įprasmindamas, ką padarė Arcybaševas, neigimą į idealo laipsnį iškeldamas. Išglebę nuplikėliai amžinieji studentai girtuokliai, besiinteresuoją gyvenimo problemomis tiek, kiek tatai reikalinga gorodaviko bulvare paerzinimui, studentė, seno ciniko gulovė, tuo pat metu besvajojanti apie nekaltybę, apie idealingąją meilę, vėliau prostitutė, paleistuvaudama platoningai insimylėjusi į kolegą studentą, moterė, verčianti savo dukrą paleistu-

vauti neva dėl ekonominių motyvų, pagaliau visas tipingas skandalas, kad paleistuvė buvo pavadinta prostitute. Tiesa – labai indomi psichologinė kombinacija, kurgi ne! Rusų akyse aš turbūt pasirodysiu baisiu barbaru ne tik nepateisindamas, bet ir neatjausdamas tos nelaimingos mergužėlės herojingumo, o studentų, prie visos jų oblomovščinos, gerų norų ir idealizmo! Juk ne kas kitas, kaip tik rusai pramanė pasaką, kad gyvenimas reikia imti kaipo toksai ir blogų dalykų nėra ko gėdytis literatūroje, jei jie randasi, ir kad dailininko pareiga yra rasti kiekviename gyvenimo reiškiny grožę ir ją iškelti! Ir rusai, būdavo, besigėrėdami „Mūsų gyvenimo dienomis", rasdavo, kad kaip veikale parašyta, taip iš tikrųjų gyvenime dedas, ir veikalą rasdavo ne tik pateisintu, bet ir puikiu, nes esą „gerai gyvenimas pagauta". Visa tatai yra teisybė, ir aš gal iš tikrųjų pasmerkimo vertas visos tos kombinacijos neatjausdamas. Bet man ir veltui nereikia tokio džiaugsmo, kuriuo gyvi trūnijantys lavonai džiaugias. Jei, anot rusų, mūsų gyvenimas tėra tiktai ištrėmimas, o laisvę ir žemę motiną pažinti tegalima tiktai padugnes išbraidžius, – ne, tai jau tegul tojo išganymo ieško tie, kurie stipriai užgrūdytą uoslę turi. Tie veikalai, kurie neigia gyvybę, kurie atima valią, čiulpia gyvybės sultis, prislegia ir nuodija, kurie jokios dvasios stiprybės ir estetinio džiaugsmo nesuteikia, tie veikalai nėra tokie, kurie verti, kad jais būtų gyvenama.

Pagaliau jei „Mūsų gyvenimo dienos" atsirado Rusuos, – na, tai ir gerai, jiems taip ir reikia: jie sakos, kad jiems pamazgynėj vis viena, kas ir gėlyne, jie sako, kad toks yra gyvenimas ir kad jų neigiamojo gyvenimo [?] juos tenkina. Anot kažkokio juokdario: zdies russkij duch, zdies Rusju pachnet (čia rusų dvasia, čia Rusai kvepia).

Bet kuo būdu tasai šedevras atsirado lietuvių kalboj ir mūsų scenoj vaidinama? Kaip kokiu būdu tai pateisinti? Papročių bei bolševizmo istorininkai ar pikantinių psichologinių kombinuočių smalyžiai, tie tai jau tikrai pasirūpins pramokti rusiškai ir visas vertybes pažinti iš originalo. Bet mums, lietuviams, kam tatai reikalinga?

Jei jau geresnieji rusų žmonės, pasijutę, kad nužengė į kultūros Golgotą, beskiepydami jaunuomenei nihilizmu persunktą sąmonėjimą, paskelbė nihilizmui mirtiną kovą ir visomis išgalėmis stengias skiepyti teigiamuosius auklėjimo pradus, – tai iš kur mums randas noro kartoti paklaidas, už kurias rusai taip skaudžiai atsilyginti gavo!

Veikalas išversta, Kauno scenoj keletą kartų vaidinta, dar, ko gero, bus atspausdinta. Stokojant gerų veikalų, skaitys jį mokslus beinanti jaunuomenė, skaitys jį ir sodžiaus jaunimas. Ir kur neskaityti – tokios garsios tautos toks garsus rašytojas taip skaniai kombinuotus daiktus vaizduoja! Rasis to gerbiamojo vertėjo ir daugiau pasekėjų, ir rusų nihilizmo dvasia lašės po lašelį į skaisčias mūsų jaunimo sielas ar ir be to jau surusėjusią inteligentiją ir nuodys mūsų kūrybos darbą. O veikalų, kuriuose spindėtų kilnumo dvasia, kurie augintų mumyse gyvenimo valią, gyvenimo džiaugsmą, stiprybę, pasiryžimą, grožės sąmonėjimą, – tų veikalų mums kaip nėra, taip nėra.

„Mūsų gyvenimo dienų" ir kitokio lietuvinamojo šlamšto faktas iškelia mums labai aiškų ir nuosakų uždavinį: literatūros veikalų vertimo darbas turi būti sisteminamas ir tvarkomas. Turi būti nustatytas aiškus planas, kuris turi būti nuosakiai vykinamas. Kitaip mes ilgai dar kapstysimės po šiukšlynus, teršime savąją literatūrą, gėrėsimės rusų šedevrais ir galas žino, kur pagaliau atsidursime.

„Mūsų gyvenimo dienų" atsiradimas – skaudus faktas. Tai yra tokia klaida, kurią reikia gausiai kompensuoti. Ir tegu jis privers mus susirūpinti ir pagalvoti: *Carthaginem est deruendam!*

BUTKŲ JUZĖS
„ŽEMĖS LIEPSNA"

Vienas senas cinikas, mano liūdniausias prietelis, bloškė knygas ant mano stalo ir kategoringai pareiškė:

– Nuo šios dienos aš nusprendžiau eiles rašyti.

Tosios knygos buvo Butkų Juzės „Žemės liepsna".

Aš savo prieteliui palinkėjau ilgos sveikatos ir, žinoma, juo nepatikėjau. Knygos pažiūrėt atrodė gražios. Pavyzdingai švariai išleistos. Puikiai padarytas Dubeneckio viršelis ir vienas paveikslėlis vidury knygų (kitas – „dangaus giesmė" – visai silpnas ir netaktingas), gražus viršelio popierius, pavyzdingai švariai tekstas suskirstytas ir sudėtas – visa tatai davė pagrindo, kad prietelio žodžiais nepatikėčiau. Tiesa, ne per puikus popierius, vokiško skonio raidės ir neatitikimas didžiųjų raidžių mažosioms davė progos pasigailėti, kad šiuo atveju šiek tiek neteséta, tačiau tatai knygų bendro įspūdžio nesunaikino; ir malonus paviršius, ir ciniko žodžiai mane visai suintrigojo.

Tuo labiau tatai intriguoja, kad Butkų Juzė yra vienas tatųjų, kurie, labdarių terminu tariant, žada. Iki šol savo rašinius tai šen, tai ten mėtydavo, ir dabar juos surinkęs pirmą kartą pasirodo kiek pilniau, taip sakant, subrendimo kvotimą laiko. O pas mus juk tiek maža tėra tokių, kurie iš tikrųjų žada, o dar mažiau yra tokių, kurie pasižadėję ištesi. Taigi kiekvienas naujos pajėgos pilnesnis pasirodymas yra pirmiausia įdomus, kiek jis jau pirmu savo žygiu pozitinga duoda, o antra, gal kas svarbiausia,

kiek pirmajame žygy reiškiama potencijos, kuri, konkretingu vaizdu reikšdamasi, gali tobulybėn augti. Tai yra kiek pirmuose darbuose reiškias pažymių, iš kurių ateity, bręstant žmogui ir talentui, gali išsirutulioti tikslesni meno, poezijos žygiai. Ir jei tų pažymių yra stiprių ir ryškių, – jaunam rašytojui daug kas dovanojama, daug atleidžiama technikos netobulumų, kompozicijos stokos ir t. t.

Būsimųjų tobulybių avansas jau yra gausus visų nuodėmių atpirkimas. Ką pozitinga yra davęs Butkų Juzė? Neieškomai – gražiai knygas išleido. Ieškomai – tas ir yra, kad daugiau reikia ieškoti.

Eilių rinkinys prasideda labai charakteringomis eilėmis „Dangaus svečias".

In liepsnojantį vežimą
Žaibo žirgą insikinkęs,
Griausmo varpą prisirišęs,
Ei! Plačiuoju aš pasauliu
Važinėju!
Kas užstos man laisvą kelią
Ar mėgins prislėgti žemę,
Kad jos liepsną nebučiavus –
Tą be gailesčio mažiausio
Sudaužysiu!

Čia ne tiktai išdėstyta visa eilių knygų programa, bet ir kūrybos forma nusakyta. Pirmučiausia patsai įvedamasai pavadinimas „Dangaus svečias" jau yra skolintas. (Palygink nenusisekusio „Saulės ir smilčių" autoriaus „Saulės svečiai".) Šita skolinamoji žymė raudonu siūlu eina per visas knygas, yra Butkų Juzės kūrybos pagrindinis dėsnis, jos atsirėmimo taškas. Aiškiai skolinama iš trijų šaltinių: Tagoro, japonų lyrikos vokiško vertimo ir mūsiškio Balio Sruogos. Jis savo neigiamomis savybėmis labai daug pikta padaręs kitiems mūsų jauniesiems poetams (Tyrų Dukteriai, Tysliavai...), taip pat skaudžiai neigiamai atsiliepė ir Butkų Juzės kūryboj. Balys Sruoga, besinarpliodamas po klampynes, naujų formų beieškodamas, dažnai įsivelia į tokias velėnas, iš kurių aiškiai išeities neberanda,

pasuoja ir vėlei grįžta iš to pat pradedamojo galo pradėti. Butkų Juzė mėgsta Balio Sruogos *pramanytose* (to žodžio prasmę sąmoningai pabrėžiu) klampynėse raustis, manydamas ieškąs naujos formos tobulybių. Pavyzdžiui:

Tu – šventorius,
Tu – bažnyčia, –
Vaško žvakės
Tik liepsnoja...
Aš našlaitis
Nusidėjęs
Kryžių kryžių
Kryžiavoju...
Atsiklaupęs
Pasimelsiu
Prie altoriaus
Sielos tavo –
Visą mano
Prakartėlę
Aš karoliais
Išbarstysiu.

p. 94

Šventorius, bažnyčia, žvakės, liepsnoja, našlaitis, nusidėjęs, kryžius, atsiklaupęs, pasimelsiu, altorius, prakartėlė, karoliai – vienas ciklius Balio Sruogos mėgiamųjų terminų, kuriuos jis nuolat beria, kur reikia ir nereikia. Tai tik vienas eiles tepacitavau. Bet tokių pavyzdžių labai daug. Kas be ko, pagaliau, rodos, žmogus ir savarankiškai galėtų tais pačiais žodžiais (o ne vaizdais!) operuoti, bet kad Butkų Juzės ir tas operavimas nėra savaimingas. Juk reikia tik įsižvelgt į abiejų pacituotųjų eilių kompoziciją, vidaus struktūrą. Visų pirma tose eilėse nėra vaizdo pilnybės, visumo (rusų tiksliu terminu sakant – *cielnosti*). Metama vienas kontūras, greta jo – to kontūro antitezė, paskui vėl visai priešingo linijų laužymo kontūras, ir visa tatai turėtų sudaryti bendrą kontūrų harmoniją, – kontūrų, kuriuos tarpusavy jungia žodžiais nereiškiamas betarpis veikslas. Šitos rūšies kompozicija yra pagrindinė Balio Sruogos eilių savybė. Ji vyrauja ir Butkų Juzės eilėse.

Pagaliau aš sutinku taikintis ir su tuo, kad gali įvairūs asmenys savarankiškai prieiti tuos pačius kūrybos metodus. Bet jokiu būdu aš negaliu sutikti, kam jiems visiems privalau į tas pačias klaidas brisi.

Balys Sruoga, besimiklindamas naujoj kompozicijoj, mėgsta iš lyrikos daryti galvosūkių sprendimo bandymus (pavyzdžiui, „Pasaka", „Mėnesiena" ir t. t.; žr. „Saulė ir smiltys"). Kuriuo būdu tų nelemtų galvosūkių technika persikėlė į Butkų Juzės kūrybą? Pavyzdžiui gali būti kad ir tokios eilės:

Žaibą,
Griausmą,
Sauli dvi
Žemė
Matė –
Ir erdvi
Žada
Būti
Visada...
Vargo
Minios
Ne malda
Nakčiai
Šviesti
Prisakys –
Žengsim
Žengsnį –
Ir prašvis. *p. 16*

Gerai, kad mes patys savo pajėgomis tamsią naktį nuskaidrinsim, bet ką bendra su eilių finalu turi „Žaibą, griausmą, sauli dvi žemė matė"? Tokių pavyzdžių galima būtų pricituoti kiek norint.

Be šios kompozicijos klaidos, Butkų Juzė dar pasiskolino iš Balio Sruogos jo pirmojo kūrybos periodo afišinių vaizdų meilę. Reikia tik palyginti pacituotojo „Dangaus svečio" – liepsnos, žaibai, perkūnai su Balio Sruogos beržais, jurginais, grakštais, uolomis, saulėmis, padangėmis... Šios rūšies Butkų Juzės eilių deficitas yra toks didelis, tiek dominuojąs, jog jis mažne visą rinkinį daro deficitinį.

Antras Butkų Juzės „įkvėpimo" šaltinis – Rabindranatas Tagoras. Jei iš Balio Sruogos nesąmoningu kūrybos procesu skolinamasi ir metodas, ir praktika, tad skolinimasis iš Tagoro yra jau sąmoningas darbas ir tuo jis yra žalingesnis. Čia jau imama ne tik kompozicija, ne tik posakių psichologinis turinys, bet ir ištisi motyvai. Padaroma šiokia tokia moduliacija, vietoj *jis* padaroma *ji*, vietoj *ratai* padaroma *dangus* ar atbulai – ir visi Tagoro reformojimo rezultatai.

Pavyzdžiui:

Praeis ji šiandie pro mano langą.
Žinau, kad ji nepažvelgs in vidų.
Bet aš visą savo kambarį gėlėmis išpuošiu.
Kurias aušrai su rasa besisveikinant suskyniau.
Ir savo plaukus saulės karoliais apibersiu.
Baltai pasirėdęs vidury savo pilies atsisėsiu.
– O ji nepažvelgus praeis pro mano langą.
p. 84

Reikia tik atsiminti Tagoro „Daržininkas". Ten yra paveikslėlis, kaip dukrelė guodėsi motinai, kad ji pravažiuojančiam karaliūnui sviesianti po kojų nuo savo krūtinės karolius, nors jis ir nepažvelgsiąs į ją. Ir pravažiavo karaliūnas, ir ji sviedė karolius, ir jis nepažvelgė į ją.

Panašios struktūros rašiniai apima apie 50 puslapių (apie 50 rašinių!). Net pabaigos antitezės eilutė ar maksimum dvi eiluti beveik visur brūkšneliu atidalinta.

Kad Butkų Juzė būtų priėjęs nepriklausomai ir prie Tagoro kūrybos psichologinės formos bei turinio – samprotauti nėra jokio pagrindo. Juo labiau kad reformojimas yra dalykas, kuris niekuomet nėra vadinęsis kūryba.

Tas pats atsitiko ir su Butkų Juzės, taip sakant, tankomis. Pavyzdžiui, jis rašo:

Metus aš keikiu! –
Būrin jie susitelkę
Jaunystę vagia.
O aš dabar noriu žaisti,
Su baltom pleštekėlėm.
p. 111

Palyginimui tenka paimti Hanso Bethgės „Japanischer Frühling" arba kad ir „Dainavos" pirmosios knygos japonų tankas – motyvai ir net žodžiai pasikartoja („Dainavoj" laiko ir senatvės tema yra net dvi tankos).

* * *

Toks maždaug yra bendrais ruožais Butkų Juzės kūrybos metodas.

Kai gimnazijos suoluose panašiai elgiamasi su svetimo darbo vaisiais, tai ten yra labai tikslus terminas tokiam darbui apibrėžti.

* * *

O čia kaip pavadinti – aš jau nebežinau.

Butkų Juzė pareiškia šiek tiek daugiau nepriklausomybės ten, kur jis pilietiniais motyvais rūpinas.

Bet ten jis rašo tokius daiktus:

Esu aš dievas, esu aš velnias, –
Nešioju dangų ir peklą baisią;
Esu vanduo, *erškėtis švelnias (?),*
Plėšrusis tigras, greitas elnias.
p. 119

Kai Deržavinas pasakė „Ja – car', ja – rab, ja – červ', ja – Bog!" – tai buvo aiškiai pasakyta ir gera. Butkų Juzė – praskiedė, „suerzazino" ir dar *ypatingais* rimais surimavo.

Bet kitame puslapy jis jau rašo:

Tu, kuris nešioji sunkią naštą
Ir geležinę kumštį darbui atiduodi, –
Atmink, kaip tu miege sapnus pini
Ir kaipo šuo kitiems rankas laižai.
p. 120

Ir visos eilės. Čia nors kaip galvijus ganant išsikeikė. Bet Butkų Juzė su savo pilietiniais motyvais eina dar toliau ir net visai naują metodą bando. Būtent iš sentimentalizmo ir obalsio „Žemė ir laisvė" eina į proletaringąjį misticizmą. Pavyzdžiui:

Šviesią naktį pas pušyną
Sielą skaisčią, sielą gryną
Iškėlęs į dangų
Tikslą šventą brangų
Tedainuoti prižadėjau –
Tu girdėjai, sutvėrėjau,
Ir dainelę ausiu,
Iš gijų, ką gausiu,
Bekeliaujant su arėju
Prie švenčiausiųjų idėjų–
Apgalėti naktį, –
„In dieną nukakti!"
p. 28

Kuriame avansuojančiame partiniame organe panašių eilių nesate skaitę?

Arba:

Jei bernelis
Pamylėtų
Laisvę plačią –
Jam nupiršti
Aš galėčiau
Gerą pačią.
Eikš, berneli,
Palei krūmą
Atsisėsme...
p. 33

Toliau šių eilių becituot aš neapsiimu.

* * *

Taip gausiai cituodamas iš įvairių skyrių ir poskyrių eiles, visų pirma norėjau būt objektingas. O antra – kuo arčiau prieiti prie Butkų Juzės poezijos tipo.

Butkų Juzė, savo įkvėpimą semdamas iš kitų, dažnai ir iki kaulų įkyrėjusių dalykų, savaime nebegali pasilikti lyrikas, kaipo toks, savaime nebegali būt širdingas, pareikšt ekspansijos, ugnies, stiprybės. Lygiai saldžiai jis dainuoja ir Dangaus svečią, ir nakties tamsą, ir rankų laižymą, ir jaunystę su senatve ir t. t. Savo pretenziniais posakiais ir, be to, šaltą sekimą dar labiau

aptemdo. Savo pretenziniais palyginimais, norėdamas būti labai poetingas, dalyką dar labiau sutemdo.

Ne žaibas skaldo
Dangų rūstą –
Minia in kovą
Stoja šventą.

p. 16

Pirmasai vaizdas nieku būdu negali būti nei paaiškinimu, nei palyginimu antrajam. Ir per tat pasidaro be prasmės tarškėjimas. O šis dalykas Butkų Juzės yra labai mėgiamas. Dėl to ir visas knygas žodžių tinklo pažymiais skelbias. Tuo labiau kad autorius nieku būdu nenori suprasti, kad pilietinių obalsių moduliavimas toli gražu dar nėra toji vidaus ideologija, kuri lyrikoj tarpsta. Verharnas irgi pilietiniais motyvais rašė. Bet jo keliamoji pilietinė ideologija ėjo lyrikos keliais. Ir buvo jis galingas.

Pagaliau Butkų Juzė visai nevaldo formos. Nebekalbant jau apie kompoziciją, nežiūrint į tai, kad eilės beveik išimtinai yra baltosios, neišlaikomas net ritmas.

* * *

Yra Butkaus ir talento pažymių. Deja, jie reiškias tiktai atskiruos posakiuos. Ir maksimum, jeigu tos eilutės apima vieną kitą strofą. Bet ištisos eilės visai išlaikytos rasti labai sunku.

* * *

Ar išsivaduos Butkų Juzė iš visa to, į ką jis įsivėlė, ar pasikels, ar pradės reikšti save, ar sugrąžins jis mums savo talentą, kurį jis iš prigimties turi, tačiau kurį gyvenimo dulkėse paskandino?

* * *

Tai kaipgi čia dabar: nejau mano prietelis iš tikrųjų nemelavo?

NUODĖMĖ IR PRIGIMTIS

Dėl „Karen Borneman"

Yra dalykų, kurių prigimtis jau tokia slėpininga, kurie paprasta akimi nėra matomi, kurie tiktai ilgos išminties keliu įregimi. Ir žmogus, tasai paslapčių ieškotojas, rausias ir „pakastų turtų" ieško, norėdamas paslapties veidą nudengti. Bet yra ir tokių atvirų paslapčių, kurioms veidą nudengti reikia tik savy įžiebti mažutę ugnelę, tik kiek susikaupus savy, savo sieloj pasirausti, kad kito sieloje paregėti ištisas gelmes, neišpasakyto turto šaltinį. Ir žmogus dažniausia ne tik tokios paslapties ir prikišamai nenužliebia, bet stačiai bėga nuo jos. O, daug yra lengviau filosofuoti apie pipirus ir debesis ir nuodyti vandenį, kurį arkliams duoda gerti, ir matyti tiktai paslapties paviršius nelyginant verdenėj oro kunkulėlius, negu raustis savo sieloje, savo mirtinoj nuodėmėj prisipažinti, nuoga ranka žaizdos prisilytėti ir per savo kančią ir atgailą eiti svetimon sielon įsižvelgti. Ir „piliečiai" iš šio paslapčių nėrimo kelio bėgo ir bėgs. Ir garbins sąmoningą neregių dalią, negu „bepročių" pranašingą regėjimą. Toks jau baisus yra lemties žiaurumas, kad žmogus dėl savo pilietinio miego ramybės stengias taikoj gyventi ne tik su savo ir savo kaimyno sąžine, bet ir su kaimyno velnio sąžine, by tik šis pastarasai naktimis nesibaladotų ir į nuodėmingą pagundą nevestų. Ir sunku būtų kaltinti „piliečius" už tai, kad jie nuodėmingumo problemą sprendžia sąžinės sukempėjimo keliu. Tai yra tuoju keliu, kuriuo einama sąžinės nuraminti legaliniu

būdu, susitarus su visuomene, su tokiais pat nusidėjėliais nuo to ar kito laiko tą ir tą elgesį bei žygį nebelaikyti nuodėme. Ir nuostabu: jei susitarta su visuomene – nuodėmė pareiga virsta. Ir nuodėmės bei „nenuodėmingo žygio" prigimtis tiems piliečiams tėra tas pat, kas ir lipytojui molis, iš kurio jis gali lipyti kokį nori puodą, kuriame virėjas gali virti kokį nori jovalą. Nuodėmės prigimtis pakeista įstatymu, kurio savybės prilygsta pritaikintų akinių savybėms. Mes nesistebime, kad vieno žlibio akiniai netinka kito žlibio akims. Tai iš kur mes turim teisės stebėtis, kad atsiranda kartais tokių asmenybių, kurių prigimtis pro mūsų akinius nėra įžliebiama, kodėl mes turime rėkti, kad tos asmenybės – bepročiai arba nusidėjėliai? Juk kai mes statėme savo visuomenės santykių ar moralingumo dėsnius, – neatsiklausėme tų asmenybių, neatsižiūrėjome į jų prigimtį – tai iš kur mums radosi teisės pykti, kad jie į mūsų maišą netelpą?

Deja, „piliečiai" apie tai galvoti nemėgsta. Įstatymo maišas bei prisakymai iš „aukštybių" – galvos ar dangaus vis viena – „piliečio" dorybių visas kriterijus, visa gyvenimo alfa ir omega.

Todėl aš nė kiek nesistebiu, kad po „Karen Borneman" publika skirstės šypsodamos, patenkinta, kad gyvenimas stiprus „prisakymų iš aukštybės" dėsniais. Kiekvienoj šypsenoj jautės pasitenkinimas, šypsenos savininkas nėra panašus į tą Biblijos karžygį, kuris savo mokytojo triskart išsižadėjo; tam savininkui nėra ko atgailoj išganymo laukti, nes jo nuodėmės nėra sunkios. Aš manau, kad „piliečiams" buvo lengva miegoti tą vakarą...

2

„Karen Borneman", drama, įvaizduota trys pasaulėžvalgos sistemos, trys geležinės valios, kurios susidurdamos viena kitą be pasigailėjimo laužo ir glamžo, neatsižvelgdamos nė į jokią pergalės kainą, nors tai būtų mirtis ar beprotybė.

Dramos turinys be galo paprastas. Garbingo visuomenės vyro, seno teologijos profesorio Kristen Borneman šeima. Šei-

mos papročiai, tradicijos, šiokia ir šventa diena – kaip rūstus krikščionių kanonas reikalauja. Šeima – gausi. Daug sūnų ir dukterų. Kurių dauguma – garbingų tradicijų piliečiai – dirba apčiuopiamai naudingą visuomenės darbą, tvarkingai meldžias ir mylėdami ar nemylėdami, tačiau „šventenybėmis" palaiminti platina žmonių giminę pasauly. Tai yra sąžiningai savo pareigą eina. Bet šioj dievobaimingoj šeimoj ne viskas tvarkoj. Viena duktė – Gertruda – patenka į pamišėlių namus. Iš proto išėjo, kaip pasirodo, todėl, kad žiauriai buvo sutrempta jos žmoniškoji seksualinė prigimtis. Jaunesnysis sūnus irgi daug nemalonumų pridarė šeimyninės tylos namams, turėdamas ryšių su tarnaite, ryšių, kurie garbingiems teologijos profesorio namams nedera... Bet jisai jaunas. Tie ryšiai jam buvo tiktai pastanga ištrūkti iš oficialinės moralinės ir viešojo dievobaimingumo globos. Perėjo laikas – tuos ryšius jisai užmiršo, jame beliko tik vienas noras – išsivaduoti. Išsivaduoti iš viso to, kas varžo jauną laisvę, kas žmogaus prigimtį trempia. Šiuo noru gyvendamas, jis prieš jokias kliūtis nesustos.

Tačiau dideliausia šeimos nelaimė – duktė Karen. Ji sugebėjo išsivaduoti. Pasirinko laikraštininkės profesiją. Gyvena „iš plunksnos": iš straipsnių, iš vertimų. Neatsiklausus tėvų, nepaprašius bažnyčios palaiminimo, ji turėjo moterybės ryšių su dviem vyrais. Gyvena su jais vienu kūrybos gyvenimu. Paslapty, žinoma, nuo tėvų, nes jie nebūtų pergyvenę tokios nelaimės, kaip oficialinoji dora skelbia.

Pirmasai tų vyrų jaunybėj mirė. Antrasai – skulptoris. Jiedu – kartu dvasioje augo. Ji jam kūrybos ugnį žiebdavo, ji pozuodavo, o jis stebuklingiausius dalykus marmure kaldavo. Tai buvo Paryžiuj. Tik staiga pasirodo, kad jis jai nebuvo ištikimas vyras. Ji, viską apleidusi, grįžta į tėviškę. Trims metams praslinkus, jos gimtame mieste įrengta meno paroda, kurioj skulptoris išstato stovylą – jos paveikslą. Stovyla stebėtinas meno kūrinys, tačiau vaizduoja nuogą Karen. Seno Kristen Borneman supratimu, tasai stovylos faktas yra griežtai įžeidžiąs viso gyvenimo pagrindą – krikščionybės dorą. Tuo labiau, kad Karen

nė su vienu vyru neturėjo vaikų. Stovylos faktas priverčia Karen atidengti visą jos pergyventą praeitį. Ištinka žiauriausi gyvenimo drama, kurioj visos kovojančios pusės lieka lygiai nugalėtos, perblokštos.

3

„Krikščionybė daug padarė dėl meilės darydama iš jos nuodėmę", – sako mūsų dienų senas stabmeldis Anatole France. O gal dėl to ir žmogaus prigimtį vadiname nuodėminga, kad ji turi didžiausią dovaną: dovanos mylėti? Į šį klausimą berods pašauktieji moralinininkai dar nėra atsakę. Tiktai nuostabus dalykas. Įsiskaitykite šventųjų gyvenimus, į padavimus apie jų darbus ir šventenybes, apie pagundas, į kurias nelaboji dvasia visų stipriausiai juos traukė. Kuriais motyvais vaduodamos tūkstančiai atsiskyrėlių viduramžy bėgo į tyrus? – Tai buvo meilės motyvas, meilės pagunda, tai buvo pastangos nustelbti kūną, jį gyvą nužudyti, kad užgesintų jame meilės ugnį. Mūsų dienų ramaus miego piliečiui ir sapnuot gal nesisapnavo niekuomet, kokia meilės ugnis degė garbinami šventieji; nenoriu minėti, kiek jiems teko kančių bekovojant su savo žmogiškąja prigimtim! Gustavo Flobero „Taïs" galima laikyti romanu, prasimanymu, legenda, galima net šmeižtu vadinti, bet niekas neginčys vienuolio karžygio psichologinės formos tikslingumo! O mūsų dienų psichologija sustoja ties religiniai lytinio jausmo problema ir negali prisirinkti drąsos daiktus tikruoju jų vardu pavadinti. Tiesa, naujųjų amžių ir religingumo epochoje žmonės stengias vengti senųjų paklaidų, žmonės nebėga į tyrus, kad kūną ir prigimtus jausmus žudytų. Žmonės pasišaukė į pagalbą religiją, moralę, parlamentinius įstatymus, kad pirmykštę nuodėmę, tai[p] sakant, legalizuotų. Ir dabar meilės krikščioniškoji nuodėmė, jeigu ji tiktai yra atlikta tam tikru trafaretu, nėra nuodėmė – yra tiktai parlamento įstatymų pripažintas faktas. Tuo labiau, kad iš jo net

pasipelnyti galima. Juk yra šalių, kuriose įstatymo keliu skatinama tą nuodėmę pildyti, by tik padaugėtų „piliečių" skaičius, by tik valstybė pasipelnytų.

Todėl ar nebūtų pravartu, kad moralinininkai, prieš kalbėdami apie išganymą (ne teologinį), išspręstų nuodėmės prigimtį?

4

„Karen Borneman" – pjesė – nėra sceninga. Pergyvenimų gausumas ir gilumas vyksta ne dramatinėj formoj. Pjesėj vyrauja plastingasai elementas, būtent, plastingas vaizdas, kuriame verias įvykiai net tragingo pobūdžio. Tie įvykiai iš tikro yra tragingi.

„Vyriškis ir moteriškė – yra tos dvi gaidos, be kurių žmogaus sielos stygos tikslaus ir pilno akordo sudaryti negali", – sako Madrini, apibūdindamas žmonių sugyvenimo formą. Tokiu būdu istorinis „biblinis" puolimas daroma visatos harmonijos būtenybe.

Karen Borneman, kaip ir jos tėvas profesoris Kristen, tąją *būtenybę* irgi pagrindžia, tik, žinoma, kitokiais motyvais. Jos veiksnių vyriausias kriterijus – pasitikėjimas. Gilus, neišsemiamas. Jai kito kelio ir būti nėra. Jos siekiniai, jos uždaviniai – tokie aukšti, tokie šventi – augti ir kurti, mylėti. Ir šit jos mylimas vyras, kuris, ją skaistybėj mylėdamas, neišdrįso jos jaunybės žemiškų veiksmų sudrumsti, turėjo ryšių su kita moteriške. Trūko styga, kuri jos visą pasaulį jungė – trūko pasitikėjimas. Begaliniai mylėdama, [su]didžiausia širdgėla – ji apleidžia savo pamylėtą vyrą. Iš harmoningo akordo susikūrė žiauriausios dalios disonansas – trūko styga...

„Nejau tu nesupranti – juk vyriškis, kuris duoda pajusti moteriškei, kad ji jo nepatenkina – itin, kaipo moteriškė, tuo pačiu ją giliausiai įžeidžia!" – sušunka giliai susijaudinusi Karen, ir dar kimiu balsu priduria: „Tai yra tokia nuodėmė prieš meilę, kuri nieku[o]met nėra atleidžiama – niek[u]omet!" Ir Karen, *šios*

nuodėmės negalėdama atleisti, sudaužė ne tik savo objektingai *dar galimą* gyvenimą, ne tik gyvenimą savo mylimojo, bet ir davė savo tėvui nepakeliamą smūgį. Tėvui, kurį taip be galo mylėjo. Smūgį, kuris berods galėjo jam būti net mirtinas. Tokia kaina ši *nuodėmė* yra atperkama.

„Bet ateis laikas, kada ir mes pareikalausim savo teisės – teisės tvarkyti mūsų gyvenimą, kaip mes norim ir galim, ir negauti už tai ištvirkėlės vardo. Aš gerai žinau – tai visai nėra idealas, o tiktai būtinas pereinamas laipsnis į tą laiką, kada kiekvienam žmogui vėl bus pripažinta teisė tęsti savo giminę", – tikrina Karen, gindama savo elgesio nekaltybę.

„Jau geriau beprotybė negu tatai", – sušunka pasibaisėdamas Kristen Borneman, vos prieš valandėlę sužinojęs, kad jo kita duktė išėjo iš proto dėl to, kad jai nebuvo leista mylėti tą, kurį ji norėjo, ir taip, kaip ji norėjo. „Tu net savo nuodėmės nenusijauti – argi čia galimas išganymas", – pro skausmą prataria teologijos profesoris. Šit kita nuodėmė. Tai yra tos pačios nuodėmės atvirkščioji pusė. Nuodėmė priešinas, prieš ką norite, tačiau dėl jos, anot teologijos profesorio, išganymo nėra. Ši nuodėmė dar galima būtų atpirkti apsivedimo keliu, bet kas padaryti, kad nuodėmė prieš meilę nėra atleistina, – niekuomet? Kaip bepateisinti pasaulį, kada susiduria ir visa laužo dvi tokios pajėgos, kaip dieviškoji ir velniškoji nuodėmė? Pagaliau kuri tų nuodėmių yra nuodėmingesnė, nors jos abi yra be galo skaudžios? Ir šit fru Borneman, motina, nesivaduodama jokiais moralės įstatymais, o tik savo motiniškuoju pajautimu ir meile, lyg ir duoda netiesioginį atsakymą į paskutinįjį klausimą:

> Tu apskritai nenusimanai, kas tenka pergyventi motinai suaugusių dukterų, kurios neišteka, nors laikas tam atėjo... Žinoma, jeigu ji tiktai turi akis, kad matytų... Mes, žmonės, kažką sutvarkėm ne taip... Taip, yra kažkas stipresnio už mus, ir tatai keršija užu save...

Ir kiek vėliau ta pati fru Borneman pareiškia: „Aš nuplaunu rankas, Karen, – aš nedrįstu taip toli savo samprotavimuose eiti..."

Tai yra motinos žodžiai. Garbingos, aukštos doros ir giliai dievobaimingos moteriškės.

O, matyt, iš tikrųjų žmonės yra *ne taip kažką sutvarkę!...*

Kaip sako Anatole France: „Į meilę mes įterpiame begalybę. Tai nėra moteriškių paklaida".

VYDŪNAS. JŪRŲ VARPAI

Triveiksmė komedija. Tilžėj, 1920 m.

Man baisiai nemalonu, kad šiuo kartu tenka pradėti kaip tik nuo to, už ką jau kartą Vaižgantas apšaukė mane akiplėša, begėdžiu („Laisvėj") ir dar kažkaip tenai. Bet, berods, jau mums metas būtų pagaliau susiprasti, ką mes sakome žodžiais: *veikalas meno atžvilgiu yra priimtinas ar nepriimtinas*, nes šiuo kartu aš ir Vydūno „Jūrų Varpams" noriu tą pat klausimą pastatyti: ar priimtinas, ar ne?

Mes, lietuviai, kaipo reiškėjai tam tikros tautinės psichologinės formos, nors mes, kaipo atskiros individybės, be galo skiriamės vienas nuo kito mūsų psichologiniu turiniu, supratimais, pajautimais, būdo savybėmis, – visumoj vis dėlto sudarome bendrinį psichologinį vienetą. Mes visi tais pačiais keliais einame pajausti ir pažinti pasaulio, ir pasaulio reiškiniai sukelia mumyse analoginių reakcijų, prisitaikindami prie mūsų psichologinio turinio.

Mes, susidurdami su atskirų individybių kūriniais, reikšdami dėl jų savo nuomonę, visuomet turime pagrinde aiškiojoj sąmonėj net neveikiamą akstiną, kad autorius, kurdamas savo kūrinį, ėjo tais pačiais psichologiniais keliais, kuriais ir mes galėtumėm eiti, kad autoriaus jautimo ir samprotavimo (ne kūrimo) metodas yra mums savas. Jeigu mes savy to nebylaus akstino neturime ar jo nepriaugome, tuomet mes neturime jokios teisės apie kalbamąjį veikalą spręsti. Mes net gyventi juo

negalime. Mes tik iš tolo tegalime žiūrėti į jį. Ir jeigu jis yra gražus ir stebuklingas, mes galime stebėtis juo, bet jeigu jis nėra toksai, mums tenka tik pečiais pagūžčiot. Mūsų sprendimo procese tasai nebylusai akstinas privalo dalyvauti, jis ir dalyvauja, kitaip patsai sprendimas yra neįmanomas.

Bet yra ir tokių individybių, kurios, gaivindamos tą pačią psichologinę formą, kaip ir mes visi vienumoj, tiek tą formą suasmenina, asmenybėj sukonkretina ir įdeda į tą psichologinės formos konkretybę tokį ypatingą turinį, jog, norėdami tą individybę suprasti, jau mes turime nebe jos veikalus taikinti mūsų bendriniam pajautimų kriterijui, bet patys prie tos individybės taikintis. Ir jeigu vis dėlto mums susitaikinti nepavyksta, tai tuomet tenka konstatuoti, kad tas ar tas veikalas kalbamosios individybės yra mums nepriimtinas.

Todėl tatai, statydamas šį klausimą Vydūno ministerijai, aš priimtinumą tik aukščiau nustatyta prasme tenoriu suprasti.

Juo labiau taip tegalima elgtis su tokia individybe, kaip Vydūnas ir kaip jo kalbamoji misterija. Juos kritikuoti negalima. Net ir vertinti jį netikslu. Vydūnas ir dėl savo pasaulėžvalgos, ir dėl savo samprotavimo metodo mūsų literatūroj turi atskirą vietą ir kol kas pasilieka vienumoj. Ir jo visi veikalai nėra kažkokie užbaigti atskiri dalykai, apie kuriuos būtų galima kalbėti tiktai kaipo apie tokius. Kiekvienas Vydūno veikalas tėra tiktai mažėlė dalis jo bendros pasaulėžvalgos ir kurtas taip, kad tą pasaulėžvalgą vaizduotų ir gyvenimą vykintų; vertinant atskiras veikalas, tenka vertinti visa pasaulėžvalga. Samprotavimo procesas yra prigimties reiškinys ir kaipo toksai negali būti vertinamas. Galima dar būtų įvertinti, kiek tiksliai yra pasaulėžvalga atskirais veikalais gyvenime vykinama, bet tai yra jau filosofijos istoriko dalykas, kuris man šiandie nerūpi: taigi todėl nuo Vydūno misterijos įvertinimo tenka atsisakyti.

Vydūnas rašo tragedijas, dramas, komedijas, bet visų labiausiai mėgsta misterijas. Jis net yra sudaręs ypatingą vydūniškos misterijos tipą, įvedęs specifinių vydūniškų atributų.

Jeigu dramatinis veikalas būtų išspausdintas mums paprastomis raidėmis ir nebūtų parašyta, kieno jis yra parašytas, tai autorius reikia spręsti iš veikalo turinio. Ir jeigu antrame puslapy yra parašyta, kada jis buvo pradėtas rašyti, kada baigtas, kokie svečiai berašant veikalą buvo atsilankę ir kad „bus iš jo tūliems pasimėgimo", o trečiame puslapy nupiešta, kaip scenoj turi būti sutvarkyti baldai, o apačioj smulkiomis raidėmis aprašyta, iš kurio kampo kokia šmėkla turi išlįsti ir kuria tvarka jos turi vaikščiot, ir kada rūkas, būtinai melsvas, turi pasikelt ir nusileist, – tai jau galima drąsiai, nebsibijant paklysti, spręsti, kad tasai dramatinis veikalas yra misterija ir kad jos autorius yra būtinai Vydūnas. (Tiesa, šmėklas ir rūkus labai mėgsta paleisti ir p. Vaičiūnas savo pjesose, bet jis kol kas scenos schemos savo knygose nededa, ir todėl nesunku jis atskirti nuo Vydūno.)

Šitie vydūnizmo atributai Vydūno misterijose vaidina labai svarbų vaidmenį. Kitaip jis beveik pusės veikalo nespausdintų smulkiu šriftu, pavesdamas jį autoriaus remarkoms. Tasai susirūpinimas, kad tiktai nustatytu laiku pasikeltų tokios, ne kitokios spalvos rūkas, kad išlįstų tokia, ne kitokia šmėkla ir kad nesuklystų skaitytojas, kada veikalas pradėtas rašyti, yra giliai reikšmingas! Paprastuose dramatiniuose veikaluose nurodymai, kad šmėklos čia pasikelia, čia nusileidžia rūkai, nėra praktikuojama. Ir kur paties Vydūno veikaluose šmėklų ar rūkų kiek mažiau, ten jis jų misterija nevadina, o kur jų visai nėra, tai Vydūnas sako stačiai – komedija. Todėl tenka manyti, kad tie atributai paprastą pjesą padaro misterija, kad tai yra misteringumo pažymiai. Aš nenorėčiau, kad ši mano mintis būtų suprasta kaipo lengvas žodis nusišypsoti. Nes kiek man teko susidurti su pasaulinės literatūros misterijomis, jos tenai yra visai kitokio pobūdžio.

Misterija – visų pirma religinė drama. Misterija yra gimusi iš religinio veikalo. Taip buvo senovės, taip buvo viduramžio teatre. Iš tenai mes kaip tik imame mūsų kūriniams formas. Ypač misterijai. Ir misterijai, kaipo gimusiai iš religinio veikslo,

visų pirma rūpi tam tikro veiksmo vykinimas gyvenime. Tai yra misterijos pagrindas. Todėl misterijos nei turinys, nei forma negali būt abstraktingi. Negalima įsivaizdinti tam tikros idėjos ir jai vykinti rankioti atitinkamų vaizdų.

Kaip tik toks yra slėpingas misterijos uždavinys, kad ji, operuodama konkretingais vaizdais, savo veiksmu reiškia nežemišką būtybių ryšį, vaizduoja viršžmogiškų jėgų reiškinius. Tam pasiekti reikia, kad kūnijamasis veiksmas eitų iš patyrimų gelmės, iš stipriausių emocijų, kurios taip iš pašaknų sujaudina žmogaus sielą, jog viršžmogiškų jėgų reiškimasis nebėra legenda, nebėra pasaka, yra konkretingas, ryškus faktas. Ir gali tasai faktas būti pasakingas, gali jis jokio realingo pagrindo neturėti, bet jis turi būti pateisintas veikslu, stipriausiomis emocijomis. Misterijoj dvasių, šmėklų, ūkanų pasirodymas visai suprantamas ir pateisintas dalykas. Bet nieku būdu neleistina, kad tos būtybės landžiotų kaip *deus ex machina*. Jei nėra psichologinio pagrindo, psichologinio nuosakumo, žiūrėtojas negali veiksmo sieloje patirti, gyventi, jis gali tik stebėtis. O juk tik cirke mes stebimės, o į teatrą gyventi einame. Todėl misterijų tekstas – paprastai tėra kontūras, kurį pripildo, kurį įturtina veikslas vykinimo metu. Aš norėčiau pasakyti dar daugiau. Parašytas veikalas dar nėra misterija: jis tampa toksai tiktai kūnijimo metu, žmogaus gyvose emocijose augdamas.

Vydūno „Jūrų Varpai" šiomis misterijų savybėmis nepasižymi. Vydūnas elgiasi griežtai priešingai. Jo misterija yra sausai scheminga. Jo „Jūrų Varpų" vaizdai yra grynai pramanyti. Figūruoja manekenai, kalba aukšto stiliaus ir kilnios minties žodžius, ir eina visokios kombinacijos su ūkanomis ir šviesomis. Iš tų visų davinių tenka manyti, kad po tomis visomis figūromis reikėtų suprasti kokios nors kilnios idėjos, jų kovos, laimėjimai bei pralaimėjimai. Leitmotyvas Vydūno taip visur aiškus – reikia vidus augti, būti skaisčiam, pasakyčiau, nuolat skaistėti, kad pasiektum *kažką tokio*, kad pramanyti jūrų varpai dainuoja, *kažką*, matyt, ypatingo reikšdami. Deja, aš esu paprastas Lietuvos Respublikos pilietis ir žodį *kažką* turiu pabrėžti. Man jau

praėjo tie laikai, kada ištisus žiemos vakarus praleisdavau beprakaituodamas, spręsdamas visokias šaradas bei galvosūkius. O ką aš begaliu pasakyti, kad meno veikalo pavidalu vėlei patiekiama spręsti šarada! O kas iš to, kad aš darbuosiuos darbuosiuos, spręsiu spręsiu, sustatysiu visą sistemą su dorybės logaritmais ir kilnumo diferencialais, ir kas man laiduos, kad aš vis dėlto teisingai išsprendžiau? Juk „raktas" knygos gale nepridėtas! Ir čia pasidaro nebe veikalo patyrimas, o tiktai savo rūšies sportas. Aš suprantu, kai alegorija yra vartojama, pavyzdžiui, pasakėčiose idėjos reljefingumui, jos paaiškinimui – tai čia kas kita. O jei alegorijos idėjos nė kiek nepaaiškina, jeigu jos prisidengusios misticizmu idėją temdo?

Norėdamas atpasakoti „Jūrų Varpų" turinį, aš turėtau įsileist į metafiziką. Juk, pavyzdžiui, 126 puslapių stambaus šrifto knygelėj kiek tai yra tų „vaidinamųjų asmenų"! („Asmenų"! labiausiai!) Algis, Didysis žmogus, Bangpūtis, Putogimė; Vilnių dukros; Kūdikių būrelis; Mergytė ir kiti; Elgeta Senukas; Elgeta Senutė; Du jaunu vyru; Našlė su dviem kūdikiais; Jaunavedžiu su kūdikiu; Dievotasis; Du tyrinėtoju; Dainius; kelios moteriškos; keli vyriški, Argaudas; keli jauni žmonės; Vidė; Argauto šešėlis; du piktadariu; keleiviai; darbininkai; Elgeti – du; Jaunos moteros; Latrai; Mokslininkai; Kūmininkai; Žvaigždininkai; Pranašas; Filosofas; Du valdžios vyru; Laidotuvininkai; Kunigas; Bėgliai; Vestuvininkai; Kareiviai sužeisti... „Kiek tai jų! Ir kur juos gena!" Bet čia vis dėlto juk ne visuotina mobilizacija, ir tie visi „asmenys" ne veltui čia figūruoja, ne veltui, taip sakant, duoną valgo. Juo labiau kad kiekvienas, praeidamas vieškeliu, savo idealus išpasakoja, pafilosofuoja, o *jūrų varpai* paslaptinga didybe skamba, o tie visi ponai, paskendę savo gyvenimo smulkmenose, nei *jūrų varpus* girdi, nei girdėti nori. Jie visi vis dėlto turbūt reiškia ką nors! – kas įspės, kas bus pirmas? Arba, kaip aš galėčiau be metafizikos atpasakoti, kaip vienas subjektas, pavadintas „Argaudo šešėlis", „ateina slankiai iš dešinės, vaikščiodamas miega su užmerktomis akimis ir ištiestomis rankomis, įsisiautęs į pilką šidrą, ir taria:

Akių – atverti – negaliu! –
Bet – susirast – tave – turiu!
Kur tu – esi? Kur tu – nuklydai – mylimoji?
Vieškelyj – ketinai – būti – kur keliaujama –
Apie – varpus pranešti – žmonėms –
Tavo siela – skambėjo – kaip – Jūrų – varpai!
Ir tu – tu man buvai giesmė – skambi –
Bet aš – aš jų nebegirdžiu – dabar –
Kur tu? – Kur? – mylimoji – kur?

p. 85 ir kt.

Reikia žinoti, kad šis subjektas tokiu būdu ištisą aktą baladojas po sceną, o jo ieškomoji mylimoji yra čia pat scenoj, šišo pagauta miega, nors kalba nepaprasto kilnumo ir gilios išminties žodžius, nors ją praeiviai latrai ir kalbina, ir pririša prie guolio, ir t.t.

Juk visa tai turbūt ką nors reiškia, Vydūnas be prasmės nerašys! – Kas turi noro spėti?

Tiesą pasakius, aš čia trupučiuką suprovokavau. Juk negalima paimti didelio veikalo kąsneliuko, galimas daiktas, dar tyčia parinkto, ir brutališkai pakišti – na, spėkit, ką tai reiškia.

O gal ta vieta, kaipo visumos dalelė, turi be galo gilios prasmės, gal visa veikalo kompozicija tą vietą kaip tik pateisina ir reikalauja, kad ji būtų ir būtų tiktai tokia? Bet kaip tik yra, kad veikalo bendros kompozicijos nėra. Tai yra – nėra vieno veikalo, kuris iš atskirų vaizdų ar kontūrų padarytų visybę. Šit dar pavyzdys. Antrojo veiksmo pradžioj dėl tam tikrų interesų Bangpūtis ir Putogimė susipykę vienas antrą prakeikia ir pavirsta šaltiniais. Paskui ypatingais reikalais patenka į sceną Vidė ir susmunka ant akmens. Toliau šit kas dedas, rašant iš knygos žodis po žodžio.

(Du) *Piktadariu* katras ateina vieškeliu abišaliai iš gilumos. Susitikusiu vaidyklos viduryj (vieškelyj), juodu stabteli ir sušunka kartu nusigandusiu.

Kas tu?

Abu kartu ir vėl nurimusiu atsako paluktelėjusiu.

Kas tu!

Sau pažiūrėjusiu į vienas antrą su nepasitikėjimu, žvalgos baugščiu ir eina katras tolyn antron pusėn lig šaltinėlio ir plaujasi kruvinas rankas tekančiame vandeny, tardamu abu kartu tuos pačius žodžius.

Iš uolos vanduo tekėdams
neša kraują mano veikimų
užmiršimo gelmėsna.

Juos atliko žemės gimdyta širdis.
Ji virs žeme, kaip visas jos darbas.
Ne mano reikalas tuo rūpinties.

Žmogus pats niekis –
ir niekis jo veikimas.
Pratek vanduo! Ir nyksta – žmogus!

Veikt man, tamsybė gera –
Diena su nekanta –
mane tik baugina.

Nusiprausiu rankas, eina katras neramus atgal, kur atėjęs, ir vėl susitikdamu pažvelgia į vienas antrą ir traukiasi viens antram iš kelio. Žvalgydamos juodu pastebi Vidę.

PIRMASIS PIKTADARIS
Prie išeigos – motera!
ANTRASIS PIKTADARIS
Prie įeigos – motera!
PIRMASIS
Nepalaimos pranaša.
ANTRASIS
Nepalaimos penėtoja.
PIRMASIS
Mieg nepalaimos angoj.
ANTRASIS
Ilsis prie slenksčio esimo.
PIRMASIS
Motera mane gimdė.
ANTRASIS
Gimdė blogumui.
PIRMASIS *(rodydamas į gilumą)*
Gimdė mirties ir Žuvimo mieste.
ANTRASIS
Tapimo gūžtoj ir nykimo.
PIRMASIS
Nors aš jam iškliūčiau!
ANTRASIS
Nors aš jam ištrūkčiau!

PIRMASIS
Motera dar miega.
ANTRASIS
Nepalaimą sapnuoja, ir t.t.
p. 51–53

Iš tokių scenų susideda visas antrasai veiksmas. Mobilizuotoji publika ateina, pašneka, pašneka ir nueina. Ką bendra pacituotoji scena turi su veiksmu, su psichologiniu nuosakumu, pagaliau su misteringumu. O tuo tarpu abu piktadariai, matyt, vos padarę operaciją – nes kitaip kur būt rankas susikruvinę, abu mistiku, ne šios žemės būtybės. Kalba tarytum kokios dvasios. Jeigu veikalas rašytas mums, paprastiems Respublikos piliečiams, tai jis turėtų būti parašytas ir suprantama mums kalba. Jei piktadariai įvykinę minėtą operaciją, jie arba seni savo darbo profesionalai ir jame sukempėję, arba naujokai. Jeigu seni, tai jų amatas jokiu būdu nesudaro sąvokų: „Mieg nepalaimos angoj – ilsis prie slenksčio esimo", jiems toji operacija, kaipo priprasta, jokių įstabių patyrimų gali kartais ir nesukelti. Bet profesionalas galvažudys negi gali būti mistikas idealistas. O jeigu tie piktadariai naujokai, tai jų sieloj veltųsi ne sąvoka *„ilsis prie buvimo slenksčio"*, bet visai kitokia mistifikacija. Tokioj formoj tegalimas žmoniškumas. Kodėl Vydūno karžygiai ne žmogaus psichikos dėsniais eina[?] Ar tai tėra tik simboliai, ar tai tik regėjimai? Bet juk alegorija nėra simbolinio metodo reiškinys, o alegorija reikalinga psichologinio nuosakumo. Todėl visos tokios scenos yra negyvos, iš anksto mirusios. Jei nėra jausmų, nėra patyrimų ir misterijos nėra. Yra tiktai viena – mistifikacija... Arba pagaliau tasai rūkas – kodėl jis toksai įstabus.– Čia jis pasikelia, čia nusileidžia, čia kelias – čia leidžias? Kaip surišti jis su veikalu, su veikslu, su patyrimais. Vėlei turbūt *kažką* reiškia... Bet jau iki gyvų kaulų nuobodu!

Visų šių dalykų neatspėjęs, misterijos turinio atpasakoti nesiimu. O spėjimas juk nuo oro gerumo pareina. Todėl aš, aukščiau atkreipdamas akį į remarkas ir kitus daiktus, parašęs visai atsakomingai pabrėžiu, kad tai yra vydūnizmo atributai mūsų misterijose. Jais Vydūnas pakeitė veikslą, gyvybę, emocijas,

psichologinį nuosakumą – žodžiu sakant, tą, kas kitų tautų misterijose sudaro pagrindinį pradą.

Aš nemanyčiau, kad mums taip lengva širdžia reikėtų atsižadėti to, ko kitos tautos taip ilgai siekė, kovojo, kentėjo, ką pagaliau laimėjo, ką mes jau laimėta galime pasiimti ir toliau varyti.

Atgal į Egiptą – kelias tolimas, be to, ir blogas, ir kažin sugrįžt ar beištesėsime. Man rodos, Amerikos nėra ko beieškot, jeigu ji seniai atrasta.

„Jūrų Varpai" gal kam ir duos „pasimėgimo" – nežinau, tik aš pats, kol dar gyvybę savo gyslose jaučiu, vargu beturėčiau pajėgų tą knygą antrą kartą perskaityti.

GODOS MERGAUTINĖS

Tyrų Dukters „Vasaros šnekos"

> Laimė mergautinė – burtuos įkaitrinta...
> Rankos svajonės – karaliai žiedautiniai...
> Šventas, gaivinantis, giedriai nuskaid[r]intas,
> Ryto pasauli, žiedingas, mergautinis...
>
> *Jurgis Baltrušaitis*

Ir kodėl Tyrų Duktė pirmąją eilių knygą pavadino „Vasaros šnekos"? Jeigu ir seniau iš eilių, išmėtytų laikraščiuose ir atskiruos leidiniuose, nebūtų buvęs žinomas Tyrų Dukters eilių rašymo būdas, taip ir būtau pamanęs, kad iš lyrikos dvelks iš tikrųjų vasaros kaitra, kad dainos bus ne dainos, tiktai vasaros saulės kaitrus glamonėjimas, kad ir jauna meilė – dainuojama – bus vasaros kaitros malonė. Ir kad *šnekos* bus ne žodžiai, o tiktai sultingos kvepmenos, kuriomis galima ir atsikvėpti, ir pasigerti – nuo alsavimo žiedų. – Kokie gi kitokie elementai ir motyvai galėtų būti lyrikoj – jaunos poetės pirmojoj knygoj...

Bet Tyrų Duktė per daug jauna ir skaisti, kad mano lūkesį pateisintų. Skaitydamas „Vasaros šnekas", taip ir jaučiau, kad tai kalba, geriau, ne kalba, bet svajoja jauna jaunutė mergaitė, gegužio sutemoje, močiutės globoje augusi, daržely berymanti, ką ji darytų, ką ji pasakytų, jeigu ateitų į ją koks sapnų karaliūnaitis. O, tiktai paraustų ir pabėgtų pas močiutę.

Šitokia svajingumo savybe pasižymi visa *Tyrų Dukters* lyrika. Pagrindinis motyvas – meilė. Pagrindiniai elementai – mergaičių

šnekos žodžiai, mergaičių svajonės. Kalba be galo paprasta, vaizdai – patys primityvingiausi. Tarytum gegužės upelis plaukia, šneka – šneka nesustodamas, ar tai ant akmenėlio užšoks, ar karklo šakelę palinguos, ar baltą leliją pasūpuos.

Laukiam, laukiam
Bernužėlių,
Kad ir jie mus
Pamyluotų.
p. 13

Bręskit, dukros!
Gal rytoj
Jo sulauksite
aušroj.
p. 29

O bernužis?..
kur jis?
Argi jau
nesugrįš?
Ir baltųjų
žiedų
nesurinks?
p. 68

Tarytum visas pasaulis tik iš žiedų ir būtų nupintas, ir mergaitės tokia laimė ir tebūtų, kai dainoj dainuojama – „man dieną naktį rūpi, kad su berneliu būti". Tas, žinoma, nieko blogo, man nūnai ir nerūpi gero nuo blogo pasauly skirti, – gal Radzikauskas apie tai atskirą monografiją parašys, kiek tas liečia, žinoma, mūsų skaitančiąją visuomenę, – bet tas yra bloga, kad lyrika paprastai, be gerų norų, reikalinga dar kitų savybių. Lyrikoj poetas, taip sakant, savo jausmus suobjektyvina, dainoj dainuotos godos jau jos nebėra godos, jos jau lieka visiems privalomas faktas. Kūrybos procese poeto jausmai susikaupia, nelyginant ryškaus žibinto spinduliai įdubusiame veidrody persilaužia ir nauja galia grįžta atgal. Ir vargas tiems dainiams, kurių kūryba panaši į spindulius, persilaužiančius kampuotam veidrody, – jie tuomet pasiskirsto paviršiuj – nei jie šviečia, nei

jie šildo. Lyrika, jeigu ji nėra gyvenamoji, jeigu ji nėra pergyvenimų „patyrimu" pagrįsta, jeigu poet[as] dainuoja tuomet, kada nori ar reikia, o ne tiktai tuomet, kada jis nedainuoti fiziniai negali, – tai tokiam poetui sunku pretenduoti, kad jo jausmai būtų visiems privalomas faktas. Aukščiau pacituotos Tyrų Dukters eilių ištraukos yra vienos iš gražiausių. Jausmo švelnumas, grynumas, lengvumas. Ir drauge tiek maža jos teįtikina. „Kaip vasaros skanus limonadas" arba, kaip mūsiškis Jakštas sako, „kaip vėversėlis dainuoja". Jeigu iš tikrųjų dainuojama kaip vieversėlis, tai jau geriau eit ir stačiai vėversėlio pasiklausyti, net kelių iš karto.

Dainuoti, kaip „vėversėlis dainuoja", geras daiktas, bet poetui to per maža. Didelis Tyrų Dukters privalumas, kad ji kalba be galo paprastai, negudragalviaudama prašmatniai, neieškodama ypatingų palyginimų, – tiesa, ir jos dainuojamasai pasaulis toks neplatus, – bet labai liūdna savybė, kad jos dainuojamieji jausmai tokie pilki, smulkūs, negilūs, kad tai dažniausiai ir jausmai nėra, kad tai tėra tik geras norėjimas jausti. Geras poetas visus Tyrų Dukters eilių 82 puslapių išdainuotų į kokį 10 puslapių, ir išeitų gal kur kas stipriau. Geras daiktas nekaltybė gyvenime, o naivumas poezijoj, bet kada naivumas daromas dėsniu, tai jau daros į nedavirusią košelieną panašu.

Pasiėmęs sau vamzdelį,
Aš išeisiu į pievelę,
Tarp žolelių, tarp gėlių
Pakvėpuosiu vėjeliu.

Prisiskynęs sau žiedelių,
Aš pašvilpinsiu dainelę.

Mergužėlė tad atbėgs
Ir tyčiomis pasislėps, –
O aš tyliai nejučioms
Pabučiuosiu paslapčioms...

p. 42

Tai yra vienos pačių geriausiųjų Tyrų Dukters eilės. Čia poetingasai naivumas yra tokiame laipsny, kuriame bendra

kūrinio kompozicija yra visai pateisinama. Tokių eilių visai nedaug, susiras ketvertas penketas, ne daugiau. Kad toksai naivumas būtų gražus, kaip sakoma, priimtinas, būtinai reikalinga, kad jisai lydėtų tam tikrą akciją, kad kūrinys turėtų aiškią atitinkamą kompoziciją, nes naivumas pats savyje – visai pigi vertybė. O Tyrų Duktė tąjį naivumą per daug lengva širdžia išnaudoja, kur jis šiek tiek tinka, dažniausiai, kur jis visai netinka.

Šit, pavyzdžiui, eilės:

Vakare
Tarp gėlių
mane
pabučiuoki!
Varsų žaidime
Perlu bus
Tavo bučkis...
Dainų audime
Gija bus
Tavo bučkis...
Slapčia
aš nupinsiu
nakčia
Tada dainas.
Vakare
Tarp gėlių
mane
Pabučiuoki...
p. 55

Beje, pfui! Ir pasitaikink tu man taip: juk aš eiles atžagarias išrašiau, tai yra pradėjau nuo pat galo ir eilutė po eilutei nuvažiavau į viršų. Ir stebiuos, skaitau dabar ir iš vieno, ir iš kito galo – tas pats išeina. Todėl manau, kad aš pagrindinės minties nebūsiu iškreipęs. Gerai dar, kad ne Jakštui pasitaikė tokia paklaida padaryti, jis jau tuoj būtų Tyrų Dukterį dekadente pakrikštijęs. Bet aš, turiu prisipažinti, padaryta paklaida esu labai patenkintas. Galiu pasiūlyti tų pačių eilių dar vieną transkripciją:

Pabučiuoki mane
Tarp gėlių vakare.

Tada dainas nakčia
Aš nupinsiu slapčia.
Tavo bučkis gija bus
Dainos audime.
Tavo bučkis perlu bus
Varsų žaidime.

Pabučiuoki mane
Tarp gėlių vakare!

O ką, ši transkripcija bene bus geresnė už pačios autorės įdėtas knygoj, ir už mano per paklaidą suprovokuotą. Ir, svarbiausia, prasmė nė kiek nesikeičia! Jakštas (ak, vėl tas Jakštas!) galėtų džiaugtis ir trumpas eilutes eilėraščiuose visu įstatymų griežtumu miriop pasmerkti. Bet man čia visai kas kita rūpi. Aš noriu tuo pabrėžti, kad forma taip žaisti negalima. Negalima neigti formos, kada tokio turinio eilėse, kaip Tyrų Dukters, forma turėtų sudaryti pagrindinę vertybę. O Tyrų Duktė formos reikalu nė kiek nesirūpina – kaip Dievas davė, taip ir išeina. Jei žodis – tai žodis, jei skiemuo – tai skiemuo, jei vaizdas – tai vaizdas, jei bučkis – tai... beje, apie tai kitą kartą. Tyrų Duktė nei rifmų, nei strofų, nei ritmo nepripažįsta. Ir vis tiktai nepasakyčiau, kad ji būtų laisvųjų eilių šalininkė, kaip antai Verharnas, Vitmenas. Anaiptol, jos kaip tik geresnėse eilėse žymu pastangos jeigu ne rifmuoti, tai bent ritmą išlaikyti. Ir jeigu Verharno ir Vitmeno eilėse liuosas skiemenų skaičius nevienodas, dainos nerifmuojamos, tenai dažnai greta visai trumpučiutės eilutės eina ilgiausia. Bet tenai kiekvienas žodis savo vietoj, pakeisi ar praleisi žodį – nebe ta daina, nebe tas stilius. Tyrų Dukters eilėraščiuose keisk žodžius, praleisk, išmesk, pridėk – prasmė ta pati. Parašyta „šnekos". Ne, tai yra tiktai palaidi barščiai. Iš viso to seka, kad negalima viso to spausdinti ir ypač tokia forma, kaip kada kas ateina į galvą parašyti. Juo labiau, kad parašyti geroms eilėms nepakanka būti poetu, reikia būti dailininku. O, poetų pasauly labai daug, mes visi bene po trupučiuką poetai būsime. Bet dailininkas niekuomet nepasitenkins tuo, ką jis iš karto vienu akimirksniu yra parašęs. Jie savo kūrinį dailiai taisys, šlifuos, stiprins, kol prives iki tam laipsniui, kada jį patį

pradės veikalas patenkinti. Tai yra didelis, sunkus darbas. Tiesa, kartais pasitaiko parašyti ir iš karto tobulas kūrinys, bet tam reikalinga didelio talento, galingo įkvėpimo ir ilgo pratimo. Šių trijų savybių Tyrų Dukters kaip tiktai nežymu.

Poetės talento ji neabejotinai turi, bet jis yra kol kas tiktai gemalas. Tyrų Dukteriai dar daug teks padirbėti, daug pasimokyti, kol pavyks ką stipresnio sukurti. Dabar visa baisiai skysta. Be to, Tyrų Duktė nelaisva nuo neigiamos Kazio Binkio, Fausto Kiršos ir Balio Sruogos įtakos. Iš viso to reikia išsivaduoti. Ir visų pirma reikalinga – formos, formos, formos! Tiktai per formos mokyklą galima įgyti teisės „laisvas eiles" rašyti. Jaunas poetas, ne per didelio talento, nesuvaldęs formos – išeities į pasaulį neras – durys užvertos.

Kad Tyrų Duktė turi neabejojamo talento ir kartais gali pasiekti kiek stipresnio įkvėpimo, gali paliudyti šios eilės (vieta visame rinkiny vienintelė).

Kiek daugel...
O! o!
Kiek daugel
Gatvėje
bobų, vaikų...
Kur jis –
meilužis?..
Ū... Ū!..
Šypsos... kertėje...
Eikš tu!
Akmenis meta,
Ai! ai! ai! ai!
Švilpia, dūduoja...
Bėgsiu tenai...
Tik kojos pinas –
Vaikai sukibo
Man į skvernus...
Kažin ar bus?..
Mano meilužis...
Bėgsiu... Gal manęs
laukia?
Ten bus ramu.

Ten nėra bobų,
nėra vaikų...
Cha... Cha... Cha... nėr!
p. 68

Jei šioms eilėms duotumei nors kiek išmintingesnės formos, be vaikų „o o", „ū ū ", „ai ai", – jei duotumei daugiau vyriškos plastikos ir stipresnio ritmo – šios eilės galėtų būti visai padorios. Dabar gi – tiktai godos mergautinės.

Tyrų Dukrai reikėtų žymiai susikaupti, susikoncentruoti. Gal todėl ir eilių kur kas mažiau rašyti – gal tai pagelbėtų surinkti daugiau pajėgų ir tiek nereikalingų žodžių nebūtų. Nes liūdniausia poeto dalia, kai jis, vos pradėjęs rašyti, jau be paliovos kartojas. „Vasaros šnekos" nuolatos ne tik tų pačių motyvų, tų pačių vaizdų, bet ir tų pačių žodžių kartojimas. Todėl ir Tyrų Duktė gal būtų kur kas išmintingiau padariusi, jeigu šio rinkinio tokia forma visai nebūtų išleidusi. Aš esu paprastas skaitytojas, mergautinių godų man ir gyvenime sočiai yra, o knygoj aš noriu ką kita rasti.

Dėlei paties knygos ir išleidimo, tai turėčiau pastebėti, kad jeigu aš būčiau pramoninkas ir turėčiau savo lietuviško muilo fabriką, tai etikietus spausdinti būtinai užsakyčiau „Švyturio" bendrovei. O, tuomet aš būčiau tikras, kad būtų ir piga, ir muilas mugėj giliuotų, ir visi, dar muilo nematę, jau žinotų, kad tai yra mano firmos.

Bet prieš „Švyturio" leidėjų galvų skonį ir pati autorė jau viešai per spaudą pakankamai griežtai yra užprotestavusi.

AD NARRANDUM

Wehe allen Liebenden, die nicht noch eine Höhe haben, welche über ihrem Mitleiden ist!

F. Nietzsche, Also sprach Zarathustra, Von den Mitleidigen

Sunki dalia yra recenzentams tekusi; ypač kai tenka tarti žodis, priešingas įsigyvenusiam visuomenės nusistatymui, arba atvirai pasakyti ta mintis, kuria visuomenė kažkaip instinktingai nešioja savy ir neturi pakankamai civilinės drąsos viešai jos pareikšti. Nelaimingai recenzento galvai tenka visa vėtra pakelti: nepatenkintas autoriaus, nepatenkinti autoriaus šalininkai ir trigubai nepatenkinti įsigyvenusių papročių bei vertybių konservavimo amatninkai. Tokia dalia teko ir man ir dėl mano recenzijų, „Skaitymuose" buvusių. Visa tai būtų tvarkoj – tokia jau gyvenimo logika, – jeigu ne viena mano nedalios savybė. Į mano recenziją apie p. Vydūno „Jūrių varpus"atsako patsai p. Vydūnas („Darbymečio" trečiame numery). Ir atsako tokiu būdu, kokio mažiausiai iš p. Vydūno buvo galima laukti. Nes aš p. Vydūną buvau pratęs laikyti teisingu ir sąžiningu rašytoju.

Eidamas p. Vydūno polemikos metodu, galėčiau su jo minėtu straipsniu padaryti tą patį, ką jis padarė su mano recenzija: tai yra jį atpasakoti tokiu pat metodu. Ir su savaip atpasakotomis mintimis ginčytis. Tuomet išeitų maždaug taip: p. Vydūnas išvadino mane nepriaugėliu jaunikliu, p. Vincą Krėvę nusidėjėliu už mano recenzijos padėjimą, švietimo ministerį patraukė į

istorijos teismą, o patsai kreipės į Lietuvos steigiamąjį seimą, prašydamas jį užtarti ir kaltininkus nubausti. Tuo tarpu kai mano raštas, turėdamas ydų, vis tiktai yra pirmaeilis, parašytas tiktai tiems, kuriems jis patiks, tai yra kurie bus prie jo priaugę. Aš visai neatsakinėčiau, jei p. Vydūno pasakymai nebūtų dideliai ypatingi... – Šitoks mano atsakymas būtų visai toks, kokį man davė p. Vydūnas. Bet taip daryti nepatogu. Tačiau minėtasis p. Vydūno rašinėlis tenka pažymėti kaipo įnešąs į mūsų literatūros darbą keletą principingų naujienų, kurios iki šiol literatūros gyvenimo praktikoj nebuvo pripažintos.

Visų pirma savo veikalą nuo recenzentų ima ginti patsai autorius. Tai, be abejonės, sveikintinas dalykas. Nes dažnai mūsų namie mitę kritikai, neatsižvelgdami į meno absoliutinę vertybę, visa tai, kas nesutelpa į jų partinę ar konfesinę discipliną, laiko smerktina. Ir visai galėtų būti natūralus dalykas, kad patsai autorius imasi paaiškinti savo veikalą, kurio recenzentas ar kritikas nesuprato ar kitaip suprato, negu reikia, ir tuo keliu eidamas klaidina visuomenę. Aiškus dalykas, kad autorius teturėtų pasitenkinti tiktai pasiaiškinimu. P. Vydūnas pasitenkino ne paaiškinimu, bet šiais žodžiais: *„Žiūrint į idėjinį turinį, „Jūrių varpai" stovi mūsų raštijoj pirmoj eilėj* (mano pabraukta – *B. S.*). Kad jie nepagauna p. B. S., ne mano kaltė. Kaip gali p. B. S. manyti, kad tautai svarbu, ar jam veikalas patinka, ar ne? Nerašiau to veikalo p. B. S-ai (?! B. S.). *Rašiau jį tiems, kurie tam pribrendę, o ne vien esamiems, bet ir būsimiems* (mano pabraukta – *B. S.*). Mano veikalams nekenkia joks išpeikimas. Ką kiekvienas sako ar daro, yra jo žinojimo, jo proto ir doros reiškinys. *O todėl, kad kas nors surašo kokį šmeižtą, man terūpi dvasinė to žmogaus padėtis, ne mano pagerbimas!"* (p. 55). Jei tokius žodžius sakytų koks karštagalvis jaunuolis, įsivaizdinęs esąs naujų kelių skynėjas – genijas, dalykas visai būtų tvarkoj. Jau toks jaunuolių būdas – jiems visuomet spjaut ant kritikų, jie visuomet savo „pranašingus" veikalus per galvas gyvųjų atiduoda būsimosioms kartoms. Taip daro, pavyzdžiui, ir futuristai, kurie skelbia, kad dabartinė kultūra taip atbukinusi žmonių sąmonę, kad iki jų milžiniškų veikalų

dabartiniems žmonėms reikia dar daug augti. Tokius jaunuolius mes paprastai vadiname akiplėšomis. Juk taip nesunku sulipdyti kokis sumbūras ir *urbi et orbi* pareikšti, kad jis sukurtas „tik tiems, kurie tam pribrendę". Mūsų laimei, mūsų jaunuomenė iki šiol buvo tiek kukli ir darbšti, kad šis kūrybos apgynimo metodas iki šiol jai buvo svetimas. Ir be galo gaila, kad toks prityręs rašytojas, kaip p. Vydūnas, nesugalvojo nieko kita, kaip tik *nepribrendusių* jaunuolių metodu. Vis tiktai principinai pamatuotą recenziją, neįrodant principų klaidingumo ar nepritaikomumo, pavadinti šmeižtu, o savo veikalą pirmaeiliu – mūsų literatūroj didelė naujiena, ir naujiena labai liūdna. Kas panorės ginčytis su tokiu žmogum, kuriam aplinkinių žmonių nuomonės tiktai nepribrendėlių šmeižtas, kuris pats save laiko tokia būtybe, kuri turi moralinės teisės kitų gailėtis, kad jie jo nesupranta! Todėl šio pirmo mums naujo literatūrinės polemikos metodo mes nieku būdu negalime laikyti teigiamu.

Juo labiau mums keista, kad p. Vydūnas aiškiai pabrėžia, kad jis lietuvių literatūroj užima tokią vietą, kaip... graikų Sokratas. P. Vydūnas rašo:

> Apie patį p. B. S. pasakytų, kad jis, rodos, gana gabus satyroms rašyti. Tik turėtų miklintis, ir jis gal pasiektų Helėnų komaidų rašytojo Aristofanio garsą. Pradžia jau padaryta. Mat Aristofonis bandė Sokratą pašiepti. Tik Helėnai dėl to net geram jo veikalui nedavė lauro. Bet lietuviai ne Helėnai, ir p. B. S. nerašo komaidų, bet *pamfletų* (pabrėžta p. Vydūno), o Lietuvos Švietimo Ministerija, p. V. Krėvei atsakant, tam leidžia savo „Skaitymus" (p. 57).

Vadinas, B. S. toli iki Aristofano, bet kaip ten yra su Vydūnu ir Sokratu? Mūsų skaitančioji visuomenė per daug yra kukli, kad į šį klausimą atsakytų, o jei man dar kartą teks apie p. Vydūną rašyti, tai aš šį atvirą prisipažinimą būtinai turėsiu omeny. Dėl Švietimo ministerijos, tai p. Vydūnas rašo:

> Ką atsakys Švietimo Ministras prieš historę? Kad švietimo ministerijos leidžiamasis laikraštis naudojamas pašiepoms spausdinti, rodos, tai tik Lietuvoj tėra galima <...>. Rodos, švietimo ministerijai prisieitų atsverti, ar iš tikrųjų tūlų rašytojų, kaip ir *mano rašymai, ar p. B. S. papeikimai yra mūsų tautai naudingesni. Bet gal ir tautos atstovybė sugebės čia tarti žodį. Jau, rodos, aukščiausias laikas, kad apsvaigę žmonės nežemintų valdžios autoriteto jos pačios laikraštyje* (p. 56–57, mano pabraukta).

O, aš visai sutinku, kad Švietimo Ministeriją reikia triskart į istorijos teismą patraukti už tai, kad „Skaitymuose" dedama B. S. raštai ir neatsižvelgiama, kad p. Vydūno raštai yra už juos vertesni. Tai yra p. Vincas Krėvė tris tūkstančius kartų kaltas, kad p. Vydūno raštų į „Skaitymus" nededa! Reikia tikėtis, kad istorija kaltininkus visu įstatymų griežtumu nubaus...

Ko ko, bet jau tokių dalykų iš p. Vydūno niekuomet negalima buvo tikėtis. Savo pozicijai literatūros dirvoj apginti p. Vydūnas St. Seimo pagalbos šaukias! Tai yra antra mūsų literatūros praktikoj naujiena, ir ne mažiau keista, kaip ir pirmoji. Reikia tiktai stebėtis, kaip p. Vydūnas stato vienon plotmėn meno veikalą ir paprastą knygos recenziją ir reikalauja išspręsti, kas naudingiau pasirinkti: arba – arba. Nelyginant išbadėjusio žmogaus klaustų, ko labiau nori, duonos ar vandens – pasirink, ką nori. Tuo tarpu, kai jam ir vienas, ir antras yra būtina egzistencijos sąlyga! Nejau p. Vydūnas mano, kad meno veikalas, iš vienos pusės, o knygos recenzija iš kitos yra tuo pačiu matu matuojamos didybės? Nejau p. Vydūnas mano, kad dėl „Skaitymų" kritikos linijos yra B. S. tiktai kaltas, ir nenujaučia bendro idėjinio ryšio tarp visų „Skaitymuose" rašančių kritikų: E. Radzikausko, M. Kemšio, J. Kindaro, B. Sirakūzino? Dar p. Vydūno intencija būtų visai suprantama, jei jis būtų nusistatęs prieš visą „Skaitymų" idėjinę liniją – tuomet, kad ir jo rašinio prasmė būtų kiek tikslesnė, ir jame nebūtų žymu „Jūrių varpų" autorius... Deja, visų „Skaitymų" p. Vydūnas esą nesuspėjęs perskaityti. O tuo tarpu „Skaitymai" yra užėmę aiškią liniją, kurią nuosekliai varo ir kuri šiuo metu jau turi pilną *raison d'être*. Kas padaryti – gyvenimas nenustabdoma galia žengia prieš, ir vienos vertybės nenustoja būti tokiomis, o kitos – vakarykščiai stabai – reikalingos yra kito įvertinimo? Juo labiau, kas padaryti, jei gyvenimas iškelia naujus supratimus ir reikalavimus ir kad mūsų visuomenės bręsta noras nebesitenkinti visokiomis geraširdėmis mizerijomis, o reikalauti galingesnės kūrybos! Pagaliau kas padaryti, kad dabar ir mūsų literatūrai nebe tie kriterijai gyveninasi, ir kad jau ir mūsų varganoj pastogėj meno veikalas apsprendžiamas nebe

tuo žvilgsniu, kiek tas veikalas yra naudingas arba kiek naudingos yra mintys kalbamajame veikale sprendžiamos! Nejau pacituotas p. Vydūno pareiškimas reikėtų suprasti kaipo reikalavimas į mano veikalus žiūrėti naudingumo žvilgsniu? Ir labai gaila, kaip p. Vydūnas nemeta žvilgsnio, kur tasai utilitarizmas galėtų nuvesti, jeigu neskaitysim scholastikos – vis viena, ar krikščioniškosios, ar teosofinės, ar socialistinės?

Švietimo ministerijos leidžiamieji „Skaitymai" pasirinko kitą kelią. Jie į meną, į literatūrą žiūri menininko akimis ir, šventindami meno kūrinį, visų pirma žiūri, kiek tasai veikalas yra tobulas meno žvilgsniu. Kiek to veikalo mintys yra naudingos ar kiek jos tinka į darbavimosi programą įrašyti – gali spręsti tie, kas tam pakankamai laiko turi... Jei tokį kriteriją p. Vydūnas laiko tuščiu, tai yra nenaudingu, ir *ergo* jame *principinai* nemato švietimo prado, tai, žinoma, nėra ko ginčytis. Tiktai p. Vydūnas neturėtų smerkti to, ko jis nesupranta. Tačiau „Skaitymai", ypač jų kritikos skyrius, yra kur kas plačiau skaitomi ir sukelia kur kas daugiau susidomėjimo ir samprotavimų negu kiti ir „labai naudingų" minčių raštai, kaip, pavyzdžiui, „Jūrių varpai". Bent iš to vieno fakto p. Vydūnas galėtų norėdamas padaryti reikalingų išvadų...

Arba kaip ginčytis su tokiais samprotavimais:

> Už p. B. S. stovi p. Vincas Krėvė. Jis redaguoja „Skaitymus". Todėl ir jis už jį atsako. Toliau už p. Vinco Krėvės stovi Švietimo ministerija, o už jos tautos atstovybė ir todėl visa tauta. Išeina, kad p. B. S. rašo vardu Šviet. ministerijos ir pagaliau visos tautos. Ir p. B. S. nutarimas yra tarsi tautos nutarimas! (p. 55–56)

Man rodos, kad šis gudrus silogizmas yra tiktai *naudos* ar *naudingumo* ieškojimo būdas. Ir aš nieku būdu negaliu suprasti, kaip p. Vydūnas gali tokiais sofizmais operuoti! Ir kas tokiais samprotavimais galima papirkti! Bet p. Vydūnas eina kur kas toliau. Jis rašo: „Ar neužteks, kad jaunas dar niekuo kitu nepasižymėjęs žmogus jau kelis kartus nusidėjo prieš kitus rašytojus?" (p. 56). „Dabar dar ir prieš mane parašė" – šito sakinio p. Vydūnas neįrašė, bet jis ir neįrašytas yra įskaitomas. Vaje vaje!

Ir kokie pigūs šitie *argumenta ad hominem*! Ir vis tiktai p. Vydūnas mano, kad jais gali įtikėti net Steigiamasis Seimas, į kurį jis pagalbos šaukias, ir padarys į „Skaitymus" intervenciją, kad apie p. Vydūną daugiau neberašytų. Labai gaila, kad p. Vydūnas įtikėjo Vaižganto nuomonei, kad aš esąs Balys Sruoga, kuris berods yra jaunas. Aš turiu metų daugiau, negu p. Vydūnas norėtų tikėtis, ir todėl šis jo argumentas daros dar liūdnesnis.

Pagaliau negaliu nesistebėti, kad ir p. Vydūnas naudojas mūsų namie augintų publicistų metodu, kurie polemizuodami priešininko straipsnio necituoja, o tik jį atpasakoja, ir atpasakoja taip, kaip jiems tatai reikalinga. Taip darydamas p. Vydūnas sako, kad aš apie jį daugiau neteisybės prirašęs. Ir kaipo pavyzdį sako: „kad 3 puslapy pasakyta, kaip vaidykloj baldai turi būti sutvarkyti, o „Jūrių varpų" vaidyklose visai nėra baldų"! Tuo tarpu aš nieko panašaus nesu sakęs. Aš mečiau mintį, kad tai yra charakteringa p. Vydūno veikalams, bet tai buvo kalbama visai ne apie „Jūrių varpus"*. Kalbėdamas apie misterijas, aš kalbėjau apie ją kaipo apie tam tikrą kūrybos formą, o p. Vydūnas, visai to neminėdamas, ginčijas dėl žodžio *misterija* genezio bei semasiologijos!

Berods esu visa tai sutraukęs, ką p. Vydūnas pateikia savo veikalui apginti, neatrėmęs nė vienos mano pastabos ir neiškėlęs nė vieno principingo dalyko, jeigu neskaitysim minėtojo naudingumo klausimo.

Matyt, p. Vydūnas, *tokio tono* repliką rašydamas, nelaikė garbingu į principinius dalykus atsakinėti. Todėl aš, konstatuodamas naują polemikos fasoną, norėčiau primint Heinės žodžius:

Selten habt ihr mich verstanden,
Selten auch verstand ich euch.
Nur wenn wir im Kot uns fanden –
So verstanden wir uns gleich.

Juk teisybė, – ar ne tiesa? *Centum est, quia impossibile est.*

* Mano recenzijos antraštėj „Jūrių varpai" pavadinta komedija. Tai yra korektūros klaida, kas matyti ir iš recenzijos teksto. Už tą korektūros klaidą p. Vydūno atsiprašau. B. S.

[BUTKŲ JUZĖS „VERKIANČIOS ROŽĖS"]

Butkų Juzė. Verkiančios rožės. 1921

Drįsčiau gerbiamo medicinos Dekano akis atkreipti į ypatingą pilvo nervo prigimtį Lietuvoje, į kylančias iš to ligas tolesnėmis pasekmėmis, į priežastis, pagaminusias „lietuviškąją ligą", ir į priemones ją pašalinti. Visai nesistebėčiau, jei ta viena ir neskaudi nemirtinga, bet mūs krašto ypatingoji liga, nū turėtų savo katedrą mūs medicinos fakultete. Tada gal mažiau apsnūdęs būtų mūsų viešasis veiklumas, gal visi ne taip greit pasentume, kaip dabar pasenstame, gal paaiškėtų, kodėl Lietuvos talentingi žmonės taip greit suvysta ir, žybtelėję jaunystėje genijų spinduliais, bebręsdami užgęsta.

Šie kunigo Būčio žodžiai, kuriuos jis įsismaginęs drėbė erzindamas daktarą Avižonį, nenoromis prisiminė man, pradėjus rašyti apie mūsų poeziją ir ypač, taip sakant, apie mūsų jaunąją poeziją. Tiesa, tokios naujoviškos poezijos mes labai maža teturime, bet vis tik tai čia, tai ten žybteli vienas kitas trupinėlis. Pernai man teko rašyti apie jauno poeto Butkų Juzės eilių knygą „Žemės liepsna" ir pažymėti, kad šis žmogus turi aiškaus talento, bet tiktai jam dar reikia labai daug darbuotis, kol pavyks ką patvaresnio sukurti. Bet bendrai mūsų skaitančioji visuomenė ir kritika (žiūr. A. Jakšto recenziją „Draugijoje") apšaukė jį moderningosios poezijos jeigu ne pranašu, tai bent lietuvišku atstovu. Ir šit Kaune pasirodančiame žurnale „Keturi vėjai", kuris turi noro apaštalauti mūsų krašte „naują poeziją", Butkų Juzė figūruoja kaipo vienas nuolatinių pagrindinių bendradarbių. Vadinas, Jakšto mestas žodelis prilipo, ir Butkų Juzė įtikėjo, kad jis iš tikrųjų esąs naujos gadynės poetas. Mintis labai

graži, kuri vilioja kiekvieną pradedantį rašytoją, bet kuri berods pradedančiam ir nėra labai sveika. Bet aš šio gražaus sapno jaunam poetui nenorėčiau ardyti, o tik konstatuoti kai kuriuos konkretingus davinius, pripažindamas, kad aukščiau pacituotieji kuni[n]go Būčio žodžiai nėra iš piršto išlaužti.

1921 metų pabaigoj pasirodė nauja Butkų Juzės eilių knygelė „Verkiančios rožės".

Kalbėdamas apie jo pirmąją knygą, aš esu konstatavęs, kad Butkų Juzė: 1) nejaučia formos. Tas formos nejautimas siekia to laipsnio, kuriame net eilės nustoja poezija buvusios, 2) jam labai daug kenkia, taip sakant, pilietiniai motyvai, kuriuos jis kemša, kur jie tinka ir netinka, o tačiau neturi tiek kuriamosios pajėgos, kad iš pilietinių motyvų kurtų poezijos židinius, o ne proklamacinę literatūrą arba nebrangią reklamą, 3) semia įkvėpimą ne tiek iš gyvenimo, kiek iš kitų poetų, kartais beveik ištisus veikalus sulietuvindamas ir net šaltinio nenurodydamas. Šie mano pernai pažymėti trūkumai yra tokios rūšies, kurių nenugalėjus negalima tapti ne tik naujovišku poetu, bet ir aplamai rašytoju, su poezija šį tą bendro turinčiu.

Kiek Butkų Juzė savo naujoj knygoj tuos trūkumus nugalėjo?

Jeigu jisai yra naujoviškos poezijos (už palikimą šio termino literatūros istorijoj ar kritikoj aš anaiptol neagituoju), tai, savaime suprantama, kalbant apie jo poeziją, negalima vaduotis tais samprotavimais, kuriais galima vaduotis kalbant apie „senovišką" poeziją. Bet ar šiokios, ar tokios mokyklos bei kūrybos sistemos būtų poetas, vis tiek jo kūryba privalo turėti dvi savybi. Būtent, kad poetas giliai jaustų, giliai „pergyventų", o antra, kad mokėtų savo pergyvenimus tiksliai vaizduoti. Be šio pagrindinio dalyko, ne tik jokia lyrika, bet ir apskritai jokia poezija yra neįmanoma. Jeigu rašytojas nemoka giliai pergyventi, bet moka tiktai vaizduoti, tai jis yra ne kūrėjas, bet fotografas, ir kūrinys tėra tiktai kinematografas. Jeigu jis nemoka vaizduoti, bet moka giliai pergyventi, jis nėra dar toks kūrėjas, nes visi jo pergyvenimai pasilieka jame, netapę objektingu faktu. Todėl to paties objektingumo dėlei aš, kalbėdamas apie Butkų Juzės

poeziją, nesigilinsiu į jokią sistemų kūrybos kritiką, o tiktai konstatuosiu, kiek giliai savo kūrinį pergyveno patsai autorius ir kiek tiksliai jis savo pergyvenimus mums vaizdavo.

Kiek pirmojoj savo knygoj Butkų Juzė buvo formoj palaidas, kiek maža į ją dėmesio tekreipė, tiek šioj antrojoj jis yra forma suvaržytas, tiek forma jo poeziją pavergė. Ir čia pagrindinis visos knygos trūkumas. Autorius, besirūpindamas formos elastingumu, beieškodamas naujų rifmų ir ritmų, visą poeziją kažkaip sumechanino. Rifmos, žodžiai – naujoviški, iki šiol mūsų literatūroj nevartoti, jei tik pas Adomą Lastą (Juodąjį) mediniu dundėjimu skardėję. Ir šitas medinių ratų dundėjimas eina per visą Butkų Juzės knygą (išskyrus trejetą eilėraščių), marindamas visa, kas gyva, numirėlių šydu apgaubdamas visa, kas dar gyventi turėjo noro. Pavyzdžiui, eilės „Žemės dainiui":

> Esi tu saulė, kur šviesą rytų lemia.

Jei dainuotų VIII ar XVIII pro = ar romantikas, ir tai vargu bau ar sutiktume, kad dainius ir saulė būtų tokie pasingi pradai, kurie ne veikia, o tiktai lemia. Jeigu mes kasdieniniame mūsų prityrime jaučiame tekančios saulės spindulius, maudomės jos šviesoje, geriame palinkusių saulėje žiedų sultis, tai ką mums gali sakyti: lemia šviesą? Ar tai yra saulė šviečiančiosios galios abstrakcija, simbolis? Žinoma, kad ne! O jeigu ne, tai kuo pateisinti pastangas aktingiausiąjį prigimties pradą vaizduoti pasingiausiuoju šablonu?!

Pacituotos dvi eilutės yra eilėraščio pirmos strofos trečia ir ketvirta eilutės. O kas, jei pacituotume pirmą ir antrą?

> Esi toj jūra, idant atgytų žemė
>
> p. 14

Labai žemai atsiprašau, visai nenoriu piktžodžiauti, bet prieš mano norą prisimena:

> Ekaterina, o
> pojiechala v Carskoje sielo.

Ar ne aišku, kodėl saulė „lemia"? Ir kodėl ji lemia ne rytą, ir ne ryto šviesą, o tiktai rytų, nelyginant kažkas rytų, rytų ir niekaip negalėtų eilių inkvėpimo praryti...

Tas pats eilėraštis toliau.

2. Esi tu žaibas prakeiktai godai plakti;
   žvaigžde šviesiąja tu kelią rodai naktį.
3. Ir minios krauju grįstuoju tiltu kanka,
   perkūnui tiesia, idant prabiltų, ranką.

Perkūnui tiesia ranką, kad jis prabiltų – tiek to: leiskime, tai yra vis tiktai nenuodėmingas pasakymas, vis tiktai šioks toks ištiestos rankos vaizdas, sakysime, tai minios, iškėlusios rankas, kažkam keršyti rengias, pagiežos šaukias, bet kodėl tos minios tiltu kanka, ką tas tiltas turi „simbolinti" ar ko jis turėtų būti alegorija?! *Kraujuotas* – aišku, jei kalbama apie minią, – tai yra tai, kas nėra minia. O tai, kas nėra minia, – tai, madingąja terminologija einant, yra eksploatatorius, imperialistas, kaip bolševikas pasakytų, „mielko buržuaznaja svoloč miestnavo proischoždenija", arba „popili našei krovuški"! Iš šitų visų sąvokų būtų galima sudaryti tokią kombinaciją, kurioj būtų aišku kaip devintas vanduo nuo kisieliaus, kodėl tiltas krauju grįstas. Bet yra dar kita kombinacija, stovinti su prigimtimi artimesnėj giminystėj negu devintas vanduo. Iš karto autoriaus galvoj atsirado paskutinės dvi eilutės, o prie „prabiltų" ir „ranką" rados reikalinga rifmų. Kadangi pavyzdingose eilėse neturi sudaryti rifmų du veiksmažodžiai ar du daiktavardžiai, tai ir padaryta „prabiltų – tiltu". Bet paprastas tiltas, kuriame žvirbliai tupi, žinoma, aukšto tono poezijai netinka, – reikia padaryti nepaprastas, kad skaitytojas besikeikdamas galvą suktų. Padaryta „krauju grįstas".

O gal tai yra labai aukšta poezija, kurios mes, kaip tie paprasto tilto žvirbliai, esame neverti suprasti ar pasiekti? Jeigu taip, tai tuomet kokiu būdu prie šios rafinuotos perversijos atsirado posakis „žvaigžde šviesiąja tu kelią rodai naktį", posakis, kuriuo galėtų pasididžiuoti Jovaras, Margalis arba nabašnikas dėdė Krylovas?!

4. Karys tavąsias godas išvystęs
   trokšta
   nulaužti kraujuotos karalystės
   bokštą...

5. Tu šildai širdį kasėjo ravo
   lėtą.
   Nuo sosto monarkus žodis tavo
   mėto.

p. 14-15

Jeigu bokštą kaip šakalį nulaužti būtų ir galima, ir toks pasakymas būtų gražus ir vaizdingas, tai vis tiktai, ką reiškia „karalystės bokštas", ir tuo labiau „kraujuotos"? Ar tai ta pati istorija, kaip ir su tiltu?! Geras pagaliau karys, kuris užsiima svetimų godų vystymu, nelyginant poetas į savo sąsiuvinį svetimas eiles perrašinėdamas?..

„Nuo sosto monarkus žodis tavo mėto!" Ak, kaip smarkiai pasakyta! Deja, tai visai iš kitos operos! Sakinio konstrucija visai paprasta (eilėraštyj vos antras toks paprastas sakinys!) ir su visų kitų sakinių konstrukcija disharmonizuoja. Ir kiek autoriui šis sakinys kaštavo! Visų pirma prie žodžių „tavo" ir „mėto" turėjo parinkti rifmas ir dėl tos priežasties į eilėraštį, kuriame dainuojama abstraktingi reikalai abstraktinga forma pakliuvo ravakasys, subjektas paprastas ir į abstrakciją nei kiek nepanašus, kuris čia atrodo nelyginant apuokas gramofone. O kažin kaip su duobkasio širdžia? O kas jei pasakytume: „tu šildai proletarišką arba bolševikišką širdį" arba pagaliau – „šildai širdį to, kuris kapuose buržujui ar jaunai nergelei duobę kasa", ar dar kaip nors panašiai, – juk vaizdas tikrai būtų pilnesnis ir tikresnis! Deja, kol tokiam pasakymui suieškotum rėmus ir rifmas, reikėtų dar galvą palaužyti, o čia eiles spausdinti reikia... Ar šio eilėraščio pompastikoj yra kiek gyvenamo jausmo, poezijos – spręskit, kaip norit... Bet aš prisiekiu, kad tyčia tokio natūro eilių nerinkau. Išskyrus berods tris eilėraščius – visi kiti šiuo žvilgsniu vienodi. Dėl gero tono analizą pradėkime nuo pradžios.

Ilgėtis rožių – rože kvapinga
   tapti;
rasoj krištolo, dienos kai stinga
   šlapti;
skriaudas pasaulio, kur naktį dieną (kas ką?! – *K. P.*)
   ėda,

surinkti ir surišti į vieną
pėdą, –
ir stos buitis – toj diena raitoji –
saule, –
atgysi, žeme, kuri vaitoji,
kaule.

p. 7–8

Palyginti tiktai vaizdų pobūdį! Žemė, kuri vaitoja, kuri kažkokiais devyniais stebuklais nusikraustys į kažkieno kaulus ir juose atgis ir greta – gimnazistinių eilių požibiai: „kvapinga rože tapti", „dienos kai stinga", pagaliau „skriaudas pasaulio... surišt į vieną pėdą..." Ir visa tai suvelta į vieną čemodaną! „Skriaudas pasaulio surinkti ir surišti į vieną pėdą" – posakis savaime visai neblogas, bet kas per griozdas: „kur naktį dieną ėda" – kaip jis atsirado čia?! Ak, ta rifmų kančia!.. Posakis „diena raitoji", kol jo nekonkretini – gražus ir viliojantis, bet pabandyk žmogus jį sukonkretinti, sukonkretinti ne ta prasme, kad pasakytų baltas ar juodas, bet ta prasme, kad pasakytų smagu ar skauda – ir kas išeis?! Aš nereikalauju, kad kiekvienas posakis turėtų konkretingą turinį, bet tiktai noriu, kad kiekvienas poetinis posakis reikštų vaizdų kryptį, taip sakant, jo aistetinę orientaciją. Šia prasme kiekvienas poetinis posakis privalo būti konkretinamas, nes kitaip jis nėra suprantamas ne tik skaitytojui, bet ir pačiam poetui.

Sekamas eilėraštis.

Šiam pasauliui ant blakstieno
kabo skausmas juodas

Įkvėpimo žodžiai, stiprus vaizdas, kilnus posakis! Bet toliau eina:

Širdys – ledo. Sielos – plieno.

Šioj eilutėj ne tik jau retorika prasideda, bet pavartota ir nieko nereiškiantis sakinys, net mūsų literatūroj nuvalkiotas. Bet tačiau leiskime, kad posakis „širdys – ledo, sielos – plieno" yra psichologinė galimybė, kad jis psichologiniai jungiasi su pirmaisiais dviem posakiais, kad jį galima ir priimti, ir pateisinti, bet

jau ketvirtoji eilutė „žemė – kraujo gruodas" – tėra tiktai nebylio gestikuliacija.

Sekamos eilės – „Stebuklingoji siela".

1. Manoji siela – saulės laivas –
pasaulio jūras taško!
Jinai dangus nušvitęs, blaivas,
apsėtas žvakėms vaško.
2. Jinai ugnies vilyčias svaido –
rožes raudonas sėja;
Giria nuo mano sielos aido
sugauna šiaurės vėją.
3. Manoji siela keliais klūpo
ant šalto žemės karsto,
Tai spaudžia jį prie savo lūpų,
tai ašaroms jį barsto.

p. 10

Pirmoji strofa. Įtempiu visas mano vaizduojamas pajėgas ir noriu regėti mistingą vaizdą: pasaulio jūras ir stebuklingą sielą, kuri jas iš karto visas taško, bandau vaidentuvei pagelbėti pieštuku, dažais, pagaliau geometrinių linijų bei figūrų kombinacijomis, ir tiktai, sujaukus į vieną chaoso dalį visa, ką žmogaus mintis bei vaidentuvė pakelti gali, šiaip taip galiu regėti tą vaizdą. Bet ką jis žmogaus jausmams, žmogaus sielai, minčiai sako – nežinai, skaitytojau?.. Aš irgi nežinau... Bet sutikime, kad mudu esava mulkiu ir nesuprantava šio vaizdo pilnybės bei stebuklingos sielos titaningumo – kad jį įvertins tik kitos žmonių kartos, bet tuomet kurios kartos beišspręs problemą, kaip tokiame chaose toji stebėtinoji siela yra „dangus nušvitęs", „blaivas", „apsėtas žvakėms vaško". Beje, šis paskutinis posakis yra visai vykęs, bet tik jis vėl iš kitos operos! Kai Čechovas aprašinėja tolimą audrą ir žaibą lygina su žiebiamu degtuku, o griaustinis esą tai tarytum kažkoks sunkiais batais po skardės stogą vaikštinėjąs – mes turime labai ryškų ir konkretingą vaizdą. Bet tai yra Čechovas, kuris tam ir tebuvo sutvertas, kad paprastus daiktus vaizdingai aprašinėtų ir paprastuose vaizduose kurtų

galybę. „Dangus apsėtas žvakėmis vaško" – visai ryškus ir konkretingas dalykas, kaip jis įsipainiojo į tokią abstraktingų tirštimų košeli[e]ną, ką tie du priešingu lazdos galu psichologiniai bendro turi, tie du skirtingu kūrybos metodu – vienas Dievas Tėvas težino! Tiktai vienoj strofoj vartojama arijų iš dviejų skirtingų operų, ir savo turiniu, ir savo forma, – ar tai jau bus poeto talento pažymys, ar tai bus pažymys, kad autorius yra nors kiek dailininkas?!

Bet toliau. Toji stebėtina siela, kuri tokia rami, kaip dangus, dangus pilnas žvaigždžių, bet kurios yra panašios į žvakes, „degančias" prie lavono ar besirengiančio į Abraomą ligonio (vaško!), staiga „ugnies vilyčias svaido", nelyginant Kalėdų pirmą dieną perkūnas! Kur? kam? kaip? kas? kodėl? – ničnieko nežinia... Tiek to. Bet „giria nuo mano sielos aido sugauna šiaurės vėją", – kas čia per dabušiuota abrakadabra?! Rusas pasakytų: „dielo tiomnoje – bez vodki ne razberioš"... Deja, rusų kritikams – amžiną atilsį, o mūsų „naujoviškiems protams", kaip manyti, seniai miręs Trediakovskis vis tiktai ramybės neduoda!.. Trečioji strofa. Leiskime, kad toks vaizdas, kaip „siela keliais klūpo (tarytum galima klūpėti ne keliais!) prie šalto Žemės (žemės – didžioji raidė) karsto", yra iš tikro vaizdas, kuris turi savyj šiokio tokio psichologinio pagrindo. Bet jei klūpoma prie karsto, tai spaudžiama lūpas prie karsto, o ne karstą prie lūpų, o antra, barstoma smėlys, žirniai, pipirai, pelenai, eilėraščiai, bet su ašaromis elgiamasi šiek tiek mandagiau, tuo labiau kad ši operacija yra atliekama ant karsto! (Rifma „karsto-barsto" – žinoma – neblogiausia.)

Šiuo keliu einant, būtų galima išanalizuoti visą knygą ir gauti tų pačių vaisių, bet, manau, ganės ir patiektųjų pavyzdžių, kad apibūdintume Butkų Juzės pegaso strėnas, kuris, kaip matote, yra naravistas. Butkų Juzės laimėjimas formos srityj yra visiškas jo atsisakymas nuo nuoširdumo, nuo įkvėpimo, vadinas, atsisakymas nuo lyringumo. O toksai laimėjimas yra labai pigus, nes, kitaip sakant, tai yra talento pralaimėjimas. Šit geriausios visame rinkinyj eilės:

Tylią naktį
aš tyliajam
kapinyne
teraudojau.
Ašarėlėms
kietai žemei
pilkus skruostus
numazgojau.
Ir šit žemės
numazgotos
vaško žvakė
atsikėlė.
Ar ji buvo
saulės krislas,
ar tikroji
meilės vėlė?

p. 30–31

Čia nepalyginamai daugiau nuoširdumo ir talento. Nors pirmos dvi strofos yra seno būdo, jovariškas sentimentalizmas, bet paskutinės dvi strofos yra gražios ir gilios. Bet užtat čia technikos žvilgsniu randasi tokių trūkumų, kurie šiandien vargu bau bėra pateisinami. Poeto norėta pasakyti, kapinyne „raudojau". Tačiau *raudojau* turi tiktai tris skiemenis, o visos kitos eilutės po keturis, tai ir čia pridėta „te" – ketvirtasai skiemuo, kuris teršia visą vaizdo grožį. Pagaliau „ašarėlėms... žemės skruostus mazgojau" – seniai, seniai atgyvenęs savo jaunas dienas banalumas. Be panašių trūkumų yra tiktai vienos vienintelės eilės.

Dengiu skaroms negražų savo kūną,
mirtis – draugė mano – be rūbo vaikštinėja.
Ji kas minutė man įspėja
įstatymą dabot. Ir aš savai globėjai
uždėsiu rytmečio aušroj iškeltąją karūną.

p. 24

Gal tai būtų ir visai neblogos eilės, jei tai būtų originalus dalykas. Ir šiuo žvilgsniu – skolinimos žvilgsniu – antrojoj savo knygoj Butkų Juzė maža ką bus pasitaisęs. Paskaito kokias eiles, paima kokią mintį ar stačiai posakį, išpučia jį ir padaro visas

savo eiles. Taip, pavyzdžiui, Bloko garsiojo posmo „V bielom vienčikie iz roz vperedi Isus Christos" įtaka Butkų Juzė rašo visas eiles „Piemenėliai" (p. 20), o paskaitęs Sologubo garsųjį

Znaju tolko, Car nebiesnyj,
čto golgotskoj mukoj krestnoj
čeloviek stradal, ne Ty!

Jisai rašo savo eiles „Jėzus Kristus" (p. 21), kurias baigia šitaip:

Tačiau tik... kenčia žmonės,
o Kristus – be dejonės.

Kaip jam ir nenusibosta svetimą gerą „skolintis"! Tuo labiau svetimas mintis bjauroti! Bet, visų pirma, jei lyrikas ieško įkvėpimo ne gyvenime, bet knygose, tai jau visai prastas apsireiškimas, o antra, jei ima svetimą veikalą ir juo naudojasi, nors jį ir sugadindamas, bet tik originalesniu pasirodyti bei nenubaustai pablevyzgoti – tai yra dalykas prastesnis ir būti negali!

Ir trečiojo savo pagrindinio trūkumo – beprasminio brukimo pilietinių motyvų, kur jie visai netinka, Butkų Juzė ir šioje savo knygoje išvengti nesugebėjo. Pavyzdžiui:

Bažnyčia puoš*ė* aikštę nykią
karūnos plauk*ia*, būgnai klyk*ia*...
Dievu rūstuoju eilės *siekia*:
„Lig paskutinio kraujo lašo
mušti" – *Jei brolis duonos prašo*
te žėdnas akmeniu jam graso...
p. 16, viskas mano pabraukta

Kokia aukšta idėja – ar ne tiesa! Bet, Dieve mano, kaip tai visa sena, kaip tai visa pigu, kaip tai visa eilių meisterio prakaitu kvepia! Pagaliau tokios rūšies satyra sukelia pasibjaurėjimo ne pajuokiamuoju daiktu, bet pačia satyra!

Jei Butkų Juzė šios savo knygelės nebūtų spausdinęs, tai po pirmosios jo knygos mes būtume manę, kad jis vis tiktai gali šį tą parašyti. Bet tai visai dar nereiškia, kad neatsiras koks ponas, kuris dėl jam vienam tik tesuprantamų motyvų pusėtinai įtariamoj formoj nesistengia į padanges kelti kiekvieną gimnazistinį gerą ūpą... Tegu žaidžia, bet tik neverkia.

VAINIKAI*

Lietuvių tauta – tauta, kuri dainuoja. Ir jokia tauta pasauly neturi tiek dainų, kiek lietuvių tauta. Ir jokia kita kalba pasauly tiek nedera dainai, kiek lietuvių kalba. Gal todėl, kad per ilgą šimtmečių eilę lietuvių tauta išlaikė savo kalbos grynumą, laisvą nuo išorinės kultūros intakos, kuri kalbą sumechanina, daro ją abstraktingą, negyvą. Išorinės kultūros, kuri jau nebegyvena širdy, sielos gilmenose, kuri pati nebeturi savy pradžiapradės gyvybės šaltinio. Ir ne todėl, kad lietuvių kalboj aiškiai vyrauja balsės, negu kaip kitose kalbose kad vyrauja priebalsės ar pusbalsės, – pavyzdžiui, italų kalba savo balsių kiekybe gali berods prilygti lietuvių kalbai, bet todėl, kad lietuvių kalba greta savo balsingumo nėra nustojusi savo pradžiapradžio ritmingumo, vaizdingumo, veiksmingumo. Jeigu sutikti su Bücheriu, kuris tikina, kad daina ir ritmas išsirutulojo iš darbo ritmo (žr. jo studija „Darbas ir ritmas"), tai lietuvių kalba dar tebėra tame legendariniame periode, kada darbo ritmikoj rutulojasi daina. Dar ir nūdien lietuvis sodžiaus glūdumoj kiekvieną savo darbą atitinkama daina palydi. Atitinkama daina, atitinkama melodija,

---

* Tokiu pavadinimu pasirodė 1921 metų pabaigoj „Švyturio" bendrovės leidinys, kuriame paduota mūsų „pomaironinės" poezijos geresnieji kūriniai, taip pat autorių autobiografijos ir jų paveikslai. Leidinys apima autorius: Liudas Gira; M. Gustaitis; Vincas Krėvė; Kalėdų Kaukė; M. Vaitkus; J. Mikuckis; Edm. Steponaitis; Putinas; Zigmas Gėlė; Faustas Kirša; Balys Sruoga; Tyrų Duktė; Vaidilos Ainis; Kazys Binkis. Knyga didelio formato, turi 230 puslapių, geras popieris, puikus dailininko Jomanto pieštas viršelis.

atitinkama ritmika. Bet mums ir Bücherio teorija nereikalinga, kad mūsų kalbai pripažinus ypatingas dainos savybes. Šit keletas pavyzdžių. Visų pirma, mūsų kalba turi nesuskaitomą daugybę jausmažodžių, ir beveik nuo kiekvieno jausmažodžio galima padaryti kitas kalbos dalis, kaip veiksmažodžius, būdvardžius ir t.t.

Paprasčiausias jausmažodis: ai ai. Iš jo turime daiktavardį *aimana*, veiksmažodį *aimanuoti*, būdvardį *aimaningas*. Kitas jausmažodis *kuc kuc kuc*... Iš jo galime padaryti veiksmažodį *kucenti*, kuris reiškia ne tik bėgti, bet ir vaizduoja, kaip bėgti. Tai yra be galo brangi kalbos savybė, labai tinkama lyrikai, neperduodama kitomis kalbomis. Toliau, mūsų kalboje labai daug žodžių, kurie reiškia ne tik veiksmą, jo vaizdą, ne tik daiktą, bet ir laiką. Pavyzdžiui, *rymoti, ilgėjimos, mėnesiena*. Šie žodžiai, be savo tiesioginės prasmės, dar turi savy laiko sąvoką. Iš mūsų daiktavardžių galima padaryti lyginamieji laipsniai. Pavyzdžiui, iš žodžio *laikas* gauname lyginamąjį laipsnį *laikiau* („ateik laikiau", vadinas, nesivėluok). Jeigu prie šių savybių pridėti dar šešiolika mūsų dalyvių ir padalyvių (participium...), ir veiksmažodžių laikų reikšmingą komplikuotę, tai mes gauname begalinę medžiagą, kuri išimtinai tinka lyrikai, kurios kitos kalbos arba visai neturi, arba tokioj gausybėj neturi. Dar viena mūsų kalbos savybė, kuri gal nėra tiek daug kūrybos medžiaga, kiek priduodanti ypatingo mūsų kūrybai kolorito – tai begalinė daugybė deminutyvų, kurie į kitas kalbas yra absoliutingai neperduodami (pavyzdžiui, žodžiui *mergužėlė* skandinavų kalbose reikia panaudoti visas sakinys, ir tai tojo švelnumo, grakštumo gauti negalima!).

Visos šitos kalbos savybės paliko neišdildomos antspaudos visoje mūsų literatūroje, kaip tai paprastai yra ir su kiekviena kita kalba ir literatūra. Pavyzdžiui, vokiečių kalboj galimybė vartoti kiekvieną veiksmažodį ar būdvardį kaipo daiktavardį, galimybė paprastu būdu jungti vieną žodį su kitu padarė tą kalbą labai patogią filosofiniams samprotavimams reikšti. Tačiau nereikia kalbą laikyti kažkokiu abstraktingu daiktu, kuris

savaime turėtų įtakos į žmogaus būdą bei jo samprotavimo sistemą. Kaip tik atbulai, kalba ir yra tautos būdo bei jos samprotavimo sitemos rezultatas. Nes žmogaus kalba augo ir rutulojos su jo sąmone, su jo pasauliožvalga, su jo visa psichine organizacija, kas kartą būdama artimiausia žmogaus sąmonės formos ir turinio reiškėja. Todėl tai kiekvienoje kalboje ir atsispindi ne tik tautos temperamentas, ne tik jos ideologijos sistema, bet ir nenuvokiamieji palinkimai bei sąmonės neapčiuopiamieji psichiniai veiksniai. Pavyzdžiui, dainomis lietuviai turtingiausia tauta pasauly, bet mes beveik neturime epinių dainų toj formoj, kaip kitose tautose epinės dainos puikiausiais vainikais yra pražydusios. Ir pati mūsų dainų metodika yra kita. Mūsų dainos savo motyvais niekuo nesiskiria nuo visų kitų arijų tautų dainų. Meilė, nusivylimas, ilgesys, nuovargis, vienumos baimė, karo motyvai ir t.t. – visa tai bendra visoms arijų tautoms. Bet pas mus, atitinkamai mūsų tautinei psichikai, vadinas, ir mūsų kalbai, yra ir kitas medžiagos sunaudojimas. Imkime bendriausius visoms tautoms motyvus, kaip antai karo motyvai. Kitoms tautoms tai yra dėkingiausia epinė medžiaga. Pavyzdžiui, prancūzų karo dainose visuomet apdainuojama kova, mūšis, kaip ginklai žvangėjo, kaip žaizdos vėrėsi, kaip kraujas tekėjo, kiek jis raudonas, kiek jis karštas buvo. Mūsų dainose nieko panašaus nerasime.

Saulė leidos, buvo kova, kraujo daug tekėjo,
Mylimasis už tėvynę galvą ten padėjo!

Ir visas kovos aprašymas, kurį mūsų dainose sutiksi. Visa epinė dainų dalis išsemiama keletu trafaretinių epitetų: tymo balnelis, aukso kilpelės, šviedrus kardelis... Užtat kiek begaliniai daug rausiamos žmogaus pergyvenimuose! Karo dainose tai tiek ir tedainuojama, kaip bernužis karan jojo, kaip jis su savaisiais, su meiluže atsisveikino, kaip liūdėjo, kaip meilužė jo ilgėjos, kaip motulė raudojo... Kas daina – tai psichologinis piešinys.

Šioji mūsų liaudies kūrybos savybė užsiliko ir mūsų literatūroje. Nebekalbant jau apie grynąją lyriką, net mūsų literatūros

epinio ar dramatinio pobūdžio veikalai yra perdėm persisunkę lyrikos elementais. Ir toji lyrika sudaro juose neatskiriamą, neatjungiamą dalį. Tokia berods epinio kūrinio apysaka, kaip Vaižganto „Pragiedruliai", – ji yra galinga tik dėlei savo lyrinių motyvų. Ir tose vietose, kur tųjų lyrinių elementų nėra – apysaka yra visai silpna. Tas pats tenka pasakyti ir apie visus kitus geresniuosius mūsų rašytojus: Krėvę, Šeinių, Vienuolį, Dobilą, Švaistą, Čiurlionienę, Vydūną, Putiną, Vaičiūną ir t.t.

Ir ne tik literatūroje taip ryškiai spindi mūsų kūrybos lyrinė savybė – ji reiškias ir visose kitose meno šakose, kaip antai muzikoje, tapyboje... Mūsų naujųjų kompozitorių kūriniai yra perdėm lyringi tautinių dainų dvasioje. Ir net toksai dailininkas, kaip Čiurlionis, jau net svetimtaučių pripažintas pasauliniu geniju, būtų visai nesuprantamas, jei jį imtum vien tiktai kaipo tapytoją, be sąryšio su lietuvių ypatingąja lyrika! Tokiu būdu visa, kas iki šiol mūsų kūrybos srity padaryta geriausio, tai yra lyrika, suprantant tą žodį kuo plačiausia prasme.

Jeigu yra leistina sulig praeities daviniais spręsti apie ateitį, tai jeigu lemta lietuvių tautai pasakyti ateity savo kūrybos žodį į pasaulį, tai tasai žodis bus lyrika – lyrika ta prasme, kaip skandinavų žodis buvo drama...

II

„Vainikuose" paduota mūsų, taip sakant, „pomaironinės poezijos" pavyzdžiai toje tobulybėje, kokios ji jau suspėjo pasiekti.

Bendrai dėlei mūsų poezijos tenka pastebėti, kad ji yra užsimojusi naujų kelių ieškoti ir jau yra pakankamai parodžiusi davinių, kad tie nauji keliai bus surasti, bet dabar ji kol kas gyvena prirengiamąjį kūrybos periodą, ji dar savo žodžio nėra tarusi, ji tebeieško tam žodžiui ir formos, ir turinio.

Bet šiaip mūsų lyrikų tarpe jau yra susidariusios kelios aiškios, jeigu tarpusavy ir nekariaujančios, bet ir ypatingos meilės neapreiškiančios grupės.

Visų pirma, pati „maironinė" poezija dar tebėra gyva ir mirti nesirengia, nežiūrint į visas jaunųjų pastangas ją nugalabyti. Pats Maironis ir sveikas, ir gyvas, ir jo senas literatūros prietelis Adomas Jakštas padeda jam senųjų eilių markę išlaikyti ir pats eiles rašydamas, ir kritikos straipsniais atsigrauždamas. Ir be to, dar kiekvienas pradedantis poetas „laiko savo pareiga" pereiti per Maironies mokyklą, tai yra rašyti taip, kaip kad Maironis rašo. Dėlei šios aplinkybės šis krypsnis vis dar tvirtai laikosi. Jeigu jauni talentai bręsdami apleidžia šią metodiką, tai užtat vis naujų ateina. Tokie poetai, jau nūdien visai savistovi, sudarantieji atskirą grupę, kaip Vaitkus, Mikuckis, – vis tai buvę „maironininkai". Net toks gana žymus talentas, kaip Putinas, iki šiai dienai tebėra ištikimas maironininkas.

Kitos grupės galvoj stovi Liudas Gira ir Vincas Krėvė, abudu dzūkai, abudu artimi dvasios giminės. Liudas Gira grynas lyrikas (kaipo dramaturgas, autoris nevykusios dramos „Kerštas", dar silpnesnio veikalo „Beauštanti aušrelė", nieko rimtesnio nesusidaro). Krėvė – lyrinis apysakininkas ir toks pat nenusisekęs dramaturgas. Jie abudu savo kūrybai naudoja liaudies motyvus kaip turinio, taip ir formos žvilgsniu. Girai tai vyksta padaryti silpniau, Krėvei – geriau, ir tai ne lyrikoj, bet jo lyriniai dramatiniuose bei apysakiniuose veikaluose.

Giros poezijos pagrindinis motyvas – tai nusivylimas gyvenimu, neišsemiama skunda dalios rūstybe. Tik retkarčiais jis imas dainuoti drąsą bei laimėjimą, bet tuomet jo eilės skamba nenatūralingai, tarytum visai kitos šalies vynas.

– Pirmyn! Tenai, kur nerami garbė!
– Drąsyn! Laimėjimas – drąsoje ir darbe!

arba

– Niaugi man neskirta
– Meilės laimė šventa,
– Niaugi juoktųs taip balsiai dalia?!
– Juodos mintys – šalin!
– Aš tikiu ateitim –
– Dar ateis juk man laimės eilia...

Ne Liudui Girai dainuoti laimėjimą ir drąsą! O tuo tarpu, dainuodamas dalios skurdumą bei meilę sodietiškam stiliuje, jis pasiekia tam tikrų pozitingų rezultatų.

Vai, tai graudžios, vai, tai gailios
mano dienužėlės –
lyg tas užmirštas kelelis
žolėmis sužėlęs...

Lyg tas užmirštas kelelis
į seklyčią seną,
kur jau niekas nebvilioja,
niekas nebgyvena...

Nei ten ristasai žirgelis
padkavėlėm žvanga,
nei mergelės grynas juokas
neskamba pas langą...

Tik vejelė, tik žalioji
tai liūdnai šiukšdena,
kad mergelė ištekėjo
užu našlio seno... Ir t. t.

Vainikai, p. 10

Grynas žmonių kūrybos motyvas, melodija, dainininko ranka stilizuoti. Jei mes sugebėtumėm pasitenkinti šiokios stiprybės poezija, tai Liudas Gira būtų didis poetas. Tuo tarpu pacituotos eilės yra vienos stipriausiųjų ir gražiausiųjų. Dar daugiau liaudies dainų savybės reiškiasi Krėvės dainose.

Ant tėvelio didžio dvaro
žalias ievarėlis,
tam ievare, tam žaliajam
raibas sakalėlis.
Ant tėvelio didžio dvaro
naujoji stonelė,
ten balnojo bernužėlis
bėrąjį žirgelį.

Vainikai, p. 58

Tačiau iš Krėvės eilių nieko negalima spręsti apie jo talento didybę: neeiliuotuose kūriniuose jis yra nepalyginamai stipresnis.

Arčiau jų prišlyja jaunesniųjų grupė: Putinas, velionis Zigmas Gėlė, velionis Vaidilos Ainis, Tyrų Duktė (dainiai) ir dalinai – savo kūrybos pirmajame periode – Juozas Mikuckis. Šios grupės kūrybos metodiką galima būtų pavadinti senuoju terminu – klasikinis parnasizmas, nerišant šio pavadinimo su tuo, kiek daug šioje krypty yra pasiekta. Jų tarpe bene visų gabiausias bus buvęs Zigmas Gėlė, deja, taip anksti numiręs.

Šiandie kėliau, ai, ne vėlai –
su diena;
bėgte bėgau į miškelį
tekina;
prisiskyniau pilną skraistę
riešutų,
e, ir jieji merguželei
pravartu!
p. 134

Tai eina lengvo ūpo dainelė. Bet Zigmo Gėlės talentas siekė toliau.

Tyli kaitra... Nė menkojo vėjelio.
Dangus taip skaisčiai žydras ir blaivas;
gamta lyg snaudžia; ant dulkėto kelio
nė jokio padarėlio; iškilęs
berželis glūdi palei jį tiktai,
keleivio užmirštas vai jau seniai!
- - - - - - - - - - - - - - - - - - -
Ir visur, visur iškilminga tyla
bučiuoja žemę, sėja spinduliai,
ir užmirštis myluoja tamsų šilą,
ir snaudžia senas pilkalnis ramiai.
Kaitra jam atneša senus laikus,
kada kariai dundėjo po miškus.

Taip plačiai buvo užsimojęs: kokia laisvė aprašymuose, kokia platybė, koks paprastumas ir kokia gelmė. Šios rūšies savybių lietuvių lyrikoj labai maža. Tiesioginis Zigmo Gėlės įpėdinis – Putinas šios aukštybės nepasiekia. Jame dar per daug ryški Maironies pompastika, modernizmo drumzlėmis sudrumsta.

Ei, ūžkit, siauskit, putotos bangos,
aštriom viršūnėm taškydamos –
plukdinkit neškit mūs baltą laivą
nuo smėlio kranto į tolį blaivą,
juodais verpetais švaistydamos.

Kaip baltasparnės bangų žuvėdros
po melsvą jūrą skrajojame.
Verpetuos laisvę ir šviesų turtą,
į gintarynus dugne užburtą,
audringoj jūrėj žvejojame.

p. 124

Taip Putinas norėjo sukurti laisvų žvejų laisvės dainą. Negana to, kad čia laisvė per daug nelaisva, per daug surišta dirbtiniu jausmu ir inkvėpimo stoka, net pačios dainos elementų beveik visai nėra. Eilės kaip ir kiekvieno „griešniko" studento portfely. Bet jos yra charakteringos visai Putino kūrybai. Poeto talentas neabejojamas, bet jam toli gražu iki išsivystymo! Ir jau keliolika metų kaip Putinas stovi vietoj – ar nekenkia tiktai jo poetiniam darbui pasirinkta profesija (kunigystė)?!

Šiai pat grupei dar būtų galima priskirti kitus du dainiu, kurie pasižymi ryškesniu talentu negu kiti šios grupės gyvieji: Vaitkų ir Kazį Binkį. Jiedu abu taip pat labai gryni parnasininkai: forma klasinga, mintis aiški, vaizdai paprasti, ritmas lengvas, dainuojami jausmai ir objektai – kas diena kiekvienam prieinami, kiekvienam pažįstami.

Dienelės gražios, dienelės šiltos,
kaip sveikatėlė, lengvutės, aiškios!..
Linksmutės tekat, rudens apviltos,
dienelės gražios, dienelės šiltos...
Sidabro taurės seniai pripiltos;
dar lašas – galas; jo žymės reiškios...
Dienelės gražios, dienelės šiltos,
kaip sveikatėlė, lengvutės, aiškios!

p. 85

Taip dainuoja Vaitkus. Paprasta, lengva, gražu. Toks pat ir Binkis.

Vien tik mėlyna akyse.
Žemėj, ore ir danguj
daugiau nieko nematysi –
vien tik mėlyna akyse...
Užsimerksi, pamąstysi,
nusijuoksi, o paskui –
vien tik mėlyna akyse,
žemėj, rojuj ir danguj...
p. 224

Tai yra paprasta Binkio stilistika. Bet paskutiniuoju laiku jis pateko šiokion tokion vokiečių ekspresionizmo intakon, pradėjo šioj struktūroj rašyti:

Berlynas aukštyn kojom drybso.
O mėnuo, senas idiotas,
elektros viela pažabotas,
šypso.
Gatvėse medžiai apkarpyti
nežino, ar jiems sprogti, ar ne...
Tiktai už lango vazone
svaigių, skanių kvapų pilni
narcizai pradeda šaipytis,
lyg vaikas alkanas sapne.
Žvėryne miega krakadiliai,
liūtai, beždžionės ir gyvatės.
Šalia žvėryno savo viloj
jau rengias gult aristokratės...

Taip atrodo lietuvių dirvoj išdygęs madingas ekspresionizmas. Pas mus jis nustojo savo dirbtinojo barbaringumo požymių ir pasidarė visai padoria kūrybos metodika. Šis ekspresionizmas pas kitus autorius (Bukelskį, Šemerį) šio švelnumo yra nustojęs, yra daugiau svetimtaučių pamėgdžiojimas, bet jo pavyzdžių „Vainikuose" nėra.

Atskirą grupę sudaro Faustas Kirša ir 16 metų pasimiręs Ed. Steponaitis ir kiti mažiau žymūs, bet kuriantieji ta pačia sistema.

Tai yra filosofinio pobūdžio poetai. Visuomet labai tiksli forma, išlaikyta – rimai, ritmas, visuomet gili mintis, kuri kartais iš pradžios nėra taip lengvai susekama, bet užtat jų kūryboj

dažnai stinga nujautimo, inkvėpimo, paties pagrindinio lyrikos elemento. Tiesa, šiuo atžvilgiu Kirša antrojoj savo eilių knygoj (pirma – „Verpetai", antra – „Aidų aidužiai") daug patobulėjo, įnešė kur kas daugiau jausmo, bet užtat minties žvilgsniu kiek nustojo.

Per tylą atplaukia nakties paslaptis
ir margos svajonės, ir vyro mintis,
ir žino krūtinė: tylos siautime
ir meilę atspėji, ir audrą semi.
Banga suputoja, banga ir nutyla;
ir lūpomis graužia žvaigždelių akis.
Bet, Dieve, per tylą iš požemių kyla
pasaulių pasauliai ir sapno vilnis.

p. 153

Talento požymiai dideli, bet be jausmo gilumo dar nėra niekur buvę kiek didesni rezultatai lyrikos srity pasiekti. Paskutiniuoju metu ir Kirša pradeda pereiti į kitą kūrybos metodą, atsisakydamas nuo klasinės formos ir daugiau jausmų sūkury kurdamas (šiuo žvilgsniu pasižymi jo poema „Idiotas"), bet šios krypties jo eilių „Vainikuose" nėra.

Pagaliau paskutiniąją grupe sudaro savo kūrybos metodu – M. Gustaitis, Kalėdų Kaukė, Balys Sruoga. Prie jo šlyja savo paskutiniais kūriniais Mikuckis, Binkis, Kirša ir daugelis kitų jaunesnių. Pagrindinė šios metodikos savybė tai, kad nekuriama kokio nors vieno aiškiai apčiuopiamo vaizdo, nieko nepiešiama, bet metama visa eilė kontūrų, kurie tarpusavy žodžiais nepasakytu veiksmu yra surišti. Eilėse nėra jokio vaizdo, bet kontūrų santaros rezultate ištisas veiksmo paveikslas. Kūriniai (išskiriant Kalėdų Kaukę, kuris ne visa siela šiai grupei priklauso, kurį dėl jo kitų kūrinių būtų galima ir kitur priskaityti) paprastai neturi klasinio pobūdžio formos, net gal ir aiškios, ne tik pagrindinės minties neturi, bet pilni kažkokio vidujinio judėjimo. Dauguma jų – inkvėpimo valandos ar minutės rezultatas.

Suskambėjo
ledo lyra
ir paliejo

skardą tyrą –
gedulingą.
Oi tu, lyra
nelaiminga!
Kam pravirkdei
ežerėlį...

Arba:

Vandenyne žuvys skraido –
tylios, ramios – pačios vienos.
Gal ne žuvys vandenyne,
gal ten jaunos mano dienos
po vėlių tėvynę
skraido ramios ir be aido.
Tegu skraido sau bedalės.
Jų likimas – labas rytas –
amžinai jau užgesytas.
p. 49–51

Taip dainuoja Gustaitis. Bet jam retai kada pavyksta sukurti iki galui išlaikytas eiles. Per maža technikinio prityrimo, per maža sąžiningo darbo. Visa paliekama taip, kaip pirmą kartą iš krūtinės išsiveržė. Jeigu jis kiek sąžiningiau rašytų eiles, būtų ne tik poetas, bet ir dailininkas, jis galėtų būti vienas didžiausių mūsų dailininkų. Nes negana inkvėpimo valandą parašyti eiles, reikia jas tobulinti ir derinti, kol jos atitiks tobulybės reikalavimams. Ir šis tobulinimo darbas dažnai yra sunkesnis už pačią kūrybą. Mes visi po trupučiuką esame poetai, bet dailininkų mūsų tarpe labai maža.

Artimas Gustaičio dvasios giminaitis – Kalėdų Kaukė. Šis žmogus, parašęs keletą lietuvių kalba šedevrų („Jūra ir mergos", „Pasaka"), keletą eilių išvertęs labai vykusiai iš kitų rašytojų (nors ir neparašęs, kad tai yra vertimas, kaip antai „Atmintis", kuri yra imta iš Feto), pastaruoju metu nutilo, jokios savo gyvybės žymės nerodydamas. O kad tai būta didelio talento – matyt, pavyzdžiui, iš sekamo kūrinio:

Kai mergelės grėbė šieną,
aš stovėjau pajūry.
Puiki jūra, puikios mergos, –
neramu širdy.

Kilo jūros baltos bangos,
tėškė šviesiu sidabru.
Išsidraikė gelsvos kasos,
žiba gintaru.

Pūtė vėjas pietvakaris,
ūžė jūra vis smarkiau,
vėjo sučiuptas grėbėjas
į save šaukiau.

Ir kai jūra įsiūžus
svaidė lig manęs putas, –
aš čia pat sykiu turėjau
jūrą ir mergas.

Kaip matyti iš paduotų pavyzdžių, dar ir lyrikos srity lietuviams nepavyko nieko įžymesnio kol kas sukurti. Vis tik talentai, aiškūs, daugiau ar mažiau pilni, daugiau ar mažiau gausūs, sukūrę palyginamai tobulų kūrinių, bet kol kas nieko tokio, kuo mes toli skirtumėmės nuo kitų tautų. Visi paprasti motyvai ir medžiagos sunaudojimai. Net paskutinioji grupė, parodžiusi gal daugiausia originalumo bei kūrybos impulso, tėra dar toli gražu nuo savitaus kūrybos kelio. Lietuvos poezija dar tebelaukia savo genijaus, kuris ateis, sukaups visa, kas iki jo padaryta, iš tos medžiagos ir esamo kūrybinio prityrimo sukurs naujus žiedus naujam vainikui – pagarbins Lietuvos vardą per amžius amžinuosius! O kad jis ateis, kad jis turi ateiti, tai mums patikrina tas pasiilgautinas lūkesys, tos kūrybinės kančios, kuriomis mes jo laukiame. Pagaliau ir pasiektieji kūryboje rezultatai sako, kad jo atėjimo diena jau nebe už jūrių marių...

10. 710

NAUJAS IDEALIZMO ISTORIJOS LAPAS

Ar nepavargai tu neapykantoj savo?
Romain Rolland

I

Mus, dvasios darbo draugai, penkerius metus skyrė kariaujančiųjų tautų armijos, cenzūra, įsakymai, neapykanta. Bet šiandie, kada pradeda pamažu pertvaros griūti ir sienos atsiverti, kreipiamės mes, pasaulio vienišieji, į jus šaukiančiu gandu mūsų vientisą draugovę vėlei atgaivinti, bet nauja forma – tikresne ir tampresne negu pirma.

Karas įnešė į mūsų eiles iškrikimo. Beveik visi inteligentingieji visą savo mokslą, savo meną, visas savo mintis buvo atidavę tarnaut karą vedančioms valdžioms. Mes nieko nekaltiname ir nenorime jokio išmetinėjimo žodžio mesti, nes per daug gerai nusimanome, kad pavieni negalėjo atsispirt prieš masių susitelkimo elementarinę jėgą; ji turėjo viską nuplauti, kad neliktų nieko parankėj, ko būtų galima nusitvėrus laikytis.

Tačiau ateičiai mes galėtumėm ir turėtumėm iš įvykusio pasimokyti.

Čia pravartu yra atsiminti susikrušimą, dėl kurio beveik be atodairos tenka kaltinti proto paneigimą visame pasauly. Išminties vyrai ir poetai lenkės vergais prieš dienos stabus ir tuo liejo į liepsną, kuri Europos kūną ir sielą degino negęstama nuodinga neapykanta. Po savo mokslo ir vaidentuvės ginklainę suieškojo visus senuosius ir daug naujų pagrindų neapykantai, istorijos ir tariamųjų mokslo bei meno pagrindų. Rūpestingai griovė jie santarą ir meilę žmonių tarpe ir tuo pačiu padarė idėjų pasaulį, kurio gaiviu įkūnijimu jie norėjo būti, padarė jį bjauriu, purvinu ir niekingu, padarydami iš jo – galimas daiktas ir nenorėdami to – aistros įrankį. Jie darbavos savimeilingiems politiniams ar socialiniams partijų reikalams, – vienai valstybei, vienai tėvynei ar vienos klasės reikalams. Ir dabar, kada

visos tautos barbarų kovoje nukovotos – nugalėtojai taip pat, kaip ir nugalėtieji, – skurde ir neapsakomoj gėdoj dėl jų beprotybės darbo nusivylusios ir paniekintos tūno, – man rodos, kad draug su mintytojais kovoj sutremptos mintys dabar yra sunaikintos.

Gana! Išvaduokime mes dvasią iš šių nešvarių kompromisų, iš šių žeminančių grandinių, iš šios slaptos vergijos! Dvasia neprivalo niekam tarnauti, o jokio kito viešpaties mes nepripažįstame. Jos žibintą nešioti mes esame gimę, aplink ją mes turime burtis, aplink ją paslydusius žmones suspiesti stengtis. Mūsų uždavinys ir mūsų pareiga yra nesialomą šviesą įžiebti ir audringą naktį į amžiais rymusią poliaus žvaigždę nukreipti. Šito išdidumo ir savitarpio niekinimo orgijoj mes nenorime nieko rinktis ir nieko teisti. Laisvai tarnaujam mes laisvai teisybei, kuri, pati būdama begalinė, jokių išorinių sienų nežino, nežino jokių pasmerkimų tautoms, jokių pirmenybių luomams. Tiesa, mes turime džiaugsmo žmonijoj ir jos meilėj! Dėl jos mes dirbame, dėl jos, kaipo visumos. Mes nežinome jokių pavienių tautų, bet tiktai tautą, vieną betarpinę tautą, kuri kenčia ir kovoja, puola ir vėlei pasikelia ir, be to, vis žengia pirmyn savo kraujo ir prakaito keliu, – šią tautą – mes žinome tik šią visų žmonių tautą, kur visi, visi mūsų broliai yra. Tiktai žmonės turės tą brolybę numanyti; todėl turėsime mes, nusimanantieji, ties aklais kovininkais aukštai tiltą statydinti, kad nurodytų naują sąjungą, sukurtą vienos, tačiau daugiaspalvės dvasios vardu!

Tais žodžiais pasitiko Versaliaus taikos pasirašymą 1919 metais prancūzų laikraštis „Humanité". Šimtuose ir tūkstančiuose širdžių prigijo, o jei neprigijo, tai bent suskambėjo po visą pasaulį ir pasaulinės tėvynės idėja, ir žmonių broliškumo idėja grįžta vėlei ir vėlei. Sugrįžta tuo metu, kada tautinė neapykanta ir barbaringumas siekia savo aukščiausiojo laipsnio, kada gyvuliško plėšrumo aistra dega ištisi milijonai! Mūsų šiokiadienėmis akimis žiūrint, kokia beprotybė, koks naivumas, pagaliau koks tuščias gestikuliavimas „tautų apsisprendimo teisės" gadynę, atkakliausio šovinizmo arba, geriausiuoju atveju, sąmoningojo tautų susipratimo bei atgimimo gadynę skelbti pasaulinės tėvynės idėją, pasaulinio karo kraujingiausią valandą skelbti meilę ir brolybę, arba pagaliau, vos pasibaigus skerdynėms karo laukuose, išeiti į pasaulį su obalsiu: sukurti vieną tautą – žmoniją!.. Sukurti vieną tautą – žmoniją – tuo metu, kada tautinio atgimimo žygis neregėtos dvasios stiprybės stebuklus kūrė!.. Kada aklasis šovinizmas dažnai visą visuomenės ratą suko!..

Ir jeigu vis dėlto tatai buvo padaryta ir tokiu valdančiuoju tonu prabilta, ir tokio gilaus nerimasčio žmonių širdyse sukelta, tai reikėjo būti vyrui ir turėti drąsos, ir turėti galios, ir turėti teisės tai padaryti. Ir tokiu vyru yra žmogus, kuris beveik visą pusę šimtmečio beprotingu pasišventimu darbavos žmonijos gerovei, kuris taip begalinai numylėjo savo tautą ir tėvynę, ir tokia nepaprasta galia apdainavo jos darbus ir žygius, ir tokiomis širdingumo gelmėmis sunkiausiomis jos gyvenimo valandomis ją guodė, ją stiprino, ją į naują galybės žygį šaukė, kurio veikalų pagaliau beveik visos spaudos vienbalsiai pasmerkta neskaityti, rankraščių nespausdinti, kuris patsai apšmeižtas ir prakeiktas, apšauktas išgama, parsidavėliu ir visais kitais vardais, kuriuos tik žmogaus neapykanta pykčio valandą sugalvoti gali, kuris, kaipo toksai, ištremtas iš jo numylėtos tėvynės. Jo tėvynė yra idėjingiausia iš visų tėvynių, jo tauta yra tautingiausia iš visų tautų – tai yra Prancūzija, o jo vardas – *Romain Rolland.*

Ir jeigu jis beveik visą gyvenimą nežinomybėj tarpo, milžino žygius kurdamas, ir jeigu jo vardas galų gale pasauline garbe buvo apvainikuotas, kad sumobilizuotų visas naikinamąsias pajėgas jo idėjoms naikinti ir į purvus trempti – gal jau ši viena aplinkybė pakankamai daug galėtų pasakyti apie šio vyro teises valdomuoju tonu į pasaulį kalbėti.

Ir jeigu lietuvių tarpe jis iki šiandie beveik nežinomas tebėra, tai ta aplinkybė galėtų vaizduoti, kiek mes abelnai pajėgiame ne tik kurti patys, bet ir kitus sekti!

„Pasaulinė tėvynė", „artimo meilė", „broiybė", laisvų individybių laisva sąjunga – seni žodžiai, gal daug senesni, negu mes galėtumėm jų istoriją atpasakoti. Ir šiandie kas tų žodžių nekartoja! Kiekviena internacionalo proklamacija pasaulinę tėvynę skelbia, kiekvienas bolševikas agituoja, kad tautinė tėvynė tėra tiktai smulkių buržujų prasimanymas, o kas liečia artimo meilę, tai tik kiekvieni atlaidiniai pietūs kiekvienoj klebonijoj jų retorika žydi... Karo metu skelbti taiką?.. O juk bolševikai daug daugiau padarė: paėmę į savo rankas valdžią,

padarė „taikingiausią" žygį: jei priešininkas nesitaiko geruoju, nenuskriaudžiant nekaltų žmonių, – jie ėmė ir atidarė frontą, sudėję ginklus pareiškė, kad jie daugiau nebekariausią, ir galas, nors priešininkas žadėjo vis tiktai kariauti.. Ar čia ne heroizmas, ar čia ne aukščiausio laipsnio idealizmas, ar čia ne švenčiausias pasitikėjimas žmonių žmogiškąja sąmone?!.. Ir už ką Rolland'as keikti ir ištremti, jei jis tekartojo tai, kas kitų jau seniai tūkstančius kartų pasakyta, jei jis teskelbė tai, ką kiti fanatingu tikėjimu pačian gyveniman vykdė?!.. Visa tai būtų taip, jeigu iš tikrųjų būtų *taip*! Nes juk yra idealizmas ir *idealizmas*, yra darbai, yra darbeliai! Ir bolševikai, pavyzdžiui, padėjo ginklus, kad, juos padedant, tartų: „daugiau aš nebežudysiu", bet tik todėl, kad jų nulaikyti negalėjo, o gal todėl, kad išnaudotų laiką ir aplinkybes, kad paskui dvigubu įtūžimu artimo kraują lietų!.. Ir toksai darbas tegalėtų būti dvigubai niekingas ir nedoras! Tai nėra idealizmas, tai tik provokacija. Ir paprastieji materialininkai, atmetantieji tautinės tėvynės supratimą ir skelbiantieji, kad pasaulis yra jų tėvynė, tai jie tai daro ne todėl, kad manytų, kaip Šilleris pasakė, kad jie yra viso pasaulio piliečiai, kad jų darbai priklauso visam pasauliui, bet todėl, kad, kaip jie sako: „kur gera – ten ir tėvynė"... Bet ir čia yra nedaug idealizmo, kaip ir bolševikų žygy, kai jie pasakė: mes daugiau nebekariaujam. Pagaliau artimo, žmogaus meilė! Bet kuris didžiausias šio pasaulio plėšikas neskelbia, kad jis yra taikingiausias avinėlis pasauly! Kuris artimo meilės mūsų dienų apaštalas savo žodžių kilnybę nors vienu žygiu pateisina...

Tai yra žodžiai, yra jų turinys, kuris gali būti daugiau negu įvairus, kuris gali tarnauti ir kilniausiems tikslams vykdinti, ir žemiausiems inkstinkatms tenkinti.

Kokio turinio tiems žodžiams Rolland'as davė?

„*Wer den Dichter will verstehen, muss nach Dichters Lande gehen*" – „kas poetą nor suprasti, turi į jo žemę eiti", – berods Gėtė kadaise yra pasakęs. Rolland'as atotraukoj nuo jo tėvynės, nuo tos gadynės, kurioj jam teko savo idealus skelbti, kovoti dėl jų ir žiauriausiai kentėti, atotraukoj nuo tos visuomenės, kurios

tarpe jam teko augti ir savo ideologiją rutuloti, – nėra suprantamas, nėra įmanomas. Rolland'as, kaip gal retas dabarties poeta, yra sūnus savo laiko, ir nėra skirtina, kur baigias jo asmeninis gyvenimas, kur prasideda jo viešas žygis, kur baigias jo skausmas, kur triumfuoja jo žmonijos meilė ir meilės džiaugsmas, kur jis vienumoj pasaulio gyvenimo pulsu gyvena, kur jis, pasaulio gyvenimo sūkury tarpdamas, neapsakoma vienumos gėla graužias!

Visų šių gyvybės ir kuriamosios pajėgos reiškimos prošvaisčių gandas ir yra tai, ką mes vadiname amžinu vardu, – *Romain Rolland.*

II

Romaino Rolland'o gimimo metai buvo kažkoksai niaurus simbolis visam jo gyvenimui. Gimė jisai 1866 metais – kovos ties Sadova metais. Karo šmėkla, jį vos užgimusį pasveikinusi, paskui buvo tarytum kažkokia jėgų kreipiamoji galia, kuri rūpino jo mintis, kupino jo jėgas, alino jo sielą. Nors jis neturtingoj, bet jautriu rūpestingumu jaukioj tėvų pastogėj kūdikybės dienomis nejautė dar jokio neramumo, jokio sopulio, tačiau 1870–1871 metų opa, nepakeliama našta prislėgusi visą prancūzų tautą, ir jį mažą sužeidė, ir jį mažą prislėgė. Ši tautos opa padarė visuomenę jautrią ir nervingą, nusivylusią ir išsiblaškiusią. Ir jau pačioj kūdikystėj Rolland'as pajuto savo nugalėtų brolių, nugalėtos tautos liūdesį. Ir tasai nugalėtųjų liūdesys, tasai prislėgtas, sukauptas tautos ūpas liūdnu spinduliu atsiliepia jaunučio Romaino sieloje. Būdamas iš prigimties jautrus ir svajingas, turėdamas įgimto palinkimo į muziką, staiga jis gauna progos susipažinti su Beethoveno kūryba. Ir nuo tos dienos Beethovenas lieka jo aniolu sargu, kuris jį paguodžia, kuris jį pastiprina, kuris sunkią gyvenimo valandą jam kelią parodo; nuo tos dienos Beethovenas tampa jo mokytojas, draugas, jo pirmoji meilė. Ir kiek vėliau, susipažinus jam su Šekspyro kūriniais, jaunas Romainas jaučias nebe vienas pasauly, nes jį sergsti

ir globoja tie dvasios milžinai, ir mažą jo žingsnį savo galybe apgina.

Atėjus laikui stoti į aukštesniąją mokyklą, jo tėvai būtinai norėjo įstatydinti jį į Paryžiaus *École Politechnique*, kadangi tai žadėjo kur kas pelningesnę ateitį, o apie dvasinius palinkimus tuomet nebuvo mados rūpintis, nes visas beveik gyvenimo sritis buvo užgavęs samprotaujantis materializmas. Ir jam daug tekom kovoti, kol jis gavo progos stoti į vadinamąją *École Normale*. Kova buvo sunkesnė, kad dėlei per didelio rūpestingumo, kuriuo jis gyveno Beethoveno ir Šekspyro veikalais, jis į tą mokyklą išlaikė egzaminus tik iš trečio karto (1886). Šioj mokykloj, kuri dar tebegyveno palikimais joje tokių vyrų, kaip Renanas, Jaurèsas, Monod'as, jisai mokinio suole susitiko su Pauliu Claudeliu, André Suarès, Charles Péguy, su kuriais bendraujant bręsta jo dvasia, su kuriais paskui jam tenka į pasaulį išeiti. Šioj mokykloj kaskart vis aiškiau ir aiškiau jo sąmonėj bręsta pasiryžimas tapti dideliu menininku, kuris kalbėtų ne vienai tautai, bet visoms tautoms, visam pasauliui. Beskęstant jam tokiose svajonėse, beapsistojant jam ties tokiu gyvenimo uždaviniu, staiga pasigirsta Levo Tolstojaus balsas, pasklysta Europoj jo brošiūra „Kas daryti?". Reikia atsiminti, kad tais laikais Tolstojus buvo dievinama Europos garsenybė, ir kokios įtakos jisai turėjo tuomet į Europos visuomenę, ypač į idealingąjį jaunimą, gali paliudyti paties Rolland'o žodžiai:

> Mes draugai (*École Normale* mokiniai) labai daug kuo viens nuo kito skyrėmės. Mūsų mažutėj grupėj, kuri apčiuopė realingas bei ironingas sielas, kaip antai filosofas George Dumas, poetus, kurie italų renesanso meile degė, kaip antai Suarès, klasinių tradicijų sekėjus, stendalininkus, vagnerininkus, ateistus, mistikus, – šioj grupėj buvo dažnai ginčų, pasitaikydavo dažnai nesantaikų, tačiau į vieną mėnesį sujungė mus Tolstojaus meilė. Kiekvienas jį mylėjo, be abejo, kitokiu pamatu; kiekvienas jame rado save patį, ir visiems jis buvo durys, kurios vedė į neapčiuopiamą pilnybę, į gyvenimo atvėrimą. Aplink mus, mūsų šeimose, mūsų provincijose sukėlė tasai galingas balsas, kuris pasigirdo iš kraštutinio Europos pasienio, kartais visai nelauktų tokių pat simpatijų. Aš atsimenu, kai kartą girdėjau mano tėviškėje Nivernere žmones, kurie menu nė kiek nesidomėjo ir beveik nieko

neskaitydavo, kurie jaudinamai apie Tolstojaus „Ivano Iljičiaus mirtį" kalbėjos.

Tokia tai buvo Tolstojaus įtaka į tų laikų prancūzų visuomenę. Nenuostabu, kad jaunas Rolland'as visu jaunuolio karštumu užsikrečia Tolstojaus, taip sakant, asketinguoju idealizmu ir jį patį pasirenka trečiuoju savo mokytoju šalia Beethoveno ir Šekspyro. Nenuostabu, kad Tolstojus, spręsdamas skaudžiausias dabarties ir amžinasties problemas, pasidaro mylimiausias jo mokytojas. Ir šit mylimiausias mokytojas prakeikia meną, išniekina Šekspyrą, sutrempia Beethoveną, pasmerkia menininkus. Tai buvo pirmasai smūgis, kuris taip skaudžiai jaunam Romainui teko gyventi. Kas daryti? Nejaugi jo planai, visa jo viltis, kuria jis gyveno ir alsavo, turi griūti?! Ir jeigu turi griūti, tai ką tų griuvėsių vietoj statydinti?! Ir jeigu tai yra griuvėsiai, tai kas laiduos, kad naujai pastatydintas rūmas taip pat nenueis griuvėsiais?!

Ir šit jaunas studentas Rolland'as rašo Tolstojui laišką, pilną jaunos kaitros ir nerimasčio, prašydamas išrišti jo gyvenimo uždavinį. Kas daryti, jei man muzika kartais net reikalingesnė negu kasdieninė duona?! Kas daryti, jei aš visa širdžia tikiu, kad menas gali į tūkstančius žmonių kalbėti, tūkstančius nuliūdusių širdžių paguosti, tūkstančiams gyvybę grąžinti, tūkstančius išmokyti mylėti?!.. Ar tai yra smerktina, ar tai yra prakeiktina!

Ir tūkstančių širdžių valdytojas, pasaulio didybė ir kuriančiosios žmonijos garsenybė – Tolstojus rašo nežinomam nepažįstamam studentui 38 puslapių laišką, pradėdamas meilės ir paguodos žodžiais:

„Cher frère – Brangus brolau – aš gavau Tamstos laišką, jis giliai mano širdį sujaudino. Aš jį skaičiau su ašaromis akyse..." Ir tarytum prieš nežinomą studentą atsiprašinėdamas, senis Tolstojus bando tame laiške savo idėjas apie meną gvildenti. Jis, Tolstojus, meno, kaipo tokio, neprakeikiąs, jo visai neneigiąs, jis tiktai negalįs pateisinti to melo, tos neteisybės, kuri mene randas, negalįs jisai pateisinti ir tų menininkų, kurie meno vardu sieja neapykantą ir pigius smaguriavimus. Jo nuomone,

tik toksai menas teturįs vertės, kuris žmonėms gerybės ir meilės neša, kuris žmones jungia, o tikru menininku tiktai tą galima telaikyti, kuris savo įsitikinimų pasiaukavimu pasiekia. Ne meno meilė, bet žmonijos meilė esanti kiekvieno menininko tikro pašaukimo pagrindinė sąlyga. Tiktai žmonijos meile gyvenąs dailininkas gali tikėti iš savo meno kokių vertybių susikursiąs, savo buvimą žemėje pateisinsiąs...

Taip mokė garbingiausias tų laikų žmogus pasauly. Per žmonijos meilę naujas vertybes kurti, – o tai buvo jaunučio Rolland'o mylimiausias sapnas, kurio jis pasakyti tuomet dar nemokėjo, kurio jis žodžiais sudrumsti nedrįso. Ir mylimiausias mokytojas taip aiškiai jo godones suformulavo! Ir nuo to laiko tapti galingu poeta, galingu dailininku, kuris skelbtų žmonijos meilę ir patsai toje meilėje jai paguodą kurtų, – šita svajonė tapo Rolland'ui nuo to laiko kažkokia šventa misija, kažkoks šventas uždavinys, kurį jis iki šiai dienai šventai tebepildo!

Pavyzdingai baigęs mokyklą, jis buvo mokyklos lėšomis komandiruotas dvejiem metam į Italiją specializuotis istorijoj, kad paskui toje pat mokykloje mokytojauti. Buvimas Italijoj, be tiesioginių davinių jo kelionės tikslui, davė jam daug medžiagos talentui išplėsti. Dar gyvos istorijos liekanos, nepaprasta prigimtis, saulė, kalnai, subtropinio klimato fauna, pagaliau nepaprasta beveik dvidešimties metų jaunikaičio draugystė su senute, 72 metų, Malwida van Meysenbug (sena Wagnerio, Nietzsche's, Mazzini, Kossutho prietelka), su kurios pagalba jis susipažino su italų visuomenės viršūnėmis, su muzikais, rašytojais, dailininkais, filosofais, – visa tai teigiamiausiu būdu atsiliepė į jo talento rutulojimą. Ir nors Italijoj jis teparašė vieną kitą didesnės reikšmės neturinčių dramatinių veikalų, tačiau tenai surinko labai daug medžiagos savo brandos veikalams ir tenai pradėjo kristalizuotis jo didesniųjų veikalų metmenys.

Sugrįžęs į Paryžių, dėstė daugiausia muzikos istoriją aukštose prancūzų mokyklose: toj pačioj *École Normale, Sorbonne, École des hautes études sociales*. Vedęs garsaus prancūzų archeologo Michelio Bréalio dukterį, savo uošvio salonuose susipažįsta

su prancūzų visuomene, ją studijuodamas pačioje gyvenimo gelmėje. Dėlei šios aplinkybės iš karto patsai pasidaręs kiek žinomas prancūzų visuomenės tarpe, jis tačiau tapo greitai užmirštas, ypač po nepasisekimo realizuoti kai kurių jo idėjų, ir keliems metams praslinkus Paryžiaus skaitančioji publika visai nebežino, kas tai yra toksai Romainas Rolland'as. O tuo tarpu jis be paliovos vienumoj užsidaręs kuria, tuo tarpu bręsta jo galingieji veikalai, kuriuos spausdina su draugu Péguy leidžiamam laikrašty *Cahier de la quinzaine*. Laikraštį patys leidžia, patys administruoja, patys rašo, talpindami savo veikalus, studijas, atsiliepdami opiaisiais gyvenimo klausimais. Bet laikraštis nereklamuojamas, visuomenė jo nežino, beveik niekas jo neskaito, o patsai Rolland'as, sulaukęs daugiau keturių dešimtų metų, spausdinęs daugybę savo veikalų, honoraro nei santimo nėra regėjęs, nors jo materialinė padėtis toli gražu buvo ne linksma!

1910 metai. Rolland'o mokyklos draugai jau pragarsėjo ne tik prancūzų žemėje, bet ir užsieny, o jis užmirštas ir apleistas, kaip sąžinės šešėlis tyliai slanko tylų vasaros vakarą *Champs Elysées* pašlaitėmis, kai staiga triukšmingas automobilis beprotiškame bėgime pervažiuoja vienišę žmogystą. Kas dar liko gyvybės – sulaužyti sąnariai, krauju paplūdę liekni raumenys – nunešama į ligoninę gelbėti. O rytojaus laikraščiai deda trumpą žinutę, kad Sorbonos muzikos mokytojas profesorius Rolland'as tapo nežinomo automobilio suvažinėtas. Ir tiek. Pasaulis eina savo vaga – ir kas jam darbo, kad nuo beprotybės iki mirties taip netoli! Prancūzų visuomenė jo prisiminti daugiau neprisiminė. O tuo tarpu jo veikalai uoliai verčiami beveik į visas Europos kalbas, 1912 metais pasirodo šveicariečio Paulio Seippelio parašyta Rolland'o biografija, o Prancūzijoj jo vardą dengia nyki užuomarša. Ir tik 1914 metais jo vardas pasklysta po Prancūziją ir visą pasaulį, kada, tariant Stefano Zweigo, geriausio jo biografo, žodžiais, jis: „šiais 1914 metais... nustoja savo privatinės egzistencijos. Jo gyvenimas priklauso nebe jam, bet pasauliui, jo biografija daros laiko istorija, jos nebegalima atskirti nuo jo viešo žygio... Jis, kurio iki šiol niekas nežinojo, gyvena

prie atdarų durų ir langų, kiekvienas jo laiškas, kiekvienas skirsnys daros manifestu, jo asmeninė egzistencija kurias kaip herojingas vaidinimas. Nuo tos valandos, kada jo brangiausiajai idėjai – Europos vienumai – gresia pražūtis, išeina jisai iš savo tylumos slėpinio į šviesą, jis daros laiko elementas, beasmenė jėga, Europos dvasios istorijos skyrius... Jis nėra daugiau rašytojas, poeta, menininkas, nėra daugiau pavienė būtybė. Jis yra Europos balsas jos giliausioje gėloje. Jis yra pasaulio sąžinė".

III

Beveik nuo pereitojo šimtmečio vidurio berods visos kultūringesnės Europos šalys pasižymi nepaliaujamomis idėjinėmis kovomis menininkų tarpe. Beveik Rolland'o akivaizdoj baigia savo jaunas dienas madingasai materializmas, o parnasizmas išsirutuloja į simbolizmą arba po visą Europą prasideda neoromantinis judėjimas, jo akivaizdoje miršta pavydo ir impotencijos kančiose impresionizmas ir nerias iš kailio pradedąs besiformuoti ekspresionizmas, o Rolland'as stovi toli nuo visa to šiais teoriniais klausimais nesidomėdamas, kaip lygiai visi meno teoretikai jo vardu nesidomi, – Rolland'as nereikalingas jiems. Jie Rolland'ui – tuo labiau!..

Romaino Rolland'o kūryba sunku būtų priskaityti kuriai nors literatūros mokyklai. Kaip lygiai liūdnos būtų pastangos padaryti tą darbą dėl Homero, Dantės, Šekspyro, Gėtės arba bent jo kūryba apibūdinti kuriuo nors nustatytu šablonu! Kiekvienas jų pats sau mokykla, kiekvieno jų kūrybos plotis – amžinastis. Lygiai ir Rolland'as yra pats sau mokykla. Pačiuose pagrinduose jis, žinoma, yra tai, ką mes paprastai vadiname realistu, arba, kaip Maerkeris sako, jo kūryba yra pagilintas realizmas. Jis savo kūriniams medžiagos semia iš gyvenimo, savo didžiausius veikalus rašo iš gyvenimo, iš tokio gyvenimo, kaip jis kasdieniuose rūpesniuose slenka, istorija, jo dainuojami karžygiai – gyvi žmonės su nuosakiu psichologiniu išsirutulojimu,

su mums suprantamais, o gal ir nesvetimais mums pergyvenimais; nė vieno jo dainuojamo karžygio prototipo net mes patys negalime gyvenime suieškoti ir pažinti (Jaurès ir t. t.), nekalbant jau apie tuos, kuriems apibūdinti jis ėmė pripažintąją istorijos medžiagą. Tokiu būdu jo kūryba yra gyvenimo davinys. Tačiau ir ne gyvenimo. Jo dainuojamieji asmens, nežiūrint į visas jų žemiškas savybes, yra vis tiktai ne šios žemės žmonės; jie yra nelyginant tie Platono idealingojo pasaulio daiktai, kurių šios žemės daiktai tėra tiktai liūdnas netikslus atvaizdas. Jie, būdami tam tikri reiškėjai, kuria, gyvena, ir kuria rutuloja iki pašaknų, iki gelmių, jie patys nelyginant tėra tiktai idėja. Bet, būdami idėja, jie niekuomet nėra ne tik alegorija, bet ir simbolis – jie niekuomet nėra abstraktingi, niekuomet nėra gyvenimo atotrauka. Pavyzdžiui, pas Leonidą Andrejevą ar pas daug galingesnį Maeterlincką mes taip pat randame dainuojamus asmenis suidėjintus, kur pergyvenimai ir žygiai yra psichologiniai suprantami ir pamatuoti, ir vis tiktai mums, paprastiems šios žemės našlaičiams, jie atrodo tiktai labai gražūs „abrozėliai"... Rolland'o karžygiai – gyvi ir galingi, tokie kaip mes žmonės ir ne tokie... Nelyginant kaip Kristus buvo žmogus. Ir reiškiamoji jais idėja – nėra idėja, tėra tendencija, kaip tai mes matome net pas tokį dvasios milžiną dailininką genijų, kaip Levas Tolstojus, – tai yra paties gyvenimo kuriamasai procesas; net šitas procesas be tos idėjos nebūtų suprantamas. O tuo tarpu jo veikaluose taip maža tų elementų, kurie pas kitus rašytojus paprastai sudaro veikalo pagrindą, sukuria jo akciją ir ją tam tikra romantinės „meilės elementų" spalva nudažo. „Kiekvienas veikalas, kurį gali apčiuopti viena definicija, yra negyvas veikalas", – kartą yra pasakęs patsai Rolland'as, tarytum norėdamas patsai savo veikalus apibūdinti. Jo veikalai yra gyvi ir į jokią definiciją nesutelpa, jo romanai – tai kažkokios enciklopedinės knygos, apimančios istoriją, laiką, visuomenę, ideologijas, pasaulėžiūrų sistemas, šiokiadienio gyvenimo apystovas ir prigimties peizažus, tai yra analizas, sintezis, kuriamoji kritika, žodžių simfonija, vaizdų ekstazė, paveikslų ruimybė. Ir vis

tiktai visa tai sudaro tokią vienumą, kur kiekvienas akordas, kiekvienas posmas gyvena to paties organinio gyvenimo syltimis, kur mažėlio organizmo sąnario opa yra viso organizmo opa. Ir šioj kosmingoj poemoj rutulojas pavienio asmens gyvenimas, skausmas, džiaugsmas, kuriama pavienio žmogaus laimė ir į karstą jis palydima. Rolland'o dramatiniai veikalai, turintieji visus dramos elementus – puikią teatralinę techniką, dramatingą užuomazgą, gyvus, žavinčius dialogus, akcijos sceningą išsirutulojimą, aiškius, stiprius veikėjus su stipriais charakteriais, – ir vis tiktai nėra dramos, – tai yra daugiau negu dramos, tai yra *pagilintas gyvenimas*, tai yra idealizmo nuskaidrintas pasaulis.

Jo vadinamosios herojinės biografijos, kaip jis sako *Vies des hommes illustres* (Beethoven, Mikel, Tolstoj), turinčios visus mokslinių biografijų pažymius, nėra vien tiktai biografijos. Tai yra kažkokios galios himnai visam tam, kas kenčia, kovoja, savo įsitikinimus sunkiausių kančių kaina perka, kančiose naujas vertybes kuria. O tuo tarpu nei vienas tų trijų minėtų vyrų berods nėra turėjęs geresnio biografo, kuris giliau jų individybės paslaptį būtų nuspėjęs negu Rolland'as!

Jo moksliniai, istoriniai veikalai – greta mokslingumo davinių eina genialingo apysakininko talentas, mokslo veikalą darąs trykštančio gyvybės šaltiniu. Pagaliau jo publicistiniai, visuomeninio pobūdžio veikalai – nebekalbant jau apie tas idėjas, kurias jis skelbia ir gina, – yra daugiau literatūros dalykai, yra jos laimėjimai.

Stefanas Zweigas savo veikale apie Rolland'ą, apibūdindamas jo poetinio talento savybes, sako, kad Rolland'as turi genialingą gabumą prisitaikinti reiškinių ritmui, kad jis yra jausmų rezonansas. Bet berods Zweigas savo begalinėje Rolland'o meilėje bus nepastebėjęs to, kas pas Rolland'ą yra visų svarbiausia ir giliausia. Man rodos, kad Rolland'as gyvena tą kultūros kūrėjo laipsnį, kada *Mano* artimo *Aš* yra lygiai mano *Aš*. Tariant Viačeslavo Ivanovo žodžiais, kuris tą mintį rutulojo dar 1917 metais Kaukazo tyruose, nei Rolland'o asmens, nei jo gyvenimo,

nei jo ideologijos tiksliai nepažinęs: „Ateis toji gadynė, kada kiekvienas žmogus savo artime jaus patsai save; jeigu aš tave, brolau, žudysiu, smeigdamas kinžalą į tavo širdį, aš jausiu, kad aš pats save žudau, smeigdamas kinžalą į savo širdį. Gal tai bus baisu, gal tai bus žiauru, gal tai bus kita gyvenimo gadynė, – kitos sąlygos, kiti žmonės, bet žmonės, sąmonės rutulojimos tiktai ta kryptimi eina..." Ir tai, ką senis Ivanovas tiktai dvidešimto amžiaus pradžioj praregėjo Kaukazo tyruose ir dar rengėsi rašyti naujos religijos teoriją, kuria pasauly gyvena tiktai vienas žmogus įvairiose formose. Jaunas Rolland'as dar devynioliktam šimtmečiui besibaigiant žinojo, ir jo gyvenimas buvo tos religijos apaštalavimas. Nes Rolland'as nėra jausmų rezonansas, bet jis yra patys jausmai, kurie gyvena jame, kaip lygiai jo artimo sieloje, kurie nematomais siūlais apčiuopia visą organizmą ir neregimais spinduliais vieną organizmą su kitu jungia spinduliuodami. Ir Rolland'as turi ne genialingą gabumą prisitaikinti prie pasaulio ritmo, bet jis patsai yra tasai pasaulio ritmas, – tiksliau, tojo pasaulio ritmo akordas, sukaupiąs savy to ritmo visumos esmę.

Kad suprasti Rolland'o kūrybos ir ideologijos dvasią, reikia atsiminti tą Prancūzijos ir Europos ūpą, kuriuo jam teko gyventi ir kurti. Kaip jau pradžioj minėjau, Rolland'ui teko pradėti darbas tuomet, kada 1870–1871 metų karo rezultatai buvo visoj galioj. Vokiečiai, materialiniai laimėję karą, paskendo paviršutinumo „kultūroj", kuri paskui juos pačius paskandino. Heinrichas Vogeleris, apibūdindamas tų laikų vokiečių visuomenę, sako: *Laimingas 1870–1871 metų karas atnešė Vokietijai giliausį kultūros nupuolimą*. Paviršutinioji (*scheinbar*) kultūra, nusibrovusi net iki darbininkų luomui, skiepijo tuščias paviršutines formas taip plačiai, kaip niekuomet iki šiol. Sotaus pilietingumo periodas, kaip, pavyzdžiui, tuoj po 70–71 metų, karo visuomet tampriai sujungtas su kultūros giliausiu merdėjimu. O Prancūzijoj – materialiai nugalėtųjų šaly – padėtis buvo dar liūdnesnė. Prancūzija materialiai sunaikinta, dvasia buvo begaliniai pavargusi. Ir nebuvo jokios moralinės jėgos, kuri galėtų visuomenę

pakelti, sujudinti, sustiprinti. Ir kaip pakelti, kaip sustiprinti, kaip kiekvienai nugalėtai tautai kiekvienas idealizmas atrodo beprotingas, kiekvienas pasiaukavimas – beprasmis. Ir kiekvienas gyvena tik savo asmens gyvenimu, besirūpindamas tiktai savo šiokiadieniu pelnu; o kiti, kiti artimi, kiti kalti, kad tokia nelaimė ištiko tėvynę ir tautą. Senieji dvasios vadai – Zola, Flaubert, Anatole France, Maupassant – kodėl jie tyli, kodėl jie neateina į pagalbą savo tautai, jos paguosti, jai naują kelią parodyti?.. Bet juk ir jie pergyveno tą krizį, juk ir jie yra žmonės, – ir, be savo skeptiškumo, be savo nusiminimo, nuliūdusiai tautai nieko duoti nebegalėjo, nes patys daugiau jau nieko nebeturėjo. Tą darbą atlikti – tautą paguosti – turėjo kiti – nauja karta, kuri pati nėra priežastis 1870–1871 metų baisenybių, bet kuri augo jų sudarytoj atmosferoj. Ir iš tikrųjų jaunoji karta, pasikėlus gyventi, pasižymi savo idealizmu. Claudelis, Barrés ir kiti geresnieji prancūzų tautos sūnūs ramina tautą – šiuokart pralaimėjome, – palaukite, kitąkart ir mes laimėsime, – renkimės ir stiprinkimės. Šio idealizmo esmė – renkis, prancūzų tauta, atsistoti dabartinėj vokiečių padėty, – nėra esmė idealizmo, kuris eitų žmoniškumo keliais, kurio uždavinys būtų kultūra, žmonijos gerovė. Tokiu idealizmu tauta gali pasiguosti tiktai apjakimo valandą, kuri gali tęstis ir kelis dešimtmečius, iki paskutiniam savo laipsniui – plėšriam barbaringumui... Juk Versaliaus „taika", Europos elgetos skurdas ir žmonijos niekuo neatperkama gėda – juk ar tai nėra tos rūšies idealizmo nors ir netiesioginis vaisius?!.

Rolland'as pradėjo kitą idealizmą – jis žiūrėjo ne į šią dieną, ne į rytojų, bet į amžinastį. Kas pagaliau yra nugalėtojas? Ar tas, kuriam atimta šimtas provincijų, sunaikinta pusė kariuomenės, sudaužyta armotos, bet kuris dvasioje pasilieka stiprus ir nesulaužomas, kuris savo nugalėto nelaime yra galingas nugalėtąjį be kovos nugalėti vien tik savo dvasios stiprybe – ar tas yra nugalėtas?... Ar tas, kurs, sutrempęs karo lauke priešininko armiją, patsai paskęsta pigaus paviršutinumo ištekliuj, patsai nustoja galios ir gabumo bekurti ir nusilenkia prieš

dvasios stiprybę tojo, kurį jis kumščiu yra nugalėjęs, – ar tai tas jau yra nugalėtojas?...

Taip revidavo Rolland'as tas sąvokas ir paskelbė naujus uždavinius – prancūzų tauta savo esmėj niekuomet neprivalo savo pralaimėjimo užmiršti, bet to pralaimėjimo akivaizda turi ne keršto jausmą gimdyti ir ugdyti jam tautos pajėgas, – prancūzų tauta privalo tą jausmą pakeisti į moralinę didybę, į dvasines vertybes.

Ir Rolland'as atiduoda visas savo jėgas, visą savo talentą, kad atitrauktų prancūzų tautą nuo minties apie kerštą, apie karą, kad gresiančiojo karo audros išvengtų. Ir jei 1914 metais sutrempė jo pastangas, tai vis tiktai jis buvo padaręs visa, kas tik yra žmogaus pajėgose. Ir jeigu jo idealizmas pasibaigė tokia žiauria katastrofa, tai ši pastaroji jo gyvenime teturėjo tik vienos reikšmės – ji tiktai dešimteriopai sustiprino jo idealizmo galią, sustiprino jo dvasią, kad jis dešimteriopomis pajėgomis sėtų brolybės, laisvės, taikos palaimintą sėklą!.. Kad taip manyti ir daryti, reikia, žinoma, būti svajotoju, poeta, fanatiku, kankiniu... Bet kuris pranašas nėra buvęs savo pranašaujamo stebuklo aklas fanatikas?!..

IV

Lengva savo ranka Stefanas Zweigas paleido gandą, iki šiol dažnai kartojamą literatūroj, apie Rolland'ą, kad jo idealizmas esąs be idealų, nelyginant kažkoks dvasios šventos apreiškimas. Minėjau, kad jis yra pamilęs Rolland'ą. Ir, deja, pamilęs ne visą jį, bet tik pirmąjį jo kūrybos periodą, ir per tokios meilės apyaušrį nebenumatė tolimesnio Rolland'o ideologijos rutulojimos. Zweigo dažnai cituojamas Rolland'o posakis „Le succès n'était pas son but, son but était la foi" – laimėjimas nebuvo jo tikslas, jo tikslas buvo tikėjimas – šis posakis iš tikrųjų apibūdina Rolland'o darbavimąsi, bet tiktai jo pirmąjį periodą. Nes juo toliau Rolland'as gyvena ir kovoja, juo daugiau jo tasai „šventos dva-

sios" idealizmas konkretėja, įgaudamas net schematinės formos, o jo tikėjimas išsilieja į aiškiai suvokiamas jeigu ne dogmas, tai bent formas, kurių turinys kiekvienam geros valios mirtingajam yra lengvai prieinamas. Ir kad tą konkretybę ir jos ūgį suvoktų, – tenka nors bendrą žvilgsnį mesti į jo raštus.

Pirmuoju savo kūrybos periodu Rolland'as iš tikrųjų svajojo „dvasingumo" tautą reformuoti, pasaulį, žmoniją pagerinti, ir tojo migloto dvasingumo idėja buvo jam tasai obalsis, su kuriuo jis ėjo į pasaulį, tikėdamas, kad ateis tokia gadynė, kada viena idėja staiga gali sujungti milijonus tikinčiųjų ja, ir tie sujungti milijonai galės stebuklus kurti.

Mūsų realingomis akimis žiūrint, tai yra fantazija, o kiekvienam fantazuoti taip ar kitaip – laisva valia... Bet kur prasideda fantazija, kur baigias tikrenybė? Ir kokiais pažymiais skirti tikrenybę nuo fantazijos? Ar tais, kuriuos nustato logika ir gnoseologja, ar tais, kuriais Kantas – juk jis vargšas negi galėjo žinoti, kad devynioliktam šimtmečiui besibaigiant ateis į pasaulį toks Sir Francis Galton, kuris visu anglišku rūpestingumu įrodys, kad žmoguje yra dar vidaus dvasios regėjimas, kuriuo žmogus gali regėti, taip sakant, kamuolį iš karto iš visų pusių, kad gali regėti idėjas!.. Ir čia gnoseologams nereikėtų nusigąsti, o tiktai pasekti Gėtės pavyzdį ir patikrinti tai, ką Gėtė pergyveno savo paties psichikoj, Galtono konstatuotą reiškinį savo jėgomis išbandyti.

Pagaliau kitas dvidešimtojo šimtmečio didis idealistas Aleksandras Skriabinas. Kaip žinoma, jis visą savo gyvenimą svajojo parašysiąs tokią misteriją, kurią vykinant gyveniman pasauly pakilsiąs toksai susijaudinimas, tokia ekstazė, kuri sujungsianti visą žmoniją į vieną gyvenamą ritmą, kaip jis sako, „erotinį veiksmą", ir visa žmonija tame giliausiame dvasios pergyvenime nueisianti į amžinybę, į nirvaną. Taip esą įvyksianti apokalipsio žadėtoji diena! Bet kokiu būdu muzikos kūrinys, nors ir muzika reiškiama misterija, kokiuo būdu ji gali padaryti pasauliui pabaigą?!.. Ne dabar aš to klausiu, bet Skriabinas, kol dar jis buvo gyvas, nuolatos buvo tuo klausimu kankinamas.

Atsakydamas jis rutulojo mintį, kaip kūryboje kuriant dvasia, pereidama į veikalą, materializuojas, o paskui, pereidama iš kūrinio į to kūrinio priėmėją (žiūrėtoją, klausytoją, skaitytoją), dematerializuojas, kad galutiniame misterijos vykinimo momente įvyks dvasios visuotinas dematerializavimasis, kad bus visa materija sudvasinta! Taip skelbė dvidešimtojo amžiaus pradžioj, žinoma, savo minčių niekuo negalėdamas įrodyti (o vos devynioliktо šimtmečio pabaigoj Galtonas įrodė, kad *idėją* galima regėti!), tiktai savo tikėjimu tai tikrindamas. Ir tas jo tikėjimas padarė tai, kad jis nors visą gyvenimą tesirengė rašyti misteriją, vis tiktai savo kūryba sudarė ištisą epochą muzikos istorijoj. Kas toji jo misterijos idėja – fantazija, sapnas, absurdas? Žinoma, mums, o ypač tiems, kurie kantizmo liga serga, kitaip ir atrodyti negali, bet šit tokie siauros logikos žmonės, kaip Viačeslavas Ivanovas, Geršenzonas, Briusovas, Baltrušaitis, pagaliau net toks skeptikas, kaip Šestovas, ar toks kietos sąmonės asmuo, kaip Špetas, – niekas iš jų nedrįso pasakyti, kad Skriabinas, savo misterijos idėją plėsdamas, neteisybę kalba. Protu jie, žinoma, netikėjo, oponavo, bet širdim?.. Jie visi negalėjo nepripažinti fakto, kad Skriabino muzika veikia visai kitaip į žmogų negu senoji, klasinė. O Leonidas Sabaniejevas, pats būdamas matematikas, savo knygoj apie Skriabiną atvirai pasako, kas Skriabinas būtų savo idėją įvykinęs, jeigu jis būtų ėjęs baltosios magijos, dievišku keliu. Bet, deja, jis esą ėjęs juodosios magijos, velnišku keliu, ir todėl žadėtoji apokalipsio diena dar neatėjusi pasauliui!..

Ir Rolland'o „dvasingumo" idėja, kuri mums nūnai atrodo tokia miglota ir be turinio, – ar ji jau iš tikrųjų yra tokia? Kaip atsakyti į šį klausimą, jeigu mes temokame tik tai suprasti, kas sutelpa į mūsų smegenis, o kas nesutelpa, sakome, kad tai yra nerealinga, arba stovime prieš tokį reiškinį, kaip Skriabino kolosas, ir esame pasiryžę pasakyti, kad tai yra sąmonės atsipalaidavėlių visuomeninis ištižimas!.. Pagaliau, jeigu mes to pirmapradžio „dvasingumo" sąvokos ir nenorėtumėm sukonkretinti, – ar dar maža mums to, kad gyvenimas tąja idėja mums –

pasauliui – davė didžiausių meno žygių, kilniausių dvasios heroizmo pavyzdžių!..

Apie pirmuosius Rolland'o veikalus – dramas „Orsino", „Baglioni", „Niobė" – mes kol kas jokių žinių neturime, – jie nėra spausdintini, o gal berods ir šiame pasauly užsilikę. Tačiau pirmuosiuose spausdintuose veikaluose – vadinamosiose tikėjimo dramose – „St. Louis" (1894) ir „Aërt" (1895) Rolland'o pirmapradis idealizmas jau nebėra kažkokia miglota fikcija. Pirmojoj dramoj siužetu paimta Liudviko Šventojo kryžiaus karas, kurį jis pradėjo savo begalinio tikėjimo vedamas. Pradėjęs karą, jis nieko patsai neturėjo ir tiktai savo tikėjimo galia taip beveik nepasiekiamų žygių pasiekė. Ir jeigu Liudvikas, taip daug pastangų padėjęs, žūna vis tiktai Jeruzalės nepasiekęs, tai čia iš tikrųjų „jo tikslas nebuvo laimėti, jo tikslas tebuvo tikėti". Bet ir čia jau mesta ta idėja, kuri ir šiandie Rolland'ą tebelydi, kurią jis ne kartą įvariose moduliacijose kartojo: *„plus qu'il est écrasé par les choses, plus il semble les dominer davantage"* – juo daugiau esi aplinkybių sutremptas, juo, rodos, daugiau jomis viešpatauji – šit pagrindinė Rolland'o idealizmo tezė. Nėra tokios nelaimės, kuri žmogaus laimėtoju nepadarytų, nėra tokios gėlos, kurioje dvasios stiprybė, vadinasi, ir laimėjimo akstinai neglūdėtų! Ir jeigu žmogus nustojo visko pasauly, jei jo gėla daros nebepakeliama, jei jo gyvenimo tikslas į bedugnes krito, jei toliau bekovoti – viena beprotybė tėra, – kas tuomet?.. Ir tuomet vienas atsakas tėra: kovoti! *„Il est beau lutter pour l'impossible quand l'impossible est Dieu"*, – gražu kovoti dėl negalimo, nes tas negalimas yra Dievas!.. Ar tas Dievas, kuris danguj gyvena ir nepaklusnius piliečius į peklą tremia?.. Nežinau! Tik ne kiekvieno *tikinčio* širdis ieško Dievo danguj ir ne kiekvieno nepaklusnybė yra peklos verta... Ir todėl negalimas yra tasai Dievas, kurį kiekvienas žmogus myli ir apgyvendina, kur randa padoresnę vietą savo Dievui gyventi. Lygiai tokį pat idealizmą skelbia ir sekama drama „Aërt", kur moralinis pradas, moralinė didybė, nusilenkianti prieš nuogą materialinę pajėgą, vis tiktai yra toji ašis, apie kurią sukas gyvenimas.

Šios dvi dramos sudaro Rolland'o kūrybos, taip sakant, romantingąjį periodą. Jis čia ilgisi didybės, skelbia moralinių didybių absoliutybę, bet čia yra vis tiktai daugiau geros valios negu pozitingųjų idealų. Toji gera valia, pasiilgusi didelių žygių, yra laidas, kad žygių eilė ateis, bet kad jų dar reikia laukti. Bet laukti ilgai jau nereikėjo – jie atėjo greičiau, negu buvo galima laukti.

Bręsdamas metais, Rolland'as kas kartą vis jautriau jaučia tą atsakomybę, kurią uždėjo istorija jaunajai kartai, – atsakomybę prieš tautą. Jaunoji karta turi nuliūdusią tautą paguosti, į naujus kuriamuosius žygius pašaukti. Bet kad tai padaryti, – negana rašyti tomas paskui tomą, ką galų gale tik maža tautos dalelė teskaito, – reikia prabilti ne į vadinamąsias tautos viršūnes, ne į privilegiruotuosius sluoksnius, bet į tautos širdį – į plačias minias. Ir prabilti tokia kalba ir tokia galia, kuri kuo tolimiausia ir kuo plačiausia būtų girdima. O tokia kalba yra teatro kalba, ypač tokioj tautoj, kaip prancūzai. Bet prancūzų teatre viešpatauja bulvarinė drama arba geriausiuoju atveju pasitaiko tokių „perlų", kaip Rostand'o slebizavonė, kuri ne tik nepajėgia tautos, žmonių (liaudies) pakelti, bet ir tokos intencijos neturi. Vadinas, teatras turi būti reformuotas, vietoj dabar duodamo žmonėms peno turi būti duodamas visai kitoks. Tai koksai turėt būti teatras, kurio dvasios peno tauta reikalinga, kokie veikalai turėtų būti vaidinami? Tokiuo būdu prieš Rolland'ą atsistoja didžiausias uždavinys, kurio neišsprendus jam uždari keliai į pasaulį. Ir Rolland'as didžiausiu pasišventimu ilgus metus darbuojas ties šiuo uždaviniu, kol jį išsprendžia, išrutulodamas visą žmonių teatro teoriją, ieškodamas jam veikalų po pasaulio literatūrą ir, nei vieno tinkamo nerasdamas, pagaliau patsai pasiryždamas parašyti visą ciklių dramų, susidedantį iš dešimties veikalų.

Koks turi būti tasai teatras? Visų pirma, žmonės teatre neturėtų būti svečiai, pripuolama publika, bet turi būti jo *organinė* dalis, kuri ateina į teatrą ne *žiūrėti*, bet *gyventi*, kad žmonės, matydami savo atvaizdą, susilietų su juo į vieną gyvenimo

pulsą, kad jie patys savyje pajustų kuriamąją galią ir būtų tokie pat veiksmo dalyviai, kaip ir vaidilos. Tokiu pagrindu Rolland'as plėtė teatro teoriją kur kas anksčiau, negu tą mintį paskelbė modernieji estetai, garsieji teatro „reformatoriai". Bet jeigu tokio teatro uždavinys – sužadinti tautos galią, nukreipti ją į kūrybą, tai kur reikia ieškoti akstino, atsparos taško, jėgos šaltinio? „Tautos praeity, tautos istorijoj", – atsako Rolland'as, kaip tai padarytų kiekvienas sentimentalingas prisiekusis patriotas. Bet jis tai daro tiktai kitu motyvu:

> Istorija gali mokyti iš savęs pat išeiti, *skaityti kitų sielose,* – skelbia jisai. – Prancūzų tautinė epopėja yra visai nauja. Mūsų dramatininkai neigė prancūzų tautos dramą, kuri beveik nuo Romos yra herojingiausia pasauly. Europos širdis plakėsi jos karaliuose, jos mintytojuose, jos revoliucionieriuose. Ir jei ši tauta galėjo būti tokia didi visose dvasios srityse, tai visų didžiausia ji buvo darbuose. Darbas buvo kilniausias jos kūrinys. <...> Įvyko, apie ką kiti svajojo. Nebuvo rašoma nei vienos Iliados, bet jų buvo gyvenimas kupinas. Jos karžygiai kūrė prakilniau negu poeta. Joks Šekspyras jos darbų nedainavo, bet Dantonas ešafote Šekspyrą gyveno.

Taip, tai buvo mestas gandas nuliūdusiai tautai paguosti! Bet tuo Rolland'as nebaigia. Jis, primindamas Šilerio žodžius, kai sakės rašąs kaip pasaulio, žmonijos pilietis, primindamas Gėtės apie kūrimą pasaulinės literatūros, jis kviečia prancūzų tautą būt pavyzdžiu kitoms tautoms kely į pasaulinį meną, į Europos vienumą, į žmonijos brolybę. „Sena gadynė baigta, nauja gadynė prasideda", – pradeda Rolland'as savo nūnai garsų manifestą į rašytojus ir į tautą 1900 metais. Ir į tą manifestą atsiliepia berods tik vienas... Romainas Rolland'as! Bet jis nepratęs laukti, kad kas jo idėjas vykintų. Ir šit jis, neturėdamas nei draugų pagalbininkų, nei skaitančios visuomenės, nei teatro, nei publikos, užsimoja reformuoti prancūzų teatrą pats vienas ir pirmoj eilėj rašo sumanytąjį dramų ciklių, semdamas medžiagos iš prancūzų revoliucijos gadynės.

Savo dramose jis manė atvaizduoti visą prancūzų revoliucijos herojinę epochą, kaip ji prasidėjo, kaip ji plėtėsi, kaip ji sunkenybes ir krizius gyveno, kaip pagaliau heroizmas mirė. Revoliucijos dramų ciklius prasideda revoliucijos pradžia –

Bastilijos paėmimu. Drama vadinas „14 Juillet" – „Liepos 14". Šioje dramoje nėra jokio pavienio atskiro herojaus, karžygio, joje nėra ir pavienės atskiros intrigos, kas paprastai laikoma būtinu dramatingumo elementu, – joje yra tiktai žmonės, minia, *peuple*, – kaip ji kelias ir banguoja, kaip ji gaudžia ir džiaugias, kaip Rolland'as ją myli. Bet tai nėra legenda, tai nėra idealizacija, tai yra tiktai minios nuoga tikrenybė, nors ji ir ekstazinga, nors ji yra tame laipsny, kad pati tikrenybė atrodo neberealinga. Bastilija paimta! – tik žmonės, ilgus metus kalėję, tegali ekstazėje šaukti: būkime visi broliai! Ir tai gal ne visi žmonės, gal tik pabaigos aštuoniolikto amžiaus prancūzai! Ir kiek minia įniršimo valandą gali būti plėšri, apjakusi, laukinė, žiauri, beprotinga savo naikinimo galioje, – tiek ji savo ekstazės valandą, savo giliausio džiaugsmo metu gali dvasios kilnybės stebuklus daryti. „Liepos 14" – ir yra vaizdavimas to, kaip minia džiaugsmo metu kilnumo aukštybių siekia.

Antra šio cikliaus drama, nors parašyta kiek vėliau, yra „Danton" – „Dantonas". Šioj dramoj vaizduojama, kaip revoliucija yra pasiekusi savo apogėjaus, kai jos revoliucinėse pastangose, bolševikų žodžiais tariant, gilinant revoliucinius laimėjimus, prasideda gilus revoliucijos *krizis*. Čia veikia jau nebe minia, kuriai entuziazmo užteko visai neilgam laikui, kol ją pavergė jos vadai, kurie ją moka ir valdyti, ir paklusnia daryti, – čia veikia jos vadai, didieji revoliucininkai su savo fanatizmu, idealais, neapykanta, meile, savo revoliuciniu heroizmu, savo žmogiškomis silpnybėmis. Dantonas – didis revoliucininkas, didis idealistas, visą savo gyvenimą svajojęs ir laukęs jos kaipo laisvės šventės ir sulaukęs, temato joje tiktai naują tironiją. Jis gina savo laisvės idealus, bet gina ne ginklu, ne neapykanta, bet savo idealizmo ugnim, savo žmonių, laisvės meile. Jis organiniai negali jokios prievartos pakęsti, bet užtat kiekvienas jo kalbamas žodis, kiekviena jo parašyta eilutė gali akies mirksniu uždegti tūkstančius širdžių. Ir jeigu jis šiandie yra vienas, tai kas laiduos, kad rytoj nebus aplink jį minių minios! Robespierre'as, revoliucinis diktatorius, atkaklus fanatikas, savo tiks-

lui pasiekti ties jokiomis priemonėmis sustot nemokąs, jaučia Dantone ne tik savo asmeninį priešininką, – kraujuoto teroro priešininką, bet ir revoliucijos priešininką. Ir čia plinta gili psichologinė problema – Robespierre'o asmeny sutampa jis pats ir revoliucija, jis jau nebemoka tų dalykų skirti! Ir jis žino, kad jeigu Dantonas gyvens ir kovos, – laimės Dantonas! Todėl nusprendžia žūtbūt nuo Dantono pasiliuosuoti. St.-Justas, piktas Dantono priešininkas, sutinka, kad reikia nuo jo „pasiliuosuoti", bet tiktai nori, kad tai būtų padaryta istatymo, teisės keliu. Bet „lūkuriavimas – į mirtį panašus". Robespierre'as žino, kad jeigu šiandie nepabaigti, tai rytoj gali būti jau vėlu, jis žino, ką jis daro, šaukdamas: *vaincre à tout prix*! Arba: ar ne vis viena, ar vienas žmogus bus teisingai pasmerktas, ar ne – by tik tėvynė būtų išgelbėta! Pastatyta klausimas: ką pasirinkti, kuo vaduotis, kas aukščiau: fanatinė revoliucinė idėja ar įstatymas, garbė ar būtinybė, teisybė ar patriotizmas, nors ir fanatinis, nors ir savaip suprantamas! Klausimas, kurį pasaulis sprendžia amžiais ir kurio vardu tiek bloga ir pikto daro! St.-Justas, fanatinis revoliucininkas, karys, ugnies ir valios žmogus, garbės ir žodžio žmogus, pasiduoda Robespierre'o mestam įrodymui ir aukoja savo žmogišką garbę būtinybei, – sutinka, kad nekaltas Dantonas, irgi fanatingas revoliucininkas, būt nužudytas! Dantonas, svajodamas apie laisvę ir žmonijos meilę, žūna ešafote! Ar Robespierre'as laimėjo? Vargu! Pirmasai žūdamas nulemia ir antrojo žuvimą: nutraukia su savimi ir antrąjį! Ir šioje kovoje nėra nei vieno laimėjusio, yra tik du pralaimėjusiu! Ir šis laimėjimas, kaip ir tasai, kuris Versaliaus „taika" apvainikuotas, tėra tiktai bendras pralaimėjimas. Laimėjo kažkas trečias: skurdas, gėla ar žmonijos neatperkama gėda – ar ne vis viena, kaip pavadinsime!.. O kaip giliai šioje dramoje pažvelgta į žmonių sielas, kaip galingai pagauta ir sukaupta didžių revoliucininkų dvasia, gana būtų tiktai kalbamuosius įvykius palyginti su rusų revoliucijos 1917 metų įvykiais (palyginti, žinoma, psichologijos žvilgsniu), su rusų revoliucionierių psichika, atsiminti Kerenskį, Leniną, Kropotkiną... Kas laimėjo?..

Trečia šio cikliaus drama „Le Triomphe de la Raison", – „Išminties lelionė" – yra nelyginant koks traginis *intermezzo*. Bet jame taip reljefingai formuojama Rolland'o idealizmo laipsniai. Šioje dramoje vaizduojama žirondistų kova su sankiulotais. Žirondistų žygis pralaimėtas, – ne šiandie, tai rytoj jie vis viena žus, atosparos jėgų jiems visai maža belikę. Jiems pagalbos siūlo rojalistai, anglai. Bet kaip imti iš jų pagalbą, jei ir jiems karą skelbti reikia?! Ir ką jie neša jiems, jų tėvynei!?.. Monarchiją, vergiją, niekuo ne geresnę už tą, kuri buvo prieš karą; revoliuciją jie kėlė niekuo ne geresnę ir už tą, kurią dabar sankiulotai, tie laukiniai žvėrys, vykdo! Ar taikintis su sankiulotais ir kariauti prieš rojalistus anglus? Vadinas, sutrempti savo numylėtas idėjas, dėl kurių tiek kovojo, dėl kurių tiek aukų sudėjo!.. Ar kariauti prieš sankiulotus su anglais išvien, vadinas, išduoti tėvynę?.. Ką pasirinkti, kas daryti?.. Ir jie pasirenka trečią sajungininką, kuris yra visų ištikimiausias, – mirtį... Jie žūsta!.. Jie žūsta, bet pasilieka gyventi jų idealizmas, kuris jų priešininkus dideliu aršumu persekioja ir galų gale juos visus pražudo. Vadinas, vėlei laimėjo kažkas trečias, tas, kas žodžiais nėra pasakomas, – idėja, tikėjimas, pasišventimas, o gal drauge ir bendras pralaimėjimas...

Pagaliau ketvirtoji drama, kuri nors ir anksčiau kiek parašyta ir kiek kitokiais tikslais, vis tiktai galų gale gali būti priskaityta prie šio cikliaus, – drama „Les Loups" – „Vilkai". Šioje dramoje dar reljefingiau iškelta dilema: tėvynė ar teisingumas. „Geriau tegu mano vardas būna suteptas, by tik tėvynė būtų išgelbėta", – šaukia vienas dramos svarbiausiųjų veikėjų. Tiesa, dauguma žmonių, savo tėvynę „begelbėdami", nė minutės nebijojo ne tik savo vardą sutepti, bet ir pikčiausių prasižengimų daryti, ir ne tik, kad ją išgelbėtų, bet stačiai kad jai „gerai" padarytų!.. Pavyzdžių toli ieškoti netenka! Ir kas tiktai „tėvynės meile" neteisinama, kokių tiktai piktadarybių ši firma nepridengia! Bet, deja, vis tiktai ne kiekvienas žmogus gali tai padaryti, o kartais ir tam, kuris tai lengva širdžia daro, – ateina kartais toks metas, kad nei iš šio, nei iš to ima ir prabilsta sąžinė, ir tasai žmogus

turi ar šiaip, ar taip į tą klausimą atsakyti! Rolland'as atsako, kad tai jokia neteisybė, jokia piktadarybė „tėvynės meile" negali būti pateisinta. Kaip kiti atsakys, – žinoma, kas kokią sąžinę turės!..

Nežiūrint į tai, kad ši drama turėjo aiškaus politinio pobūdžio sąryšy su nelemtai pagarsėjusiu Dreyfuso procesu, kaipo žmogiškas protestas prieš nuodėmingą „oficialinių tėvynės gynėjų" melagystę, tačiau ir meno žvilgsniu ji yra žymus veikalas (pavyzdžiui, ir dabar ji nenueina nuo vokiečių scenos po visą Vokietiją, kur ji eina didžiausiu pasisekimu).

„Vilkai", „Dantonas", „Liepos 14" Rolland'ui Prancūzijoj pasisekė vis dėlto išleisti į sceną, bet tie veikalai išlaikė vos... po vieną vaidinimą! Ant rytojaus ta publika, kuriai Rolland'as kūrė ir dainavo, kurią jis šaukė į naujus žygius, – brovės į bulvarus ir kinematografus, o jos širdyse klestėjo tie vardai, kurie rinkos kaina yra kuo pigiausi...

Kas daryti, kad tėvynė paskendo tokiame dvasios nuovargy, kad tauta reikalauja tos ideologijos, kuri kinematografų reiškiama?!.. Kam kalbėti, kam skelbti sąžinės ir meilės žodis, jei niekas neklauso?! Ir jau 1902 m. Rolland'as prabilo nauja drama „Le Temps viendra" – „Ateis gadynė", bet prabilo nebe į savo tautą – prabilo į pasaulį. Šiame veikale Rolland'as dar kartą sugrįžta į savo temą: ką pasirinkti – sąžinę, amžiną teisybę ar tėvynę, – dar kartą sugrįžta į šią temą ir prakeikia Europą! Ne tą Europą, kuri gyvena ir myli, bet tą, kuri ją atstovauja ir atstovaudama tėvynės vardu meluoja!

Senas generolas Cliffordas veda karą pietų Afrikoj. Jam įsakyta ten vesti invazijos karą, jam „įsakė jo tėvynė", ir jis jį veda, nors žino, kad neteisingą karą, nors žino, kad nemeluojant kariauti negalima, kad negalima laimėti neskleidžiant neapykantos, negalima žudyti nesutrempiant žmoniškumo, negalima eit į karo lauką neturint pasiryžimo naudoti visų priemonių, by tik savo tikslą pasiektų. „Ar mano tėvynės klausyti, ar mano sąžinės klausyti?" – nors ir senas generolas, bet vis tiktai sąžinė ne laiku matuojama. Tačiau generolas išeina nugalėtoju, – vadinas,

„tėvynės“ paklausė!.. Bet greta to generolo figūruoja dar du ypatingi asmens. Vienas – škotų valstietis, kurs, padėdamas šautuvą, pareiškia: daugiau aš nebežudysiu! Antras – italų savanoris, kuris kovoja, kad laisvę padėtų apginti! Ir šalia galingojo generolo šie du „paprasti žmonės“ – kokie jie šimteriopai galingi!

„Mano tėvynė visur, kur laisvė yra pavojuje!..“

Taip Rolland'as prabilo į pasaulį.

V

Tvankus oras aplink mus. Sunkioj įrūgusių garų paskliaustėj merdi senoji Europa. Materializmas, kur nepažįsta jokios didybės, slegia mintį, veiksmo galią vyriausybėms ir atskiriems individumams. Visas pasaulis dėl prašmatnaus ir niekingo egoizmo smunka žemyn; šis pasmaugia jį.

Atidarykit langus, teįeinie gryno oro, te mus apsiaubie karžygių dvasia kaip kalnų vėjas.

Gyvenimas – žiaurus. Tai yra kasdienė kova tiems, kurie nenori pasiduoti dvasiniam šiokiadieniškumui. Tai yra dažniausia liūdna kova, be didžių žygių, be laimės, kuri vienumoj ir tylėjime tarpsta. Vargas slegia juos, aštrūs naminiai rūpesniai, nesąmoningas, kankinamas šiokiadienis darbas, kur be naudos jėgas eikvoja: jie be vilties, be džiaugsmo šešėlio, vieni nuo kitų atskirti, be vienintelės paguodos broliams nelaimėje ranką ištiesti – gal tiems broliams, kurie vieni kitų nepažįsta. Vieni patys sau jie tėra. Ir ateina valandos, kada stipriausieji griūva iš skausmo. Jie šaukias pagalbos, jie šaukias draugo!

Jiesiems padėti aš lenkiu aplink juos ratą karžygių, didžių sielų, kurios dėl gėrybės kentėjo. Ne į pasididžiavimą išdidusių mano raštas kreipias; jis pašvęstas tiems, kurie nelaimingi. Ir kas pagaliau nėra nelaimingas? Tad tegu bus leista mums palaimintų kančių balzamą tebekenčiantiems nešti.

Mes kovoj stovime ne vienišiai: naktis, kuri ties pasauliu tvylo, įgauna dieviškos šviesos. Dabar, šiandie, savomis akimis regėjome mes patekančią tyriausią šviesą, tai švietė teisingumo laisvės liepsna: pulkininkas Picquart, būrų tauta. Jeigu ir jiems nepavyko prasiveržti pro tirštas tamsias ūkanas, tai jie nors vienu akies mirksniu mūsų ateities kelią mums parodė. Sekime mes juos, sekime tuos, kurie kovoja, kaip jie yra vienui vieni, išsklaidyti po visas žemes, po visus šimtmečius. Tekrinta visos laiko sienos, te karžygių tauta pakyla!

Ne tuos aš vadinu karžygiais, kurie mintimis ar galia nugalėjo; tiktai tie jais buvo, kurie turėjo didžią širdies galią. Kaip vienas iš jų tarpo (Beethovenas)... yra pasakęs: „Aš nežinau jokių kitų žmogaus prakilnybių kaip tiktai tąsias, dėlei kurių jie į geresniųjų žmonių skaičių yra įskaitytini". Kur charakteris nėra didis, ten negali būti žmogus, negali būti menininkas, negali būti veikėjas didis... Didžiais mes turime ne rodytis, bet būti.

Gyvenimas tųjų, kurių istoriją mes rašyti bandome, beveik visuomet buvo viena ilga kankynė. Ar todėl, kad traginga lemtis kaustė jų sielą kūno, dvasios kančių priekale dėl nelaimės ar ligos; ar todėl, kad jų gyvenimas buvo sunovytas, jų širdis buvo sopulinga bežiūrint į kančias, į neregėtą gėdą, kurią jų broliai kentė. Iš tikrųjų jie valgė kasdienę kvotos duoną, ir jeigu jie didi tapo dėl valios stiprybės, tai jie nėra mažesni dėl savo nelaimės. O jeigu jie ne per daug skundžias, jie, kurie yra nelaimingi, tai žmonijos išrinktieji jų tarpe randas. Jų drąsa srovena į mus, į mūsų širdis; jei mes silpni pasidarysime, – turi mūsų galva akies mirksniu ant jų kelių pasilsėti. Jie mus paguos tyrios galios ir visagalinčios gėrybės srove iš šių milžinų sielos.

Nė jų veikalo mums reikia klausytis, nė jų balso mums reikia girdėti, – mes skaitome tatai jų akyse, jų gyvenimo istorijoje, kad gyvenimas nėra niekur tiek didingas, tiek vaisingas ir niekuomet tiek laimingas, kiek kančioje... (Prakalba į Beethoveno biografiją)

Taip Rolland'as prabilo į žmones, kai jo dramatiniai veikalai, kur jis mylimiausias savo idėjas tokiu skausmu išrutulojo, ne tik scenoj jokio pasisekimo neturėjo, bet ir skaitomi nebuvo.

Kada Rolland'o jaunystės draugai jau garbės laurais vainikavos, jis vis dar tebebuvo „pradedąs rašytojas", neturįs nei leidėjų, nei kritikų, nei skaitytojų. Pralaimėjęs viešame gyvenime, jis nueina į save, užsidaro savo mažučiuose kambariukuose kažkur pastogėj ir ilgus metus tylumoj renka savo pajėgas milžiniškam veikalui kurti ir jį kuria. O tuo tarpu pasirodo iš jo sumanytojo didžiųjų žmonių biografijų cikliaus – trys biografijos didžiausiųjų pasauly kentėtojų, kaip jis sako, karžygių, herojų". Šiose biografijose jis kalba nebe į vieną tautą, nebe į visą žmoniją kaipo organišką vienetą, bet tiktai į tą, kuri nelaiminga yra. Iš aukščiau paduotos beveik ištisos įžangos į pirmą tokią biografiją – Beethoveno – jau galima spręsti apie tuos uždavinius, kurių jis siekia. Kas nėra nelaimingas? Žinoma, kad kiekvienas žmogus yra savaip nelaimingas, jei jis tiktai yra

jautrus ir mąslus žmogus. Bet šiuo kartu Rolland'as nenori nieko reformuoti, nenori jau nieko mokyti, nenori nieko į herojinius žygius kviesti, – jie nori tiktai nuliūdusius paguosti. Nenuraminti, tiktai paguosti. Jis nori tiktai būti tuo nematomu dvasiniu ryšiu, kuris jungia visus nelaiminguosius. Bet kaip nelaimingą žmogų paguosti, kaip jam beįkvėpti galios, tikėjimo, vilties, jeigu jis pasauly nieko, be skausmo, nebeturi, jeigu jam nebėra ko begyventi?! Bet – nėr pilnesnio, nėr laimingesnio gyvenimo kaip kančioje. Kad paguostų kenčiančius, jis dainuoja skausmą! Ne tą skausmą, kuris ateina ir pereina, bet tą, kuris amžinas yra, tą, kuris gyvenimas yra! Baigdamas Beethoveno gyvenimo aprašymą – himną – skelbia: „Koks laimėjimas gali šiam laimėjimui prilygti!" Varguolis, dar daugiau – nelaimingasai, dar daugiau – atsiskyrėlis, ligonis, dar daugiau – visas viena gėla tapęs, kuriam pasaulis savo džiaugsmo nė krislo nedavė, patsai pasidaro džiaugsmo kūrėjas ir dovanoja jį pasauliui! Iš savo skurdo kala jis jį, išdidžiai pasisakydamas žodžiuose, kuriuose jis savo gyvenimą apčiuopia, žodžiuose, kurie kiekvienai herojingai sielai tikslu spindi: *per skausmą į džiaugsmą*! Ir visa Rolland'o knyga yra herojingai ugninis himnas tiems, kurie kenčia, nes tik jie gali būti kūrėjais, nes tik jie gali džiaugsmą regėti, nes tik jie gali būti... laimingi!

Kitos dvi šiai panašios biografijos, kad ir nėra tokios ugninės, tokios virpančios – Michelangelo, Tolstojaus biografijos, – bet ir jose leitmotyvas tas patsai: palaiminti tie, kurie nelaimingi!

Ir nenuostabu, kad pavienios individybės dideliu godumu pasitiko šiuos Rolland'o skausmo himnus: skaitė žmonės juos ne todėl, kad jie aprašinėjo gyvenimą vyrų, iš kurių daug pasimokyti galima, bet todėl, kad nuliūdusieji juose atgydavo!

Kritika, plačioji visuomenė tyli apie Rolland'ą, kaip ir iki šiol tylėjusieji, tačiau tie „nelaimingieji" sudaro jau jam platų skaitytojų plotą, kurie jau nebepasilieka vien tik skaitytojais. Jie dideliu godumu iškasinėja visus Rolland'o senuosius veikalus, jo senas krautuves, jie rengia dirvą jo naujiems veikalams, nekantriai jų laukdami.

Taip patsai Rolland'as pradeda darytis tuo, ką jis patsai apibūdino savo nepamirštamais žodžiais apie šios ašarų pakalnės nelaimingųosius: „Pauvre vaincu, le vainqueur du monde" – vargšas nugalėtas, pasaulio nugalėtojas!

Toks jo kūriniuose Beethovenas, toks Michelangelas, toks Tolstojus. Toks pirmame kūrybos periode buvo Dantonas, šv. Liudvikas, Aërtas... Tokia laimė pačiam Rolland'ui nusišypsojo!

VI

„Europa nuo šios dienos jokios bendros knygos, jokios dainos, jokios maldos, jokio tikėjimo žygio, kuris jiems visiems priklausytų, nebeturi", – sako vienas Rolland'o karžygys.

O, žinoma, jeigu Europos tautos taip suskilo, kad nebeturi jokios bendros jungiančios idėjos, tai ko ir norėti, kad brolis broliui peilio negaląstų, kaip galima bekalbėti apie laisvę, brolybę, meilę! Ir Rolland'as, dar *École Normale* mokykloje besimokydamas, susidūmojęs ties ta mintimi, pasiryžta duoti Europai tą bendrą knygą, tą bendrą maldą – tą idėją, kuri visus europiečius galėtų jungti. Dar toje mokykloje sumanęs parašyti tą veikalą, kurio tėvynė būtų ne Prancūzija, bet visas pasaulis, visos žmonijos sielos, ta mintimi gyvenęs visą savo gyvenimą, – jis ją pradėjo gyvendinti tada, kada buvo visų pasmerktas ir pamestas, ir užmirštas, kada jis vėlei užsidarė savo vienumoje, kada jis pats buvo vienas iš tų „nelaimingųjų". Tiesa, veikalas susikristalizavo jo sieloje dar apie 1895 metus, o pirmieji lankai buvo parašyti 1897 m., net pirmas tomas pasirodė pasauly besibaigiant 1902 metams, bet visiškai veikalas tebuvo išplėstas Rolland'o vienumos metais, kad jis pats sau vieną paguodą tegalėjo rasti kūryboje.

Bet kas tai per svajonė – parašyti veikalą, kuris visoms tautoms būtų savas, kuris atstotų trūkstančias maldas? Jeigu ir galimas toksai veikalas, tai koks jisai turėtų būti?

Visų pirma reikia, kad jame būtų sprendžiamos tokios problemos, kurios dėl jų pačios prigimties yra amžinos. Antra, kad

veikiamieji asmenys būtų ne kokios nors vienos tautos, ne kokio nors vieno luomo reiškėjai, bet kad jie būtų žmonijos dvasinių savybių komplektas. Šių savybių esimas galėtų sudaryti tai, ką mes vadiname pasauliniu veikalu. Bet Rolland'as svajojo ką kita. Jis norėjo, kad jo veikalas būtų ne tik pasaulinis, kaipo literatūros veikalas, bet kad jis būtų jungiamasai elementas visai žmonijai, kad jis visas tautas šauktų į meilę, kuris visų tautų širdyse žadintų dieviškąją kibirkštėlę ir jungtų į vieną liepsną. O tai padaryti – reiškia padaryti kur kas daugiau, negu parašyti pasaulinės reikšmės literatūros veikalą.

> Parodyk kasdieniams žmonėms kasdienį gyvenimą: jis yra gilesnis ir platesnis negu marios. Mažiausias iš mūs nešioja savo begalybę... Piešk paprastą gyvenimą šio stačioko žmogaus, piešk paprastai, kaip jis slenka. Nesirūpink žodžiu, nesirūpink meno priemonėmis, kuriose šios dienos menininkų pajėgos išsisemia. *Tu kalbi į visus, tai kalbėk jų kalba... Būk visas tame, ką turi, galvok, ką galvoji, jausk, ką jauti. Tavo širdies ritmą tekaupia tavo žodis: stilius yra siela!*

Taip kalba apie dailininką, kuris turėtų būti visoms tautoms savas, Rolland'o dainuojamas asmuo, pasaulinės reikšmės kūrėjas, dainuojamas tame veikale, kurį Rolland'as kuria pasauliui, – taip kalba Jeanas Christophe'as to paties vardo veikale, apibūdindamas tokio veikalo savybę. Niekas taip gerai neapibūdina Rolland'o kūrybos, kaip jo paties tariamieji žodžiai. Ir ši pirmoji pastatytoji sąlyga tokiam veikalui yra tasai uždavinys, kurį Rolland'as visų pirmiausia įstengia nugalėti ir kurį nugalėti jam nebuvo jokia sunkenybė. Rolland'as kalbėjo į visus, ir jis rado visiems bendrą kalbą. Kas kita jo idealai, jo skelbiamos veikale idėjos – galime jas priimti ir atmesti, gali jos jungti žmones, gali kartais gal dar labiau juos išskirti, bet vis tiktai jos turi būti apsvarstytos, turi būti pergyventos – pro jas praeiti jau nebegalima. O kas ties jomis apsistojęs su jomis prasilenks?.. Žiūrint, kieno kokia sąžinė.

Tuščia būtų pasakoti turinį veikalo, nusitęsusio per tris tūkstančius puslapių, kuriame galų gale dainuojama tiktai vieno žmogaus gyvenimas nuo lopšio iki kapo angai.

Tai yra romanas – ir daug daugiau negu romanas, tai pats gyvenimas. Ir daug daugiau negu gyvenimas, nes jis kūrėjo ugnim nuskaidrintas. Tačiau to dešimties tomų veikalo konstrukcija labai paprasta. Piešiama, kaip pasaulinis genijus – muzikas – atėjo į pasaulį, kaip augo, kaip jis priėmė pasaulį, kaip jis kūrė, kaip jis savo idėjas vykino. Bet tas žmogus susiduria su kitais žmonėmis, kurie irgi gyvena, savo idėjų turi, kurias irgi vykinti nori. Rolland'as didžiausia meile ir rūpestingumu piešia juos. Bet kad suprastų tuos žmones, reikia pažinti ir jų gyvenimas, ir jų tėvynė. Rolland'as piešia ir tai. Susidūrus priešingoms idėjoms, jų veiksmės plotas išsiplečia, įtraukdamas į savo sūkurį vis naujus ir naujus horizontus. Rolland'o kūrinys milžiniškai auga. Tokiu būdu jis, vaizduodamas pavienių asmenų psichologinį rutulojimąsi, jų pajėgų formavimąsi, jų gyvenimo aplinkybes, daro visumos, visos mūsų kartos, dabarties istoriją, sukaupdamas visas svarbesnes dabarties problemas ir jas iš visų pusių apspręsdamas.

Yra sena legenda apie šventą Kristoforą (Christophorus – Kristaus nešiotojas). Seną keltininką vidurnaktį pažadina vaikelis ir prašo, kad jis jį per upę perkeltų. – Kodėl gi aš tavęs negalėčiau perkelti, – šypsos geras senelis ir glostydamas vaikelį pasisodina sau ant pečių. Bet juo toliau keltininkas brenda, juo jo našta daros sunkesnė, ir jis net pajėgų nustoja. Ir tiktai keltininkas, surinkęs paskutines savo pajėgas, vargais negalais apyaušry pasiekia krantą. Ir apyaušry, sukniubęs ant kranto, sužino jisai, kad ant pečių taip sunkiai nešė ne kūdikį, bet pasaulio sąžinę.

Šią legendą papasakoja Rolland'as savo veikalo pabaigoj, lyg norėdamas tuo pasakyti savo uždavinio prasmę. Ir iš tikrųjų Jeanas Christophe'as – pasaulio sąžinės balsas, kurį iškelti ir paskelbti buvo ne lengviau negu šventam Kristoforui kūdikį nešti.

Akliausio šovinizmo gadynę, kada prancūzų–vokiečių tarpusavė neapykanta siekia aukščiausio laipsnio, kada vieni ir kiti uoliausiai rungias būsimam neišvengiamam karui, Rolland'as

savo veikalui vyriausiuoju asmeniu pasirenka vokietį, jo būde apčiuopdamas vokiečių tautos savybes. Jean Christophe – genialus muzikininkas, turįs Beethoveno, Bacho ir kitų vokiečių muzikininkų savybių, tačiau yra visos tautos dvasios reiškėjas. Tai yra viena prigimties pajėga – raudonas, tvirtas, raumeningas, visa norįs pasiekti, patsai visa patikrinti, padaryti, visas idėjas savo rankomis įkūnyti. Pilnas jėgų ir gyvybės, jis negali nekurti, nes tai yra jo prigimties būtinybė, kaip rusų bylinose dainuojama „tiaželo ot siluški stalo" – sunku pačiam nuo jėgų savo. Jo mylimiausias draugas – Olivier – prancūzų tautos dvasios reiškėjas. Jeigu Christophe'as yra veiksmo žmogus, veiksmo karžygys, tai Olivier yra minties karžygys. Jis neturi tokios pajėgos, kaip jo draugas vokietis, – jis visai iš kito luomo ir kilmės – anas valstietis, šis miestietis, tačiau jis turi aiškią sąmonę, be galo jautrią sielą: nors kūnu liguistas ir visuomet išblyškęs, tačiau jo dvasia – kažkoks nesialomas idealizmo kūrimo aparatas. Tokių kaip jie gyvenime nėra – jie yra gyvenimo apibendrinimas, gyvenimo sultys. Pagaliau trečiasai svarbesniųjų asmenų – moteriškė Gracija – italė, simbolis, sukaupimas tylios gražybės, grožės išminties – Italijos dvasios. Kiekvienas iš jų myli savo tėvynę, bet visų labiausiai myli savo sąžinę, savo įsitikinimų nekaltybę. „Teisybė visose tautose yra vienoda, bet kiekviena tauta turi savo melą, kurį savo idealizmu vadina", – sako Jeanas Christophe'as. Ir jisai, mylėdamas tą vieną teisybę, atsisako nuo savo tautinio idealizmo ir gyvena kaip pasaulio pilietis, ir kuria savo žemės misiją kaip visiems privalomos teisybės ieškotojas. Ir kad toji teisybė ateitų į žemę – visos tautos turi pasiliuosuoti nuo jų tautinio melo. „Yra kažkokia paslėpta siela, akla galia, demonai, kuriuos kiekvienas savy uždaręs nešioja. Nuo pat žmonijos pradžios mūsų visos pastangos buvo kreipiamos kitoms vidaus marioms sąmone ir religija užtvenkti". Ir šita žmogaus antroji, paslėpta siela, jo vidaus marios yra jo kuriamoji pajėga. Bet kas tai yra kurti? O kurti – tai yra žudyti mirtį, – atsako Rolland'as.

O kas, jei šitas žmonijos vidaus užtvenktas pajėgas išva-

duotų, kad kiekvienas žmogus galėtų kurti?! O kas kuria, tas negali nemylėti, nes kūryba tik meilėje tarpsta!

Vokietijos, Prancūzijos, Italijos vienybė, vienas kūrybos įstengimas – juk tai Europos vienybė. Nes šių tautų bendra kūrybos srovė savaime nuneš į kūrybos gelmes visus kitus brolius – mirčiai žudyti!..

Bet kiekviena tauta turi savo melą, kurį savo idealizmu vadina. O kur yra melas, kur nėra teisybės, ten nėra ir meilės. O žmogui pamilti visų pirma jis reikia pažinti. O žmogui pažinti reikia pažinti gyvenimą. O gyvenimui pažinti, – reikia jis pamilti. „Pažinti gyvenimą ir vis tiktai jį mylėti, pažinti žmones ir vis tiktai juos mylėti" – šit gyvenimo išminties alfa ir omega. Ir jeigu pažinti, ir jeigu suprasti – reiškia pateisinti, reiškia jau pradėti mylėti. Bet žmonės nenori suprasti, nenori pateisinti. Ir šit kodėl seneliui Kristoforui taip sunku buvo per upę bristi, šit kodėl jo našta tokia nepakeliama buvo! Tai šit kodėl taip sunku išvaduoti tautas iš jų nuosavaus melo!

Šiame Rolland'o veikale nuostabia galia atgyja vėlei visas jo idealizmas. Šventas Liudvikas, Aërtas, Dantonas, žirondistai – kažkokiais didybės šešėliais tvylo šioj meilės ir laisvės poemoj, tarytum visi jo pirmesnieji buvo jo prirengiamoji medžiaga šiam veikalų veikalui, šiai dvidešimtojo amžiaus Iliadai, nuo Tolstojaus „Karas ir taika" didingiausiam ir galingiausiajam pasaulio kūriniui.

> Aš parašiau tragediją kartos, kuri kaskart giliau vis į pasvaigimą grimzta. Aš nesistengiau nieko iš jos ydų bei dorybių paslėpti... Tokie mes buvom.
>
> Jūs, šios dienos žmonės, jūs jauni žmonės, nūnai stojo jūsų eilė! Ženkite per mūsų lavonus toliau ir išeikite į pirmąsias eiles. Būkit didesni ir laimingesni negu mes. Aš pats atsisveikinu su tuo, kas man siela buvo, aš pametu ją užpakaly kaip tuščią skraistę. Gyvenimas yra mirimų ir prisikėlimų nesialoma eilė. Eikime mirti, Christophe'ai, kad paskui mes vėlei atgimtumėm. Tas, kuris pergyveno švento Kristoforo laimę, tokią žiaurią visuotinos neapykantos naktį kėlė meilės žibintą, šaukia dabar jaunąją kartą eiti per jo lavoną, nes jis mirsiąs... kad paskui vėlei atgimtų!

O tuo tarpu, dar nebaigus jam jo veikalo spausdinti, jis jau verčiamas į vokiečių, anglų, ispanų, rusų ir kitas kalbas, jo

mokinys, jo dvasios kūdikis – Jean Christophe – po visas tautas vaikščioja nuo sielos į sielą, nuo žmogaus į žmogų ir žadina, ir kelia meilėj nepažįstamų, nematomų brolių tūkstančius ir tūkstančius.

O jis pats, žmogiškosios, gyvosios teisybės dainius, atlikęs milžino darbą, žadėtojo „numirimo" metu rašo įstabų romaną „Colas Breugnon", kur ekstazės galia dainuoja savo numylėtą idėją – gyvenimo džiaugsmą, kuris yra juo didesnis, juo galingesnis, juo kilnesnis – juo žiauresnėse kančiose yra gimęs.

Bet neilgai Rolland'o „numirimo" metas tesitęsė, – gyvenimas pašaukė savo pranašą į naują žygį; visa, dėl ko Rolland'as visą gyvenimą kovojo, ko jis visomis pajėgomis norėjo išvengti, – įvyko 1914 metais, prasidėjus Europos skerdynėms.

Ir Rolland'as išlaikė savo žodį: atsikėlė iš „numirusių"!

VII

„Jėzus Kristus, jei atsikeltų, būtų vėlei ant kryžiaus pakeltas, nes jis kalbėjo: mylėk artimą tavo"!

Kokį skausmą Rolland'as turėjo kentėti, jei jis tokio beviltingo nusiminimo žodžius tarė!

Iš tikrųjų didesnį dvasios smūgį negu tasai, kurį atnešė Europos susikrušimas Romainui Rolland'ui, retai kada per visą žmonijos istoriją teko žmogui pergyventi. Tenka tiktai įsiskaityti į jo karo dienyną!

> Mano kančia yra tokia sukaupta ir suslėgta kančių suma, kad aš nebepajėgiu alsuoti. <...> Aš jaučiu moralinę mirties kovą, matydamas šią pašėlusią žmoniją, kuri savo lobį, savo jėgas, savo genijų, herojingo pasiaukavimo aistrą karo plėšriam ir nepasotinamam stabui aukoja. <...> Mano viso gyvenimo beprasmingumas išsisemia. Aš norėtau užmigti, kad daugiau nebepabusčiau <...> Aš daugiau nebegaliu. Aš norėčiau būti negyvas. Nes klaiku yra gyvent pašėlusios žmonijos tarpe ir bejėgiai žiūrėti į civilizacijos žlugimą...

Pirmą kartą Rolland'o balsas tokiu tonu suskambėjo. „Tautų melas, kurį jos savo idealizmu vadina, nuvedė žmoniją į bepro-

tybę, į pašėlimą, į apsvaigimą kraujo mariose. Jei būtų tokie kapai, kuriuose gyvus guldo, tai aš norėčiau juose atsigulti", – verkia žmonijos beprotybės sūkury kitas raudotojas be ašarų – Aleksejus Remizovas. Jo raudos žodžiai gal galėtų būti ir Rolland'o dvasios dramos apibūdinimas.

O tuo tarpu priešininko trempiama Prancūzija šaukia visus sūnus į pagalbą. Kas daryti? Ar eiti atlikti pareigas, kurių šaukia tėvynė – imti gintis ir ginti sienas?.. „Kiekvienam savo dalia; kareiviams reikia ginti žemė, minties žmonėms mintis... *Dvasia nėra mažiausioji tautos lobio dalis"*... Ir pasilieka jisai karo metu gyventi Šveicarijoj, kur jį karas ištiko, kad iš šios neutralinės vietos objektingiau sektų įvykius, pasiliekant toli nuo masių judėjimo sugestijos, išlaikytų aiškią sąmonę ir budėtų žmogiškumo sargyboje, gintų tautų dvasios lobį, gelbėtų iš kultūros tai, kas dar galima išgelbėti – „de dire ce qui est juste et humain" – skelbtų tai, kas yra teisinga ir žmoniška.

Jeigu viso gyvenimo pastangos karui išvengti nuėjo niekais, tai būtų dar didesnė beprotybė vienam kovoti, kad karą tuojau pabaigtų. Rolland'as savo pajėgas kaupia humanitariniam darbui. Visų pirma, stengias padaryti karą kiek galima mažiau barbaringu, kiek galima gelbėt žmonijos kultūrą. Antra – kiek galima palengvint žmonijos kančias. Trečia – rengti dirvą taikai, griaunant karo ideologiją, kovojant su neapykanta, su melu.

Prasidėjusi Europos žmonių skerdynė pleška visa prakeikimo galybe. Visose šalyse, visose tautose sumobilizuota visos tamsiausios galybės nešti kraujo stabams minių minias aukų. Nėra tos neteisybės, nėra to nusižengimo, kuris nebūtų buvęs papildytas savo tėvynę „begelbstint"! Oficialinės tautų įstaigos, iškilmingai generaliais štabais, telegramų agentūromis ir kitais panašiais skambiais vardais pasivadinusios, kasdie sunaudoja milijonus lėšų, milžinišką technikos aparatą, kad sėtų žmonių širdyse melą, kad skiepytų jose neapykantą, kerštą, kad nuodytų tai, ką žmonės yra atsinešę su savimi į pasaulį žmoniška. Be melo neįskiepysi neapykantos, o be neapykantos

karo nelaimėsi! Ir tokio „laimėjimo" kaina parduodama visose šalyse sąžinė, išmintis, dora, įsitikinimai!

Tokioj tai visuotino pašėlimo, visuotinos neapykantos gadynėj Rolland'as nenustoja svajojęs apie žmonijos brolybę, apie žmonijos meilę. O svajoja sukurti tokią tarptautinę teisybės organizaciją, nelyginant kokį tarptautinį dvasios tribunolą, kuris gintų teisybės bei žmoniškumo liekanas, kuris karo metu ateinančią taiką rengtų. Tą organizaciją, jo svajonėmis, turėtų sudaryti visų šalių žymesnieji poetos, menininkai, mokslininkai – juk jie dar taip neseniai bendromis pastangomis plėšė iš gamtos vis naujus slėpinius ir naujus takus žmonijai skynė – juk jiems nėra už ką vienam kito neapkęsti! Sumano Rolland'as su šiuo pasiūlymu kreiptis į kariaujančiųjų tautų geresniuosius žmones, šaukdamas sudaryti savo tautoj tokios organizacijos branduolį. Čia kaip tyčia vokiečiai barbaringai įsiveržia į Belgiją, naikina vieną kultūros žiedą paskui kito, o generalis štabas per telegramų agentūras ciniškai skelbia, kad tą ir tą dieną toks ir toks kultūros bei meno centras iš šios žemės išdildytas!..

Į ką kreiptis? Visų pirma vokiečiuose – į ką?

Kas kitas vokiečiuos turėtų daugiau teisės būti vokiečių tautos sąžinė, jos idealų reiškėjas, jos kilnybės atstovas, jeigu ne „Audėjų" dainius, jeigu ne tas, kuris visą savo gyvenimą stengės dainuoti išguituosius ir nuskriaustuosius, laisvę ir pilnybę, – jeigu ne Gerhartas Hauptmannas?!

Rolland'as rašo Hauptmannui ugninį laišką, kuriame pabrėžia, kad jis nekaltina vokiečių, kaip kiti prancūzai tai daro, dėl karo sukėlimo, nes karas esąs tautų silpnybės ir kvailybės vaisius, – jis tiktai šaukia visomis išgalėmis protestuoti prieš barbarybes, kurių vokiečių armija daro, prasilenkdama su žmoniškumo bei kultūros elementaringiausiais reikalavimais. „Būsite Jūs Gėtės ar Atilos ainiai?" – aiškiai klausia jis Hauptmanno. Ir Hauptmannas, nė kiek nesvyruodamas, atsako, kad „karas yra karas", o jeigu reikia argumentų jo „teisybei" įrodyti, tai jis nieko prieš tai neturi, kad paapeliuoti į jos aukščiausį autoritetą... į patį kaizerį!.. Taip, šis žmogus, kadaise taip skambiai

dainavęs apie laisvę ir brolybę, taip garsiai pranašavęs prislėgtųjų išsivadavimą, pasisako esąs Atilos ainis, ir pasisako dar tokiu begėdišku būdu! Šalia Hauptmanno laiško eina garsusis vokiečių profesorių nusprendimas, eina kiti panašūs reiškiniai. Aišku, kad daugiau beapeliuoti į vokiečių tautą nebėra ko, nes jeigu Hauptmannas yra Atilos ainis, tai negi Scheldmannui būti Gėtės ainiu.

Šiuo tarpu Rolland'as kreipiasi ir į kitą dabarties didį dainių (nūnai jau mirusį) – Emilių Verhaereną, su kuriuo jis buvo jau seniau pažįstamas ir su kuriuo šiuo reikalu susirašinėjimas kiek ilgiau užsitęsė.

Verhaerenas dar seniai prieš karą pragarsėjo kaipo vienas iš įvedėjų naujų elementų į naująją literatūrą (minios veiksmo), kaip dainius nuskriaustųjų ir išguitųjų, kuriuos jis dainavo didesne galia negu Hauptmannas, kaipo nuogos dabarties dainius, jos šviesių idealų nuskaidrintojas. Pagaliau Verhaerenas jau seniai buvo parašęs pragarsėjusią dramą „Aušros", kur simbolingai išpranašauti didžiojo karo įvykiai. Ten atpasakota, kaip simbolinga šalis – Oppodamagna – iš visų pusių apgulta priešininkų, kaip kova tęsias ilgus metus, kaip abi priešininkų pusi suvargo, nuskurdo, kaip nebegalima toliau bekariauti ir nebegalima besusitaikinti. Bet gyvena vienas „beprotingas" idealistas, kuris visuotinos neapykantos metu skelbia taiką ir brolybę. Iš karto jo idėja tesiplatina paslapčiomis, nes žmonės bijo viešai taikos vardo ištarti, bet pagaliau ji apima minias, kurios galų gale į nieką neatsižvelgdamos pameta ginklus, ir įvyksta taika meilės lelionėj. Reikėtų tiktai transponuoti šios dramos simbolinės figūros į mūsų dienų žiaurios realybės įvykius – drama galėtų būti mūsų laikų istorija.

Rodos, šis žmogus, šių pranašingų vaizdų autorius, turėtų būti tikrai ištikimas savo jaunystės svajonėms, turėtų būti aukščiau visuotinos neapykantos, visuotino pašėlimo.

Bet vokiečiai įsiveržė į Belgiją, vokiečiai naikina meno kultūros turtus, vokiečiai Belgijoje nežino, ką reiškia žodis „žmoniškumas". Ir Verhaerenas iš meilės skelbėjo pasidaro neapykantos

apaštalas. Šit keletas momentų iš tų dviejų didžiausių dabarties dainių susirašinėjimo.

Kai vokiečiai sunaikino keletą meno židinių, Rolland'as pasiuntė savo protestą ir Verhaerenui. Šisai prisijungia prie protesto, pridėdamas: „Nuliūdimas ir neapykanta apėmė mane. Šis pastarasis jausmas iki šiol man buvo svetimas. Nūn aš jo negaliu iš savęs išvaryti"...

Rolland'as į tai jam atsako: „Ne, nereikia neapkęsti!.. Ginkimės mes nuo neapykantos dar labiau negu nuo mūsų priešininkų!.. Europos drama pasiekė tokios viršūnės, kad būtų neteisinga dėl jos žmones kaltinti... Sudarykime mes tokį laivą, kokį matėme per visuotiną tvaną ir gelbėkime žmonijos liekanas"...

Kuriam laikui praslinkus, Rolland'as vėl rašo Verhaerenui: „Teisingumas reikalauja patenkinimo, bet teisingumas nereikalauja, kad reikėtų dėl kokio šimto individumų prasižengimų versti atsakomybę visai tautai. Ir jeigu visame Izraely būtų buvęs nors vienas teisingas, tai aš sakau Jums, kad Jūs neturėtumėt teisės visą Izraelį pasmerkti. Juk Jūs neabejojat, kad tūkstančiai sielų Vokietijoj ir Austrijoj, kurios yra prislėgtos ir paneigtos, kad jos kenčia ir kovoja... Nekaltų tūkstančiai visur politikos prasižengimams aukojama... Būkime mes su prislėgtais, su paniekintais. Jų yra visur. Aš žinau tik dvi tauti pasauly: tą, kuri kenčia, ir tą, kuri kančią gamina".

Bet Verhaerenas savo neapykantoj dega. „Jeigu aš neapkenčiu, tai todėl, kad tatai, ką aš mačiau, jaučiau, girdėjau, yra baisu... Aš prisipažįstu, kad aš gal nesu teisingas, nes aš liūdesiu ir pykčiu degu. Aš stoviu ne palei ugnį, bet pačioj liepsnoj, ir kenčiu, ir verkiu. Aš kitaip negaliu"... Net žmonijos meilės dainius su ašaromis akyse stovi pusėj tų, kurie neapkenčia, kurie neapykantą sėja!

Rolland'as su savo idealizmu vėlei likosi vienas pasauly.

Bet, jo žodžiais tariant, „menininkas neturi teisės laikytis nuošaliai, kol jisai gali kitiems gelbėti".

Ir Rolland'as karo pradžioj, vos pradedant Raudonajam Kryžiui Šveicarijoj darbuotis, teikiant ir vieniems, ir kitiems

informacinės ir šiaip pagalbos, – jisai stoja kaipo vienas pačių pirmųjų savanorių į tą organizaciją. Atsitraukęs nuo savo tiesioginio literatūros darbo, jisai diena dienon per ilgus mėnesius šalia studentų, gimnazistų, paprastų raštinės mergaičių registruoja gaunamus laiškus ir patsai juos rašo. O tų laiškų buvo šimtų šimtai. Ir kiekvienas jų nešė nelaimingoms motinoms, seserims, žmonoms, sužeistiesiems visų tautų karžygiams paguodos liepsnelę. Tokios paguodos, kuri tik Rolland'o širdy galėjo gimti. Ar žinojo tos žmonijos beprotybės aukos, kas į jų širdį ateina su paguodos meile!..

O kai Rolland'o daliai krito Nobelio taikos premija, tai jis, sau nė skatiko nepasilikdamas, atidavė visa tiems, kurie kenčia, kurie yra prislėgti ir išguiti, kurie, po visą pasaulį išblaškyti, sudaro Rolland'o tėvynę ir tautą!

VIII

Jūsų kelias, jūs sakote, yra geresnis, gerų geriausias? Na, tai eikite juo ir palikite man manąjį. Aš jūs neverčiu mane sekti, aš tik parodau, kur aš pats einu. Kas jus taip erzina čionai? Ar jūs turite pagaliau bijoti, kad teisybė yra mano?

Ir niekas taip gerai Rolland'o sielos kelių neapibūdino, kaip jo paties žodžiai.

Rolland'as greta savo darbo Raudonajame Kryžiuje, greta svajonių apie pasaulinį dvasios tribunolą varo karštą idėjinę kovą – kovą prieš karą. Šveicarų laikrašty *Journal de Genève* jis talpina visą eilę straipsnių, paskui surinktų knygoj „Au dessus de la Melée" – pavadinimas lietuvių kalbon sunkiai išverčiamas ta pačia tikslybe – maždaug – anapus sūkurio rinkos. Rašydamas tuos straipsnius, jis pats ne kartą prisipažino žinąs, kad labai maža davinių tesą, kad jo žodžiai būtų išgirsti, bet „aš rašau ne kad įtikinčiau, bet kad savo sąžinę palengvinčiau. Ir aš žinau, kad tuo palengvinsiu ir tūkstančiams kitų, kurie visose žemėse kalbėti nedrįsta arba negali prabilti".

Tuose straipsniuose jis sako: „Vakarų Europos tautoms nebuvo jokios priežasties kariauti. Nežiūrint į mažumą užnuodytos spaudos, kuri turi reikalo šią neapykantą skiepyti, mes, broliai Prancūzijoje, Anglijoje, Vokietijoje, neturime už ką vienas kito neapkęsti. Aš pažįstu juos ir pažįstu mus. Mūsų tautos trokšta ne ko kita, kaip taikos ir laisvės. Bet karas tęsias ir, Rolland'o žodžiais betariant, „pats jis savaime nepasibaigs ir pasaulio žlugimo valandą".

Bet jeigu tautos neturi už ką viena kitos neapkęsti, o karas vis tiktai įvyko, tai juk buvo kas nors to karo kaltininkas, kas jį įvykdė, kas įžiebė joms neapykantą, nes jeigu jos viena kitos ne neapkęstų, tai patsai karas nebūtų galimas, būtų psichologiniai įmanomas.

Kas tą neapykantą įskiepijo, kas to baisaus karo kaltininkas yra?

Tai tie, kurie melą sėjo, kurių rankose yra tautos laimė, kurie galėjo visus smulkius nesusipratimus prašalinti, bet kurie to nedarė, kurie tyčia karui dirvą rengė neduodami žmonėms vieniems kitų pažinti – tai yra kalta inteligentija, šviesuomenė. Ir lygiai vokiečių, lygiai prancūzų šviesuomenė yra kalta! Palyginimas vokiečių ir Sorbonos profesorių, kurie savo apakimo ir neapykantos pastangose yra vienodi! „Il est si commode de haïr sans comprendre" – taip patogu nesuprantant neapkęsti! Ir jeigu žmonėms tiktai parodyti vienus kitiems, tai neapykantos jausmas, vadinas, ir karas savaime būtų nebeįmanomas. Juk tautos savo gelmėse vienodos! Jose visose dar gyvas žmoniškumo jausmas! Rolland'as tai savo minčiai patikrinti skelbia greta laiškus prancūzų ir vokiečių kareivių, kurie yra vienodu žmoniškumo jausmu parašyti. Skelbia jisai vienos ir kitos šalies dainas – jos analoginius jausmus dainuoja. Aprašinėja vienos ir kitos tautos moterų organizacijas, kurios susikūrė tikslu priešininkams gelbėti. Visur tas pats žmoniškumo jausmas gilmenose dar tebėra gyvas! Aš nė minutės neabejoju dėlei būsimos Europos visuomenės vienybės. Ir šios dienos karas yra tarytum jos kraujuotas krikštas. „Reikia tiktai melą, įskiepijantį neapykantą

melą nugalėti, reikia tiktai žmonėse esamą žmoniškumą iškildinti!"

Tokia buvo jo tų raštų pagrindinė prasmė – tai buvo tik karo metu taikos rengimas. Bet taip kalbėti anais laikais buvo vis viena, ką inkvizicijos metu laisvos tikybos žodį skelbti, arba Muravjovo gadynę lietuvišką kalendorių viešai skaityti.

Vokiečiai savo pasipiktinime Rolland'u priėjo to laipsnio, kad *Deutsche Rundschau* ėmė rašyti, kad net Jean Christophe – tai gudraus pasislėpusio neutralumo kaily prancūzo pastangos vokiečių dvasiai užnuodyti! Jeigu to priėjo vokiečiai, tai prancūzai pakėlė tokią audrą, tarytum devyni perkūnai vienu metu sugriaudė! Retai kuriam žmogui tenka pasauly dalia būti tokios audros priežastim!

Rolland'as, prancūzų pilietis, pasaulio garsenybė, – vadinas, toks asmuo, kurį visi girdi, – tokius daiktus rašo! Svarsto klausimų teisingumą, kurie liečia tėvynę, karo metu kalba apie meilę ir net priešininkus broliais vadina, pagaliau karo laimėjimą jis nevadina laimėjimu, jokios jam moralinės vertybės nepriduoda, o kalba apie kažkokį laimėjimą „savo didžios širdies galia". Tokios rūšies prasikaltimų prieš tėvynę užteko pavartoti prieš Rolland'ą visoms priemonėms, kurių tik fanatinga neapykanta sugalvoti begali! Pasipylė didžiausia srove straipsniai, brošiūros, knygos prieš Rolland'ą. Vieni jų kaltino, kad Rolland'as savo raštais norįs, kad Prancūzija būtų vėlei nugalėta, kad jis yra „defaitiste", kaip rusai sako, „poraženec", – lietuvių terminologija dar šio termino berods nėra nustačiusi...

O kiti, visokiais falsifikuotais ir prasimanytais dokumentais pasiremdami, paskelbė, kad jis yra vokiečiams parsidavęs, kad jis bene iš paties Wilhelmo pinigų gaunąs! Jo gyvenimas Šveicarijoj buvo apsuptas šnipais ir provokatoriais, kiekvienas jo žingsnis, jo judėjimas uoliausiai sekamas, kiekvienas jam ir jo laiškas perskaitomas, kiekvienas pasikalbėjimas telefonu kopijuojamas, kiekviena viešnagė šnipinėjama! Joks Paryžiaus laikraštis nedrįsta apie jį teisingą žinią įdėti, visi didesnieji laikraščiai paskelbė jam boikotą, jis tik gali sau vietos rasti mažučiuose

nežymiuose socialistų radikalų laikraščiuose. O vienas prancūzų profesorius, sekdamas vokiečių *Deutsche Rundschau* laikraščio „herojingą išmintį", paskelbė, kaip nabašninkas Saltykovas sakydavo, „triumfuodamas paskelbė, kad šis autorius Prancūzijoj daugiau nebeskaitomas".

Juo labiau Saltykovo termino triumfatoriai šėlo, kad Rolland'as nuo šių puolimų nė kiek nesigynė, nė į vieną šmeižtą pusės žodžio neatsakė. Toks jo tylėjimas veikė į įsismaginusius „patriotus" kaip raudonas skuduras į jautį.

O jis vienas – apšmeižtas, išniekintas, prakeiktas, – gyveno tartum permatomoj pily visos žmonijos akivaizdoj, ausdamas savo sieloje naujus brolybės ir meilės žygius, gododamas, kaip tą pašėlusią žmoniją paguosti...

„Jonai, aš tave myliu, bet tavo raštus deginu ir deginsiu", – ne taip jau seniai mūsų vienas žymus veikėjas kunigas sakė Jonui Šliūpui. Ir mums gal kaip retai kam kitam turėtų būti suprantama ta visuomenės padėtis, kada tąjį, kurs taip be galo mylėjo žmoniją, kurs atidavė jai visą savo talentą, jėgas, gyvenimą – kad tąjį žmogų ne tik mylėti buvo laikoma pavojumi, bet pavojinga buvo ir gerą žodį apie jį viešai tarti!

Šiame prakeikimo ir neapykantos tvane Rolland'as rašo naują straipsnių seriją, kurie talpinami jau nežymiuose laikraštėliuose, kurie paskui buvo surinkti į vieną knygą „Précurseurs" – Pirmtakūnas.

Pirmtakūnas? Ko? – Žinoma, taikos, Europos brolybės! Ši neapykantos audra ne tik jo meilės, jo tikėjimo nesutrempė, bet dar sustiprino! Tiktai įtikino jį, kad beprotinga yra kalbėti, jei niekas klausyti nenori. Ir šioj knygoj jisai, nors savo pažiūromis dar radikalingesnis, bet jau nieko nebekaltina, o tiktai rodo tai, kas tautas tarpusavy jungia.

O tuo tarpu Rolland'o balsas vis dėlto nepraskambėjo tyruose. Pradeda atsirasti rašytojų, kurie visu jaunu pasiryžimu kovoja dėl Rolland'o idėjų, būriai jaunuomenės, užsidegusios Rolland'o meilės ugnim, ateina į jį kaip į didį mokytoją, prašydami padėti jiems išspręsti jų gyvenimo tikslą, nelyginant prašyt

pas gyvenimo pranašą palaiminimo einant gyventi. Tuo pačiu metu jis gauna daugybę laiškų, kuriuose skundžiasi žmonės, nustoję savo kelio, nustoję gyvenimo tikslo, prašo paguodos ir patarimo. Ir jis gausia savo širdimi, atsisakydamas būti autoritetu, padaro visa, kad kiekvienas toks jaunuolis ar paklydėlis atrastų save, atrastų savo kelią. Bet šitokių žmonių – Rolland'o idėjos draugų – pasauly taip maža, ir jie visi tokie nuskriausti ir nežymūs!.. Bet jis – jis tam ir yra Romainas Rolland'as, kad būtų ten, kur mažuma, kur nuskriausti ir prislėgti, kur beprotingas idealizmas aukuro liepsna dega!

Rolland'as dar ir dabar užsimoja į kovą ir rašo komediją „Liluli" ir puikų romaną „Clérambault" (taip pat karo metu jo yra parašyta literatūros žvilgsniu puikūs dalykai „Empédocle d'Agrigente" bei „Pierre et Lucie", bet kurie mūsų aptariamuoju idėjiniu žvilgsniu didesnės reikšmės neturi).

Komedija „Liluli" – tai aistri tragedijos satyra, kuria pasaulis gyvena. Kiek simbolinėj formoj pagauti visi pasaulinės tragedijos veikėjai. Diplomatija, inteligentija, karo apaštalai, žodžio *pacifistai* ir t.t. – visi rado savo vietą. Visų svarbiausią vietą užima Vokiečių ir Prancūzų tautos konkretingi simboliai, kuriuos klastinga beprotybės dievaitė prieš jų norą įtraukia juos abu į tarpusavio kovą, kurioj jie abu žūsta. Šioj satyroj, kur visa taip skaudžiai, taip giliai ir taip sumaningai pajuokiama, glūdi toksai skausmas, kad visa tai galų gale panašu į sunkiausią mūsų dienų tragediją.

Bet „Liluli" buvo daugiau perėjimo momentas. Rolland'as netrukus ima kurti stambų įstabų romaną „Clérambault" – „Laisvos sąžinės istoriją".

Šio romano herojus Clérambault – žymus poeta dainius dabarties, dainius amžinos taikos, dainius žmonių brolybės, meilės. Bet staiga iškyla karas, ir Clérambault iš taikos dainiaus pasidaro entuziastingas karo apaštalas, įstabus įkvėptas karo dievų garbintojas, žmonių už tas karo dainas plačiai garsinamas.

Jo sūnus, kariavęs fronte, grįžta atostogų. Tuo tarpu, kai tėvas entuziastingai idealizuoja karą, sūnus yra liūdnas ir į tėvo

karštus žodžius nieko neatsako. Tėvas mato, kad kažkas yra atsitikę tarp jo ir jo sūnaus, ko neturėtų būti. Tėvas nori patirti, kas atsitiko. Sūnus kažkaip nenoromis meta klausimą: „Tėve, ar tu irgi esi tikras..." Klausimas nutrūksta, tik tėvui kažkokia nežinomybė prasiveria, kažkoks nerimastis jį apima. Sūnus išvažiuoja į frontą, kur įvyksta ofenzyva, ir sūnus žūsta. Tėvas sužino, atsimena pasikalbėjimą su sūnumi, atsimena, kaip sūnus norėjo kažką pasakyti ir nepabaigė nusinešdamas savo žodžių paslaptį į kapus.

Clérambault užsidaro ilgoms dienoms vienas, rausiasi po savo sąžinės užujaunius, analizuodamas savo visą gyvenimą. Sūnaus mirtis jam buvo kažkoks jo gyvenimo persilaužimo taškas. Jis pastebi tai, ko pirma neregėjo, – kokia beprotybė buvo, kad jis karui šviesius himnus giedojo! Ši jo vienuma, jo sąžinės analizas – buvo kreipiamoji galia, kuri visą jo pasaulio žiūrą pavarė kitu keliu – sąžinės keliu.

Jis vėl didžiausiu pasišventimu pradėjo skelbti taiką, žmonijos iš kančių išvadavimo idėją. „Žmonijai nieko negalima pagelbėti, ją galima tik mylėti", o nuo čia nebetoli jau ir budizmas. Už tokius jo samprotavimus karo metu pameta jį visi, net jam artimiausieji žmonės, jis pasilieka vienas su savo idealizmu (prisiminti tiktai Verhaereną ir patį Rolland'ą), kol pagaliau už savo idėjas jis užmoka savo galva. Atbudusi sąžinė negali mirti! „Tas galingiausias pasauly, kurs visų *labiausia yra vienas*"! – sušunka skausmo pagautas Ibseno daktaras Štokmanas. Tik Štokmanas nepasakė, kad vienumos galia amžiais matuojama. Clérambault ne žodžiais, bet savo gyvenimu pabaigė jo mintį.

Šį veikalą Rolland'as pabaigė jau karui pasibaigus, o tuo tarpu karas tęsėsi visa savo beprotybe. Pagaliau ateina Versaliaus „derybų" liūdnos dienos. Nuo šių posėdžių pareina – ar grąžinti pasauliui taiką, ar sujungti atsigaunančias Europos tautas į vieną kuriamąjį organizmą – ar vėlei pasėti vėją ateities vėtroms pjauti! Rolland'as dar kartą pakelia savo balsą ir rašo savo garsų laišką Woodrow Wilsonui.

Ponai prezidente, Tamsta vienas iš visų, kuriems teko skaudi garbė tautų laimę lemti, turite universalinės moralinės galios... Paimkite Jums ištiestas rankas ir sujunkite jas... Washingtono ir Abrahmso Linkolno pėdiny, kreipk Tamsta savo rankas ne į tautos, bet į visų tautų reikalą. Sušauk Tamsta visų tautų atstovus į vieną žmonijos kongresą ir vesk jį visu autoritetu... kalbėk Tamsta, prabilk į visus! Pasaulis trokšta balso, kuris tautų ir klasių sienas perviršytų...

Bet įvyksta Versaliaus derybos... Koks buvo karas – tokios buvo ir „derybos", tokia buvo ir „taika"! Ir Wilsonas, tarytum atsakydamas į Rolland'o laišką, vietoj sujungti ištiestas į jį tautų rankas, organizuoja liūdnos atminties „Tautų Sąjungą" – naują stabą neteisybei ir silpnesnio nuoskriaudoms pridengti!

Ir tuomet Rolland'as, protestuodamas prieš „kultūringo barbarizmo" beprotybę – Versaliaus „taiką" – skelbia jos pasirašymo dieną *Humanité* skiltyse *Dvasios nepriklausomybės manifestą*, – aplenkdamas sostus, parlamentus, universitetus, bažnyčias, redakcijas, kur tiek neteisybės, tiek melo buvo pagaminta – apeliuodamas į laisvųjų žmonių širdis, į grynas sąžinės, į meilės brolius.

Mes, Europos išrinktieji, turime du gimtuoju miestu – mūsų žemę tėvynę ir Dievo miestą. Viename mes esame svečiai, kitą mes turime sau pasistatyti... Mūsų pareiga pastatyti aplink šį miestą volą, tokį platų ir tokį aukštą, kad jis peraugtų neteisybę ir tautų neapykantą ir galėtų surinkti savy viso pasaulio sielas.

Mes didžioj pagarboj nuolat kartojame: Savanarolos gadynė, Švento Pranciškaus gadynė...

Biblijos herojus sakydavo: *kas ne su manimi, tas prieš mane...*

Rolland'o visas gyvenimas sako: *kas nėra su manimi, tas bus su manimi*!

DAINAVOS ŠALIES SENŲ ŽMONIŲ PADAVIMAI

I. DAINAVOS DAINA

„Dainavos šalies senų žmonių padavimai" – jau gerokai prieš karą daugelio lietuvių pasidariusi mylimiausia knyga. Ypač jaunimo. Ypač tų, kurie dainuoti myli. Ypač tų, kurie dūšioje jauni yra. Apie tą knygą nei kritikai ilgų straipsnių nerašė, nei visuomenė tarpusavy kalbėjos. Tiktai ties ja jaunuolis ilgas mėnesienos naktis rymojo, tiktai ties ja jauna sesulė godeles godojos, tiktai ties ja inteligentas, vėlą vakarą grįžęs iš sunkaus dienos darbo, sielai poilsio ieškojo.

„Dainavos šalies senų žmonių padavimai" dabar išėjo antra laida – ne tokia, kaip pirma, ant liekno popierio, paprastais rausvais apdarėliais, – dabar išėjo puikiu leidiniu, jauno, talentingo lietuvių dailininko Adomo Galdiko iliustruota. Išėjo daugelis tūkstančių egzempliorių, išėjo daugiau, negu buvo galima laukti, kad lietuvių publika išpirks, o tuo tarpu ta knyga taip skubiai tirpsta iš knygų lentynų, o tuo tarpu ta knyga randas jau trobelėj, ir vargdienio ūkininko bakūžėlėj, ir kareivio apkasų liūdnoj lindynėlėj...

Kodėl tą knygą taip lietuviai myli? Ar todėl, kad ji būtų kaipo meno veikalas kokia nors tobulybė, reikštų kokią nepaprastą galybę, kuri ateina ir užburia žmogų prieš jo valią, prieš jo sąmonę, prieš jo norą, – ar tai todėl, kad ji žmogų paguostų,

siūlytų liūdnam žmogui rymastį, linksmam žmogui atilsį, pavargusiam – stiprybę ir viltį?..

Kame tos knygos galia tokia, kodėl ją lietuviai taip myli?!

Iš tikrųjų, aš pats nežinau, kaip į šį klausimą atsakyti. Daug aš apie tai galvojau, ilgai stengiausi suprasti, kame glūdi tos knygos galia. Analizuoti veikalą literatūros žvilgsniu – veikalas toli gražu ne tobulas. Daug kas neišlaikyta, daug kas nesuderinta, kompozicija neprivesta iki galui, dramatiniai elementai nepakankamai stiprūs ir nepakankamai stipriai dramatizuoti, apysakiniai elementai – toli nuo apysakos idealo, analizuoti veikalą – jis neišlaikys kritikos pretenzijų, – o tuo tarpu jį pradėjęs skaityti – neatsitrauksi nuo jo, nors skaitytumei jį kokį trečią kartą, ketvirtą... Ir tuomet žmogus pradedi analizuoti jau nebe veikalą, bet tiktai savo kritiką, savo analitinius metodus, kol pagaliau staiga įsitikini, kad į šį veikalą reikia eiti ne su chirurgo peiliu rankoje, bet su lietuviška atvira širdimi, kaip ji jausti, tikėti ir dainuoti gali. Ir tuomet atsiveria kitas visai pasaulis. Ir šis pasaulis yra pasaka, ir tai, kas yra pasaka, yra lietuvio širdžiai brangiausia tikrenybė. Ir ne žodis tuomet stojasi kūnu, bet kūnas tuomet daros lengvasparnės pleštakėlės skridiniu. Ir ne žodžiai tuomet kalba, – tik muzika, kuri žodžių forma kaupiasi, kuri pati dainą kuria.

Ir skaitau „Dainavos šalies senų žmonių padavimus" – dainuodamas. Ne žodžiais, ne garsu – tik širdimi. Ir kažkokia nežinoma, nepasakoma žodžiais pajėga kelia dūšią ir ūžčioja, ir supa. Ir aš nežinau, kam daugiau tikėti – ar tam pasauliui, kuris aplinkui manęs rūstus ir žiaurus kas valandikę savo kieta galia man sako – aš esu tėvas ir viešpats, – ar tikėti tam pasauliui, kuris man amžinasty dainuoja: nei sidabro, nei aukso nežada, tik vainiką tai daboja...

„Dainavos šalies senų žmonių padavimai" – tai dzūkų šalies legendos.

Ar visi žino, kuris Lietuvos kraštas Dzūkais vadinas?..

Yra Lietuvoj šalis, kur juodžemio nėra, kur vien tik smiltynai ir šlaitai, kur ežerėliai mėlynieji saulės spinduliuos ir

paunksmėje raibsta, kur nei javai neauga, nei duona nedera, kur gyvena vargo žmoneliai mažutėlėse bakūžėlėse, kur tik dainelės kuo skambiausios dainuojamos, kur tik žmonelių kuo narsiausių gyvenama... Taip toli, aplink Merkinę garsią, Vilniaus gubernijoj. Tokio vargingo kito krašto nėra Lietuvoj. Tokių drąsių žmonių, kaip dzūkai, nėra Lietuvoj. Tokių skambių, tokių puikių dainų nieks Lietuvoj nedainuoja – tik dzūkai vargdienėliai...

Dzūkas, by tik naują dainelę išmokti, padainuoti – apleis savo ūkį, savo gyvenimą, alkanas bus, – o dainelę vis tiktai dainuos.

Dabartinė Dzūkija – senovės Dainava.

„Dainavos šalies senų žmonių padavimai" – iš tikrųjų aš nežinotau, kaip pasakyti, kur baigias gyvenimas, kur prasideda pasaka... Nes dzūkai kur kas daugiau gyvena savo dainas dainuodami, negu savo smiltynėlius ardami...

Ir tebūnie man atleistina, jei aš, pagerbdamas dzūkų šalies šventus tėvų papročius, esu ne apaštalas, – tik tikintis...

II. KAIP DAINA DAINUOJAMA

Daugelis mūsų tėvynėje yra puikių ir gražių vietų, daugel yra šalių, kur pragarsėjo senų tėvelių darbais, bet tarpu jų visų gražiausia ir garsiausia Dainavos šalis, ir savo aukštais kalneliais, ir žemomis klonimis, savo tamsiomis giriomis, didžiais tankumynais, kur nei žmogus nepraeina, nei žvėris nepralenda, tik maži paukšteliai čiulbuonėliai pralekia, tik raibos gegulės ir lakštingalėlės, kur ankstų rytą ir vėlų vakarėlį lakštuoja, ten naują girelę linksmina...

Bet ir už mažus paukštelius čiulbuonėlius, už lakštingalėles garsiau dainuoja ten jaunos sesulės, Dainavos šalies skaisčios mergelės...

Ir viena tokia sesulių dainelė – „Milžinkapis", kuria dzūkas dainavietis Krėvė mums savo knygą pradeda:

Ten, kur sravus Merkys, bėgdamas tekėdamas per žalias pievas, per alksnynus, krūmuotus šlaitus, neša savo tyrų vandenėlį platuna Nemunėlin, yra ten aukštas ir status kalnas, visų kalnų aukščiausias, o ant to kalno tvirta pilis, garsi Merkinė, visų pilių tvirčiausia. Milžinai ją statė, ne žmonės; nuo

septynių mylių iš vakarų, iš pietų ir iš kitų šalių nešiojo jie sunkius akmenis, kur guli tos pilies pamatuose...

Palei pilį plaukė srauji Stangės upelė, daugel paslapčių senai piliai pasakodama. „Klausė sena pilis sraujo upelio kalbų, kaip klauso rimtas vyras kalbos mažo vaiko ar jaunosios mergelės..."

Garsi buvo ta Merkinės pilis, garsūs buvo bajorai, kurie ją valdė – Kirklių giminė, o toj giminėj visų garsiausias buvo senas bajoras Mykis, kuris turėjo keturis sūnus, kaip arelius.

O kai sūnai užaugo pasiūgėjo – „siuntė Mykis sūnų savo vyriausiąjį vakaruosna, kur baltos jūros banguoja, kur narsus Kęstutis sunkiai vargo..." – su kryžiuočiais kautis.

Kitu du siuntė, kur tyra Neris žaidė, mėlynas savo bangas besklodama, kur garsus Vilnius kuorais padangę rėmė, kur senas Algirdas, visų kunigų kunigaikštis, kelionę rengė, o kur – niekas nežinojo... Tik visi manė, kad tolimon gudų šalin. <...>

... vyriausiąjį sūnų bajoro Mykio, jaunąjį Zubrį, lydėjo mėlynos akys dailios Meilužės, bajoro Kindžio duktės...

Praėjo daugel rūpestingų metų, sugrįžo pagaliau du jaunesnieji bajoro Mykio sūnūs, puikias puotas senas bajoras kėlė savo sūnų garbei, bet apie vyriausiąjį sūnų tai jokios žinios nebuvo.

Ir gimė didis gandas ir nusklido per girias tamsiausias, per pievas žaliausias į visas šalis, kad toli toli, pas jūras baltąsias buvo didi kova. Triskart saulė leidos ir tekėjo, o berneliai kovoj mušės...

Tai narsus Kęstutis su kryžiuočiais kovės. O toj kovoj jaunasis Zubrys priešininko jūras išguldė.

Plačiai jo vardas pagarsėjo, kad jis pats vienas šimtus iškapojo, du tiek šyvu žirgeliu sumindė <...> Už drąsius jo darbus pamylėjo jį drąsus Trakų kunigaikštis Kęstutis ir davė jam valaką lauko ir šimtą – girių...

Bet jaunąjį Zubrį traukė širdis namo, kur seni tėveliai laukia, kur jauna mergelė liūdi. Ir leidžia Kęstutis jauną Zubrį senų tėvų atlankytų. „Kas tėvus savo myli, tas myli ir tėvynę", – bylojo Kęstutis.

O senas Mykis kėlė puotą kuo garsiausią – ne tik todėl, kad lauktas sūnus grįžo, bet ir todėl, kad gražią Meilužę vedė.

Per vestuves jaunieji Dainavos bernai ir jaunieji jaunavedžiai išjojo į girią pamedžiotų iki plataus Nemunėlio.

Plačiai iškriko žmonės visi po girias; daugel jie pašovė stirnų, daugel jie nudūrė lokių.

Bet niekas tiek nepašovė, kaip jaunasai Zubrys. Tik vienos stirnos, kurią pašovė Meilužė, negalėjo bernelis pasivyti ir nuklydo giliai girion ją besekdamas.

Staiga girdi: kažkur toli trimituoja, trimituoja gandu, kuris priešininko atėjimą skelbia – ten, kur „Merkinė aukšta stovi". Šoko jaunasai ant žirgo aukšton Merkinėn skubėti, kaip jam jau kelią pastojo kryžiuočiai. „Bet nestabdė žirgo bernelis, tik kaip jojo, taip prajojo... O kur jo šyvo žirgo prabėgta, ten kryžiuočiais patalas nuklota..." Bebėgant iki Nemunui klupo ir krito bėras žirgas. „Apkabino bernelis bėrelio kaklą, lyg močia savo sūnelį, ir meiliai pabučiavo. Gūdžiai sužvengė šyvas žirgelis..." Tik kai Zubrys sugrįžo į Merkinę, ten kryžiuočių jau neberado, juos Merkinės vyrai buvo nuginę, bet bebėgdami nusivedė pagavę ir jo jauniausiąjį brolelį, ir jo mylimą mergelę.

Kaip tamsūs debesiai niaukia giedrą dienelę, apsupė apklojo Merkinę kryžiuočiai. <...> Bet jei didis buvo priešininko skaičius, tai dar didesnis buvo narsiųjų Dainavos bernelių įnirtimas. <...> Kiaurą naktį niekas akies nesudėjo; moteros puotai gamino ne paukštieną, ne žvėrieną kepė – virė karštą dervą, vandenėlį karštą...

Bet kryžiuočiai savo prieky vedė jaunuosius belaisvius – Zubrio brolelį ir mergelę. Ir juos surištomis rankomis pastatę prieky tyčiojos iš dainaviečių.

„– Vyrai, pabijokit Perkūno, jei nesigėdinate žmonių! Ko jūs tylit, ko nemušat prakeiktų šunų, kur loja ant jūsų?" – būdama kryžiuočių rankose pati surišta, prašė Meilužė, kad jos savieji nesigailėtų, o tik kryžiuočius muštų.

O priešininkai kvaili, nesuprasdami, ką jauni kalbėjo, manė, kad jie meldžia pilį išduoti...

Tylėjo vyrai, mindamies vietoje, o jų veidai niauresni buvo nei tamsi rudens naktis <...>.

Šoko jaunas Zubrys, stvėrė rankon miklią kilpinėlę, dėjo aitrią vėlyvėlę

ir šovė ten, kur mergelė gailiai verkė. <...> Ir griuvo mergelė, kaip pakirsta žalioji liepelė, žodžio daugiau nepratarus. <...>

Vai, ir sudūzgė sušvilpė vėlyvos, sušvirkštė akmenai, sudundėjo rąstai – ir visa ant galvos kryžiuočių iš aukšto kalno. Kaip upės plaukė verdančioji derva...

Ištiko kuo smarkiausia kova. „Ne kankliai jiems šokiui kankliavo, tik šveidrūs kardeliai, tik aitrios vėlyvėlės skambino..."

Kovoje žuvo visi kryžiuočiai, bet žuvo daug ir dainaviečių. Žuvo visi bajoro Mykio sūnūs.

Ir sukrovė berneliai ant tiesiojo Nemunėlio kranto didelį laužą ir dausojo ten visus. <...> Ir supylė ten aukštą kapą geltonų smėlių ir pastatė ant jo aukštą kuorą, kad visi iš tolo regėtų, kad vaikų vaikai atmintų...

Bet daugel metų praslinko, kuoras sugriuvo, žmonės išmirė, ten vien piliakalnis beliko.

Ir kalba seneliai, kad milžinai ten guli, bet kokie, tai niekas nežino. <...> Nebeskamba kardai, nebežvengia Dainavos žirgai, tik verkia kalnas Merkinės nuplikęs, kad sienos nuiro. Verkia raudoja, kad sūnūs Dainavos jį jau pamiršo...

III. TĖVŲ ŽYGIŲ AIDIJA

Atpasakojau pirmąją rinkinio legendą beveik paties autoriaus *Krėvės* žodžiais. Toks yra Krėvės knygos stilius, tokia kalba jis mums pasakoja apie mūsų bočių darbus.

Tiesa, meno žvilgsniu ne visados legendos yra vienodos reikšmės ir tobulumo. Pavyzdžiui, legenda „Užkeikta merga" parašyta nerimuota kalba, bet per ją visą eina kažkoks nematomas ryškus ritmas. Seniau kadaise Tumas, kritikose besimankštydamas, buvo pasakęs, kad ta legenda yra visa parašyta įstabiomis baltomis eilėmis. Aš nenorėčiau sakyti, kad tai tiesa. Jeigu kitose legendose tasai nematomas ritmas irgi nei valandėlei dainos neapleidžia, tai šioje legendoje jis daros jos pagrindinė savybė. Sekama legenda „Gilšė", pasižymėdama jeigu ne taip aiškiai reiškiamu ritmu, bet viduj gal dar stipresniu, yra jau visai tobulas veikalas ir kompozicijos žvilgsniu.

Savaime suprantama, kad šioje Krėvės knygoje, kaip ir liaudies kūryboj paprastai kad būna, nėra jokių atskirų individybių, nėra asmenų, – veikia pavienių žmonių formoje masė, veikia visa tauta. Jeigu veikalą nagrinėti paviršutiniai, tai tuoj metas į akis vienodumas dainuojamųjų asmenų, vienodumas ne tik jų būdo žvilgsniu, bet ir paviršutinės išvaizdos. Mažne visų karžygių ar mergelių jaunųjų aprašymuose vartojama tie patys epitetai, palyginimai, atotraukos – tos pačios poetinės priemonės ir turinio, ir formos žvilgsniu. Autoris, matyti, ir nesirūpino tai įvairinti, ir tai nebuvo jo uždavinys. Bet per tą asmenų veikėjų vienodumą prasimuša visai kitas pasaulis. Reiškias tautos būdas, tautos dvasia visoje daugiaspalvėj platumoje, kaip tai tiktai yra gyvenime, kur kiekvienas užujaunis pilnas gyvybės ir kilimo pajėgų ir simbolių. Ir tie gyvieji tautos gyvenimo simboliai daro visą knygą tokią gyvą ir tautinę. Tautinę ne savo ideologija, bet savo artumu lietuvio sielos pergyvenimams, lietuvio sielos lyčiai ir sudėčiai.

Legendų pagrindiniai motyvai vienodi: seniau buvo kiti laikai, kada girios dainavo, dangus kada ūžė, kada dievai žemėje gyveno ir linksminos kartu su žmonėmis... Ir berneliai narsos stebuklus darė, ir mergelės grože savo gėlinga burtus būrė... Ir dabar, žinoma, viskas užmiršta ir apleista, tik liūdni piliakalniai belikę šalikely niūkso, tik liūdna senų laikų atmintis po Lietuvos lygius laukus vaitoja... Iš buvusios pilnybės, iš buvusios laisvės nematuotos šiandie tik graudūs akmenėliai belikę...

Bet šit dar keletas asmenėjančių motyvų. „Užkeikta merga" – legenda.

> Išjojo Šarūnas ir su juo puikusai Šviedrys, bajoro sūnelis. Narsus buvo Šarūnas, bet Šviedrys dar narsesnis; šveitrus buvo Šarūno kardas, bet Šviedrio dar šveitresnis; ristas buvo Šarūno žirgas, bet Šviedrio dar ristesnis. Dunojus kraujo praliejo Šarūnas, o Šviedrys tai jau nemunus. Baisiai keikė žmonės Šarūną, o Šviedrio keikti tai jau nė nemokėjo...

Toj pačioj legendoj pasakojama, kaip Šviedrys nelaisvėn pateko, kaip svetimos šalies kunigas rūsčiai šneka su juo.

– Pakarti tave reikėtų kaip vagį, kad netyčiomis užpuolei mano šalį, daugel bloga padarei, nesigailėdamas nei mažo vaiko, nei silpnos moteriškės...

– Pakarti tu mane ar kitaip nužudyti gali, bet aš kareivis, kaip ir tu, ir gėdą sau padarysi, jei kareivį surištą kaip vagį nužudysi...

– Daugel nuvergė mano šalies žmonių, nuo senųjų senelių iki mažųjų vaikų, tasai šuva Šarūnas. Žmonės kalba, kad tu jo draugas esi. Laisvai leisiu tave namo, jei paleis juos visus iš vergijos tavo valdovas.

– Tiesą kalbi, draugas jisai mano, per tai aš tau ir pasakysiu, kad jei Šarūnas šuva, tai tu ir kareiviai tavo – bailūs kiškiai, kurie girių tankumynuose nuo jo pasislėpė...

Legenda „Gilšė".

Tamsiuose miškuose, žaliose giriose, palei Gelovinės ežerą, kuris buvo dar ne tokis mažas, kaip dabar, bet buvo apsėmęs ir Krantą, ir Kriokiškį, ir Klampį, ir Balyną, ir Nožagarį, ir buvo ilgų ilgiausias ežeras, plačiausias, kaip marios siūbavo; palei tą ežerą augo didelis ąžuolas, tokis storas, kad ir šimtas vyrų, susėmę rankom, apimti jo negalėjo. Po tuo ąžuolu gyveno senelis, tokis senas, kad kuo seniausi žmonės neatsiminė, kada jis buvo jaunesnis: visuomet žilas, visuomet taip apaugęs plaukais iki juostos, barzda iki žemės, želte visas apžėlęs, tik akys žibėjo kaip žarijos. Ir klegėjo žmonės, kad jis tuomet mirs, kaip Gelovinė išdžius, kaip pagyna amžių bus...

Legendoj „Sūrūs vandenai" galingas žiaurus kunigas karžygys Raivedys daugel daugel lenkų nukariavęs, daug blogo jiems padaręs, pagaliau pralaimėjęs visą savo karo grobį vėlei lenkams, sugrįžta vienas pats į lenkus pasiimti mergelės, kuri jam buvo labai pasidabojusi, bet kurią lenkai atėmė atgal. Pagaliau surado ją karaliūnaitę, bet ji krikščionė, o jis – ne. Ji prikalbinėja jį krykštyties. Jis į mergelės ir kunigų žodžius viena teatsakydavo:

– Klausyk, krivi, kokis tavo dievas, kad jis nuo žmonių neapsigynė, kurie jį kankino. Ir dievas jis kokis tai menkas. Ne kareivių dievas jisai, tik moterų, kurios bailios, kaip jisai. Argi mūsų Perkūnas tokis? Kai jis prakalba, tai žemė dreba ir žmonės, ir dievai jo bijo. Kad aš, jo išsigynęs, tavo dievą tik gerbtau, išjuoktų mane visi mūsų šalies žmonės. Jie myli Perkūną, kur griaudžia, kai jie kovon eina...

Tačiau jis karaliūnaitei, pasidariusiai jo žmona, leido gerbti jos dievą ir įtaisyti namuose jam aukurą ir duodavo ir savo

dievams, ir žmonos dievui aukų kuo geriausiai. Bet kai jo žmona sunkiai apsirgo, jis šaukia:

– Kad taip jis elgiasi, tai nereikia tokio piktadario dievo!.. Kad nori kovos, tekovoja su manim, kad nori keršto, tekeršija man, jei tik gali! – tarė supykęs baisiai kunigaikštis ir liepė įmesti krivį giliausian rūsin, kur dienos šviesa nedaeina, kur žmonių kalba nesigirdi.

O patsai, paėmęs krivį, nuėjo dievo gabijon, sukapojo, ką ten rado, liepė išnešti visa oran sudėti, sukurti didžią ugnį ir sudeginti visus svetimos šalies dievus...

Taip jis pasielgė su svetimos šalies dievais ir įsakė visiems savo šalies dievus garbinti ir duoklę jiems duoti dar gausesnę. Bet savieji dievai nieko nepagelbėjo, svetimos šalies dievas pasirodė esąs galingesnis: jo tokia mylima žmona numirė. Tuomet jis išvarė ir savo šalies dievus, ir krivius ir su mažutėle dukrele užsidarė ilgiems metams savo pilies bokštuose. Kaimynai tuo tarpu grobė ir naikino jo žemę, jo turtus, jis niekam nieko nekeršijo, niekam nieko blogo nedarė. Tik galų gale vėl pradėjo jis pats jau gerbti svetimos šalies dievą. Kaimynai pradėjo jį niekinti kuo kas galėdamas. Bet visų labiausiai jo neapkentė, jį niekino už tai senasis Saulys, kuris visokią skriaudą galėtų atleisti, galėtų užmiršti, bet kuris negali tik vieno atleisti – bailumo!

– Tegul sau buvo geri jo tėvai, tegul ir jis buvo seniau žmogus, kaip ir mes, bet dabar jisai gudu pavirto, išsižadėjęs tėvų ir dievų dėl svetimos šalies pelėdos. Išvijo savus iš senųjų būklių ir gabena lenkus iš svetimos šalies mums ant kaklo. Tegul sau sveikas kraustosi jų šalin, jei jie taip malonūs jam: kelio neužstosiu. O ne, tai išrūkysiu šitą bailį, kad gėdos mums nebedarytų...

– Mūsų giminėje nebuvo žmogaus, kursai dėl moteriško dievų ir tėvų savo išsižadėtų...

– Daugel bloga esu girdėjęs apie Raivedį, bet to dar nesu girdėjęs, ką išgirdau savo ausimi. <...> Kad jis keršto atidėti prašytų! Kaip Dainava yra Dainava, niekas šitai negirdėjo. Tik vergai bei šunes šitaip kalba. Pasakykit <...>, kad viską užmirštau, kas buvo ir kas yra, tai bailumo jo neužmiršiu... Gėda tiems, kur narsiai mirė, kad tokis bailys viešpatautų jų vaikų ir anūkų šaly!..

Sunki buvo kova Saulio su Raivedžiu: ilgai kardai žvangėjo, galų gale Raivedys buvo nugalėtas, o Saulys nustojo mylimųjų

žmonių, nustojo to, kas liūdną senystėlą puošė! Ir tiktai viena paguoda buvo seniui: Raivedžio karžygiai taip narsiai gynės, ir patsai Raivedys mikliai kardą valdė ir nebuvo bailys. Sauliui tokia mintimi ir mirti senatvėj ne taip liūdna!

IV. PAGYNA

Kitos tautos greta paprastųjų liaudies dainų, pasakų ir kitų tos kūrybos formų turi dar vadinamąjį herojinį eposą. Graikai – „Iliadą", „Odisėją" ir didžiausia smulkesnių herojinių literatūrą. Frankai – savo įstabią dainą apie Rolandą, germanai – žavėtiną dainą apie Nibelungus, suomiai – stebuklingą „Kalevalą", skandinavai – galingą „Edą", rusai – bylinas, pietų slavai – dainas apie Marko Karalevik ir kitus tautinius karžygius.

Neskaitant pasakų ir vienos kitos epinio pobūdžio dainos, mes, dainomis turtingiausia tauta pasauly, eposo beveik visai neturime. Ir juo labiau neturime herojinio eposo. Nenorėtau spręsti, ar tai yra teigiamas, ar neigiamas reiškinys, tik man rodos, kad šis faktas pats savaime labai daug pasako.

Herojinis eposas kai kuriasi, tai jis kuriasi tą gyvenimo periodą, kada ji [tauta] vos pradeda išeiti iš pradžiapradinės buities, kada vos vos pradeda brėkšti tautos civilizacija, kada tauta gyvena, taip sakant, savo kultūrinio gyvenimo aušrą. Mums šis periodas gyventi teko maždaug X–XII šimtmety Kristui gimus. Iš liaudies to periodo kūrybos, žinoma, nieko neišliko. Ir tie fragmentai, kurie yra užsilikę iš kiek gilesnės senovės, anaiptol nėra herojinio eposo fragmentai, neturi požymių, kad jie kadaise būtų galėję sudaryti kokį tampriau surištą ciklių. Iš kitos pusės, mūsų vėlesnis ilgaamžis politinis ir kultūrinis merdėjimas buvo vėlei nelyginant pakartojimas tos gadynės, kada tautose paprastai eposas kuriasi. Ir mūsų dabartinio kultūros atgimimo metu nereikia būti labai akylam, kad pastebėtum, kaip mūsų pačių akivaizdoj nyksta tautos kūryba. Vadinas, jau mes išeinam iš to periodo, kada kultūros vertybės kūrė visą tautą pilnybėje, kada

tas darbas pereina į atskirų asmenų ir luomų rankas, kada pagaliau, vėlei kuo plačiausias sritis kas kartą apglėbdamas, bus vėlei visos tautos lobis. Ir šiandie mes nematome aukščiau minėtos epinės kūrybos požymių. Gal seniausia epinio turinio daina, dar Rėzos užrašyta, „Mėnulis saulę vedė" neturi jokio herojinio eposo atspindžio. Jeigu kas neišbrendamoj senovėj ir būtų buvę, tai bent šiandie mes nieko apie tai nežinome. Todėl ir Krėvė, kurdamas savo „Dainavos šalies senų žmonių padavimus", tam reikalui precedento neturėjo. Padavimų turinį sudaro grynai epiniai motyvai – karo žygiai, narsumas, medžioklė, puotos ir taip toliau – bendri visiems eposams motyvai. Bet šis epinis turinys sunaudotas grynai lyriniai, taip, kaip visos lietuvių liaudies dainos epinę medžiagą naudoja.

Krėvė, tokiu būdu jungdamas epinę medžiagą, pradėjo visai naują kūrybos sistemą mūsų literatūroje; sistemą, kurią jis savo vėlesniuose veikaluose išvystė toliau. Šitas kelias aplamai prigijo lietuvių naujoje literatūroje, bet apie tai – sekamuose kituose laiškuose.

O „Dainavos šalies senų žmonių padavimai" – knyga, kurią reikia ne skaityti, kurią reikia dainuoti. Ir dar ilgus metus ši knyga bus lietuviams tokia mylima!

KELI ŽODŽIAI

Vos pradėjus eiti pirmam lietuvių literatūros reguliaringam žurnalui „Skaitymams", [su] dideliu virpėjimu sekiau kiekvieną jo puslapį, kaip jame nauja gyvybė reiškiasi, kaip iš nežinomybės kyla ir auga Lietuvos žodis, kaip žiburiuoja ir plečiasi nauja kuriamoji galia, užsimojusi, pasiryžusi visą Lietuvą padegti į vieną kūrybos gaisrą. Ir kaip greta grynosios kūrybos ėmė kilti ir plastėti pritaikomoji kūryba, *kritikos žodis, žodis,* kuris ėmė nešti į mūsų merdintį literatūros gyvenimą naują išmintį, toli užpakaly paliekančią senas tradicijas ir neišjudinamas vertybes, autoritetus ir pusdievius, *žodis,* kuris pasireiškė pastangomis suformuluoti naują mintį į konkretingą ryškybę, pasakyti tikslia formula, ką nauji kūrėjai neapčiuopiamų vaizdų pavidale Lietuvai neša. Ir tasai žodis užsimojo būti ne tiktai kūrybos šešėlis, kaip paprastai esti su kritika, kuri lekia zovada paskui literatūros kūrinius, negalėdama pavyti iš piktumo vampsi arba, protarpiais pralenkdama kūrinius, iš didelio savimi pasitenkinimo džiaugsmingai uodegą vizgina. Tasai *žodis* užsimojo būti tokia kritika, kuri kuria ideologiją, kuri nuskaidrina ir iškelia siekiamus idealus, kuri kalavijus galanda kovai – nuskaidrintiems idealams laimėti. Ir ypač skambiai suvirpėjo mūsų literatūros naujos gadynės atėjimo gandas, kada užsidegė ginčas tarp Tumo (ir Vydūno) iš vienos pusės ir „Skaitymų" dalyvių iš kitos pusės. Patsai Tumas, daugiau pusės amžiaus šioje žemėje išgyvenęs ir nesugebėjęs nei savo idealų rasti, nei savo norų

pateisinti, kaip biblijinis Izraelitas nuo Ainošiaus į Kaipošių stumdomas, savo įsitikinimais gyvenęs atgyventos gadynės tradicijose, savo kuriamąja galia siekiąs kartais net toliau, negu mūsų kūryba yra nuėjusi, stengdamasis savo sieloj sutaikinti galingą meno kūrėją su politiniu pastumdėliu ir dėlei to nuolat gyvenęs nesibaigiamą dramą, romantingoj širdgėloj, matydamas, kad senosios tradicijos daviniai lūžta ir griūva, ėmė šaukti graudingai. Ir tasai jo šauksmas, esmėj neliečiantis nei principų, nei idealų, buvo daugiau išgąsčio šauksmas, laukiantis pasigailėjimo ir pagalbos. Nekalbant jau apie Vydūną, kurio visas „Skaitymų" kritika pasipiktinimas pasibaigė apeliacija į Seimą, isterika, subrendusia išbujojusioj savimeilėj. Ir kaip nepalyginamai daugiau drąsos, išminties ir padorumo pareiškė „Skaitymų" dalyviai savo lyg ir kolektingame atsakyme į tų dviejų senų tradicijų veteranų išgąstį! Jokio pasigailėjimo, jokios pagalbos! Teeina ir vaduoja save kuriamoji galia, nešdama vertybes, ir tiktai neabejojamos vertybės tėra ta kaina, kuria senos tradicijos galėtų savo esimą atpirkti!

Tai buvo reikšmingas momentas visame mūsų literatūros gyvenime.

Ir kas gi! Praslinko vos keletas mėnesių, gyvenimas savo negailestingų vingių keliu eina toliau, ir... ir Tumas laimėjo! Ne tai, kad jis būtų kovą laimėjęs – jis visai ir nekovojo, pašūkavo ir nusiramino, – „Skaitymų" dalyviai patys gera valia atnešė ir padėjo jam po kojų savo laimėjimo vainiką. Tai nėra tušti žodžiai, tai nėra hiperbola! Tai tėra nuogas faktas. Tai paliudija paskutinės 2–3 „Skaitymų" knygos, kuriose visas kritingasai idealizmas išnyko. Tartum „Skaitymų" dalyviai tiek ir teturėjo idėjingojo smarkumo, kad tiktai Tumą supyškintų. Ir negana to, kad paskutinėse „Skaitymų" knygose nebėra idėjingumo, – jose einama tais keliais, kuriuos Tumas isteringai piršo, kuriuos jis gelbėt šaukės senatvę gindamas!

Jei spręsime apie lietuvių literatūros kelius iš esam[ųjų] kūrini[ų], tai tenka konstatuoti, kad pas mus vyrauja lyrika, ir jeigu lemta jai pasižymėti, tai tik lyrikos keliu einant. Nebekalbant

jau apie grynąją lyriką, kuri visuomet pas mus savo ekspansingumu viršijo visas kitas literatūros šakas, net tokie rašytojai, kaip Krėvė ar net tas pats Tumas-Vaižgantas, yra galingiausi savo lyriniuos veikaluos. „Dainavos šalies padavimai", „Šarūnas", jo veikalai, spausdinti „Skaitymuose", yra perdėm giliai lyringi. Net toks veikalas, kaip *„Skerdžius"*, nė pusės savo gražybės ir didybės neturėtų, jeigu būtų iš jo iššluota lyrikos elementas, kuris ištisai visą veikalą gyvybės sultimis gaivina ir daro nemariu. Tumo „Pragiedruliai" tose vietose, kur Tumas epikas – veikalas visai silpnas, bet kur epika persunkta mistinguoju lyrizmu – ten Tumas yra pasiekęs retai tepasiekiamos galios („Juodžiaus kelmas" ir kt.). Arba Šeinius, savo literatūros darbą pradėjęs daugiau epine kryptimi, šiuo metu vis toliau ir toliau eina lyrikos keliu, surasdamas jai naujų formų („Naktis ir saulė", „Marvis"...). Ir nelengva būtų surasti mūsų literatūroj epinį veikalą, liuosą nuo lyrinių elementų. Net dar daugiau. Lyrika, intuityvinai sintetinama su epocha, sudaro šių veikalų neišskaidomą teigiamą savybę, be kurios jie būtų negyvi gimę. Tuo aš visai nenoriu pasakyti, kad mes pasauliui šiuo sinteziu būtume kokią paslaptį atidengę – tas sintezis jam seniai pažįstamas, – tuo aš tik noriu pabrėžti, kokį svarbų vaidmenį mūsų literatūroj vaidina lyrika ir kaip mums svarbu lyrikos problemą pastatyti į atitinkamą sprendimo plotmę. Ir, rodos, būtų visai nuosaku laukti, kad tie, kuriems rūpi mūsų literatūros augimas, net pasakyčiau, jos kultūra, kad tie, kalbėdami apie mūsų lyrikos veikalus, tai darytų visai rimtai ir sąžiningai. Kad jie žinotų, kur jie eina ir ko jie nori. Kad jie nusimanytų, ko jie reikalauja, ir kad savo norą pateisinti galėtų. Pateisinti tomis priemonėmis, kurios turėtų visiems privalomumo pažymių.

Paskutinieji „Skaitymų" numeriai davė visą eilę straipsnių apie lyriką: E. Radzikausko apie Putino poeziją, M. Kemšio apie Kiršos poeziją, apie rusų poeziją bolševikų periodu ir t.t. Straipsniai toli išėję iš knygų recenzijos rėmų ir toli gražu nėra literatūros istorijos pobūdžio. Tenka juos laikyti kritikos straipsniais. Ir visai būtų nuosaku iš tokio didumo straipsnių laukti,

kad juose būtų apčiuopiamai jaučiami tie pagrindai, kuriais jie yra parašyti. Ir, deja, tų pagrindų nėra. Tiesa, šioj dvasioj yra šis tas bandyta padaryti, bet aš nenorėčiau manyti, kad siūlomieji reikalavimai turėtų kiek panašumo į tuos literatūros kultūros idealus, kurių „Skaitymai", kaipo tokie, siekia. Iškalbingiausias „Skaitymų" kritikas skelbia:

> Mūsų menininkai mėgsta kalbėti apie ypatingą Lietuvos meną, net pasivadino „Lietuvių meno kūrėjų draugija", bet, išskyrus kelis žmones, kurie menininkų tarpe laikomi atsilikėliais, meno kūriniuose visų kitų *nieko lietuviška gal ir nesurastume, ypač formos atžvilgiu* (mano pabraukta – *B. S.*). Kol kas reikia pasakyti, kad mes dar savo meno neturime, ir mūsų poetai, ir kiti menininkai negali būti lietuvių sielos augintojai, tautos vadovai. *Visi jie laiko sau per pareigą stovėti toli nuo tokių klausimų, kurie liečia tautos likimą, tautos ateitį* (mano pabraukta – *B. S.*). Mat tai yra „politika", kuria jiems, menininkams, domėtis netinka. Jų balso visuomenėje dėl to kaip tik mažiausia girdėti. Kas negyvena drauge su tauta, kam neskauda tautos skaudos, kas nenori ar negali atjausti tautos širdies plakimo, tasai tautiško meno nesukurs, ir visos pastangos liks bergždžios. Tokių menininkų tauta nesupras, ir liks jie visai svetimi savo šaliai, ką iš dalies ir šiandien jau matome („Skaitymai", kn. 12, p. 107).

Nesant tikslesnių kritiko nusistatymo formulavimų, tenka pasitenkinti ir šituo. Nežinau, kiek tokia programa ir tie pagrindai atitinka vienintelio literatūros žurnalo Redakcijos nusistatymui, bet reikia manyti, kad ji nėra per toli nuo jo. Ir ne dėl to, kad nėra jokio Redakcijos prierašo, o dėl to, kad spausdinta visa eilė straipsnių, parašytų vaduojantis šiaip formuluotu kriterijum. O jeigu taip, tai literatūros padėtis yra kur kas rimtesnė negu toji, kurią galima pavadinti „Tumas laimėjo". „Skaitymai" turi auklėjamos įtakos, ir jų atsakomybė yra dviguba. Nes pajudinta vienas, taip sakant, prakeiktųjų literatūros klausimų ir duota į jį atsakymas, kaip kirviu nukirstas.

Autoriaus gana griežtai pasakyta, kad mūsų literatūroj, ypač formos atžvilgiu, nieko lietuviško nėra. Kaltinimas mesta ne tik mūsų visai literatūrai, bet ir visam mūsų menui. Nenoromis, nejučiomis smelkiasi klausimai: tai kokiais gaivais, kokiomis sultimis gyvas mūsų menas? Jeigu jis neturi jokio tautinio ant-

spalvio, to gyvojo šaltinio, iš kurio jis ir tegali semti ir gyvybę, ir stiprybę, tai gal jisai, mūsų menas, gal visai ir negyvas, gal visai ir būti jo nėra?! Ir kas pagaliau tasai lietuviškumo elementas, kaip jis galėtų meno kūriniuose reikštis, ypač jo formoje? Į šio paskutinio klausimo pirmąją dalį atsakymą galima suvokti paduotoj ištraukoj. Jeigu mūsų poetai giedotų partines rietenas, politinius obalsius, proklamacijas eilėmis rašytų, reikalautų iš Santarvės nepriklausomybę pripažinti ir skelbtų lenkų neapykantą, o dailininkai pieštų tautinius sijonus ir pilstytuvę, ir žemės reformą – tai jie kaip tiktai pataikintų pirštu į skiauterį – tai yra reikštų tai, kuo didžioji lietuvių visuomenės dauguma gyvena, tuomet, be abejo, visuomenė, o ypač toji partija, kurios reikalus ir programą geresniais jambais apdainuotų, – juos girdėtų, jų klausytų. Ir jeigu, be to, jie dar būtų kiek išklerę ir sukempėję, ir partinėj neapykantoj akli kaip mūsų partijos – o tuomet jie būtų tikri lietuviški menininkai!

Tegu tai bus kiek perdėta, tegu tai bus net šiokia tokia psichologinė provokacija, bet ji yra visai loginga išvada iš kritiko žodžių. Ir tos išvados logingumas aiškiai pabrėžia, kaip negerai daro tasai žmogus, kuris tikina tai, ko jis nežino. Šiuo atveju Kemšis, kuris, rašydamas apie literatūrą, nei pats į savo straipsnius jokios kūrybos neįdeda, nei nusimano kūrybos procese, kaip jis kituose žmonėse vyksta, nei nuvokia, kaip tautinė dvasia gali meno kūriniuose reikštis. Nes jeigu jis tai išmanytų, jis nepasakytų to, ką yra pasakęs.

Visų pirma dėlei meno formos lietuviškumo – kaip jis galėtų būti? Kiek žinoma, visose tautose, kur menas turi visai savitų savybių, jo forma vis pasilieka viena ta pati bendra: literatūra, tapyba, architektūra, muzika... Literatūroj: drama, eposas, lyrika; ritminga ir neritminga kalba; ritmingoj kalboj – chorėjai, jambai, daktiliai, hegzametrai ir t.t. Plastingojoj dailėj – linijos, dėmės, šešėliai, spalvos; aliejiniai dažai, vanden[in]iai, pastela, chlorofortai ir t.t. Drobė, rėmai. Ir t.t., ir t.t. Visa tai yra formos elementai, visa tai visoms tautoms yra bendra. Ne čia, ne čia tautiniai pradai turi būti ieškomi! Ir net patsai Kemšis,

reikalaudamas lietuviškumo, nurodo vien tiktai į turinį, formos daugiau nebepaliesdamas. Bet ir turinys meno veikalo dar nedaro tautiniu. Pavyzdžiui, Asnyko „Kęstutis", Zūdermano „Lietuvių apysakos", Zejerio „Lietuvių legendos" ir t.t. Nežiūrint į tai, kad visuose jų rašiniuose turinys imtas iš lietuvių gyvenimo, kad yra išsilikę lietuviški vardai ir lietuvių gyvenimo istorinių faktų pradžiodala, – kas juose yra lietuviška? Pirmame kalba aiškus lenkas su savo sentimentalia ideologija ir grynai slaviška romantingąja kūryba; antrame – suvokietėjęs žydas, kuris nepraleidžia jokio madingo obalsio, bet tik pasipelnytų; trečiame kultūringas, romantingas čekas. Arba vėlei, pavyzdžiui, pragarsėjusi Maironio poema „Jaunoji Lietuva", turėjusi nemaža įtakos į mūsų, taip sakant, visuomenę. Pabandykit padaryti tokį eksperimentą. Vietoj Nemunas parašykit Dunojus, vietoj lenkas parašykit turkas, vietoj lietuvis – bulgaras, vardus ir pavardes padarykit slaviškas ir datą padarykite trisdešimčia metų atgal, o visą poemą išverskit į bulgarų kalbą ir, neparašę, kad tai yra vertimas, atspausdinkit. O, bulgarai didžiuosis, kad tai yra jų tautinis veikalas, kad tai yra jų tautos epopėja! Ir jeigu serbai vėl norėtų ją pasisavinti, tai tikrai bulgarai jiems karą paskelbtų! Koks pigus, Kemšio kriterijum einant, tautiškumas ir kaip pigiai galima pirktis tautos vadovybės sostą! Ir vargas būtų tai tautai ir jos literatūrai, kuri tokios kainos tautinius poetus teturėtų!

Ši išvada iš Kemšio samprotavimo padaryta be jokios psichologinės provokacijos ir ji tepatikrina tiktai tai, ką aukščiau esu minėjęs. Tautiškumo tenka ieškoti visai ne formoj ir ne turinyj, tai yra visai ne ten, ką Kemšis apaštalauja, visai ne toje fikcijoje, dėl kurios jisai visą Lietuvos meną miriop pasmerkia! Ir jisai visai nepasiteisins, jei nurodys į Tolstojaus „Karas ir taika", rusų tautos epopėją. „Karas ir taika" buvo parašyta pusei amžiaus praslinkus nuo dainuojamų joj įvykių, kada jie buvo pergyventi ir įgavę psichologinio formulavimosi. Ir nei Puškinas, nei Lermontovas, gyvenę arčiau tos rusų herojinės epochos, jos nepalietė taip, kaip ją genijaus pilnybė pakelia. Ir Puškinas, ir Lermontovas buvo savo epochos sūnūs ir yra pripažinti

kaipo rusų tautos dvasios reiškėjai (nors savo laiku visuomenė buvo kurčia jų balsui), kodėl jie nenaudojo savo kūrybai tos medžiagos, iš kurios Tolstojus tokią milžinišką epopėją sukūrė? Juk turbūt ne todėl Puškinas dainavo Pugačiovą, Borisą Godunovą, kad jo genijus būtų menkesnis už Tolstojaus? Arba kodėl prancūzų revoliucija beveik ištisą šimtmetį laukė savo dainiaus Romeno Rollano asmenyj, nors per tą šimtmetį prancūzų tauta turėjo ilgą eilę dideliai galingų talentų? Čia tai ir glūdi kūrybos paslaptis, kurios Kemšis nežino!

Antra vėl vertus, ir pas mus Dobilas parašė vos keliems metams praslinkus po revoliucijos savo „Blūdą". Ar Dobilas talento neturi, ar patsai „Blūdas" negilaus įkvėpimo vaisius? Ar jame nesukaupti visuomenės opos ir skausmai? Ir kiek sveria Dobilo balsas mūsų visuomenės santykiavimuose, ir kiek mūsų inteligentijos (nebekalbant jau apie kitą publiką) „Blūdą" yra skaitę? Ir patsai Dobilas – ar nėra užmirštas ir apleistas? Ir Vaičaitis – visą savo amžių tarnavęs visuomenės idealams – ar jis nemirė džiova, iš bado gauta? Ir Romenas Rollanas, gal šimteriopai skaudžiau atjautęs prancūzų tautos opas negu visa tauta, – ar jis nebuvo užmirštas ir apleistas, kol nesąmoninga likimo ironija, kai jį gatvėj kaip valkatą pervažiavo automobilis, ir tai tik pakėlė jį iš nežinomybės, kad paskui iš jo numylėtos, taip galingai apdainuotos tėvynės šventvagiškai ištremtų?! Ir ar žino Kemšis, kokios rūšies rašytojai daugiausia yra skaitomi ir didžiausios įtakos turi? Ar ne populiaringiausi ir Lietuvoj „poetai" Jovaras su Margaliu?!

Ir visa Kemšio pacituota tirada skamba nelyginant įgudusio agitatoriaus šypsena triukšmingoj mugėj.

Ne ten, ne ten tautingumo motyvų tenka ieškoti! Bet kad kitur jį surastų, Kemšis (nei E. Radzikauskas) nei piršto nepajudina. Sieksniniuose straipsniuose apie naujausius mūsų lyrikos reiškinius nepajudinta nė vienas lyrikos sudėtinis elementas. Ritmas, melodija, žodžių santara, vaizdų sintezė, jausmų harmonija – visa tai nė puse žodžio nepajudinta, nepaliesta! Bet užtat nabašninko Ščepkino (ar jam panašios esybės) pavyzdžiu

iš lyrinių kūrinių sudaroma visa ideologija ir įsispyrusiai tikinama, kad tai autorius taip mano ir daro! Kemšis net įsileido į aršiausią polemiką su Bloku dėl Rytų ir Vakarų kultūros vertybės! Ir aš stebiuosi tiktai, kaip tas kritikas iškentė nepasiginčijęs ir su Faustu Kirša, ar iš tikrųjų moteriškė gali būti tokia gera ir graži, kaip ji jo eilėse apdainuojama!..

Nei Kemšis, nei Radzikauskas nuo šio seniai atgyvenusio savo amžių kritikos metodo tolyn nė žingsnio nenuėjo.

O tuo tarpu jei Kemšis būtų turėjęs kiek daugiau vyriškos drąsos pažvelgti į lyriką kaipo į tokią ir išskaidyti ją į jos sudėtinius elementus arba į meną pažvelgtų ne agitatoriaus akimis, – jis, be abejo, lietuvių mene būtų radęs tautinių savybių kur kas daugiau, negu jis yra jų sapnavęs... Eilių forma, jų motyvai – karas, tėvynės meilė, artimo meilė, mergautinė meilė, gerybės idealai, pasiilgimas, gyvenimu nusivylimas, mirties baimė ir t.t. – neišsemiamieji lyrikos motyvai, visoms tautoms bendri. Bet kiekviena tauta juos kitoniškai pergyvena, dainą kitoniška melodija palydi, pačioj dainoj kitokia žodžių santara, vaizdų sintezis, jausmo harmonija.

Prancūzai, pavyzdžiui, karo dainose apdainuoja visą kovą, kaip ginklai žvangėjo, kaip durtuvai į kūną smigo, kaip kraujas sroveno, kiek jis raudonas buvo. Lietuvis gi sako:

> Saulė leidos, buvo kova, kraujo daug tekėjo,
> Mylimasis už Tėvynę galvą ten padėjo.

Kovos momentas lietuvių dainose visai apeinamas, teminimas vienu kitu žodžiu, vienu kitu posmu. Užtat kaip modeliuojamas ilgesys, atsiskyrimo momentas, liūdesys, ilgėjimos! Dėl tos priežasties ir visa daina įgauna visai kitos struktūros. Struktūros, kuria lietuvių kūryba ir pasižymi, ir išsiskiria.

Ir jeigu ieškoti tautinės dvasios meno kūriniuos, tai tik analizuojant, kaip tą ar kitą reiškinį lietuvis, kaipo psichologinis tipas, jaučia, tai yra kaip jį priima ir kaip į jį reaguoja, ir kiek to priėmimo bei reagavimo sistema išlaikyta veikale.

Pavyzdžiui, Čiurlionies kūryba, kuria mes dabar sąmoningai ar nesąmoningai džiaugiamės prieš kitataučius, kurį mes iškil-

mingai pripažįstame lietuvių dvasios reiškėju, tautos menininku. Ar jis nors vienam savo paveikslui yra paėmęs motyvą iš lietuvių gyvenimo? Jo berods vienintelis Lietuvos gamtos peizažas – Raigorodas – ar jis yra peizažas tikra to žodžio prasme? Tai kas jo kūriniuose yra lietuviška? – Struktūra, kompozicija, vaizdų santara, spalvų harmonija... Ne mano dalykas šiandie šį klausimą analizuoti, aš tik norėjau pabrėžti, kad lietuvių tauta, net per patį Seimą pripažindama Čiurlionį tautos menininku, vadavos kitais kriterijais, negu Kemšis ir jo bendraminčiai siūlo. Ir vaduojantis šiuo kriterijum, tenka konstatuoti visai priešingas reiškinys: mūsų menas visumoj dar yra per daug lietuviškas (nekalbant čia apie Čiurlionį, Baltrušaitį...), dar mes neįstengiame iš tautinių elementų padaryti esencijos ekstraktą, pakelti ją į ideologinę abstrakciją – padaryti mūsų meną tarptautiškai privalomu faktu – mūsų menas dar per daug naminis, šeimyninis, lietuviškas! Ir čia mūsų kritikai milžiniškas uždavinys – ieškoti tų kelių, kuriais mūsų menas, išlaikydamas, pasakyčiau, tautinę percepciją ir apercepciją, taptų tarptautiškai privalomas faktas. Bet kad tų kelių ieškotume ir, tokiais kriterijais vaduodamiesi, apkalbėtume mūsų literatūros veikalus, reikia pačiam kritikui turėti kuriamosios pajėgos, kuriamosios intuicijos. Ir jeigu to nėra, tai tuomet... geriau tuomet eiti baslių tašyti, negu kritikas rašyti!

Aš visai suprantu ir net sutikčiau pateisinti tokią kritiką, kaip Paparonis kad parūpina: mokyklai, jaunuomenei, apskritai priaugančiai publikai ji yra gal net naudinga, kadangi daro pastangų padėti suprasti veikalą – sistemina mintis, tipus.

Bet kuo pateisinti Radzikauską, kuris iš lyrikos davinių mistifikuoja autoriaus ideologiją ar mąstymo sistemą, kaip pateisinti Kemšį, kuris, nelyginant Don Kichotas su malūnais, kovoja su savo paties sudaryta neva autoriaus ideologija ir reikalauja, kad autorius dvasinės prostitutės teisėmis naudotųsi?!

Gerbiamasis Redaktoriau! Tokių išvadų, tai yra kad dabar padėtis rimtesnė, negu kad pasakytum „Tumas laimėjo", aš priėjau dideliu susirūpinimu. Aš nebejaučiu idėjinio pagrindo,

kuriuo „Skaitymų" dalyviai eitų gyvenimą. Ir aš norėčiau, kad šis mano laiškas būtų lyg ir pirštinė mesta, kad sukristalizuotų ideologiją. Todėl aš visai sąmoningai paliečiau keletą literatūros problemų, jų visai nespręsdamas. Nūn žodis priklauso ne man.

KL. JURGELIONIS (KALĖDŲ KAUKĖ): „GLŪDI LIŪDI“ IR KITOS LYRIKOS EILĖS

I

Kl. Jurgelionies eilių knyga „Glūdi liūdi“ pasirodė 1916 metais; nuo to laiko praslinko jau ištisi metai, o iki šiol toji knyga Lietuvoj dar nėra žinoma. Jurgelionies vardas tėra žinomas Lietuvoj tik iš jo palaidų eilių, tilpusių įvairiu laiku įvairiuose periodiniuose leidiniuose, kaip antai „Vaivorykštė“ ar „Laisvoji mintis“, slapyvardžiu Kalėdų Kaukė. Tačiau Jurgelionies knyga yra pakankamai svarbus indėlis į mūsų literatūrą, kad ir platesnioji visuomenė atkreiptų į jį tinkamo dėmesio.

Jurgelionis savo knygą pradeda pamokslu: biznieriškai. „Rašyti prakalbą prie savo eilių tomelio kuo mažiausia smagu. O betgi, rodos, reikia. Ypač, kad jis yra *pirmas* (autoriaus pabrėžta) ir tarytum prašosi šiokios tokios introdukcijos“. Introdukcija introdukcijai nelygu. Jurgelionis nepasitiki kritikos kompetentingumu: „Savo eilių kritikai galima būtų dar daug daugiau pasakyti, bet pasakęs tiek, tariuosi pasakęs kas svarbiausia. Todėl tebūnie gana“.

Tačiau neatrodo, kad kritika būtų pakankamai dėkinga ir lapsentų introdukcijos taktu. Introdukcija dar nėra uvertiūra.

Naujų motyvų buvo sąmoningai ir nesąmoningai ieškota ir nauji motyvai turėjo gimdyti naujas formas, ir naujos formos naujus motyvus. Procesas tarytum ėjo prieš senąsias formas ir motyvus, nors išsyk nesikėsino

atmesti nei tų, nei kitų. Senosios formos turėjo pakisti ir tapti tobulesnės naujiems motyvams pritaikytos. Tas pats turėjo atsitikti ir su senaisiais motyvais naujose formose. Nes visokios formos yra geros, jeigu jos tobulai atsiekia siekiamojo rezultato – poeto jaučiamosios grožės tiesioginio ir efektyvaus išreiškimo. Poetui reikia būti pilnu ir galingu formos valdovu, bet negalima būti poetu, pasijungus apribotos formos vergijon.

Kad tik tokią išmintį paskelbtų, ar vertėjo autoriui visą introdukciją pyškinti, tuo labiau, kad introdukcija ir savo forma, ir savo motyvu yra sena, kuo seniausia ofensyvuojančių publicistų teorija?! Koks gero nusistatymo plunsnagriauža neskelbė, kad meno veikalas turi būti formos ir turinio sintezis?... Beje, Jurgelionis apie sintezį nekalba, tiktai apie atitikimą, arba, kaip jis sako, pritaikymą. Ir net turinio jis nemini, sako tiktai: motyvas. Kas yra meno veikalo *motyvas*? Ką Jurgelionis mano, tą žodį tardamas, paaiškinti jis nesiteikia. Ar tai taip pat teks suprasti, kaip daininінkai tą žodį semasiologina, ar motyvo sąvoka lyrikoje atitinka temos sąvokai muzikoje? Ar tai yra pagaliau tam tikra metrų kombinacija, taip sakant, prozodinė sąvoka?

Mūsų senieji poetai turėjo tik labai apribotą motyvų skaičių, kuriuos stengėsi išreikšti dar labiau apribotų formų skaičium, tų pačių tobulumo retai teatsiekdami. Jų formos *kone visos buvo skolintos* (mano pabraukta), jų motyvai dažniausia buvo kitų tautų poetų motyvų pamėgdžiojimu, net ir jų kalbos pažinojimas ir vartojimas neišvengtinai šlubavo ir darė jiems nemenkas kliūtis. Iš to monotonija, iš to jų eilių „dirbtinumas" (kabutės čia ir žemiau – Jurgelionies) ir bombastika ir iš to abejonės apie jų poeziją, jų „poetiškumą".

Sakoma, įvertindamas kūrinį eik tuo pačiu keliu ir vaduokis tais pačiais samprotavimais, kaip ir autorius arba kaip autorius norėjo. Tuo labiau, jeigu autorius tuo reikalu net visą introdukciją pakiša. Bet kas daryti, jei autorius, gero ūpo pagautas, savo introdukciją skiria ne tam, kad skaitytojui pagelbėtų jį suprasti, bet tam, kad iš vagos išvarytų skaitytoją?.. Ką Jurgelionis vadina forma ir motyvu, aš iki šiai dienai negalėjau supaisyti. Aišku tiktai tiek, kad Jurgelionis kažką sena smerkia ir kėsinas kažką nauja duoti. *Sursum corda*: kad suprastum introdukciją, tenka analizuoti visą knygą. Tuo labiau, kad „rinkinėlis

yra su viršum dešimties metų mano giminiavimos su poezija vaisius". Jei introdukcija turi tiktai užsiangažavimo prasmės (blogiau nenorėtau sakyti), tai šis žygis nėra poeto darbas, nėra dailininko vertas...

II

Weil ein Vers dir gelingt in einer gebildeten Sprache,
Die für dich dichtet und denkt, glaubst du schon Dichter zu sein?

Jei tau nesiseka viena eilė ištobulinta kalba sukurti, kalba, kuri už tave mintija ir kuria, – manai tu jau poetas esąs?

Bene tik šiuo kriteriju vaduojantis tektų eiti Jurgelionies kūrybos įvertintojui. Per dešimt su viršum metų poezijos kūrybos laikotarpy išleisti 106 puslapių eilių rinkinį, kuriame 25 puslapius užima vertimai – padaryta labai nedaug, mažiau negu minimum iš poeto būtų galima norėti. Pirmas vertimas datuotas 1905 metais, o pirmos originalinės eilės – 1907 metais, ir paskutinis 1915 metais. Mūsų gyvenime laikotarpis palyginant labai stambus. Jeigu imtume periodą 1905–1907–8–9–10 metai, tai galima būtų pasakyti, kad šis periodas mūsų literatūros kūrybos buvo pirmapradis periodas. Šiuo metu mūsų poezijos kalba dar neturėjo jokios tradicijos, vadinas, kalba dar nebuvo ištobulinta. Tegu mes turėjome milžiną Duonelaitį, tegul mes turėjome neišsemiamų turtų liaudies kūryboje, pagaliau turėjome Valančių, Baroną, Kudirką, Maironį ir Vienužį, ir Strazdelį, ir visą eilę kitų smulkesnių dainių, tačiau jų taip begalinai maža, jie taip maža tėra padarę, kad sudarytų tautos kuriamojoj kalboj poetinę tradiciją. 1905–1910 metų laikotarpio poetas poezijos dirvoje tegalėjo jaustis, kaip jaučias ūkininkas neartame, nekartotame, žolėmis apaugusiame, kažkada seniai beakėtame pūdyme. Tuomet tautos kalba ne tik už poetą nekūrė, bet ir nemintijo. Todėl tų laikų poetas tėra tiktai ledlaužis, kuris aižo sustingusią medžiagą, protarpiais atverdamas švytruojančias juodas gelmes. Tačiau kartais ne tik ledlaužiai dingsta kovoje su galiūnėmis

lytimis, bet ir milžiniškieji laivai. Jei kuris surojo prasimušti pro mėlynuojančius titanus, – laimė jo – jis plauks dar į mėlynus tolius. Bet yra ir tokių, kurie pro ledynus taip herojingai prasimuša, jog prasimušę pasijunta sukiužę ir suklerę, kad jiems vienas kelias belieka – savo sveikąsias dalis atiduoti kitiems naujiems sveikiems laivams pakurdinti, sudarydami tam tikros formos pagrindą. Jei šią metaforą paversti į mūsų aptariamąjį reikalą – tai tokie poetai prisideda prie poetinės kalbos tradicijos nustatymo, ir tuo jų visas istorinis vaidmuo baigiasi. Tai atsitiko su tokiais neabejojamais talentais, kaip Maironis, kaip Liudas Gira, kurie savo jėgas buvo priversti eikvoti kelio skynimui, o ne kūrybai. Bijau, kad analoginė lemtis nebūtų suėdusi ir trečio mūsų stambaus dailininko – Kleofo Jurgelionies.

Sakau „stambaus dailininko" sąmoningai – jis yra vertas to vardo. Tenka tiktai nors pripuolamą mesti žvilgsnį į jo bėdiną eilių rinkinį. Turbūt daugumai skaitančios visuomenės jau seniai yra žinomos Jurgelionies eilės – „Jūra ir mergos".

Kai mergelės grėbė šieną,
Aš stovėjau pajūryj.
Puiki jūra, puikios mergos,
Neramu širdyj.

Kilo jūros baltos bangos,
Tėškė šviesiu sidabru.
Išsidraikė gelsvos kasos,
Žiba gintaru.

Pūtė vėjas pietvakaris,
Ūžė jūra vis smarkiau.
Vėjo sučiuptas grėbėjas
Prie savęs šaukiau.

Ir kai jūra išsiūžus
Svaidė lig manęs putas,
Aš čia pat sykiu turėjau
Jūrą ir mergas!

Šiose eilėse turime, ko tiktai galime iš lyrikos reikalauti: įkvėpimą, pašėlusią dvasios laisvę, posakių galią, formos (suprantu:

versifikacijos) tobulumą, jausmo grynumą, minties lakumą – ko tik norite. Dar daugiau pasižymi šiomis savybėmis jo eilės, kurios Lietuvoj berods visai nežinomos, būtent „Išeivijoj".

I

Ir ėjo minių minios...
Ir ėjo vakar jos, ir eina jos šiandieną,
Ir eis rytoj, poryt, ir užporyto ryt,
Ir, rodos, eiti joms paliaubų nebebus!..
Retai kuri galva aukščiau iškilti drįsta,
Retai kuri širdis krūtinėj plaka lygiai...
Ties jų akim, ties jų galvom, ties jų širdims
Lyg nusileido ant visų jų debesys,
Tamsus, pritvinkęs iš jų baimės ir gėdos,
Iš ašarų, kurios dar veidus tebevilgo,
Iš vilčių neaiškių, iš ateities slaptybės,
Iš praeities vargų ir ilgesio tėvynės.
Išblyškę, prislėgti, baugiais būreliais slanko
Ir šlaistos neramiai, kaip tos be lizdo paukštės,
Prie didlaivio tvirtų plieninių ramsčių, sienų.
Baugia akim kas nors pažvelgia viršun, šalin,
Tan debesin, kurs jį apsupęs laiko,
Ir prisikūprins tuoj ir jo galva nusvirs,
Ir prošvaistės širdis ištroškus lauks godžiai...

Šių eilių pabaiga – antroji pusė – nėra verta pacituotosios pusės. Užtat šios mažėlės poemos antroji dalis bene bus dar vertesnė už šią pirmąją. Nes ji ir visumoj jau išlaikyta.

II

Naujos gadynės Babilonas!
Kalbų, tarmių, šnektų margiausias mišinys!
Mamonos Dievas čia valdonas,
Visų – didžiausias patvaldys!
Čia jam pirmam visų tautų garbė,
Čia jam pirmam pirma visų auka liuosnorė,
Didi visų auka – ir kūnas, ir širdis.
Prie aukuro grėsmaus jo kunigai skaitlingi,
Jauni, seni klaikios beširdės pranašai,
Aukas apsmilko aukso smilkalais svaigiais,
Ir suktųs kvaitulio išlamina minias.

Ir smilkalų nuoduos kitus jausmus įgyja,
Kitom – žlibom, šaltom – jos praregi akim,
Kita – nuskurusia, siaura, šiurkščia – mintim.
Aprėpti pradeda žmonių būties dalykus.
1913 m.

Kaip matome, šios eilės yra vienintelės mūsų literatūroje ir savo turiniu, ir savo stiprybe, ir įkvėpimo galia. Tiktai čia yra viena kliaudis: eilės be galo primena Emilių Verhaereną. Aš nežinau, kiek Jurgelionis pažįsta Verhaereno kūrybą. Bet pacituotų eilių, pažymėtų skaitmeniu „I", kiekvienas sakinys man primena Verhaereno „Tunelį", „Bankierį", „Maištą"... Neturėdamas parankėj Verhaereno pilno lyrikos rinkinio, negaliu pasakyti, ar šis siužetas pas jį yra rutulojamas, ar ne, ir jeigu yra rutulojamas – kiek Jurgelionis yra pakartojęs Verhaereno motyvų (motyvas – ne Jurgelionies prasme!). Tačiau apie Verhaereną Jurgelionies knygoj nieko nepažymėta. Neturint atatinkamo precedento, tenka šias eiles priimti kaipo grynai Jurgelionies kūrybą (su rezervais Verhaereno studijoms...). Tačiau jeigu eiles, pažymėtas skaitmeniu „I", palikti Viešpaties valiai, o iš eilių skaitmens „II" atmesti pirmąsias dvi eiluti kaipo neištikimas (verhaerenines!), tai tos antrosios eilės bus grynai jurgelioninės. Jeigu čia Verhaerenas ir būtų kiek įtakos turėjęs, tai bent kiek kisielius į devintą vandenį. O jau šių eilių buvimas greta „Jūra ir mergos" įduoda, kad Jurgelionies daug galima padaryti. Eilės, akademiškai tariant, yra *neabejotinos*. Bet mano tezei patikrinti norėjau nurodyti dar į vieną pavyzdį. Senas cinikas, kokis tik gali būti Klemanso tipo prancūzas, – senis Rišė šydijos:

> Vietoj pasakius, idėja pašaukia idėją, aš pasakytau, kad žodis pašaukia žodį; jeigu poetai būtų atviri, jie prisipažintų, kad rimai ne tik nekenkia jų kūrybai, bet, atžagariai, pašaukė eiles, būdami greičiau parama negu kliaudis. Jeigu man būtų leista taip tarti, aš pasakytau, kad protas darbuojas kalambūrais, o atmintis – menas kurti kalambūrus, kurie galų gale veda į ieškomą idėją...

O, žinoma, mūsų jaunieji poetai, besirausią po Majakovskio ir Morgenšterno stibinkaulius, turi pakankamai moralinės teisės šiais senio išvadžiojimais visomis keturiomis pasipiktinti. Bet

senatvė ir yra pasaulin tam leista, kad ją – mažiausiai – pagerbti. Galima prieš Rišę purtintis ir keikti jį, bet šit Jurgelionis, parašęs „Jūrą ir mergas", parašęs „Išeivijoj", parašė ir „Glūdi liūdi" ir tuo nonsensu pavadino visą savo eilių rinkinį, tuo pačiu šias eiles iš kitų tarpo išskirdamas ir priduodamas joms ypatingos reikšmės, kaipo tikslingiausiam rezultatui, kuris turi visą kūrybą vainikuoti. Šit tos eilės.

Kurgi vėjai, kurgi žiaurūs,
Kurgi audros pragarinės?
Kurgi norai, kur troškimai,
Kur skausmai jaunos krūtinės?

Tylu tylu girių plynioj, plynių plynioj tarp kelmų,
Nesučirba sausas medis, glūdi-liūdi be jausmų.
Bodžią-snaudžią pasakėlę seka-plepa ten tupįs
Senas velnias samanotas šleivas kreivas neregys.

Nėra vėjų – nėr plaukimo,
Nėr audrų – ir nėr gyvatos,
Nėra norų skaudulingų, –
Ir mirtis tik vilčiai matos.

Glūdi-liūdi jausmas plynioj, plynių plynioj užkeiktoj,
Nesukyla karštas kraujas, bąla-bąla vaizdykloj.
Senas protas skraidžią mintį kiša–riša tarp grandžių,
Ir sunku sunku išskrieti iš kalėjimų sklandžių.
Glūdi-liūdi jausmas plynioj, plynių plynioj užkeiktoj,
Nesukyla karštas kraujas, šąla-bąla vaizdykloj.

Šios eilės greta „Eina garsas nuo rubežiaus" bene bus populiaringiausios mūsų skaitančiojoj visuomenėj. Žinoma, teisingai, – aš jų neigti nesirengiu. Bet ar nėra jos nelemtojo Rišė ironijos patikrinimas? Ar jos nėra grynai ūpo davinys, kur žodžiai gimė ne vaizdui vaizduoti, ne minčiai realinti, bet gryną žodžių harmoniją pinti?.. Jų prasmės, jų simbolikos išsprendimo ir ieškot neieškau: žodžiai, žodžiai. Kaip Balmontas sako: zvučanje, o mūsiškis Gira pasakytų: ar girdėjai... Tačiau, jeigu Jurgelionis vis tiktai savo eilėse palieka: „nesukyla karštas kraujas, šąla-bąla vaizdykloj (kraujas vaizdykloj bąla!)" ir „sunku sunku *išskrieti iš kalėjimų sklandžių*", tai be ypatingos nuodėmės būtų

galima pasimelsti: atleisk jam Viešpatie! Žodis žodį zovada veja, rimai rimus kerta, vėjas vėjan pučia, o rezultatas: gražu! Netikit – pasamdykit Jakštą: jis juk seniai versifikacijoj savo senus raumenis mankština – nepadarys: tik vilkalokai džiaugsis! „Glūdi liūdi" – ne „Demjanova Ucha", į šias eiles reikia kiek kitokiu muilu praustomis akimis pažvelgti. O jei taip padarytų: Jurgelionis poeta iki kaulų, iki gyslų, iki mergautinių sulčių. Rišė neklydo.

III

Ten mudu tankiai šoksva,
Ale retai dainuosva,
Ten nėr dailios mergelės,
Ten nėr dainų kampelis.
Pas mus dailios mergelės,
Pas mus dainų kampelis.
Liaudies daina, Nesselmann, Nr. 392, p. 331

Nežinomas tautos dainius liaudies dainos lūpomis bene bus nusakęs visą Jurgelionies poezijos laimę. Jurgelionis seniai jau nebe Lietuvoj – Paryžiuj, Amerikoj... „Ten mudu tankiai šoksva, ale retai dainuosva..." Kad Jurgelionis dažnai dainuotų – pasakyti negalima. Priežastis – kas ją supaistys. Tiktai „ten nėr dailios mergelės, *ten ne dainų kampelis*!" Jurgelionis poeta iš pašaukimo, iš prigimimo. Nelyginant, kaip kad kokie karaliai yra iš prigimimo, kaip Liudvikas XIV ar Pilypas II-sai. Bet yra ir tokių karalių, kurie iš prigimimo turi visus davinius, kad karaliauti, bet karalystės neturi. Kitus nauji žmonės atėję nuo sosto nuvertė, kiti patys išglebę ir ištižę nuo jo nusirito, o kiti ir užsikerėblinę nebuvo. Tokia liūdna laimė kartais ir vargdienius poetus lydi. Kitas yra gausiai apdovanotas, kad eik ir karaliauk plačiame poezijos okeane, o tačiau neina ir ne tik kad nekaraliauja, bet ir vargšo pažo pareigas, karalienę iškilmingai lydint, tinkamai atlikti nesugeba. Kitus „kritika suėdė", kitus jaunieji nugalėjo ir dar gyvus į karstą suvarė ir privertė trokšti

savo dvasios tvankumoj, kitus nabašninkus sergėt pristatė, o kiti buvo ir pasiliko laisvi ir palaidi kaip vėjo botagai...

Jeigu man būtų leista taip pasakyti, tai aš nė kiek neabejojęs paskelbtau: Jurgelionis, kaip karalius be karalystės, – poetas be poezijos.

Aukščiau pacituotos Jurgelionies eilės, parašytos lietuvių kalba, kuri už autorių ir nemintija, ir nekuria, yra pakankamas įrodymas, kad Jurgelionis poeta. Tačiau į daugumą kitų Jurgelionies raktas berods glūdi jo paties eilėse „Trioletas":

Parašysiu trioletą!
Taip, kaip nieko nedarai,
Tai sumanęs ir sakai:
Parašysiu trioletą.
Bet galbūt ir neblogai
Padaryti nors tatai: –
Kuomet nieko nedarai,
Parašyti trioletą!

Trioletą parašyti gal ir iš tikro neblogai – vis tik mintis produktingumo dėsniais eina, – bet jau iš tikro blogai, kai šiuo metodu ir taktu ir ne trioletai rašoma. Pavyzdžiui, „Meilės tomas".

Meilės tomas
Įvairiais motyvais ir visokiais metrais
Tvaksi nuolat mano širdyje
Susidėjęs tau.
Meilės tomą
Tau galėčiau išdainuoti, kad dainuočiau.
Bet kas tau iš to tomo?
Tu nenori meilės tomo,
Ir todėl aš šitą tomą
Pasilieku sau.

Arba „Mergytė":

Mergytė lelijėlė,
Paukštytė čiulbutė,
Laksti smilgužėlė,
Žibutė blaivutė!

Akytės – jūružės,
Veidelis – saulutė
Ir tokia švelnutė
Šnekelė širdužės.

Arba pagaliau dar vienos rūšies tvarka, „Liubčikas":

Buvo patiestas stalas.
Mes valgėm gardžiai,
Ir juokės mergaitės
(Jos visos buvo sesutės).
Ir liubčiką tu pagalios pritaisei,
Visiems po bliūdelį davei,
Ir liubčiką tavo aš visą suvalgiau,
Suvalgęs norėjau daugiau,
Ir tu tą žinojai,
Ir tu tą matei...
Ach, kam tu man to liubčiko davei,
Ir kam tau Dievulis abipus kakton indėjo
Po gilią jūružę.

Tai rašo tas pats Jurgelionis, kurį mes pripažinome poetu iki kaulų. Tačiau šios eilių rūšies patalpinimo faktas ne tik kad neliudija apie poeto gausų „poetinį derlių", bet ir apie jo skonio gilmenas. Lygiai kaip neliudija apie skonio gerąsias savybes ir patalpinimas vertimų skyriuj greta Longfellow, Homero – Dm. Cenzoriaus nusususių eilių. Tai jau ne menininko biznis! Bet panašių eilių yra ir daugiau. Eilių parinkime – jokio kriterijaus, jų klasifikacijoj – jokios sistemos, jokios minties, nelyginant jos visos būtų tiktai taip ir atsiradusios, kaip tas nelaimingas trioletas vaizduoja! Greta „Išeivijoj" eina „Liubčikas" (kurio pabaiga, prie progos pažymiu, visai netinka visoms eilėms, iš lengvo juoko darydama jas apuoko verkšlenimu), greta „Liubčiko" eina „Kalnų oras" (Tagorės stiliaus sekimas – taip ir autoriaus pažymėta) – kombinacija, iš tikro paties Jakšto verta!

Jurgelionis – karalius su nekarališkais palinkimais.

IV

Ar našlystėlė,
Ar mergystėlė –
Ta pati valnystėlė.
Liaud. dain. Juškevič. nr. 179

Neduok žirgačiui ilgai stovėt,
Neduok žirgačiui įsišaknyt –
Nei ant lapelių rasot ir lyt!
L.D. Rėza, nr. 56

Berods gal nieko daugiau apie Jurgelionį ir sakyt nereikėtų, daugiau negu tai yra pasakęs nežinomas tautos dainius aukščiau pacituotų liaudies kūrybos posmų simbolikoj: „Neduok žirgačiui įsišaknyt! – valio į valnystėlę!.."

Jeigu mes jau žinome Jurgelionį pamokslininką, Jurgelionį – vainikuotą, Jurgelionį su „meilės tomais", tai dar vis jo pilno vaizdo neturime. Neturime dar Jurgelionies „romantiko". Kažkokia jau mūsų lemtis ragana tokia, kad kiekvienas mūsų poeta turi pergyventi nuosavų, tačiau „lietuvišką", romantinį kūrybos periodą. Tasai periodas – mūsų poetams – Scila ir Charibda. Jei laimingai pravažiavo, – važiuos toli; jei užkliuvo – savo jaunas dienas palydės besipainiodamas kitiems plaukėjams po kojų. Jurgelionį ištiko dar keistesnė lemtis: išplaukt tai jis išplaukė, bet išplaukęs susgodojo, tarytum jam tas brangias vietas apleisti būtų pagailėję, ir neišmano – ar čia toliau beplaukti, ar čia atgal grįžti, ir kol kas vienoj vietoj plūduriuoja kaip rudens lapas. Tačiau to plaukimo vaisius – „romantinis" kūrybos periodas – Jurgelionies knygoj visų gausiausiai atstovaujamas, su visu romantikų sentimentalizmu, misticizmu, chaotingumu, neurastenija. Šio periodo eilėse žymu aiški, didelė dovana, bet dar labai nesubrendusi, neišsiritulojusi, nesusitvarkiusi, taip sakant, tebėsanti „vilties padėty". Temos paliečiamos įvairių įvairiausios, daugiausia beprasmis ilgesys ir sapnai (jaunystės, žinoma), toliau visa, kas gali į galvą ateiti mirksnio atstovui: Jurgelionis tiktai mirksniu gyvena, ką jis į vieną mirksnį sugebėjo sukurti,

tą jis turi. Jokios ištvermės, jokio kuriamosios valios pastovumo, per tat jokio stambesnio veikalo, nelyginant kaip vyturys kai čirškia.

Atsimenate turbūt Valerijaus Briusovo galingas eiles „Zdravstvuj, tiažkaja rabota, plug, lopata i kirka! (Sveikas, darbas rūstusai, plūge, kastuvai, kapone)". Mūsų literatūroj, tarp kitko, rutulojo mūsų, kad ir ne stipriausiųjų dainių atstovas, Liudas Gira.

O darbe, didis milžine!
Tau giesmę ašai didžiąją,
Kaip tujen pats, galingąją
Norėtau nūn giedot!

- - - - - - - - - - - - - - - -

Ir koks poetas genijus
Atrastų savo sieloje
Akordą taip galingąjį –
Tau tinkamą išties?!

Mes savo kančią, sopulį,
Mes viltį mūsų bailiąją,
Net meilės kaitrų sopulį
Dar galim apdainuot!

- - - - - - - - - - - - - - - -

Ar mus, be laiko žūvančius,
Stumi kapan be gailesio,
Ir viltį vos nušvitusią,
Žiaurus, begesini –

Ar ant kapų savažudžio
Gyvybę naują želdini,
Ar žadini nuilsusius
Užmokesniu gausiu –

Tu vis vienodai didelis,
Vienodai neaprėpiamas,
Savus žinąs tik įstatus,
Savais einąs keliais!

Žiežirbos, p. 25–26

Nežiūrint į kai kurių posakių nepakankamą stiprumą, palyginant su temos užbrėžta platybe, Liudo Giros eilės yra stiprus veikalas, vienas stipriausiųjų, kurių jam teko parašyti. Giros

eilės yra gal net stipresnės už Briusovo. Briusovo eilių trochėjai duoda joms žaislingumo pobūdžio, sumažindami tuo dainuojamojo objekto rimties didybę. Kur kas „rimtesne" didybe dvelkia Giros „Darbas", kur toną, rimties ūpą nustato jau paimtasai metras – jambas. Jurgelionis šią temą rutuloja šitaip:

O, tas darbas, darbas, darbas.
Darbas paskubos!..
Ant galvos kaip kardas kabo –
Užmušėjas ir ėdikas visko labo,
Ponas tos tik valandos.

O, tas laikas, laikas, laikas,
Laikas baudžiavos!..
Valandėlėms išmatuotas,
Už kasdienę duoną nuomon atiduotas,
Niekad nėr jo pabaigos.

Tai yra visos eilės pavadintos „Darbas". Trochėjai dar lengvesni už Briusovo. Keturis kartus paeiliui pakartoti „darbas" arba „laikas" – čia jau gryna operetė. Jeigu pačios eilės, kaipo „albuminės", būtų „nei šio, nei to", tai jos, pastatytos greta Giros „Darbo", dingsta visai. Šis Jurgelionies žygis visai panašus į Margalio, kuris, apdainuodamas Lietuvos vargus, paėmė „natą" iš „Noriu miego, saldaus miego" ir dainuoja bėdas-vargus:

Mums dejuojant, aimanuojant
Nieko neišeina!.. ir t.t.

Reikėjo būti geram šposininkui, kad taip linksmai pasakytų: gaila, kad Margalio nebėr! Deja, ir Jurgelionies darbas yra „to paties matavimo"! Šiuo žygiu Jurgelionies užsiangažavimas jo pamokslė-prakalboj randa kiek pateisinimo. Metrai pas jį įvairūs. Bet, kaip matote, Jurgelionis nėra metrų nugalėtojas. Jam vyksta kiek atsispirti prieš metrų tironiją tiktai tais atvejais, kai jis Rišė teoriją teisina.

Lyg už jūrų mėlynųjų,
Lyg iš dugno jų tamsaus
Skrieja atbalsiai švelnieji,
Malonieji slaptingieji –

Gimdo man jausmus vidaus
Skaudulio baisaus...
. . . . *(Taip padaryta pas Jurgelionį.)*
Kažin kur, kažin kur bus radus šventoji sostinė,
Kažin kur ištroškusią alkaną sielą pagirdžius,
Jai penas atgavus... Kažin kur žvaigždutė rytinė,
Kažin kur man kelrodis tikras, kad eiti galėčiau,
Kad rasti mokėčiau, kur mano saulutė auksinė...
. . . .
(Taip pas Jurgelionį padaryta) ir t.t.

Šios eilės labai charakteringos „romantiniam" Jurgelionies kūrybos periodui. Rusas pasakytų „zelionaja bezalabernaja molodost", bet tai dar visai nereikštų, kad tos eilės būtų spausdintinos. Pabandykite jose sugraibyti kokį vaizdą ar sukonkretinti jausmą, kuris čia reiškiamas, jeigu sakoma, kad „švelnieji atbalsiai" „gimdo man jausmus vidaus" (tegu paskui ir paaiškinama, kad tai yra „skaudulio baisaus"), tai kaip čia dabar tikėti, kad Viešpats Galingasai jam visas nuodėmes įstengs atleisti!

Jei kiek išsamiau paanalizuoti Jurgelionies kūrybą, būtų galima dar daug negero pasakyti, būtų galima dar skaudžiai išsibarti dėlei netikslumo ritmo, dėlei netvarkos, dėlei apsileidimo, dėlei neištvermės, dėlei niekuo nepateisinamų epitetų, palyginimų, metaforų ir kitų neleistinų „poetinių priemonių"... Charakteringa dar būtų pažymėti, kad geriausios jo eilės datuotos 1912–1913 metais. Būtų galima dar daugiau jo kūrybos savybių iškelti, bet ką visa tai gelbėtų! Jurgelionis ta medžiaga nesinaudotų, o mes vis viena pasiliktume prie tų pačių išvadų: Jurgelioniui duota labai didelė galia, labai daug medžiagos, bet su visomis tomis dovanomis tėra tiktai vėjui šėkas pjaunamas. O vis tik labai gaila. Mes nesame tiek turtingi, kad be gilesnio skausmo galėtumėm tokius turtus į visas keturias puses švaistyti! Aš tik norėtau šūktelėt Jurgelioniui:

Ten nėr dailios mergelės,
Ten nėr dainų kampelis!

AKLASMATĖ. „MAGARYČIOS"

I

Jeigu mes jau be nuodėmės galime šnekėti apie mūsų dailiąją literatūrą ir rasti joje europinių savybių, tai mes būtume kur kas sunkesnėj padėty, jei panorėtume tą patį teisybės pažinimo mastą pritaikinti ir mūsų laikraštinei literatūrai. Jeigu dailiosios literatūros srity mes jau turime aiškiai pasireiškusių savistovių dovanų, tai laikraščio reikalu mes tas dovanas galėtumėm vienos rankos pirštais suskaityti. Dar publicistikos srity tai šiaip taip galima priskaityti kiek daugėliau padorių laikraštininkų, bet jau laikraštinio feljetono srity mes teturime vos keletą žmonių. Jeigu mes turime tokius tipingus gera to žodžio prasme publicistus, neatsižvelgiant į jų atstovaujamas idėjas, kaip antai: Antanas Smetona, Adomas Jakštas (kunigas Dambrauskas ir Druskius tas pat), Rondomanskis, Mykolas Biržiška, Albinas Rimka, Voldemaras, Steponas Kairys, tai jiems lygių feljetoninkų suieškoti vargu bau vyktų. Feljetoninkas privalo turėti visas laikraštininko savybes, kaip ir publicistas, bet ir dar daugiau, privalo būti universalus, privalo mokėti tuojau orientuotis, apie viską tuojau savo nuomonę tarti, kiekviename gyvenimo reiškiny pastebėti svarbiausias jo savybes ir mokėti jas nuo kitų atskirti bei pabrėžti, mokėti tuos davinius sunaudoti savo ginamai ir atstovaujamai idėjai. Laikraštis ne tik neprivalo aklai visuomenę sekti, – jis privalo duoti tai visuomenei toną, ir ne tik

visuomenei, bet ir gyvenamajai politikai. Blogas tas laikraštis, kuris tenkinas tiktai nuogu faktų konstatavimu!

Kad tai padarytų, reikia žinoti praeitį, reikia nusimanyti dabartį, reikia pakankamai turėti sveikos sąmonės ir prigimtos intuicijos, nusivokti ateities įvykiuose. Tam, be abejonės, reikalinga stambi moralinė pajėga. Prastas tasai kunigas, kuris, skelbdamas žemiškų turtų atsižadėjimą, patsai vargšus nuskriausdamas, didžiausį sau lobį krauna! Savo gyvenimu nekūnydamas moralės principų, kad ir labai geras rašytojas, negali būti geras laikraštininkas. Apie tokius daiktus, kaip stiliaus lengvumas, gabumas intikinti – aš jau nei nekalbu: jie yra patys savaime suprantami.

Feljetoninkas greta visų šių savybių, privalo būti dar dailininkas. Privalo mokėti reikšti nors painiausią padėtį paprastais vaizdais. Ar laikraščio feljetonas yra meno veikalas? Žinoma, poezijos saldžiosios nekaltybės apaštalai aiškiai ir griežtai pasakys: ne, tūkstantį kartų ne! Aš tai nebūtau toks smarkus ir taip ūmai nespręstau. Aukščiau iškeltas klausimas tolygus klausimui: ar karikatūra – paveikslas? Atsakymas aiškus: kaip kokia karikatūra. Amerikos lietuvių laikraščiuose man neteko matyti karikatūros, kuri nors kiek turėtų meno požymių. Bet Lietuvoje dailininko Adomo Varno pieštos karikatūros yra puikiausi meno veikalai, yra gražiausi paveikslai. Karikatūrų ir visų kitų paveikslų uždaviniai tie patys: pabrėžti charakteringąsias daikto savybes. Jeigu piešiant karikatūrą vyrauja ūpas, kurį mes vadiname „juokas“, o piešiant kitus paveikslus vyrauja kitas ūpas, tai ši aplinkybė jau nebėra esmės dalykas. Todėl aš pasakytau, kad nereikėtų spręsti ir nukirsti, kad tokia ir tokia paveikslų rūšis yra menas, o tokia ir tokia – nėra menas. Norint būti nuosakiam, tenka kiekvieną paveikslą ar piešinį apspręsti. Lygiai tas pat yra ir su tais veikalais, kuriuos paprastai vadiname laikraščio feljetonėliais, jei feljetonais pavadintum visą tą medžiagą, kuri eina pirmos ar antros laikraščio skilties atkarpoj.

Žinoma, kaip koks feljetonėlis! Tiktai šventa teisybė: jeigu turėti omeny mūsų gyvenimo praktiką, tai iš tikrųjų galima

paabejoti: ar feljetonėlis gali kada būti meno veikalu. Bet negi visas svietas rašo taip, kaip mes!

II

Žinau vieną idealingą lietuvį feljetoninką, kuris kažkokia įstabia žvaigžde pralėkė pro mūsų drėgną horizontą, kuris sujungė visas laikraštininko ir dailininko savybes. Tai Konstantinas Jasiukaitis, kaip dabar jis pasirašo, Petras Būtėnas. Tai yra iš tikrųjų talentas, tik, deja, pusiau apmiręs. Būtėnas labai maža terašo, o jo rašiniai išmėtyti po įvairius periodinius leidinius, ir literatūros istorinininkui ne taip lengva sumedžioti visus jo rašinius, kad apibūdintų tikslų jo veidą. Tas pat ir su kitais mūsų feljetoninkais, kad net jie patys nežino, kur kada kas jų buvo spausdinta.

Aklasmatė bene pirmas pas mus bando šiuokart būti profesionaliu feljetoninku, visus gyvenimo įvykius įvertindamas tokia akimi ir tuos įvertinimus sistematizuodamas vienon paveikslų koncepcijon. Kiek jam tai pavyko padaryti, kiek jis yra dailininkas? Kiek jis yra šiokiadienių įvykių registratorius? Kiek jis yra laikraštininkas?

Šopenhaueris skundžias: kad pasakytų vieną mintį, jis turėjęs ištisą knygą parašyti. Atsakyti į aukščiau pakeltus klausimus reiškia išlukštenti visą *Aklasmatės* knygą „Magaryčios". Bet tam padaryti šiuo tarpu aš neturiu nei vietos, nei laiko. Tebūnie man atleista, jei aš pasitenkinsiu tiktai bendromis pastangomis.

Aklasmatė, kitaip pasirašęs *Ainis*, o iš tikrųjų esąs *Juozas Pronskus*, turėjęs nelaimės pasidaryti buvusio Steigiamojo Seimo narys, palyginamai dar jaunas berniokas. Pasiekęs vargiai vidutinio išsilavinimo, pasileido suktis gyvenimo sūkuriuose, semdamas juose visa, ko jam nedavė mokykla, kuo jį nuskriaudė gyvenimas, ko mažas būdamas iš tėvų neišmoko. Besisukdamas gyvenime, tai ankštame sūkuringame mieste, tai – ir

daugiausia – šiaudinėje lietuviškoje pastogėje, kartu su tais, kurių visa dalia tėra – pilkoji sermėga bei daina pasiilguotina, – tai tenai jis sėmė savo stiprybę ir gyvenimo medžiagą. Farmaceutas, nelaimingas „Lietuvos aido" redakcijoj (vokiečių okupacijos laikais Vilniuje ėjo toksai lietuvių laikraštis) telegramų į lietuvių kalbą vertėjas, paskui vieno lietuvių dienraščio reporteris, paskui to paties dienraščio klajojantis po Lietuvą agentas korespondentas. Šiaulių laikraščio „Trimitas" redaktorius, paskui Seimo narys ir vieno kauniškio lietuvių dienraščio sekretorius ir faktinis redaktorius – šit trumpa jo biografija, apimanti keletą pastarųjų metų, vaizduojanti, koksai trupus, koksai nepastovus buvo jo gyvenimas. Šitiek įspūdžių ir toks trumpas laikas jiems sunormuoti ir išnaudoti, taip sakant, sugromuloti, savaime negalėjo būti tiksli medžiaga kitam stambesniam meno veikalui.

Stambesnis veikalas reikalingas visų pirma ramybės, aprūpinto gyvenimo, bent tiek aprūpinto, kad būt galima bent ilgais vakarais ar nemiegotomis naktimis gyventi savo numylėtu darbu. Bet kur mums svajoti Lietuvoj apie tokį liuksusą, kada gyvenimas verda aplinkui, kada verpetas ūžia palei verpetą, kada kiekviena intelektualinė pajėga turi tiek darbo, kiek negalėtų padaryti ir dirbant į dieną po 48 valandas! Tuo labiau nėra ko svajoti apie tokias sąlygas tam, kuriam likimo ironija lėmė būti lietuvių laikraštininku! Darbas – vergo, atlyginimas – elgetos, pareigos – Sizifo! Nuo nemigos paraudusios akys, sudžiūvę skruostai, išsikišę kaulai, ne tai geltona, ne tai žalia odos spalva, nusvirę pečiai, susilenkęs kūnas – šit tipingas Lietuvos laikraštininko pavidalas! Gyvena momentu, momentu miršta, o gyvenimas, tasai rūstus, plėšrus, nepermaldaujamas siaubūnas, žengia savo nenuilstamoj kelionėj, viską nušluodamas, nušluodamas pakeliui, kas sukniubo jėgų netekęs ir nesuskubo pasikelti, viską nušluodamas į užuomaršos bedugnę. Bet Lietuvos laikraštininkas gyvenimo vėtomas, kaip maža dulkė pavėjui, turi keltis ir skubėti kelti visuomenės santykiavimų idealus, turi skelbti įtūžusiems broliams brolybės meilę. Nebėra

kada rūpinties apie tai, ar išgirs kas virpantį kančioje balsą, nebėra kaip rūpinties tą balsą padaryti ryškesniu, jeigu reikia ties visuomenės nelaimėmis raudoti, nelyginant Biblijos herojams ties Babelio vandenimis! Jeigu nepermaldaujama lemtis lietuvių laikraštininkams uždėjo karžygio erškėčių aureolę, tad tebūnie atleista, jeigu jų balsas tėra tiktai balsas, tesišaukiantis į dangų pavilgo!

III

Juk tiesa, pavadinti savo veikalą, kuriame sukaupta visa gyvenimo kovos esencija, visas skausmas, gėla ir krupulingoji palaima, – ar nėra žiauriausioji ironija, kokia tiktai abelnai gali būti pasaulyje! Tai nėra, kaip Gogolis juokės, „juokas pro ašaras", tai yra Golgotos juokas!

Aklasmatė – ir juokias kaip viduramžio Ispanijos karžygys, minios tuliojamas, deginti vedamas – juokias gėlos pasityčiojimu!

Magaryčios – banalingiausias iš banalingiausių mūsų šiokiadienės kalbos žodžių, o „Magaryčių" knyga prasideda krupulingai džiaugsmingu himnu saulei! Pirmas vaizdelis „Naktis ir saulė", pavestas jo draugui ir mokytojui *Baliui Sruogai*, gal net ne *Aklasmatės* stiliuje parašytas, gieda tokį įstabų saulės ir laimėjimo džiaugsmą:

Saulė teka.
Dega ašaros ugninės.
Ir aguonos, kaip karoliai,
Aplink veidą ir krūtinę
Krauju dega...
Iš B. Sruogos knygos „Dievų takais"

Pradeda *Aklasmatė* ryto apoteozę. Bet kas jo rytas, kam jis himnus gieda?

Tučtuojau eina „Iš keleivio dienoraščio".

Žiūriu per vagono langelį, rasos ašaras ranka nubraukęs <...>

Senelė šluosto įdubusias akis ir verkia. Matyt, vienturtė, vienintelis jos esimo tikslas ir turtas, skubiai limpa prie nužydėjusių jos lūpų ir dingsta

nekantriai trūkčiojančio vagono žiotyse. Žilas senukas. Rankoj jis nervingai spaudžia jauną anūkę, o akys stulpu įremtos į langelį... Mergytė laki, lyg žiogas, veržias iš rūpestingos globos, trepsi, daro jaukius reveransus, ir jau iš anksto moja rankyte į langą. Iš lango šypsosi laimingas veidas, vos matomo liūdesėlio pritemdintas <...>

Susidūrė degančios akys ir susiprato. Nesusikaupė dvi lygios liepsnelės, tik veidai nukaito, tik rankos nusviro, per greit nutraukus virpančią elektros srovę. Kam pajėga slopint tai, kas šventai iš krūtinės išaugo!

Tokia meilės poema prasideda bastymos po Lietuvos lygius laukus, po šviesaus Nemuno aukštas pakrantes.

Lyg žuvėdros išsimaudę kada balina prieš saulę savo lenktinius sparnus – būrelis keleivių rankas ištiesę mojavo į skardį, kur lyg baltų plaštekėlių ruja ribuliavo saulėtam ore kišeninės skepetaitės. <...> Tik šventųjų akimis matomos spinduliuotos meilės gijos išsitiesė tarp kranto ir plūduriuojančios aldijos. Momentas darėsi maloni amžinybė, kuri niekuomet nepakyrėtų...

Tegu tai būna sentimentalizmas, tegu tai būna sena, per daug jau paprasta, bet kiek tai grožės, kiek nuoširdumo, kiek meilės!

Medžiai skubina žydėti, sodnai baluoja, miškeliuos daug gėlių, čiauškia lakštingala, o pievos ligi kelių. Žmogus besiskubina per gyvenimą, bet prigimtis dar labiau. Skaitau atvirą knygą gamtos ir nepajėgiu sekti, kaip keičiasi vaizdai. Atsiskleidė gyvybės slėpinys – pastebėjo kas ar ne, jis jau traukias į šalį ir dingsta pradžios nežinioj. Prigimtis neieško garbės ir nelaukia pagyrimų. Ji eina savo pareigą. Pakelėmis prie medžių rymo smūtkeliai ir prie kiekvieno upeliuko išvysi šventą Joną. Ir vis dėlto jaukiau pamatyti nuošalioj vietoj gerojo žmogaus paveikslą. Tačiau aš geriau beveliju gyvus žmones!..

Ši neva jausminga įžanga, neva sentimentalinga oda sudaro atitinkamo ūpo, kuriuo tenka pasitikti pergyventos valandos. Tačiau tie gyvieji žmonės, kuriuos autorius tokia meile „bevelija" turėti – taip toli nuo tos dainos, nuo tos nekaltos grožės, nuo tos meilės, kuria jis int juos eina! Dar seka keletas vaizdelių, kurie vaizduoja dar nesuspėtą gyvenimo išsklaidyti autoriaus gyvosios žemės džiaugsmą, dar kartą kitą suspindi įžangos džiaugsmingieji motyvai, dar kartą kitą autorius skrajoja meilės svajonių keliais, ir paskui prasideda patsai žiaurusai, nelemtingasai, pilkasai Lietuvos gyvenimas. Valdininkai, intendantai, komendantai,

viršininkai, instruktoriai, inspektoriai, konduktoriai, ministeriai, generolai, dvarponiai, pilkieji sermėgiai, advokatai, klebonai, vainikuotos mergaitės, – visi, visi, kas tik Lietuvoj gyvas, nepasislėpė nuo feljetoninko, kaip nuo vanago akies. Tiesa, čia autorius gal daugiau kalba simboliais, gal jo vaizdai tėra suprantami tiktai tiems, kuriems teko pergyventi Lietuvos tvarka ir tokie pat vaizdai teko matyti tikrenybėj, gal juos aprašinėdamas autorius dažnai nesti savo uždavinio aukštybėj ir nepasiekia tokios entuziastinės poezijos, kaip tai yra, kaip matėme, įžangoje, bet vis dėlto lietuvių poezijos istorininkas nepraeis pro šalį.

IV

Šit vaizdas Lietuvos tvarkos susisiekimo srity: „Mes važiavom".

Ligi išsimurdžiau pro stoties koštuvą, pasidarė pakankamai šilta, ir aš, įšokęs į vagoną, pūškuodamas garą, tariau pats sau: šilta. Niekas man neatsakė nei šilta, nei šalta, tiktai bendrakeleivių veiduose pastebėjau lyg noro sakyti: „er dult auf eifem", kas lietuviškai reikštų – jo ne visi namie. Todėl, atsimindamas, kad verčiau daugiau klausyties, o mažiau kalbėti, nebesakiau nieko ir ėmiau klausytis, kaip ir kiti kad tylėjo. Bet tai nebuvo tyla, o buvo vienas didžiulis tratesys, lyg keli kaimai vienu metu spragilais kultų. Kas tai? Klausiu pats savęs. Tai reiškia piliečiai, iš anksto žinodami vagono kaprizus, jau mušė kojomis į grindis, kad neatšaltų: tra tra ra ra ra... Nemitęs ėmiau ir aš turavoti iš pradžių bum bum, tolyn – greityn – pim, pam pam, pim, pam pam. Iš tiesų vagono pasuoly kažkas sušnypštė – pst, pst... ir amžinai nutilo. Kažkoks cholerikas pripuolęs ėmė klabinti rankeną nuo „šilta" ant „šalta" ir atgal, bet pasuolėj niekas nešnypštė, ir jis galų gale metė savo bergždžią darbą, taręs: caput! Pradėjusio eiti traukinio bildesys veikiai nustelbė kojų tratėjimą. Mes važiavome...

Arba vėl vaizdelis „Lyg pasaga buvo parašyta – 3".

Už krepšiais apkrautos lentų sienos kažkas prabilo: „Mčitsia troika udalaja..." Mūsų kupė visi buvo rimti, ir jei kurs žiūrėjo į lentų sieną, tai buvo matyti jį manant: A mišugane!... Bet pradėjo staugti ir argeliuoti dar ir dar: visada taip, kaip oras šilsta, tai gyvybė kilsta. Mat, viena, labai daug buvo važiuojančių, nes metas buvo prieš šabą, kita – visi vyrai pumpavo iš

savo pypkių, cigarų ir cigaretų didžiausius dūmų kamuolius, o kur yra dūmų, ten, aišku, yra ugnies – šilumos, energijos.

Pas mus susidarė natūralinė šiluma, taip sakant, žmogiškoji atmosfera su temperatūra aukščiau nulio, ligi ją ataušino konduktorius, atidaręs duris ligi pat galo ir taręs, kad, girdi, gospoda, reiks parodyt bilietus.

– Tamstai reiks primokėti, ir tamstai, ir tamstai... – drauge su pasais rinko savo pjūtę konduktorius.

– Kas tai, kaip tai? Aš gi šiandie pirkau kasoj, pats pinigus mokėjau, jeij bogu! Bilietai tikri! – teisinos keleiviai.

– Taip, bet tamista su trečios klasės bilietu įsėdai į antrą klasę, – stengės raminti konduktorius.

– Atsiprašau, į trečiąją, – ginčijas pilietis.

– Pažiūrėk tamista, kas parašyta.

Keleivis triumfuojančiai atsidaro duris ir rodo:

– Še, ve, kas čia? Lyg pasaga – 3!

– O kas kreida parašyta? – lyg šaltu vandeniu atšaldė konduktorius.

Iš tikrųjų vagono sienoje buvo kreida parašyta sukrypęs – II...

Pagaliau trečias vaizdelis: „Žmogus su dzieguliu".

Suvažinėję keletą kačių ir vieną udrojantį šunį, galų gale sustojom prie didelės stoties. Čia garvežys, mus pakratęs, ramiai nuėjo į šalį pasipypkiuot ar vandens atsigert, žodžiu, kaip tik toliau nuo tokio vežimo, kuriuo pūškuok nepūškavęs – greičiau neįjudinsi. Mat žalios malkos graužt tai ne tas pat, ką angliais penėti. Šios mintys ir many sukėlė pajautimą, panašų į „šilumos ir valgio", ir aš, sekdamas instinktą, priėjau prie durų su iškabomis: „Bufetas" ir „Įėjimas".

Tik kur buvęs, kur nebuvęs, sargybinis man:

– Stok! atgal!

– Kaip tai? Aš į bufetą... – norėjau pasiaiškint.

– Ar nematai įėjimo? – žodžiu ir pirštu parodė sargybinis.

Iš tikrųjų toli kitam stoties rūmų gale matėsi kita iškaba „Įėjimas", „Bufetas" parašo ten nebuvo, užtat „Įėjimas" kur kas stambiau buvo parašytas.

– Suprask tu čia visus tuos išmonius – e, sakau, amžį gyvenk, amžį mokinkis... šimtąjį kartą kartodamas savo paprastąjį priežodį, buvau jau bebėgąs didžiojo „Įėjimo" link, tik pamačiau kažkokį judrų poniuką su dziegeliu kepurėj šmurkštelėjant pro mažąjį „įėjimą".

– Aha! – tariau sugrįžęs, – kas per šposai? Kuo jis geresnis ar aš blogesnis, kad turėčiau keletą desėtkų darmių žingsnių, ir per tai, ne Dieve, pasilikt? – vis labiau viriau savy.

– Tai buvo valdininkas, paprastiems čia negalima, – paaiškino sargybinis.

– Aš ir ne blogesnis už valdininką.
– Bet iš kaktos to nematyti!..

Toks yra *Aklasmatė* feljetonų stilius, tokia jų dvasia. Imama paprastas gyvenimo vaizdas, net tam tikri charakteringi bruožai net nekaupiama, kaip paprastai feljetonuose kad yra daroma. Kitur feljetonai esti daugiausia nebe satyra, bet lengvas gražus šaržas, kur tyčia parenkama ir aikštėn iškišama vienos rūšies savybės. *Aklasmatės* feljetonai, kaip matyti iš mano pacituotų pavyzdžių, ne tik nėra šaržas, nėra net nei satyra. Tai tėra paprastas gyvenimo reiškinių aprašymas, tik gal dailininko intuicija padailintas.

Kas be ko, knygoj yra ir kur kas silpnesnių dalykėlių, kuriuose jau nebežymu dailininkas, kuriuose eina paprastas laikraščio reporteris ar net partinis agentas. Tačiau jeigu dalykėliai literatūros istorijai ir yra nebylis daiktas, kurių ji nepaminės, kurie gal šiuo žvilgsniu yra negyvi gimę, tačiau mūsų kultūros bei visuomenės santykiavimo istorininkas ir pro juos nepraeis pro šalį. Jie pasižymi didele tikrenybe, tik gal ne visuomet tiksliai išreikšta. Bet dėl visa „Magaryčių" knyga vis dėlto nenustoja buvus mūsų atgimimo ir kovos dėl nepriklausomybės gyva gyvenimo kronika. O tai jau yra didelis nuopelnas. Nuopelnas, kokio tik galima reikalauti iš mūsų dienų Lietuvos laikraštininko.

UŽŽĖLUSIŲ TAKŲ DAINIUS

I. ANTANAS VIENUOLIS

Šiuokat apie vieną liūdniausių Lietuvos dainių – apie Antaną Vienuolį. Kada jis gimė ir kur, nežinau; žinau tik jo visuomet susirūpinusį veidą, gyvenimo vargo pražildintą galvą, aukštą, tiesią, išdidžią figūrą ir amžinai besiblaškančias, kažko beieškančias akis. Jisai visas – tarytum visas tėra tiktai gyvas įkūnytas vaikščiojantis nerimastis. Atsimenu jį susilenkusį viename Kauno laikraščių redakcijos suole, dar tais sunkiausiais laikais, kada iš visų pusių Lietuva, priešininkų apsupta, vaitojo karo kančiose. Maža kokia žinia, telefono varpelis, netyčia koks į redakciją užėjęs nuo fronto, nuo karo lauko žmogus, – ir Vienuolis visas suvirpa, pašoka nuo sulūžusios redakcinės kėdės ir skubiais žingsniais ima bėgiot po kambarį. Tuomet visi redakcijos bendradarbiai jau žino, kad atsitiko kas lietuviams negero. Bet jeigu jo skubūs žingsniai kartais pertrūkdavo ir pasigirsdavo neramus pirštais stalo barškinimas – mes jau žinojome, kad lietuviai kur nors laimėjo ir kad rytojaus dieną laikraštis turės puikų feljetoną ar graudinantį straipsnį, ar džiaugsmingą laimėjimo aprašymą, kad rytojaus dieną mes pradžiuginsim visą pavargusią, kenčiančią Lietuvą.

Redakcijoj tuomet Vienuolis ėjo specifines pareigas – jis buvo karo korespondentas. Sąmoningai jis tą darbą pasirinko ir atliko jį su tokiu pasišventimu, kokiu ir visi mūsų palšieji bevardžiai

karžygiai ėjo į kovos lauką, grūmės su keleriopai galingesniu priešininku ir iš kovos lauko namo dainuodami grįžo – laimėtojais!

Ištikus kovai, Vienuolis jau skuba į karo lauką, kur drauge su sužeistaisiais, drauge su kariais, po pirmąsias pozicijas rizikuodamas nuolatos savo gyvybe, rašo karžygių vardus, renka medžiagą aprašyti jų drąsai, jų žygiams, patsai kartu su jais gyvena jų laime, jų pasisekimais ir pavojumi, su jais druska ir duona dalinas. Ir mažne visos kariuomenės dalys jį pažino ir laukė jo atsilankant, nors jis lankydavo tiktai tuos, kurie pavojuj, kurie didelius žygius žygiuoja. Ir Vienuolio surinktoji paskelbtoji ir dar nepaskelbtoji medžiaga apie karo žygius berods ir tėra tiktai vienintelė surinkta medžiaga. Joks kitas iš žymesnių Lietuvos rašytojų iki šiol dar nepanaudojo herojinės Lietuvos gyvenimo gadynės literatūrai, o Vienuolis jau suskubo sukurti keletą gražiausių, jausmingiausių apysakų.

Bet šiandie aš, norėdamas rašyti tiktai apie Vienuolio kūrinius, dar daugumoj prieš karą sukurtus, šių dienų įvykių visai neliečiančius, prisimindamas Vienuolį, koks jis buvo karo metu, maniau tiktai pabrėšiąs jo asmens pagrindinę savybę. Nes Vienuolis, pats būdamas užsidaręs, pats būdamas iš tikrųjų vienas pasauly, visuomet kuo gyviausiai jautė gyvenimo pulsą, visuomet kuo skubiausiai reagavo į gyvenimo reiškinius. Ir ne tiek šiokiadienio gyvenimo, kuris težino tiktai vieną laimę, – valgyti, gerti, turėti vaikų ir kai kada už pinigus meilės nusisamdyti, – jis eina, jis skelbia tą gyvenimą, kuris siekia aukštesnių tikslų, kuris kelias, kuris svajoja, kuris iš visų jėgų irias pasiekti kitokios, aukštesnės prasmės, kad žmogaus gyvenimas būtų kitoks negu drėgno kirmino, apie kurį nei dainą kas sudės, nei pasaką kas pasakys... Ir jeigu jo dainuojamasai gyvenimas nėra toks, kokį jis trokšta, kokį jis svajoja, – jeigu jo visi karžygiai – nenusisekėliai, palaužti, paliegę žmonės, ir patys save, ir kitus apvylę, nei patys ką pasiekę, nei kitiems pagelbėję, jei jo visi aprašomieji asmens – ieško gyvenimo ir neranda, nuskriausti ir apleisti, – Vienuolis nieko nekaltina, nieko nepeikia, nieko nemokina ir nenori nei mokinti, nei pajuokti, – jisai tik užmirštiesiems ir

apleistiesiems padeda verkti, patsai jų darbus ir dienas apverkdamas... Ir todėl sakau, kad, nežiūrint į visą idealizmą, Vienuolis yra vienas liūdniausių mūsų dainių.

Jeigu jo karžygiai yra nepatenkinti gyvenimu nenusisekėliai, jeigu iš jo kūrinių dvelkia neapsakomas liūdnumas, tai liūdnumas toli gražu nėra toksai, kuris užmuša žmogaus valią, kuris išsemia jo paskutines jėgas, kuris sukelia žmoguje pesimizmą ir tokį surambėjimą, tarytum žmogus atsisėstų į dvokiančią balą ir iš jos pasikelti nenorėtų. Šitokios rūšies liūdnumą mes gausiai matome pas mūsų kaimynus slavus, rusus, lenkus, ukrainiečius. Šios rūšies pesimizmas yra taip vadinamoji rusų nytika, lietuviškai visų tiksliausia būtų pasakyti – „stenėjimas". Ir Vienuolis neapsistoja ties tokiuo stenėjimu, nesitenkina juo. Vienuolis visuomet suras jame gilesnę prasmę, kiekvienam žmogui suras jo gyvenimo uždavinį, ir jeigu tas žmogus to uždavinio išspręsti neištesėjo, tai čia jau kaltė to, kuris, sutverdamas žmones, juos tokius silpnus tesutvėrė... „Aš netikiu, kad žmogus būtų patsai savo laimės kalvis", – aimanuoja vienas paliegusių gyventi Vienuolio karžygių. Ir įrodymas tam – visas jo gyvenimas. Ką prieš tai begali žmogus pasakyti. Nereikia būti aklam fatalistui, kad šito žmogaus nepasmerkti, ne tik nepasmerkti, bet ir jo žodžiams pateisinimo surasti!

Šią savybę sustiprina dar viena ypatinga Vienuolio talento savybė: Vienuolis – nuoširdžiausias Lietuvos dainius. Pas jį nėra nei vienos eilutės, kuri būtų dirbtinė, jo nepergyventa, neiškentėta, neišraudota! Pas jį nėra nei vieno karžygio, kuris būtų pramanytas, būtų negyvas, būtų pretenzionalinis. Vienuolis nėra joks genijus, naujų pasaulių jis neatidengia, bet jis genijaus laimės ir neieško; jis nerašo taip, kad į save domės atkreipti, nei kad triukšmą sukelti, nei dėl to, by tik rašyti, by tik rašytoju būti. Jis rašo todėl, kad jam skauda, kad jis negali nerašyti, kad jis turi savo skausmą išlieti. Jis rašo todėl, kad jis myli savo aprašomuosius žmones, kad jis negali nekentėti, matydamas, kaip jie kenčia! Ir šiuo žvilgsniu Vienuolis drauge su Vaižgantu yra vieninteliai mūsų literatūroje!

II. LIETUVOS LAUKŲ LIŪDESIO DAINA

Kai matutė nustojo liūliuoti,
Tai gegutė pradėjo kūkuoti...
A. Vienuolis. Raštai, t. 1

Mes turime daug Lietuvos laukų dainių.

Žemaitė. Pati iš sodžiaus kilusi, pati gryna sodietė, krauju ir siela, jausmais ir įsitikinimais. Jos raštuose net nerasime kitų veikėjų, kitų asmenų, kaip tiktai pilki sodžiaus vargo žmoneliai. Ir gal niekur kitur nerasime tiek daug teisybės pasakyta apie Lietuvos sodžių, kaip nepalyginamuose Žemaitės raštuose. Ir gal niekur nerasime tiek motiniškos grynos, tyros meilės tam nuskarusiam Lietuvos sodžiui, kiek tos įstabios senelės širdyje. Bet jos teisybė tokia rūsti, tokia tėviška. Ji nieko nepraleis nepastebėjus, nieko netarusi. Niekas nepasislėps nuo jos akylaus dėmesio, niekas neištrūks iš jos paklusnios plunksnos. Ir skaitant Žemaitės įstabius raštus, taip baisu daros, taip neišbrendamai liūdna. Žemaitė, mylinti senelė, bet ji ir be pasigailėjimo. Ji jokio vaizdo neidealizuos, jokio reiškinio nepateisins. Grynai, sausai, kietai, rūpestingai, bet drauge ir žiauriai jinai piešia savo karžygius. Čia Žemaitės galia, čia jos ir silpnybė. Savo atvirumu, teisybe ji viską paims, savo negailestingąja teisybe ji pusę paimtųjų nuo savęs atstums.

Kitas Lietuvos laukų dainius – Vaižgantas – kunigas Juozas Tumas. Jisai visai kitoks kaip Žemaitė. Jis irgi žiauriai teisingas. Bet jeigu Žemaitė savo teisingumu daktaras, tai Tumas – gailestingoji seselė. Jeigu Žemaitė – mokina, motiniškai ugdo, tai jis – supa, liūliuoja.

Tumas nieko neskelbia, nieko nemokina (žr. jo „Pragiedruliai"). Jis pateisins kiekvieną reiškinį, kiekvieną nuodėmę. Jeigu žmogaus prigimtis dėl paprastų gamtos dėsnių ko reikalauja, jis didele meile tą reikalavimą pateisins. Ir Tumo raštuose neskamba paradoksu, kai jis jauną, gražią, kietomis krūtimis, nekaltą mergelę palygina kumelaitei, eržilo pasiilgusiai (žr. jo „Pragiedruliai"), kuri, pilna jaunos sveikatos, žvengia. Tumas

priima visą gyvenimą, koks jis yra, by tiktai jis eina prigimties palaimintais keliais. Ir jis neklausia, ar tai gerai, ar tai blogai. Jis tiktai pasiklauso, ar tai sveika žmogui, visuomenei, ar ne. Jis literatūroj medikas, ne apaštalas.

Vincas Krėvė. Jis irgi dainuoja sodžių tokį, koksai jis yra. Bet tiktai jis ima ne visą. Jis ima tik tąjį sodžių, kuriame paslėpta dievybė glūdi. Ir jis nekenčia drauge su savo karžygiais, neverkia drauge su jais dėl tų vargų – jis juos dainuoja.

Visai kitaip daro Vienuolis.

Apysaka „Paskenduolė" yra tasai vainikas, kurį Vienuolis Lietuvos sodžiui nupynė. Apysakos vyriausias veikėjas – Veronika, paprasta, charakteringa, tipinga lietuvė mergaitė samdininkė, tarnaujanti pas ūkininką, dėl savo darbštumo, linksmumo, šaunumo, apsukrumo plačiai žinoma, tarnaujanti pas geriausį ūkininką, ir tai jau kelintus metus. Pirma darbininkė, pirma vakarušnikė, pirma prie burokų, pirma prie berniokų. Visų mėgiama, visų mylima, visų viliojama. Vienuolis pradeda jos laimę pasakoti nuo to meto, kai pas ją jau prasidėjo nelaimė. Kada tai seniai ji buvo pamilus tūlą Juozelį, kuris dabar yra išėjęs į Ameriką, bet jai pažadėjo atsiųsti „šipkartę" ir pinigų kelionei, nes Lietuvoj jie abudu taip mylėjosi ir prigyveno nuodėmę, kuri vadinas mergaičių bėda... Ir štai Veronika laukia nesulaukia nei laiško, nei „šipkartės", nei pinigų nuo savo Juozelio, o tuo tarpu jos viduj palei krūtinę kažkas gyvas pradeda apie savo esimą ženklą duoti. Nuo tos vietos pradėdamas, Vienuolis piešia smulkiausiai visą vaizdą, kas tenka pergyventi tokiai nelaimingai mergaitei Lietuvoj, tariant Vienuolio žodžiais, toje šaly, kur taip daug meldžiamos ir kur taip daug ašarų liejama... „Dievuliau mano, Dievuliau mano!" – bet ir tuos aimanos žodžius ji tegalėtų ištarti tiktai pasislėpusi, kad niekas nežinotų, kad niekas negirdėtų... Pirmoji tokiais atvejais pagelbininkė ir prietelka, žinoma, miestelio žydė, kuri iš nelaimingų mergaičių lupa už patarimus kiek įmanydama, duoda kažkokių „rupių miltelių", kurių Sekminių rytą Veronika išgėrusi apalpo, vos nenumirė... Bet laikas bėga, žydės vaistai nieko negelbėjo,

iš Juozelio jokios žinios. Kas daryt, kur pasidėt! „Nedrąsu jai buvo pasirodyti merginų pulke, nes rodės, kad kuri tik į ją pažvelgs, toji pastebės jos padėjimą, įspės jos liūdnumą ir bėdą".

Šalia didžiojo vieškelio, tarp tankaus miško, prie pat kelio stovėjo senas, pakrypęs ąžuolinis kryžius. Kada ir kas jį statė, niekas iš apylinkės senelių nebeatminė ir nežinojo, tačiau visi jį didžiai gerbė, laikė didele šventenybe ir nelaimėje lankė. Ne vienų metų per Kryžiaus dieną apylinkės sodžių žmonės neapleisdavo neaplankę šito kryžiaus ir nepailsėję čia pat augančių ąžuolų pavėsyje. <...> Po šituo kryžium meldėsi eidami į mišką lenkmety apylinkės sodžių žmonės, paskui po juo verkė ir laužė rankas tie patys žmonės, valdžios gabenami į Sibirą... Po šituo kryžium merdėjo, nesavo balsu šaukdama, dėdienė Adomienė, kai dvaro malūne amžinai sužeidė jos vyrą; čia pat vaitojo matulė, palaidojusi paskutinį savo sūnelį, verkė nuskausta našlaitė, ir daug daug po šituo kryžium ašarų išlieta ir bėdų išpasakota... Buvo pats vidurnaktis ir pats įmigis, kai Veronika vienoj rankoj ražančium, antroj laukinių žolynų vainiku nešina artinos miško takeliu prie šito kryžiaus...

Kiek Veronika tenai priklūpojo, kiek priraudojo, kiek prisimeldė, kiek dešimčių kartų plikais keliais aplink kryžių ropojo, – niekas nieko negelbėjo – bėda vis augo, vis opyn, vis labyn. Nerimastis graužia, nėr kur bepasidėti – nusprendžia eiti į sendavatkę Juozaponienę pasitarti. „Žinojo Veronika, kad Juozaponienė dievota moteriškė, įsirašius į visas brostvas, pranciškonus, kas sekmadienis eina išpažinties, tris dienas per savaitę pasninkauja. Žinojo ir pati matė, kaip ne vienas kunigas, grįždamas nuo ligonies, nepravažiuoja pro Šepečių sodžių, neaplankęs Juozaponienės, kuri ir patį tą vieną sūnų kunigu moko"... Žinojo visa tai Veronika, bet nebuvo kas daryti – „vis dėlto gal duos kokį patarimą ir manęs nelaimingos pasigailės", – ramino pati save. Juozaponienė, kaip ir pridera lietuviškai sendavatkei liežuvninkei, visų pirma baisiai „apsibrozijo", kaip ji iki šiol tokios naujienos pati nepastebėjo, paskui iškoliojo merginą bjauriausiais žodžiais, prigrūmojo, kad ji toliau galinti numirti už tokią baisią nuodėmę, nes kol išpažinty nebuvo – jokia maldą esą nieko nemačija ir, pakėlusi visą skandalą, tuojau įgrasė eiti išpažinties!

Mergina, savaitę išdrebėjusi, kad iki sekmadienio nenumirtų, sekmadienio ankstų rytą išėjo išpažinties. Čia Vienuolis be galo švelniai vaizduoja visus merginos pergyvenimus, kaip rengėsi išpažinties, kaip nežinojo, į ką eiti, ar į jaunąjį kunigėlį, ar į kleboną, kaip pasiryžta eiti į kleboną, kaip prie išpažintuvės visa virpa, kaip ateina klebonas, sukempėjęs senis, koliodamos ir keikdamos, kaip jai, nepataikiusiai iš tos didelės baimės ir gėdos gerai atsiklaupti, klebonas ištąsė kasas ir kaip, jai pasakius nuodėmę, klebonas pakėlė bažnyčioj skandalą, ją baisiai bjauriausiai iškoliojo ir nedavė išrišimo, kaip ji paskui nuėjo į kapus, ant motulės kapo iki vakarui išverkė, kaip kažkokia senelė ją prie kapo priglobė. Kai parėjo namo – jau visas sodžius žinojo apie jos bėdą ir apie jos išpažintį bažnyčioj. Prasidėjo pasityčiojimas ir panieka, ir tokia žiauri, kaip tik ji gali kartais būti Lietuvos sodžiuj. Šeimininkas, tipingas šimtamargis ūkininkas, tuoj jai pareiškė, kad jis jos jau nebelaikysiąs, ir tuojau pranešė tėvui, kad ateitų jos pasiimti. Tėvas, žingeidaujančių piemenų, bernų ir moterų minios lydimas, – tėvas, kuris ir jos močią mušimu į aną pasaulį nuvarė, – su ilgu statiniu ėjo į Veronikos klėtį. Gal jis būtų ją užmušęs, jeigu nebūtų išgelbėjęs burliokas „pielninkas". Po ilgų derybų tėvas, pasakęs šeimininkams „tegu sau nors ir patvory, o aš į savo trobelę jos nepriimsiu", – išėjo namo. Ką Veronika turėjo pergyventi?!.

> Verkė jau nebe savo bėdos, ne gėdos ir ne sumušta esanti, tik verkė, kad tie visi geri artimi žmonės, visi dėdės, tetulės, draugės, lipšnūs berneliai, kuriems ji taip rūpėjo, kurie ją taip mylėjo, dabar ją taip skaudžiai išjuokė, nužemino ir kaip nenaudėlę ar kokią išgamą išstūmė iš savo tarpo. Verkė kaltės nežinodama, verkė Dievo pamiršta ir žmonių išsižadėta, o draug su ja verkė toji gedulinga mėnesio šviesa, ir slėpininga tyla, ir liūdnai po miglotus miškus glūdinėjanti, it graži nuskausta mergaitė našlaitė, Anicoko daina...

(Anicokas – bernas, naktiganis, pirma ją labai įžeidęs, bet paskui labai ėmęs jos gailėtis, bet vis negavęs progos jai savo užuojautą išreikšti ir turbūt todėl taip liūdnai dainavo.) Ir staiga iš tokio didelio skausmo Veronikoj atbudo nustelbtas, paniekintas savo žmogiškumo pajautimas, ir ji, tarytum visam pasauliui keršydama, nuėjo į ežerą ir pasiskandino.

Toksai nepaprastas, nepainus, nesudrumstas yra tos įstabios apysakos turinys. Iš turtingo atpasakojimo joje net jokio veiksmo nematyti. Tačiau veiksmas joje yra, tik įstabiai gilus ir grakštus, per tai ir neatpasakojmas. Veiksmas visas dedasi merginos dūšioje ir gamtoje, ir dūšios su gamta sugyvenime. Ir tai yra vienintelė apysaka mūsų literatūroje, kur tokia tema paliesta, taip giliai, taip švelniai, taip teisingai atvaizduota visa dūšios kova, kaip išauga nusivylimas, kaip šešėlis po šešėlio nyksta žmoguje viltis, kaip žmogiškumo įžeidimas į kapą inveda. Ir koks gyvas toje apysakoje Lietuvos sodžius, ir kaip gyva pati Veronika, atstovaujanti taip daugelio Lietuvos mergelių laimę! Ir kokiu talentu, kokiu nuoširdumu, kokiu mokėjimu nupiešta sodžiaus jaunimas, ūkininkai, našlaičiai! Įstabūs gamtos aprašymai sudaro reikalingą ūpą, ir veikėjų aprašymas jau eina pats savaime ir, rodos, eina ne iš žmogaus plunksnos, bet tik pati gamta, pati mėnesiena dainuoja. Ir, rodos, niekas dar tai gražiai neaprašinėjo pas mus mūsų laukų liūdesio, kaip šioje apysakoje Vienuolis, aprašinėdamas, kaip „kaip žmonės tiek daug meldžias ir taip daug ašarų lieja"...

Kai matutė nustojo liūliuoti,
Tai gegutė pradėjo kukuoti...

III. SODŽIAUS INTELIGENTIJA

Jei Antano Vienuolio apysaka „Paskenduolė", dainuodama sodžiaus gyvenimą, liečia tiktai šiokiadienį sodiečių gyvenimą, tai kitos dvi apysakos – „Užžėlusiu taku" ir „Paskutinė vietelė" liečia mūsų sodžiaus inteligentiją, kaip ji ilgus metus prieš spaudos atgavimą ir spaudą atgavus gyveno ir tarpo. Tais laikas, be kunigo, reta buvo sodžiuj sutikti kur lietuvių inteligentiją. Jeigu tik kur koks daktaras, bet šiaip jau kunigas ir kunigas.

Šiose apysakose Vienuolis vaizduoja tipingus du tos gadynės atstovus – du kunigus. Ir šios apysakos, kaip ir „Paskenduolė", savo siužetu labai nekomplikuotos, vaizduojančios daugiau tam

tikrus psichologinius momentus ir jų išsivystymą. Apysakoj „Užžėlusiu taku" piešiamas jaunas Antanas Maldutis, vos baigęs seminariją ir besirengiantis pirmą Sekminių dieną imti savo primiciją, o antrą dieną sakyti iškilmingą pamokslą apie dvylika apaštalų. Jis apsistojo tame pat sodžiuje pas tėvus, kuriame, vaikas būdamas, žaidė, kuriame augo, svajojo, mylėjo. Pamokslui rengtis pradėjo jau prieš dvi savaiti, išvertė visą savo klebono literatūrą, bet jokia mintis nelenda į galvą. Tai yra jokios mintys apie dvylika apaštalų...

> Šventoji Alena, kai Viešpaties kryžiaus ieškojo, tai nesurasdama labai lementavojo... – balsiai skaitė kitoj klėtyj kažin kokią knygą senas dėdė Baltrus, kurio pinigais Maldutis buvo išėjęs mokslus ir kuris dabar, senatvėj apsigyvenęs Maldučių namuose ant „lockavos duonos", nieko nedirbo, vien šventas knygas skaitė ir meldėsi...

Arba vėlei scena:

> Tik buvo kunigas įsigilinęs į dvylikos apaštalų gyvenimus, kaip staiga užpakaly kažin kas nedrąsiai sukosėjo ir atsiduso. Atsigręžęs kunigas pamatė savo motiną, nebe jauną, be laiko pasenusią moteriškę, kuri paprastai nedrįsdavo savo sūnelio trukdyti ir laukdavo, kol jis ją prakalbins...

Pasirodo, yra atėjusi kokia tai Uršė ir klausianti kunigėlio, kaip šiandie ligoniui valgyti – sausai ar su pienu, bet pas kunigą, pasirodo, esama dar ir daugiau vizitorių. Motina nedrąsiai pasakoja:

> Va dar Baltuškienė atnešė vištą ir dešimtį kiaušinių, tai prašė, kad kunigėlis, laikydamas pirmąsias mišias, atsidustum ir už jų pamiliją. <...> Va dar Uliokienė atnešė du gaidžiuku, tokie riebūs, gražūs, tai vieną šiandie kunigui papjoviau, o kitą pasilikau veislei... Tai prašė, kad kunigėlis pasimelstum už jos vyro dūšią, mat arielka sudegė advente. Dieve duok jam dangų.
>
> – Uliokienė tokia beturtė našlė, ir dar su ketvertu vaikų, kaip mama nuo tokios vargšės priėmei?
>
> – O kad padėjo ant žemės vidurasly ir išėjo, sako, tegu kunigėlis pasimels už griešniko Ulijono dūšią!
>
> – Te, mama, dvi ketvergi ir greičiau jai atiduok už gaidžiukus! – ir kunigėlis, pakėlęs sutaną (dėlei ko labai susigėdo visą laiką priemenės duryse stovėjusi ir klausiusi Pukienio Uršė), išėmė iš kelnių kišenės pinigus

ir padavė motinai. Jau Maldutis buvo sučiupęs ieškomą mintį, kaip staiga užpakaly vėl kažin kas sukosėjo.

– Štai Uliokienė pridėjo dar prie tų dviejų ketvergių auksiną ir prašė, kad kunigėlis paskiau mišias atlaikytum: daugiau, sako, dabar neturinti...

Bet kai kunigėliui pavyksta pasiliuosuoti nuo tokių scenų, jis tuoj gilinas į apaštalų gyvenimą.

Viešpats Dievas nusiuntė šventą dvasią dvylikai apaštalų, prastų žmonelių, kurie nemokėjo nei rašyti, o buvo prasti vargdieniai žvejai, todėl, mieli krikščionys, toji Dievo malonė, tas dvasios šventosios apsireiškimas dvylikai apaštalų...

Sunkiai ėjo Maldučiui mintys apie dvylika apaštalų! Ir tai, kai tik kiek sustoja ties ta dvylika, tuojau į galvą lenda visai kitokios mintys, kai jis, dar mokinos, kai jis vakacijoms atvažiuodamas, pogulio metu ganydavo arklius su Vildžiūnų Katre, kur dabar išteka už turtingo seno nemylio amerikono, kurią kadaise jis taip mylėjo!

Viešpatie, ko gi man dabar trūksta? Kai su Katriute būdavau, viso man užtekdavo ir nieko daugiau nebegeisdavau; regis, tada ir pati gamta buvo gražesnė, ir žmonės geresni, ir aš pats doresnis, ir malda saldesnė, net mintys kitoniškos buvo... Tada mylėdavau ne tik ją, bet ir savo artimą. O dabar? Dabar aš jos negaliu mylėti, o be jos nemeilus ir visas pasaulis... Taip ir skurstu be meilės, be vilties, be idėjos... Aukso svajonių vietoj sunkios mintys mane kankina, naktimis bjaurūs sapnai kamuoja... – kunigas Maldutis, abiem rankom parėmęs galvą ir užmerkęs akis, giliai susimąstė...

Po tokių minčių ir scenų namie kunigas išėjo į lauką. Bet lauke vėl nelaimė. Pataikė eiti prošal tos vietos, kur pievelėj sėdi susimąsčiusi Katriutė. „Garbė Jėzui Kristui", – visas virpėdamas pasakė kunigas ir, dirbtinai įbedęs akis į knygą, praėjo pro šalį. Čia Vienuolis parodo esąs vėl gilus psichologas, taip grakščiai, taip švelniai vaizduodamas ir merginos, ir kunigo pergyvenimus. Tame abiejų veikėjų virpėjime jau jaučiama kažkokia slėpininga užuomazga kažkokios nežinomos būsimos dramos.

Prieš pat Sekmines buvo jaunojo kamendorio vardadienis. Buvo daug svečių, tarp kitko, Maldutis, Katriutė ir jos būsimas

vyras, sužieduotinis Girckus. Toks artimas buvimas savaime jau rūpino ir Katriutę, ir Maldutį, kurį dar, be to, labai erzino pasididžiuojantis Girckaus elgesys.

> Visai mažai tevalgė, tegėrė ir juokėsi kunigas Maldutis ir Vildžiūnaitė Katrė. Chorui dainuojant, atsisėsdavo Maldutis kur kertėj ir iš ten klausydavos dainų ir domėjos į Katriutę, kuri nuo jo akių neatplėšdavo...
>
> Degant nuodėgulį, kada, pasivijęs Katriutę už atlankos ir įsigrūdęs ją į putinus, švelniai ją apglėbė, ėmė glostyt jos plaukelius, glamonėt krūtinę ir visu kūnu prie jos spaustis, Katriutė nei kiek nesipriešino, išlepusi ant jo rankų. <...> Stovėdamas greta su Katriute „porose" ir turėdamas jos ranką savo rankoj, jautė kunigas Maldutis jos širdies tvaksėjimą, jautė jos kvapą, sklystančią nuo jos širdies šilumą, jautė ir matė jos krūtnės bangavimą, sielos virpėjimą... ir tik vieniems persekojamiems įsimylėjusiems suprantamas jausmas glamžė jauną kunigėlį ir liūdną Katriutę.

Taip pamažėli Vienuolis piešia, kaip auga tų dviejų širdžių drama. Juk tik reikia dar vieno kito mirksnio, tik reikia dar palankesnės kiek apystovos – ir atbudusi jauna meilė, kuri gal apmirusi nebuvo, išsilietų į nepaprastą žygį, pakeltų žmonių dvasios galybę arba į neišbrendamą purvą juos nugramzdintų. Reikia rinktis, bet tas pasirinkimas jau nebėra žmogaus sąmonėj, jis yra jo jausmų grynybėj, jis yra jo valios prakilnume, jis yra jo būdo statume. Ir čia susiduria du pasauliu. Vienas – atviras, teisingas, tiesus, nuoširdus, pasišventęs. Tai Katriutė. Antras – bailus, išglebęs, paviršutine siauste apsisiautęs. Tai Maldutis. Katriutė dar tebemyli, ir taip karštai, kad galėtų atiduoti visą pasaulį užu savo meilę ir jos objektą. Maldutis – sielos gilumoj irgi tebemyli, bet seminarija sulaužė jo būdą, uždėjo jam kaukę, padarė jį bailų, ir jis pats nežino, kas daryti, kas nuspręsti, ir eina tenai, kur galima eiti tiktai akis užsimerkęs.

Bet Vienuolis šią mažulėlę, tačiau tokio daugelio Lietuvos jaunikaičių dramą vysto toliau. Svečiams išsiskirsčius, Maldutis buvo sumanęs nakvoti klebonijoje, bet staiga pagavo jį kažkoks ilgesys, kad jis tą patį vakarą išdūmė nakvoti namo. Kaip puikiai Vienuolis vaizduoja, kaip jis skubėjo, kaip virpėdamas, kažkaip lyg per sapną, svajojo apie Katriutę, kaip paskui ją pavijo ir kaip iš karto kalba nesirišo.

Minutėlę patylėjęs, kunigas vėl paklausė:

– Na, o kaip tamstai pokylis patiko?

Katriutė nieko neatsakė, tik pamažėl smulkindama žingsnį, nuleidusi galvą, ėjo greta su kunigu.

– Jau švinta, – tarė kunigas, jausdamas didelį nesmagumą, ir apsidairė aplinkui.

– Antanėli, aš tave tebemyliu! – staiga prie jo atsigręžusi ir rankos nusitvėrusi, ištarė Katriutė. – Ar atsimeni kaip mudu ganėm arklius?

Kunigas, nelaukęs iš sodžiaus merginos tokio drąsumo, dar labiau sumišo, bet jausdamas, kad tylėti negalima, tartum nenoromis atsakė:

– Maža kas tada buvo, tuomet dar abu buvom jauni, kvaili...

– Ne, Antanėli, ne tuomet buvom kvali, bet dabar, girdi: dabar!.. – atrėžė jam Katriutė ir paleido ranką...

Katriutė prisiekia už seno Girckaus neišeiti ir maldauja kunigą mesti sutaną ir gyventi su ja, žadėdama jam visą jaunybę, visą meilę.

Bet mergina, tartum ką atsiminusi, ūmai pati paleido jį ir, užsikišusi už jo sutonos pirštus, supykusi taip smarkiai patraukė, jog net sagutės pabiro žemėn.

– Mesk ją, Antanėli, sakau, mesk, dabar mesk, ir eisim drauge. Juk vis tiek nebūsi geras kunigas, vis tiek be meilės nepragyvensi ir draugausi su kokiomis miestietėmis, kaip kad mūsų kunigai su Leliūnaitėmis...

– Netiesa, Katriut, negalima taip kalbėt, kažką žmonės prasimano.

– Tiesa, tiesa! aš viską žinau, ir žmonės žino, bet bijo nuodėmės ant kunigų kalbėti... ir tu toksai būsi, Antanėli, būsi, aš žinau, nes tu toks gražus...

Katriutės sveikas instinktas jaučia, kame gyvenimo pavojus glūdi! Gal ji jo taip ir neprikalbinėtų mesti sutaną, jei bent galėtų nors pamanyti, kad jis bus doras kunigas, kad jis nepriklausys kitai moteriškai, kaip kiti kunigai šundavatkėms Leliūnaitėms. Ji jį nori tiktai apsaugoti skaistybėj, nuo melo prieš save, prieš visuomenę, o gal ir prieš Dievą!.. Bet kunigas verkiančiai merginai, patsai savo elgesiu ją privedęs prie to, kalba:

– Katriut, nusiramink, dar pamatys kas... – tą patį kartojo kunigas, nebesulaukdamas žodžių.

– Tegul mato, vis tiek man gyvenimo nebėra! – jau balsu per ašaras suriko Katriutė. – Atsimeni, Antanėl, ką kitados man kalbėjai? Mesk dabar

savo suknelę, ir eikim drauge. Žmonės tekalba, ką nori. O kad kunigai neduos šliūbo mudviem, tai aš su tavim gyvensiu ir be jo...

– Bėkim tuoj dabar, abu. Aš moku gerai siūti, gerai pažįstu rankų darbus... Tu pastosi kur į kontorą prie geležinkelio ar į vaistinę, ir mudu laimingai gyvensim... – Ir Katriutė vėl apsikabino kunigą už kaklo, suspaudė ir prisiglaudė visu kūnu...

Kunigas, žinoma, neištesėjo, – ar jis ne vyras! Pasielgė taip, kaip elgiasi kiti kunigai su panelėmis Leliūnaitėmis, kaip elgias daugelis daugelis kitų, kaip pasielgė su Veronika Juozelis, į Ameriką išbėgdamas, gal paskui dar jis pasielgs ir taip, kaip elgės su Veronika ir sugyvulėjęs klebonas...

Pirmą Sekminių dieną buvo kunigo Maldučio primicija; kitą dieną pasakė jis dailų pamokslą apie dvylikos apaštalų gyvenimą, o po pamokslo pasakė pirmus užsakus Katrės Vildžiūnaitės su Jurgiu Girckumi.

Taip baigia šią dramą Vienuolis. Bet ar gali ji kada pasibaigti gyvenime?! Ir kaip išspręsti tą skaudžiausį klausimą, kurį Vienuolis šioj užbaigoj taip opiai formulavo, nieko nesmerkdamas, nieko nepašiepdamas! Katriutei vis viena „nebėra gyvenimo", jeigu tekėti už seno, už nemylimo, už aukso veršio... Gal einant oficialine morale, kuria vaduodamos sužvėrėjęs klebonas Veronikai bažnyčioj kasas tąsė, gal tąja morale einant, Katriutės pasielgimas yra paleistuvybė, yra nepateisinamas kunigo „į pagundą" vedimas, bet, be oficialiosios moralės, yra dar moralė žmogiškoji, kuri remiasi gyvybe ir teisybe. Ir vaduodamos šita morale, gal nesamoningai, gal tiktai savo sveiko, žmogiško instinkto vedama, Katriutė šimteriopai pateisino savo pasielgimą! Ji savo pirmąją meilę, savo nekaltybę, tai, kas mergaitei, kas žmogui visų svarbiausia pasauly, atidavė tam, kuris jai tėra vienas vienintelis, kuris vienas tegalėtų jos liūdną būtį įprasminti! Jei iš tos „nuodėmės" ji turės – kūdikį, – o! ji jau drąsiai gali tekėti už visokio Girckaus ar kokio kito laužo, ji jau turės dėl ko gyventi, ji jau turės kam savo kūnu ir dūšia savo skausmą lieti! Toliau ji jau gali pasiduoti likimui, toliau ji gali būti gera šeimininke, gal gera žmona, gal net ir Girckaus vaikų motina, – juk bažnyčios įstatymas oficialiai užtaria vyrą, kai jis iš savo

pačios reikalauja vaikų arba net ir tokių dalykų, kurie vadinas – namine prostitucija! Bet Katriutė motina pilnoj to žodžio prasmės šventenybėj bus tik vieną kartą!

Visai kas kita kunigas!

> Ilgai stovėjo kunigas sode po medžiais, negalėdamas savo minčių surinkti: sukosi galva, raibo akys, drebėjo rankos, visai nusilpo kojos. Suprato, kad jis tuojau pasielgęs negerai, ne kaip kunigas, ne kaip doras žmogus, ne kaip tvirtos valios jaunikaitis. Pasielgė taip, tartum netikru pinigu nupirko brangią šventenybę, ir dabar, nebežinodamas, kur ją paslėpus, kur padėjus, bijo ir dreba, kad neatrastų, nepamatytų žmonės... Baugu jam buvo ne dėl to, kas atsitiko, bet dėl to, kad meilės paragavo šventvagiškai ir kad savo pažado vis dėlto jis neištesės!

Bet tai nieko! Maldutis nuskriaudė dar kartą nelaimingą Katriutę, atimdamas iš jos paskutinį jos turtą, jos nekaltybę per prižadėjimą, kurio, žinojo gerai, vis tiek neištesės, bet tai nei kiek nepakenks jam būti geru pamokslininku, Dievo žodžio skelbėju! Tai netrukdys jam nei kiek nelaimingas mergaites paleistuvėmis apšaukti! Ir visai teisingai Maldutis, grįžęs namo, praleidęs su Katriute kiaurą naktį, pastebėjo: ne aš pirmas, ne aš paskutinis! – ir nusiramino!

Taip daro visi mūsų laikų fariziejai! Fariziejai, kuriems vieta ne Dievo namuose, ne sakyklose, bet sąšlavų paskliundrose! Kito išrišimo iškeltai problemai nėra ir būti negali!

Dar kartą į tą pačią problemą grįžta Vienuolis apysakėlėj „Paskutinė vietelė". Apysakėlės turinys dar prastesnis. Senas kunigas Urbonas, kadaise buvęs garsus, visų gerbiamas, visų mylimas klebonas, staiga pakliūva vyskupo nemalonėn, atimama iš jo parapija, jis, visų apleistas, paniekintas ir išjuoktas, atvyksta į altariją savo liūdną amžių baigti. Tokios vyskupo nemalonės priežastis buvo šit kokia. Urbonas, besimokydamas kunigu Krokuvoj, su vienuole Dominika prigyveno dukterį. Vienuolei mirus, jis mažą dukrelę Uršytę pasiėmė pas save ir užaugino ją, visai jai nesakydamas, kad jis jos tėvas ir kad geroji vienuolė buvo jos motina. Pasiūgėjusi duktė apvogė seną kleboną ir su vargonininku išbėgo Amerikon. Tuomet žmonės

nusprendė, kad tai buvo jo meilužė, ir suskundė vyskupui. Ir todėl kadaise garsus klebonas atsidūrė tokioj užuomaršoj, atsikraustė į nuskarusį miestelį, kur apleistuose kapuose sovėjo dar labiau nuskarusi ir aptriušusi medinė bažnytėlė.

Kapuos buvo tylu, tik retkarčiais vieškeliu tarškėjo ratai, ežere klykė, puškė, teliūškavo vandeniu žydukai, salose žuvėdros verkė ir toli giriose ir smėlynuose piemenys dūdavo.

– Viešpatie, už ką tu mane taip nubaudei, už ką? – ir kunigas, pasikėlęs nuo žemės ir atkišęs rankas, vienplaukis, ėmė artintis į Viešpaties Jėzaus kančią, kuri kabojo bažnyčios gale aplūžusi, aptrupėjusi, be vienos rankos. Ant jo galvos ir nugaros dabar žvirbliai suko gūžtas ir perėjos vaikus.

– Viešpatie, juk Tu visagalis, visažinąs, tad kam leidai, kam uždėjai ant manęs tokį didelį kryžių ir dar senatvėj ant žilos galvos užvertei tokią sunkią naštą. Viešpatie, linkstu aš po ja. Neišturėsiu... Kantrybės nebėra, Viešpatie! Kantrybės... Už ką Tu mane taip nubaudei, už ką?.. – ir buvusis klebonas, iškėlęs aukštyn kumščius, priėjo prie Viešpaties Jėzaus kančios ir, po ja atsistojęs, ėmė balsu šaukti: už ką, už ką?!. Kai jo šauksmu atbėgęs senas zakristijonas ir jį apsikabinęs stengėsi nuraminti, buvusis klebonas, visas pajuodęs, išverstomis baltomis akimis ir pamėlynavusiomis lūpomis vis tebešaukė: už ką... už ką?!. Kai kunigas apalpo – tylu pasidarė kapuose.

Ir tik kai vienintelis seno klebono palikęs ištikimas tarnas, dar senesnis zakristijonas atgaivino jį:

Kai atsipeikėjusį, bet visai nusilpusį kunigą tylelėmis vedė zakristijonas per šventorį, staiga buvusis klebonas, priėjęs prie grotelių, susilaikė, atsikreipė į tarną ir, parodęs ranka į laisvą vietą, tarė:

– Petrai, štai mudviejų paskutinė vietelė, čia mano, čia tavo, – ir abu seniukai, susitvėrę rankomis, sukniubo savo vietelėse.

– Čia mano, Petrai, čia tavo, – kugždėjo, paskutinę vietelę bučiuodamas, zakristijonas. O miestely ratai tarškė, ežere puškė, teliūškavo vandeniu žydukai, salose žuvėdros verkė ir toli giriose ir smėlynuose piemenys švirkštė.

Gal ir kunigas Urbonas jaunas taip pat pasielgė, kaip ir kunigas Maldutis, gal ir kunigui Maldučiui gresia tokia baisi senatvė, kaip ir kunigui Urbonui?.. Tiktai Maldutis, kaip šventvagis, gerai pasipelnęs, pabėgo, o senas Urbonas, vargiai bepasilenkdamas, kumštį sugniaužęs, smūtkelį prisiartino! Bet prasmė ta pati, ta pati gyvenimo neteisybė, tas pats prakeikimas. Kas

kaltas, kur paguoda? Jei visas gyvenimas tebuvo vylius, kuo vertesnis gali būti rojus, kuris tik palaimintiems ir išrinktiesiems skiriamas?!. Už ką, Viešpatie, už ką taip žmones nuskriaudei?!

IV. LIETUVIŲ EMIGRANTŲ-TREMTINIŲ AIDIJA

Jeigu sodžiaus inteligentija vaizduojama šiose keliose apysakose toli gražu nepilnai ir gal kartais vienapusiai, jeigu tos inteligentijos akiratis užsibrėžtas per siauras, tai nepalyginamai pilniau ir gausingiau ir plačiau lietuvių inteligentija, kuri senaisiais laikais dėlei tų ar kitų priežasčių turėjo ieškoti pastogės ir duonos kąsnio tolioje Rusijoje. Šios inteligentijos gyvenimą Vienuolis pažįsta gal geriausia už visus kitus lietuvių rašytojus, o Vienuolio ramus, tylintis, jautrus būdas duoda jam galimybes ir tąjį gyvenimą piešti ne mažesne meile ir pasiaukavimu, kaip ir Lietuvos sodžiaus liaudį. Įvairiose profesijose paliesdamas įvairių profesijų inteligentus, įvairiausia laime pergyvenusius, tačiau niekur nei karto nepasiekusius nei tikslo, nei gyvenimo prasmės, Vienuolis jų nesmerkia, neteisia, nepajuokia. Jis vėlei kartu su jais kenčia ir verkia, ir šaukias ilgis kito, skaistesnio gyvenimo. Jis kartu su jais ieško to skurdaus gyvenimo įprasminimo, kartu su jais nerimsta, kai gyvenimo niekniekių brutalinė logika sulaužo ir pastangas, ir valią – ir laimę.

Šit novelė „Studiosus". (Aš jau nebeaprašinėsiu, nebecituosiu nepalyginamų Vienuolio gamtos aprašymų, kuriais persunkta jo kiekviena apysaka, kurie pačią apysaką nudažo ypatingomis meilės ir nuoširdumo meilingomis varsomis.) Šioje apysakoj Vienuolis piešia beaugantį lietuvį inteligentą taip, kaip jį patsai gyvenimas sukūrė – studento, kilusio iš Lietuvos kaimo, vizijos. Lietuvis ilgus amžius mokėsi iš savo barbaro kaimyno ruskio. O šisai retai kada tiek užsimoja, kiek jis pajėgia nugalėti, retai kada stengias tiek apžioti, kiek jis gali nukąsti. „Pakilo kaip sakalas, nutūpė kaip vabalas", – pajuokia lietuvių patarlė, ir ne tik ruskius. Ir šios apysakėlės karžygys studentas Milašiūnas.

> Gimnazistas jau svajojo būsiąs kunigas, laikysiąs mišias, žmonių išpažinties klausysiąs, dūmais smilkysiąs, gerai gyvensiąs, gražiai vilkėsiąs, gardžiai valgysiąs, važinėsiąs gerais arkliais, džiuginsiąs dovanomis tėvelius... Ketvirtos klasės jis jau matės studentas esąs, bet ne paprastas studentas, ne medikas, ne filologas, tik koksai nors technologas, gražia forma, kyšančia iš kišenės špaga... Aštuntos klasės prisikasęs sutiko jau būti inžinierium statytoju, ir tik dėl kai kurių nesvarbių priežasčių paliko universiteto studentas medikas... Bet ir čia Milašiūnas nenusiminė: jis būsiąs daktaras, bet ne paprastas...

ir t. t. Galų gale paliko paprastas paprasčiausias studentas, besididžiuojantis ir tokiu savo studento stonu, kol pagaliau įsimylėjo į paprastą mokytoją, kuri jį iš karto pasodino vieton. O jis, kad gauti išmintingos mokytojos simpatijos, pasiryžta pakeisti savo gyvenimą, būdą, palikti doru žmogumi ir visų pirma pasimokinti. „Gražių malonių sapnų, jaunikaiti, miegoki, ilsėkis prieš darbą ir kovą", – laimina jaunuolį Vienuolis. Tokia jau paprasta lietuvio inteligento kelionė, toks liūdnas pasirengimas į „darbą ir kovą"!

Toliau jau eina kitos apysakos, kur Vienuolis vaizduoja tokio pasirengimo inteligento laimę. Apysakoj „Provokacija" karžygys jaunas advokatas Rudokas iš tikrųjų tas jaunas svajones vykdo – grįžta į Lietuvą. Pirmas, žinoma, uždavinys – susikurti savo pastogę, kur galėtų pasidaryti savo darbuotės bazę. Ir šit, tą pastogę kuriant, paaiškėja visas asmuo, visa moralinė vertybė, visas jo uždavinių prakilnumas. Tuojau susipažįsta su tūla panele Uoginaite, tūlo provincijos miestelio kadaise turtingo tėvo dukterimi. Rudokui, baigusiam net du fakultetu, nereikėjo padėti daug triūso, kad, kaip sakoma, mergaitei galvą apsukti. Jauna, skaisti Uoginaitė, užaugusi motulės globoj, gyvenimo visai nepatyrusi, ne juokais visa savo jaunybe pamyli elegantingą Rudoką. Šis irgi pasisako ją mylįs, paprašo „jos rankos", bet kai labai mandagiu, bet labai suktu būdu sužino, kad jo sužieduotinė bepasogė, prie jos atšalsta, tiktai neturi pilietinės drąsos tai pasakyti ir sugalvoja labai negudrią, tačiau net labai žemą provokaciją, kurią paslėpti jam nenusiseka, tiktai panelė Uoginaitė pamato visą jo niekingumą ir išeina lauk. Rudokui

nieko – praslinkus kuriam laikui, jis vis tiktai susimedžioja sau turtingą pačią (nors ir lenkę, dvarponę, bet ir pasogos dvarą gauna) ir tampa oficialiai gerbiamu žmogumi. Tuo tarpu jo buvusi sužieduotinė panelė Uoginaitė lieka senmerge, lieka visų apleista ir paniekinta.

Panašūs motyvai skamba ir kitoje didesnėje, vėliau rašytoje ir kur kas tobulesnėje apysakoje „Gyvenimo niekniekiai". Šios apysakos vyriausias karžygys Adomas Graužinis, kadaise išvarytas iš trečio kurso iš universiteto, labai daug galvojęs apie darbavimos visuomenės, tėvynės, jo nuskarusių tautiečių naudai, galų gale patogiai įsitaiso dideliame Kaukazo mieste, užmiršta savo jaunuosius idealus, varo biznį, tiktai dėlei paprasto lietuviško bailumo ar gal ir niekingumo, sužeidęs vienos moteriškės gyvenimą, jos neveda ir pats taip vienas nuskursta. Tokių žmonių yra labai daug, bet nei būdas jų, nei laimė, nei gyvenimo eiga neįdomu. Praeini pro juos kaip pro tolimą, svetimą kapą, o gal kartais ir kaip pro sąšlavų krūvą... Apysaka tačiau parašyta, ir labai talentingai.

Jau kur kas indomesnis ir būdas, ir gyvenimas, ir moralinė struktūra vaizdų, piešiamų apysakose „Pati" ir „Grįžo". Apysaka „Pati" pradedama katorgingu tarpusaviu pasipasakojimu savo gyvenimo ir kaip kas pakliuvo į tą katorgos požemio urvą.

> Klausau aš jūsų, nelaimės draugai, ir stebiuos: vieni skundžiatės patekę į šį užburtą verpetą, į šitą kalėjimą, būdami valkatos, nes jauni būdami nedasiekėt jokio mokslo; kiti dėl savo neturto, nelaimių, nepasisekimų; dar kiti kaltinate žmones, kurie šiuo ar tuo sulaikė jūsų plėtotę, pavergę, nunuodiję jūsų dorą, sielą; dar kiti, girdėjau, sakote neišmokę jokio amato, savarankiško darbo. Aš, nelaimės draugai, žemiau už vištas nutūpiau, – nors, tiesą pasakius, su ereliais niekados nebuvau ir iškilęs – visai kitaip ir kitais keliais...

Toliau tasai karžygys pasakoja, kaip jis baigė girių institutą, gavo gerą valdišką vietą, kur galėjo valdžios pinigus eikvot ir niekuomet į teismą nepakliūt, gavo jauną gražią gana turtingą pačią ir t. t. Bet kaip tiktai jo pražūtis ir buvusi, jo žodžiais tariant, jo pati. Jisai – lietuvis, valstiečio sūnus, grynai lietuviško

būdo ir lietuviškų palinkimų. Jo pati – aristokratė, ji girių meškiną pamilusi visa širdžia, bet niekuomet jo nesupratusi. Jis svajojo apie tylų šeimyninį gyvenimą, apie vaikus, apie ramią visuomeninę darbuotę, apie gyvenimą laukuose, giriose; jinai – atsisakė nuo šeimyninio gyvenimo, atsisakė gimdyti, nes tai esą pakenksią jos gražumui, svajojo apie vakarus, pokylius ir savo vyro karjerą. Vyras – lietuviškas veršis: smaugiamas, kol dar gali išsivaduoti, tai stovi ir pasiilguotinai mykia, bet kad jau būna per vėlu, tai galva taip temptels, kad pats pasismaugs. Jinai – landus žvėriukas, voverė: visur įlįs, visiems įtiks, visus pabovys, iš visų laimės tą, ko tik jai reikia. Du griežtai priešingu, vienas kitą neigiančiu tipu. Žinoma, laikui bėgant, gyvenimas darės jau nebe gyvenimas, o galas žino kažkokia komedija, bet vienas sau kentėdamas mykė, o kita – šėrė ir savo pareigas ėjo (moteries, ne žmonos!). Ir gal būtų taip visą gyvenimą nusikomediję, jei visai netikėtas, nors ir paprastas įvykis nebūtų visko iš vagos išsukęs, jeigu šios dvi priešingybi nebūtų susitikusios moralinėj plotmėj, – ne tos moralės, kuria remias žmogaus sąžinės grynumas. Ir tai atsitiko šitokiu būdu. Jų jungtuvių metinių sukaktuvių dieną jo žmona padarė didelį pokylį (tais metais aštuntą iš eilės). Vyrui tie pokyliai jau buvo atsibodę, jis stačiai bjaurėjos jais, bet žmonai priešintis nedrįso. O jinai prikvietė visokių tipų, kyšininkų, apgavikų, tačiau [su] kurių pagalba buvo galima jos vyrui karjerą padaryti, ir privertė jį su tais tipais būti kuo maloniausiu ir net bruderšaftą gerti. Svečiams išsiskiriant, jis, kaip visuomet, turėjo lydėti namo girto tardytojo žmoną. Pakeliui jinai norėjo prisimeilinti, duodama suprasti, kad vyras girtas ir greit neišsipagirios, bet jis net nemandagiu būdu jos meilinimos atsikratęs. Bet grįždamas namo mato: ant tilto stovi kažkokia moteriškė, skara apsigaubusi, tačiau iš visko matyti, kad jauna ir karšta.

Et, – tariau sau, – kas jaunas būdamas nenusidėjo Dievui ir žmonėms, tas ir jaunybės nematė! Kas ji tokia būtų, prieisiu, ir gana! Jei ji prostitutė, tegu atvirai pasako man, kad ji yra tokia, – aš taip norėjau išgirst iš žmogaus lūpų teisybę, kokia ji būtų, bet tik teisybę, nes jau seniai nesikalbėjau su

žmogum, kuris su manim nepolitikuotų, nepataikautų, neveidmainiautų. Galop aš baisiai norėjau keršyti – sau, pačiai, visuomenei ir tai nežinomai moteriškei...

Bet vos tik priėjo prie jos ir pasiūlė palydėti ją, kaip toji moteriškė drožė jam į žandą. Pasirodė, tai jo pačios būta!

Pati, nepasakiusi man nei žodžio, kažin kaip keistai sušniukštė nosimi, nesuraukusi veido, apsipylė ašaromis ir parimo ant geležinių tilto turėklų. Tik dabar supratau, kaip ji mane mylėjo ir kaip aš ją savo pasielgimu įžeidžiau. Atvirkščiai, ji būtų apsimetusi apalpusi ir tuojau nugriuvusi, bet dabar jos nelaimė buvo tokia didelė ir žaizda tokia opi, jog ji, nebesuradusi nei žodžio, nei pasielgimo joms išreikšti, tiktai tylomis apsipylė ašaromis...

Taip tuomet jis paliko savo pačią ant tilto verkiančią ir nuėjo klajoti nežinomais keliais. Buvo Tibete, Sibire, Induose, Japonuose, Kinuose, išvaikščiojo pėsčias visą Europą, kelis kartus buvo ištisais metais kalėjimuose... Buvo ir į savo namus užsukęs, į tėviškę. „Kad ne senos liepos ir keletas išlikusių beržų, tai savo sodo būčiau ir nebepažinęs. Aš tik stebėjaus, kad viskas buvo padaryta taip, kaip aš juos kitados buvau įmokęs... Tačiau sode takeliai užsinešę žole, o obelys seniai nebepakasamos ir kalkiais nebeapitepamos, daugybė skiepų nudžiūvę... Klojimo pašaly pažinau tuos pačius arklus ir akėčias, kuriuos kitada buvau jiem atsiuntęs..." ir t. t. Apsidairęs prislinko prie lango (buvo vakaras ir viduj su žiburiu) pasižiūrėt, kas tenai dedas.

Stale degė mažutis, surūkęs žibintėlis; stalo gale sėdėjo susitraukęs, lopytais kailiniais apsigaubęs, apšepusia barzda ir baisiai pasenęs tėvas. Šalia jo stovėjo vyresnioji sesuo Anelė ir trupino jam į dubenėlį duonos plutelių. Tuojau pamačiau ir abu jaunuoju broliu, buvusiu gimnazininku (jiems seniau pinigų atsiųsdavo): vyresnysis Olesis, matyti, sustikęs su savo laime, sėdėjo trobos vidury žemame suolely ir suko pančius, o jaunesnysis, Petras, apsivilkęs kailiniais ir apsiavęs dideliais mediniais, gulėjo aukštielninkas suole. Gulėjo ir, sunėręs už galvos rankas, žiūrėjo į lubas...

Pavaikščiojo aplink, bet niekur nerado jokių ženklų, kad jo geroji sesuo Onytė ir motina būtų buvusios gyvos. Paskui vėl prisiglaudė prie sienos. Pavalgęs tėvas persižegnojo ir norėjo vienas nueit į užkrosnį, bet tuomet pašoko iš viduaslio Olesis

ir, apkabinęs tėvą, privedė prie lovos. O Petras, nors buvo ir arčiau, ir nieko nedirbo, tačiau nepajudėjo iš vietos... Aš susiėmiau už galvos ir, pamiršęs patvory lazdą ir ryšulį, pasileidau bėgti!..

> Neturiu dabar nei vietos, nei tėvynės, nei senatvei prieglaudos. Dabar visi man sako „tu", vadina valkata, girtuokliu, netiki mano pasu... Tačiau, nelaimės draugai, tepasiūlie man vėlei tą pačią vietą ir tokį pat gyvenimą, kokį turėjau pirma – aš atsisakyčiau, nes mano gyvenimas ir kiekvieno jūsų, yra vis dėlto įdomesnis ir gražesnis už gyvenimą visų tardytojų, revizorių... <...> Bet vis dėlto tu, tėve, ne tuo keliu nuėjai! – ištarė kiek palūkėjęs vienas nuplyšęs valkata, supdamos skarmalais. – Ne tuo, tėve, ne tuo... – kuždėjo kampe, drugio krečiamas, antras valkata...

Taip skurdžiai baigia savo liūdną pasakojimą Vienuolis.

Kad ne tuo keliu nuėjo – net drugio krečiami kalėjimo rusy valkatos kužda, bet kur tas kelias, kuriuo reikia nueiti! Gal tie nelaimingi valkatos į šį klausimą būtų teisingiausiai atsakę, bet tam jie ir valkatos, kad jų žodžio niekas negirdėtų! Tik jų atsakymas tikrai jau nebūtų panašus į atsakymą tų visuomenės žmonių, kurie oficialiai nustatinėja įsakymus šeimyniniams santykiavimams ir... iš gyvenimo daro piktą karikatūrą! Problema vėlei iškelta pilnoje visumoje. Vienuolis dar kartą palietė vieną pagrindinių žmogaus gyvenimo klausimų. Visuomenės klausimų tvarkytojai, prisiekusieji moralės skelbėjai, – dabar jums priklauso žodis! O tuo tarpu gyvenimas eina savo, visus paslydusius nušluodamas...

Apysakoj „Grįžo" nupiešta dar vienas tokis kelias. Provizoris Janulis, visą savo triukšmingą amžių praleidęs Rusijoje, vienas, apleistas, paskutiniame džiovos laipsny grįžo į tėviškę – numirti, kas greitai, dėlei didelio susigraudinimo, ir įvyko. Ne tuo keliu, ne tuo keliu gyvenimas ėjo, bet į kapą visi lygiai veda, skubiai veda!.. Kuriuo keliu kapo siekti!

Dar niekas lietuvių literatūroj taip gražiai nedainavo priešmirtinio ilgesio, priešmirtinio troškulio gyventi! Apysakėlė, visa beveik baltomis eilėmis parašyta, gamtos aprašymais suposmuota, yra greičiau epinė daina negu psichologinis škicas, nors

joje vien tik ir dainuojama grįžusio tėviškėn mirti Janulio pergyvenimai.

Šia apysaka Vienuolis kaip ir baigia ciklių savo apysakų, kuriose kelia moralinius klausimus. Kokios išvados?..

„Dan-gun dū-šia, kū-nas že-mėn", – gaudė bažnyčios varpai, lydint grįžusį tėviškėn mirti Janulį į kapus...

Deja! Nejaugi tai yra atsakas į klausimą: kuriuo keliu eiti?!.

V. GYVENIMO VERPETUOSE

Visos viršminėtos apysakos randas pirmame tome A. Vienuolio raštų („Švyturio" bendrovės leidinys, 350 puslapių, didelio formato, smulkaus šrifto). Toje knygoj randas dar ir daugiau apysakų bei vaizdų, bet jos jau nebeturi tokios moralinės reikšmės, kaip aukščiau minėtosios. Daugumoj tai yra šiokiadienio gyvenimo įspūdžiai, kaip jie rašytojo sieloje gimė, net ne stilizuoti, net neįvilkti į atitinkamą literatinę formą, dėl tos priežasties kartkartėmis besidarą kiek nuobodūs ir nepakankamai gyvi. Tokie yra „Kalėjimo įspūdžiai", tokie yra ir „Krymo įspūdžiai". Kalėjime praleistos dienos per daug skaudžiai atsiliepė į jauną poetą, patiekė jam tiek daug pergyvenimų medžiagos, kad jis jau nebegalėjo sunaudoti ją, jis pajėgė tiktai registruoti, kaip daro mokslininkas, registruodamas studijuojamo reiškinio atmainas, kaip kad daro tardytojas, pasižymėdamas iš nelaimingos aukos iškvostus žodžius.

Bet Vienuolis ne mokslininkas ir ne tardytojas, jisai negali vien tiktai faktus konstatuoti – jis dailininkas, jis turi konstatuotus faktus apibūdinti. Tačiau kalėjimas turbūt ne tam pasaulin leistas, kad jame būtų galima kurti ar bent aiškiai sąmone konstatuotus faktus tirti. Todėl Vienuolio „Kalėjimo įspūdžiai" yra kažkoksai košmarinis skundas, visai neatitinkąs savo formai, visai tarytum kažkos instinktyvinis, nesąmoningas pagalbos šauksmas. Todėl ir visas veikalas, nežiūrint į visą pergyvenimų stiprybę, į kai kuriuos ir visai pavykusius aprašymus, toli gražu negali lygintis su Vienuolio apysakomis.

Panašūs yra ir „Krymo įspūdžiai". Žinoma, čia medžiaga jau kitoniška. Įstabios Krymo marės, mėnesiena, kiparisai, krantai, paskendę rytų šalies augmenyse, klimato švelnumas – visa tai iššlavė kalėjimo įspūdžių žiaurybės liekanas. Visumoj „Krymo įspūdžiai", žinoma, tebėra dar dienynas, bet neretai nejučiomis vėlei prasimuša tikrasai dailininkas. Daugelis paveikslėlių, atskirų scenų, tipų, charakteristikų labai gyvai ir jautriai nupiešta. Ir jeigu nėra vieno bendro veiksmo, kuris tuos atskirus, gal net pavienius vaizdelius sumegztų į vieną gyvą paveikslą, tai vis tiktai juos jungia vienas ūpas, virpėjimas, įkvėpimas. Visa tai dainuoja juose gyvas orientalizmas kaip motyvuose, taip ir poezijos elementuose.

Balaklavoj meilės yra,
Balaklavoj kraujas šyla –

dainuoja rytiečiai, puikios Balaklavos piliečiai. Ir tą ūpą Vienuolis pagavo savo įspūdžių puokšte.

Tačiau visai kitokios rūšies Vienuolio įspūdžiai iš Kaukazo šalies ir pastarųjų metų Lietuvos gyvenimo. „Amžinasis smuikininkas" ir „Užkeikti vienuoliai" dvi graciozini Kaukazo legendi. Čia Vienuolis neberegistruoja pergyvenimų dailininko intuicija jas padailindamas, bet stačiai pergyventuose įspūdžiuose visai naujus vaizdus audžia. Čia Vienuolis vėlei tikras didelis dailininkas. Čia jisai nebefilosofuoja, nebekelia moralinių problemų kaip kitose savo apysakose, bet tik dainuoja kaip lakštingalė pavasarį Kaukazo pakalnėse, kaip vieversys Lietuvos artojui.

Dar įstabesni jo vaizdeliai – valandėlės įspūdžiai iš Lietuvos. Jeigu Kaukazo legendas jis pasakoja burtuos, stebukluos apsvaigęs, lyg per sapną kažkur užburtoj šaly gyvenęs, tai įspūdžiai iš Lietuvos – kiekvienas žingsnis – pergyventas ir iškentėtas. „Auka", „Karžygys", „Karo ligoninėj" – visa epopėja pilkiesiems Lietuvos karžygiams dainuoti, kurie žuvo dėl nematomos tėvynės ar tai dar rusų armijoj tarnaudami ir grumdamiesi nereikalingoj, beprasmėj, nesuprantamoj kovoj su tokiuo pat nelaimingu priešininku, kurie žuvo ir iš nepriklausomos Lietuvos priešininką, piktą plėšiką begindami arba tylioj dar-

buotėj užfrontėj dėl pilkųjų darbo ir vargo žmonelių. Ypatingai stiprus ir graudus vaizdelis „Auka", kur vaizduojama keletas bruožų iš vieno daktaro darbuotės, kuris, besidarbuodamas žmonių gerovei, užsikrečia dėmėtąja šiltine ir pačiame jėgų žydėjime miršta. Šis vaizdelis taip gyvai ir jautriai nupieštas, kad ir visai nepažįstančiam Lietuvos gyvenimo sąlygų darosi nejauku, kaip tai dar „kultūringoj" Europoj gali būti tokia vargo šalis, ir tenka stebėtis, kaip tai visuomeninio egoizmo gadynę gali rastis tiek idealizmo, tiek pasiryžimo, tiek pasišventimo!

Jeigu tektų padaryti trumpą santrauką A. Vienuolio kūrybos apibūdinimo, tai aš tat padarytau sekamu būdu. Vienuolis nėra genijus, nėra kažkoks ypatingai žymus ir toli pasireiškiantis talentas, bet jis visas savo jėgas sunaudoja teigiamajai kūrybai, per tatai jo kartais ir literatūros žvilgsniu silpnesni dalykai yra labai svarbūs lietuvių idealizmo istorijos elementai. Vienuolis savo liūdnose apysakose neša žmoniškumo ir teisybės spindulius ir žadina žmoguje tą dieviškąją kibirkštėlę, kurią žmogus atsinešė su savim į pasaulį, bet kurią gyvenimo vėtra buvo nustelbusi!

Daugiau tokių rašytojų, pasakytau net paradoksą, daugiau tokių pesimistinių idealistų kaip A. Vienuolis, – ir gal mums nereikėtų taip ilgai laukti, kada mūsų visuomenė pagytų iš sąmonės lietuviško sukempėjimo ligos! Ar bent jaunuomenės skaistusai, audringasai idealizmas cinikų džiaugsmu nebesibaigtų: nebešūkautų Juozas Gerbačauskas, kad mūsų jaunuomenės idealizmą gelbsti panelės ir ištekėjusios moterys pražudo!

A. Vienuolio įdiegta liepsnelė dar ilgus metus plastės lietuvių jaunuomenės širdyse – ir tuo mes galime tiktai pasidžiaugti.

JONAS ŽILIUS

Aš sens pasėjau mįslies sėklą, man gana.
Jūs ją gaivinkite, vaikeliai! Jei ana
Pradės žaliuoti, nokti, kuo mokėsiu,
Ir aš prie darbo prisidėsiu!

Jonas Jonila – Jonas Žilius,
drama „Jono vaikai", I veiksmas

I. SENIAI IR JAUNIEJI

„Vis labiau ir labiau didėja pavojus, kad mūsų seniai nueis į kapus, nepalikę popiery fiksuotų savo atsiminimų iš to laiko, kada slapta nuo rusų valdžios akių ėjo tas bruzdėjimas, be kurio, paabejočiau, ar turėtume tai, kuo mes šiandien džiaugiamės", – guodžias vienas vadinamųjų mūsų senių – Pranas Mašiotas („Lietuvos" 1923 m. nr. 9, Pr. Ašakaičio str. „Juokai tarp rimtų darbų"). Ir ne jis vienas – ir daug kas ir jaunųjų, ir senųjų tuo nusiguodžia. Tuo nusiguodimu lyg netyčia pabrėžiama, kad mūsų laimei teko ypatingai garbingas metas gyventi. Lietuvos atgimimo metas ir atgimimo gadynės veikėjų ideologijos kristalizavimo periodas. Garbingas metas dar ir todėl, kad jeigu vartojamas terminas – mūsų seniai – turint galvoj 1880–1905 metų gadynės veikėjus, tai tasai terminas turi džiuginančio impulso. Visa dabartinė mūsų inteligentija, visi valstybės vyrai ir kūrėjai, išaugo tos saujelės senių sukurtos ideologijos tradicijose – ir jaunoji karta nėra seniams psichologinė antitezė, tai

yra tiktai ideologijos kristalizacija, visumoj sudaranti bendrą psichologinę šeimą. Mūsų džiaugsmui ir laimei, pas mus visai nepažįstamas reiškinys, kad senosios ir jaunosios kartos ideologijos būtų priešingos, kad seniai nesuprastų jaunųjų, kad jaunieji rubežiuotųs nuo senių ir jų tradicijas smerktų. Ne tik neišnyko gyvas siūlas tarp vienos ir antros kartos, bet ir pats tasai klausimas nėra įmanomas: visus jungia viena gyvybės dvasia. Net dar daugiau – mūsų seniai labai uoliai konkuruoja su jaunąja karta jaunumos požymiuose, ir čia sunku būtų rasti mūsų dienų Parisą, kuris nusivoktų, kam teisėtai laimėjimo obuolys priklauso. Tiesa, mūsų dienų Pariso padėtis būtų dar tuo sunkesnė, kad senių ir jaunosios kartos samprotavimai apie jaunybę ir amžinybę kiek skirtingi.

Seniai į mėnulį nesidairo ir žvaigždėse neieško amžinybės simbolių, nesigiria matą saulėje kažkokią praamžių pradžią ar rudens vėjuje pasakingų aidijų skelbėją. Seniai tuos jaunųjų idealus kur kas konkretingiau priima. Atsimenu, mano 85 metų tėvas senukas kiek mane bardavo, kad aš sėdžiu kambary ir neinu pavasary medžių sodinti. Jis negalėjo suprasti, kaip žmogus gali nesidžiaugti, jei jo pasodinti medeliai auga ir žaliuoja ir jei tuose medeliuose lakštingalos gieda. Apie lakštingalos giesmę jis galėjo visą gegužės naktį pasakoti. „– Et, – sako, – jums, jauniesiems, jei nėr mergelės, tai ir lakštingalos nereikia".

Vadinas, senių idealas ne toks jau sukonkretintas! Arba kai rudeniop išplaukėja avižos, – tėvas jau prieš aušrą išeidavo sekmadienį į laukus, ir jo vienintelis džiaugsmas būdavo klausyt, kaip avižos šlama! Jo nedžiugino, kad avižos geros, kad daug grūdų bus galima iškulti, – jį džiugino šlamėjimas. Jis, paprastas kaimietis, išaugęs miškų glūdumoj, gyvenęs ir saulėtas dienas, ir rūsčią darganą, – ir senatvėj kito džiaugsmo neturi, kaip gyventi gamtoj. Čia, žinoma, jokios kalbos nėra apie bet kokius idealizavimus ar pretenzijas. Čia reiškias gyvas, natūralis panteizmas, tiesa, siauru horizontu, bet užtat išlaikęs pirmapradę gaivalinę pajėgą. Ir ši paprasto kaimiečio savybė galėtų būti ryškus požymys mūsų senių jaunybei apibūdinti platesniame

horizonte. Juk ne kas kitas, kaip tik senis Matulionis sugalvojo Steigiamojo seimo atidengimo iškilmėms paminėti gražiausiame Kauno kalne devynis ąžuolus pasodinti! Dalykas berods visai paprastas, bet jo reliatinė reikšmė bene bus kur kas amžinesnė negu visi jaunųjų darbai, gal net paties Seimo neišskiriant. Seimas, buketai, prakalbos. Anglų atstovo madnus paipakliokas – visa tai, taip sakant, jaunosios kartos nuopelnai, ir visa tai jau istorija, anksčiau ar vėliau tefigūruosianti Nagevičiaus muziejuj, – o ąžuolai ilgus amžius žaliuos. Ar besvarbu, ką jie simbolina, jeigu jie žaliuoja ir šlama!

Ne kas kitas, kaip senis Mašiotas rašo įstabių klasinių veikalų patiems jauniesiems – vaikams. Ne ką kitą, kaip tik ligūstą senį Jablonskį pamylėjęs jaunimas minių miniomis lanko ir ant rankų nešioja! Ne kas kitas, kaip tik senis (? *Red.*) kunigas Tumas visuose jaunimo susibūrimuose mylimiausias svečias, – kur gyvenimas, kur jaunystės dvasia trykšta – pirmutinis!

Tas pats senių pasiryžimas leisti žurnalą – „Mūsų senovę“, nes esą jie tuoj išmirsią ir nieko nepaliksią, – tas jų pasiryžimas psichologiniu atžvilgiu yra tokios pat prigimties, kaip kalne ąžuolas sodinti. Mirti tai mes visi mirsime, tiktai ne visi mes išdrįstame be isterikos apie tai pagalvoti. O seniai, „Mūsų senovę“ leisdami, rengias mirti džiaugdamies!.. Todėl, nežiūrint viso senių gyvenimo prityrimo ir praktikos palinkimų, tektų rimtai pagalvoti, kas turi daugiau idealistinių amžinumo požymių – ar senių realistinis idealizmas, ar jaunųjų neurasteniškas romantizmas! Tačiau jeigu seniai jau taip nori aplink save burtininko ratą apibrėžti ir figūruoti kaipo seniai, tai mes irgi prisipažinkime, kad mes esame jauni, – ir pasimokykime iš senių – ir prityrimo, ir dvasios stiprybės – ir kaip jauniems būti! Ne mūsų kartai senių žygiai ir darbai vertinti – dar ateis laikai! Tačiau tesie man leista tikėtis, kad jeigu mes juos taip mylėsime kaip jie mus, kad jeigu stengsimės juos nors arčiau pažinti, – jiems senatvė bus dar linksmesnė. Jie ne puikūs – jie su mumis. Jie geri – jų žvilgsnis į mus senio Žiliaus vaizdu atvaizduotas:

Aš sens pasėjau mįslies sėklą, man gana.
Jūs ją gaivinkite, vaikeliai! Jei ana
Pradės žaliuoti, nokti, kuo mokėsiu,
Ir aš prie darbo prisidėsiu.

II. JONO ŽILIAUS PAVEIKSLAS IR JO DAR NESPAUSDINTI RAŠTAI

Seniai – Basanavičius, Tomas Žilinskis, Jonas Šliūpas, Jablonskis, Leonas, Kazys Grinius, Pranas Mašiotas, Tumas, Matulionis, Maironis, Martynas Jankus – kam jie nežinomi? Tačiau daug dar yra ir užmirštų, kurių mūsų visuomenė beveik nepažįsta, o kurie į mūsų kultūros vainiką yra tokių įstabių žiedų įpynę.

Vienas tokių mūsų užmirštųjų patriarchų yra Jonas Žilius, pasirašydavęs po savo literatūros darbais Jonas Jonila. Tiesa, paminėjus Žiliaus vardą lietuvių inteligentui, kartais tenka išgirsti klausimą – ar tai tas pats Žilius, kurs Amerikoj su Šliūpu visokių baikų apie lietuvių istoriją išmislijo? Jeigu tokiu klausimu pabrėžiama ne tiek liūdna paklausėjo ignoracija, kiek jo smegenų tinginystė, tai tiktai čia yra ir paties Žiliaus kaltės: per visą savo ilgą gyvenimą nepasirūpino ar nesugebėjo išeiti aikštėn. Yra net išleistos trys jo raštų knygos, bet taip išplatintos, kad niekas jų neskaito – ir niekur jų pirkt negalima gauti – išdalyta „Tėvynės mylėtojų draugijos" nariams kaipo premija. Tai ką jau besakyti apie jo gyvenimo paslaptis, kurios berods yra tokios turiningos. Žilius, kaip ir visi kiti seniai, žinoma, žilas, veidas, žinoma, raukšlėtas, tiktai nei amžius, nei pakeltas vargas nepajėgė jo veido išdildyti raudonų jaunystės žymių, o akys spindi aiškia, gilia, krikštoline šviesa, šviesa ramybės ir prakilnumo. Kalba iš lėto, kiekvieną žodį apgalvodamas, pratęsdamas, ramybėj ir šviesoj. Nei vieno nereikalingo žodžio, nei vienos nesukristalizuotos minties. Ar džiaugsmingą, ar liūdną žinią išgirdęs, tiktai trumpai tepasakys: „Ve, matai", – ir iš jo žodžių nesuprasi, kaip jis reaguoja. Tiktai jei jo šypsena žydi gerumu ir meile – senis džiaugias. Jei veidą apsiaučia kažkoks

liūdnas šešėlis, rūstūs antakiai susikaupia ir akyse nerimasties ugnelė dega – reiškia, senis gilia opa susirūpinęs.

Stasys Šimkus, ilgų metų jo draugas, pasakojo kartą pašnekesį su Žilium apie dabartinę mūsų literatūrą.

– Mūsų jaunieji poetai, – Žilius sakąs, – rašo labai gerai ir gražiai, tiktai gaila, kad aš maža tesuprantu, ką jie rašo. Kur jau mums, seniams! – Ir kiek palūkėjęs, susimąstęs, rūpestingai pridūręs: – Ale kai mes buvom jauni, tai vis rūpinomės sukurti šį tą patvaresnio, amžinesnio, o jaunieji – iš dienos ūpo nenori išeiti... Reikia laukti, subręs...

Šis pašnekesys, kad ir gal nėra tiksliai atpasakotas, ryškiai pabrėžia Žiliaus asmens esminius bruožus.

Prakalboj į pirmą jo raštų tomelį jis, tarp kitko, sako:

> Rašyti šie veikalėliai laikuose tautiškai politiško, ekonomiško ir iš dalies religijiško kriziso Lietuvoje, kurie tai laikai savo svarba mūsų istorijoje vien laikams Ringauto, laikams priėmimo krikšto ir laikams reformacijos Lietuvoje tegali būti prilyginti. Svarbūs tautiškam kilimui ir kultūrai, bet dailos literatūrai toki laikai ne visai patogūs. *Silent musae inter armas!* Taip čia, ši era buvo daugiau era kovos: už lietuvių būvį, už jų gerovę, už apšvietimą. Maža mūsų, ypač pradžioje, beesant, reikėj agituoti, žmones budinti ir šviesti. Taigi prisiėjo visiems daugiau būti kareiviais, negu poetomis dailininkais. Dailos literatūra tegalėjau užsiimti vien laisvose valandose, po darbo, vietoj poilsio. Iš pradžių pašešupy ir panemunėj, paskiau Alleghanų kalnuose, miškuose Floridos, Adirondakuose, Baltame ir Mėlyname kalnyne, Kolovado Tyruose, Šveicarų žemėje, Švarcvalde, po Valakų padange ir pakraščiais karštųjų smiltynų Afrikos dėjau šiuos ritmus, besvajodamas apie tautos pergyventus ir pergyvenamuosius laikus.

Gražiąją savo gyvenimo dalį gyvenęs toli nuo Lietuvos, daugiausia Amerikoj, savaime negalėjo įnešti žymios iniciatyvos Lietuvos gyvenime. Jeigu Amerikoj berods jiedu su Jonu Šliūpu buvo pirmieji lietuvių organizatoriai ir žadintojai, dirbę su vargu kam besulyginamu pasišventimu, tai vaisius viso to, kad Žilius Lietuvoj beveik visai nepažįstamas.

Žadinant tautą kaip Lietuvoj, taip ir Amerikoj visų pirma reikėjo ieškoti tam darbui pamato, reikėjo kurti tautinę ideologiją. O tautinės ideologijos iš piršto neišlauši, cigarą rūkydamas

nepramanysi. Medžiaga reikia semt iš praeities, iš istorijos, nes, kaip Rolland'as sako:

> Istorija gali išmokyti iš savęs išsinerti, kitų sielose skaityti. Žmogus praeity pats save randa panašių būdų ir įvairių bruožų mišiny, su paklaidomis ir naštomis, kurių galima išvengti. Tačiau tuo metu, kai ji besikaitaliojantį pradą rodo, ji moko ir amžinoje esmę pažinti.

Visų atgimstančių tautų įkvėpimo ir pajėgos šaltinis yra, buvo ir bus jų istorija. Tas pats buvo ir pas mus. Lietuvoj istorinė medžiaga iš karto pasakingai idealizuojama, išorinėms aplinkybėms spaudžiant, vis labiau ir labiau surealinama, ir stengiamasi pažaboti vadinamojo mokslo apynasriu. Kitas vaizdas jau dedas Mažojoj Lietuvoj, kur tautinės ideologijos kūrimasis labai pavėlavęs, kur žmonės gyvenime iki kaulų praktingi, tačiau kurie net šiandie dar gyvena tautinės ideologijos romantizmo periodą, – jeigu žodį romantizmas suprasti ne kaipo tam tikrų sąvokų kompleksą, o kaipo sąmonės formą. Amerikos lietuvių atgimimas – daugiau bendrų ruožų turi jau nebe su Didžiosios Lietuvos atgimimu, bet su Mažosios. Amerikos lietuviai, gyveną šaly, kur viską valdo visagalis obalsis: laikas – pinigai, kaipo lietuviai, neturėdami savo teritorijos ir sąmonėj objekto bręstantiems idealams sukonkretinti, savaime tegalėjo kurti tiktai idealizmą, pasižymintį visomis romantizmo ir utopizmo formomis. Tiesa, Didžiojoj Lietuvos Basanavičiaus „trakų teorija" bene bus chimeringiausia iš visų hipotezių, bet Lietuvoj visuomenės ideologijoj ji jau nesudaro tam tikro atspalvio. Tačiau Amerikoj analoginis utopizmas yra tenykščių lietuvių tautinio idealizmo pagrindas. Tai yra natūralė tautos be teritorijos tautinio idealizmo forma. Nei Šliūpas, nei Žilius, sėdami pirmąją lietuvių atgimimo sėklą, kitu keliu eiti negalėjo. Ir Šliūpas, ir Žilius, norėdami atgaivinti tautos kultūrinę tradiciją, įsirausė į dulkėtus foliantus. Jeigu jie kartais prieidavo visai netikėtų rezultatų, kuriuos Didžiosios Lietuvos inteligentai baikomis vadina, tai ši aplinkybė nė kiek jų darbo vertės nesumažino, jeigu neoperuoti senos kazuistikos kabliukais – kiek istorija yra mokslas arba kiek mokslas yra kūryba.

Jonas Žilius, būdamas iš prigimimo poeta ir pasinaudodamas tuo, kad žino bene 10-12 kalbų, savo istorinius ekskursus pradėjo mažne nuo visuotino tvano laikų, ieškodamas visai savotiškos medžiagos. Išrausė graikų, romėnų istorikus, germanų, skandinavų, saksų, slavų kronikas, išlukšteno žmonių kūrybą, – visur remdamas epinę medžiagą, liečiančią šiuo ar tuo būdu lietuvių tautą. Šiuo keliu besidarbuodamas, Žilius ilgas dešimtis metų surinko didžiausį tomą, kurio vienoj daly yra originalai – tekstai bene iš viso septyniomis kalbomis, o kita dalis – lietuviškas tų tekstų vertimas. Ši epinė medžiaga davė Žiliui labai svarbų šaltinį lietuvių mitologijai tirti.

Rusai turi tam tikrą ciklių bylinų, kurios berods platesnei visuomenei labai maža tėra žinomos (paskelbtos Gilferdingo, Sobolevskio ir kt.), vadinamos „Piesni o Litovskom korolie". (Tas bylinas, kaipo „epinę medžiagą", Žilius irgi turi išvertęs į lietuvių kalbą.) Lyginant tas bylinas su lietuvių pasakomis, pasirodo, kad jų motyvai kartojasi lietuvių pasakose, tiktai daug plačiau išrutuluoti, nors ir labiau pavieniais šmoteliais išmėtyti. Lygiai lietuvių pasakose pasikartoja ir tie epiniai motyvai, kuriuos Žilius surinko iš senovės istorijos šaltinių ir kronikų. Ir čia ateina Žiliui į galvą įstabi mintis: iš lietuvių pasakų įvairenybės restauruoti eposą, kuriame atskirų pasakų vaizduojami įvykiai būtų surišti į vieną koncepciją. Ši mintis gimė jame jau daugiau kaip prieš dvidešimtį metų, ir jis nenuilstamai dirbo visą laiką jos realizacijai. Jis daro tai analoginiu keliu, kaip suomiai su savo Kalevala – atskiras runas lipdydami į vieną. Bet Žilius čia elgiasi gal kiek atsargiau už aną laimingą suomį, Kalevalos tvarkytoją: Žilius, lipindamas iš pasakų išlaikytą eposą, nuo savęs nieko neprideda ir beveik nieko nekeičia, jeigu neskaityti pakaitomis tokių dalykų, kaip kad razbainiko Domijono vietoj rašo plėšikas Domijonas. Dėl kiekvieno taip sudaryto eposo šmotelio knygos gale nurodyta iš kur, iš kokios pasakos paimta ir kur kokios randasi variacijos! O jei kur vienas kitas žodelis paties Žiliaus pridėtas – vadinasi, ne iš pasakos

imtas – ir tas knygos gale pažymėtas. Padarytas milžiniškas darbas ir savo originalumu neturįs pavyzdžių pasaulinėj literatūroj!

Rezultate išėjo labai tikslus, nuosakus, išlaikytas lietuvių tautos eposas!

Rašančiam šias eilutes teko turėti džiaugsmo, kai pats autorius keletą ilgų vakarų skaitė savo ilgų metų darbo vaisių – lietuvių tautos kūrybos pažibą. Kol jis nėra atspausdintas ir visuomenei neprieinamas, netenka čia apie jį ilgesnių pastabų daryti. Tiktai norėčiau pabrėžti, kad šiuo Žiliaus žygiu sugriauta sena nesąmonė, kad lietuviai epiniai nemoka kurti! Čia pasakų medžiaga net taip sugrupuota, kad visą laiką išlaikytas ypatingas dainuojamas ritmas! Ir kas įdomu – mūsų eposas ne tik turi motyvus, kartojamus „Kalevaloj", bylinose, bet ir homeriniame epose. Kaip antai – argonautų kelionė, ciklopai ir t.t. mūsų epose išrutuloti ne mažesne galia kaip graikų epose.

Šiam darbui Žilius yra parašęs įžangą, kurioje sukaupia visą medžiagą iš lietuvių mitologijos ir ją susistemina, sudarydamas tikslią kosmogoniją. Kiek ši įžanga yra įtikinanti ar neįtikinanti, spręsime paskui, – kai šis ilgų metų ieškojimo davinių apibendrinimas bus atspausdintas.

Deja, atspausdintas! Nėra jokios vilties, kad Žilius gyvas būdamas šiuos savo veikalus atspausdintų. Tai yra baisiai pavydus senis: suras kur kokią pasaką, išraus kur kokią naują pasakos versiją – ir vėl jis derina naują posmą, ir vėl jis ilgas nemigos naktis pats vienas savo darbu gyvena.

Tiesa, pirma negu tie jo kūriniai gali eiti į spaustuvę, turi būt perrašyti, o perrašyti gali tiktai jis vienas arba kas kitas, jo griežtai prižiūrimas. O tai vėlei yra ilgų mėnesių darbas.

Berods lietuvių visuomenės būtų tiesioginis uždavinys – atleisti Žilių nuo visų „pilietinių pareigų" ir duoti galimybės jo dešimtmečių triūso vaisių Lietuvos garbei ir džiaugsmui užbaigti. Tai bus įdėlis į mūsų literatūrą, kuris iš karto iškelsiąs iš Kauno gubernijos rėmų ir išves į pasaulį. Pagaliau tai bus neiš-

semiamas šaltinis mūsų idealizmui gaivinti ir priauganČių kartų širdyse gyvybės sėklai sėti...*

III. DRAMA: „JONO VAIKAI"

Prakalbėlėj į dramą „Jono vaikai" autorius praneša, kad ji buvusi sumanyta parašyti „laikuose didžiųjų persekiojimų lietuviškosios spaudos, apie 1898–1900 metus. Siužetą norėjau imti iš gyvenimo keleto slaptų Lietuvoje draugijų. Veikmė tų draugijų, tiesa, buvo ramesnė, nė aš tuomet maniau ją perstatyti". Kad priduoti aprašymui daugiau romantiškumo, pasipriešinimo veikėjams daviau vardą plačiai paprūsėje žinomų „Jono vaikų", lietuviškųjų desperatų, susitvėrusių daugiausia iš jaunų kaimo vaikinų, nenorėjusių eiti į turkiškąją karę. Organizavęs Jono vaikų būrius apie 1876, 1877 ir vėliau nekokis Pažerių valsčiaus, Vilkaviškio pavieto jaunas, prastojęs turto ūkininkas, vardu Jonas". Toliau autorius paaiškina, kad seniau parašyti trys dramos veiksmai buvo papildyti naujais dviem, kada 1905 metais kilus Rusijoje ir Lietuvoj sukilimui „svajonės pasirodė esančiomis tikra tiesa".

Ši Žiliaus drama vargu kada užims žymesnę mūsų literatūroje vietą: per daug milžiniškas uždavinys pasiimta, kad anais laikais esamomis pajėgomis ir priemonėmis būtų buvę galima tiksliai išspręsti. Pagaliau Žilius būti dramaturgu ir pretenduot nepretenduoja. Jis dramą rašė tebesijausdamas ne poeta, o kareivis; tai ir vertinti tą dramą tenka tiktai tuo atžvilgiu. Būtent lietuvių kultūros istorijos, visuomenės ideologijos atžvilgiu. Ir šiuo žygiu tai yra vienas svarbiausiųjų veikalų, kurių mes apskritai turime. Šiame veikale ryškiai užfiksuotas tam tikras mūsų kultūros periodas ir aiškiai, ir drąsiai suformuluotas visuomenės idealas, kuris visuomenėj prigijo berods tik pradedant

* Rašydamas šias eilutes, aš negaliu pasinaudoti rankraščio tekstu ir paduoti pavyzdžių nors bendrai veikalų charakteristikai. Neturint teksto, nuo atpasakojimo tenka susilaikyti.

Didžiojo karo metu. Kai, pavyzdžiui, 1905 metų Didysai Lietuvos Seimas Vilniuj reikalavo Lietuvai autonomijos, jau Žiliaus dramos herojai kaunasi dėl aiškiai formuluojamos Lietuvos nepriklausomybės (priskiriant ir Mažąją Lietuvą!). Jeigu mums šiandien kartais net sunku įsivaizduoti, kaip galėjo būti tokie laikai, kada inteligentija galėjo kitu idealu vaduotis negu nepriklausomybė, tai juo labiau tenka stebėtis Žiliaus drąsa, kada jis tąjį idealą pradėjo skelbti. Dalyko esmę gal galėtų iliustruoti ir ne taip tolimos praeities faktai. Kai Žilius 1915 metais atvažiavo iš Amerikos į vokiečių okupuotą Kauną ir pradėjo klabint pasilikusią tenai lietuvių inteligentiją kelti Lietuvos nepriklausomybės obalsį, tai tie vyrai, šiandieninėj Lietuvoj tokie garbingi ir nepriklausomybės patriotai, tuomet paniškoj baimėj išbėgiojo. Lygiai kaip 1916 metais Žilius ta pačia idėja klabino inteligentus, susirinkusius Petrapily, – daugelis iš dabartinių Lietuvą valdančių tai idėjai buvo priešingi. Nėra reikalo minėti šioj vietoj tų didvyrių vardų; tiktai tenka tuo akcentuoti, kad 1906 metais ar dar anksčiau skelbti nepriklausomybės idėją nebuvo paprastas biznis.

Pati drama sumanyta labai įdomiai. Strindbergo ar Rolland'o, o gal geresniais laikais ir paties Žiliaus rankose galėtų būti retos stiprybės kūrinys. Pirmas veiksmas prasideda gana sentimentalingai ristoringa scena tarp daktaro Tautilos ir jo dukters Onytės, kur jis pasakoja apie Lietuvos praeitį ir aiškina, kad reikia tautą žadinti ir kelti. Ateina gimnazistas Jonas Didvalis, Lauryno, knygų nešiotojo, sūnus pasiteiraut apie lietuviškas knygas ir laikraščius. Atsigrūda į daktaro butą minia žmonių, – pasirodo, kad žandarai nušovė Jono tėvą Lauryną, o minia privertė žandarus atvežt jį į daktarą, – dar gal kokios pagalbos būtų galima suteikti. Laurynas prieš mirtį klejoja sakydamas, kad dangaus angoj mato žandarus, kurie jo į dangų neleidžia. Daktaras reikalauja, kad žandarai išeitų, o šie atsisako tai padaryti, nes esą pas Lauryną rasta lietuviškų raštų, adresuotų daktarui, ir daktaras turįs būti areštuotas. Sena graudi scena. Laurynas, laimindamas sūnų, miršta. Daktaras laimina

savo dukrytę, pavesdamas ją globoti klebonui, atėjusiam Laurynui Paskutinį patepimą duoti.

Antrasai veiksmai vaizduoja revoliucionierių komiteto posėdį slaptoj žydo karčemoj. Susirinkęs žalias jaunimas, kuriems vadovauja Jonas Didvalis. Revoliucionierių komitetan įsiskverbęs provokatorius Džerabas prigundina mugės dieną daryti mitingą, kur kalbėti turi Didvalis.

Veiksmas vėl baigiasi graudžiai, nors gal perdėm sentimentalinga scena. Į revoliucionierių posėdį įsilaužia Didvalienė, Jono motina, prikalba visokių moteriškų daiktų ir, tarp kitko, pasakoja:

Jau kelius sykius sapny
Tave su tėtuku mačiau: abudu, rodos, giliam griovy,
O kažkoks piktas žmogus viršuj griovio stovi
Ir ant tėtuko akmenį paritęs, rodos, ant tavęs tuoj ris...

Paskui pamato Džerabą, sušunka: „Tai jis" ir alpsta.

Trečias veiksmas vaizduoja mugę-mitingą su visokiais incidentais ir pasakomis, pasibaigusią susišaudymu tarp revoliucionierių ir Džerabo užrodytų kazokų. Keli krinta vietoje, o Didvalis, sužeistas, suimtas.

Ketvirtas veiksmas vaizduoja Didvalį kalėjime, tardymą, kol pagaliau ateina prieblandoj Onytė, papirkusi sargus už surinktus aukomis pinigus, ir išleidžia Joną.

Penktame veiksme Jonas, apsirengęs elgeta neregiu, Onytės vedamas, grįžta į tėviškę: čia kieme bernas lietuvišką darbo dainą dainuoja, nors pats yra nusistatęs bolševikiškai, o viduj eina slaptas lietuvių visuomenės atstovų suvažiavimas, kur svarstoma, kas iš Lietuvos daryti. Kai suvažiavimas pažįsta, kad elgeta yra Jonas Didvalis, įvažiuoja į kiemą, grįžęs iš kalėjimo, senas, apkurtęs, suvargęs daktaras Tautila. Prasideda puota, kur Jonas ir Ona sujungiami moterystės ryšiais.

Ryškių individybių autorius šioj dramoj neduoda. Jis piešia, taip sakant, idėjas vaikščiojančių žmonių pavidalu arba žmones, tiek suidėjintus, kad jie berods ir žemėj negyvena, o tik kažkur pakabinti kabalduoja. Juos apibūdinant tektų klasifikuoti ne

individybėmis, bet grupėmis: 1) valdžios atstovai, 2) revoliucionieriai, 3) publika. Tuo tarpu kai valdžios atstovai – uriadnikai, žandarai, tardytojai – visi vienodai vagys idiotai, o revoliucionieriai – vienodai idealistai užsidegėliai, – publika kur kas įvairesnė. Ji mažai ar bent kur kas mažiau teidealizuota, todėl kur kas gyvesnė, o kartais ir visai gyva. Čia ir burliokai, kurių Lietuvos mugėse netrūksta, čia ir provokatorius Džerabas, Lippačenko prototipas, vėliau Andrejo Bielyj apdainuoto romane „Peterburg" – su visomis provokatoriškomis savybėmis, čia ir klebonas, besitaikinąs dėl kokių ten išrokavimų prievarta išleisti kalėjime sėdinčio daktaro dukterį už provokatoriaus, čia ir žydelis, ir moterėlės, ir mokytojas, ir t.t.

Nežiūrint to, kad veikalas neišlaikytas, prigrūsta daug balasto, sentimentalizmo ir romantizmo triukų, visumoj jis yra labai tamprus, o kai kurie vaizdai ir scenos – puikios, monologai – stiprūs, koncepcija – pranašinga.

Kaip Žilius elgiasi su dialogu, galima spręst kad ir iš šio pavyzdžio.

Kalėjime, Jono kambary, sargas dengia stalą tardymui.

JONAS. Ką vėl kvotimai? Čia, pas mane?
SARGAS. Načalstva, ot, žinojo,
Kur rengt! Tave tik vieną šiandie kvos, tai buvo manę
Žemai, bet trūksta vietos: priešinėj ir kvočiamojo
Prigrūsta kaliniais – visur po du, po tris.
O tu tik vienas, tai už tai darys
Pas tave. O ką viens esi,
Tai reiškia, kad pakarti skiriamas – visi
Pakarti skiriami urėdiškai sėdėti tur kas sau, po vieną.
JONAS. Tu man, brolyti, gerą praneši naujieną:
Rusijoj iš politiško atžvilgio geresnio daikto nėr, kaip likt pakartu.
Taip pat iš daktariškos pusės jei žiūrėsim į korimą:
Labai smagu – patraukė virvagalį, strėnkaulis iš karto
Nutrūko, nejauti, o kada kraujas lietis ir stingt ima
Po kūną, darosi smagu, kaip kas kutentų...
Ot, kad tu apie korimą
Daugiau suprastum, tai norėtum, kad tik tave kartų.
SARGAS. Norėčia, nenorėčia... bet kad jums korims tik baika, nieks tą neužgys.

Pirm dviejų mėnesių šiam pat štai kambary sėdė vaikins,
Antanuku save vadino;
Kokia tikra jo pavardė,
Patirt negavom; gana to, kad nusidė,
Reikėjo kart. Paskirtoje adyno
Einu pas jį: „Nu ką, sakau, eisime..." Iš vieno karto,
Kad nor būt žodį taręs, rengėsi ir ėj...
Ir būt ramiai, be abejonės, likęsi pakartu,
Tiktai žandarų viršininkas patyrė
Prieš pat korimą, būk Antanas daug ką žino,
Beesąs vienas iš vadų – sumanė jįjį kvost ir tirt vienkart.
Prisėjo pliekt, kankinti, badyti panages, o silpno, būtų ve, vaikino.
Neką pasakęs mirė.
Mums tiek gerai, kad nereikėjo kart.

O šit susirinkimo „Seimo" vaizdas.

DARBININKAS. Prašyčia balso. Prie neprigulmybės rengtis
Tai būt trukdyti reikalą mus abelnoj kovoj.
Nesuprantu protavimo: turėt galvo
Ir rūpintis, kas slėgs mus, rusas ar lietuvis,
Ar kas? Geriau, kad nieks neslėgtų. Taigi turim stengtis
Pirmiau sulyginti žmoniją socializmu, o būvis
Visų mūs pasigerys.
ŪKININKAS. Puikiai pasakyta,
Bet ir gerovė be neprigulmybės karti.
Skirtumas toks: kaip kad namais rėdys pati marti,
Arba marčia, namais ir visu kuom rėdys anyta.
MOKINTOJA. Aš ir tos nuomonės: po svetimais
Kad ir kažin kaip būtume, vis būsim tik vergais.
LAIKRAŠTININKAS. Mus svetimi gana priėdė, prikankino!
DARBININKAS. Ką jūs čia kalbate? Kiekviens žino,
Neprigulmybė būt gerai, bet kaip įgyt tą
Neprigulmybę ir kaip ją išlaikyt įgytą?
LAIKRAŠTININKAS. Kaip ją įgis kiti, įgis ir lietuviai
Su jais: gerai – geruoju, ne – kardu.
STUDENTAS. O jei laikytiesi savistoviai
Iš pradžių negalės lietuviai, federacijos būdu
Galės sueiti su kitais.
DVARPONIS. Norėtume žinoti,
Prie ko lietuviai mano glaustis federacijoj: prie latvių
Ar rusų, ar prie lenkų?

DARBININKAS. Jūs vėla pradedat svajoti:
Kam kišate tuos ponus lenkus vis prie lietuvių?
DVARPONIS. Ką tamsta turi prieš lenkus, prieš ponus?

Nubalsavus, kad Lietuva turi būti nepriklausoma, keliama kalbos klausimas.

DVARPONIS. Jūs tariat, kad visi Lietuvoje privalo
Lietuviškai kalbėt. Man rodos, kalba lytis
Žmogaus privatą – tart taip negali. Ant galo,
Kurie lietuviškai nemoka, ką turės daryti?
STUDENTAS. Dalykas nekeblus – išsimokinti.
DVARPONIS. O jei negal jiems svetimos jau mus kalbos
Tep greit išmokt?
STUDENTAS. Kaip tai negali, tur galėti.
DVARPONIS. Na, tamistą tiktai uždėti
Ministeriu tos būsimosios Lietuvos...
STUDENTAS. Ministeriu jei būčia Lietuvoj, tai, jau sakiau,
Visi lietuviškai kalbėtų, kaip bematą.
DVARPONIS. Tai tamista vėlai gimei, kad taip anksčiau,
Valdžia iš tamstos būt turėjus gerą biurokratą...

Ar ne mūsų dienų gyvenimo pranašystė?

IV. DAINŲ PYNĖS

Per dienelę saulė švietė
Vakarėly nusileido.
Jonas Žilius. Dainų pynės

Jonas Žilius savo pirmame literatūros kūriny, parašytame bene 1890–1896 metų laikotarpy – „Dainų pynės" – padarė dar vieną ypatingą eksperimentą, kuris pavyzdžio berods ir pasaulinėj literatūroj neturi. Gal čia pavyzdys iš dalies tėra Donelaitis, kurs sumano savo įstabius hegzametrus, taikindamas prastiems savo būrams parapijonims. Ir Žilius duoda savo šį raštą skaitytojams, kurie tais laikais nusiskųsdavo „menkai tesupranta raštus, pieštus „naujomis ailėmis". Ir Žilius, kaip ir Donelaitis, savo pasistatytu uždaviniu ir jo pasiekimu – pats save prašoko:

padarė kur kas daugiau, negu norėjo. „Dainų pynės" įdomios tuo, kad jose epinis siužetas rutuluojamas lyrinių liaudies dainų forma. Siužetas – paprastas paprasčiausias. Pirmoj „Dainų pynės" daly, pavadintoj „Radynos", pasakojama, kaip dviem geriem kaimynam garnys vieną dieną po lėlę atneša, tik vienam sūnų, kitam dukrą. Ėję vienas kitą kūmų prašyti, susitiko Panemunėj ir susitarė vienas antro vaikus krikštyt. Tiktai pakrikštijus kūmos sumaišė vaikus ir nieks negalėjo atskirt, kam priklauso sūnus, o kam duktė. Nutarta auginti katras katram pasitaikė, nes paskui vis viena abu teks apvesdinti. Antra „Dainų pynės" dalis – „Vestuvės" – vaizduoja, kaip tie du kaimynų vaikai augo ir mylėjosi. Kaimynas dvarponis užsigeidė tą mergaitę vesti ir siunčia jai piršlius. Mergaitei nesutikus tekėt už dvarponio, šisai bando klastos keliu ją paimti. Pasikviečia pagalbon žydą ir čigoną, kurie už gerą atlyginimą sutinka atlikt reikalą. Nuspręsta duot jaunikiui gerą kyšį, tai jis sutiksiąs pats apsivesti, o gyvent – užleisti dvarponiui. Dėl tvarkos nuspręsta po vestuvių tuojau jaunavedžiui duoti darbo dvare prie sodo, o jo žmoną padaryti prie dvaro kambarine. Jaunikis priima žydo pasiūlytus pinigus ir kelia vestuves. Kadangi, taip sakant, biznis tvarkoj, į vestuves atvažiuoja pats ponas su akamonu, žydas su skripka, čigonas su būgnu. Bet per vestuves jaunikis viešai išpasakoja dvarininko planus ir teškia jam paimtus pinigus į veidą. Kaimiečiai su didžiausiu triukšmu išveja dvarininką su žydu ir čigonu ir patys vieni toliau švenčia pono pergalės šventę. O dvarininkas iš to apmaudo parduoda dvarą ir pats išsidangina į Varšuvą.

Toks tai yra „nemandras" veikalėlio turinys, taip sakant, jo epinė medžiaga. Nesunku numatyti, kad turinio atžvilgiu tai yra santrauka plačiausiai dainuojamų mūsų liaudies lyrinių dainų.

Mergelės–bernelio meilė, darbo dainos, ilgesys, sutartuvės ir pagaliau vestuvių dainos – populiariausi dainų motyvai. Čia su dainomis pasielgta tarytum su aukščiau minėtu lietuvių tautos eposu. Tiktai čia nelipdomos atskiros dalys, o iš visumos

ištraukiama, jeigu galima taip pasakyti, sukondensuota esencija. Be abejonės, čia visų įdomiausia, kuriuo būdu tai padaryta.

Liaudies kūrybos mėgiamieji motyvai liaudies kūrybos priemonėmis išrutuloti. Palyginimai, metafora, simbolika ir ypač visų tautų mėgiamieji paralelizmai čia gausiai panaudoti. Net visas rašinys yra beveik vienas ilgas, daugiau ar mažiau šakojęsis paralelizmas.

Kiekvienas literatūros stilius auga literatūros tradicijos daviniais. Pažvelgus, pvz., į simbolikos genezį, nesunku numatyti, kad simbolis išsirutuluoja iš neigiamojo paralelizmo. Kaip Aničkovas sako, „neigiamajame paralelizme mintis tarytum grumiasi su išorinio pasaulio įspūdžiais. Ji tarytum visai atsisako nuo palyginimo, ir visas dėmesys sukaupiamas prie antro (paralelizmo) nario. O šis antras narys, atvirkščiai, visai užmirštas".

Toksai paralelizmo pergyvenimas tačiau yra galimas, kadangi pirmasai palyginimo narys, jį dažnai ir įprastai vartojant, tuojau iš karto sudaro atatinkamą antrajam nariui ūpą. Panašiu poetingosios minties procesu ir gimsta dainų stiliaus simbolizmas". Ši Aničkovo mesta mintis tektų tiktai praplėsti ir ne tik simbolikai, bet ir visai stilistikai pritaikinti. Jeigu, pavyzdžiui, mūsų dienų poeta sako: „Nosis už kampo užkliuvo" – tai visai nereiškia, kad jis tą nosį suasmenina ir duoda jai individo teisių. Vartojant tą posakį, yra turima galvoje egzistencija individo, kuriam nosis priklauso, ir kad jo eisena buvo taip sutvarkyta, kad ši nosies akcija turėjo įvykti. Kiek senesnės kartos poeta būtų sakęs, kad Petras ar Jurgis ėjo gatve, ėjo, jo kojos buvo tokios silpnos, kad neištesėjo kampo aplenkti, sugriuvo ir nusibalnojo nosį. Arba seniau, aprašinėdami šaltį, sakydavo, kad tvoros pyška, sniegas girgžda ir t.t. Mūsų dienų poeta sako – „Reomiuras – žemiau nulio – 20°". Arba seniau, piešiant kokį palšą bespalvį žmogų, buvo aprašomi jo rūbai, plaukai, išvaizda ir kad jo veido būta tokio, kuris nieko nereiškia. Dabarties poeta sako paprastai: „nosis, ūsai, kalnierius, kelnės", – o kad yra tokia esybė, kuriai tai visa priklauso ir ją apibūdina, savaime suprantama. Jei Reomiuras žemiau nulio – savaime suprantama,

kad šalta, tvoros pyška, sniegas girgžda ir t.t. Ir vienu, ir antru, ir trečiu atveju mūsų laikų poeto kūryba operuoja sąvokomis ar vaizdais, kurie nėra piešiami, tačiau jie tradicijos keliu veikia į sąmonę. Ir mūsų kalbamuoju atveju Žiliaus kūryba tokiu būdu yra vainikavimas ilgo kūrybos periodo. Ir Žilius, kaip moderningieji poetai, ištiso vaizdo visai nepiešia, o tik meta atskirus vaizdo bruožus, kai kada kontūrus, kurie tarpusavy surišti tėra skaitytojo ar šiaip dainos dalyvio sintetinamojoj sąmonėj. Pavyzdžiui, Žilius vaizduoja:

Du kiemai. Dveji namai.
Panemune takas.

Arba:

Vyšnių sodas. Aukštas svirnas;
Prie svirnelio rūtų daržas;
Ten mergytė vaikštinėjo.

Arba:

Rudenėly gėlės vysta.
Rudenėlyje pražysta
Merguželės lelijėlės.

Jeigu po šių Žiliaus posmų pažvelgsime į Jurgio Baltrušaičio kūrybą, kuri dainuoja, pavyzdžiui,

Беззаботен и прекрасен
В замке княжич молодой...

arba

Хищный коршун в небе бледном
Чертит черные круги...
В сердце малом, в сердце бедном
Смертный свет свой береги,

pagaliau jeigu prisiminsime Čiurlionies kūrybą, kad, pavyzdžiui, ir jo „Žalčių sonatą", – ar tai nebus ryškus reljefas to kelio, kuriuo lietuvių kūryba savo formos ieško? Ar tai nebus ryškus reljefas, rodantis, kad mūsų tautos kūryba nejučiamai pergyveno tuos kūrybos kelius, ties kuriais anksčiau už mus pabudę ir pasikėlę Vakarų broliai ilgus amžius plakės, ir kad tai, kas jiems šiandie dar nauja ir sunkiai suprantama, kur jie yra linkę

ieškot vieni viršgamtinių reiškinių, kiti šarlatanizmo požymių, pas mus yra natūralinė kūrybos plėtotės forma, tradicijos ir evoliucijos pateisinta!

Šiuo atžvilgiu Žiliaus darbo nuopelnas yra toks žymus, kad mes visą jo didybę gal tik ateity tesugebėsime įvertinti. Tiesa, ši pastaba gal reikėtų tiktai taikinti antrajai „Dainų pynės" daliai – „Vestuvėms", – „Radynos" visais atžvilgiais su „Vestuvėms" lygintis negali. „Vestuves" Žilius pradeda ilga, dvišake įstabia paralele:

Kieme namuose, sūnelis auga,
Tėvelis moko, valios neduoda;
Jauniems broleliams užaugs už draugą,
Senam tėveliui užaugs paguoda.
Jau renk, tėveli, plieno dalgelį,
Sek man kukalį prie kepuraitės,
Skirk porą jaučių, šerki žirgelį –
Būsiu artojas – gaspadoraitis.
Valio, dalgeli, lankoj po šieną!
Alio, jauteliai, ant dirvos lysių!
Savaitę dirbęs, nedėlios dieną
Aš ant žirgelio nors paskraidysiu.
Pajojau kelią, rugeliai želia,
Žirgelis prunkščia, žiedeliai krinta;
Nors neužkrėsčia žiedais mergelę,
Ką keliu eina, kai rytas švinta.

Antra paralelės šaka:

Kieme, namuose, auga dukrytė,
Močiutė moko, valios neduoda;
Užaugs mergelėms draugė-sesytė,
Senai močiutei užaugs paguoda.
Renki, tėveli, liepos grėblelį,
Sek prie kaselių vosilkos gėlę;
Močiute, ruoški stakles, vindelį –
Būsiu mergelė aš audėjėlė.
Vindelis virba vakarą, rytą,
Stakližės dūzgia kasdien seklyčioj;
Tik šventą dieną, šilkais rėdyta,
Su seserėlėms lankaus bažnyčioj.

Kur eisiu, didi lineliai žydi,
Šilkiniai plezda, žiedais lekioja;
Nors neužkrėsčia žiedais bernytį,
Ką ant žirgelio kelužiu joja.

Jau nekalbant apie tai, kad ši paralelė yra klasikinė, tektų atkreipt dėmesį į tai, kaip čia nuostabiai grakščiai įpinta ir tiksliai sunaudota gal slėpiningiausias ir švelniausias mūsų tautinės simbolikos motyvas:

Nors neužkrėsčia žiedais mergelę,
Ką keliu eina, kai rytas švinta

ir

Nors neužkrėsčia žiedais bernytį,
Ką ant žirgelio kelužiu joja.

Mergelei – vainikėlis, berneliui – kepurėlė, simboliai, kurie kiekvienam berods analoginių sąvokų iššaukia. Kai berneliui užkrinta už kepurėlės kviečių ar rugių varpa arba žiedas, o mergelei už vainikėlio – linų žiedas, tai simbolina rūpesnį, analoginį rūpesniui dėl vainikėlio ir kepurėlės. Tiesa, užkritimas varpos už kepurėlės ir lino žiedo už vainiko liaudies dainose kartais nėra tolygios prigimties simboliai: kartais jie yra tolygūs sąvokoms, kurias simbolina netekimas vainiko ir kepurės, kartais tiktai, kad vainikui ir kepurei gresia pavojus. Tokioj formoj, kaip čia Žiliaus paminėta, berods dainose niekur nėra tų simbolių. Tačiau pas Žilių jie dar pilnesni ir gyvesni. Čia ir mergelė, ir bernelis jau rūpinas nebe apie save, tiktai kad vienas kito tuo lemtingu žiedu neužkrėstų. O patys, vadinas, jau bus užsikrėtę?..

Šių simbolių kalba nutolusiam nuo liaudies kūrybos tradicijos gal visai natūraliai pasirodys sausa, negyva versifikacija, nelyginant piliečiui, įpratusiam armonika džiaugtis, Skriabino sonatos... Gal iš tikrųjų, kad pajustum šios Žiliaus paralelės visą didybę ir pilnybę, tektų kiek giliau susigyventi su mūsų liaudies poezija, tautos kūryba?.. Bet ši sąlyga kalba berods ne Žiliaus nenaudai.

Panašiai tektų pasakyti ir apie kitą liaudies poezijos populiarų simbolį, turintį jau šiek tiek socialio atspalvio. Būtent kaip močiutė siunčia dukrelę vandens parnešti, kaip ją pasitinka ponas ir sudaužo uzboną, kaip ją tėvas siunčia į girią uogų ir kaip pasitinka ponas, nutraukia viržį ir uogas išbarsto... Šioj lengvoj perregimų simbolių kalboj sukaupta viena skaudžiausių mūsų praeities dramų. Ir šį simbolį Žilius su ypatingu atjautimu ir gracija savo poemoj kondensavo.

Nūn aš negaliu išanalizuoti visą kūrinį ir iškelti visus jo privalumus. Norėtau tiktai pacituoti vieną kitą charakteringą posmą.

Čigonų ir žydų gyvenimą Lietuvoj Žilius apibūdina:

Žalioj pievoj dagis,
Rugiuos dirselė,
Rūtų darže balandėlė –
Nenauda žolelė.
Kieme čigonėlis,
Miestely žydelis –
Abudu be tėviškėlės –
Prigimtos žemelės.
Dagis raute raujas,
Balandėlė pjaujas, –
O žydelis, čigonėlis –
Visiems prietelėlis.

Ši posmu paprasta, europietis pasakytų, moderniška, mes negincytum, lietuviška simbolika taip kondensuotai ir taip ryškiai pasako visą tų dviejų esybių esimo esmę! Tai yra didelis daiktas, tai yra didelis nuopelnas!

Aprašomuosiuose paralelizmuose, kur paralelės pirmą dalį sudaro gamtos, o antrą – žmogaus esybė, – Žilius pasiekia aukščiausio laipsnio.

Krantą upės vandens lyti,
Lapus karklų lyti vėjas;
Jauns bernelis ir mergytė
Ten susėdę glamonėjas...

Arba:

Niekas karkluose nejudo,
Niekas jų nematė,
Tik gegutė, kai pabudo,
Tai sparnelius kratė.

Arba:

Rudenio rytelį
Lieteliu lynojo:
Kol prašvito,
Miglos krito,
Šalna pašalnojo.
Mergužėlė kėlė
Rudenio rytelį;
Gaila būtų
Žalių rūtų –
Nuėj į darželį...

Arba pagaliau:

Žaidė laimužė aukso žiedeliais,
Žiedeliais žaidė, burteliais svaidė...
Tai buvo dyvai, dyvuliai rimti,
Pons būro dukrą norėjo imti...

O šit dar, pavyzdžiui, kitokios prigimties aprašymų:

Tetutėle, jaučiu – bloga!
Numanai, žinai:
Nerimastis mane ima,
Kankina sapnai,
Ir sode kukuoj gegelė
Baisiai dyvinai?

Arba:

Svočia, svočia, negerovė,
Kad svoteliai svodboj liūstų!
Ant to rugio ašarėlės.
Kad ruginis lietus plūstų!

Pagaliau:

Bričkos bėga: karantai!
Mieste būsim, kaip matai...
Privažiavom pirmą butą,
Girdim, pono mieste būta;
Privažiavom bruką grįstą,
Jau žydukas mus pažįsta;

Privažiavom miesto sodą,
Seni žydai pirštais rodą.
Ką jie rodą, ką bedarą?
Pono dvarą žydai dera.

Jeigu atsiminsime, kad šis Žiliaus kūrinys parašytas tais laikais, kai dar mūsų literatūros tradicijos elgetos krepšy galėjo sutilpti ir kad jis skirtas kaipo šiokia tokia skaitymo medžiaga mažai teprasilavinusiems skaitytojams, tai jo reikšmė galėtų būti kur kas aukščiau iškelta. Šiuo tarpu tiktai norėtau pažymėti, kad šiam kūriniui vieta ne kur nors „Tėvynės mylėtojų draugijos" narių palėpėse, – bet kiekvieno inteligento darbo kambary ir kiekvienoj chrestomatijoj, kuria mūsų augantis jaunimas savo sąmonėjimą didinas.

Nesiekdamas tikslo Žiliaus veikalus recenzuoti ar įvertinti jo literatūros darbą, norėdamas tiktai juos referuoti visuomenei, aš visai neliečiau originalinių eilėraščių ir gausių vertimų, kurie tilpo jo raštų trijuose tomeliuose. Originalių eilėraščių yra apie 80, keliolika variacijų prie „Dainų pynės", smulkių vertimų iš Heinės, Mickevičiaus, Staltze's ir kt. Pagaliau Mickevičiaus didesni dalykai: „Gražina", „Konradas Valenrodas" ir antroji „Vėlinių" (Dziady) dalis.

Tačiau mano referavimas būtų nepilnas, jei aš nepaminėtau jo vieno originalinio eilėraščio, parašyto iš dalies lietuvių liaudies dainų stiliumi, įstabaus savo epine stiprybe, berods iki šiol lygaus mūsų literatūroj neturinčio. Tai yra pirmoji dalis dvilypio vaizdelio iš angliakasių gyvenimo Amerikoj. Teesie man atleista, jei aš jį ištisai čia pacituosiu*.

Kalnai. Miestas. Bakūžėlė.
Kalnuos vėjas naktį ūžia.
Viskas miega, tik jauns mėnuo
Žiūr pro langą į bakūžę.

---

* Autorius prideda tokių paaiškinimų:
1) Mainierius arba mainierys, mainieris, angliškai *miner* – kalnakasys; nuo to – mainai arba mainos, angl. *mines* – kasyklos, 2) Brustas, angl. *breastwork* – dirbamoji vieta mainuose, 3) *Drill* – pikis.

Lovoj guli moteriškė,
Vaikučiu du savip glaudžia;
Glosto galvas, glosto veidus,
Pati rauda gailiai, graudžiai.

„Mama, mama, tu verki vis? –
Mažytėliai jajai tarė. –
Verki tėčio? Mama, kur jis,
Kas su juomi pasidarė?"

Antrą dieną jųjų tėtis
Išėj dirbt – mainierius buvo –
Bet nelaimė darbe laukė,
Bruste uola jį užgriuvo.

Darbininkai dieną naktį
Ieško, kasa, driliais bado,
Bet nė mirusio, nė gyvo
Iki šiolei nesurado.

Naktis. Gryčioj tyku, nyku,
Tik aplinkui vėjas ūžia;
Moteriškė praded snausti,
Štai įein kas į bakūžę.

„Ar tu, pačiut, ar tu, mielas?" –
Ji nedrąsiai vyro klausia.
Jis nedrąsiai pašnabždoms lyg
Jai atsako: „Aš, mieliausia!"

Žengė žingsnį, žengė antrą...
Kas nepaprasto matyti.
Pati klausia: „Pačiut, kodėl
Tavo rūbai apdraskyti?"

– „Miela, mainuos dirbti sunku,
Greičiau noris „namo grįžti",
Tai tamsoj į aštrią uolą
Imi kartais apiplyšti...

Ką ten rūbai?.." Ir vėl žengia,
Skliūrus rankom pasikėlęs.
„Ak, pačiut, kodėl veidas
Taip pabalęs ir pamėlęs?"

– „Miela, mainuos dirbti sunku,
Kai pridirbi „darbo galę",
Ima džiaugsmas; tai iš džiaugsmo
Veidas mėlsta ir pabąla...

Kas čia kaltas, mėlyns veidas,
Skliūrai rūbų prasidriekę?.."
Ir vėl eina. Prėj prie lovos,
Vaikus, pačią bučiuot siekia.

Pabučiavo sykį, kitą,
Pati net jo klausia, tiria:
„Ale, pačiut, kodėl lūpos
Taip atšalę ir pastirę?.."

Čia vaikučiai pradė verkti:
„Mama, mama! – prašnekėjo. –
Mes sapnavom tik ką tėtį:
Jis iš mainų jau išėjo..."

„Jis iš mainų jau išėjo"...
Moteriškė atsiduso
Ir už dūšią jojo, klaupus,
Sukalbėjo „Tėve mūsų".

KELETAS MINČIŲ JURGIO SAVICKIO „ŠVENTADIENIO SONETUS“ PASKAIČIUS

Guter Gott! Da will die Eule die jungen Adler aus dem Neste jagen, will ihnen den Weg zur Sonne weisen.

Hölderlin. Hyperion

PERNYKŠTIS DERLIUS

Kiekvienas, kiek pasišokėjęs į filosofijos papėdes, laiko aukščiausia išmintim pareikšti, kad mes savo kultūros neturime, kad reikia ta kultūra kurti, jeigu mes norime išlikti gyvi kaipo tauta. Ir toliau eina reikšmingas taškas, savo mažybe reikšdamas kultūros filosofų išminties galybę. Gal tojo taško mažybėje tektų paieškoti ir atsako, kodėl tie filosofai net nebando kilstelėt aukštėliau jų rūsčios dalies argo būrių ir kodėl jie, konstatavę kultūros nebuvimo faktą, nė pirštu aplink rašalinę nepavadžioja, kad bent nors vieną įklimpusio kultūros vežimo stipinėlį paklibintų. Tiesa, ne kartą M. Kemšys pasismagindamas „Skaitymų“ lapuose aimanuoja ta prasme, kad, nukeliavus Abraomo pastogėn Tolstojui ir Dostojevskiui, išnykę dideli dainiai šioj ašarų pakalnėj. Ir vos nesiūlo mūsų dainiams dienraščio vedamuosiuos klasiniais hegzametrais somuoti. Vytautas Bičiūnas „Kūrybos kelių“ (metraščio!) foliantuose liūdi alsuodamas, kad mūsų dainiai „išklydo į pasaulį“, nelyginant akmenėlis iš virvinto paleistas, – ir pasauliui neprilygo, ir gimtojon lūšnelėn

grįžti nebegali. Tadas Vaišnora, po tais pačiais geltonos spalvos viršeliais rymodamas, bent kelis krizius priskaito ir ant „sąmonėjančių sąmonėjimo sąmonėjamosios sąmonės" burbulo plytas krauna Babelio bokštui statyti. Adomas Jakštas, tas pats ir Druskius, paningos baimės pagautas gyvenimo pilnybės lelionėje, dūsauja kryžiavodamas Viešpačiui Visagaliui, kad išgirstų jo nuodėmingą aimaną ir pirštą pakištų, kuriuo keliu lietuvių kultūra plukdyti reikia. Ir ne visi keliai į Rymą veda, kitais ir į Palestiną važiuojama, tačiau iš Rymo keliai eina į visus pasaulio užukampius. Ir iš Rymo, ir iš Siono, ir iš Karolio Markso trilypės pastogės – patvino Lietuvoj modernizuoti apaštalai. Ir šit lietuvių viešosios, šiokiadienės sąmonės bent *ex officio* kristalizatorius – „Lietuva" – tautos gedulos dieną – įmarmėjęs išminties lieknan, pūškuoja:

> *kultūriniai socialė žmogaus dvasios konstitucija* apima visą pasaulėžvalgą ir *remiasi daugiau jausmų negu proto sritimi.* <...> Dėl šių priežasčių Mussolini galėjo tik pasirinkti kurią nors iš jau esančių kultūriniai socialių organizacijų. Tokių organizacijų esama Italijoj trijų: katalikų, masonų ir socialistų. <...> Vien tik politiniais obalsiais stiprios patvarios partijos sukurti negalima; *stipri patvari politinė partija, be politinės programos, reikalauja dar kultūriniai socialio pamato...* (Lietuva, nr. 67, Vedamasis)

Ir ne tik redaktorius, dėdamas šias abrakadabros pažibas, neraudonuoja, bet nei Bičiūnas, nei Vaišnora, nei Kemšys nelaiko reikalinga į tokius reiškinius reaguoti!.. Jeigu taip, tai, vyrai, ar pagalvojote, ko vertos jūsų ašaros dėl lietuvių kultūros laimės?! Nebe nuo nūdien kultūros teoretikai sėjo mūsų saulėtuos laukuos blogą sėklą, skelbdami dvasios neturtėliams amžinąjį palaiminimą. Ir vargas būtų tai tautai, kurios dainiai sulig Krylovo kvarteto muzika šoktų, skvernus trispalvėmis vėliavomis apsikaišę! Ir jeigu nūnai pasėta blogoji sėkla želdama bujoja ir keta gausių derlių pribrendinti, tai vargu bau ją pjaudami patys sėjėjai džiaugsis! Ir jo niekas kitas nepjaus!

Tuo tarpu dainiai, negirdėdami rūstaus teoretikų balso, iš glūdumos lūšnelės eina savo dvasios keliais; tarytum ne juos olbija iš paskos zovada lėkdami ir pavyt negalėdami, apsišarvavę

metrais ir mistikos tomais, socialinėmis programomis ir „kultūrinėmis konstitucijomis", įkaitę doktrininkai? Tarytum ne į jų makaules Ksantipės vertingi papėdininkai kibirus tuština!

„Ne aplink naują triukšmą, aplink naujas vertybes sukas pasaulis", jau senokai dainavo Zaratustra. Gaila, kad mūsų doktrininkai tuomet dar nebuvo gimę! O jų dalia dar juo liūdnesnė, kad kultūros paslaptys visai ne ten glūdi, kur oficiozinės išminties neurastenija, ir kad meno veikalai kuriami visai ne tuo procesu, kuriuo „kultūrinės konstitutcijos" rašomos!

TEGU BUS PAGARBINTA FORMA

Kažkada susiraukęs Jurgis Baltrušaitis pasakė: kaip sūrio be sūrmaišelio, taip eilių be formos neparašysi. Ir vis dėlto šis plieninės formos maestro bene bus jos prasmę šiais žodžiais žymiai sulamdęs. Gal čia nė minėti netektų seniai pakyrėjusios teisybės, kad meno veikalo tobulybė reikalinga turinio ir formos sintezio. Tiktai pas mus forma ir jos prasmė nujodyta kaip paskutinis kuinas! Ir kiek būtų tragingos Adomo Jakšto pastangos, kai jis, koja spardydamas taktą, eilių ritmą tikrina, – vargu jam jau nebepavyks išklebusį formos autoritetą į jo sosto aukštybę įgriozdinti! Tai yra jau greičiau „amžino atilsio" idėjos girgždinimas negu formos supratimo pažymys*. Nes ne galūnių derinime bei jambų su trochėjais machinacijoj formos esmė glūdi.

Jeigu forma tebūtų tiktai sistema medžiagai tvarkyti, tai aukščiau minėtas Baltrušaičio palyginimas pilnai apibūdintų formos esmę. Bet forma nėra tiktai sūrmaišelis. Jeigu pagaliau ir būtų ji sūrmaišelis, tai tik tuo žygiu, kai jame sūris įspraustas. Betgi sūrio formavimui reikia dar ir spąstų tos ar kitos formos ir atitinkamai parengtos varškės. Ir galų gale – sūrmaišelis su sūrio forma nieko esminio neturi – maišą numausi, ir sūris pasiliks vienas egzistuoti. Tuo tarpu poezijoj forma sudaro

* „Skaitymų" redakcija su šia autoriaus išvada ne visai tesutinka. *Red.*

esminę dalį. Ji yra metodas, tiktai ne medžiagai tvarkyti, bet simbolių sinteziui.

Ir bene vėl bus progos Bičiūnui išolbyti mane sofistu, jei aš noriu pasakyti, kad ne simboliai sudaro poezijos tautinius pažymius, bet jų sintezio metodas. Ir ne tos ar kitos gyvenamosios idėjos sudaro tą turinį, kurį „mandri" žmonės tautine dvasia vadina, bet tiktai tų idėjų pajautimo ir reiškimo forma. Jeigu šiuo keliu einant tektų formos problemą perkelti iš literatūros net į fiziologinai psichologinę sritį, tai čia dar ne toks didelis vargas, kaip manyti, kad forma yra vilko kailio būbinas, kurį kiekvienas pabaldūnas gali pirštu klibinti.

Grožio, teisingumo, meilės, gėrio idėja, meilės, džiaugsmo, liūdėjimo, keršto, ilgėjimos, nusivylimo, ekstazės jausmai – kuriai kiek pakilusiai tautai kuriuo amžiu tai buvo svetima, tai buvo nežinoma?! Pavyzdžiui, erotinės temos lyrikoj – amžiuose ir geografijos pločiuos – kiek kartų tai išsemta ir išmainyta, ir vis tiktai naujas lyrikos krikštolėlis veikia mus kaip naujas gaivinamasai pradas! Arba landšaftas, vaizduojąs beržą svyrūnėlį, – kaip negailestingai tampyta tema, – o vis tiktai naujas paveikslas mums šį tą duoda. Kur reikėtų ieškoti to *šis tas*? Vargu bau idėjoj. Juk taip nesunku būtų kiekvienos tautos lyrikos, atsiprašant, ideologiją suvesti į trumpą, elastingą, grakščią sistemą, ir jeigu tokią vienos tautos sistemą palyginti su kitos tautos, reikėtų gero žeberklo, kad stambų skirtumą nusmeigtų. Pagaliau idėjos ir jų kombinacija – ideologija – juk toks pereinamas elementas! Vokiečiai buvo katalikai, virto protestantais – ar jie, kaipo vokiečiai, taip jau iš kailio ir išsinėrė? Jonas Šliūpas buvo kuo smarkiausias socialistas, dabar gyvena ta ideologija, kurią formuluoja Tautos pažanga, bet ar jo lietuviškumas nors kiek pasikeitė, ar jis pagaliau nors valandėlei dėl to yra nustojęs buvęs *Jonas Šliūpas*? Jeigu rytoj jis net nuo laisvamanybės atsisakytų, – ar jo būdas esminai pasikeistų? Ar maža tokių pavyzdžių šiokiadieniame gyvenime? Čia esmę sudaro tasai būdas, *kaip žmogus* aplinkinį *pasaulį jaučia ir kaip jis į jį reaguoja*, kitaip sakant, sistema fiziologinai psichologinių

procesų. Nėra šio straipsnio uždavinys veltis į šio klausimo detales (tai man tenka plačiau rutuloti kituose raštuose); čia gana tik pažymėti problemos kėlimo plotmę.

„Yra vidaus patyrimui žodinis ženklinimas, ir jis ieško jo, ir be jo ilgis, nes nuo širdies apstybės byloja lūpos", sako širdies paslapčių burtininkas Viačeslavas Ivanovas. Kiek skirtingų individybių, tiek skirtingų vidaus patyrimo sistemų, tiek skirtingų jų reiškimo kelių. Bet kaip, kuriuo būdu mes apsprendžiame individybės stiprybę? Idėjijos bei įpročių originalumas dar nesudaro individybės: individybė be valios prado neįmanoma. O valia vėlei kitaip negali būti vertinama, kaip tiktai sistema prigimties reiškiniams priimti ir į juos reaguoti. Vadinkit kaip norit: sąmonės forma, psichologinė forma, mechanikos dėsnis ar sociologinis veiksnys – į jokias skraistes teisybės neįvyniosite, kad ji ryškia galia neskaidrėtų.

Ar ne išmintingiau būtų, užuot aimanavus mūsų kultūros opas piršti nuogomis rankomis begraibstant, nelyginant kaip kad Izraelio sūnūs ties Babelio vandenimis aimanavo, ar ne išmintingiau būtų pasidairyti, kaip, kokiomis formomis mūsų kultūra reiškias valstybės, visuomenės santykiavimuose ir organizacijoj, metafizikos ir meno kūrybos užujauniuose?

Sukūrę valstybę, sukaustę visuomenės gyvenimą tobuliausiais kriminaliniais ar civiliniais kodeksais, prirašę „eiropėjinių" veikalų tomų tūkstančius, įkurdinę marmurinius operos rūmus ar žiūptelėję galerėjų eilę, mes dar nebūtumėm *mes*, jei nieko daugiau neturėtumėm. Jei neturėtumėm to, kas nėra nei Lapino įstaigos įmonėmis matuojama, nei foliantų tomais išsemiama. Jei mes neturėtumėm pajautimų-reagavimų savo sistemos ir jos reiškimo atitinkamų nuosavių būdų. Ne tik sūrio be sūrmaišelio, valstybės be konstitucijos, – jokio kūrybos žygio, nepriklausomo nuo kūrėjo pajautimo-reagavimo sistemos, neišgalvosite. Tebūnie pagarbinta forma per amžius amžinuosius!

PAKRATAIS

Jakštas, Jurgio Savickio „Šventadienio sonetų" knygą kritikuodamas, nerado tenai nei šventadienių, nei sonetų. Tai ir gerai, taip ir reikia. Ir labai liūdna, jei Jakštas būtų ten ką panašu radęs! Tiktai atsistebėti negalima, kodėl Jakštas Dantės nekeikia. Ar jis sumedžiojo Dantės trilypėje poemoje nors vieną komišką bruožą?! O vis tik Dantė užsispyręs savo kūrinį vadino komedija, ir gana! Tiesa, gudrūs žmonės pavadinimą padailino, pridėdami „Dieviškoji". Ir jeigu Jakštas, kritikuodamas Dantę tais pačiais metodais, išgudrautų, kad ten: nei Dievo, nei komedijos – tai kaip skaniai Dantė iš tokios mandrybės nusikvatotų! Jakštas nė just nejunta, kaip jį likimo ironija smaugia.

Kur kas blogiau skamba, kai jaunas poeta V. Mykolaitis-Putinas šiaip inteligentingo „Krašto balso" skiltyse nušneka: nei čia šventadienio, nei sonetų. Tiesa, jis nėra toks rūstus kaip jo bendramintis Jakštas, jis šventadienį galėtų įsivaizduoti ir be mišparų, jis net metafizikon nuvažiuoja besiteisindamas ir beišvadžiodamas, kad pavadinimai meno veikalams apskritai netikslus daiktas, bet jo padėtis vis tiktai lieka nė kiek ne geresnė už tųjų, kurie iš Dantės pavadinimo *komedija* darė kalambūrą *Dieviškoji komedija*.

Įsidėmėtina, kad šiuodu vyru nepalaikė reikalinga nusileisti iš savo „principų" aukštybės, kiek sulėtinti savo pulso spartumą, kad bent pro pirštus pažvelgtų į ypatingąsias Jurgio Savickio kūrybos savybes.

Dar liūdnesnėj padėty atsidūrė trečias Savickio kritikas, kažkoks T. V. (Vaišnora?), kurs „Gairių" polapėse vaitoja: „Griebiau iš pradžios, paskui iš galo. Mėginau iš vidurio ir vėl grįžau į pradžią". Kažkodėl sukas galvoj „Martyška k starosti slaba glazami stala". Aš čia tai prisiminiau, apsaugok Viešpatie, ne palyginimui – T. V. juk idealingas Pr. Penkaičio kritikas, nepakeičiamas! – aš tik tuo norėjau pateisinti jo išvadas, kurias jis formuluoja: „Savickis yra ne poetingojo ūpo, bet subjektyvės ekspansijos žmogus. Dėl to jo raštų psichologinė nuovoka yra

perdėm silpna". Leiskime, kad ponas, pasislėpęs firma T. V., ir nusimano, kaip įsivaizduoti „poetingąjį ūpą" be „subjektyvės ekspansijos", leiskime, kad jis žino esant apskritai kūrybą be „subjektyvės ekspansijos" – iš to dar visai neišeina, kad jis pats sugebėtų atsakyti už savo žodžius ar bent nusivoktų, ką jis norėjo pasakyti.

Bet šių įvairiaspalvių ir įvairiakailių kritikų buvimo faktas jau liudija, kad Jurgio Savickio veikalas yra įžymus, įžymus ne ta prasme, kuria girias Vydūnas „prakalbose" į savo veikalus, įžymus gal ir ne vien mūsų literatūroj. Juk kas naujagimis pasitinkama šypsena ir įtarimais; jam pasiūgėjus, imama juo gėrėtis ir džiaugtis; jam subrendus, imama juo didžiuotis. Apie Jurgio Savickio kūrinį ateitis dar tars savo skambų, garsų žodį.

APIE SIMBOLIKOS PRADMENAS

Minėtųjų kritikų buvimas verčia pasiaiškinti kai kuriais, deja, elementariniais klausimais.

Kur eina kalba apie formą, tą ar kitą chaoso organizacijos sistemą, jos rutulojimos chronologinius momentus nustatant, tenka vaduotis paprastu dėsniu: nuo paprastesniųjų psichologinių reiškinių einama į sudėtinguosius, nuo subordinacijos į koordinaciją, nuo priešpastatymo į palyginimą ir personifikaciją, į metaforines formulas, iš metaforinių formulų į simboliką.

Net nepoetingajame stiliuje mūsų šiokiadieniuose posakiuose mes negalime išvengti simbolikos; nors toji simbolika mums jau nebegyva, nes nebejaučiame jos gyvų ryšių su tikrenybe, mes nenusivokiame, kokių ilgų metų tradicija buvo reikalinga tam ar kitam simboliui įsigyventi, bet jie yra vargiai pakeičiami akstinai mūsų vaizduotėje aiškiems vaizdams sukelti. Paprastas posakis: *mergelė vainikėlį žirgui sušėrė*. Tai girdėdamas juk niekas nesivaizduoja, kad mergelė būtų nunešusi savo vainiką žirgui šerti: ji galėjo net visai tą dieną neturėti nusipynusi vainiko, o sušerti žirgui jį vis tiktai galėtų. Ir tas posakis reiškia

tiktai, kad mergelė buvo pas bernioką, kurio buveinė pas mylimąjį žirgą, ir kad ji ten „jaunas dieneles" (vainikėlis – nekaltybė – simbolis!) palydėjo. *Širdį pervėrė, širdis kraujais apsipylė* – sakoma, kai kas kam ką skaudaus padaro. Kas tais žodžiais vaizduojasi mėlyną mėsos gabalą, per kurį krekėdamas varva kraujas, kas, *perverdamas širdį*, skerdžiamą iešmą vartoja?! Šis simbolis yra tiek įsigyvenęs, jog mumyse jau jokio abejojimo nebesukelia, ir mes, jį reikšdami, nebereikalingi nusivokti, kad jis yra ilgo rutulojimos proceso rezultatas. Simbolinė sąvoka *žodžiai širdį pervėrė* (ar koks pasielgimas) yra kilusi iš palyginamosios formulos: žodžiai buvo tokie skaudūs, taip veikė, lyg tarytum būtų kas perveriamuoju įrankiu (iešmu, peiliu, kalaviju) širdį pervėręs. Įsigyvenus šiai palyginamai formulai, – kai ji tapo tiek įprasta, jog vienos formulos dalies buvimas savaime vaizduotėje pašaukdavo antrąją dalį, lyginamoji jungė tapo nebereikalinga ir savaime atkrito ir buvo užmiršta, – susikūrė aukščiau minėta simbolinė sąvoka. Mes turime tokiu būdu du chronologiniu momentu. Tačiau minėta chronologinė formula vėlei ne pirmapradė: reikėjo ilgo laikotarpio, kol žmonėse įsigyveno nuomonė, kad žmogaus gyvybė, jausmai koncentruojasi širdy, kol širdis tapo jausmų simbolis. Jokioj vadinamųjų natūralinių tautų poezijoj to simbolio nerasime. Jis yra civilizacijos, tam tikro analizo padaras. Širdis nebeplasta – žmogus nebejaučia, širdis stabtelėjo išgąsty – žmogus apmirė. Smegenų, nervų sistemos veiksmas paviršutinai nesireiškia, todėl jie ir netapo simboliais (nors mūsų dienų poezijoj *smegenys* kartais jau atstoja *širdies* pirmenybę). Antra vėl vertus – minėjome dvi simbolines analogines sąvokas: *širdį pervėrė, širdis kraujais apsipylė*. Pastaroji sąvoka yra, be abejojimo, jaunesnė už pirmąją, iš pirmosios išsirutulojus: kraujas iš širdies išsilieti gali, jei ją pradurti. Jei sakoma, kad *širdis krauju apsiliejus*, vadinas, pasidarė kam taip skaudu, tarytum būtų jo širdį kas iešmu perdrožęs. Panašiai galėtumėm paanalizuoti bet kurio mūsų posakio chronologiją, posakio, kurio kartais net neįtariame simboliu esant.

Jei pirmapradžiam žmogui *žodis* buvo ne tiktai daikto ar veiksmo ženklas, bet vaizdavo dar to daikto ar veiksmo savybes, tai žmonijos ūgyje žodis įsakmiai tolinas nuo savo pirmykščio uždavinio: žodis iš konkretingo daikto ar veiksmo ženklo daros atotrauka, daros schema, daros simbolis.

Vienas profesorius pasakojo pamokomą atsitikimą. Bestudijuodamas lietuvių kalbos tarmes, gyvendamas kaime, vaikščiojęs jis po laukus su viena pusinteligente lietuvių mergaite. Priėjęs žydinčių linų plotą, norėdamas būti džentelmenas, nuskynęs žydinčių linų saujelę ir norėjęs įteikt savo tos dienos damai. Tačiau ji ne tik tokio buketo nepriėmusi, bet dar labai supykusi, net atsisakiusi pasiaiškinti ir kalbėtis. Nieku būdu profesorius negalėjęs suprasti, ką jis jai blogo padaręs, kad ji taip pasišiaušusi. Papasakojęs savo prietykį seniui Leskienui, klausdamas, ką tai reiškią. Senis, kaip visada darydavęs, kai jis ko nežinojęs, nuniurnėjęs, tai esąs mergiotės bzikas – daugiau tai nieko nereiškią. O tuo tarpu tikrenybėj tai labai daug reiškia: pabandykite tai pakartoti neužmiršusiai senovės tradicijų sodžiaus mergaitei... Tikrai ji atsakys taip, tarytum tikrenybėj norėtumėt paglemžti jos vainikėlį, kas ne simbolių kalba arba kriminaliniame kodekse blogu vardu vadinama...

Šis pavyzdys sako, kad atskiros tautos gali turėti savo simbolių, kurie joms gyvi ir raiškūs, kitoms gi tautoms visai nesuprantami. Arba kartais tie patys simboliai gali būti įvairių tautų įvairiai semasiologinami. Pavyzdžiui, mums, lietuviams, slavams, germanams juoda spalva – nuliūdimo, kančios ženklas, o, pavyzdžiui, čiuvašams – ištikimybės, gerumo ženklas; jiems juoda spalva reiškia tą pat, ką mums balta. Kodėl? – atsako reikia ieškoti tradicijų, papročių istorijoj. Be to negalima suprasti tautos poezijos, negalima jos poetingojo stiliaus suvokti. Vadinas, kad suprastum tautos simboliką – reikia bent kondensuotoj formoj pereiti tas kūrybos kelias, kuriuo tauta ėjusi.

Jeigu poetingojo stiliaus simbolis yra palyginimas, kuriame lyginamasai objektas atkritęs kaipo nebereikalingas, kuriame lyginamojo vietą užėmė lygintojas, tai toks simbolio apspren-

dimas yra mažiausiai vienpusiškas. Aukščiau lukštenta sąvoka *širdį pervėrė* dar toli gražu nėra simbolis, tai yra tik metaforinė konstrukcija, vainikuojanti tam tikrą tradiciją. Tai yra dar tik *pakelė* į simbolį. Bet, teisybę pasakius, simbolis tiktai metaforinėj konstrukcijoj ir yra gyvas, nes kitaip jis susilauktų nemalonios konkurentės alegorijos... Ir tiktai nenusivokimas metaforinių konstrukcijų prigimty duoda progos literatūrą klasifikuoti realizmo, simbolizmo ir panašios abrakadabros pažymiais. Čia bene galėtų kiek pamokyti žvilgsnis į istoriją. Mes turime garsią dainą „Trake berželis stovėjo, berželio lapai mirgėjo" – pasakojamasai motyvas. Kažkada Jovaras slebizavo: „Ko liūdi, berželi, ko verki nuleidęs šakas". Nemanau, kad analogija su daina „Ko liūdi, putinėli, ko liūdi" būtų davus progos Sofijai Kymantaitei pripažinti šias eiles vienomis gražiausių mūsų literatūroj (nebepamenu, kur ji tai yra rašiusi). *Berželis liūdi, verkia...* Jakštas nekaltino Jovaro dekadentizme, Jakštui aišku, kad berželis gali verkti... Bet ši menka metaforinė konstrukcija yra simbolinio pobūdžio: jai gauti – visas kelias palyginimų, asociacijų, atotraukų. Dauguma indoeuropiečių tautų, ypač liaudies kūryboj, turi įpročio simbolinti. Žmogus – medis. Medžio lapai – žodžiai, mintys, kalbos. Medžio viršūnė – žmogaus galva. Nuliūdęs žmogus – susilenkęs, nuleidęs galvą, nuleidęs rankas... Visa tai mums tiek įprasta, jog mūsų mintys automatinai ties tuo jau nebesustoja. Metaforinė konstrukcija *berželis verkia* mums visai raiškus simbolis. Ką jau apie Jovarą! Mūsų žymesniųjų poetų, kurių net pats Jakštas dekadentizmo nuodėmėj nekaltina, analoginių reiškinių – kiek reikia. Pas Maironį randame šitokios rūšies epitetų-metaforų: „tiktai jaučiau jos *širdį baugią*", „tamsus Nevėžis... jo *gilią dūmą* težino Dievas", „sukilę *naktį* varykim *rūstą*, nes jau *šviesesnė ateitis rausta*", „Pavasario *saulė... juokiasi*", „medžio *užmigęs* nejuda *lapas*", „*šalį jauną prižadins meilės spindulys*", „*nelaimingoji naktis*", „kad *širdį* tau *skausmas* kaip *peiliais suspaus*" (!), „*ilgėjimo mintys eilių eilėmis vyniojasi iš atminties*", „*užmigo garsinga Cezarų* galybė!", „*žemės puikybė*", „Jei *žemė* kada *širdį* man ir *viliojo*, tai *jos neišpildė maldos;* tarp *žemės sapnų* ji ko

kito *ieškojo"* ir t.t., ir t.t. Dievaž, pone Jakštai, kaip čia nepašaukt Maironies į teismą už dekadentizmą, simbolizmą ir panašius „griekus"! „Užmigo galybė", „žemės sapnai" – kokia herezija – ar ne tiesa! Toks pat „eretikas ir griešninkas" kitas garbingas mūsų poeta: Liudas Gira. Tik pažiūrėkime: *„ilgesio laukelis", „džiaugsmo šydo skraistė", „tylumoj skendėjo laukas", „berželiai jaukūs", „drąsios svajužės plauko", „skirtos žūti audrios dvasios", „pagauna dainą", „dvasia, džiaugsmų pasilgus, tai gūdžiai virpėjo"...* Visa tai net viename eilėrašty sukrauta! Ar ne dekadentas ir Liudas Gira?!

Šiais pavyzdžiais tiktai norėjau pabrėžti, kad metaforinė konstrukcija, kaipo simbolinio stiliaus pradmena, yra visos eilės palyginimų ir atotraukų rezultatas. Jeigu mums visa atrodo tvarkoj, jeigu mes tai priimame ir tai sudaro mumyse atitinkamą vaizdą, tik todėl, kad tai visa yra mums įprasta, kad mes jau suaugę su tomis metaforomis, poetai duoda mums tik jų naują santvarką. Kai ši santvarka mumyse įsigyvens, mes, vieną formulos dalį apleisdami ar pakeisdami dėl kurios nors daiktų panašybės, eisime toliau, metaforines konstrukcijas toliau vystysime – poetinės kalbos simbolika neišsemiama, tiktai ji nuosakiai rutulojas.

Kitas chronologinis simbolinio stiliaus momentas – *įspūdžių sinkretizmas.* Pas Puškiną randame: *miortvaja zelenj,* pas Eichendorfą – *rothe Kühle;* pas Balmontą – *miortvyje korabli,* pas Goethe –

> Vermagert bleich sind meine Wangen,
> Und meine *Herzenstränе grau;*

pas Mörikę –

> Der Himmel glänzt im reinsten Frühlingslichte,
> Ihm *schwillt der Hügel sehnsuchtsvoll entgegen;*

pas Lenau –

> Am *Himmelsantlitz wandert ein Gedanke,*
> Die *düstre Wolke dort, so bang, so schwer.*

Tegu pabando kuris tapytojas nupiešti Goethe's *pilkas širdies ašaras* ar Balmonto *mirusius laivus*, ar Giros *džiaugsmo pasiilgusią, virpančią dvasią*, ar Maironies *ilgėjimos mintis, iš atminties eilėmis besivyniojančias!* Čia mes turime reikalą jau su modifikuotos metaforos konstrukcija.

Berods dar 1922 metus sutinkant, mums besigodojant Čiurlionies kūrybos slėpiniais, Albinas Rimka metė mintį, kad Čiurlionis buvęs vienas tokių žmonių, kuriems muzikos garsai pašaukią spalvų įspūdžius, o spalvos ir vaizdai – muzikos garsus. Be abejojimo, daug teisybės tais jo žodžiais pasakyta. Bet Čiurlionis – ne vienintelis pavyzdys. Dar Heinė, aprašinėdamas Paganinio muziką, sakė, kad jo muzika kalbanti skambančiais paveikslais. Aleksejus Tolstojus dainavo:

> Звуки скрипки так дивно звучали,
> Разливаясь в *безмолвии ночи*;
> В них рассказ, *убедительно лживый*,
> Развивал *невозможную повесть*,
> И *змеиного цвета отливы*
> *Соблазняли и мучили совесть.*

Romaino Rolland'o romane *Jean Christophe* vienas pyragų kepėjas sako: kai jis girdįs muziką, tai jam atrodą, kad lietus lyjąs. Amerikiečių muzikos žurnalas „Etude" deda reprodukciją paveikslo, kuris kilęs vienam tapytojui beklausant Chopino muzikos. (Tas paveikslas tiek įsmegęs menininko sąmonėn, jog jis negalėjęs jo nenupiešti.) Arreatas sako, kad tūliems žmonėms Mozartas atrodąs mėlynas, Beethovenas – raudonas... Vienas vokiečių kritikas sako, kad Goethe's eilės primeną žalvario skambėjimą. Bacho muzika visuomet sukelianti įstabiai malonius landšafto vaizdus, o Skriabino – košmarinius regėjimus... Jeigu pas Heinę nesistebėdami randame *düstere* Gedanken, tai Heinė taip pat žino ir *blaue* Gedanken ar net „was bedeuten diese *süssen, blauen* Räthsel?" Dantė žino per *amica silentia lunae;* Hugo – un *bruit farouche, obscur, fait avec des ténèbres;* Stefan George – Kraft *verwelkt im kalten Gift, blaue* Stunde lässt solch ein *Schmerz* sich *nieten* ir t.t.

Žinoma, sunku būtų tiksliai atskirti, kur toks įspūdžių sumaišymas eina prigimties keliu ir kur jis yra sąmoningai daromas. Bet *sinkretinių metaforinių konstrukcijų prigimtis ta pati kaip ir paprastųjų. Skirtumas tiktai atotraukos laipsny.* Ir jeigu kartais mes jau naujųjų poetų nesuprantame – ne visuomet jų kaltė...

„Gairių" antrojoj knygoj A. Sutkus atpasakoja labai pamokantį pavyzdį. Esą

> Marselis Švobas, pasakodamas dėl Vebstero „Annabella ir Džiovanni" bandymų, pažymi šį gana įdomų nuotykį. Vienoje patetingiausių šios žiaurios tragaidos scenų herojus išbėga nešinas ką tik užmuštos savo mylimosios ant kardo užverta širdimi. Vaidinimo režisierius, norėdamas suteikti šiai scenai daugiau realumo, per generalį bandymą įsakė užverti ant kardo tikrą anatominę avino širdį. Šis gabalėlis pamėlynavusios mėsos nepadarė į žiūrėtojus jokio kito įspūdžio, kaip tik pasibjaurėjimo. Jis buvo *nesuprantamas – nerealus* (?! *B. S.*). Kada per vaidinimą tas pats herojus išbėga scenon su didele iš raudonos flanelės iškirpta, čirvų tūzui panašia širdimi, tai žiūrėtojus pagauna šiurpas.

Flanelės perverta širdis – simbolis, ir jo veikimas nepalyginamas su natūralingųjų daiktų veikimu. Simbolis, metaforinės konstrukcijos, kaip ir kitos meno kūrybos *priemonės, tėra tiktai akstinas sukelti meno dalyvyje eilę psichinai fizinių procesų. Ir juo tų procesų eiga galingesnė ir judresnė, juo akstinas didesnį veiksmą sukelia dalyvyje, juo kuriamoji priemonė yra vertingesnė.* Švobo atpasakotas pavyzdys pateisina simboliką be jokios metafizikos. Žinoma, įvertinime tolygų vaidmenį vaidina ir meno žygio dalyvio savybės. Tas pats simbolis gali turėti įvairios reikšmės (*Wirksamkeit*). Sentimentalistas tamsią naktį girdi žemės kalbą, bailys – kiekviename šešėly mato mirštamą pavojų. Vienas vyras mėgsta pilnas, minkštas moteris, antras – laibas, kietas. Vėl, erotinai „nusistatęs" yra pasiryžęs kiekvienoj moteriškėj matyti gražiąją Eleną. Įsimylėjusiam mylimosios plaukų pluoštelis – didžiausias akstinas fizinai psichinių procesų eilei, tuo tarpu neįsimylėjusiam – tai šlamštas, šepečio reikalingas... Tai yra dar viena simbolikos reikšmės ypatybė, pro kurią negalima praeit, norint suprast ar įvertint meno kūrinį.

Papildyti šiai trumpai simbolingojo stiliaus kelio schemai tektų dar paminėti vieną mūsų dienų literatūros reiškinį. Jau bene prieš keletą šimtmečių užgimus, mūsų laikais vis labiau ir labiau įsivyraujanti literatūros forma – vadinamieji esezai. Kiek seniau romanų, apysakų rašytojai nešykštėdavo aprašinėti gamtą, asmenis, daiktus ir jų padėtį, judėjimus ir t.t. Be to romanas buvo neįmanomas. Tai tiek plačiai padaryta ir tiek jau mums žinoma, kad dabar tenka mesti vienas kitas simbolis – ir vaizdas savaime kyla mūsų akyse. *Juo plačiau turtėja mūsų vidaus patyrimas, juo metamieji simboliai yra abstraktingesni.* Esezų bujojimas ir romanų pilna to žodžio prasme nuolatus slūgimas – nėra mados dalykas, tai yra loginis rutulojimos vaisius. *Jeigu ateis kada metas, kada visas meno kūrinys bus tiktai atotraukų, simbolių ir sinkretinių metaforų santvarka, kada visas kūrinys bus nelyginant kinų rašliava, tai bus tiktai tolimesnis, loginis mūsų vidaus patyrimo rutulojimos.* Juo greitesniu tempu mes vidaus patyrimais turtėsime, juo greičiau tas metas ateis. O kad ateis – rodo visa meno (ir literatūros) istorija, rodo mūsų dienų poezijos ir paslaptingojo meno reiškiniai, ir mumyse – lietuviuose – to būsimojo meno kūrybos periodo šviesusai pranašas – Čiurlionis – įgauna kas kartas vis daugiau apaštalų. Ir jeigu Čiurlionis mums, kaipo tautai, nesvetimas, mes tiktai galime pasidžiaugti tuo praeities pločiu, kurį mūsų vidaus patyrimas yra nužengęs, ir kad ateities pilnybė yra mums artimesnė negu mūsų vakarų broliams.

„ŠVENTADIENIO SONETAI" – CHRONOLOGINIS MOMENTAS

Po tokios nusitęsusios įžangos, kurią aš vis dėlto nenumanau, kaip begalėčiau labiau sutrumpinti, tenka tik keletas pastabų padaryti dėl Jurgio Savickio kūrinio.

Man Savickio „Šventadienio sonetai" yra chronologinis kūrybos proceso momentas, apibendrinąs vidaus patyrimo laimėjimus praeity ir kaupiąs naujų diegų ateičiai.

Tegu T. V. skersai galvą suka:

> Pradėjau ieškoti gilesnio intuityvio akstino, leidusio Savickiui pasirinkti (ar išsidirbti) tokią, o ne kitokią literatinę formą: formą ultradisonansinių kontrastų, paremtų paradoksalių vaizdų analogija... Jurgio Savickio kontrastuojamieji vaizdai kitą sykį būva lygiai paradoksaliai net sąmonės vargiai aprėpiamos priešinybės...

ir pasiteisina: „Dėl vietos stokos, deja, negaliu tą savo nuomonę patvirtinti ilgesnėmis ištraukomis iš atskirų veikalėlių ir duoti reikiamų pavyzdžių bei palyginimų"... Negražu žmogui stačiai į akis mesti, kad jis meluoja, bet vis tiktai leiskite šiuo pasiteisinimu nepatikėti: per daug jau dažnai mūsų filosofai savo išminties anemiją dengia vietos ir laiko stoka... Nors, tiesą pasakius, T. V. lygiai nieko ir nepasako. „Disonansiniai kontrastai, paremti paradoksalių vaizdų analogija?.." Kuo kaltas paradoksas, jei jį gina analogija! Koks gali būti „disonansinis kontrastas", jei jis *remias vaizdų analogija*! Kas kita, jei jų T. V. sąmonė aprėpti negali...

Nenagrinėsime šiuo tarpu ir mes Savickio metaforinių konstrukcijų, kurios tačiau labai įdomios ir vertingos: šiuo tarpu ganės mesti bendras žvilgsnis, kaip Savickis tas konstrukcijas konsoliduoja ir kuriuo keliu jo stilius rutulojasi.

Pirmas momentas – *esezas* „Ad astra". Turinys be galo paprastas. Ūkininkas Dalba, atsikėlęs sekmadienio rytą, nusiskutęs barzdą, sumanęs nugalabyti seną šunį. Eidamas bažnyčion, įstūmęs jį į eketę, bet šuva užsikabinęs už ledo kampo. Stumdamas gilyn šunį, pats įkritęs, o šuva, jo pasispyręs, iš eketės iššokęs. Paskui šuva įsikandęs į jo kailinius, timptelėjęs, o jis nusitvėręs karklo ir išsiritęs iš eketės. Grįždamas iš bažnyčios, šunį vis dėlto numurkdinęs po ledu. Namie radęs užvažiavusį kleboną ir skaniai užsikandęs skilandžiu. Savickio rankose šis siužetas įgauna ypatingo tamprumo ir galios, įsinerdamas į nereiškiamas pergyvenimų gilmenas.

> Ūkininkas Dalba, atsikėlęs anksti šventadienio rytą ir gražiai nusiskutęs, rengėsi eiti bažnyčion. Jis jautė save pajaunėjęs ir buvo apimtas kažin kokio noro reformuoti visą savo gyvenimą ir pakeisti visą pirmykščią tvarką ūkėje.

Šitas „kaži koks noras" – esezo atramos taškas. Susikaupusi

energija Dalbos asmeny ieško išeities formos – vis viena kurios – protingos ar neprotingos, bet ji turi išsilieti. Išsiliejimo forma savaime pareina nuo asmens, energijos kupino, sąmonės formos ir turinio. Energijos išliejimo objektas – pirmas pasitaikęs objektas. Kaimynai važiuoja per jo kiemą – ir ištapnojo kelią. „Imsiu ir užtversiu kelią. Tegul pamėgina! – nurimo ūkininkas". Nurimt nurimo, bet energijos neišliejo: ūkis tuo nusprendimu dar nereformuotas. „Imsiu ir nužudysiu!" – nulėmė Dalba šuniui galą, eidamas ūkį reformuoti. Eina Dalba bažnyčion. „Jį sekė senas šuva, sukvaišęs ir didelis. „Kaip veršis", – pamanė Dalba". Koks ypatingas Dalbos pergyvenimų apibūdinimas! Ne pyktis, bet neišeikvota energija! Keista neapykanta: pavadint šunį veršiu – ar ne didžiausias paniekinimas! Savickis aprašinėjimuose paprastumu ir raiškumu mums nepasiekiamas. Rusai išgarbino Čechovo piešiamąjį paprastumą už tai, kad jis žaibą sulygino su brėžiamais degtukais, o tolimą griaustinį – su vaikščiojimu pakaustytais batais po skardos stogą. Savickis aprašinėja:

> Žiemos dangus niūrus ir tamsus kaip pragriežto vaizdo piešinys su kai kur žymiais paišiuko bruožais – krūmų stabarais ir šarkomis, skrendančiomis dangum.

Nė vienos maironiniai girinės metaforos, tiktai paprastų paprasčiausių dalykų koncepcija, lygiai kaip būtų vaizdas, rašalu pieštas, ir jame šarkos pieštuku įtrintos! Įstabus plastingumas!

Žinia, kad šuva šunį susitinka – apuosto ir uodega – vyks. Senį šunį šunų ruja pasitiko:

> Visi nudulkino palikdami senį šunį vienų vieną. Pasielgta buvo šuniškai. Senis šuva nuleidęs galvą nešė savo kudlas kaip gyvenimo naštą.

Gyvenimo našta – metafora, kitiems, skaniems poetams toks simbolis, kuriam sureljefinti nesigailima aibių palyginimų, metaforų („Gyvenimo našta sunki kaip akmuo"...). Savickis šią nusistovėjusią formulą ima kaipo tokią ir eina atgal: „aukšto tono" metafora paaiškina, kaip sunku senam šuniui kudlos nešti! Padaryta atbulai, negu kiti poetos daro, o vaizdingumas – tik

pelnė. Arba pasakymas – „pasielgta šuniškai". Paprastai žmogaus nedoras pasielgimas prilyginamas šuns pasielgimui, kur šuniškas pasielgimas – metafora; Savickis ir šią formulą sugrąžino į jos pirmapradę poziciją – ir vaizdingumas pelnė. Toks „adverniškas" elgesys su metaforomis Savickiui labai charakteringas.

> Saldučiu, cukriniu balsu pavadino šunį in save. Atkišęs gyslotą ranką rodė šuniui eketę, tarytum joje būtų pilna visokių gėrybių, šuniui pageidaujamų. *Ūkininko veidas*, nuo vėjo pamėlynavęs ir keliose vietose skustuvo suraižytas, išsitempė kaip *gero aktorio kaukė* in linksmučio žmogaus šypseną.

Paprastai kaukės savybėms apspręsti ją lygina su veidu, o čia veido savybėms pabrėžti kaukės tipas ateina pagalbon! Arba toliau: „Ūkininkas, nudavęs, kad nori paglostyti šunį, nustvėrė jį už paskutinės kojos". Kitas poetas toliau aprašinėtų, kaip jis šunį pakėlė ir t.t. Savickis gi prideda: „Dabar jis tik *pamato* (-ė? – *B. S.*), koks šuva didelis ir *sunkus*". Savickis nereikalingas aprašinėti smulkmenų, jis meta tik pagrindinius bruožus, kurių protarpius skaitytojo vaizduotė papildo. Toliau seka vėlei įdomus psichologinis momentas. Šuva gailestingai užsikabino kojomis už ledo. Gal būtų Dalba jo pasigailėjęs, bet pusberniai praeidami jį paerzino, varydami į bažnyčią. Šuva – jo gėdos dėl pusbernių kaltininkas; prasideda karštas ir su juo surištas neatsargumas – Dalba įmurma į eketę. Šuva iššoko. Nesulaukdamas pagalbos, Dalba eketėj liūdi.

> – Ciucka...
>
> Šuva, lakstęs visą laiką aplinkui, piktai suleido savo iltis in šeimininko kailinių rankovę ir, atsispirdamas gyslotomis kojomis į ledo briauną, ėmė taip piktai traukti šeimininką už rankovės, kad iš milo siūlai pradėjo trūkti ir braškėti". Išlipęs iš eketės Dalba dūmoja: „Kažin ką duočiau, kad pasidaryčiau geresniu žmogumi". Nors blogu žmogumi jis ir dabar nebuvo. „Papasninkausiu! Tris dienas nevalgysiu"... Ir būtų išeikvojęs tokiu būdu nelemtą energiją, palikęs su šunimi didžiausias prietelis, bet vėl biesas pasipainiojo. Pusbernius sustiko.
>
> – Na, šeimininke, ar paskandinai šunį? – stačiokiškai prakalbino vienas vėjavaikis.
>
> Jis pamokytų, kaip reikia elgtis su žmonėmis, bet šuva lyg tyčia besirangydamas vamptelėjo: vam – aš čia!..

Šuva – vėl ūkininko gėdos priežastis! Kaip puikiai Savickis moka valdyti nepasakomą žodžiais apysakos vedamąjį veiksmą. Juk tas nelaimingas „vam" visa tragedija, nors gal ir šuniška! Kai dėl to „vam" Dalba vėlei įgrūdo šunį į eketę, tik jo uodega tepasirodė.

„Kaip naujai turėto veršio uodega, – pamanė Dalba". Kaip daug tais paviršutinai nereikšmingais žodžiais pasakyta: visa Dalbos dvasios padėtis! Bet tuo šuns istorija Dalbos sieloj nesibaigia.

> Jo išeiginių ir kuone šliubinių kailinių rankovė buvo visai sudraskyta. Balta vata veržėsi dideliais pluoštais. Jo vaizduotėj blykstelėjo girtas girininkas su žalia valdžios kepure, įsisėdęs į nedažytas rogutes ir girtai kreveizojęs po miestelį. Jis užkabino jį rogutėmis ir suplėšė jam kailinius.
>
> Bet žmonai tiktai pasakė:
>
> – Turėdama laiko užlopyk! Brudas... suplyšo!

Savickis pasakoja tiktai apie paviršutinius daiktus, trumpais, kontūriniais bruožais apibrėždamas daiktų padėtį, bet daiktai vienas su kitu taip santykiuoja, kad tame nenusakytame procese reiškias visas daiktų turinys. Nelyginant jei pripiltumėm vandens į maišą ir tą maišą spaustume, vanduo trykštų į visas puses, pasiliedamas žalioje pievoje ir tviskėdamas saulėje. Pro Savickio kontūrinius rėmus veržias turinys, deja, kuris ir matuoti tenka ne tais pačiais daviniais, kuriais matuojami rėmai. Kaip kad ir mūsų dainose kalbama tokiais paprastais žodžiais apie tokį paprastą nepretenciozinį daiktą, kaip užkritimas rasos ant vainikėlio, o suprantama tuo pasakymu visai kas kita. Ir žodžių maža, ir turinio daug! Tokia struktūra, kaip „Ad astra", pasižymi ir kiti Savickio dalykai – „Fleita", „Tėvas", „Kaukės", „Koketė", „Užburtos jachtos".

Tas pats stilius ir eseze „Vagis", tik dar labiau kondensuotas, dar labiau suslėgtas, dar mažiau kontūrų, dar daugiau pro juos turinio trykšta.

> Kaip gerai turėti savo namas. Savo namas, šiluma. Pilna troba žmonių, pančius vejančių. U ta ta, šilta, gerai! – Taip gali manyti žmogus, kuris kaip šuva išguitas po pasaulį bastos.

Savickis pat pirma esezo strofa duoda visą esezo toną, sukaupdamas vedamą mintį: priešpastatyta dvi tezi, sodžiaus idilija, šilta troba žmonių su pasakingu pančių vijimu ir – benamis klajojimas. Veikiai iškyla ir trečia tezė; priaugama būtis, rengimasis gyveniman, kuris nežinia kuriuo keliu nueis. Prisiklausius suaugusių pasakų apie plėšikus,

> plėšikas rodėsi vaikui aukštas, malonus, gražiais juodais rūbais apsirėdęs, lyg kunigas su blizgančiais kaliošais. Kodėl jam taip rodėsi – jis nežinojo.

Dvi pirmosios pajėgos, dvi tezės susikryžiuoja, susiduria gyvenimo kovoje: šiltų namų atstovas sugauna benamį klajūną, pavogusį jam arklį.

> Namon parvežus vagis buvo pririštas grinčioje prie skersinio, veržiančio indubusią sieną. Vienmarškinis, žado nustojęs. Virvės buvo giliai insipjovusios in bicepsus, galva nusvirusi, su pramuštu smilkiniu ir krauju užkrekusiu ant grubių atlapių marškinių, rodančių jo geležinę krūtinę.

Visiems išsiskirsčius,

> vaikas tyliai stovėjo ties piktadariu, lyg jį kas būtų tvirtai laikęs. Jis negalėjo atspėti, kur jis bus jį matęs. Rarotų vaizdas priminė jam šį piktadarį: žalias veidas, suplėšyti marškiniai, pasvirusi galva... Dideliame altoriuje prikaltas ant kryžiaus Kristus turėjo tokio pat panašumo.

Mažas, žiauriais bruožais apibrėžtas vaizdas. Tačiau ne vaizdas svarbu, o vaiko pergyvenimai. Vietoj ponaičio su kaliošais pasirodo bjaurybė esąs. O ten rarotose ir mušė, ir plakė. Ir vaiko pergyvenimai rutulojasi toliau, kuriuos Savickis lygiai maestringai nusako.

„Kas yra „piktadarys!"

„Šiaudą iš lovos ištraukęs, pasuoliu atsargiai prišliaužęs, jis badė vagiui šiaudu in nosę". „Vagis, atvertęs raudonas akis, pažiūrėjo kokliai po grinčią". Pašėlęs vaizdas! Kaip rutulojas vaiko minčių chaosas, kuo jis skyrės nuo chaoso, kuriuo kadaise kiti rarotų Herojų prie kryžiaus kalė? Savickis į tai neatsakinėja, žinoma, bet ta baisi analogija, tas baisus klausimas neišdils sieloj, kol jis ras bent kurią išsivadavimo formą!.. Bet vaiko psichika dar painesnė. Vagį mušė.

Vaikas, užlindęs in palovio tolimiausį kampą, žiūrėjo nubudusiomis akimis in šitą baisią komediją.

„Tėtė sako geras, bet kam taip baisiai muša vagį!" – skaudžiai suspinksėjo vaiko smilkiniuose.

Savickis neina, taip sakant, diskursiniu keliu. Jam gana dviejų bruožų, kad apibūdintų stipriausį kinetinį sielos įstingimo momentą. Dviejuose paskutiniuose sakiniuose ne tik sukauptas visas vaiko pergyvenimų chaosas, bet jau nurodyta ir ta linija, kuria chaosas ims formuotis. Įsivaizduokime, kad Savickis vietoj šių dviejų sakinių būtų aprašinėjęs, kaip vaikui buvo liūdna palovio dulkėse lindėti, kaip vagies kančios sujaudino jo jauną, mažą širdelę, kaip jis jį užjautė, kaip norėjo jam pagelbėti, kaip jo akyse ašarėlės tryško. Lazdynų Pelėda ar Vaižgantas, pavarę savo herojus palovin, būtų tikrai tuo keliu nuėję. O dažnai mes negalime atsigarsiuoti, kaip kai kurie Pelėdos ar Vaižganto raštai nuobodu skaityt: jie dažnai savo poetinę medžiagą, nelyginant nedavirusią košelieną, it lopeta į smegenis verčia. Savickis gi metė tik dvi antitezi: tėtė geras ir taip baisiai vagį muša. Vieną vaikas žino, kitą – mato. Kažkokia nelemta daiktų priešingybė, realybės nesantvarka, buvimo nonsensas. Ir vaiko neprityrusi jauna intuicija ištraukia jį iš palovio ir stumia žūtbūt paliuosuoti vagį. Vaikas raišiojo virves, kuriomis buvo vagis pririštas.

Nuteistas žmogus tylėjo inbedęs akis aslon. Jis galbūt pergyveno geriausias valandas savo amžiuje. Kada paskutinė virvė nusmuko nuo vagies, jis, kupron susimetęs ir nenormalus, neskubėdamas atsidūrė prie durų. Kažką murmėdamas, tarytum: „vaike, sudieu", sugniaužė jį visą ir prispaudė prie krūtinės.

Ir vėlei Savickis tenkinas konstatavimu faktų, padėties ir į psichologinius komentarus nesileidžia. Vienintelė pastaba apie vagies geriausias valandas palydėta įžymiu priedėliu „galbūt" – kiek stumtelėta skaitytojo mintis. Išbraukite šitą „galbūt" – iš aprašinėjamojo motyvo gausite psichologinį komentarą, iš švelnaus, gražaus poetinio vaizdo gausite nepadorų reiškinį. Gal Savickio kelias yra grynai plastingojo meno kelias, bet kūrinio stiprybė tuo keliu auga. „Vagis lūkuriavo. Vaikui ašaros

pripildė akis ir pradėjo byrėti per skruostus ant jo pilkų su mėlynomis juosčiukėmis trinyčių". Ar ne keista – Savickis toks šykštus aprašymams, o jam atėjo į galvą kaip tik šią valandą kalbėti apie „pilkus su mėlynomis juosčiukėmis trinyčius", kurių jis pirma nė minėt neminėjo! Bet toks ryškus nuo to pasidarė vaizdas. Tokiu staigiu rarotų vaizdo įtakoje vaiko sielos persivertimu apkvaišęs vagis, užmiršęs bėgti, nežinodamas, kas bedaryti, susitraukia kupron ir reiškia savo „vagišką" susijaudinimą visu glėbiu suslėgdamas vaiką, o čia mėlynų juosčiukių fone šviesos, džiaugsmingos ašaros rieda!

> Jo užgimusioje šią valandą sieloje suskambėjo krikštolinio gailesio šviesios jūros. Jis šią dieną tapo įrašytas žmonių tarpan. Jis pajuto tokį ilgesį, tarytum tas vakaras niekuomet nesiliautų. *Nematęs didesnių misterijų pajuto šiame daug brangaus.*

Taip Savickis apibūdino tos valandėlės pergyvenimus – ne komentarais, bet vėlei daiktų padėties konstatavimu. Tektų tiktai įsižvelgti į mano pabrauktą sakinį, kuriuo Savickis taip trumpai ir tiek daug pasakė. Einant, taip sakant, senos mokyklos keliu, vaizdo, sukaupto tame sakiny, schema būtų maždaug tokia: kalbamojo vaizdo palyginimas su misterija; misterijos veikiamųjų savybių apibūdinimas; atotrauka; perkėlimas misterijos veikslo į kalbamąjį reiškinį. Savickis tai ima kaipo įvisuotintą faktą, kaip jis darė aukščiau su metaforiniu palyginimu, ir čia jis visa atverčia atgal ir sugrąžina į senojo paprastumo vėžes. Ilgų amžių kūrybos proceso vidaus patyrimą Savickis panaudoja, kad suvienlypintų sakinius, darytų vaizdus paprastesnius ir aiškesnius. Be amžių prirengiamojo darbo toks sakinys nebūtų galimas. Senovės, viduramžio raštuose tokios konstrukcijos nerasite.

Turime pagaliau pasiaiškinti stačiai: jeigu mes, kalbėdami apie skulptūros, architektūros, tapybos kūrinius, nemeluojame – nužliebiame tenai sielos reiškinius, o Savickio kūrinių giliai plastingose formose to nesugraibome, tai jokie akiniai mūsų uoslės nebepagerins. O kol T. V. bent pabandys paremti paskalą, kad Savickio „rašinių psichologinė nuovoka yra perdėm silp-

na", tol jis negali laukti, kad jo vardas skaitančiosios visuomenės akyse būtų kiek vertingas.

Nežinau faktinosios Savickio kūrinių chronologijos; stiliaus technikos atžvilgiu „Vagis" yra vėlyvesnis chronologinis išsirutulojimo momentas, palyginant su „Ad astra" ir kitais tolygiais kūriniais. Trečias ir aukščiausias Savickio stiliaus išsirutulojimo momentas galima būtų apibūdinti einant esezu „Komedijontai, humoreska". Šiame eseze randame tų pačių savybių, kuriomis pasižymi anie du minėti esezai, tik čia jos dar labiau sukauptos. Bet yra ir pagrindinių stambių skirtumų. Jei anų esezų vienumą sudarė apčiuopiamasai veikslas, jei tenai pro kontūrus tryško tiktai vidaus turinys, tai čia ir toji veikslo vienuma neturi paviršutinių pažymių, čia ji eina perdėm intuitiniu keliu. Humoreska susideda iš penkių kontūrų. Šit pirmasai:

> Kumetienė, minkštu pakuliniu patalu sušildyta, nubudo ir daugiau negalėjo užmigti.
>
> Už lango kas tai šurenos ir intariamai šnibždėjos. Pagaliau langan pabarškino kalaviju du svetimos žemės kareiviai.
>
> Du kartu savo gyvenime Kumetienė buvo panašiai išsigandusi. Pirmąkart, stojant pirmon išpažintin, ir antrą kartą, kalviui replėmis dantį traukiant.
>
> Iš to išgąsčio Kumetienė gavo rožę.

Išeina, tarytum Kumetienės rožė būtų visa šio kontūro prasmė. Bet tai yra tiktai savotiška formula apibūdinti visuotinam nerimasčiui, kurs ištiko žmones, karui prasidėjus. Kas gali būti baisesnio, kaip pirmąkart eit išpažinties pas piktą kleboną ar duot kalviui replėmis dantį traukti! Šiame kontūre bruožai taip sutvarkyti, jog jie vienas kito nesiekia. Linijos dingsta fono tuštumoj ir toje tuštumoj vėl prasideda. Tačiau matomosios linijos taip veikia, jog žiūrėtojo sąmonė jas papildo, fono tuštumoj praveda jungiamąsias linijas, kol išauga raiškus, ryškus reljefas – karo sukeltas nerimastis. Papildomųjų linijų kiekis ir kokybė priklauso nuo žiūrėtojo inteligencijos, jo pasirengimo ir intuicijos išgalės. Juk yra žmonių, kurie ir nemėgsta, ir nesupranta, ir nejaučia grafikos piešinio! Šis Savickio kontūras yra,

taip sakant, literatūrinė grafika. Sekamas kontūras svaisčioja nerimasčio svaiguliu.

Žemę užpluko svetimi žmonės.

Gyventi buvo neramu.

Prasidėjo karas...

Kumetis – proletaras ėjo tamsiu varymu smulkiam lietui ir nugarą, ir kitur plakant.

Jis dėkavojo Dievui, kad Jis yra jį išvedęs „iš Egipto žemės", nelygu jo siela blaškytųs su Tosca, jai nuo Romos aukštų sienų puolant ir dar vis tebepuolant nuo Europos kartoninių sienų.

Kuomet arkliai buvo užkinkyti, visi susėdo ant aukšto kaip kalnas vežimo ir trūktelėjo.

– Tamsta namų dabok, paršų kamaron nesuleisk, – inkvėpė šeimininkė kurčiam seniui.

Vieškelį pasiekus sutiko daugelį pažįstamų.

Priešakyje širmą žirgą apžergusi kinksnojo rudplaukė žmona, laikydama glėbyje vaiką. Koks tai ūkininkas vežė in kalvę akėčias taisyti: „Žmogau, ką tu veiksi su savo akėčioms", – šiepė minia.

Menkysta!

Visiems buvo linksma, įspūdinga. Visi iš džiaugsmo liežuvius iškaišiotų, jei tat būtų galima.

Važiavo in didelę Mugę, karo aranžeruotą – linksmumo patvarą šaltinį.

Visas svaiginantis stambiais kontūro ruožais apibrėžtas vaizdas – viena žiauri metafora. Pirmame kontūre apibrėžtas karo nerimastis tapo gyvenimą pervertusiu veiksniu. Gyvenimo formos – viena *ironija*. Proletaras, varydamas arklą, lietaus plakamas, dievobaimingame priepuoly dėkoja Viešpačiui už išvadavimą iš „Egipto nevalios", kaip poteriai įsako!.. Gyventojai pasikėlė bėgti, kur akys neša, susikrovė į vežimus, kas galima pasiimti. Kurčias senis – kam jis reikalingas! Nebent tik jaunuosius varginti... Einant natūraliais „gyvenimo" dėsniais, jis pametamas likimui susprogti. Ir karo audroje jis turi daboti, kad paršai kamaron nesurioglintų, paršai, kurių į vežimą dėl šios ar kitos priežasties nebuvo galima sukrauti. Pagaliau kur čia susiorientuosi, ar paršas reikalingas kelionėj, ar ne. Bet atsisveikinant su seniu jam tiktai vienas – paršų dalios – linkėjimas!..

Visuotinoj suirutėj, kai vieškeliu plaukia bėgančiųjų vežimai, moterys su vaikais raitos joja, ūkininkas, – ar įvykių verpetų apsvaigintas, ar tiktai savo amžių inercijai pasiduodamas, – veža akėčias taisyti!.. Iš tikro būtų nepalyginamas komizmo vaizdas, jei visa tai nereikštų žmogaus būties menkystos! „Menkysta!" – meta Savickis, išskirdamas iš bendro teksto. Taip galėjo galvoti ir ūkininkas su akėčiomis, ir raita boba su vaiku, ir minia, ir senis su paršais... Bet tas žodis ne jų širdimis tariamas. Menkysta – esezo leitmotyvas, jo, taip sakant, griaunamoji pajėga. Menkysta – ir kai kalvis kumetienei dantį traukia, ir kai kumetis Dievui dėkoja, ir kai senis paršus saugo, ir ūkininkas su akėčiomis, ir bėgančiųjų baimė... Gana buvo ne laiku pasirodyti akėčioms, kad Menkystoj paskendusi minia likimo pasityčiojimo valandą pradėtų kvatotis. Menkysta – atotrauka. Jeigu simbolis aplamai būtų aprėžto turinio sąvoka, pasakytumėm, kad tai yra simbolis. Šiuo tarpu – tai yra daugiau negu simbolis. Šioj atotraukoj sukauptas žmonių būties turinys. Nelyginant biblėjinės Trejybės atotraukoj sukauptas dieviškosios kuriamosios pajėgos turinys. Savickio kontūro bruožai išsklaidyti tuštumos fone. Menkysta audžia būties ryšius, jungiamąsias linijas pavaduodama. Ir nebūtų esezu simboliu „Komedijontai", jei Menkystos veidas nebūtų toks ironingas! Savickis panaudoja stebėtiną priemonių mažybę, kad įveltų skaitytoją beveik į neišsprendžiamų problemų verpetą. Gal todėl T.V. ir svaigsta galva nuo „kontrastų".

Dvare visi ramiai susėdo už stalo ir valgė. Po stalu landžiojo velniukas šposininkas ir žnaibė visiems in kinkas.

Kaliošais avęs, ispaniškų rankovių ilgas karūnėles išleidęs, šventą breviarium bevartydamas slyvyne vaikščiojo kunigas.

Kieme vyrai nevykusiai mindė naujintėlį, blizgantį pavogtą dviratį, norėdami juo pavažiuoti: „Pašauk Joną, jis Amerikoje buvęs, dviračiu mokės pavažiuoti".

Atbėgusių piemenų gauja savo klyksmu kaip stiklą svaidė tylą.

– Dėde, tamstos arklius užgriebė!

– Tamstos arklius muša.

– Su kucinais.

Netoliese fronto, kur karo ugnys nesiekia, gyvenimas eina savo vaga: dvaro darbininkų pietūs su juokais, tarytum jiems visiems velnias kinkas kutentų, kunigas po slyvyną apaštalaudamas, ideologija – amerikontas ir dviračiu turi mokėt važiuoti! Bet atmosfera – pribrendus. Vogtas dviratis jau viešai demonstruojamas. Karo ugniai besiartinant, arklius užgriebė – svaigsta Menkystoj komedijontai! Ketvirtas kontūras:

Eglyne sėdėjo jaunas studentas ir jauna princesė batisto baltuose rūbuose, gan gražiai pasiūtuose.

Kunigo šeimininkė turėjo ypatingai gražią ranką – stebuklas mūsų eglynuose, stebuklas Paryžiaus langų parodose – ta grakšti parafino rankutė su mėlynomis gyslomis ir mėlynu krauju.

Liepsna palietė jos širdį, ji nesiorientavo, bučiavo jį savo lanksčiomis rankomis, glaudė jo gaurinuotą galvą – kudlas prie savo krūtinės ir prašė nieko nesakyti. Pro veidus nužėrėjo du skaistūs žemčiūgai.

Studentas pratarė:

– Bėkim iš čia – toks dabar metas!

Pasigirdo kunigo-šeimininko šauksmas, ji suvirpėjo, pašoko, palytėjo jo galvą rankomis, pabučiavo in kaktą ir verkdama nubėgo per girią.

Namie pasiliko nedavirtų vuogienių puodas ir kelio ruoša. Studentas susiglaudė ant samanų ir užmigo. Per sapną matė savo draugą, gulintį sanatorijoj ant turpynės.

– Bėkim iš čia – ko tu čia guli!

– Mano ligos diagnozas greit bus padarytas. Dvidešimt keturis kartus blauzdų kaulai trūko ir dantys pradėjo byrėti, du jau ištraukė...

Tarp alksnių vaikščiojo daktarai, vilkę baltais kiteliais, ir žiūrinėjo ligonius.

Besiriejančių piemenų gauja prikėlė jį iš miego.

Mušėsi dėl užgriebtų arklių pievoje.

– Užeik iš užpakalio ir duok jam in galvą! – šaukė šeimininkas, inkibęs žmogui in krūtis. Kumetis užbėgo iš užpakalio, užsimojo baisiai kurpe ir skėlė tiesiog žmogui in galvą.

Viskas pradingo. Žmonės pavirto pelenais.

– Žmogų užmušė!

– Kas užmušė?

– Kaip tavo vardas – ar turi pasą?

Iš eglių šaknų ir samanų lindo pilkos esybės.

Ant rytojaus atvažiavo svetimų žemių kareiviai, sunkiomis haubicomis vežini, ir išklampojo visus rugius ir pievas.

Iš tikro gali ne juokais pasirodyti prigriozdyta visokių veikiamųjų objektų, nelyginant per visuotinąją mobilizaciją į Kijevą traukti! Tačiau tikrenybėje padėtis nėra tokia jau be išeities.

Centralinis veikiamasai subjektas, kuris čia visai ir neminimas, yra Menkysta. Studentas, kunigo šeimininkė, muštynės dėl arklių, žmogaus nužudymas, rugių ir pievų išklampojimas – tos pačios vienos Menkystos reiškiniai. Menkysta – nematomas siūlas, rišąs tamprion vieneton visus šiuos palaidus gaivalus, sujungiąs juos su pirmųjų trijų kontūrų veiksniais. Sąmonybė pasikelia aukščiau savo sienų, ir iš nesąmonybės verčias verdenėmis gyvybė ir taria savo mažutėlį „aš esu", ir iš visa ko kvatojas žiauri Menkysta! Jei Savickis nebūtų toks šykštus žodžiams, tą patį siužetą panaudojant „Senosios mokyklos" keliu, jo mobilizacija neatrodytų tokia baisi. A. Vienuolis kartais dar daugiau visokių gaivalų primobilizuoja, ir jo niekas nekeikia už pastangas skaitytojui galvą nusukti! A. Vienuolis ar kas kitas tos pačios „mokyklos" pasakytų – „jaunas studentas ir jauna kunigo šeimininkė, panaši į princesą". Savickis vietoj palyginimo duoda realingą metaforą, kurią, kaip matome, netrukus išlukštena. Tiktai jo lukštenimas vėl nepanašus į „senąją mokyklą". Pakalbėjęs apie princesą, jis stačiai jau operuoja kunigo šeimininkės persona. Palyginimo jungė, kaipo įkyrėjęs šablonas, atkrito, jis savaime skaitytojo sieloj iškyla. Arba vėlei kiek Savickis suekonomino savo įstabia metafora „*bučiavo* jį savo *lanksčiomis rankomis*". „Senosios mokyklos" arba tas pats Jakštas būt rašęs, kad mergiotė apkabino bernioką taip meiliai, taip karštai prie jo prisiglausdama, jog atrodė ne tik ji, bet ir jos rankos jį bučiuoja. Savickis vietoj trilypės formulos – fakto konstatavimo, palyginimo, atotraukos bei perkėlimo, – duoda vieną metaforą. Jei norite, šiuo žygiu gal yra jau čia sinkretizmas, bet šis kelias, kaip matėme, jau seniai pradėtas, ir Savickis juo tik toliau eina. „Pro veidus nuriedėjo du skaistūs žemčiūgai", – turbūt nei Jakštui komentarų nereikia. Čia tiktai negalima nepabrėžti įstabiai apibūdinto psichologinio momento. Ji glaudė jo kudlas ir prašė nieko nesakyti, – kas yra buvęs

kada „netinkamai" įsimylėjęs, tas žino, ką tai reiškia. Studentas kaip studentas, ką jis kita daugiau gali! – siūlo bėgt, nes *toks metas*! Kaip tokiais atvejais „meilės dalykuose" dedas, tų dviejų „jaunų širdžių reikalas" yra atsidūręs tragingoj rimty. Ir šit kaip perkūnas giedrą dieną sugriaudžia problemą sprendžiantis balsas – užuot bėgus su studentu, šeimininkė nubėga verkdama baigt rengtis kelionei bėgt nuo karo pavojaus! Ir kažkokiu mefistofelišku ramumu piešia Savickis šią iš tikro nelemtą gyvenimo tragediją, tarytum jis ne gyvus žmones varteliotų, o kaip skulptorius į akmenį iešmą, papirosą rūkydamas, kaltų!.. Tiesa – visa tai Menkysta!

Po tokio „tragingo" persiskyrimo su meiluže studentas, žinoma, kaip studentas, susiriečia ir užmiega – ir sapnuoja galas žino ką! Ar begalima ironingiau Menkystai himną giedoti! Bet Savickiui to maža! Studentą iš nenusisekusios meilės miego prikelia besiriejantys piemenys ir čia pat jo akyse užmuša žmogų, ir užmuša ne kaip nors padoriai, bet didžiausio paniekinimo būdu – kurpe! Ir taip nugalabijęs žmogų, kitas poeta daug darbo turėtų, kol aprašytų, kaip tai atsitiko, kokio įspūdžio tai padarė į užmušėjus ir piemenis ir kaip likę gyvi nežinojo, kas bedaryti. Savickis vėl brėžia vieną kontūrinės linijos bruožą – meta metaforą: „Viskas pradingo. Žmonės pavirto į pelenus". Metaforos prasmė visai aiški: žuvus žmogui, pranyko pyktis, kerštas, rūpesnis apie arklius ir padarytą nuostolį ir t.t. Žmonės išsigando, nutilo, išbalo, jų veidai atrodė panašūs į pelenų dėmes. Savickio posakis, vienu mastu tai sukaupdamas, įspūdį tiktai pagilina. Arba vėl metaforinė konstrukcija: „Iš eglių šaknų ir samanų lindo pilkos esybės". Jokie velniai ten nelindo, o tik užmušimo faktų išgąsdintiems žmonėms besiartinantieji pašaliniai žmonės atrodė vaidinuokliais, ypač kai prasidėjo šioks toks tardymas („kaip tavo vardas – ar turi pasą?" – pergyvenusio meilės „dramą" studento tvarkos pastangos!). Ar maža kas išgąsdintam žmogui gali pasirodyti! Svetimos žemės kareiviai, neatsižvelgdami į tylias dramas ir pralietą kraują, nuklampojo *visus* rugius ir pievas! Menkystos visa galinčios lelionė!

Bet penktu kontūru Savickis dar nauja gėla prislėgia.

Dievas Smūtkelis, medine ranka pasirėmęs, aukštai rymojo ant dangaus, mediniais pilkais skritulėliais išdabinto, ir abejudinai žiūrėjo in žemę. Šalia jo stovėjo dievas pakalikas, žmonių nuodėmes ištobulintu kinematografu invairiai užrašinėdamas.

Sename eglyne klyko šeinė-katarinka, kokio tai senio sukama.

Iš tikro svaigsta galva! Ne nuo kontrastų ir objektų daugumo, bet nuo įspūdžių, kuriuos šis trumpas kūrinėlis (aš jau visą pereiliavau) sukelia, gausumo ir stiprumo! Nūn nėra mano uždavinys veltis į Savickio kūrinių turinį, man rūpi ne *kas*, bet *kaip*. Tačiau negalima nepabrėžti, kad šiokia sukaupimo formula duoda ypatingos galios ir turiniui. Pastatyk tu man, žmogus, tris tokias tezes – kaip Dievas Smūtkelis, dievas pakalikas ir šeinė-katarinka apleistame miške, užmiršto senio sukama! Paviršutinai jie nieko bendra vienas su kitu neturi, bet jie yra nematomai organinai surišti ne tik savo tarpe, bet ir su viso esezo veikslu. Pamylėtas lietuvių širdžių Dievas Smūtkelis, – bet ir jis rymo tiktai danguj, mediniais pilkais skritulėliais išdabintame! Gal jam ir gieda savo nedalią šeinė-katarinka, bet jis „abejudinai žiūri į žemę"! Menkysta, pasaulio Menkysta!

Jurgis Savickis didis dailininkas, stiprus talentas. Savickis – poeta tapytojas savo literatūros veikaluose. Pavadinimas „Šventadienio sonetai" – ne apibūdinimas literatūrinės manieros, kaip neišmintingai Jakštas nori suprasti, ne turinio apibendrinimas, ko nelemtai pavadinimuose V. Mykolaitis ieško, bet metaforinė konstrukcija, duodanti toną, kuriuo skambės visa knyga. Šventadienis – darbo dienų vainikas; sonetas – eleginė formula, vainikuojanti tūlą literatūros formų išsivystymo procesą. Savickio knyga „Šventadienio sonetai" – ne kasdienė duona, ir ta knyga skaitytina ne tuo ūpu, kurio žmogus įgauna skanių pietų pavalgęs.

Ir jeigu aš ją pavadinau chronologiniu momentu, tai ne tik todėl, kad joje sukondensuoti praeities vidaus patyrimai, praeities formulos, žengiant naują žingsnį pirmyn. Visa tai – taip.

Šiuo atžvilgiu ta knyga iš tikrųjų yra laiko reiškinys, laiko, matuojamojo ne metais, bet kūrybos formų rutuliojimosi stadijomis.

Bent kiek suprasti muzikos veikalui reikalinga tam tikro muzikalinio pasiūgėjimo, taip sakant, muzikos kultūros paragauti. Lygiai ne mažiau tenka pasiūgėti norint pajausti skulptūros ir architektūros formas. Visai negalima spręsti ir vertinti meno paveikslo, nežinant meno ir tautos kultūros istorijos. Šių meno sričių kūriniai, jei juos būtų galima išimti, bent mintinai, iš laiko ir erdvės tarpo, priešpastatyti jiems „kultūros neragavusią" žmogaus sielą – tabula rasa, koks būtų įvertinimas – nesunku nuspėti. Parodykite prasčiokui Miloso *Venus* ir Praksitelio dievinas statujas – pasakys – nuoga merga, daugiau nieko!

Tačiau, kas liečia literatūros kūrinius, tai ne tik publika, bet ir, taip sakant, kritika savo „literatūrinę kultūrą" mano esant pakankamai paūgintą, jei pasiskaito laikraštinių plepalų. Nelyginant kaip kad mūsų sodietis, savo lūšnelės skoniu vaduodamasis, spręstų Florencijos renesanso formų vertybę!..

Literatūra – kur kas labiau sudėtinga meno šaka negu muzika, skulptūra, architektūra... Ir čia sprendimams įteisėtinti reikalinga kur kas daugiau rengtis – reikia gerai žinoti ir literatūros, ir visuomenės, ir meno, ir tautos istoriją, reikia nusimanyti ir filosofijoj, ir antropologijoj. Ir jeigu ko kritikas reikalauja iš autorio, jis privalo to dvigubai tiek turėti. Kitaip mes būsim panašūs į tuos, kurie mėnulio atvaizdą bangose nori sauja sugraibyti.

KAIP ŽIŪRĖTI MENO VEIKALŲ*

I. ŽODELIS PASITEISINTI

Juk tiesa, posakis „kaip žiūrėti meno veikalų" – paveikslų, skulptūrų, architektūros kūrinių, – skamba keistokai? Kad nebūčiau per anksti apkaltintas, skubu pasiaiškinti. Sakydamas „žiūrėti meno veikalo", – mintiju kiek kitokį žiūrėjimą, negu koks yra dabojant teisę, gėrintis savo mylimosios grakščiomis linijomis ar įbedant pasilgusias akis į neapčiuopiamus tolius. Žiūrėti meno veikalų – reiškia juos suprasti, reiškia mokėti juos bent sau išaiškinti. Bent kas tai yra – aiškinti plastingojo meno veikalą? Ar pagaliau ir reikalinga tai daryti – juk plastingasis menas ir yra tam, kad į jį žiūrėtume, jis pats savaime, savo formomis, savo linijomis, spalvomis kiekvienam žiūrėtojui aiškus?

Turinio žvilgsniu – vargu bau galėtų dvi nuomonės būti: kiekvienas paveikslas turi savo turinį, rūmas turi savo tikslą – tai visa reikia nusivokti, kitaip joks veikalo sprendimas nėra galimas. Bet formos atžvilgiu – ar linijos, spalvos, šešėliai patys savaime nekalba, ar galima tai aiškinti? Ar kad suprastume japonų miniatūrą ar piešinį, reikalinga jau japonų kalbos mokytis? Ar natūralinių tautų primityvūs piešiniai nepasako kur kas daugiau ir aiškiau negu jų kalbos žodžiai, kurių turinys dar nėra tikslus?

---

* Heinricho Wölfflino teorija, sulig jo paskaitomis.

Pagaliau dar šalininkai nusistatymo „menas menui" tikina, kad meno veikalais galima tiktai džiaugtis ir kad čia visas žiūrėtojo uždavinys baigias. Tačiau ne kiekvienas savo akimis mato tai, kas paveiksle parodyta, ir ne kiekvieno akys tam, kad matytų: žiūrėti reikia išmokti ar net išaugti iki mokėjimo žiūrėti. Ir šit kodėl.

Negana matyti, kad toj ir toj vietoj tokia spalva, tokia linija, tokia forma, bet reikia nusimanyti, kodėl taip yra, kodėl tokia, o ne kitokia forma yra galima; pagaliau reikia kūrinys įvertinti. Į tai einama šitokiais keliais.

II. PAKOPOS TAŠKAS

Jeigu paimtume, pavyzdžiui, kokio nors van Dycko paveikslą, kuris savo paprastumu jokių ypatingų uždavinių žiūrėtojui nestato, nesunku įsitikinti, kad ir jam suprasti reikia tam tikro pasirengimo. Pavienius bruožus – šviesą, spalvas, linijas – mato kiekvienas, bet paveikslo esmė ne pavienėse dalyse, bet visumoje. Reikia įstebėti ne vien tiktai šviesa, bet ir jos ritmas visumoje; ne vien tiktai žmones, medžius, debesis, dangų, daiktus, bet visumos formą, kurią visos šitos daiktybės sudaro, ir kaip ji rėmuose glūdi. Negana įstebėti pavienes spalvas, bet reikia apčiuopti jų visumą, sistemą, kuria tos spalvos derinama, viena kitai priešpastatoma, viena į kitą pereina, sistemą, kuria visas paveikslas remias. Ir negana įstebėti ritmo vienumą šviesoje, spalvoje, linijose, – reikia visa tai sujungti į visumą. Visa tai kilo iš vieno šaltinio ir tuo pačiu keliu ėjo, vienas kitą papildo, vienas be kito nėra įmanomas. Ir suradę tokią visumos vienumą – mes jau turėsime pakopos tašką, iš kurio galima jau žvelgti į paveikslą ir laukti, kad paveikslo siela mums byloti pradėtų.

Van Dycko pavyzdys labai paprastas: XVII amžiaus stilius plačiai žinomas, jo paslaptys visos įspėtos, tai dėl jo jokių sunkenybių nėra. Bet kiek tokių stilių pasauly yra, buvo ir bus?! Kiekviena tauta savaip kuria, kiekvienas stilius kiekvienoj tautoj

kitaip prigyja, ir vienoj ir toj pačioj tautoj – tiek stiliaus periodų ir epochų!

Gali pasitaikyti, kad žmogus nuspėja svetimos jam tautos ir epochos stiliaus paslaptis dėl jo kokių nors ypatingų savybių, bet tai tėra tiktai išimtis. Visumoje – to nėra. Kad galėtume suprasti japonų piešinį, tiesa, gal japonų kalbos mokytis ir nereikia, bet reikia išmokti taip jausti ir matyti kaip japonai. Arba kad galėtume suprasti indų architektūros esmę, reikia išmokti indų pajautimo. Nelyginant kad galėtume suprasti svetimos kalbos literatūros veikalą, reikia tą kalbą gerai išmokti. Net toks visuomeninio gyvenimo reiškinys, kaip rusų bolševikų revoliucija: faktą visi ir visur žino, bet suprasti, kodėl ji atsitiko, kodėl ji išsiliejo tokioj, o ne kitokioj formoj, kodėl tokioj formoj ji galima tik Rusijoj, – tai suprasti gali tik tie, kuriems šiokiu ar tokiu būdu teko pažinti rusų nihilizmo formos ir rusų tautos būdas. Net šion sritin gal net nereikėtų daryti ekskursijų.

Užtenka kokiam nors lietuviui ar aplamai kokiam nors šiaurės žmogui, neišauklėjusiam savyje platesnio meno pajautimo, pamatyti Florencijos, Romos ar Miuncheno vėlybojo renesanso rūmus, jis neatsistebėtų jų šaltybe, jų nuobodumu, jų formos vienapusišku vienodumu. Bet kai jis įgautų pajautimo, kurio kupini italai ar jų vienminčiai tuos rūmus statę, – tuomet jis suprastų, kokie begaliniai dvasios turtai paprastomis formomis tenai reiškiasi! Tiktai tuomet jisai galėtų pamatyti, lyg akinius nusiėmęs, kas ten yra. Tą patį galėtumėm pasakyti ir apie paprastą Vakarų Europos pilietį, atvykusį kur į Maskvą ar Troicko Sergijevskuju Lavrą. Ir jis iš karto įvertintų tiktai smulkmenas, o esmės nepastebėtų.

Ir be kelionės į svetimus kraštus – kiek seniai mūsų Jakštas tikrino, kad Čiurlionis – beprotis, o su juo – ir visa parapija, jis dar ir šiandien tebetikrina, kad mūsų naujoji poezija – dekadanso padaras, tačiau šiandien Čiurlionis jau net Seimo pripažintas tautos genijum, o naujoji poezija vis platesnius ir platesnius sluoksnius apima. Bet kurioje šalyje nebuvo taip, kad jaunieji nepakankamai įvertintų senąsias formas, o senieji –

neneigtų naujųjų?! Tačiau laikas ir vidaus prityrimas išmoko naujų pajautimo formų: seniai ima nusivokti jaunųjų sąmonės formoje, o jaunieji – senosios kartos. Tai nėra joks persilaužimas, atsisakymas nuo principų, tai yra tiktai dvasios ūgis, sąmonės švitrėjimas, dvasios lobio didėjimas!

III. MENAS IR LAIKAS

Sunkus yra uždavinys apspręsti pavieniui paimtą meno veikalą. Sprendėjas, siekdamas išlukštenti veikalo esmę, turi stengtis įstatyti jį, taip sakant, į istorinę eilę. Tai yra atsižvelgti į tą metą ir tą atmosferą, kurioj meno veikalas užgimė. Tenka atsižvelgti, kas iki kalbamojo veikalo buvo padaryta ir kas po jo yra kilę. Tokiu būdu apsprendžiama jo istorinis laipsnis. Apsprendus šį laipsnį, tenka ieškoti giminingų veikalų iš to paties laikotarpio, kuriuo veikalas yra atsiradęs, vadinas, nustatyti jo, taip sakant, „mokyklą", tai yra kūrimo metodą. Vaisingiausias darbas – priešpastatyti vieno dailininko visus veikalus, kurie natūraliai sudaro vieną ankščią šeimą, kurioje kiekvienas narys turi savo svarbios prasmės, kurių kiekvienas savyje turi gyvybės krislelį, visuose veikaluose gausiai pasėtos. Priešpastačius atskirus veikalus, sumetus visumą kiekvieno veikalo, jau nesunku numatyti, kaip kai kurie pagrindiniai bruožai pereina per visus kūrinius. Tokiu būdu iš visų kūrinių „ištraukiama" bendri bruožai, nelyginant kaip kokia esencija, sudaroma paties dailininko paveikslas sulig jo kūriniais. Bet svarbiausias tyrinėjimo ir pažinimo būdas – palyginimas. Ne be reikalo senų žmonių sakoma: kas žino vieną teisybę, tas nežino nė vienos. Kad galėtume pažinti ir įvertinti dailininko, kaipo tokio, asmenį, tenka jisai palyginti. Ir lyginti visų pirma su jo bendramečiais, bendralaikiais. Tiktai tokiu palyginimu galima susivokti, kaip atskira individybė pasikelia virš laiko, kaip ji tampa laiko reiškėja ir pranašas ateičiai. Pavyzdžiui, Velázquez turėjo daug svarbių dailininkų – bendramečių ir mokinių, kaip antai Murillo, kurie

labai daug kuo nuo jo skiriasi, tačiau turi ir labai daug bendra, kas negali būti imitavimu paaiškinta. Vokiečių dailininkų XVI amžiaus generacija skirias net landšafto grupėmis: frankų, švabų, Tiroliaus, Kelno mokyklos ir t.t. Tačiau kaip pas Velázquezą, Murillo, Goyą rasime tiktai ispanų mene tarpstančių bruožų, taip minėtose vokiečių mokyklose tiktai vokiečių bruožų. Ir tokių bruožų, kurie per visus laikus, stilius, vardus pereina kaip kažkas amžino, nesikeičiančio. Net tokioj meno srity kaip architektūra, kur berods taip griežtai skiriama stiliai, epochos (gotika – renesansas – barokas – rokokas ir t.t.), lieka vis tiktai šis tas bendro, nesikeičiamo, kas pereina per visus amžius, nors ne visuomet stipriai reiškias. Iš kitos pusės, kaip jau sakyta, kitoj šalyj kiekvienas stilius kitaip prigyja. Kaip, pavyzdžiui, Vilniaus barokas daug kuo skirias nuo Miuncheno baroko, nors jie abudu yra vienodai gražūs. Išmokti meno veikalo žiūrėti – *reiškia išmokti pavieniuose reiškiniuose matyti visumą, amžinybės ženklus.*

Bet šiam pasauly nieko, taip sakant, iš piršto neišlaužiama, viskas turi savo priežastis ir savo akstinus, tam tikrus prirengiamuosius procesus. Ir meno veikalas negimsta be sąryšio su pirmtakūnų žygiais, o gimęs veikalas jau yra tam tikras akstinas ateinantiems veikalams. Taip yra ištisų kartų žygiuose, taip yra atskiro dailininko veikaluose. Prancūzų gotika nėra įmanoma be ankstybosios gotikos pradmenų, kuri savo rėžtu yra kilusi iš romėnų stiliaus. Italų barokas liktų visai nesuprantamas, jeigu jį paimtume be sąryšio su italų renesansu: tiktai kaipo renesanso tęsinys barokas įgauna savo įstabaus savito būdo vertybės. Lygiai kaip įstabus Platonas be dieviško Sokrato vargu bau įmanomas.

Antra vėl vertus, jei paimtume kokią graikų ar Aigipto figūrų ir perkeltume (idėjoj) į kitus amžius, – ji iš karto įgautų jau kitos prasmės. Kad galėtume teisingai tą statulą suprasti ir įvertinti, reikia nusimanyti, kad tai yra ankstybasai menas. Vienų formų rutulojimasis iš kitų – yra toks natūralus dalykas, kad tai pastebėti – visai nereikia būti kokiam nors ypatingai akylam tyrinėtojui. Tiesa, būna kai kada epochos, kada perėjimas iš

vieno stiliaus į kitą daros griežtesnis (impresionizmas – ekspresionizmas, rokokas – romantizmas ir t.t.). Bet toks perėjimas tebūna panašus tiktai cezūrai eilėse: valandėlei praslinkus, eina tolimesnis tęsinys. Nesunku bendrumo bruožų nužiūrėti tokiuose skirtinuose kūrybos metoduose, kaip impresionizmas ir ekspresionizmas.

Meno ūgis panašus saulėtam Lietuvos darželiui, kur greta vasarių gėlių auga ir gėlės, kurios ir žiemos šalčius pergyvena, kur vienos galingai stiepias ir didžiai iškeltomis, turtingai spalvotomis ir kvepiančiomis galvomis plačiai vasaros vėjuj siūbuoja, kitos, mažulėlės, stiebiasi pažemiu, protarpiais iškišdamos iš pirmųjų šešėlių savo gležnas galveles, meiliai šypsos praeiviams saulės spindulėliams...

IV. MENO VEIKALAS IR VISUOMENĖ

Senis *Wölfflinas*, kalbėdamas šia tema, davė puikų vaizdą. Gražu iš aukštos kalno viršūnės žiūrėti į pakalnes, į žemesnes viršūnes, į klonius, kaip jie įstabiai vingiuojasi, susipindami, susigrūsdami, susinerdami ir vėl begaliniuose pločiuose išsiskaidydami, kaip vandenys pakalnėj renkas, kaip upeliai dainuodami į gilius ežerus spiečias... Bet kodėl taip yra, kodėl visa taip susitvarkė – gali pasakyti tik vienas geologas. Panašus vaizdas ir meno veiklų dabojime. Gražu atsistoti istorijos sosto aukštybėj, iš visų kūrinių padaryti vieną gražią, lanksčią, vaizdingą eilę. Tačiau dar gražiau žinoti, kodėl stojosi ši, o ne kita eilė, kodėl iš vienos formos rutulojosi ta, o ne kita forma. Ir kad tai galėtume padaryti – maža veikalus ir jų eilę žinoti: toks žinojimas dar neduoda jokio atsakymo į klausimą: *kodėl?*

Tiesa, atsakymas į šį klausimą jau seniai nuvalūzotas: menas – sielos išreiškimas, meno istorija – sielų istorija. Mokykis žmonių – ir suprasi jų veikalus, mokykis meto – ir suprasi jo stilių. Bet šis atsakymas dar nėra išsemiamas. Be teisybės, pasakytos šiame atsakyme, dar yra ir kitų veiksnių, kurie nulemia

kūrinio esybę. Yra dar medžiaga, iš kurios meno veikalas kuriamas, yra dar technikos galimybės, su kuriomis kiekvienu amžiu tenka kitaip skaitytis. Amerikos technika ir geležies pramonė davė galimybės naujoms architektūros formoms, apie kurias viduramžis nei sapnuoti nesapnavo. Pagaliau dailininkas negyvena ir nekuria taip, kaip lakštingala gieda. Dailininkas gyvena žmonių tarpe, su kuriais susiduria, su kuriais bendrauja, su kuriais vyksta, taip sakant, jo „psichologinis mainas". Dailininkas daro dvasinės įtakos savo bendrijos nariams, tačiau ir jis pats nelieka be tos bendrijos narių įtakos. Be to, juk yra dar publika, kuri meno kūrinius perka, yra bažnyčia ar kas kita, kas duoda užsakymų ir tam tikrų reikalavimų stato. Jeigu šis paskutinis motyvas ir neturi lemiamos reikšmės, bet vis dėlto ir be jo dvylekio meno, ypač plastingojo, rutulojimos istorijos neapsieinama. Aiman, juk žinome ir ne vieną garsią kūrybos epochą, kurią čia minimi reiškiniai turėjo beveik sprendžiamos reikšmės. Tektų tiktai atsiminti šiaurės gotikos ar italų renesanso laimę, kad pripažintume, kaip giliai meno šaknys glūdi gyvenamojo momento pasaulėžvalgoj. Vadinas, *kad suprastume meno veikalą, reikia atsižvelgti ir į visuomenės, ir į valstybės, ir į ūkio istoriją*. Bet iš to vis dėlto neseka, kaip kad *Taine'as* moko, kad nuo šių faktorių meno reiškiniai ir tepriklauso. Giliau įsižvelgus į meno istoriją, nesunku numatyti, kad menas gyvena ir savu gyvenimu, ir sava formų augimo eiga. Nesunku numatyti, kaip vieni klajojantys motyvai atkrinta ir kaip jų vietoj išauga nauji, ir kaip keičiasi visa reiškimo forma.

Pavieni stiliai irgi turi savo istoriją, ir taip dedasi visų tautų gyvenime. Juk stiliai yra vadinami: archajinis, klasinis, barokas... Tai reiškia ne ką kita, kaip tiktai, kad menas ne tik kaipo reiškimo instrumentas viešą gyvenimą lydi, bet kad jis ir savo ūgį, ir struktūrą gyvendina. Ir čia nieko įstabaus. Mūsų pasaulėžvalga juk nėra kažkas tokio, kartą ištisiems amžiams duota ir įsakyta, – mūsų pasaulėžvalga yra gyvenamasai pradas, kuris nuolat rutulojasi. Visose gyvenimo srityse juk einama pažangos keliu nuo paprastųjų dalykų į sudėtinguosius, visuomenės

gyvenime – nuo paprastųjų psichologinių formų į sunkesniąsias. Subordinacijos forma visuomet jaunesnė už koordinacijos formą. Tai galima pastebėti ir technikoj, ir visuomenės gyvenime, ir aplamai kiekvienoj gyvybės srity, kur yra forma, kaip prof. Verweyenas sako, tvarka, chaoso organizacija.

Tas pat ir mene. Lygiai kaip mene gilumos vaizdavimas seka lėkštumos vaizdavimą. Akis, įstebinti tiktai atskirus reiškinius, žengia į jų sintezį, į daiktų visumą, nuo plastingai apčiuopiamų daiktų pereinama į neapčiuopiamus. Toks yra kelias. Net dabar tiek keikiamas ekspresionizmas evoliucijos keliu yra visai pateisinamas. Bet čia kalba eina ne vien apie mechaninį procesą: turi ir dvasia kaitaliotis, jei norima gausių vaisių skinti. Ir iš tikrųjų: juo naujomis akimis į daiktus žvelgiama, juo naujas turinys juose randama. Kiekvienoj naujoj žiūrėjimo formoj kristalizuojas naujas pasaulio turinys...

Šventa teisybė: kiekvienas gali žiūrėti į pasaulį taip, kaip jis nori: taip yra, taip buvo, taip bus. Bet, atsiminus tai, tenka dar atsiminti, kad yra ir kita gyvenimo logika, kad tasai *nori* turi savo priežasčių, kurios jį gimdo, kurios jo kryptį nustatys. Čia vėlei susiduriame su istorijos aplinkybėmis ir su susikryžiuojančiomis įtakomis. Iš čia dar netenka daryti išvados, kad aplinkybės nustumia kūrėjo individybę į nereikšmingą pastogę. Galimybės, kurios glūdi tam tikrose aplinkybėse, dar nesukuria veikalo: *didžiam veikalui sukurti visuomet reikia, reikėjo ir reikės didžių individybių!*

Todėl tai norint *suprasti meno veikalas ir jis įvertinti, tenka mokytis ir aplinkybių, ir individybės gyveniman įsižvelgti.*

V. MENO VEIKALŲ VERTINIMAS

Tik šiuo keliu pasirengus galima eiti meno veikalų spręsti. Bet čia sustojame ties estetikos problemų problema: kaip nustatyti objektingas būdas meno veikalams vertinti. Ir kiek estetikos teoretikai ties šiuo klausimu laužė galvas, nieko iš jos neišlaužė.

Genialingasai XIX šimtmečio meno istorikas ir kritikas Jokūbas *Burckhardtas* nurodė, kad įvertinimas pareina nuo žiūrėtojo *pergyvenimų*. „Jeigu apskritai būtų galima, – sako jis, – giliausiąjį turinį, meno veikalo idėją žodžiais pasakyti, tai menas nebūtų reikalingas, ir visi rūmai, figūros, paveikslai būtų galėję pasilikti nestatyti, nekaištos, netapyti". Ir toliau estetika nei žengsnio nepadarė. Tačiau jeigu yra tokia padėtis, tai žiūrėtojo darbas dvigubai sunkus ir atsakomingas. Dvigubai reikalingas prisirengimo ir priaugimo. Išrutulojimo sąmonės, kad ji galėtų apčiuopti kuo plačiausias formas ir turinius. Kad meno kūrinys būtų matuojamas tuo matu, kuriuo matavo jo kūrėjas. Mes žinome, kad italų menas – sąmonės, formalinės tobulybės menas, kad vokiečių menas – sielos menas, bet būtų žiauriai aklas darbas vieną ar kitą dėl to neigti ar kelti. Pagaliau negalima, šiaurės žmogaus akimis žiūrint, sakyti, kad italų menas tuščias, neprasmingos formos ar, italo akimis žiūrint, – kad šiaurės menas formos pilnybės nesiekia. O juk yra natūralistinis menas ir menas, kuris į tikrenybės reiškimą nebrenda. Pavyzdžiui, viduramžio statulos negali būti vertinamos atsižvelgiant į perspektyvą ar figūros teisingumą. Jų pati prigimtis yra perspektyvinė, ir ruiminiai iliuzorinio reiškimo jos nepažįsta. Jokios estetinės nuodėmės nebus, jei mes kartu džiaugsimės ir tikruoju Bramanto stiliumi, ir Fidijaus veikalais, ir šiaurės romanų bažnyčios, ir ekspresionistų paveikslais. Yra viena Grožė, kaip ir viena Gerybė, kaip ir viena Teisybė, tiktai jos reiškimo formos nesuskaitomos. Ir visos formos turi savo teisę gyventi ir būti, ir visos formos yra lygiai brangios pasaulio kultūros darželyje.

Ateik ir būk ne kaip svečias, bet kaip mylimas saviškis. Tebūnie valia tavo.

DAINIUS – BURTININKAS

I. JURGIS SAVICKIS

Juk tiesa – *Jurgio Savickio* vardas ne tik daugumai „Naujienų" skaitytojų, bet ir daugumai tų, kurie turėjo galimybės sekti arčiau lietuvių literatūrą, bus pirmiena? Tiesa, bene jie visi bus girdėję vardą kito Jurgio Savickio, kuris bene nuo 1916 metų atsirado gražioje danų Kopenhagoje ne tai kaipo Lietuvos Raudonojo Kryžiaus, ne taip kaipo Lietuvos Centralinio Komiteto nukentėjusiems dėl karo šelpti, ne tai kaipo politinis Lietuvos organizacijų įgaliotinis. Per *šito* Jurgio Savickio rankas ilgus sunkius karo metus ėjo krupulingas susižinojimas tarp okupuotos Lietuvos ir lietuvių organizacijų Rusuose, Amerikoj, tarp lietuvių belaisvių, žiauriose vokiečių belaisvių stovyklose savo dalią keikiančių, ir jų genčių tolimuose Sibiro tyruose ir Amerikos juoduose fabrikuose rūstų vargą vargstančių. Tie, kuriems teko jo pagalba pasinaudoti, – o jų bene bus tūkstančiai ir tūkstančiai, – jie niekuomet neužmirš vardo tojo, kuris gal nelaimingiausią jų gyvenimo valandą atėjo int juos paguosdamas. Tarytum kaip antras mūsų dienų dvasios galiūnas *Romain Rolland'as*, apsigyvenęs karo metu kitoje gražioje taikos ir meilės šalyje – Šveicarijoj, taip pat nenuilstamai nešė skurstantiems ir kenčiantiems paguodos atilsį. Tiktai Rolland'as – atstovas šio pasaulio didžiųjų, galingųjų, kurie patys sukūrė pasaulio beprotybės gaisrą ir už savo meilę ir pasiryžimą tapo ir tautiečių,

ir priešininkų prakeiktas – prakeiktas už brolybės ir meilės skelbimą. Mūsų *Savickis* plačiosios visuomenės tėra tiktai užmirštas: ak, jukgi prašvilpė audra! Gal tik kai kada laikraščiuose pastebėję, kad Lietuvos atstovas Skandinavijoj ten ir ten atsilankė, atsimena: tai tas pats, kuris karo metu tą ir tą...! Ir vėl gyvenimas skuba savo nepermaldaujamame bėgy.

Savickis – literatas, Savickis – poeta, o, tai naujiena! Juk turbūt tik saujelė teatsimena jo retkarčiais pasirodžiusius straipsnius, tiesa, daugiausia Lietuvos laikraščiuose, kurie greta minties gilumo visuomet būdavo dailiosios literatūros pavyzdžiai? O jeigu kas ir tuos įstabius straipsnius atsimena, tai jau daugiau apie Savickį turbūt maža bežino. O šit dabar Jurgis Savickis ėmė ir išleido visą knygą „Šventadienio sonetai". Ir vėlei tai yra tas pats Savickis, kuris laikraščiuose šviesiojo džiaugsmo straipsnius rašė, kuris karo metu...

Savickis savo menininko „karjerą" pradėjo kur kas seniau, negu mes tai manytumėm. Tiesa, jis seniau daugiau praktikavos plastikos srity, tapyboje, lankydamas Maskvos dailės mokyklą ir Krokuvos dailės akademiją, tačiau dar senaisiais „geraisiais laikais" prieš karą, jau nepamenu, kuriais tai metais bus, tuomet ėjusioje Maskvoj „Aušrinėj" pasirodė jo pirmąkart spaudoje literatūros kūrinys, pavadintas berods „Nakties [ar miesto] žvaigždės". Šis veikalėlis visa kuo buvo naujiena lietuvių literatūroje: ypatingas jo stilius, ypatingas siužetas, ypatingas siužeto rutulojimas... Dar tais laikais tas veikalėlis sukėlė didžiausių ginčų po visus Lietuvos užkampius ir po visus skaitlingus moksleivijos slaptus ratelius. Mat aprašoma buvo vaizdai iš prostitučių gyvenimo. Vieni, jauni puritonai, visu įniršimu piktinosi, kad tokie veikalai dedami jaunimo, moksleivijos organan, veikalai, kurie gali duoti tiktai papiktinimo... Kiti ne mažesniu įniršimu jį gynė dėlei to gilaus žmoniškumo, dėlei tos meilės, kuri raudonu siūlu per visą tą veikalą eina. Atsimenu vieną aušrininkų konferenciją, kurioj šis veikalas buvo bene visą dieną kuo karščiausiai svarstomas, ir vis tiktai Savickio šalininkai laimėjo! Bet paskui, „Aušrinei" perėjus į kitas rankas, Savickis jau joje nebesirodė.

Didžiojo karo metu, jeigu neskaityti jo straipsnių, tilpusių Lietuvos laikraščiuose, – jis dar prirašė daugybę straipsnių į Skandinavų laikraščius, daugiausia, žinoma, į jo numylėtų danų laikraščius. Be to, danų kalba (kurią jis puikiai vartoja) karo metu pasirodė jo puiki knyga apie Lietuvą „Sutemos". Čia jis apie Lietuvą kalba ne samprotavimais, ne statistika, ne žemlapiais ir braižiniais, bet paprastais gyvais vaizdais. Piešia tokia meile, tokia atvira gera širdžia, kad jis ta knyga užkrėtė savo meile ir geruosius, geraširdžius danus: jokia kita svetima šalis tiek nemyli, tiek nesiinteresuota Lietuva, kaip danai! Juk tiktai danai tegalėjo atsiųsti į Lietuvą jos sunkiausiais laikais savo žmogų, seną, toli už Danijos sienų pragarsėjusį laikraštininką p. Stefaną Holbeką, kuris savo informacijomis apie Lietuvą po skandinavų ir anglų spaudą padarė Lietuvai kur kas daugiau negu visi lietuvių informacijų biurai, gal net daugiau negu Lietuvos užsienio reikalų ministeriai... Reikėjo tiktai pamatyti, kaip šis senas žurnalistas, Europoj tiek gerbiamas žmogus, turėjęs progos įsitaisyti kuo geriausias sąlygas Londone, vyko į Kauną, nemokėdamas nei lietuviškai, nei rusiškai nė žodžio, mokinos kalbos, neturėdamas buto ir kambario, daugiau kaip metus vargo mažiukame drėgname kambarėlyj, ten gražiausius straipsnius apie Lietuvą rašydamas!

Reikėjo tuomet ištikti tokiai nelaimei, kad užsienio reikalų ministeriu tapo kun. Purickis, kuris negalėjo Holbekui atleisti, kad jis politikoj kur kas daugiau už ministerį išmanė ir Lietuvos reikalus gynė kur kas išmintingiau ir sąžiningiau negu ministeris, ir kun. Purickis... privertė p. Holbeką pasitraukti! Reikia būti tikrai danu, kad tiek iškentėti, kiek šiam laikraštininkui teko! Kad danai tiek Lietuvą myli, tai yra, be abejonės, Savickio ir ypač jo knygos „Sutemos" nuopelnas!

Karui pasibaigus, Savickis rašo antrą knygą apie Lietuvą – danų kalba. Ten vėl eina Lietuvos vaizdai. Bet Lietuva danams jau pažįstama, ji jiems jau kaip sesuo, ir Savickis šioje knygoje aprašinėja savo įspūdžius iš kelionės į Lietuvą. Čia dar daugiau nuoširdumo, gyvo sąmojo ir dar daugiau gyvos visa apimančios

meilės. Savickis – tikras dailininkas plastika: jis vienodu džiaugsmu ir meile piešia ir gražų linksmą veidą, ir rūstų, sukempėjusį, gyvenimo pagraužtą ar sunkių nuodėmių suėstą... Ir danai šį jo veikalą priėmė kaip brolišką dovaną...

Ir šit praeitais metais, rudenį, pasirodo jo naujas veikalas, bet jau lietuvių kalba: „Šventadienio sonetai".

II. KAIP JIS RAŠO

Mano vargas: dar aš niekuomet nesijaučiau toksai bejėgis, knygos recenziją rašydamas, kaip imdamas papasakoti apie šią knygą: ji yra tiek nepaprasta mūsų literatūroje! Gal tai yra naujas žodis ne tik vienų mūsų literatūroj, gal tai yra pirmoji atgimusiųjų tautų dovana pasauliui, gal tai yra naujas žiedas, įpintas į Europos kultūros vainiką... Pranašu nenorėtau būti! Bet Savickio kūrinys to ir nereikalingas!

Visų pirma Savickis yra dailininkas iki kaulų.

Ak, juk mes turime gerų rašytojų – ne vieną. Bet kas iš to, jeigu jie rašyti nemoka! Pavyzdžiui, Tumas-Vaižgantas. Savo įgimta dvasios stiprybe, ekspansija – niekuo nenusileis Tolstojui ar Dostojevskiui, savo sumanymų platumu, gelme – Romainui Rolland'ui, savo įgimta dailininko dovana – Hamsunui. Bet Tumas-Vaižgantas – gyvenimo, politikos, kunigystės papjautas! Pas jį nerasime veikalo, kuris galėtų prilygti anų minėtų milžinų veikalams! Tumas-Vaižgantas niekuomet nemokėjo veikalo rašyti! Jis retai kada tebuvo dailininkas, jis visuomet buvo gyvenimo ėdamas poeta! Taip pat skaudžiai tektų pasakyti ir apie kitus mūsų dvasios galiūnus. Potencija – ir realybėje: vargas!

Savickis – moka rašyti. Tiesa, jis didesniu kūriniu pasirodo vis tiktai pirmą kartą mūsų literatūroje: ir aš nenorėtau spręsti apie jo kuriamosios potencinės galios gelmes: jis pats pasakys. Bet tiktai aišku, kad visą galią, kuri jame glūdi, jis tiksliai suvartos.

Jo knygos forma – lyg būtų ir nebenauja. Tai yra tie vadinamieji *esezai*, berods visų pirma piliečių teisės įgavę anglų kalba

(Anglijos ir Amerikos literatūroje), iš jų persikėlę į visas Europos tautas, baigia pasmaugti senąjį romaną ar apysaką. Lietuvoj iki šiol buvo daugiausia Igno Šeiniaus bandymų, bet jis jų knygos dar neišleido. Buvo ir keletas kitų bandymų, bet jų autoriai mažiau talentingi, tai jie jokio didesnio vaidmenio kaip bandymai ir nevaidina. Tokiu būdu Savickis lieka pirmasai apaštalas Lietuvoj *esezų* formos.

Kas tai yra per forma tie esezai? Deja, tai nėra dar nusistovėjusi forma, nors jo pranokėjai siekia gana toli. Tokį net Hoelderlino „Hyperioną" aš mielu noru priskaitytau prie esezų, nors vokiečiai už tai gal ir labai pyktų. Kaip jau pats pavadinimas rodo: esezas, arba, kaip mes Europoje pratę sakyti, eskizas, – metmena arba metmuo. Nelyginant kaip plastiškojoj dailėj yra daromi *eskizai* – studijos, kuriuos dailininkas daugiausia vienu inkvėpimu, viena moja padaro, kurie yra tikras plastiko dailininko ūpo reiškinys. Tačiau plastikoj, kaip jau nusistatė tradicija, eskizus laiko prirengiamuoju darbu dideliam meno veikalui. Dažnai dailininkas, pirma negu kurti sumanytą veikalą, daro keletą jo metmenų, studijų-eskizų. Tiktai nėra retenybė, kad eskizai, išreiškę dailininko ūpą, tą ūpą, kuriuo gimė jo idėja, lieka kur kas geresni meno veikalai negu patsai „veikalas".

Berods ta pačia praktika naudojamos ir literatūros kūrybos darbe, irgi daroma eskizai, juodraščiais vadinami. Tačiau esezai jau tos prasmės nebeturi; jie eina kaipo savistoviai veikalai, nebe kaipo prirengiamoji medžiaga. Patsai pavadinimas jau gelbsti nušviesti nebe veikalo uždavinį, o tiktai jo formą. Bet šiuo tarpu ir tokia prasme esezo sąvoka gali būti apspręsta tik labai bendrais bruožais: ji nėra dar nusistovėjusi. Tai yra daugiausia trumpas dalykas lyriniai epinio pobūdžio, realistinio idilinio turinio. Žėdno poetos esezai yra labai savitus dalykas, žiūrint kuris minėtų elementų pas jį vyrauja.

Kiek man teko jų pažinti, Jurgio Savickio esezai yra savičiausi. Jų pagrindas grynai realistinis, net gal, pasakyčiau, „senosios mokyklos" realizmas juose glūdi. Savickis ima visą gyvenimą tokį, koks jis iš tikrųjų yra, visoj platumoje, visoje

niuansų begalybėje. Bet jis, Savickis, čia tuojau ir išsiskiria iš „senosios mokyklos" korifėjų. Jis gyvenimo neaprašinėja, jis jo nepiešia, nevaizduoja. Jis ima jo tiktai kontūrus. Tuos kontūrus išvadžioja nepaprastu rūpestingumu, tikslingumu, pasakytau – grynai akademiniu punktualumu.

Tačiau ne kontūruose esmė. Savickis daugelį daugelį kontūrų tarpusavy jungia. Jungia ne kokiu nors paviršutiniu būdu, ne epinėmis, pasakojamomis priemonėmis, bet grynai psichologinėmis: kontūrų susijungimas įvyksta tiktai skaitytojo sieloje. Kontūrai tėra tiktai paspirties taškas, tiktai psichologinis veiksnys, akstinas, kad sukelti skaitytojo sieloje eilę judėjimų, eilę fiziologiniai psichologinių procesų – jie duoda tiktai medžiagą pergyvenimams. Tokiu būdu Savickio veikalai tėra tiktai eskizai šiokiadienėje to žodžio prasmėje, o patsai veikalas kas kartą naujas kuriasi skaitytojo sieloje. Čia ir yra pagrindinis skirtumas tarp Savickio kūrybos ir kūrybos „senosios mokyklos".

Žmogus, skaitydamas, pavyzdžiui, Flaubert'o veikalą, kaip sakoma, kas puslapį ryte ryja: kiekviena eilutė yra tolimesnis siužeto rutulojimas, tolimesnis jausmų lukštenimas. Skaitytojas gyvena drauge su dainuojamais herojais, drauge su jų laimėmis ir nelaimėmis, gyvena puslapis iš puslapio ir, baigdamas skaityti knygą, savo saldųjį gyvenimą baigia.

Ne taip pas Savickį. Pradžioj jis duoda šiokį tokį pamatą tolimesniems pergyvenimams, bet toliau jis jau duoda, taip sakant, tiktai aliejų, kuris tenka į ugnį pilti, o toji ugnis pati savaime skaitytojo sieloje pleška.

Jeigu senosios mokylos kartą skaitytas veikalas, antrąkart skaitant, beduoda tiktai pusę to indomumo, kurį jis davė jį skaitant pirmą kartą, tai Savickio veikalas kas kartą naują skaitymą, duoda naujos medžiagos, kas kartą jis daros įdomesnis. Kartą pergyventi sielos procesai nebegrįžta, o tiktai iš jų išauga nauji, vis gilesni. Šit kodėl, pirmą kartą skaitant Savickio knygą, ji neišvengiamai turi pasirodyti „sausa", galvosūkio pilna, nesuprantama, nuobodi. Ir tiktai skaitant antrą ir trečią, ir ketvirtą kartą galima tiktai pradėti įsitraukti į jos visas grožio gelmes.

Man Savickio knyga savo esme primena stebuklingus Čiurlionies paveikslus ar dieviną Jurgio Baltrušaičio lyriką. Anie du geniju nepratusį žiūrėtoją ar skaitytoją iš karto užmuša savo masyvine galia, savo simbolių kalba, kurie yra mūsų žmogiškosios išminties ir dvasios stiprybės kondensacija. Baltrušaitį ir Čiurlionį galima pažinti tiktai Nyčės žodžiais sakant, – amžinai int juos grįžtant. Taip pat ir su Savickio kūriniais. Ypač kad jų konstrukcija irgi yra psichologiniai analoginė Čiurlionies paveikslams bei Baltrušaičio eilėms.

III. VIENAS PAVYZDYS

Kad nors kiek galėtau savo žodžius pateisinti, aš neišvengiamai turiu duoti pavyzdžių. Bet Savickio nėra tokie veikalai, iš kurių būtų galima daryti ištrauką, o kitą pačiam atpasakoti: priverstas esu duoti visą veikalėlį; kad suekonominti vietą, pasirenku kuo trumpiausį – jeigu ir jis pasirodytų per ilgas, tikiuos, skaitytojai man atleis.

Esezas „Komedijontai", autoriaus apačioj pavadintas „humoreska".

> Kumetienė, minkštu pakulintu patalu sušildyta, nubudo ir daugiau nebegalėjo užmigti.
>
> Už lango kas tai šurenos ir intariamai šnabždėjos...
>
> Pagalios langan pabarškino kalavija du svetimos žemės kareiviai. Du kartu savo gyvenime kumetienė buvo panašiai išsigandusi. Pirmąkart, stojant pirmon išpažintin, ir antrą kartą, kalviui replėmis dantį traukiant. Iš to išgąsčio kumetienė gavo rožę ...

Tai yra pirmas esezo kontūras. Kiek maža jame žodžių, o kiek daug jame pasakyta! Lietuvos gyvenimas karo metu, kada kiekvieno žmogaus gyvybė kas valandėlę buvo pavojuj, Lietuvos bakūžių vargas, kad net dantų gydyt reikia eiti int kalvį, kuris juos replėmis traukia; kunigų jungas, kad net išpažinties prievolę atliekant tokis pat vargas, kaip ir kalviui dantį traukiant! Nors ir taip baisu, bet vis tiktai žmonės vargsta – eina išpažinties!

Šis kontūras, susidedantis vos iš trijų smulkučių bruožų, apima tokį didelį gyvenimo plotį! Toliau seka kitas kontūras.

... Žemę užpluko svetimi žmonės. Gyventi buvo neramu. Prasidėjo karas.

Kumetis proletaras ėjo tamsiu varymu, smulkiam lietui in nugarą ir kitur plakant.

Jis dėkavojo Dievui, kad Jis yra jį išvedęs „iš Egipto žemės", nelygu jo siela blaškytųs su Tosca, jai nuo Rymo aukštų sienų puolant ir vis dar tebepuolant nuo Europos kartoninių sienų.

Kuomet arkliai buvo užkinkyti, visi susėdo ant aukšto kaip kalnas vežimo ir truktelėjo.

– Tamsta namų dabok, paršų kamaron nesuleisk, – inkvėpė šeimininkė kurčiam seniui.

Vieškelį pasiekus, sutiko daugelį pažįstamų.

Priešakyje, širmą žirgą apžergusi, kinksnojo rudplaukė žmona, laikydama glėbyje vaiką. Koks tai ūkininkas vežė į kalvę akėčias taisyti. „Žmogau, ką tu veiksi su savo akėčioms?" – šiepė minia.

Menkysta!

Visiems buvo linksma, įspūdinga. Visi iš džiaugsmo liežuvius iškaišiotų, jei tat būtų galima.

Važiavo in didelę mugę, karo aranžeruotą – linksmumo patvarą šaltinį.

Tai antras karo dienų gyvenimo kontūras. Toliau.

Dvare visi ramiai susėdo už stalo ir valgė. Po stalu landžiojo velniukas šposininkas ir žnaibė visiems in kinkas.

Kaliošais avęs, ispaniškų rankovių ilgas karūnėles išleidęs, šventą brevijorių bevartydamas, slyvyne vaikščiojo kunigas...

Kieme vyrai nevykusiai mindė naujintėlį, blizgantį, pavogtą dviratį, norėdami juo pavažiuoti: „Pašauk Joną, jis Amerikoj buvęs, dviračiu mokės pavažiuoti.

Atbėgusių piemenų gauja savo klykavimu kaip stiklą suardė tylą.

– Dėde, tamstos arklius užgriebė!

– Tamstos arklius muša...

– Su kucinais...

Tai trečias kontūras, papildantis antrą, tiktai vaizduojąs kitą Lietuvoj karo momentą. Jeigu pirmame pro iš karto paplitusį nerimastį eina beprotybė, su savim lėbonę ir ištvirkimą vesdama – Viešpatnią Mugę, tai trečiame kontūre Mugės ūpas, aprėpęs gyventojus, sudūžta nuo besiartinančio pavojaus, nešamo tųjų,

kurių „valioj yra užgriebti svetimus arklius", kurių rankose „kucinai" raitos. Visa tragedija vystosi ketvirto kontūro rėmuose:

Eglyne sėdėjo jaunas studentas ir jauna princesė batisto baltuose rūbuose, gan gražiai pasiūtuose.

Kunigo šeimininkė turėjo ypatingai gražią ranką – stebuklas mūsų eglynuose, stebuklas Paryžiaus langų parodose – ta grakšti parafino rankutė su mėlynomis gyslomis ir mėlynu krauju.

Liepsna palietė jos širdį, ji nesiorientavo, bučiavo jį, savo lanksčiomis rankomis glaudė jo gaurinuotą galvą-kudlas prie savo krūtinės ir prašė nieko nesakyti. Pro veidus nužėrėjo du skaistūs žemčiūgai.

Studentas pratarė:

– Bėkim iš čia – toks dabar metas.

Pasigirdo kunigo-šeimininko šauksmas. Ji suvirpėjo, pašoko, palytėjo jo galvą rankomis, pabučiavo in kaktą ir verkdama nubėgo per girią.

Namie pasiliko nedavirtų uogienių puodas ir kelio ruoša.

Studentas susiglaudė ant samanų ir užmigo. Per sapną matė savo draugą, gulintį sanatorijoje ant turpynės.

– Bėkim iš čia – ko tu čia guli!

– Mano ligos diagnozas greit bus padarytas. Dvidešimt keturis kartus blauzdų kaulai trūko, ir dantys pradėjo byrėti, du jau ištraukė...

Tarp alksnių vaikščiojo daktarai, vilkę baltais kiteliais ir žiūrinėjo ligonius.

Besiriejančių piemenų gauja prikėlė jį iš miego.

Mušėsi dėl užgriebtų arklių pievoje.

– Užeik iš užpakalio ir duok jam in galvą! – šaukė šeimininkas, inkibęs žmogui į krūtis. Kumetis išbėgo iš užpakalio, užsimojo baisiai kurpe ir skėlė tiesiog žmogui in galvą.

Viskas pradingo. Žmonės pavirto pelenais.

– Žmogų užmušė!

– Kas užmušė?

– Kaip tavo vardas – ar turi pasą?

Iš eglių šaknų ir samanų lindo pilkos esybės.

Ant rytojaus atvažiavo svetimų žemių kareiviai, sunkiomis haubicomis vežini, ir išklampojo visus rugius ir pievas.

Pagaliau penktas kontūras:

Dievas Smūtkelis, medine ranka pasirėmęs, aukštai rymojo ant dangaus, mediniais pilkais skritulėliais išdabinto, ir abejudinai žiūrėjo in žemę. Šalia stovėjo dievas pakalikas, žmonių nuodėmes ištobulintu kinematografu invairiai užrašinėdamas.

Sename eglyne klyko šeinė-katarinka, kokio tai senio sukama.

Taip baigiasi ši skaudi, baisi „humoreska".

IV. ANALIZAS-KRISLELIS

„Skaudi, baisi“ – „humoreska“? Ar neperdėjau tik aš?

„Kodėl „humoreską“ vainikuoja du dievu: Dievas Smūtkelis ir dievas pakalikas? Ir kas tai per antrasai dievas, kuris kinematografo būdu žmonių nuodėmes užrašinėja? Ir kodėl tų dviejų dievų „pastogėj“ šeinė-katarinka verkia, senio, kuris išmaldos prašo, sukamos? Kas tai per naujos trejybės „kombinacija“?

– Menkysta! – sako autoris ir eina toliau ramių sielų gąsdinti. Bolševikas pasakytų: ničevo, nie zapugajete! Deja, sunku paprastam žmogeliui bolševiko psichologija gyventi!

Rutulojasi žmogaus tragedija: „ramus“ gyvenimas: išpažintis, analoginė pergyvenimams, kai kalvis replėmis dantį traukia, ir pirmas balsas ateinančios nelaimės: svetimos žemės kareiviai vidurnaktį kalaviju langą beldžia... Pirmas einančios nelaimės ženklas: rožė. Nelaimė išplėtė savo sparnus ties plačia šalimi, tačiau jos plėšrūs nagai dar nesiekia žemės, dar jos kraujo pasiilgusios akys savo aukos tebeieško. Ir žemės vaikas, „proletaras“, kuris gyvena šiandie tiktai juodu vargu, vėtros ir nedalios slegiamas, kuris nežino, ar dar gyvens rytoj, ar turės juodos duonos kąsnį, eina niaurią rudenio dieną paskui žagrę ir dėkavoja ponui Dievui, kad jį išvedė „iš Egipto žemės“... Taip mokino močiutė sengalvėlė, taip pasakojo pirmosios išpažinties metu, ties ta išmintim ir apsistojo visa vargo žmogaus sąmonės „galybė“... Tai „proletaras“...

O tie, kurie žino, kaip bus rytoj, – nes jie, važiuodami į Mugę, kuri yra „linksmumo patvaras šaltinis“, – tie žino, kad linksmumas ne visiems reikalingas. „Kurčiam seniui“ stropiai įsakoma: „Dabok, kiaulių kamaron nesuleisk“... Pryšakyje apkvaišusios minios joja apžergusi širmą žirgą moteriškė, laikydama glėbyje vaiką: į Mugės linksmybę skuba! O dvare tuo tarpu linksmybė „ūžia“: velniukas į kinkas žnaibo – vogtą dviratį „publika“ lamdo! O eglyne – eina gyvenimas, meilė žydi, – tiesa, ji „vogta“, tiesa, ji „neteisėta“, kito dar labiau „neteisėtą“ „laimę“ žudanti, bet vis tiktai meilė, bet vis tiktai svaiginanti, apvainikuojanti!

Pagaliau kas tai yra teisėta meilė ir teisėta laimė? Kuo geresnis studentas, kad jam galima būti su „balta princese", kuri paprasta kalba „kunigo gaspadinė" vadinas; kuo blogesnis kunigas, kad jis pašaukė „savo princesę" nedavirtos uogienės daboti? Pagaliau, jeigu jis būtų pašaukęs ir ne uogienės daboti, o savo „princo" teisėms pareikšti?!. Tačiau „princesė", kunigo-šeimininko pašaukta, bėgdama per mišką, apsipylė ašaromis... Studentas, pasiūlęs jai bėgti, nes „toks dabar metas", atsigulė ant samanų ir užmigo... Jam ir miegoti „toks dabar metas"!..

Ar gali būti kur daugiau ironijos, skausmo, kaip šito vaizdo negailestingume!

Bet gyvenimas juokias kur kas plačiau! Žmonės žudosi dėl mažutėlio „nuosavybės" kąsnelio, kurį svetimos šalies kareiviai negailestingai „išklampoja"!..

Kokia gyvenimo Menkysta, Menkysta! Ką padės Dievas, jeigu jis patsai tėra tiktai Smūtkelis, jeigu jis, atsirėmęs į savo medinį dangų, tiktai žiūrėti gali! Jeigu pasauly tokia gėla, tokia aimana liejasi, jeigu visas gyvenimas tam, kad „šeinę-katarinką" giedoti!

Tenka tiktai įsigilinti į kiekvieną mestą brūkšnį, į kiekvieną, pasakytau, gyvenimo posmą. Nenoromis tenka palyginti su kitu „gyvenimo menkystos" dainiumi – K. Jasiukaičiu. Jo mažutėj knygelėj „Ant bulvaro" surinkta keletas įstabių dalykėlių, savo negailestingumu ne mažesnių už Savickio „humoreską". Ten irgi yra vaizdas – senas klebonas ir gaspadinė. Bet tenai tasai vaizdas tesukelia vien pasibjaurėjimo. Dalykas parašytas labai talentingai (neturėdamas jo parankiai, negaliu jo ištraukų paduoti), bet savo esme – dalykas giliai atstumiamas! Rodos, kažin ką žmogus duotum, kad daugiau nebereikėtų ne tik tokio gyvenimo matyti, bet ir Jasiukaičio vaizduojamo vaizdo regėti! Jasiukaičio žmonėms – jokio pasigailėjimo, jokio atleidimo: jie visi ne tik yra teisingai gyvenimo pasmerkti, bet ir kiekvieno gyvybės atdūsio yra smerktini!

Visai kas kita su Savickio „žmonėmis" (žinoma, kiek jie yra žmonės, kiek jie nėra simboliai). Čia ne prasikaltimas, čia vien tiktai aimana! Čia nelaimė, čia tragedija!

Ir ties viskuo: Menkysta, Menkysta! Ir žmogus su savo skausmais, su savo prakilniausiais jausmais, su savo nekaltybe ir parduodamąja meile: komediantas! Ir Dievas Smūtkelis?..

Ne veltui Jį lietuviai Smūtkeliu vadina: lietuvių smūtkelis – ne tas, kuris žiaurioje valioje žmonėms piktą pagundą siunčia, kad paskui juos už tai kuo skaudžiausia nubausti, neduoti jiems jau jokio pasigailėjimo, jų kančia džiaugtis!.. Smūtkelis – geras. Jis žiūri ir pats kenčia, liūdi, bet kuo Jis kaltas, kad pasaulio Menkysta yra didesnė negu jo, Dievo-Smūtkelio, galia!

Taip pasaulio sūkuriai pasibaigia!

Kiekvienas kontūras apima didžiausią plotį ir tiek savy turi minties gilmenų; kad jas susisteminti į logines minties formas, tektų ilgas skiltis užimti: tai ne dienraščio dalykas.

Čia aš visai neturiu tikslo sisteminti Savickio kūrybos filosofijos – tai teks vėliau padaryti; čia aš tik norėjau atkreipti dėmesį, kaip Savickis moka keletu žodžių tokius stiprius vaizdus nupiešti, taip daug minties pasakyti. Kiekviena eilutė – suspausta, sukondensuota, tartum aitriai prinokusių vynuogių išsunktos gailios sultys, tarytum kondensuota apynių esencija.

Dar tektų palyginti su vienu ypatingai stipriu esezu lietuvių literatūroj, kuriam daugiau pavyzdžių berods nėra, – tai Igno Šeiniaus „Badas", lietuvių kalba atspausdintas Rusijoj ėjusioj „Santaroj" ir švedų kalba jo knygoj „Natt Och Sol" (Naktis ir Saulė)... (Deja, aš jo parankėj neturiu ir palyginimui citatų negaliu paduoti!). Tenai Šeinius retai kada kieno pasiekiama stiprybe piešia žiaurius, baisius bado vaizdus kuo trumpiausioj formoj, kuo mažiausia žodžių vartodamas, kuo paprasčiausius žodžius parinkdamas. Tarytum dailininkas klasikas, kaip ispanų Velázquez, savo amžiniesiems veikalams piešti naudojo kuo paprasčiausias priemones, manydamas, kad tikrai didi dailė turi būti „paprasta"... Ir iš tikro, Šeinius tojo mažo esezo paprastumu pasiekia literatūros kūrinio visos aukštybės. Šeiniaus „Badas" savo stiprybe tolygus paminėtai Savickio „humoreskai"; Šeinius tame veikale kiaurai dailininkas: jis negailestingai piešia, jis nefilosofuoja: kur filosofuosi žiaurų badą piešdamas! Tačiau

Savickis minėtam eseze beveik visą filosofinę sistemą išdėsto! Čia bus pagrindinis skirtumas tarp šių mūsų dviejų geresniųjų poetų, artimų ir kūryboj, ir gyvenime draugų, čia gal bus ir pagrindinė Savickio kūrybos savybė: mąstyti vaizdais.

V. KĄ JIS DAINUOJA

Savickis, savo knygoj kaip koks burtininkas kažkur dausose pasislėpęs, pakabino pasaulį ant ilgo iešmo ir vartalioja jį, protarpiais smektelėdamas kur į kurią pasaulio skaudžiausią vietą savo magiška lazdele... Pasaulis verkia, aimana kyla kaip pavasarį tarpukalny ūkana, o jis, magas, burtininkas, žiūri meiliomis akimis ir šypsos: Menkysta! Panorės ir užgydys padarytą žaizdą vienu magiškos lazdelės mojimu!

Savickis, mokėdamas taip trumpais žodžiais taip daug pasakyti, savo pasantro šimto puslapių knygoj suspėja paliesti visus skaudžiausius žmogaus sielos užujaunius, suspėja pasaulio pagrindus apvažinėti.

Pirmas esezas – „Koketė". Visa koketės istorija nuo tos valandos, kada dar ji buvo sužieduotinė, tampriu kūnu, žvilgančiomis akimis, visa savo esybe menanti „moteriškumo ir poezijos šalį Indiją" – iki tam metui, kada jis paliko „koks tai seno žmogaus lipinys". Iš bejėgės masės – bevalis stuomuo. Bejėgės rankos pridurtos prie raukšlėtos senos krūtinės...

Tai buvo tešla. Tai ne prostitutė – tai tik koketė. „Prostitutės istoriją", jeigu man būtų leistina nors skliaustelėse šioks terminas pavartoti, – vaizduoja didžiausias knygos veikalas „Kaukės", susidedantis iš kelių dalių. Tema, reikia pripažinti, paimta labai pavojinga: kiek jau rašytojų ši tema yra pražudžiusi! Nukrypsi į vieną šalį – įklimpsi į moralę arba socialės apsaugos departamento etiką – pasidarysi neišpasakytai nuobodus, liksi pamokslininkas, nebe poeta. Nukrypsi į kitą pusę – atsidursi ties bedugne, savo nežinomybe masinančia, savo beprotybe svaiginančia. Ir vėlei vietoj poetos dailininko išeisi „žemės

dainos" apaštalas. Ir viena, ir kita labai pavojinga neprityrusiam poetui.

Tačiau Savickis šiuo žvilgsniu puikiausia išlaikė kvotimą. Pasirinktosios temos sunkenybės ne tik jam nieko nepakenkė, bet dar padėjo talento stiprybę išrutuloti, suteikdamos medžiagos, kurioje yra kur jėgoms išsiplėsti. kokiu paprastumu, kokia meile prieita prie žmogaus sielos slėpinių ir atskleista jos pasauliui, kad ir tų slėpinių savininkui – nebaisu pasaulio: jis turi būti geras. Moteriškė, kilusi iš sodžiaus, patekus miesto gyvenimo verpetuosna, kažkokiu nesusipratimu išėjusi už vyro, vyrui susibankrutavus, tapusi paprasta miesto gatvės žvaigždė, gyvenimo išvarginta, šiek tiek „pasipelnius", grįžta į tėviškę, kur neberanda savųjų, o tiktai vieną vienišą apleistą tėvų bakūžę; kiek laiko praslinkus, ji sunkiai suserga, geri žmonės ją lanko ir slaugo, ji galų gale pagyja: „Pagijusi Jadvyga nustebo, kad sniego buvo mažiau ir žemė buvo saulės suvilginta. „Reikės sukasti gėlių lovas darželyje..." – pamanė Jadvyga ir nusišypsojo. Ji buvo tokia nuostabiai keistai linksma. Lyg netikėdama pravėrė duris iš senos trobelės ties vieškeliu in platųjį pasaulį"...

Tokiu jaukiu džiaugsmu baigiasi ši ilga, sunki gyvenimo tokia „paprasta pasaka". Be Jadvygos, pereina visa ilgiausia eilė ryškių, ryškiomis spalvomis, stambiais bruožais nupieštų individulybių: kunigas su kruvinu smilkiniu, patsai pirmasai kaltininkas Jadvygos gyvenimo nelaimės; linksmi karininkai, be atodairos ją pastūmėję į prapultį; kaimiečiai; miesto tetos ir visuomenė; valdininkai ir valdžia ir t.t. Visa tai paliesta lyg netyčia, lyg pro šalį praeinant, o tuo tarpu taip stambiai, kad tie visi tipai sudaro labai aiškų ir nuosakų reljefą. Kad taip padaryti, reikia būti labai stambiam dailininkui.

Į analoginę temą Savickis dar kartą sugrįžta kitame didesniame veikale „Užburtos jachtos". Šio veikalo vyriausias asmuo Kajetonas Smilga, vienos didelės sanatorijos dulkių valytojas, bedulkindamas kanapą iš kambario, kuriame ilgus metus sirgo ir mirė sukempėjusi senė, randa kanapoje pinigų ryšelį. Smilga, pasisavinęs tuos pinigus, „pristoja" prie vienos „artistės", kuri

čia pat gyveno, su kuria seniau Smilgos akivaizdoj „turėjo reikalo" belgų pasiuntinys, išvažiuoja su ja miestan, paskui pas ją apsigyvena, suardo savo šeimyninį gyvenimą, praleidžia su „artiste" paglemžtus pinigus ir atsiduria gatvėj. Turinys vėlei labai „realingas", nekomplikuotas, bet labai gražiai, pasakyčiau, kilniai išrutulotas. Išrausta visa seno Smilgos netikėta „laime" apkvaišusi siela, kiekvienas sielos judėjimas, kiekvienas pergyvenimų šešėlis išlukštenta. Ir šiam tikslui Savickiui vėlei reikalinga tiek maža žodelių!

Dar įdomesni psichologiniai momentai išrausta eseze, vaizduojančiame ištisą sodžiaus dramą „Vagis". Paprastas sodžiaus gyvenimas tyliai, ramiai plaukia, kaip Nemuno vandenėlis. Tik šit ištinka nepaprastas sumišimas:

> „vagis pavogė tetei stačiai iš kūtės arklį". Po ilgų ieškojimų vagis pagautas ir in rogių dugną įmestas, namon parvežtas. Namon parvežus, vagis buvo pririštas grinčioje prie skersinio spyrio, veržiančio indubusią sieną. Vienmarškinis, žado nustojęs. Virvės buvo giliai įsipjovusios in bicepsus, galva nusvirusi, su pramuštu smilkiniu ir krauju, užkrekusiu ant grubių atlapių marškinių, rodančių jo geležinę krūtinę. Visi išsiskirstė kas valgyti, – svečių priimti, kas arklių – rogių sužiūrėti. Vaikas tyliai stovėjo ties piktadariu, lyg jį kas būtų tvirtai laikęs. Jis negalėjo atspėti, kur jis bus jį matęs. Rarotų vaizdas mini jam šį piktadarį: žalias veidas, suplėšyti marškiniai, pasvirusi galva... Dideliame altoriuje prikaltas ant kryžiaus Kristus turėjo tokio pat panašumo. Kas tai „piktadarys"! Šiaudą iš lovos ištraukęs, pasuoliu atsargiai prišlaužęs, jis badė vagiui šiaudu į nosį. Vagis, atvertęs raudonas akis, pažiūrėjo kokliai po gryčią.

Taip žiauriai ir giliai (vaiko galvoje rarotų vaizdas: vagis ir Kristus!) Savickis vaizduoja gyvenimo prakeikimą. Toliau iš vagies dar buvo tyčiotasi, ir jis plakamas, o kai vaikas vėl vienas pasiliko, tas pats vaikas, kur vagiui šiaudu nosį badė, ėmė ir atrišo virves, kuriomis jo tėvas vagį buvo surišęs.

> Kuomet paskutinė virvė nusmuko nuo vagies, jis, kupron susimetęs ir nenormalus, neskubėdamas atsidūrė prie durų. Ką tai murmėdamas, tarytum „vaike, sudiev", sugniaužė jį visą ir prispaudė prie krūtinės <...> Vagis lūkuriavo. Vaikui ašaros pripildė akis ir pradėjo byrėti per skruostus ant jo pilkų su mėlynomis juosčiukėmis trinyčių...

Kaip keistai susipynė plėšrusai žvėriškumas su kilniausio žmoniškumo akordais! Vagyje nubudo gal jo pirmąkart gyvenime pajausti sielos garsai, o kas vaiko sieloje dėjosi?!. Savickiui nereikia kaip Dostojevskiui rašyti ilgiausi romanai, kad žvėriškumo jūroje rastų palaimintas žmoniškumo salas!

Lygiai stipriai piešiama kituose dviejuose esezuose „Tėvas" ir „Ad astra" kaimo gyvenimas – ta paini, gili, neišsemiama, neišmatuojama kaimiečio siela su jos vingių vingiais ir palaiminimo žvaigždėmis.

Pagaliau knyga baigiama meilia meilia dovana – „Fleita". Fleitistas Žiogas, ištisą aštuoniolika metų pūtęs fleitą mieste, teatro orkestre, gavo džiovą ir turėjo be skatiko prie dūšios mesti savo amatą ir grįžti į sodžių. Sodžiuj giminės jį, grįžusį iš miesto, manydami, kad jis turtingas, priėmė labai meiliai, bet kai paaiškėjo, kad jis „plikas" ir džiovininkas – perkėlė jį iš seklyčios į grinčią ant pečiaus. Paskui jis gavo šeimininkams padėti kulti, bet su savo džiovos sukliurintais plaučiais kūlimo dulkių negalėjęs pakelti, tapo išbartas ir turėjo paskui eiti prisidėti prie keliaujančios sodžiaus kapelijos, ir turėjo tuojau prie jos „muzikos prisitaikinti". Bet reikalas groti per naktis ir gerti naminį alų jo džiovos ugnį pagreitino. Neturėdamas kur dėtis, jis grįžta atgal į senuosius gimines, kur jis yra nekenčiamas ir niekinamas. Šitokioje atmosferoje jis laukia savo mirties.

> Žiogas, braškindamas savo kaulus, keliasi nuo maišų patalo ir, kojas nusvarinęs nuo krosnies, žiūri pro langą, kur matosi pašvaistė ir kur, jam regis, turi ateiti pavasaris. Kiek to laiko iki pavasario? Paėmęs savo lazdutę, jis tyliai papučia jojon. Ir kaipo prasikaltėlis pradeda griežti vis balsiau ir atviriau. Viską, ką jis gražesnio mokėjo, ką siela liepė. Jam rodosi, kad jis griežia labai originalingai ir kad jam pavyko surasti kelias temas, kurių jis pirma niekuomet nepastebėdavo. Turbūt Žiogas ilgai griežė, kad šeimininkas tampo jį už rankovės, ir jis girdi tik, kaip šeimininkas šaukia: „Ar per dantis pabarškinti! – Paskutinės išpažinties eitum, nekvailiavęs! – pasipiktina šeimininkė. <...>
>
> Išaušus dienai Žiogas neatsikėlė. Žioginga muskulatūra neveikė. Pastyręs žiūrėjo vienan taškan savo didelėmis suvilgintomis akimis. Taip jam sunku buvo dūsauti. Tarytum jo domę kreipė tarakonas, galandąs savo ūsus-kordas ir šaukiąs jį tarakonų kovon. Bet ir su juo jis nepajėgtų kautis.

Tarakonas žiūri savo smalsiomis akutėmis in šį galiūną. Viksvienė, pravėrusi žaltingą seklyčią, išėmė porcelinį bliūdą. Visi laukė gydytojaus. Bet jo žygiai buvo per vėlūs. Žiogas nebekvėpavo. Išsitiesęs ant krosnies, laikė sustingusiomis rankomis savo gyvenimo ginklą–fleitą prie krūtinės.

Kiek meilės, kiek gerumo šio nelaimingo fleitisto dainoje! Gal, jeigu jis nebūtų taip beprotingai pavasario laukęs ir savo kiaurais plaučiais inkvėpimo pagautas nebūtų jis kiaurą naktį savo fleitos pūtęs, gal dar rytą ir būtų atsikėlęs, gal dar būtų ir pavasario sulaukęs?.. Gal jį ir ne džiova nubaigė marinti, gal tik begalinis ilgėjimos?..

Savickis savo meilės ir gėrybės knygą baigia mirtimi. Bet ta mirtis taip nepanaši į šios žemės mirtį! Rodos, kad tiktai fleita valandėlei užsnūdo, kad paskui pabudus naujai surastus akordus gyvybės dainon inpynus!

Įstabūs, gražūs, pilni gėrybės ir meilės Jurgio Savickio „Šventadienio sonetai"!

PAAIŠKINIMAI

SANCTA SIMPLICITAS. 1) I publikacija*: Rygos naujienos, 1912, kovo 17, nr. 11, parašas *Svajus.*

p. 9

Sancta simplicitas (lot.) – šventas paprastumas.

GYVENIMO SKEVELDOSE... 1) Autografas: LLTIR, f. 21, b. 1022, siųstas „Aušrinės" redakcijai; data *29-XI-12, Panevėžys,* parašas *B. Kaunis;* 2) Autografas*: LLTIR, f. 53, b. 596, rankraštis, 4 l., data *29-XI-12, Panevėžys,* parašas *Šelmis Plunksnadraskis.*

Tekstai mažai skiriasi. I tekste išskirta daugiau pastraipų. Jis sklandesnis. Autografų skirtumai:

Autografe (2) paskutinės pastraipos gale nebėra II dalies pabaigos: *Ištraukų prirodymui mano žodžių nedarau, nes ką gi išrašysi – reiktų perrašyti abi knyguti. Tikiuosi, kad pats skaitytojas perskaitys jiedvi. (Dėl tos priežasties ir toliau ištraukų nedarysiu);* p. 14, III sk. pirmos pastraipos pirmas sakinys: Vincas Krėvė *savo knygutėse* nežino... → Vincas Krėvė nežino...; pirmos pastr. 7 eilutė: ...ilgesio, ilgesio... *ilgėjimos* laimės ir meilės → ilgesio, ilgesio laimės ir meilės; IV sk. pirmas sakinys: Nežiūrint į visą objektyviškumą stiliaus, į dar objektyviškesnį *emblemą bei* siužetą... → Nežiūrint į visą objektyviškumą stiliaus, į dar objektyviškesnį siužetą...; p. 15, IV sk. II pastraipa: ... ar bent *sumodernizuotai* atnaujintose → ar bent atnaujintose; p. 16, V sk. II pastr. pirmas sak.: *Gamta tiktai* liko beveik nepajudinta → *Kaži kodėl tiktai gamta* liko beveik nejudinta; antras sak.: Alsuojančios *gamtos-visatos* → alsuojančios *gamtos.*

p. 13

Непринужденная (rus.) – laisva, nevaržoma.

Создание (rus.) – kūrinys.

Добро и зло (rus.) – gėris ir blogis

Afanasijus Fetas (tikr. *Šenšinas;* 1820–1892) – rusų poetas, artimai bendravęs su L. Tolstojum, I. Turgenevu.

Только песне нужна красота, / Красоте же и песней не надо! (rus.) – „Tik dainai grožio reikia, o grožiui ir dainų nereikia" (pažod. vert.).

p. 15

Aleksiejus Kolcovas (1809–1842) – rusų poetas lyrikas, bendradarbiavęs su A. Puškinu, V. Bielinskiu, N. Stankevičiumi ir kt.

Tompsonas (*Francis Thompson*; 1859–1907) – anglų poetas metafizikas. Kūrybai būdingas stiprus religinis jausmas, fantastiniai elementai.

Неподражаем (rus.) – neprilygstamas, nepalyginamas, puikus.

Fiodoras Tiutčevas (1803–1873) – rusų poetas, diplomatas. Ankstyvajai poezijai būdingi romantizmo, vėlyvajai realizmo bruožai.

Vėlesnės publikacijos: Veidai'85, V., 1989, p. 125–129 (su A. Samulionio pratarme „Pirmoji recenzija", p. 124–125).

N.A. DOBROLIUBOVAS. 1) Autografas: LLTIR, f. 21, b. 1021 (LŽ fondas), švarraštis rašalu, 37 p., Balio Sruogos ranka rašytas tekstas nemažai taisytas redakcijos. Sruogos numeracija 31 p., redakcija nuo savęs įterpė 13–18 p., paskui pertaisė numeraciją. Parašas *Šelmis Plunksnadraskis*, nubraukta, *Š. P*; 2) I publikacija*: Aušrinė, 1913, nr. 26, p. 134–141.

Autografas (1) nemažai taisytas redaktoriaus. Beje, jis perrašė antro skyriaus pirmąją dalį, Dobroliubovo biografiją (iki „Taigi 1861 m."). Čia pateikiamas rankraštinis teksto variantas. Taisytos arba išbrauktos vietos – laužtiniuose skliaustuose:

[Keturiasdešimtieji metai] praėjusio šimtmečio, tai viena iš gyviausiųjų ir svarbiausiųjų [epochų] rusų kultūrinio gyvenimo.

Tai buvo [epocha trupinimo ir skaldymo] senųjų [atgyvenusiųjų] savąjį amžių pažiūrų ir idealų epocha, [griovimo] supelėjusio gyvenimo surėdymo ir pradžia statymo naujo. Šioje epochoje prasideda [valymas] visuomenės dirvos [nuo visokeriopų šiukšlių ir išmatų, vardan] laimingesnės ateities ardoma viskas archajiška ir dedama kertinis [akmuo] naujo pamato, ant kurio [šešiasdešimtuose metuose beveik pastatyta ištisi namai].

Reališki [pasisekimai veikėjų] šešiasdešimtųjų metų ištisai prigulėjo nuo praeities, nuo tų tvirtų šulų – [pionierių] keturiasdešimtųjų metų, kurie begalinėj tamsoj, [apčiuopusioj tuolaikinę Gudiją] matė ir nujautė jau „nepermatomoj tolumoj spindulius aušros" ir rengė savo tėviškei prakilnius sūnus. [Jie gyveno ir degė viena šventa svajone, buvo sklidini vieno švento troškimo, kad „anūkams geriaus gyventųs negu bočiams".]

[Viršuj kitų veikėjų užrašyta vardas ugninėmis raidėmis – neužmirštamasai vardas „degančiojo tribūno" Bielinskio,] kurio prakilni širdis degė tyra ugnimi, apšviesdama savo liepsna visus [pakampius] rusų visuomenės. [Už jo] seka [kankinys] rusų „objektyvio realizmo" – Gercenas, kuriam prisiėjo [nusipurtint] tėviškės dulkes ir ieškot prieglobos tolimojoj Prancūzijoje, vėliau[s] gi laisvojoj Anglijoj. Tiktai iš ten [tegalėjo pasiekti] nuliūdusiuos tėvynės krantus, jo [šaukiantis] į amžiną kovą „Varpas", tenai gi [užsižiebė] jo „Polinė Žvaigždė", mėčiusi ir svaidžiusi tiesos žodžius [Nikalojaus pirmojo valdžiai].

Prie šių dviejų milžinų prisišliejo ir trečiasai, [prototipas] rusų mokslininko, profesorius Granovskis.

Šie trys vyrai ir sudarė tvirtą nepajudinamąjį triumviratą [kovai su niekšyste] ir tamsa [už] geresn[į] būv[į] ir ateit[į], [už] liuosyb[ę] ir žmogaus teis[es].

Visa, kas jauna, kas tvirta, kas teisinga ir talentuota, grupiruojas prie šio triumvirato. Pirmučiausia prisideda jaunas [utopistas-svajotojas, moralistas-filosofas Stankevičius su savo rateliu, kurio [morališkąją] intekmę jautė visi, pažinusieji jį, [apie] kurį ir Dobroliubovas tarp kitko [atsišaukia šiaip]: „O, kad kiekvieno[je] visuomenė[je] dauguma [žmonių] būtų panašūs į Stankevičių, tai [ne]būtų reikalingos [nei tos] kultūrin[ės] kov[os], [nei] kankinimosi, [nei] kančios, kurių mėgsta reikalauti per daug „utilitariški žmonės".

Draug su juo prisišliejo artimas [draugas] Granovskio, jaunystės [draugas Gerceno,] poeta Ogariovas, [irgi išgytas valdžios ir miręs svetimoje šalyj]. Toliau eina epikūrėjietis ir dailės žinovas Vasylius Botkinas; [anioliškai tyra siela] Konstantas Aksakovas, [ir verdanti prigimtis jo] brolio Jono, ir daug kitų. Ypač atsižymėjo savo skaistumu, taktika, energija revoliucionierius Čaadajevas ir anarchistas Bakuninas. Šios tai grupės [visuomeniškas] veikimas ir atsižymėjo [visagalinčiuoju] protestu prieš visas valdančiąsias sferas ir [tyru, skaisčiu, svajojančiu, kartais net] naivišku idealizmu, kuris lydėjo juos visą gyvenimą.

[Energija visuomenės veikėjų keturiasdešimtųjų metų] ir aplenkybės jųjų veikimo taip skiriasi vienas nuo kito, kaip šviesa ir tamsa.

Tvankioje [drėgnoje atmosferoje] vis [augančiojo reakcijinio bėgio, prasidėjusiojo gale viešpatavimo Aleksandro Pirmojo ir aprėpusiojo visą Nikalojaus Pirmojo gadynę,] pasirodė [ar išdygo] gyvenimo arenoje idealistai keturiasdešimtųjų metų. Aplenkybės protiškojo ir doriškojo plėtojimos šiųjų žmonių buvo sunkesnės, negu slopinančios.

[Bangos judėjimo išsiliuosavimui (освободит. движ.), gavusios impulsą iš rankų Novikovo ir Radiščevo, pagaminusios liūdnas gruodžio dienas 1825 metų, ištiko daugumą iš jų dar vaikystės dienose.

Gercenui buvo 14 metų, Bielinskiui 15.

Juose dar užsiliko gyva atmintis žvėriškumų Arakčejevų ir bakchanalijų Magnickių su Rudničiais.]

[Aukšti] jųjų troškimai buvo ištisai [aukojami vien] tėviškei. Tiktai ji užžiebė [juose] pirmąją meilę ir pirmąją [neapykantą], tiktai [jai buvo [duodami] pirmieji jųjų palaiminimai ir prakeikimai; tiktai ji išmokė juos skirti nuslopintą verg[išką] Rosiją nuo oficialės; ji išmokė juos mylėti aukas ir neapkęsti [budelių].

Tuo tarpu mokslo žinyčiose – universitatėse viešpatavo pilna betvarkė; mokslai virto [rinkiniais gražių] anekdotų. Nuo liberalinių įstatų 1804 metų realiame gyvenime seniai jau nieko [nebe]likę. Mokslo laipsni[ai buvo] dalin[ami] „bemoksliai[s] globėjai[s]" – nuo universitačių atėmė ir šią teisę. Svetimtaučiai profesoriai [mesdavo] savo kafedras ir išvaži[uodavo] atgal savo gimtinėn. [Dvasia] puvėsių ir pelėsių vis labiau ir labiau brovėsi rusų visuomenės gyveniman.

Manifestu 1817 metų tikėjimas apskelbta tikruoju mokslo pamatu. Universitatė[ms], kaipo[, pasak jų, šaltiniams] ateizmo ir revoliucijinės dvasios, grėsė pavojus nuo Rudničių ir Magnickių. [Prigimties] mokslai, o drauge su jais politikos ir filosofijos, pripažinta blėdingais visuomenės surėdymui ir kafedras jų išnaikinta.

Pati profesori[ų sfera] irgi susiskaldė: viskas nekultūr[iško], barbariško, žemo, parduotino rengia kerštingą [armiją] prieš iniciatyvos, liuosybės, energijos ir talento žmones.

N.D. Noskovas sako: „Generolai komandav[ojo] universitatėmis; geresniuosius profesorius išvaikydavo, o prastesnieji palikę buvo tiktai [„činodralais"].

O [žiaurumas] cenzūros kasmet vis augo. Ji (cenzūra) [insimaišo, in]sikiša į universitačių lekcijas ir mirtinai kovoja su [literatūra. O visa tai akyse valdžios, kuri, rodos, baigė pasiekti viršutinį laipsnį; aziatiško despotizmo, atrodė normalinių dalykų bėgiu ir ji nieko bendro nenorėjo] turėt [su] visuomenės troškimais.

Todėl nieko stebėtino, kad geresniuosiuose sluoksniuose rusų visuomenės gimsta begalinis ilgėjimos laisvės ir žmogaus teisių ir [kad] kiekvienas savo širdyj rengia tylų [ir baisų kerštą; nieko stebėtino ir tame, kad] pradeda atsirasti politi[škos] draugijos, ir [pra]švinta kruvinos gruodžio dienos 1825 metų.

O visos [gi kitos masės gyventojų skęsta supelėjusiuose troškimuose ir tai dar sulyg recepto žandarų, arba taip vadinamųjų „stolonačalnikų".]

[Pati valdžia vedė prie to, kad visa jaučiančioji susilietų į vieną tvirtą masę ir galingai užprotestuotų prieš visą dalykų surėdymą ir gyvenimo receptą.

O proga protestui pasitaikė mirus Aleksandrui, nėsant tiesioginio inpėdinio. Pradėjus viešpatauti Nikalojui viskas liko dar labiau paaštrinta. Geresniejie] rusų žmonės beveik visai buvo nustoję vilties susilaukti šviesesnių dienų, [kolei tik] Sevastopolis [nenulaužė ragų] „oficiali[ems] liaudinink[ams]". Ypač apverktinas buvo [padėjimas jaučiančiosios ir veikiančiosios] jaunuomenės. Štai ką sako Nikitenko savo dieninyje:

Iš karto mes neramiai veržiamės pasaulin, bet kai pamatėme, kad su mumis nejuokauja, kad [nuo] mūsų reikalauja[ma] tylė[jimo] ir sapn[ų], kad mūsų talentas ir protas nuteisti supuvi[mui], kad kiekviena šviesesn[ioji] mintis – tai prasižengimas prieš visuomenės surėdymą, kada vienu žodžiu mums apreiškė, [kad] mokyti [žmonės] mūsų visuomenės – tai parodijos, kad kareiviška disciplina tėra vienas faktoris, kuriuo [remiantis tik] ir tegalima veikti – tada mūsų jaunuomenė doriškai nusiminė. Visi jos aukštesnieji jausmai, visos idėjos, šildančiosios širdį, raginančios žengti [prie] gero, tiesos, liko vien tik svajonėmis, o svajot protingiems žmonėms juokinga.

[Literatūra] ir ka[f]edra – buvo tik dvi vieninteli arėni, kur galima buvo šiek tiek veikti. Bet [nežmoniškas žiaurumas] cenzūros, pabaudos, išsiuntimai nedavė ir čia [nieko] liuosai [iš]reikšti.

Aišku, kodėl, nežiūrint [į kolosalinius asmenis, į] jų talent[us], energij[ą, valią], jėg[as], jie nieko praktiškai negalėjo nuveikti, negalėjo išnaudoti teorijų gyvenimui, o tik griovė kiek galėdami, kiek įmanydami senąsias tradicijas, supelėjusias autoritates, supuvusį visuomenės stovį, tokiuo būdu rengdami pamatą „kitos kartos" veikimui. Tie seniejie laisvės veteranai išauklėjo jaunuomenę, kuri kur kas pasekmingiau veikė 60-uos metuose, kuri [iškariavo vergij[os žlugimą,] manomąją luomų lygybę prieš įstatus ir t.t. Kokią intekmę jaunuomenėje turėjo seniejie laisvės korifėjai, liudija kad ir šioks charakteringas [atsišaukimas] apie Bielinskį:

Bielinskio straipsnių nervingai laukė Petrapilyj ir Maskvoj nuo 25-tos [dienos] kiekvieno mėnesio. Penkius sykius studentai vaikščiojo [pas] knygininkus klausti, ar dar negauta „Отечественные записки". [Sunkų] numerį trauk[ė] iš rankų rankosna.

– „Ar yra Bielinskio straipsn[ys]?" – „Yra", – ir užguldavo jį neramia užuojauta, juoku, ginčais... ir trijų-keturių [per]sitikrinimų, autoritačių kaip nei nebuvę...

[Tiesioginiais tęstojais darbo š]ių veikėjų [buvo] veikėjai šešiasdešimtųjų metų, kurių vadais buvo Dobroliubovas [su] Černyševski[u].

[Nukirpta pastraipa ir redaktoriaus prirašytas sakinys: Bet nežiūrint to, kad visuomenės veikėjai šešiasdešimtųjų metų] turėjo tęsti darbą, pradėtą keturiasdešimtaisiais metais, nežiūrint [į tai], kad vieni ir kiti vadovavosi beveik tomis pačiomis idėjomis, žengė prie vieno ir to paties prakilnaus tikslo, vienok veikimas [vienų ir kitų] žymiai skyrėsi. Veikėjai keturiasdešimtųjų metų buvo dėlei aplinkybių ir asmeniškų ypatybių, daugiau teor[et]ininkai, o veikėjai šešiasdeš. metų praktikos žmonės. Skyrė kartais juos dar ir motyvai veikimo...

Pats Gercenas, sulaukęs [epochos] šešiasdeš. metų ar užleidęs areną [veikimo] jaunesniesiems kovotojams, ryškiai apibrėžia tą skirtumą. Štai jo žodžiai, kuriuos jis rašė Samarinui 1865 m.:

Ir mes, ir jūs ([rokuojasi «западники» ir „славянофилы"]), aplenkybių suspausti buvome ne tik teor[et]ininkai[s], reflektoriai[s], rezonieriai[s], knygininkais, slaptavedžiais [kursyvas Gerceno – Š.P.] [vyrais-sužieduotiniais] mūsų idėjų... Energija, darbais, vyriškumu mes neatsižymėjome. Mes, be knygos [nė už] nieko [nekibome]; mes atsitraukėme nuo darbo, nes jis buvo taip juodas ar taip negalimas, kad nebuvo [jokio išsirinkimo]. Mes visi buvome drąsūs ir narsūs tiktai minties sferoje. Praktikos gi klausimuose, susidūrimuose su valdžia mes tankiausiai apreikšdavome svyravimą, nepastovumą, nuolaidumą...

Dabar ne taip!

Iš tikrųjų ši[s] Gerceno [atsišaukimas giliai] teising[as]. Vartojant Turgenevo terminus, galima sakyti, kad „vaikai" žymiai skyrėsi nuo „tėvų", atsižymėdami gyva energija ir sveik[u vyriškumu]. Pats Dobroliubovas, charakterizuodamas „tėvų" kartą, sako:

[Žmonės t]os kartos buvo persiėmę aukštais, bet truputį abstraktiškais troškimais. Jie stengėsi pasiekti tiesą, norėjo gero [(добро], juos masino visatos

grožė; bet už viską aukščiau jie statė principą. *Principu* gi vadino bendrą filosofinę idėją, kurią pripažindavo pamatu visos savo logikos ir [moralės]. Baisiomis abejonių ir abstrakcijų kančiomis nusipirko jie savo principą ir [niekados] jau nebeįstengė išsiliuosuoti nuo jo spaudžiančios ir slopinančios intekmės... Puikiausia žinodami mint[inę] logiką, jie nežinojo gyvenimo logikos... Likimas su jais pasielgė [beširdiškai]: daugelį iš jų praktikoje pražudė... ir galop parsitikrino, kad gyvenimas neteisingas ir nesąmoningas, o teisingas ir sąmoningas tik jų vienas principas...

O „savąją" kartą jis apibrėžia:

> Mes kalbėjome ir kalbame [neatkreipdami domos į] sen[ąsias] autorita[tes], – vien tik dėl to, kad skaitome savo pažiūras atbalsiu to gyvojo žodžio, kuris aiškiai ir tvirtai [tariamas jaunu gyvenimu] mūsų visuomenės... Jauni žmonės, jau apsireiškusie [gyvenime], priklauso dar prie taip vadinamojo „tarptarpinio laiko" («промежуточное время»)]. Bet [už jų]jų ir iš dalies tarpe jųjų matosi jau kitas visuomeniškas tipas, – [tipas] *realių žmonių*, su tvirtais nervais ir sveika vaidentuve... Jie kur kas tvirtesni ir gyvesni... *atsižymi ramumu ir tyliu tvirtumu...*

Savaime iškyla aikštėn klausimas, kas gi per tą naująją tvarką.

[Po šių eilučių redakcija nuo savęs įterpė 13–18 p. Tolesnis Sruogos tekstas:]

1861-uose metuose pasigirdo lozungas: į liaudį! Šis lozungas, kurio atkartojimas turėjo tokią, sakyčiau, magišką intekmę veikėjuose 70-ųjų metų, buvo mestas, tiesa, ne [ko] kito, ne [ko nors iš] „naujosios srovės", bet senojo [išsiliuosavimo] judėjimo veterano – Gerceno, kuriam ir priskaitoma [blizgantysis formuliavimas dalyko], bet dirvą prirengė pastatymui ir surėdymui klausimo *Dobroliubovas.*

1861-uose metuose ištiko Peterburge pirmi susidūrimai universitatės studentų su valdžia. Valdžia pasielgė su studentais [labai nesąmoningai, prie to dar „nuramintojas" Bistromas sakė kareiviams, kad tai subruzdo pašlemėkai (подячие), neužganėdinti panaikinimu baudžiavos.]

Tada tai ir kreipėsi Gercenas į jaunuomenę, ugnimi ir krauju nulietais žodžiais.

> Bet kur jums dėties, jaunuoliai, kuriems mokslo duris uždarė? Pasakyt jum – kas? Pasiklausykit, – gerovė – tamsa nekenkia klausimui, – iš visų pusių didelės mūsų tėv[iškės], – nuo Dono ir Uralo, nuo Volgos ir Dniepro auga vaitojimas, kelias burnojimas, tai pirmapradis [kaukimas] jūrų bangos, kuri pradeda virti kerštinga audra po ilgo ir baisaus tylėjimo.
>
> *Liaudin! [Prie] liaudi[es]!* – štai kur jūsų vieta, mokslo išgintieji. Parodykite šitiems Bistromams, kad iš jūsų išeis ne „pašlemėkai", o kovotojai, bet ne nusamdyti, o [karžygiai] rusų tautos!

Šito tai ir stengėsi pasiekti Dobroliubovas bėgyje viso savo taip trumpaus,

taip vargingo gyvenimo. [Jis buvo pirmas karžygis prieš ponus Bistromus ir kiečiausiai ir aršiausiai gynė savo prakilniai plavėsuojančią vėluvą.]

Prisižiūrint į veikimą ir gyvenimą Dobroliubovo, nenoroms ateina mintis į galvą: kaip tai 20-ies metų jaunikaitis nuo mokyklos suolo iš karto paima kelrodžio rolę tokiame dideliame ir svarbiame visuomenės organe, kaip tuo laiku[?] «Современник»; ir kodėl šis vakarykštis vaikas [nusususio] pedagogijos instituto studentas išeina [literatūros] dirvon [suaugusiu], apsiginklavęs tvirtu talentu, paima į savo rankas [protus] „skaitančiosios" inteligentijos ir tuoj iš karto pradeda kalbėti, kaip „turintys valdžią" [(власть имущие)]?

Dar labiau nuostabu, kaip tai per penk[ius metus savo literatūriško darbavimos] jis paspėjo taip daug duoti skaitytojui ir pavirsti į garsų „gyvenimo mokytoją", vadovauti protui ir pageidavimams [tuolaikinės inteligentijos, kuri] nešioti išnešiojo pirmutinius [išleidimus] jo veikalų: 1862 metų, 1871 ir 1886 m.?

Nemažą rolę sulošė [čion gi] ir Čern[y]ševskis, kuris iš karto suprato ir pamylėjo Dobroliubovą, po kelių mėnesių bendro darbo. Paėjimas iš to paties [sociališkojo] luomo, vienodumas išauklėjimo, laiko dvasia, sistemos idėjų aiškumas [Čern[y]ševskio] *ir tas pats racionalis mąstymas taip ir* [*traukė prie*] Dobroliubov[o]. Judviejų santykiai buvo toki[e], kaip Getės su Šileriu ar Puškino su Gogoliu; nepraeidavo [nei] dienos, kad juodu nesima[tytų], [vienatiniu] žmogu[mi], kurį norėjo matyt Dobroliubovas valandoje [savo] mirties – buvo Čern[y]ševskis.

Ši pažintis daug padėjo Dobroliubovui[, kuriam beliko „gyvasis pamatas"] argumentuoti ir suvartoti konkreči[uose] atsitikim[uose] ir veikal[uose išdirbtas pažiūras]. Taip, pavyzd[in, mirus tėvui ir motynai] Dobroliubovo, jis tūlą laiką dar „dvejojo" tikybos klausimuose, bet susiartinęs su Čern[y]ševskiu persiima nuo jo kariaujančiuoju ateizmu, [taip kad 1858 metais jau rašo savo geležinės energijos] straipsn[ius] apie „Magometą" ir „Budizmą".

Daug padėdavo ir žymiai sustiprindavo Dobroliubovą jo pasitikėjimas Čern[y]ševskiu. Pastarasis, kaip žinoma, supratęs pirmojo dvasią, atidavė jo globai tokį svarbų žurnalo skyrių, kaip literatūros kritika.

Čern[y]ševskis laišk[e] Zosinui prisipažįsta, kad jo sausam ir ramiai [per]sitikrinusiam protui trūksta tos karštos geležinės energijos, kuria gynė judviejų bendras pažiūras Dobroliubovas tokiu[ose] intymiškuos gyvenimo klausimu[os], kurie natūraliai išdygsta dailiąją raštiją [beanalizuojant, be to, išvidiniais, grynai literatiškais metodais Dobroliubovas buvo kur kas turtingesnis.]

Visa tai, suimta krūvon, gal ir išaiškintų tą valdantįjį [(властный)] toną pradedančiojo rašytojaus, jei[gu kalba eitų] ne apie tokį asmenį, kaip Dobroliubovas. Bet jis jokios ambicijos, [jokios savimeilės,] jokio egoizmo neprisileisdavo. Štai ką jis rašo apie save draugei Peščurienei 1858 metuose:

> Kaip jūs galit norėt, kad mano raštai būtų mano nusiraminimas ir paguoda? Aš pats matau, kad visa, ką aš rašau, silpna, bloga, sena, nenaudinga, kad čia matomas tiktai [bevaisis] protas, be žinių, be argumentų, be apribuotų praktinių pažiūrų...

Atsiminimuose Golovačevos yra dar labiau [persi]tikrinantis argumentas. Jau [paskutiniuose metuose savo veikimo, prieš pačią mirtį] jausdamas[, kad artinas ji,] Dobroliubovas, apsipylęs ašaroms, dejuoja, kad nieko esą[s] dar nesuspėjęs padirbti:

> Mirti, žinant, kad nieko dar nesuspėjau padirbti... Nieko!.. Kaip piktai [pasijuokė iš manęs] likimas... Kad nors dar dvejetą metų prasitęstų mano gyvenimas, aš paspėčiau padaryt[i nors] ką naudingo... Dabar nieko, nieko!..

[O jau pirmose eilutėse skamba tonas ytin] valdantis [(властный)]. Kada Pirogovo pedagogi[ški] straipsniai iššaukė tokią didelę sensaciją rusų publikoje, jis pasveikino [autorių ytin] kaip lygus lygų. [O] jau 1858 [metuose] rašo tokiuos [ateistiškus, geležinės logikos ir] žiaurios ironijos straipsnius, kaip antai «Русская цивилизация, сочиненная г. Жеребцовым»[, kame malte sumala nelaimingą magistrinę disertaciją Oresto Milerio.] O atsiminkime dar jo tolimesnį veikimą, jo garsųjį straipsnį „Накануне", kuris [savo] ton[u] privedė Turgenevą [prie] to, kad jis pertraukė visokius sąryšius su redakcija [žurnalo], nusiųsdamas [redaktoriui] Nekrasovui raštelį: „Išsirinkit, ką norite – aš ar Dobroliubovas"; atsiminkime [da[r] drąsų ir aršų iššaukimą, mestą žmonėms 40-ųjų metų, tą suvedimą jų po ranžiru vakarykščių herojų nuo] Oneginų ir Pečiorinų iki Rudin[ų] ir Beltov[ų], kurie visi, suvesti krūvon, padaro garsi[ąją] „обломовщина".

Kada aš matau turtingą žemvaldį, kalbantį apie teises žmonijos ir [apie] būtinumą ištobulinimo asmens, – aš jau iš pirmųjų jo žodžių pažįstu jį, kad jis Oblomovas.

Jeigu susitinku [„činovniką"], kuris skundžiasi, kad sunkus ir [supintas] jo darbas, – jis Oblomovas.

Kada skaitau [žurnaluose] liberalinius išsireiškimus prieš pikta[dėjystę] ir džiaugsmą iš to, kad galop padaryta tai, ko senai laukė ir pageidavo, – aš manau, kad tai rašo vis iš „Oblomovkos".

Kada aš esu tarpe apsišvietusiųjų žmonių, karštai atjaučiančių reikalus [žmonijos] ir [bėgyje daugelio metų] su nesimažinančiuoju karščiu [apsakinėjančių] vis tuos pačius (o kartais ir naujus) anekdotus apie kyšius, apie prispaudimą, apie visokeriopas nuoskriaudas, – aš nenoromis jaučiu, kad [per]sikrausčiau senojon „Oblomovkon".

[Pertraukit] šių žmonių audringas prakalbas ir pasakykit: „Jūs sakote, kad negerai tai ir tai, tas ir tas, – kas gi reikia daryti?" Jie nežino.

Pasiūlykit paprasčiausius įrankius, jie pasakys: „Bet kaip tai tuoj vienu kartu?" Būtinai pasakys, nes oblomovai kitaip atsakyti negali. Pratęskite kalbą [su jais] ir paklauskit: „Ką gi jūs manote daryti?" O jie jums apsakys tą, ką Rudinas atsakė Natalijai: „K[ą] daryt? Žinoma, pasiduoti likimui. Kas gi daryti? Aš per daug gerai žinau, kaip tai baisu, sunku, nepakenčiama, bet apsvarstykite patys". Daugiau nieko nuo jų neišgausite, nes visi jie [nešioja žymes „Обломовщины".]

[Tai visa nejučiomis gamina mintį, kad stilius ir tonas Dobroliubovo turėjo šaltinį atspirties ne pasitikėjime savimi, dargi ne pasitikėjime jo mokytoju ir jo idėjomis, bet kokiuose tai kituose, stichijiškai nesuprantamuose persitikrinimuose, kurie, šalip valios ir sąmonės jaunikaičio rašytojaus, kėlė ir nešė jį prie to tikslo, kurio, iš paviršio žiūrint, jis ir pats dar neturėjo galutinai nusvarstęs.]

[Int] ką gi tikėjo Dobroliubovas?

Viršminėtasis [stovis] „kultūringosios visuomenės" ir santykiai [jį sudarančiųjų elementų] duoda dasiprotėti, koksai buvo [*credo*] visuomenės veikėjų.

Jeigu keturiasdešimt[uose] met[uose] rusų inteligentija pradėjo atgimti iš [moralinio-]intelektualio skurdo ir svajoti apie didžius darbus, tai jau 60-[uose] met[uose] tos [jų] svajonės virto veikimo projektais.

Ant *slenksčio prie darbo* – štai [historiškas momentas gi] inteligentijos gyvenimo [epochoje pradžios darbo] Dobroliubovo. Tikėjimas į būtinumą, į šventumą, [į gracioziškumą] laukiančiojo darbo – štai tikėjimas Dobroliubovo.

Šaukimas [prie] darbo, [prie didžių demokratiškų žingsnių,] prisirengimas [prie] veik[imo], taip sakant, „pasninku ir malda" – štai jo troškimai, jo reikalavimai.

Darbavimos ir darbavimos, kaipo antitezės senosioms svajonėms – toks jo lozungas ir turinys viso jo veikimo...

Nors keliuose bruožuose prisiminkime geresniuosiuos straipsnius Dobroliubovo.

Pamatinis klausimas, už kurį visomis [savo] išgalėmis Dobroliubovas kovoja, [visomis savo pajėgomis,] apsiginklavęs tvirtumu ir [jėga savo talento], prie kurio [veržte] veržiasi jo [degančioji meilės liepsna] širdis, tai – baudžiavos klausimas. Pradedant Novikovo žurnalais ir baigiant Aksakovo chronika – jis neaple[is] nė vieno [bruožo tuolaikinėj literatūroj,] kad neduot kuo daugiau argumentų. Karšta [taipgi jo meilė prie taip vadinamųjų, pasak jo žodžio, „Забитых людей"; naktimis rašė [milžiniškus straipsnius] „Темное царство", „Забитые люди"... beanalizuodamas jų žmog[išką] esybę. [Panašiai] Bielinski[ui], jis neužmiršta sukilti prieš svarbiausiąjį tormazą progreso ir [neįsk.] pažinimo savęs, prieš tikrąją [bėdą], prieš nusilenkimą autoritatėms. Visur ir visame, ar tai užkabina auklėjimo pagrindus, ar tai analizuoja „Темное царство", kurios ribas toli išplečia užu būvio pirklių luomo, kurį piešia Ostrovskis, išrodinėja, kaip autoritačių [principas] kenksmingas racionaliam mąstymui ir [morališko] gyvenimo plėtojim[os]. Vaikystėje tiek drebėjęs prieš savo tėvą ir iš bailės nerasda[vęsis] išsiteisinimui žodžių, dargi tada, kai jautėsi nekaltas esąs, o paskiau [matęs] seminarij[ą] ir pedagogijos institut[ą] [valdžioje Davydovo] – pats ant savo kailio [pažino] reikšmę autoritačių ir [išmoko] neapkęs[ti jų gyva neapykanta].

Bet svarbiausios ir numylėtos jo temos – tai darbavimos dinamiška energija, judėjimas ir [jėga]. Vardan ko jis užsipuola ant oblomovų ir oblomovščinos ir studijuoja visus apsireiškimus ir šešėlius [jos visose palėpėse] kultūrinio

gyvenimo? Arba vardan ko gi jis taip karštai ir [per]tikrinančiai gina Insarovą, kuris „tėvynės laimėje mato savo asmen[išką] laimę" ir „savo intymišką darbą atlieka [taip jau prastai], kaip valgo ir geria"... Ir taip trokšta [pasirodymo] jisai to „rusų Insarovo".

Neilgai mums priseis belaukti jo: tai [garantuoja] ta nervinga, kankinanti [nekantrybė, su kuria mes laukiame] jo apsireiškimo... Jis mums būtinas, nes be jo visas mūsų gyvenimas nesiskaito gyvenimu ir kiekviena diena tiktai išvakarės kitos.

O, ateis gi galop ta diena!

Jeigu svarbusis [turinys] jo publicisti[škos] kritikos, [ar teisingiau – publicistikos su pagalba kritikos, vien tik] stengimos prie darbavimos, jeigu pamatinis [pafosas] jo straipsnių – *pafosas darbo*, o vienintelė viltis – užgimimas jo [tėvynainių], rusų Insarovų, tai jis [niekados] neįsileisdavo į iliuzijas ir vis[ados] aiškiai ir ryškiai atjautė, kad [apsireiškimo] darbavimos ir Insarovų galima laukti tik rytoj, [ir kad] jo karta gyvena išvakarių moment[e].

Tame pat straipsnyje „Накануне", su neapsakomu širdingumu sulygina savo kartą ir save [patį] su Jelena, *„norėjusia daryti gera, bet nežinojusia, kaip tai atlikti"*.

Išvakarių kartai ir tebuvo viena tiktai užduotis – tai prisirengti prie rytojaus veikimo.

[*Tribūnas darbavimos* ir išreiškėjas „išvakarės darbo" momento – apribavimai, prie kurių kol kas tepriveda manoji palša charakteristika, žinoma, per daug paviršutiniai ir schematiški. Yra niuansų Dobroliubovo veikime, paryškinančiųjų intrigas jo dvasios daug aiškiau ir pamatingiau, ir intymiškiau.]

[Epocha] Dobroliubovo, sakant Turgenevo terminais, buvo [ne vien epocha] „Išvakarių", bet dar [epocha] „Tėvų ir vaikų". Inteligentija persiskyrė į [du lageriu]. [Iš vienos pusės buvo beveik „fiziologiški" faktoriai – senystė žmonių keturiasdešimtųjų metų ir natūralis nuvargimas ir bailumas jų,] o iš kitos paprastas jaunuomenės užsidegimas, [prie to išaugusios valandoje „vilties", kada alsuoti buvo jau kur kas lengviau ir prie to dar prisišliejo socialės priežastys. Implauka taip vadinamųjų „raznočincų" – demokratų ne vien principais, bet ir dvasia, ir impročiais – žymiai išplėtė inteligentijos kadrus. Tarp vyresniųjų pionierių [judėjimo] iš vienos pusės ir naujųjų atėjūnų iš kitos [gimė] skirtumas, kaip jau kalbėjau aukščiau, [iš daugelio atžvilgių Dobroliubovui, iššaukusiam persiskyrimą Turgenevo] su „Современники" ir paraš[iusiam] straipsnį „По поводу литературных мелочей прошлого года", [(iš kurio ištraukas aukščiau ir minėjau „charakteristiką senosios ir naujosios kartos")], žiauriai atsako Gercenas rašinyje „О лишних людях и желчевиках".

[Dalykas] ne pozityvizme, užėmusiame [vietą] buvusios metafizikos, ne [skirtume] teoretiškų pažiūrų. Ne: tai buvo du atskiru *tipu*, kaip išsireiškė Dobroliubovas, tai susitiko dvi epochi, dvi atskiri [grupini] psichologiji.

Kieno gi [pusėje] ties[a buvo]? Teoretiškai, žinoma, išlošė tokie tėvai, kaip

Turgenevas, pranašavęs romane „Накануне“ karčią ateitį inteligentijai[, [susispietusiai po] Dobroliubovo [vėliava].

Tiesa tėvų [pusėje] buvo ir tada, kada jie užprotestavo prieš [siaurumą] naujos pasaulėžvalgos [ir] kada taip karštai kibosi ginti *grožės*, būtinojo [elemento] – [savo] pasaulėžvalgos. [Objektyviai žiūrint,] toji grožė [ir] nukentėjo nuo „tulžies seminaristo“, kaip apie Dobroliubovą [atsišaukė] Turgenevas. [Turėjo tiesos sakyti] ir Gercenas, kad tai apsireiškimas [lyg] laikinis tiktai, kad karta [„tulžininkų“ (желчевиков)] turi žlugti, kad jos vieton užgimsianti nauji ir ištiesianti ranką jiems, žmonėms keturiasdešimtųjų metų.

[Tankiai] ir labai [tankiai] dabar „tiesiame rankas“ Gercen[ams], Bielinski[ams], Turgenev[ams], [kaip ir per galvas Dobroliubovo [kartos, ir dargi sekančiosios už] jo [„septyniasdešimtininkų“ (семидесятников)].

Bet visas tas [susiaurinimas] senosios idėjų platybės, visas tas „rengimos veikti“, [visa „rachmetovščina“] – juk visa tai buvo taip pat būtina ir neišvengiama kaip ir buvusioji platybė idėjų, epochoje inteligentijos užgimimo.

Kokiuo gi kitu būdu inteligentija būtų galėjusi išsiauklėti savyje *sąmoningą atsidavimą [darbui]* liaudies ir revoliucijos, [kuris ją paturėjo, būdamas jos] „nugarakauliu“ ištisas dešimtis metų, [viduryj šitos ilgos eilės apviltų vilčių ir užsitikėjimų, viduryj beprotiškai niekinančių objektyvių aplenkybių jos ilgos ir kankinančios kovos? Ir jeigu epochoje, kada „išvakarės“ persikeitė į] šiokią tokią „dieną“ (nors toli gražu ne [į] tokią, apie [kokią] svajojo Dobroliubovo karta), [jeigu] revoliucijos metuose visur atsirado inteligentijos atstov[ai, ėjusie] kartu su liaudimi ir kovoj[usie už ją], tai [jie buvo išauklėti tradicijose] Dobroliubovo ir *demokratiškame darbavimos*, kuriam pamatą padėjo jis.

Dar labiau [išaugs] Dobroliubovo veikimo svarbumas, jeigu prisimįsime septyniasdešimtus metus ir jų [revoliucionierius-]liaudininkus. [Daigus] *liaudininkų* pasaulėžvalgos [sutvėrė šis] „ironijos žmogus“. Dobroliubovas su Černy[y]ševskiu, kaip iš dalies ir Gercenas, [gelmėse savo dvasios] svajojo apie „naują žodį“, kurį pratars [žemdirbiai-] ūkininkai. Bet tiktai [kaipo] antitez[į] „kultūriškiems“ šalininkams baudžiavos, Dobroliubovas aukštino darbščiųjų ūkininkų tipų „charakterio tvirtumą“.

Lavrovas ir Michailovskis, liaudininkai-teor[eti]ninkai septyniasdešimtųjų metų, tiesiog tęsė darbą Dobroliubovo. Idėjoje „kritiškai mąstančio asmens“, Lavrovo ir Michailovskio moksl[e apie] apsaug[ojimą] inteligento individualizmo vien tik keliu tarnavimo liaudies reikalams, reikia suprast tik išsivystymą tipo „realių žmonių“, kuriuos taip karštai šaukė ir [taip] energi[škai] rengė į darbą Dobroliubovas.

Tokiuo būdu, galima sakyti, kad visas penkiametis jo veikimas buvo pirmu žingsniu to rusų inteligentijos judėjimo, kuris, [persikeisdamas teoretiškuose] pamatu[ose] ir praktišk[ame] jų išnaudojim[e], nuo Dobroliubovo per septyniasdešimtus metus tęsis ligi mūsų dienų. [Veikimas Dobroliubovo, arti surištas su draugo ir mokytojaus Černyševskio veikimu, buvo impulsu šio didelio judėjimo. O abudu tuodu rašytoju buvo faktoriais *veikiančiojo demokratizmo*...]

Charakteringos dar 25-ių metų nuo Dobroliubovo mirties sukaktuvės. Buvo tai [pusėj] aštuoniasdešimtųjų metų, vienoje iš liūdniausiųjų rusų gyvenimo epochų. Senosios idėjos po keleto sunkių bandymų prisiėjo palikti, o naujos dar nepradėjo bręsti.

Vienok paveikslas Dobroliubovo, geresnei daliai, visuomenės liko taip pat brangus, kaip ir anksčiau, kaip ir vėliau, kaip ir dabar.

Petrapilio aukšt[esniųjų] mokyklų studentija nutarė sukaktuvių dien[oje] (17 lapkričio 1886 m.) atlikti iškilmingas pamaldas ant jo kapo. Susirinkus[ioji] jaunuomenė [ir nekurie literatai (tarpe kurių buvo ir Or. Mileris, ir A. Pypinas, ir kt.) nebuvo] policij[os įleisti] į kapus.

Kada mes ėjome atgal nuo kapų pasimelst kokioj nors kitoj [cerkvėj], – rašo išleistas po šio atsitikimo lapelis, – privažiavo prie mūsų [p.] Gresseris (miesto viršininkas) ir liepė išsiskirstyti. Mes paklausėme, ar galima melsties ir atlikt krikščioniškas apeigas nesiklausus policijos? [P.] Gresseris atsakė, kad: ne!

[Ir tada, sukaktuvėms 25-ių metų nuo Dobroliubovo mirties, dargi tokia „demonstracija", – rašo vėliau atsiminimuose buvęs tuo laiku studentu M. Braginskis –] pasibaigė jaunuomenei didelėmis represijomis.

Demonstracijos dienoj, – rašo Braginskis, – buvo [užtverta] iš viso keletas [studentų] Petrapilio universitatės, tarpe kurių buvo pris. ad. Mandelštamas ir prof. Tugan-Baranovskis. Vėliaus gi dėlei „Dobroliubovo demonstracijos" buvo nemaža kratų ir areštų, pasibaigusių [tankiausiai] išsiuntimu iš Petrapilio.

[1886 metuose valdžia elgėsi taip pat kaip ir 1861 m. Dar prabėgo 25 metai, tarp kurių buvo ir diena, vadinamoji „17 spalių". Su ja ir „atnaujintas valdžios surėdymas". Bet visgi: jeigu visuomenė paklaustų šito „atnaujinto surėdymo" to pačio, ko klausė Gresserio studentija 25 m. atgal: „ar galima melsties ir atlikt krikščioniškas apeigas nesiklausus policijos", tai kas užtikrįs, kad negaus vėl to pačio atsakymo – ne! Ir stebuklingo čia, rodos, nieko tokio...]

Baigiu paties Dobroliubovo žodžiais:

Милый друг, я умираю
Оттого, что был я честен,
Но зато родному краю
Верно буду я известен.

Милый друг, я умираю,
Но спокоен я душою...
И тебя благословляю:
Шествуй тою же стезею!

Šelmis Plunksnadraskis

Atsiliep.: A. J. Ex oriente lux, Aušrinė, 1913, nr 28, p. 218–220; A. R. „Ko aš noriu?..“ – Aušrinė, 1914, nr. 2 (30), p. 52–54 (reakcija į A. J. straipsnį).
Kitos publikacijos: R VI, p. 7–27.

p. 17, 482

И умолк твой голос честный, / И смежился честный взгляд, / И уложен в гроб ты тесный, / Отстрадавший брат (rus.) – „Ir nutilo doras tavo balsas, / Ir užgeso doras tavo žvilgsnis, / Paguldytas tu į ankštą grabą, / Atkentėjęs broli“ (pažod. vert.). Posmas iš M. Michailovo eilėraščio N. Dobroliubovo atminimui.

Michailas Michailovas (1829–1865) – rusų poetas, publicistas, vienas iš geriausių to meto vertėjų, revoliucinis veikėjas. Bendradarbiavo „Sovremennike“, kur spausdinosi ir savo kūrinius. N. Dobroliubovo bičiulis.

Narodnikai (*народники*) – XIX a. antroje pusėje vykusio nekilmingosios inteligentijos judėjimo, gynusio valstiečius, dalyviai.

Visarionas Bielinskis (1811–1848) – rusų literatūros kritikas, rusų realistinės estetikos pradininkas, revoliucinis demokratas, priklausęs N. Stankevičiaus būreliui. Buvo žurnalų „Отечественные записки“ ir „Современник“ kritikos skyriaus vedėjas.

Aleksandras Gercenas (1812–1870) – rusų rašytojas, publicistas, filosofas, revoliucinis demokratas. Narodnikystės pradininkas.

Timofejus Granovskis (1813–1852) – žymus XIX a. penktojo dešimtmečio rusų profesorius istorikas, kairysis liberalas, zapadnikas (vakarietininkas).

p. 18, 482

Колокол (*Varpas*) – revoliucinių demokratų laikraštis, kurį 1857–1867 m. leido A. Gercenas ir V. Ogariovas. Jis ėjo Londone, o nuo 1865 m. Ženevoje ir atliko labai didelį vaidmenį revoliuciniam judėjimui Rusijoje vystantis. Laikraštyje buvo daug rašoma apie 1863 m. sukilimą Lenkijoje ir Lietuvoje.

Polinė žvaigždė – „Полярная звезда“ (Šiaurės žvaigždė), literatūrinis ir visuomeninis-politinis leidinys, kurį Londone 1855–1868 m. leido Gercenas. Jis propagavo laisvąją mintį ir kovą už demokratinius principus, tęsė to paties pavadinimo dekabristų V. Rylejevo ir V. Bestuževo redaguoto leidinio, ėjusio 1823–1825 m. Peterburge, tradicijas.

p. 18, 483

Nikolajus Stankevičius (1813–1840) – įkūrė literatūros ir filosofijos būrelį, veikusį 1831–1839 m. Maskvoje. Svarbiausias šio būrelio tikslas buvo skleisti humanistines idėjas.

Nikolajus Ogariovas (1813–1877) – poetas ir filosofas, vienas iš revoliucinių demokratų vadovų, artimas Gerceno bendražygis, drauge su juo kovojęs prieš baudžiavą ir vienvaldystę.

Vasilijus (Vasylius) Botkinas (1811–1869) – rusų publicistas, meno kritikas, zapadnikas. Bendravo su M. Bakuninu, V. Bielinskiu, A. Gercenu. Vėliau pradėjo kovoti prieš demokratines idėjas.

Konstantinas Aksakovas (1817–1860) ir *Ivanas Aksakovas* (1823–1886) – rusų rašytojo *Sergejaus Aksakovo* sūnūs, literatai slavofilai.

Piotras Čaadajevas (1794–1856) – rusų filosofas idealistas, visuomenės veikėjas, kovojęs prieš vienvaldystę, zapadnikų ideologas.

p. 19, 483

Michailas Bakuninas (1814–1876) – anarchizmo ir narodnikystės teoretikas, N. Stankevičiaus būrelio narys, bendravo su V. Bielinskiu ir kt.

Aleksejus Arakčejevas (1769–1834) – Rusijos politinis veikėjas, generolas. Vadovavo Valstybės tarybai. Įvedė policinį karinį valstybės valdymo režimą.

чинодралы – „činodralai": taip paniekinamai buvo vadinami valdininkai, biurokratai.

p. 20, 484

... *kruvinos gruodžio dienos 1825 m.* – tai dekabristų, Rusijos revoliucionierių, vadovaujamo ginkluoto valstybės perversmo dienos.

Aleksandras Nikitenko (1804–1877) – rusų literatūrologas, ilgą laiką buvęs cenzoriumi. Po mirties buvo išleisti jo atsiminimai ir dienoraščiai, kuriuose atsispindi to meto Rusijos visuomeninis ir literatūrinis gyvenimas.

p. 21, 485

Отечественные записки – mėnesinis literatūros žurnalas, ėjęs 1839–1884 m. Peterburge. Iš pradžių buvo artimas zapadnikams, vėliau tapo legalia revoliucinio pogrindžio tribūna.

Nikolajus Černyševskis (1828–1889) – filosofas, ekonomistas, 6–7 dešimtmečio rusų revoliucinio demokratizmo vadovas.

Jurijus Samarinas (1819–1876) – rusų filosofas, istorikas, publicistas ir visuomenės veikėjas, vienas iš slavofilų ideologų.

Западники (rus.) – zapadnikai, XIX a. 5–6 dešimtmečio antifeodalinė rusų visuomeninės minties kryptis, būrusi dvarininkus raznočincus, inteligentus, rašytojus, kurie pripažino, jog Rusija turi lygiuotis į Vakarų Europos šalis.

Славянофилы (rus.) – slavofilai.

Ivanas Turgenevas (1818–1883) – rusų rašytojas, pritaręs zapadnikų idėjomis, bendradarbiavęs žurnale „Современник".

Современник (Amžininkas) – literatūrinis ir visuomeninis politinis žurnalas. 1836–1866 m. ėjęs Peterburge, įsteigtas A. Puškino. 1848–1849 m. jį redagavo V. Bielinskis. Jame bendradarbiavo žymiausi to meto rašytojai.

p. 24

Aleksandras Skabičevskis (1838–1910) – rusų literatūros istorikas ir kritikas. Žurnalo „Отечественные записки" bendradarbis.

Современность (rus.) – šiuolaikiškumas, aktualumas.

Собеседник любителей русского слова (rus.) – „Rusiško žodžio mylėtojų pašnekovas".

p. 24, 488

Avdotja Golovačeva-Panajeva (pseud. *Stanickij*) – rusų rašytoja, 1847–1862 m. aktyviai bendradarbiavusi žurnale „Современник".

„Русская цивилизация, сочиненная г. Жеребцовым" – N. Dobroliubovo str. „Rusų civilizacija, sukurta po Žerebcovo" (1848).

Накануне – I. Turgenevo romanas „Išvakarėse".

Nikolajus Nekrasovas (1821–1878) – rusų poetas, redagavęs ir leidęs žurnalus „Современник" ir „Отечественные записки". Jo kūryboje atsispindi pobaudžiavinės Rusijos tikrovė.

Обломовщина (rus.) – oblomoviškumas

Oblomovas – Ivano Gončiarovo (1812–1891), rusų rašytojo, romanas ir herojus, įkūnijęs rusų visuomenėje įsišaknijusį neveiklumą, provincializmą, sentimentalumą.

p. 28, 489–490

Pradedant Novikovo žurnalais ir baigiant Aksakovo kronika... – N. Novikovas (1744–1818), žymus rusų švietėjas, rašytojas satyrikas ir visuomenės veikėjas, knygų ir populiarių to meto satyrinių bei visuomeninių žurnalų leidėjas; *Sergejus Aksakovas* (1791–1859), rusų rašytojas, slavofilas. Čia minimas jo veikalas „Šeimos kronika".

Темное царство (rus.) – „Tamsos karalystė".

Забитые люди (rus.) – „Užguiti žmonės".

Aleksandras Ostrovskis (1823–1886) – rusų dramaturgas, bendravęs su revoliuciniais demokratais, sukūręs daug pjesių, komedijų.

Insarovas – I. Turgenevo romano „Išvakarėse" veikėjas.

p. 29, 490–491

По поводу литературных мелочей прошлого года (rus.) – „Apie praėjusių metų literatūros smulkmenas".

О лишних людях и желчевиках (rus.) – „Apie atliekamus žmones ir tulžininkus".

Дым – I. Turgenevo romanas „Dūmai".

Rachmetovas – N. Černyševskio romano „Ką daryti" veikėjas.

Piotras Lavrovas (1823–1900) – rusų filosofas sociologas ir publicistas, narodnikų ideologas.

Nikolajus Michailovskis (1842–1904) – rusų sociologas ir publicistas, liberalinės narodnikystės ideologas, marksizmo priešas.

Prof. Tugan-Baranovskis – Michailas Tuganas-Baranovskis (1865–1919), rusų ekonomistas, istorikas.

p. 32, 492

Милый друг, я умираю... (rus.) – „Mielas drauge, aš mirštu / dėl to, kad buvau doras, / užtat gimtajam krašte / tikrai būsiu žinomas. / Mielas drauge, aš mirštu, / Bet mano širdis rami... / Ir tave laiminu: / ženk tuo pačiu keliu" (pažod. vert.).

MAIRONIS. 1) Autografas: LLTIR, f. 21, b. 1020 (LŽ fondas), švarraštis juodu rašalu, 102 p. Tekstas labai daug taisytas redakcijos. Data: *Panevėžys 5/X-13*, tačiau rankraščio pradžioje yra kita data žaliu pieštuku *8/X-13*, kaip spėjama, gavimo data; 2) I publikacija*: *Aušrinė*, 1913, nr. 28, p. 197–208.

p. 33, 497

Я в беге часа не один... (rus.) – citata iš eilėraščio „Vienystė" netiksli: turėtų būti „немых равнин" (bežodžių lygumų), „их печаль" (jų liūdesys), žr. *Ю. Балтрушайтис.* Земные ступени, М., 1911, р. 165. Lino Brogos vertimas: „Aš čia ne vienišas vargstu... / Čia tykios lygumos kartu / Ir žemės dulkės, jos tyla, / Jos pilko liūdesio gėla..." (*J. Baltrušaitis.* Žemės laiptai. Kalnų takas, V., 1973, p. 127).

Stanislovas Zanavykas – Maironio slapyvardis.

p. 34

Mūsų kritika <...> mažai tesirūpino Maironim, išskyrus Jakštą... – iki 1913 m. A. Jakštas „Draugijoje" buvo paskelbęs Maironio „Jaunosios Lietuvos" (1908, nr. 20), „Raseinių Magdės" (1909, nr. 30), „Lietuvos istorijos" (1907, nr. 2) recenzijas, minėjo Maironį savo straipsniuose.

p. 35, 503

Безвременье (rus.) – sunkmetis, blogi laikai; visuomeninio sąstingio laikotarpis.

Kl. Jurgelionis pastebi... – žr. *K. Jurgelionis.* Padrikos pastabos. – Laisvoji mintis, 1913, nr. 42, p. 990–991.

p. 40–41, 506

Я родился в далекой стране... (rus.) – Baltrušaičio eil. „Gimtinė", vertė L. Broga (žr. *J. Baltrušaitis.* Žemės laiptai. Kalnų takas, p. 107):

Aš gimiau tolimoj šalyje,
Kur netemsta padangė skaisti...
Tik neaiškiai beatmenu ją,
Saugau jos atminimą tremty...

Ten, žinau... Krištolinėj pily
Aukso koruose degė žara...
Buvo šventė šviesi, pakili,
Ir žydėjo, negeso aušra...

Vėl menu, vėl man sminga širdin
Neišsakomai gausmas švelnus,
Kur aidėjo į tylą tolyn,
Supo virpančius mano sapnus...

Ir varguos, ir vaidų klegesy,
Kur aš būčiai vergaut įpratau,
Tik vakarės žvaigždės spindesy
Savo prarastą šviesą matau...

Tai todėl iš nakties sutemų
Vis šaukiuosi gimtinės dangaus,
Tai todėl su ne žemės skausmu
Be pastogės pasauly blaškaus...

p. 46, 511

Torquato Tasso (1544–1595) – paskutinio žymaus italų Renesanso veikalo – epinės poemos „Išvaduotoji Jeruzalė" autorius, savo kūryba turėjęs įtakos XVII–XVIII a. Vakarų Europos literatūrai.

p. 46, 512

И сквозь магический кристалл... (rus.) – citata iš „Eugenijaus Oniegino" priešpaskutinės strofos netiksli: A. Puškino tekste ne «моего», о «свободы» (*А.С. Пушкин*. Полное собрание сочинений: в 10-ти т., М., 1957, т. 5, р. 191). A. Venclovos vertimas: „Staiga iškilo prieš mane / Laisvojoj tolumoj romano, – / Ir magiškame kristale / Neaiški buvo jų dalia" (*A. Puškinas*. Raštai, V., 1955, t. 3, p. 190).

Kur išganymas – tikrasis šio 1895 m. parašyto Maironio libreto pavadinimas „Kame išganymas".

p. 47, 512

Iš pradžios mažyčiai išvesti... – Maironio libretas pradedamas vaikų dainomis.

p. 48, 514

Proudhonas (*Pierre-Joseph Proudhon*; 1809–1865) – prancūzų sociologas teoretikas, politikas, žurnalistas.

Kontas (*Isidore-Auguste-Marie-François-Xavier Comte*; 1798–1857) – prancūzų filosofas, sociologas teoretikas, žinomas kaip sociologijos ir pozityvizmo pradininkas.

Hartmanas (*Karl Robert Eduard von Hartmann*; 1842–1906) – vokiečių filosofas, iracionalumo, kaip kūrybinio prado, teigėjas.

p. 50, 517

vita nostra brevis est (lot.) – mūsų gyvenimas trumpas (eilutė iš studentų himno „Gaudeamus igitur").

p. 60

Sekant Bielinskio žodžiais... – turimas galvoje V. Bielinskio teiginys apie poemą „Eugenijus Onieginas", kurią „gali pavadinti rusų gyvenimo enciklopedija" (*V. Belinskis*. Rinktiniai raštai, V., 1961, p. 319).

Straipsnį apie Maironį redakcija gerokai taisė. Čia pateikiamas rankraštinis straipsnio variantas. Taisytos ir išbrauktos vietos laužtiniuose skliaustuose.

MAIRONIS
1888–1913

Я в беге часа не один...
Со мной простор моих равнин,
Земная пыль, земная даль,
Их круг бессменный, как печаль...

Ю. Балтрушайтис

Liūdna man! Gal ir tau? O kodėl? Nežinau.
Vien tik vėtrų prašau, kad užkauktų smarkiaus.
Užmiršimo ramaus ir tarp jų nematau,
Vien tik trokštu sau marių prie šono arčiaus.
Maironis

[Вот ультиматум нашего лагеря (нигилистов), - что можно разбить, то и нужно разбивать, что выдержит удар, то годится, что разлетится в дребезги, то хлам. Бичарев

Буду властвовать повсюду,
Где бы радость не увяла,
Чтобы ты поверил чуду
Побеждающего зла.
Д. Коковцев]

I

Šiemet sukako 25 metai [nuo] pasirod[ymo] spaudoje pirm[ųjų] Maironies raš[ymų]. [Per tą amžiaus bertainį] [pa]spėjo jis aiškiai apsibrėžti [„literatūroje"] kaipo poeta[s], ingyti pasekėjų ir garbintojų.

Ypač gi garbintojų!

Pasiklausyk [ginčų] jaunų moksleivių ar [kalbų] senų intelegentų apie literatūrą – būtinai išgirsi Maironies vardą ir beriamus jam komplementus. Paskaityk laikraščiuose redakcijos atsakų [beūsiams] poetams – patars, žiūrėk, pasiskaityti Vaičaičio ir Maironies eilių... [In]sidėmėk vakaro prieblandoje kaimietės dainelę – [tank]iausiai išgirsi Maironies lyriką.

[Daugumas senai nebeabejoja, kad Maironis yra mūsų tautos geniju, ir tam, kuris išdrįsta lygint jį ne su Puškinu ar Šileriu, o su kokiuo ten Kolcovu ar Lamartinu, nepripažįsta, užsidegęs, nė skonio, nė smako].

Nenoroms [pamislyji: dėl ko] jis jau taip populiari[škas]? Ar [tai] savo dainose sugebėjo pilnai [atjausti,] suprasti ir išlieti lietuvio dvasią, jo psichiką, jo intym[išką] gyvenimą? [Ar tai pasiekė jis jos sielos slėpinius, jos skaudžiamąją stygą, ir jos skambėjimo harmoniją suformulavo populiariškose dainelėse?] Ar tai savo aisteti[ška] grože uždega skaitytojuje ypatingai įstabius troškimus ir ypatingą [liepsną] prakilnesnių siek[ių] ?..

Ar, galop, [yra kokios kitos priežastys]?..

Mūsų kritika iki šiol mažai tesirūpino Maironimi, išsk[iriant, žinoma, poną] Jakštą, kurs savo [aršinu] netingi[a] kiekvien[ą] išmatuot ir kiekvienam korektos klaidų nurodyt.

Tiktai dabar, suėjus 25-eriems metams, vienas kitas pradeda tarti po žodį.

[Antai garbus Kl. Jurgelionis rašo „Laisvosios minties" N° 42-me:

Labai nedaug kuo iš Maironies galima gėrėties. Dirbtinumas, perdėta afektacija, truputis pompastiškumo, tai yra defektai, kuriais persisunkus visa Maironies poezija. Aš nežinau nei vienų jo eilučių, kurias skaitydamas

galėčiau pajausti, kad poetas jas rašė „iš jausmo pilnumo", giliai, ką rašo atjautęs. Vis man beskaitant įsivaizdina tarytum koks deklamatorius su intempimu pakiliai leidžiąs iš burnos jausmingus žodžius be jausmo, tarytum koks Neronas-poeta deklamuojąs savo kompozicijas prieš degančią Romą. Sako A. Jakštą esant eilių kaliku, bet kad ir Maironis ne kitoks. A. Jakštas daug ko išmoko tiesiai iš Maironies. Tik ne taip švelniai jis gali nukalt eilutes, kaip Maironis. O sulyg širdies, sulyg *tikrojo* (kursyvas Jurg.) jausmo, tai jau greičiau pas Jakštą to galima surasti negu pas Maironį.

O štai ką kitas amerikietis – Vaidevutis, „Moksleivio" N° 5–7 rašo:

„Maironio eilės savo konstrukcija yra taip skambios ir tokios malonios, kad žmogaus jautri krūtinė gali jas verifuoti be jokio nuobodžio, be jokio dvasinio ar intelektualio nuovargio... Su mažu tik išėmimu visur pas jįjį lyrizmas ir lyrizmas viešpatauja; pradėjus nuo pirmojo jo poetiškų tvarinių puslapio ir baigiant paskutiniuoju, – taip beveik per visus puslapius viena nepertraukiamąja ilga gija ištisai eina tasai *karštas, nuoširdus, išdidus, malonus jo individualės* fantastiškai alegorinės tveriamosios lyros balsas su visais *slėpiningais, žavėjančiais akordais.* [Kursyvas mano.]

Išrašiau dvi citati iš tų kritikų ne dėl to, kad jiedu, kaipo pilni kontrastai gėrėtųs vienas kito šaly, bet dėl to, kad priminti ūpą mūsų kritikos ir jos išvadžiojimus, jokiais argumentėliais nepamatuojamus. Su mūsų kritika visados taip dedas.

Nežiūrint į kontrastiškumą pažiūrų šių dviejų kritikų, bet kaip vienas, taip ir kitas iš dalies turi teisės taip sakyti; tą mes su laiku pamatysime patys.]

II

Maironis populiari[ška]s [visų pirma yra dėl to, kad jis yra pas mus pirmasai dainius, pilnai suvaldęs išvidinę poezijos formą, ir pirmas agitatorius tėvynės meilės atgimimo.

Nuo pradžios jo rašymo buvo ir tie metai, kurie nešioja vardą „metų prieš ketvirtus metus".]

Tai buvo viena [iš labiau] slopinančiųjų [epochų] mūsų istorijos gyvenimo. [Sunku tokiose epochose visokiems, kokiems ten nebuvo. visuomenės veikėjams. Spaudžia juos ne tik fiziški vargai, bet ir gilus nuilsimas dvasios, nupuolimas energijos. Epocha, vadinamoji rusų žodžiu „безвременье", visados atima viltį net ir didžiausiems optimistams]. Savaime aišku, kad tada itin reikalinga gyva moralė paspirtis, gili užuojauta; reikalinga, kad būtų judinamos minios, kad gyvu, [ugnin]gu žodžiu [uždegtų joje liepsną], palaikytų joje virpantį [troškimą] geresnės ateities.

[Tokiuo tai uždegėju širdžių ir skelbėju minioms šviesesnės ateities ir yra pas mus Maironis.] Ar tai lyrikoje, ar [tai taip] vadinamose jo poemose, visur [vis] rasi šaukimą mylėti tėvynę, atgimti, kelties iš miego... Ypač tai turi int[ekmės] sodiečio psichikoje.

[Ne kartą], atsimenu, ilgais rudens vakarais, prieš užžiebiant šviesą, kada kiekvienas skęsta savose [slopinančiose mintyse], užtrauks, būdavo, merginos tyliu, skausmingu, ilgėj[ančiuos] motyvu „Kur bėga Šešupė" arba „Miškas ūžia, verkia, gaudžia"... Ypatingas ūpas, būdavo, sukildavo kiekviename; kiekvienas jausdavo kokį tai nerima[stį], kokį tai keistą sielos virpėjimą, keistą [inplaukimą jėgų, pakilimą energijos].

Kitaip sakant, kiekvienas jausdavo savotišką inkvėpimą, [ant] kiek tai [pavelyja] sveika, nesugadinta sodiečio prigimtis.

[Tada Maironis, kaipo poeta, būdavo pasiekęs savo tikslą - uždegdavo širdis, įstabia liepsna, skaisčia ugnimi, masindavo sielas mirgančiais ryto švyturiais ir kiekvienas atjausdavo dainą pilnoje to žodžio prasmėje.

Seniai troško ramybės, jaunieji - kovos].

Intelegentams Maironies lyrika mažiau teduodavo (ir duoda).

[Jie, po intekme taip vadinamosios „kultūros", esą ištobulinę labiau savo jausmus ir pripratę esą lyrikoje matyti grynus, tikrus jausmus; o jausmų, sako, paragavęs – rymais nebeužsiganėdinsi.]

[Iš tikro,] kaip teisingai Kl. Jurgelionis pastebi, [pas] Mairon[į] stoka jausmų, ypač eilėse apie tėvynės meilę ar dėlei jos.

Paimkime kad ir eiles „Jo pirmoji meilė", kurias galima skaityti kaipo [reziumè] viso Maironies patriotizmo.

Jau niekas tavęs taip giliai nemylės,
Kaip tavo jausmingas poėta!
Nieks skausmo jau tiek niekados nekentės,
Kiek jis dėl tavęs, numylėta!

Kiek ašarų kęsdams išliejo griaudžių!
Kiekkart, kaip žvaigždė sidabrinė,
Per kiauras naktis nesumerkė akių,
Kad uždegei jam tu krūtinę!

Kas suteikė tau, numylėta graži!
Tą įstabią, paslapčią galę,
Jog savo dvasia jį iš miego keli,
Jog kaista jam jausmai atšalę?

Daug žemės puikių ir gražių dukterų
Jo širdį pasavint norėjo;
Už žiedus giesmių, už gražybę balsų
Ir auksą, ir vardą žadėjo. Ir t.t.

[„Pav. bals.", p. 3]

[Eilės skamba gerai, mintis kuo puikiausi (nors toli dar iki galui, bet jau aišku!), vienu žodžiu,] [e]ilutės gražios. Bet [visa bėda tame ir yra, kad] jos tiktai gražios. Nors didžiausias būk patriotas, bet [skaitydamas] tų eilių neatjausi.

Dar pirmame kuplete yra šiek tiek grynumo, [primityviškumo, neužmaskiruoto, arba, rusiškai sakant, „jestestvennosti".

Kituose gi kupletuose tk rymai, ritmas ir žodžiai beliko.

Arba vėl] [pai]mkime eiles „Vilnius".

Antai, pažvelki, tai Vilnius rūmais
Dunkso tarp kalnų plačiai!
Naktis jį rūbais tamsiais, lyg dūmais,
Dengia!.. jis miega giliai!

Kame tas garsas, kuriuo skambėjai?
Kame galybė ir pranokėjai?
Kame tavo, Vilniau, tie spinduliai,
Kuriuos skleidei
Lietuvai mūsų tėvynei?
– – – – – – – – – – – – – – – – – – –
Ko taip nuliūdai? Ko ant krūtinės
Ašara krinta gaili?
Gailies gal amžius didžius atminęs?
Prieš ateigą rasit drebi?
Žiūrėk iš ryto aušra jau teka!
Pabudę paukščiai pagiriais šneka;
Laikai jau mainos: matom visi,
Užšvis kiti
Lietuvai mūsų tėvynei.

[Pav. bal.], p. 5–6

Vėl tas pats dirbtinumas, netikrumas, šaltumas. Jausmų n[ei] nebuvę. Tai [produktas tiktai] proto, bet ne įkvėpimo, ne fantazijos, ne jausmų.

[Kad neinkirėti daugybe citatų, priminsiu kad ir visiems žinomą „Už Raseinių" dainą:

Už Raseinių ant Dubysos
Teka saulė, teka;
Geltonplaukės puikios visos
Šneka ten, oi šneka.

Po rasas kasas šukuoja,
Saulė jas džiovina;
Kad užgieda, uždainuoja,
Širdį teip graudina.

Aukštą dangų pamylėjo,
Blaivią jo aukštybę,
Sau akis užsižavėjo
Mėlyna gilybe.

Akys blaivios, gelsvos kasos,
Širdys oi nešaltos,
Aukštas ūgis, kojos basos,
Nuo rasų taip baltos. Ir t.t.
Pav. bal., p. 42

Čia jau vietomis jau žibterėja jausmas, nuimama maska, bet užtat čia giedama jau nebe taip žymiai tėvynės meilė. *Sau akis užsižavėjo mėlyna aukštybe*(!). Koki tai sausa, išdžiovinta medžiaga, koks tai pafoso skeletas.

[„Proponavimas" s]ausas tėvynės meilės [vietomis pasiekia kulminacinį savo tašką - beveik] stačiai pamokslu virsta.

Mylėk, lietuvi, tą brangią žemę,
Kame nuo amžių tėvai gyveno:
Čia tavo kūnas sau maistą semia.
Čia irgi dvasiai atrasi peno.

Mylėk jos kalbą, senovės būdą,
Jos girių kvapą, žaliąsias pievas;
In jos dirvonus pasėjęs grūdą,
Žinai, jog vaisių palaimįs Dievas.

Mylėk prabočių kapus garbingus,
Kame amžiais ilsi[a]s tėvynės sūnūs!
Mylėk tuos amžius vardais garsingus,
Kurie išugdė tautos galiūnus!
(Raseinių Magdė, p. 3)

Apie poeziją ir jausmus bereikalinga būtų kalbėti. Toliau poeta tose pačiose eilėse jau sako pamokslą sulig „luomų" skyrium, o ne [tokį bendrą], kaip pažymi citata.

Pirm[učiausia] merginai [sako] netekėti į svetimą kraštą; paskui – jaunuoliui, Markso palaižiusiam, kad tarp luomų karo nekeltų, [o], sugrįžęs į savo kraštą, jį šviestų [ir] lenkomaną bajorą mylėtų.

Toliau[s] ir bajorams pamokslų netrūksta. [Viskas puiku – gilus patriotizmas! Tik dalykas tame, kad eiles į tokias temas galėtų rašyt kiekvienas, mokantis plunksna vadžioti, ir tikrai rymai nebūt nė kiek prastesni. O jeigu prie pamokslo dar evangeliją pridėt, tai tikrai būt galima ir iš ambono skaityt. Bet tiek to].

Mūsų sodietis, nesenai dar nusikratęs nuo [savo] sprando baudžiavos jungą, [prispaustas fiziškų vargų ir rūpesčių, su dideliu intempimu pajėgų atstovėjęs už savo kalbą prieš „graždanką", skęstantis] intelektualiame skurde, [tankiai] net obskurantizme, savaime suprantama, negali turėti [tobulų ar tobulesnių aistetikos jaumų, negali atjausti tikros poezijos, negali jos trokšti, nes vargu bo žino kas tai yra jausti poeziją. Jis, būdamas melancholišku flegmatiku iš prigimties,] instinktyviai prisiriša prie savo žemės, prie savo kalbos, [prie savo krašto,

savo mifų], visai to ne[nu]manydamas [(не сознавая)]. [Girdi tankiai niekinimą ir dergimą Lietuvos] ir lietuvių kalbos, tėmija visa, ren[ka] savo širdyje keršta ir neapykantą, bet pasilieka ram[ybėje] ir laukia. [Laukia, o kartais gal dar abejoja, ar teisingai manąs... Laukia, kol kas uždegs senai sukrautą jo širdyje skausmo ir keršto laužą.]

Reikia jam tada tik vieno kito skambaus žodžio – ir ateina [int jį] savotiškas, primityv[iškas] inkvėpimas, savotiškas užsidegimas. Reikia tiktai jau išgirst tokius žodžius, kaip [antai]:

Tas ne lietuvis, kurs liežuvį
Pamįs brangiosios Lietuvos,
Kurs savyje užmuš lietuvį,
Tėvynės išgama pastos.
(Pav. bal., p. 13)

Arba [vėl]:

Tas ne lietuvis, kurs jos būdo,
Jos žemės dainų nemylės;
Neverks, kad patys sūnūs žudo,
Kas verta meilės ir garbės.
(Ten pat)

ir jis [jau], nežiūrint [į] jo flegmatiškum[ą], jau savotiškai užsidegęs. Tiesa, tas jo užsidegimas aktyvi[šk]ai apsireiškia tik ypatinguose atsitikimuose ir prie[-puoliuose, nes] lietuvio psichika uždara [ir] tylomis daugiau pergyvena, negu apreiškia[, bet juk tai mums šiandie ir nesvarbu].

[Kada jau] žmogus jau prasitobulina, nebe[užsiganėdina vien] skamb[iu] žodži[u], bet jau pradeda reikalaut ir gyvo.

Štai kodėl tai sausas Maironies patriotizmas tokią int[ekmę] turėjo epochoje, [taip vadinamoje „безвременье", ir kodėl buvo jis] taip prasiplatinęs ne tik sodiečių tarpe, bet ir inteligentijoje.

[Suspėjo jis tada ingyti viešą opiniją kaipo poeto, kaipo dainiaus, žadintojo iš miego, kaipo uolaus skelbėjo tėvynės meilės. Tėvynės meilė pas jį beveik visur ir visados, bet beveik užvis labiau ir nenusisekęs elementas.

Tiesa, dabar jau sodžiaus dainininkės retai bedainuoja Maironies patriotizmą ir grįžta prie savo liaudies dainelių, gyvų senovės liekanų, grožės ir poezijos paveikslo, bet visgi seniau pamylėtas dainius tebestovi joms gyvas akyse.

Kiti pamylėjo jį dėl to, kad jis buvo [pirmas ir] vienas savo epochoje dainius, kad nebuvo iš ko išsirinkti.

Bet ir šiandien Maironis yra gerbiamas ne tik liaudyje, bet dar ir „inteligentijos" tarpe, nors dabar jau pas mus poetų nebetrūksta.

O už tai – netrukus pakalbėsime].

[III]

[Lyrika būna dviejų rūšių. Ima žmogus eilių knygutę, ir visados jauti, kaip kokie tai širpuliai perbėga per kūną, lyg drugys nukrato, kokį tai keistą virpėjimą jauti savyje, erzinantį, nervingą nerimąstį, kokį tai įstabų ilgėjimos... Imi skaityt, manai nors keletą valandėlių pagyvensiąs kitokiu gyvenimu, ne tokiuo purvinu, kaip tavo, ne tokiuo tamsiu, kaip apuokų, ne tokiuo išglebusiu, kaip šikšnosparnių... Nežinai tada, kuo skirias amžinybės nuo minutės ar minutė nuo amžinybės. Viskas ilga – be galo, viskas trumpa – be pradžios.

Atverti knygutę – skaitai...

Gieda – dainuoja – skundžiasi dainius savo džiaugsmą ir skausmą, savo viltį ir bejėgę, savo laimę ir prakeikimą...

Gieda – dejuoja – skundžias.

Bet koki apmauda, kad dainius tik sau tegieda, sau besiskundžia, kad visa, ką jis dainuoja, ką skelbia, yra svetima visiems, (gal ir jam pačiam!) ir šalta.

Tarytum žadėjo nuvesti int rojų, ir vedė, ir privedė prie vartų, o daugiau sako nenoręs ar negalįs bevesti.

O už vartų rojus, ten girdima, kaip eolo arfa laimę dainuoja ir t.t.

Taip ir čia. Dirbi, tarytum, kaip galėdams, stengies kaip įmanydamas pasiekti tą dainiaus gyvenimo pasaulį, nori atjausti tuos jo sutvertus begalinius vaizdus, perkentėti jo kančias, pasidžiaugti jo laime, pakvėpuoti jo troškimais...

Nori – ir negali.

Tarytum koki tai nematoma marmurinė siena uždengė tai visa nuo tavęs ir neprileidžia artyn, o paliko tau visa, kas šalta, kas nereikalinga, kas svetima.

Meti tada apsivylęs knygą ir nenoromis, instinktyviškai, tari sau širdyje: Kas man darbo, kad visa tai jis jaučia ir tuomi gyvena ir tuomi alsuoja, nes visa tai man svetima! Kas man darbo!

Taip būna su pirmosios rūšies lyrika.

[Visai kas kita su antrąja. Čia] kiekviena eilutė, kiekvienas žodis, kiekvienas rymas taip ir veda, taip ir traukia int tą neapribotą dainiaus minti[nio] gyvenimo [Viešpatystę]. Kiekvienos eilės vis atidengia naują ir naują pasaulį, naujas [sferas] minčių ir jausmų. Dainius [in]veda [int] jas, ir gyveni tada jose, sakysime, [gal] ir ne tuo gyvenimu, ne tuo ūpu, ne tomis mintimis, ne tais jausmais, kuriais jis gyveno, [gal] gyveni savo gyvenimu, bet jau ne tuo, kuriuo pirma gyvenai. [Tai pasiekti - ir labai daug reiškia.]

Perskaitai knygutę tokios poezijos, ir neišdyla ji iš širdies, ir vėl traukia [int] save.

[Skaitai ją iš naujo, ir kas kartą daugiau ir daugiau joje gyvenimo randi.]

Tokios tai poezijos esama ir [pas] Mairon[į] *Pavasario Balsuose*. [Tai nusiseka jam, kada jis, perstojęs kalbinti tėvynės meilę, aprašinėja gamtą ir savo psichinį gyvenimą.]

Paimkime eiles, kad ir „Ant Birutės kalno". Jose atsispindi dainiaus pasaulio platybė, jo begaliniai troškimai.

Neiškenčiu neišrašęs visų eilučių.

Išsisupus plačiai vakarų vilnimis,
Man krūtinę užliek savo šalta banga!
Ar tą galę suteik, ko ta trokšta širdis,
Taip galingai išreikšt, kaip ir tu, Baltija!

Kaip ilgėjaus tavęs, begalinė, plati!
Ir kaip tavo išgirst įstabingų balsų
Aš geidžiau, tu pati vien suprasti gali,
Nes per amžius plačių nenutildai bangų!

Liūdna man! Gal ir tau? O kodėl?.. Nežinau.
Vien tik vėtrų prašau, kad užkauktų smarkiaus:
Užmiršimo ramaus ir tarp jų nematau,
Vien tik trokštu sau marių prie šono arčiaus.

Trokštu draugo arčiaus: jam tikėti galiu;
Jis kaip audrą nujaus mano dūšios skausmus;
Paslapties neišduos savo veidu tamsiu
Ir per amžius paliks, kaip ir aš, nebyliu!
(Pav. balsai, p. 34)

Be abejo, tai vienos geriausiųjų mūsų literatūroje eilės. Ypač pažymėtina tas tvirtumas [išsireiškime], tas energi[šk]umas, kolosališkumas.

[Nebėra jau čia to išpūtimo ir pompastiškumo, kaip aukščiau išrašytose citatose.]

Tokios eilės ne vienintelės. Ne mažiau gilaus inkvėpimo sutvertos ir eilės „Vakaras ant ežero keturių kantonų".

Ežero skaisčio[s] bangos liūliavo
Žaliu smaragdu.
Laivą be irklo varė, lingavo
Vėsos dvelkimu.

O toliau apibūdinama keturio[se] eilutė[se] visas [gamtos] ūpas, kas retai nusiseka kitiems, net ir pačiam Maironiui.

Medžių ant saulės kepintas lapas
Nuspindo rasa;
Rožių iš kalnų papūtė kvapas
Skania sveikata.

Pilnai atjaučiant tai visa, savaime suprantama, kad kilsta paprastame žmoguje įstabiai įstabiausios mintys. Ko gi belaukt nuo poetos. Nieko, rodos, įstabaus tame nėra, kad puikūs gamtos vaizdai sukelia dainiuje visokias mintis, [tai, rodos, visai natūrališkas procesas. Bet dalykas tame, kad natūrališkumas, rusiškai sakant естественность, labai retas daiktas ne tik mūsų literatūroje, bet ir pasaulinėj.

Laikuose beždžioniško dekadentizmo ir sutrūnijusios, liguistos poezijos, natūrališkumas – didelė brangenybė.]

Bet pažiūrėkime, kaip puikiai Maironis vysto toliau savo mintis.

Audžiau nurymęs aukso svajones
Aušros spinduliais;
Lėkė jos, skrido pilnos malonės
Padangių keliais.

Vedė jas Paukščių kelias žvaigždėtas,
Lydėjo širdis
Į tolimąsias, į numylėtas
Tėvelių šalis!

Kiek atminimų, atsitikimų,
Gyvų kitados,
Vienas už kito brėško ir švito
Anapus ribos!

Tiki ir įsivaizdini, kaip gražios ir [kaip] dainiaus numylėtos tos tolimosios tėvynės šalys, kaip jis ilgis jų, ir pačiam, rodos, ilgu, rodos, pats ilgiesi tėvynės, bet [ne tokios juodos ir purvinos, kokią matai kas dieną, ne nuskurusios], bet tik tokios, kokią gali įsivaizdint poeto vaidentuvė, tokios, kuri....

Ten kur palangėms stiepias sužiurę
Žemčiūgų žiedai,
Kur raudonmargę kreipia kepurę
Jurginų pulkai,

Ten kur sesutės rūtoms dabina
Kasas nuo mažens,
Kur juodbėrėlį brolis augina
Balnot ant rudens,
Ten kur Dubysos mėlyna juosta
Banguoja graži...

Ir užsidega širdis gilia tėvynės meilės liepsna, [ir] nejučiomis apčiuopia begalinis ilgėjimosi, ir nenoromis prisimeni J. Baltrušaičio raudą:

Я родился в далекой стране,
Чье приволье не знает теней...
Лишь неясную память во мне
Сохранило нзгнанье о ней.

– – – – – – – – – – – – – – – – –

Помню, [помню] в тяжелом плену
Несказанно ласкательный звон,
Что гудел и поил тишину
И баюкал мой трепетный сон...

И средь шума забот и вражды,
Где я в рабстве служу бытию,
Лишь в мерцаньи вечерней звезды
Я утраченный свет узнаю...

Оттого я о дали родной
Так упорно взываю во мгле, –
Оттого я в тоске неземной
Бесприютно влачусь на земле...
Земные ступ., p. 137

O Maironis, aprašęs, kaip aukščiau[s] buvo paduota, savo [ilgėjimos tėvynę], su blizgančiomis akyse ašaromis sušunka:

Ten tai prabėgo mano brangiausi
Jaunystės laikai!
Ir po tiek metų pats savęs klausi,
Tai vien tik sapnai?

Kiek atminimų, atsitikimų,
Gyvų kitados,
Vienas už kito brėško ir švito
Anapus ribos!

Koks begalinis skirtumas ūpo tų dviejų Lietuvos dainių, o vienok kaip aišku, kad išauklėjo juodu viena ir ta pati Lietuvos dvasia, kad pas juos lyg ir vieni pobūdžiai. [Kalbu ne kaslink dailės jųdviejų, bet tik išimtinai kaslink pobūdžių.]

Įstabi dar visiems žinomoji daina „Ar skauda man širdį?". Ją galėjo sutvert vien tik lietuvis [krauju ir širdimi], kūnu ir dvasia užaugęs po šiaudiniu [stogu sulūžusioj] lietuvio pirkelė[je], [užliūliuotas giliai] taut[iškomis, dainelėmis užsuptas [užčiučiuotas] melancholišku girių ošimu. Šioj dainelėj apsireiškia lietuvio dvasia ir Maironis. Nieko negalima nė atimti, nė pridėti. Atimsi ką nors, [gal] lietuvio dvasia ir paliks, bet Maironies tai ir šešėlio ne[be]liks [pridėti ką nors – išeis Gira ar Vaitkus, ar kitas kas nors, tik jau nebe Maironis, o jei iškreipsi ką nors, tai tikrai gausi poną Jakštą!]

[Tik Maironis, anot jo paties], užaugintas ten, kur skurdas lietuvio viešpatauja:

Ten, kur Nemunas banguoja
Tarp kalnų, laukų,
Broliai vargdieniai dejuoja
Nuo senų laikų.

Ten močiutė užlingavo
Raudomis mane,
Į krūtinę skausmą savo
Liejo nežinia.

– – – – – – – – – – – – – –

Ten užaugau, iškentėjau
Aš kančias visas
Ir pamėgau, pamylėjau
Vargdienio dūmas.
„Pav. bal.", p. 14–15

Tik jis, pripratintas iš mažens močiutės raudomis prie rūtų [žiedelių], tegali ištarti gracioziai tragiškus žodžius:

Tik gaila man būtų vien rūtų darželio!
[Ir] vieno, tik vieno, kaip uosio, bernelio!
Pav. bal, p. 43

Arba dar gražiau:

Nenoriu nei aukso, nei rūbų šilkinių,
Kodėl gi tų ašarų, tų sidabrinių
Užtvenkt negaliu niekada?
Ten pat

[Jeigu sakyt atvirai, tai] tik poetos ją gali atjausti pilna žodžio prasme ar dar žmonės, nesuspėjusie sugadint savo skonio ir jausmų [išvidine miesto kultūra]...

Gegute sesute! oi ko? dėl ko
Tu man neatspėji, ar aš rytą
Lakiosiu vaitosiu, kaip tu, po giraitę?
Atmint ar atmins kas mergaitę, našlaitę?
Vienai ar begrįžti namo?
Ten pat

Kaip giliai tragišk[ūs ir karštai] jausmingi šie žodžiai [jungo] prispaustos našlaitės merginos! [Taip ir atsiveria širdyje visos baisenybės gyvenimo, visos žmonių piktadėjystės ir gryna, nekalta, aniolìška mergelės skaistybė!] Taip ir šnabžda kas tai širdyje, kad tie žodžiai ne mergelės varguolėlės skausmu išliūliuoti, o pilkosios miško gegės skaudžiai išdejuoti!..

[Vienai ar begrįžti namo? Tik rūtų žaliųjų darželis ją ir priverčia dvejoti, ar begrįžti namo!..]

Yra [pas] Mairon[į] dar [ir] daugiau panašių tragiškų [daiktelių], tiktai, deja, ne visados jie taip dailiai [išeina]. Antai dainelė „Jaunos dienos" lygiai tragiška, bet [iš] aistetikos [žvilgsnio] kur kas jau nebe taip nusisekusi.

Dar vienas charakteringas bruožas Maironies poezijos. Maironis – tai kapų poėta. [Ką jis nedainuos, ką jis negiedos, žiūrėk, ir išlenda pas jį kapai. Ar] tai lietuvis, pamiškėje atsisėdęs, dūsauja:

Kas mums praeigą grąžintų,
Ir jos garbę, ir jos galę?
Kas tuos kaulus atgaivintų,
Ką po žemių gul nubalę?

Tai vėl poėta nori prikelt iš kapų bent vieną senovės „didvyrį":

Aš norėčiau prikelti nors vieną senelį
Iš kapų milžinų
Ir išgirsti nors vieną, bet gyvą žodelį
Iš senovės laikų!

Tokių vietų pas Maironį daugybė. O tai gali būti vienu puikiausių [argumentų], kad poėta dar nenusikratė senovės romantizmo skliaustės, nors [tankiai] jau pasirodo esąs dailininkas realistas.

[Užbaigoj reiktų, rodos, apibendrinti ūpas visos Maironies lyrikos, bet aš to nedarysiu, nes, mano nuomone, tai neturi jokios prasmės ir man visai jokio noro nėra tuo užsiiminėti, gal ir skaitytojui tas inkyrėtų.

Iš kito atžvilgio ūpas pas Maironį labai išeitų monotoniškas. Prie to dar pas Maironį daugybė eilių „mislytų", kuriose negali atsispindėti prigimtas, natūralis poėtos ūpas, kuriose viskas dirbtina ar, sakant rusų terminu, „все подложное". Galop, tegul pas Maironį yra eilučių ir tikro inkvėpimo pagimdytų ir jose tikras ūpas išlietas. Bet tada eilės atvaidina ūpą poėtos tiktai, kuris buvo valandoje inkvėpimo, o ne tą, kuris lydi poetą kasdieniniame gyvenime.] Inkvėpimas [– dalykas] nepastovus. Kas poėtai užėjo iš netyčių „iš dangaus", tą jis ir gieda, toks jo ir ūpas. [Poetai net vienoje valandoje inkvėpimo gali būti net keleriopi ūpai. O tai vaikyti ir gaudyti jokios reališkos prasmės ir vertės neturi.] Pažymėsiu [tik] tas vietas, išreiškiančias ūpą, kuris poetą, matyt, [ne kartą] lankė.

Įstabiai širdingos eilės „Nuliūdimo valandoje". Dainius jaučia ir ne kartą jautė baisią vienumą pasaulyje, tarpe žmonių, ir prašęs valandoje begalinio [sielos] širdies skausmo mirties.

Ir meldžiau nebe kartą, kaip didžiausios malonės,
Kad man smertis užmerktų akis.
P. bal., p. 23

O sunku vienok persiskirt su pasauliu, nieko nepalikus jame, kuriame nieko nenorėjo suprasti.

Apsiverkti nemoku, pasiskųst negaliu:
Nesupras žmonės mano kančios!
Ir nužengsiu į kapą su tuo jausmu giliu,
Kurs be vardo paliks visados!..

[Sunku ir bjauru skųsties ir dejuoti žmonėms, kurie vien spjaudyties nori.] Nors kai kada sužiba mintis ir šviesesnė, ir išrodo dainiui, [kad per galvas dabartinės kartos], kad jis savo veikalus duoda [anūkams].

Užslėpęs krūtinėje skausmo dūmas,
Praeisiu, kaip baisūs verpetai,
Nors žmonės šiandieną manęs nesupras,
Bet mano – užkylančiai metai!

Nes užkerėjo jį dangaus dvasios ir uždegė širdį šventa meilė.

Dvasios saldūs regėjimai, nemirštą troškimai,
Iš dangaus man atlėkę sapnai!
Širdį uždegėt meile, kaip šventi Serafimai,
Bet jai nedavėt laimės visai.
Ten pat, p. 28

Trokšta dainius laimės ir nuraminimo savo nuvargusiai [ilgoje su gyvenimu kovoje] dvasiai ir gailis [už tuos nuilsusius] puolim[us] ir nusilpnėjim[us].

Sarge Aniolas mano! Tarp šių žemiškų kovų
Jei nupuolu, nekaltink manęs!
Aš taip silpnas ir vienas! Būk keleivio vadovu
Iki jam gyvatà neužgęs!
Ten pat

Bet toliau vėl [ainiais] nebeužsitiki [anūkais], kad jie jį suprast[ų] ir atmint[ų], ir alpstančiu balsu sušunka:

Išnyksiu, kaip dūmas išblaškomas vėjo,
Ir niekas manęs nemylės!
Kiek tūkstančių amžiais gyveno, kentėjo,
Ir kas jų nors vardą atspės?

Kaip vilnys ant marių, kaip mislys žmogaus,
Teip mainos pasaulės darbai!
Kur Sardės? Atėnai? ar Rymo garsaus
Kur vyrai ir jų reikalai?
Ten pat, p. 33

Pasijutęs vėl[ei] skaudžioj vienumoj, nebeužsitiki nei savo poezija, nei savo dainomis, nei savo jausmais. [Viskas be tikslo, be vilties!]

Užmirš mano giesmes! Poėtos kiti
Ieškos inkvėpimo brangaus;
Jiems vėlei žvaigždė švies iš tolo graži,
Bet vėl, kaip mane, ji apgaus!
Ten pat

Deja! Nors darbai išnyksta sykiu su žmogumi, anot poėto[s žodžio],

Išnyko žmogus; ir svajota – sapnuota
Išblyško, kaip ryto aušra!
Ten pat

bet būna jam ir tokios valandos, kada pakyla suspausta dvasia, gyva energija pradeda siausti ir [slėptos okultistiškos jėgos] veržte veržias aktyviai apsireikšti. [Puiku ir bjauru tada viskas!] Vienas vienintelis išėjimas belieka – tai begalinė kova!

Šiandieną ne smerčio – gyvatos prašau:
Aš noriu gyventi, kariauti!
\- - - - - -
Krūtinėje, jaučiu, liepsnoja ugnis,
Ir veikalo ilgias dvasia?
Ką vargas? nelaimės? ar šiaurio naktis,
Kas gimė su meile didžia?

Nelenkdams pečių po naštos sunkumu,
Kaip milžinas stosiu į kovą...
\- -

Ten pat, p. 25

[Tuo aš užbaigiu savo skystą apžvalgą Maironies lyrikos. Daugiau jokių apribuotų pažiūrų int poeziją, gamtą, visatą ir t.t. jo lyrikoje nėra. Tiesa, nekurios iš jų išsikiša, bet jau nebe grynoje lyrikoje, bet lyriškame epose, taip vadinamuose poematuose.]

IV

Dailioji tvėryba būna dvejopa: [išmanyta] ir [neišmanyta]*.

[Išmanyta] tvėryba bus tada, kada [autoriuje] užgimsta pirma apribuota idėja – mintis, kuri[ą] jis pageidautų išreikšti raštu, [ir] pasku[i] [sulyg] tos idėjos [tverias] dailininke jau apribuoti paveikslai ir vaizdai, visi taip ir atsiduoda[nčiai] viena ir ta pačia apribuota idėja.

Skaitai [išmanytos] tvėrybos veikalą – jau nuo pirmojo puslapio pradedi jausti, kur ir prie ko vedama, ko norima. Iš karto praded[i] [erzinties tuo], nesutinki su [idėja], pradedi bart [autorių] ir niekint veikalą ir t.t.

Bet jeigu kantrybės ištenka toliau skait[yt] [tą veikalą] - mažu pamažu pradedi apsiprasti ir su veikalu, ir su idėja. Galop, perskaitęs tokį dailės veikalą, jeigu pilnai su jo idėja nesutiksi, tai žymiai jai pradėsi [simpatizuoti. Žinoma, jeigu tai bus ne dailės veikalas, o tik kandidatas int jį, tai tada idėja ne tik nepartikrins, bet dar iššauks pasibjaurėjimą.]

Perskaitęs veikalą, vargu bežinosi, kas jame buvo, bet liks tiktai viena idėja [nuo jo].

[Prie progai pažymėsiu, kad tokiuos veikalus tai vadiname tendentiškais.]

Visai kas kita būna su [neišmanytais] veikalais. [Autoriuje] visai nuo jo neprigul[inčiai] užgimsta vaizdas [a]r jausmas, [ir jis] lieja juos ant popierio, visai neišmanydamas, kur ir prie ko veda [не сознавая]. [Pas jį] nėra [jokių idėjų], jokių tendencijų – jis turi tik vieną inkvėpimą ir vaidentuvę. [Juo] labiau [autorius] bus talent[uotas], juo geresnis išeis veikalas [visai neprigulinčiai nuo jo].

* [Išmanyta] tvėryba – сознательное творчество, neišmanyta – бессознательное. [Terminai neatsakančiai, bet kitokių šiuo žygiu nežinau.]

Kad [tame persitikrinti], paimkime vieną kitą pavyzdį.

Goethe, užklaustas, ką [jis] norėjo pasakyti savo veikal[u] „Torquato Tasso", atsakė, kad jis nieko nenorėjęs pasakyt, o tik žinojęs savo gyvenimą, gyvenimą italų poetos Tasso, supynęs abudu gyvenimu ir sutvėręs savo veikalą. Taip atsitikę ir su Faustu. Žinojęs, sako[s], [mythus], savo gyvenimą ir visuomenės psichiką ir sutvėręs tą milžinišką [papuošalą] žmonijos – Faustą. O Puškinas vidury romano „Евгений Онегин" sako:

И сквозь магический кристалл
Я даль моего романа
Еще не ясно различал.

[Rokuojasi, ir apie vieną apribuotą idėją neišmanyto veikalo idėją kalbėt būtų keista.

Dar labiau tai paaiškės, jei prisiminti kritiką. Kokią rolę ji beloštų? Juk tada, padėkim, Šekspyro veikalus tik vienaip tebūt galima aiškint, tik viena jo kritika būtų teisinga, o šimtai kitų melagingos. Tik bėda būtų, kaip atrasti, kuri kritika teisinga, kuri ne, o dar didesnė bėda – kad Šekspyras mirė, jeigu būtų gyvas, jis tikrai būt pasakęs, ką tokiuo ir tokiuo veikalu norėjo pasakyti. Keistai man išrodo tie kritikai, kurie sako, kad tokio ir tokio veikalo - tokia idėja, o tokio - tokia. Reikale net iš tokių daiktų, kaip „Демьянова уха" Krylovo, „Метафизик" Chemnicevo, galima išspaust net dešimtį kitą idėjų; o apie tikrus dailės veikalus nėr ko nė kalbėti. Kas išdrįsta, padėkim, sakyt, kad Goethe „Fauste" tai ir tai norėjo pasakyti, tai tuoj išrodo, kad jis apie Faustą nieko nenujėgia, ir t.t.]

Perskaitęs [neišmanytos] dailės veikalą, nežinai, ką [autorius] norėjo juo išreikšti ([nes] jis ir pats nežino), nežinai, koki [idėja] veikalo, bet užtat lieka viduje visas veikalas, ir tada reikaling[as] išvad[as] [kiekvienas] gali ir privalo daryti. [Bet gana apie tai,] grįžkime prie Maironies.

Sekantis [iš eilės] jo veikalas – tai „Kur išganymas?".

Šis veikalas priguli prie pirmosios rūšies dailės, tai yra prie [išmanytos].

[Autoriaus] norėta aiškiai parodyti, kaip bejėgė yra bedievy[st]ė, kaip galingas tikėjimas, norėta sumušt į skeveldas ir pelenus netikėjimą ir išaukštin[us] apvainikuoti l[i]aurų vainikais tikėjimą ir t.t.[, ir t.t.]

Ypatingos ir įstabios [ir] aplenkybės [veikalo, ir] ūpas, konstrukcija. [Nuo pat pirmo puslapio užeina koks tai neramumas, sunkumas ūpo, nesupratimas užslėptų jėgų prigimties, drovėjimos paslėpčių, keistas drebėjimas, ir visas veikalo veiksmas dedasi ne ant žemės, bet už dviejų sieksnių nuo jos. Taip per visą veikalą].

Iš pradžios mažyčiai išvesti, kad sukelti skaitytoj[uje] ypatingą ūpą ir mintis prie Dievo [ir t.t.]

Saulei giedokime, rankomis plokime
Ir apsikaišę žiedus nešiokime!
- - - - - - - - - - - - - - - -
Vis tai surėdė vien geriausis Dievas:
Jis [at]gaivino orą ir pagirdė pievas.

Pasirodo scenoje Zonis ir Marys – [tarytum] ir iš pirmo jųdviejų pašnekesio jau jauti, kuo viskas pasibaigs ir prie ko vedama. Indomi Zonio psichika [: toks tipas, rodos, ir tėra vienintelis mūsų literatūroje. Prisižiūrint int jį – jis labai primena nekuriuos iš rusų tipų ranžiro, iš armijos taip vadinamosios „обломовцев неудачников", tipas, be abejo,] psichiškai ne visai sveikas, monomanas. [Bet dalykas tame, kad panašių tipų, panašių [herojų] mūsų objektyviam realiame gyvenime, daugybė. [Vertėtų arčiau prisižiūrėti int jų psichologiją].

Tai žmonės, pradėję auklėti save ir nepabaigę, pradėję šviesti[e]s ir nepabaigę, pradėję lavinties ir neišsilavinę, [pradėję dirgsnius gadint, ir nesuspėję jų dar sugadint].

Pas juos visko pradžia tėra. Zonis, užgimęs ir [praleidęs vaikystę] pirkelėje po šiaudiniu stogu, negalėjo iš mažens būti auklėjamas ir lavinamas. Jis buvo vien tik auginamas, nes sunku sodiečiui atskirti auklėjimas nuo auginimo, sunku auklėti, pačiam būnant neišauklėtam. Auga sūnelis, kaip Dievas davė. [Gerai, jei] dar turi progos užganėdint vaikišką [žingeidumą] suaugusių pasakomis, o kad ne, tai patys vieni piemeniukai kitas už kito [sako] pasakas, buria, žaidžia, [išmislinėja] visok[ias] baisenyb[es]. [In]simuša tai jaunam į galvą ir mislija, kad visas pasaulis [baisybių prisėtas]. Kiekviename žingsnyje pradeda drebėti ir visur matyti [šmėklas]. Vyresniųjų gi niekinamas [ir] skriaudžiamas pradeda jausti ir [neapykantą] gyvenimo ir bėgti nuo jo. O vienok būdamas bejėgis turi [kentėti] nuosk[ri]audas, turi klausyti vyresniųjų. Ir mano, kad tai Dievas jį tam ir tesutvėręs.

Iš šių elementų, būtent iš [bailės] gyvenimo, jo neapykantos, [nu]lenkimo prieš vyresniųjų autorit[atę] ir susideda tas [sekulizmas], nuo [ko] jis ir per visą savo gyvenimą vargu beatsikratys.

Paūgėjusį šiek tiek tėvas „peržegnojęs" veža į miestą mokyklon. [Persimaino sfera ir atmosfera jo gyvenime.] Pakliū[n]a [draugų tankiai] ir labai negeistinon srovėn ir, žinoma, „kaip galima prieš visus"! [Mūsų mokyklos gi taip tik ir surėdytos, kad tik užmušus jaunuomenėje savistovybės dvasią, savistovį psichinį gyvenimą ir prirengus karjeristus „činodralus" bei „ištikimus piliečius". Visas vežimas, visi mokyklos įstatai, visi prispaudimai ir suvaržymai, visas metodas mokinimo, rodos, prie to tik ir teveda.

Laimė dar to, kuris suspėjo atsiminti kuo esąs, suspėjo griebties knygos ir apsišvietimo, išdrįso stoti prieš „komuną", kuria šiaip ir taip paverčia „načalstva", kuris, anot Nicšės, įstengė likti ištikimu žemei.

Kuo tai visa apmokama – tyliu... Kiti gi, sekdami madą, tai šiaip galvą parkreipia, tai taip, tai vieną knygą pavarto, tai kitos pasiskaito... ir žinoma, „aniems" pamėgdžioja. Pas juos nėra nieko savistovio, jokių savo nuomonių, jokių persitikrinimų, jokių troškimų.

Jie prie kiekvienos mados puola, prie kiekvienos naujienos, ir visko forma persiima.

Mėgsta jie ir gegužės naktelėje ir int mėnulį pasižiūrėt, ir int jį žiūrint „padūsaut", ir žvaigždučių pasiskaityt, ir ryto aušružės sulaukti.

Mėgsta jie ir gražiai pasiva[ik?]štinėt ir puikių kalbelių prisakyt...

Mėgsta jie ir apie ateitį padūmot, kaip ten bus, kaip nebus, kaip vietelę gausiąs... Prieš valdžią visados nusilenkia, kad, būtent, domos neatkreipt... „Visuomenėj" – meilus ir mandagus, kad barbaru nepasirodyt...

Ginčių niekados nekelia, kad „publikos" prielankumo nenustot... Vienu žodžiu, visai sodžių užmiršęs, gražus, dailus, meilus... Tikras Gribojiedovo Molčalinas.

Dabar vaikystėje pradėtas servilizmas labiau ir labiau vis išsišakoja ir išsiplėtoja, taip kad, rodos, visi Molčalino fizionomiją nusiėmė ir nešioja. Rodos, pas juos daugiau nieko ir nėra, kaip tik:

Во первых - угождать всем людям без изьятья –
Хозяйну, где доведется жить,
Началнику, с кем буду я служить,
Швейцару, дворнику, для избежанья зла,
Собаке дворника, чтоб ласкова была!

O vienok bene kiekvienas mano, kaip pabaigsiąs mokslą – daug daug gero Lietuvai padarysiąs, ir kiekvienas skaito save beveik ideališku. Ką sakau!.. Ne tiktai jie patys save skaito ideališkai, bet dar didžioji dauguma mūsų visuomenės juos taip vadina ir gerbia už tai! O ypač, jei jie dar yra girdėję kai kada viena ausimi skambų žodelį apie Darviną, Musset'ą, Kontą, Hartmaną bei Kantą!.. Išgirsta, kad tai yra kokie ten pozityvistai ar marksistai – tuoj ir seka madą- naujieną. Išgirs, kad tai yra kokie ten panteistai ir ateistai – tuoj ir jie panteistai, ir ateistai, ir viskas kartu. Viskas tai juos pridengia lyg kokia sudžiūvus ar supelėjus mantija, reikia tik kiek smarkesnio vėjelio, kad numetus tą dar nepriaugusį uždangalą ir kad stoti prieš akis jų psichikos tuštuma visoj savo nuogumoj.

Baigia galop vidurinę mokyklą, lieka studentais, arba, kitaip sakant, lieka pilnoje prasmėje Zoniais bei Mariais.

Nieko neturėjo vidurinėje mokykloje, nieko iš jos ir neišnešė... Jei bent vieną tiktai nuskarusį servilizmą, vergiškumą dvasios, beždžionybę, madomaniją ir neretai bedievybę.

Bet tai viskas tiktai *ex* ir *pro* forma! Nieko todėl stebėtino tame, kad tokie Zoniai ir Mariai, kada jiems nuima nuo sprando vidurinės mokyklos jungą ir režimą, pasijutę laisvėje svyruoja. Ir kur vėjas papučia – ten ir nukrypsta.

Ypač jeigu prisideda dar asmeniškuose dalykuose visokie nenusisekimai ir „krizisai"; ypač tokie ponai daug vargo turi su meile.]

Iš karto [gal] pasirodys keista, kad [aš] po vienu ranžyru suvedu ir Zonį, ir Marį, nežiūrint [int tą], kad jiedu nueina kaip tik viens kitam priešingais keliais. Ir nuo pat pradžios vienas nuo kito bėga kaip du didžiausiu priešininku.

Nors vienas jų sentimentaliai ieško ir ilgis to laiko, kada jis [esąs dar nežinojęs] svieto ir netikėjimo, kada buv[o] dar nepažįstamos skaudžios [(?)] dvasios karionės, o kitas ciniškai juokias iš to.

Lygiai pas juodu [abu] nieko savo nėra, ir abudu – [aukos] tiktai vėjelio pūstelėjimo. [Abudu lygiai užsikrėtusiu bedievybės manija, abu lygiai mados žmonės, abu romantikai ir abu viena ausimi tegirdėjusiu apie knygas ir rašytojus.]

Vienam iš jų pasisekė suvilioti merginą, ir yra jau jam tikslas gyvenimo, [būtent „по всем правилам" galviju tapti]. Antram meilė nenusisekė – ir nebėra gyvenimo tikslo... [Vienuma...

Tuštuma..

Kam begyvent?!.]

Nenusisekė jam meilė – ir [in]sivaizdina sau, būk neapkenčiąs visų moter[iški]ų aplamai[, būk:

... moteriškės tai velnio tarnai,
Jos gundint kaip Jievos vien moka tiktai.
Tikrai, kas tiek pikto ant žemės padaro?
Kas žmogų taip tankiai iš proto išvaro?
Jaunimą nuodais kas apduoda saldžiais?
Prakeikė vertai Schopenhaueras jas!..
Jos amžiais jaunimą į pragarą ves!..

Nenoroms prisimena Herbačiauskio žodžiai, kad mūsų jaunuomenė labai subobėjus. Tik panelės, sako, ir judina jaunuolį, tik jos ir priverčia jį judėti, dirbti, rašyti. Gili tiesa! Ir draug liūdna.]

Nebuvo dar Zonis [in]simylėjęs – viskas buvo gerai, nereikėjo nė apie gyvenimo tikslą [„klapatyties"], nė [nie]ko. [In]simylėjo – pradėjo [mislyt] apie gyvenimą, apie Dievo [būtybę], apie ateitį, apie praėjusias saldžias valandas ir t.t. [Rokuojas panelė išjudino iš miego - būtų supelėjęs nabagas]. Nepasisekė meilė – prapuolė gyvenimo tikslas ir viskas. [Iš]ima revolverį, nori nusišaut – [nes] nebėra tikslo. [Rokuojas panelė ir gyvenimo tikslas, ir viskas!

Aišku, kad tokiuos subobėjėlius, kaip Zonis, anot jo paties žodžio, amžiais ves į pragarą.]

Zonis užmuša Marį ne iš kažkokio ten [morališko] nubudimo, o tiesiog iš paprasto ir gyvuliško [už]vydėjimo. Tegu būtų buvęs Zonis Mario vietoje, o Marys Zonio – Marys tą pat [būtų padaręs, ką ir Zonis. Zonis man primena herojų Chemnicevo sakmės „Метафизик", kuris irgi norėdamas „сыскать начало всех начал" ir stengėsi pasiekt „смысл и гармонию абсолютной пустоты", befilosofuodamas inkrito duobėn ir kaltina krūvas priežasčių, dėlei kurių jis inkrito...]

[Taip ir čia] bemokslis Zonis, norėdamas [„сыскать начало всех начал"], pavartė Proudhoną, Kontą, Hartmaną ir, nieko juose nesupratęs, slankioja pakraščiais ir dejuoja: [„где начало всех начал", kol nepakliūva int nagus būrams ir nepririša jie jo prie medžio šalykelėj.]

Nesupratęs nieko knygose [persitikrina], kad mokslas reiškia tiek pat, ką ir pasakos, na, ir, [gav]ęs klausytojų, plūsta ant mokslo kiek įmanydamas:

O, mokslas!.. Žinau, man nedaug atsakys:
Jis moka nuodais tik apduot, kaip žaltys;

Kas šventa ir aukšta, jis viską naikina;
Kiek apšviečia protą, tiek širdį marina;
Jis moka išjuokti jaunystės sapnus,
O pelno nežino iš to ar pribus;
Jis moka vien griauti, o nieko nestato;
Ką apčiupi rankomis, tą ir temato.
Prakeikti bedūšiai, mokinę mane,
Ir [varvinę] smertį į širdį slapčiai!*

Visai natūrališka, kad mokslas tokiems profanams, išsklaidęs ir išdraikęs „jaunystės sapnus", vienu savo dvelktelėjimu nupūtęs nuo jų supelėjusią mantiją ir atidengęs visą jų [šlykščią] tuštumą, sugriovęs jų [vogtus], naivi[šk]us [persitikrinimus], – yra viena tik mirtis ar dar blogiau.

[Kaip ne naiviškai] skambėtų kito lūpose žodžiai, ištarti Zonio, užmušus Marį ir pranciškon[iui] Dievu griaudinant:

O, ja! tegul šaukia!.. Nors tigru užkauks,
Atsakymo sau nesulauks:
Kur Dievas? Jo nėra visai,

Zonio lūpose ta[s viskas] išeina [lab]ai natūrali[šk]ai. Arba [dar naiviški žodžiai, kuriuos jis ištarė] pranciškon[ies] pamokslų prisiklaus[ę]s:

Gal Dievas yrà, bet apleido Jis žmones!
Jis didis: nerūpi Jam mūsų karionės:
Ant žemės tiek ašarų ir sopulių!

Pas jį, kaip iš širdies plaukia, ir nėra [čia] nei perdėtos afektacijos, nei pompastiškumo, nei karikatūros. Tas viskas teka iš Zoni[es] psichologijos; [nes] jis psichiškai yra jau nebesveikas žmogus.

[Jei kuris asmuo pameta gabumą atskirti baltą nuo juodo, nustoja visų elementarinių žinių, net kalbos srityje, tai tą nelaimę vadiname idiotizmu. Jei[gu kuris žmogus], atėmęs kitam gyvybę, nė kiek nesigaili tai padaręs, nedreba prieš padarytą piktadėjystę, nejaučia sieloje neužsiganėdinimo, nežino sąžinės griaužimo – tas [asmuo] nustojęs yra [elementariškiausių morališkų] pajautimų, jokio doros jausmo pas jį nebėsama. [Nelaimę gi nustojimo morališkų pajautimų galima pavadinti tik vien morališku idiotizmu. O morališkas idiotizmas tai ir yra baisiausi žmonijos liga.]

Zonis gi, užmušęs Marį, ne tik jokio sąžinės griaužimo, jokio pasibjaurėjimo ir pasigailėjimo nejautė, bet dar mano atlikęs [savo] dorišką [pareigą]:

O tas, kurs čia guli, nebuvo žmogus,
Kurs vien tik gyvulio sekė geismus;
Ko geidė, atrado šitai!..

Zonis, be abejo, [morališkas idiotas,] žmogus sergantis. [O jei žmogus serga tokia baisia liga, tai reikia kuo greičiaus gydyti... Na, ir Maironis nepasigaili

dataro, atsiunčia pranciškonį su visu ražančiu - gydyti jį. Žinoma, pagydo]. Zonis, išklausęs jo pamokslų, [visgi jau gavo ką insipilti savo sielon vieton ten buvusios toričelinės tuštumos. O šį tą insipylęs „persiima" tuomi „šiuo tuo", ir per vieną valandą iš „aršaus"] bedievio liekti tikintis. Tiktai veltui Maironis [pergalės] triumfą kelia. Reikia tik pūstelėt priešingam vėjeliui, [kaip] tuoj ir išpūs iš jo kiauros sielos tą, ką indėjo pranciškon[i]s, ir nulėks ten, kur vėjas pučia, nes pas jį, [apart] tuštumos ir *idée fixe*, nieko daugiau ir nėra.

Zonis, kaip jau galima buvo pastebėti, – monomanas. Tai jis įsivaizdina save moralės ir doros [apaštalu] ir užmuša Marį, tai [apgynėju] vargdienių ir keikia vėl tą patį Marį už jų skriaudimą, ir studentams proponuoja dainuoti vieton *Vita nostra brevis est* – „Kas vargdienį žmogų, beturtį priglaus", tai galop mano esąs ar bent buvęs visuomenės veikėjas ir [ekstazėj] sušunka:

Aš troškau žmonijai kiek ranką paduoti,
Liuosybę, brolybę, lygybę sapnuoti,
Norėjau apsaldyti skausmų nors dalį! ir t.t.

[Troško žmonijai ranką paduoti, nes neturėjo ką dirbti ir iš nuobodulio lakstė, kaip apdujęs iš vienos kambario kertės į kitą. Tikras žodžių „ricierius"! Tikras Bajardo antras, bet truputį nuvalūzotas ir nunešiotas, truputį sugadintas ir banališkas išleidimas! O kas link triumvirato liuosybės, brolybės, lygybės, tai nabagas neturėjo drąsos nei apie mislyti, nei kalbėti, o vien tik troško sapnuoti. Žinoma, kaip nenormalis žmogus – morališkas idiotas.]

Visai neteisingai skamba Zonio lūpose žodžiai:

O, man [tu] nesakyk, jogei aš nenorėjau
Ieškoti pirmos priežasties!
Kiek metų padėjau, nakčių iškentėjau,
Išsmilkusios klauskis akies!

Tie žodžiai – [tai tik maska jam]. Jeigu jis būtų ieškojęs pirmos priežasties, [tik, žinoma, ne taip, kaip herojus Chemnicevo, būtų keletą metų] padėjęs, daugybę nakčių iškentėjęs, ką galėtų liudyti [ap]smilkusios akys, tai nebūtų buvęs vien tik žodžių herojus, nebūtų tik iš nuobodumo troškęs „žmonijai ranką paduot", o būtų apreiškęs tai gyvu darbu, nebūtų užsiganėdinęs vien trokšti, sapnuoti „brolybės, lygybės, liuosybės"; [gali jis būt ateistu, bet ne tokiuo naivišku, kad taip „gražiai ir nekaltai ištartų: „Kur Dievas? Jo nėra visai".

Galop, jis turėtų tada gyvą dvasią, sveiką, kuri nedvoktų taip lavonu ir purvais, kaip dabar dvokia. Todėl giliai melagingi ir monomaniški jo lūpose aukščiau privesti žodžiai.

Kur kas] teisingiau pas jį išeina:

Matau, kodėl varginga žemė:
Kas *čia* daugiaus vargų kentės,
Sulauks didesnės *ten* garbės...

[Monomanas ir egoistas! Išgirsta iš] pranciškon[ies], kad juo *čia* bus blogiau, juo *ten* bus geriau, ir norisi jam pamatyti to gero, ir trokšta, kad jam būtų gera. [O gal vėjas *ten* (krikščionybėn) jį ir nupūtė šnibždėdamas: „*ten* bus gerai, ten bus gerai, ten bus gerai". Aišku, kad jeigu pas jį nieko nebuvo, tai gavęs nors tokį egoistišką troškimą, džiaugiasi kaip vaikas „baronka su skylute". Pas jį nėra] kito džiaugsmo, kito troškimo, kito noro, kaip [tik] „kad man būtų gerai".

[Marys] norėjo, kad *čia* jam būtų gera, ir žlugo nuo Zonio šūvio; Zonis nori, kad *ten* jam būtų gera, ir žlugs nuo Mario plieno. [Ir] neišvengiama[i], nes jiems kito išėjimo nėra!

[Jokios morališkos teisės ir morališko pamato neturi Zonis ydant] sakyti Mariui:

Atstok nuo manęs tu su protu didžiu!
Aš vien neapkęsti tave tegaliu;
Eik lūpas mergaičių laižyti gražias!

Nes ir jis [niekuo ne]vertesnis [už Marį]. Marys, tik „laimingesnis" [už jį]. Ir jis norėjo „lūpas mergaitės laižyti gražias", [tik] jam [nabagui] tai nepasiseka, [nes] Marys „pavilioja", [ir Zonis iš užvydėjimo jį neapkęsti tik gali ir sako išmetinėjimo žodžius „tik lūpas laižyti" vien tik užvydėdamas!]

Arba [(vėl grįžtu truputį prie seno)]:

... Ir nebėra kas ranką paduotų!
Vienintėlis vienas jaučiuosiu ant žemės visos,
Iš tiek idealų, jaunystėje mano sapnuotų,
Kas liko?.. Tik vien atminimai, ką keršto ieškos!
Ir kam aš ant žemės? Kas liepė iš motinos įsčių
Man dieną išvysti ir verkti? Kam reikia manęs?
[Kas liepė man augti tarp tamsumų, tarp melagysčių?
Ir uždengė kelią, kursai, nežinau, kur nuves!
... Kur tikslas to būvio?.. ir t.t.

[Nebėra. Jaučiasi] vienas, nes nebėsą] kas ranką [paduotų, nes] merginą Marys „paviliojo", [o daugiau tai vieni turbūt bijos rankų susitepti int jo šlykščią tuštumą, antriems ir laiko nėra užsiiminėti tokiais ponais]. Skundžias, kad nelikę esą nieko iš jaunystės idealų. Bet ar tai buvo idealas, kad nuo pirmo priešingo vėjelio pūstelėjimo išsiskirsto?! [Turbūt, kad ir jo tokie idealai buvo, kaip Mario, nors apie kitą ką jis užsiganėdina trokšdamas vien tesapnuoti!

Galop, aš abejoju ar pas jį galėjo būt kitokie idealai, negu ano nelaimingojo Molčalino plius dar Famusovo „муж мальчик, муж слуга" ir t.t.?! Neapkenčiamas servilizmas!] Savaime suprantama, kad jaunystę [pražiopsojęs,] nieko doro iš jos neišnešęs, [išėjęs iš jos nusususiu profanu ir filisteriu], nieko savyje aukštesnio neturėdamas, [(neskaitant epikūrėjietiškų „interesų")], jokių [persitikrinimų], jokių siekimų, jokios pasaul[ė]žvalgos, iškentėjęs meilės krizisą, atsiduria [viduryj] gyvenimo kelio nuogas, plikas ir nebežino, nei kam gyventi, nei kuo, nei kaip, nei kuriuo keliu [beeiti]. „Ir kam aš ant žemės? Koks tikslas to būvio?"

[Aišku, kad būdamas profanu ir epikūrėjiečiu (plus dar morališkas idiotizmas) nieko geresnio ir negali sulaukti, kaip atsistojęs palei kelią klausinėti kiekvieno praeivio, „kam aš gyvenu? Dėl ko?"

Visai panašus toks tipas į rusų žinomąją armiją „лишних людей". Tegul anie nesirgo morališku idiotizmu, bet pas juos buvo savotiškos, nacionalės ligos. Kaip anie, taip ir Zonis – herojai žodžių, o ne darbo, kaip anie, taip ir [Zonis], atsistoję vidukelyj, klausia kiekvieno praeivio: kam gyvenu? Dėl ko? Kaip anie, taip ir Zonis blėdingi, tiesiog kenksmingi visuomenėj! ir t.t.

Ir kas tai do žmonės!

Valgo, vaikščioja, sapnuoja, spjaudosi... Sakyčiau, kelmai, bet juda. Sakyčiau, galvijai, bet negyvi. Bene bus tik tos „gyvosios lelkos", kurios kiekviename apskričio miestelyje palei turgą lange išstatytos?!

Tie žmonės tai tik nuodai žmonijos ir viso pasaulio, nes ne tik patys neprisideda prie progreso, bet dar ir kitiems trukdo!

Tai aršiausi [konservatoriai ir] priešai visokio progreso, visokios pirmyneigos! Tai tik „sparvos" mūsų gadynės!

Veltui tik Maironis džiaugiasi užkariavęs ateistus. Užkariavo tik Zonį, o ne ateistą, tą Zonį, kuriam vis tiek kuo būt - ar ateistu, ar teistu, ar dar kitokiu, by tik būtų ką indėti savo tuštumon, nes jis ir pats jau jos išsigando.

Tendencija Maironies sumušt į skeveldas ir pelenus bedievybę nenusisekė. Sumušė ne bedievybę, bet bedievomaniją.] Visi kiti asmenys išvesti, visos scenos [įneštos vien tik tam], kad padidinti [afektą], prirengti skaitytoj[ą] prie tokio iškilming[aus] atsitikimo, kaip sugrįžimas bedievio [int] tikėjimą, [kad atitraukti skaitytoją nuo paramos taško, nuo jo pažiūrų ir nešti paskui jį su savim, kur tik panorės. Taip, pavyzdin], – scenos su Milvydu. Milvydas – „socialistas", lengvatikis ir, kaip Zonis, herojus žodžių. Kalba, kartais ir labai gražiai kalba, bet vien tiktai ir kalba:

Tautų liuosybė,
Luomų lygybė

[anot jo žodžio,] „eina pati".

Arba:

Darbuokimės lygiai, kiekvienas kaip gali,
O prakaitas lygus sulygįs visus;
Kiekvienas teisingą atims savo dalį,
Ir skyriaus tarp pono ir būro nebus.

Visa [tai] labai gražiai skamba. [Bet gana. Milvydas Maironiui buvo reikalingas, kad parodyti, kaip „svietiški mokslai" esą „nekultūringi" ir kaip jų idėja „pasilieka vien žodžiais".] Asmenyje Milvydo išvesta skelbėjai ekonominės lygybės [ir luomų solidariškumas.] Maironis [gi] savo Milvydu sako tiems „skelbėjams" – kai žodžiuose, tai jūs labai gudrūs, o kai reikia tik prie darbo, pradėti dalinties, tai ir nebėra jau jūsų. [Tai šiaip, tai taip norit išsisukt ir atsikratyt nuo savo žodžio.]

[Visame tame per daug šaržo, ir būt per daug naiviška apie tai daugiau bekalbėjus.]

[Iš] tokių „pašalinių" scenų pasitaiko veikalėlyje kai kada ir visai [nieko sau]. Pavyzdin, [scena tarp] Mar[io] ir Mergaitė[s], [ne]kurios scenos su vaikais ir [nekurios] kitos. [Bet baisiai erzina ir gadina įspūdį scena su pranciškonimi ir jo rezonieriškais pamokslais. Taip ir prisimena vidurinių amžių gadynė ir visa... ir t.t. O ypač tasai skelbimas „аккуратности и умеренности" à la Aslaksen Ibseno išveda iš kantrybės.

Brolystė, lygybė - tie *gražūs ryšiai*
Tik *amžiais* par Dievą *sutaikįs visus!*
Bet rojumi žemė nebus *niekados...*

Panašiai ir visa jo lyriška filosofija atsiduoda.

Baigiant apie libretto, galiu pažymėti, jog žymu, kad tai dar [rašyta jauno talento ir jaunos dvasios.] Atsitinka vietelių à la antrosios rūšies lyrika.

Bet tai vis mažmožiai ir daugiau nebeverta apie juos bekalbėti.]

V

Credo quia absurdum est

Nacionališkumas yra tai psichologinė forma, bet ne turinys: turinys dvasinio žmogaus gyvenimo keičiasi su ūgiu jo, turinys dvasinio gyvenimo tautos keičiasi tik dešimtmečiais, kartais net ir šimtmečiais, – nacionališkumas gi atskiro žmogaus ir visos tautos esybinėj savo dalyj tas pats (išimant, žinoma, denaciolizaciją). Int vieną ir tą nacionalinę formą gali būt indėtas ir labai įvairus turinys dvasinių ypatybių, troškimų, supratimų, tikėjimų, idealų: lietuvis sulyg nacijos gali būt protingas ir geras, ar atžagariai, piktas ir kvailas, lenkas sulyg nacijos pasilieka lenku, jeigu, padėkim, jis ir protestantas, o ne katalikas ar socialdemokratas, o ne Vilniaus šovinistas. Bet tuo labiau ta psichologinė forma, kurią vadiname nacionališkumu, nėra kas tai nepajudinamo, neprogresuojančio: kaip ir viskas pasaulyj ji juda, bet tik jos permainos per ilgą amžių pasilieka išvidiniai nematomos, jų pasekmės iškyla praslinkus amžiams. Kur kas greičiau mainos klasinė psichologija. Nacionališkas sudėjimas begaliniai įvairinasi ir varijavuojasi nuo asmens iki asmeniui, nuo žmogaus iki žmogui: kiekvienas lietuvis savotiškai lietuvis, kiekvienas latvis savotiškai latvis. Nacionališkumas – tai savastis individuumo, kada mes sakome: „lietuvių tauta", „rusų tauta", „latvių" ir t.t., tai mes apibendriname abstraktus, nuo tikrų, konkrečių psichinių ypatybių apribuoto charakterio, prigulinčio asmenims ir pas kiekvieną savotiškai apsireiškiančio. Ta individualizacija tautiškumo auga ir didinas: nuo išaugimo klasių ir profesijų, po intekme susiartinimo asmenų su kitomis nacijomis, nuo etnografiško ir rasinio mišinio ir nuo intelektualio išsitobulinimo asmenų. Bruožai, ineinančiai į nacionalį sudėjimą ir skiriančiai vieną naciją nuo kitos, priguli išimtinai prot[iškajai] ir valios sferom psichikos. Tie bruožai

charakterizuoja ne turinį minčių ir ne siekius valios aktų, o tiktai tipą organizacijos valios ir proto. Iš čia tai žmonija ir dalinasi į tautas, tai yra į begaliniai įvairius psichologinius tipus. (Šį dalinimos pri[gu]li atskirti nuo antropologiško dalinimos). Juo žmogus labiau protiškai bus išsilavinęs – tuo labiau jis išreikš savo tautos dvasią. Rusų tauta apsireiškia kuo aiškiausia Dobroliubove, Michailovskyje, Tolstojuje, Kropotkine ir t.t., vokiečių – Kante, Leibnitze, Wundte ir t.t. Tas paaiškės, jeigu prisimįsime tuos, kurių proto ir valios energija visai menka. Juk visų tautų bepročiai ir idiotai kuo mažiausiai išreiškia tautiškumo, arba jie greičiausi ir yra tarptautiški].

Nacijos, skirias tarpe savęs ne jausmais, ne palinkimais, ne geradėjyste ar niekšyste, abelnai ne [morališkomis] ypatybėmis, bet [*būdu*] *mąstymo ir veikimo**.

Prie šio reikia pridėti dar štai kas: kaip ir viskas psichiška, taip ir tautiškumas turi ne tiktai savo psichologiją, bet ir savo psichopatologiją. [Yra ligų ir anomalijų funkcijose tautiško mąstymo ir veikimo. Prie šių nenormališkumų priguli tautiškumas tikslų (šovinizmas!), politikos, idealų.

Kita] liga – tai, iškraipymas ir sudergimas funkcijų minties veikimo po intekme klasinės psichologijos defektų, ypač jei[gu] ta klasė paimtame laike yra fazise regreso ar psichiško obskurantizmo.]*

Tai [in]sidėmėję [grįžkime vėl prie Maironies, tai yra prie jo sekančiojo iš eilės veikalo] – „Jauno[ji] Lietuv[a]". Turinys jo visiems žinomas – neaprašinėsiu.

Rainis – indomus kaipo psichologinis [tipas iš laikų] atgimimo. [Jis tai ir] yra [išreiškėju] lietuvių tautiškumo [dvasios], ūpo ir būdo [mąstymo] atgimimo laik[uose]. Rainį Maironis kur kas aiškiau, nuodugniau apibrėžia negu Zonį, ir [jis kur kas] labiau nusisekęs. Rainys – tai pilna antitezė Zoniui. [Prisižiūrėkime arčiau int jo charakteristiką ir būdą išsivystymo jo jėgų, pasaulėžvalgos ir savistovybės.]

Rainys paeina iš [pasiturinčios] ūkininkų šeimynos. Apie jo kūdikystės dienas Maironis nieko nesako, bet turbūt jos praslinko tokiuo jau būdu, kaip [aukščiau matėme] ir Zonio. Apie jo senelius ir prosenelius [taip pat] nieko nežinome.

[Autorius] su juo [mus supažindina toje valandoje, kada tėvas veža [jį int] mokykl[ą]. Budri ir jauna jo dvasia lygi pirmą kartą sujudo ir praregėjo išvažiuojant ryt[ą], ir jis [jau] prad[ėjo] tėmyt ir [in]sidėmėt gyvenimo apsireiškimus. Motušė palydėjo lig tilto ir atsisveikino, o per visą rengimos laiką [glostė]:

Glostė vargšą sūnelį, ir abudu verkšleno.

Lydėjo motušė ir [mislijo] sulaukti tos saldžios valandos, kada sūnus:

---

*Apie tai plačiau žiūrėk:
1) Овсянико-Куликовский. Психология мысли и творчества,
2) Овсянико-Куликовский. История русской интелигенции,
3) Гооль. История цивилизации в Англии,
4) Сборник – психология творчества.

... Mišias prie altoriaus pirmkart užgiedos
Ir, jai verkiant iš džiaugsmo, seną galvą suspaus.

Laukė ir tikėjo[s]. Suprantamas ir giliai skurdus tas mūsų sodžiaus motu[š]lių [psichologinis religiškumas]. Ne vienai [iš] jų dar teko [ant savo kalnieriaus pamatyt] baudžiavos jung[ą] ir [jo baisenybes]. Laikas bėgo. [Numetė nuo savo sprando] baudžiavą, o mūsų moteriškės būvis ar pagerėjo nors kiek! Būdama beteisė ir paskendus [kaip fiziškame, taip ir intelektualiame] skurde, gyveno ir [nežinojo, ar gyvena, ar vien tik sapnuoja, nejautė] ir] nesuprato, kad gyveno [(teisingiau pasakius – negyveno)], ir kantriai kentė savo skurdą ir bėdas, nes nežinojo ir negalėjo žinoti, kad kitoks gyvenimas yra, kad kitoks gali būti [jis, arba] kad kitoniško gyvenimo galima norėti ir apie jį [mislyti. Ir ko jai nuo gyvennimo laukt, ko norėt, ir ką jis jai duot gali? Tankiausiai vargu vargiai temokant skaityt, kur jai gautą knygelę paskaityt, kur abejojimus išrišt!...] O vienok dvasia augo ir nyko, siela troško ir alpo, širdis plakės ir vyto.

Kur paguoda rasti, kur nusiraminti?! Girdi, kad iš „ambono kunigėlis" skelbia kitą karalystę, kur vien brolybė ir lygybė, kur bus galima atsilsėti nuo žemės vargų... Tai vienas kelias joms tėra. Nestebėtina, kad [iš čia] gimsta ir įsivyruoja [fanatizmas ir gi kitos panašios nelaimės. Fanatizmas irgi savo rūšies progresas sulyginant su psichiško gyvenimo mirtimi.

Užgimus psichiškam gyvenimui, jis gali prieiti tik prie savo aukščiausiojo laipsnio – prie fanatizmo, prie tokių išvidinių aplenkybių. Tai vienas ir tas pats liūdnas psichikos gyvenimas.]

Ir [už]dega močiutės [savo sūneliams] fanatizmu siel[ą] dar jam lopšy bebūnant, mistišką lopšinę be[liūliuodamos], dar jam mažyčiam bebėginėjant, įstabi[us savo] fantazijos [mythus apsakinėdamos].

Visai todėl natūralis da[lyk]as, kad Rainys iš pat mažens jau pradėjo manyt apie „šventą kunigystės stoną" ir troško jį priimti; pradėjo manyti, kaip ateityje pamokslus sakysiąs ir žmones mokysiąs.

O jau iš mažens pas jį pradeda apsireikšti savotišk[i] [charakterio] bruožai:

Savyje užsidaręs su draugais maž broliavos,
Jam nuobodžios išrodė linksmos dainos jaunimo,
Vien tik mokslas rūpėjo; vienos knygos sapnavos,
Norint buvo jaunesnis už moksladraugius savo,
Senio vardas jam duota, nieks nežino kada...

O paskui, kai paūgėjo, ši[os] [mintys] dar labiau išsiplėtė ir insigalėjo.

... šaltas iš tolo, kurs net atskirą žodį
Tarsi sverdamas svėrė, lyg bijodams klaidų.

Jau jaunose dienose [žymu ir] apsireišk[ia] meilė ir patraukimas prie [darbo, prie pozityvio [veikimo ir vengimo] tuščių žodžių ir kalbų.

O vienok veikale, kada apsakinėja Onytei „Graikų ir Romėnų kar[ia]s",

„tada švietė jam veidas kaip giedrotas dangus" ir „Juozas buvo ne kartą iškalbingas tikrai". Buvo jam, [rokuojasi], pažįstamas inkvėpimas ir skaistus idėjos užsidegimas.

Jautė jis iš mažens savyje didžias [pa]jėgas, auklėjo jas ir tobulino ir rengėsi jas realiai išnaudot. [O vienok kaip dar jis neprisiruošęs buvo ir nesutvirtėjęs, kada pirmąsyk bando ineit į gyvenimą ir gyvent savotiškai].

Pabaigęs vidurin[ės] mokykl[os režimą, ir išnešęs iš jos pinklių sveiką, nesugadintą, neatrofotą, degančią skaidria ugnimi ir verdančia prakilnumo liepsna], manė jis liksiąs ištikimu savo sieki[ui], tai yra pasieksiąs „kunigystės stoną", kurį iš pat mažens nešiojo savyje, bet su kuriuo nesusigyveno. [Išskiriant] išvidinę formą, [nebuvo pas jį] nieko tokio, kas jį jungtų su tuo „stonu" [,rištų tvirtu ryšiumi, vienytų psichine jėga ir neišskiriamai paliktų vienumoj].

[Po intekme] [m]otušės skaisčių [mythų] ir įstabių fantazijos melodijų, jis buvo [sau tik] įsivaizdinęs, kad jį traukia „kunigystės stonas" [ir] kad tai jo esąs pašaukimas. Jo [ugninė ir draug plieninė] prigimtis neturėjo tų ypatingų charakterio bruožų, kurie kunig[ui] „iš pašaukimo" [neišvengiami].

Aplenkybė[m]s pasitaik[ius], jis susipažįsta su Jadvyga Goštauty[čia]. Užtiko ją prie [Chopi]no siaučiančiųjų neapriboto[se] padangė[se, siūbuojančiųjų rytinio saulotekio pazaro verpetos, šaukiančiųjų dangiškai žemiškais balsais, melodijų. O juk muzika tai galingiausioji ir turiningiausioji savo pasekmėmis žemės jėga.]

Išgirdo Rainys nepažįstamoje vietoje nepažįstamas melodijas, nepažįstamos jėgos virkdinamas! Išgirdo jis – ir apėmė jį [koks tai] keistas ilgėjimosi ir liūdesys, koki tai savotiška melancholija, ne tai gyva, [ne tai mirusi] ne tai verdanti, ne tai užšąlanti, [ne tai tylinti, ne tai siuntanti.

Visas jis toje valandoje savo vienatiniame atsidūksėjime ir širdies užmirštančiame plakime, viename bailingame krūpterėjime ir herojiškame pasijudinime.

Visas jis tada ugnis ir kardas, sniegas ir plienas, vanduo ir tuštuma.

Visas jis tada sausas, ant aukuro sukrautas, laužas – reikia tik vienos ugnies kibirkštėlės, kad pradėtų liepsnoti nežemiška liepsna, virti bedugnių virimu.

Ir drauge pajunta esąs neapčiuopiamoj ir neapribuotoj vienumoj.] Pajunta [pilnoje prasmėje] begalinį vienumos skausmą ir milžinišką ilgėjimosi. Toje [tai] valandoje tarytum veržte veržias iš jo degančios krūtinės [ugniniai] dainos žodžiai:

Apsiverkti nemoku, pasiskųst negaliu:
Nesupras žmonės mano skundòs!
Ir nueisiu pro šalį su tuo skausmu giliu,
Kurs be žodžio paliks visados!

Muzikal[iška] Jadvygos siela atjautė toje valandoje [kerštingą] Rainio sielos disharmoniją, ir užsidegė ji tada tuo pačiu [geležiniu] vienumos skausmu, [tuo pačiu] šiauriniu ilgėjim[o]si, ta pačia savotiška lietuvių melancholija!

Užsidegė – ir pajuto savyje [tokią pat jau] sielos disharmoniją ir slopinantį troškulį suvienyti sielų disharmoniją, kad padarytų amžiną, augančią ir besiplėtojančią harmoniją.

Jautė Jadvyga, kad:

Jo alpstančią širdį ji žadint mokėtų,
Jam būtų gaivinančia ryto rasa,
Kaip angelas sargas karštai jį mylėtų,
Jo siekiams aukštiems atsidavus visa!

Pasiekė jau ir Juozą Jadvygos širdies kibirkštys, ir tas sugrįžęs namo ant rytojaus:

... gėrė arbatą, esąs kaip ne čia,
Tylėjo kaip žemę pardavęs!

Toje [tai jo begalinėj] tylumoj, begalin[io]j melancholijoj ir užgimė naujas, visai nepažįstamas jam jausmas. Užgimė – augo – [skėtės –] plėtojos. [O v]ienuma lydi jį visur ir visada.

Bažnyčioje [, sulig „senų tradici[jų"] nebesimeldžia, [ar,] teisingiau sakant, jaučia[s per daug vienas,] kad galėtų melsti[e]s. Kūnas bažnyčioj, dvasia [begalybėj], o mintys dar toliau.

Praslinko šalia [tada] Jadvyga – ir vėl[ios užsidegė ta pati vakarykštė vienumos kibirkštis ir] vakarykštis tylus ir begalinis ilgėjimosi jausmas.

[O k]ada klebonijoj –

Jadvygai ir Juozui vieniems pasilikus,
Akims jų netyčia bailiai susitikus,
Ant karto pritrūko kalbos –

jau aiškiai apsibrėžia kaip viename, taip ir [antrame] karštas ir ypatingas jausmas. Nuo šios tai ypatingai valandos prasideda Rainio sieloje kova ar, [minkščiau] sakant, „dvejonė" („раздвоенность").

Senasis [paveikslas] „kunigystės stono", tiek metų širdyje nešiotas (pabrėžiu: nesusiliejęs su jo širdimi ir dvasia), atsisveikindamas paskutinį kartą, nori [dar] atgauti [savo pirmąsias jėgas ir intekmę], bando dar kartą pavergti, nors ir išvidiniai, individuališkumą.

[Bet koks tai] senas, bet naujai [užgimęs] vidujinis balsas griežtai sukyla prieš „tradicijos pūtimą" ir priverčia [jį su individuumu] gailestingai ir paskutinįsyk jau atsisveikint.

[Faktorium to balso tai ir buvo tas „naujasai jausmas". Jeigu „jausmas" toje valandoje nebūtų prabilęs ir jo insivaizdinimai būtų pasiekę nors šešėlius (ar ir daugiau!) reališko jų inkūnijimo – vis vien tas „balsas" laikui bėgant būtų prabilęs ir sukilęs prieš „tradicijas" ir sulošęs savo rolę.]

[„Naujas] jausmas" buvo [vien] tik ekstraordinari[u faktorium atgijimo to vidujinio balso. Todėl k]laidinga būtų žiūrėt į Rainį, kaip ir į Zonį, kad [tik]

„pamylėjimas" ar „įsimylėjimas" [stojos] kelrodžiu gyvenimo, išnaikino iš mažens užauklėtą palinkimą savęsp ir nukreipė gyvenimo bėgį.

[Tuo tarpu kai] Zonis prieš „[in]simylėjimą" neturėjo savyje nieko prakilnesnio, aukštesnio, neturėjo jokio gyvenimo sieki[o] ir idealo, [vien tik] vėjus gaudė ir dūsa[ujo] šviesioj nakty į mėnulį bežiūrėdamas, o „pamylėjęs" atrado savo gyvenimo siek[į] ir idealą, savo tikslą ir sistemą.

Rainys [turėjo savyj iš prigimties užslėptą geležinę energiją ir darbštumą, pasiryžimą] ir prakilnu[mą], o besimokindamas [gi] išsidirbo [tikslą savo] gyvenimo, nesi[rokuodamas] su priemonėmis, kuriomis reiks naudoties, su tuo savo sieki[mu] susiliejo visa savo esybe. [In]simylėjimas negalėjo būti jo psichikos tok[iuo] „krach[u]", kaip Zonio, bet tiktai [gyvu impulsu jo siekių] tolimesnio vykdinimo. Ir kada Zonis laukia, kad jį sunykusį mylimoji priglaustų „po savo sparnu", ir pasirengęs už tai [atlikt fanatiškiausius] jos pageidavimus, tai Rainys niekados nenustojo sav[imi] valdyti, [niekados nemanė nusilenkti prieš vyrę autoritatės] ir, užklaustas Jadvygos, ar beaplankys ją, atsako, nors per surakintą skausmą, vienok drąsiai [be pasigailėjimo, su geležine energija]:

Vargiai begalėsiu, – atsakė Rainys, –
Per puikūs čia rūmai, o aš vargdienys!
Man lemtas vien kelias vargų!

[Ir pats tasai jo dvejojimas, ta vidujinė lyg ir kova visai neišro[do], kad ten eitų kova gyvybės už gyvybę, būt skiriamos su tuo, su kuo jau nuo mažens susigyventa, susilieta int vieną neišskiriamą vienetą. Jo šiame] atsitikim[e] vidujinė kova – tai tik lengvas [kvaptelėjimas], atsidūksėjimas ir pasigailėjimas.

[Nėra tos begalinės psichinės svyravimų kovos, kurie ytin turėtų būti.]

Skaitau [nebe]reikalinga išrašyt ilgoką[, nors ir visiems žinomą, citatą]:

Kame mano brangūs jaunystės sapnai?
Kame tie padangėmis skridę sparnai?
Kur aukštas, gražus pašaukimas?
Kaip šalčio užgauti pavyto žiedai!
Lyg debesys tamsios užtraukė juodai?
    Beliko tiktai atminimas!
Tik vien atminimas!.. Ir tas nepaliaus,
Kaip sąžinė, griaužti! Kur žengti toliaus,
Kas man beparodys, oi kas?
    Kaip silpnas keleivis, ant kryželio stojęs!
    Kaip, krušai javus bekapojant, artojas,
    Taip aš benuleidžiu rankas.
Kame mano galė, kuriai intikėjau?
Kaip milžinas žengti per audrą žadėjau
Ir vargti dėl gero kitų!..

Silpnos moteriškės akių spinduliai
Užšvitę įsmigo į širdį giliai...
Ir tiek po visų apžadų!
Motušė brangiausia! kaip griaudūs varpai
Tau bus ta žinia! Kad man lopšį supai,
Nemigus per kiauras naktis,
Kad leidai į mokslą paskui ant skolos, –
Ne tos betikėjais sulaukt valandos!
Linksmesnė tau švietė viltis!
Bet argi jau viskas, kaip sapnas, išnyko?
Nejau ant švenčiausio, brangaus man dalyko
Paženklint kryželį palieka?
Ir vis, ko taip troškau, dienas beskaičiau...
Kame mano vienintelį tikslą mačiau...
Tas viskas pavirsta į nieką?
Bet ką? Ar aš nendrė, belankstoma vėjo?
Ar veltui draugai visados man tikėjo?
Ir milžinu tankiai vadino?
Silpnos moteriškės akies spinduliai!..
Svajonės tuščios svetimi sopuliai!..
Ir viską ant karto naikina?
Nekrūpčiočiau, regis, nuo griausmo, žaibų,
Nei audros kaukimo, žmonių nelabų,
Nei priešų nuožmiausios gaujos!
Kaip milžinas stočiau į atvirą kovą,
Aprinkdamas Viešpatį sau už vadovą!
Bet jos... o, taip gaila man jos!
Tai angelas, rodos, iš apskričio kito,
Kurs veidu aušros netikėtai užšvito
Ir naują man praneša šalį.
Kas jausmų gilybė! Kiek veide skundos!..
O ne! dėl manęs ji kentėt niekados...
Kentėt dėl manęs ji negali!

[Išrašiau visa. Kaip matome, norėt užvirt širdis ugnies verpetais ir pragaro ugnimi, norėt atsidrąsinęs su aru laisvai lakiot virš milžiniškų bedugnių ir palaimimo beribių, norėt, anot rusų priežodžio, „вглубь“ и „ввысь“, bet išeina tiktai „кругом да около“.

Ne taip žmonės skiriasi su tuo, su kuomi susigyveno, susiliejo int vieną vienetą! Bet tiek to.]

Nukentėjęs šiokį tokį „kriz[isą]“ savo intymi[šk]uose [dalykuose], Rainys toliau vysto savo idėjas, toliau skečia savo ingimtas jėgas, toliau varo išauklėtą širdyje darbą. [Tolimesnis Rainio gyvenimas aiškus. Kas ten praktikoje atsitiko, kiekvienas gali jau dasiprotėt.]

[Bet jokiu] svyravim[u] nenulenkė [jis savo] laisvos galvos prieš tokiu[o]s mecenatus, kaip Goštautas, kad gaut asmeninę laimę; [ir kibos] veikti visuomenės dirvoje, rasdamas [vien] ten sau nusiraminimą.

[Jis] tampa karščiausi[uoju] ir [kiečiausiuoju] iniciatorium tėvynės prikėlimo [ir] draug[ų žadinimo], tampa [draugų] vadovu [ir] jų kelrodžiu [, ir t.t.]. Kai jau šiokios tokios pasekmės pasiektos, ištinka jį viena [už] kitos nelaimės. Pakliū[n]a jis į valdžios rankas, [pasodina] tvirtovė[n], [gauna džiovą] ir persiskiria su šiuo margu pasauliu.

[Prie viso šio jo prigimtis ir charakteris visai vienstipiai (несложные).

Tai atsitiko todėl], kad fabulos siaurumas ir neapribavimas neleidžia išvystyti daug psichiškų apsireiškimų, daug dvasinių pergyvenimų, daug vidujinių kovų].

Bet [nežiūrint į tai] Rainys yra *lietuvių dvasios, lietuvių tautiškumo* išreiškėjas.

[Kaip aukščiau matėme, jog atskirūs, pavieni asmenys gali sučiuopti savo psichikos esybėje tautos nacionales žymes, sukoncentruoti jas savyje ir būti tautos išreiškėju.

Tokiuo tai ir yra Rainis. Lietuvių masinė psichika ytin dar ne sudurtinė (несложная). Lietuviai masėje dar nepakilo ant tiek kultūriškai progresyviškame gyvenime, kad būtų įvairių įvairiausios psichikos variacijos ir temperamentų kombinacijos. Visus nacionališkus tipus galima suvesti nė kiek neperdedant po vėliava dviejų trijų ranžirų.

Tik retkarčiais atsitinka sudurtingesnė psichika, bet tai jau išimtys iš masių. Ir tai tankiausi padaro „ne nuo jo prigulinčios" aplenkybės.]

Visa reikšmė Maironies ir yra ta, kad jis Rainyje išreiškė grynai [nacionalės psichikos] žymes. [Vėl primenu pasakyta:] išreiškė ne turinį psichikos, bet formą, [tai yra tik] valios ir mąstymo procesus.

[Paraleliai] su Rainiu užima žymią vietą poemoje Jadvyga Goštauty[čia]. Bet jos psichika [jau kur kas kitokia negu] Rainio. [Ir piešiama ji] visai kitais dažais. [*Joje*] *daugiau turinio negu formos* (formą suprantu savo prasm[ėje] – tai yra valios ir prot[o] procesai). [Per tat] ji [perstoja būti] mūsų nacionalis tipas. Iš tikrųjų. Nieko joje nėra tokio, *kas būtų tiktai joje*, kad to „kas" nebūtų nacionališkuose tipuose kitų tautų. Prisiminkime [paprasčiausią] Tatjaną Puškino, [Meri Lermontovo,] Gretchen ir Dorotėją Gėtės, Amaliją ir Elžbietą Šilerio, [herojines Lope de Vegos ir Kalderono] – visos jos turi „šį tą", ko [pas kitą] nerasi, turi „šį tą" nacionali[o]. Jadvyga gi nieko apribuoto, griežtai savo, nacionališko neturi. Tai, kad ji buvo turtingo sulenkėjusio dvar[ponio] duktė, vėliau atgimė, liko lietuvaitė, turėdama muzik[ališką] talentą, darbavos tėvynei ir pragarsėjo ne tiktai [tarpe] studentų , bet ir visuomenėj, kas asmeniniam gyvenime užlaikė ištikimą Rainiui meilę ir t. t. – visa [tatai nėra nieko apribuoto. Tai, ką ji padarė,] būtų padariusi ir vokiečių „idealė merg[ina]", ir ispanų, ir rusų, ir kitų.

[Iš veikalo apie jos psichinę formą beveik nieko nežinome, o turinys irgi ne kažkoks. Kiti visi moteriškės tipai sutverti sulyg vieno recepto. Visi jie lygia

skrajoja toli atitraukti nuo žemės, per „du sieksniu nuo gyvenimo". Šnekas ir jaučia visos vienodai, nenatūraliai, dirbtinai (поддельно).]

[Aiškių charakterių] nėr aiškiai apibrėžtų. Tik viena Onytė išėjo šiek tiek ryškesnė.

[Tiek apie atskirus asmenis poemos. Maironis prie to matyt ir pats neatkreipė domos int išdirbimą charakterių, o] norėjo nupiešti [paveikslą] Lietuvos atgimimo. „Pašaliniai procesai" su Rainiu [autoriui] buvo reikalingi [dėl to, kad] sukoncentruoti skaitytojo dom[a] paveiksl[e], atvesti į taką, kuriuo jis turi eiti prie fabulos išsivystymo.

Patsai paveikslas pieštas truputį [tendencioziškai], bet [visgi šiaip taip pavyko. Čion jau tos tendencijos] nebe taip „keistai žiūri" kaip „Kur išganymas".

Iš atgimusios jaunuomenės gyvenimo [scenų veikale] pasitaiko [ir labai kai kada] gyvų. Taip, rodos, ir įeini jų gyveniman, užsidegi jų [entuziazmu degančiu], jų [dinamišku] karščiu, susilieji su jais [int] vieną idėją, [int] vieną [kruviną] troškulį! [Ypač] tokia gyva scena tai beržyno pavėsyj susirinkimas. Padidina dar tą [užsidegusį] gyvumą ir [alpstantį ir augantį] narsumą [kariška] studentų daina „Jau slavai sukilo". [Visa tatai daro magišką intekmę jautrioje sieloje].

Maž[y]tis jaunuolių būrelis, užsidegęs ir apimtas altruizmu ir gilia tėvynės meile, ne[nu]sigąsta išskėstų [nagų] tamsos ir priespaudos, nenusilenkia prieš gresiančias kančias [ir teriones, nenuleidžia] galv[ų], kad darbas juodas ir begalinis, o su tvirtomis, degančiomis jaunomis širdimis stoja į pasišventimo kovą, drąsiai atstato nesubrendusias, bet jau tvirtas ir nuo vargo sukietėjusias krūtines [kad priešai užnuodytomis vilyčiomis be pasigailėjimo pervertų jas, sudraskytų, išniekintų!..].

Stoja – ir nieko neboja, ir nieko nebijo! [O inkvėpimo jėga sukietina savo plieninę energiją! Nuo tokios tai energijos tik ir buvo galima tikėties], kad laimės nelygioje kovoje!

Jau slavai sukilo. Nuo Juodmario krašto
Pavasaris eina Karpatų kalnais.
Po Lietuvą – žiema. Nei žodžio, nei rašto
Neleidžia erelis, suspaudęs sparnais.
Petys gi į petį, na, vyrai, kas gali,
Sustoję į darbą už mylimą šalį,
Prikelkime Lietuvą mūsų!

Poema parašyta [à la Bairon ir Puškin] su filosofiniai lyrišk[om]is [pertraukomis, gamtos] aprašymais [ir t.t.].

[Viena iš] geriausiųjų poemos [pusių – tai tas], kad aprašinėjami joje papročiai ir palinkimai tuolaikin[ės bajorijos] ir „šlėktos". Sakant Bielinskio žodžiais, [tai] „Jaunoji Lietuva" [tai] gyva enciklopedija [bajorijos] ir kunigijos papročių ir palinkimų.

[Pradedant nuo senio Juškos, tęsiant per galvas tokių dvarponių, kaip senis

Goštautas, baigiant „Jakštu, Klimu ir Tumu karietoj" bendromis spalvomis nudažytas jų būvis.

Bet tankiai gadina įspūdį autoriaus Aš *tendentiškas* insikišimas. Prie to neretai atsitinka vietos, parašytos, anot Jurgelionies, pompastiška kalba *à la Louis XIV*. [Lomonosovas pavadintų tai „высоким штилем".]

Ypač tokios vietos pasitaiko jo lyriškuose „atsišaukimuose" ir aprašinėjimuose gamtos. Pasitaiko ir labai gražios lyrikos.

Laimingas, kursai apsiverkti dar gali:
[Aplengvįs jam ašaros skausmo nors dalį,
Laimingas, kam ašaros krinta!]

VI

[Paėmus Maironies „Raseinių Magdę", nenoromis prisiminė man ginčiai tarp vėlionies Michailovskio ir co – Struve, Berdiajevo, Beltovo. Atsiminė mestas tam dvasios milžinui akysna nedėkingas šauksmas, kad jo veikimas beturįs tik historišką veiksmą, kad jis tas tiesas, kurias jie(?) supranta ir skelbią, esąs tik tesapnavęs. Atsiminė galop jo giliai liūdnas ir be galo skurdus atsakymas, kad jį gyvą, pilną dar energijos ir troškimų, jau jie palaidoję esą. Iš tikro, sunku ką nors baisesnio insivaizdinti, kaip būti gyvam ir matyt[:] jau gyvą tave pasityčiodami laidoja!

Giliai atjaučiu tai ir širdingai bijaus, kad Maironis iš mano žodžių neišneštų to, ką išnešė garbus Michailovskis iš gerbiamos kompanijos užmetinėjimų.

Visai kas kita būti kritiku-publicistu ir poėta.]

Poėtos talentas veikia [tankiai] periodiškai. Po [nekurio] intempim[o], produktyvi[ško] veik[imo tankiai] lyg ir apsilpsta, nutilsta[, sumenkėja]. Tarytum ilsis. Praslink[us] tūla[m] laik[ui], jis vėlios pradeda bujoti[es], neretai [kur kas energiškiau,] tvirčiau ir galingiau negu pirma.

[Turbūt keista – prie ko visa aš tai vedu.

Dalykas tame], kad paskutiniai Maironies veikalai – „Raseinių Magdė" ir „Vaivorykštėje" spausdinamoji poema „Mūsų vargai" [kur kas] silpnesni negu [jo] pirmieji [rašiniai. Tarytum talentas jo pradėjo gesti ar džiūti, bet jau jų nebegalima lyginti su pirmaisiais.

Defektai bene visi lieka senoviški, tas pats išpūtimas ir pompastiškumas, tos pačios „напыщенность и неестественность", bet tai visa, kuo pirma buvo galima gėrėties, vargu ... berasi.

Nors] apie „Mūsų vargus" sunku [dar] kas nors griežto pasakyti, galas dar, matyti, toli, bet iš „Raseinių Magdės" aišku.

[Pirmučiausia jokios fabulos nėra, jokių charakterių, jokių sielos apsireiškimų. Viskas lyg ir be spalvos, nedabaigta, nenudažyta.]

Sakyčiau, tai [tik] satyra [ant] lenkoman[ų], išgam[ų], bedievi[ų], dvar[ponių] ir vėjavaik[ių] mergin[ų] su vaikinais, bet, kaipo satyrai, trūksta [satyrizmo], trūksta ryškumo, trūksta spalvų, [trūksta tvirtumo išsireiškimuose ir išvadžiojimuose].

Sakyčiau galop, kad tai yra begalinė viena elegija, parašyta [be]matant tėvynę beskurstant, lietuvius ištautėjant, merginas vėjus begaudant, ir t.t., besiilgint šviesesnės ateities ir beverkiant senovės milžinų ir buvusios (nors ir idealizuojamos) galės ir garbės [tėvynės].

[Bet trūksta tada širdingumo, gryno jausmo, elegizmo.]

[Galop] ne vieta tada būtų toms tendencijoms, [nuo] kurių Maironis niekuomet ne[atsiskiria ir] kurias deda kiekvienan veikalan.

[Iškeisk truputį prasmę žodžių patarlės „Ubi tu Gaius, ego Gaia", ir bus pilna formulė Maironies tendencijų.

Daugiau apie „Magdę" nebeturiu noro rašyti, manau, ir skaitytojui inkiro apie tai skaityti.

Maironies „Lietuvos istoriją" palieku nė kiek nepalytėjęs, nes nesu ekspertas, ir tikrai, ką apie jį nepasakyčiau – be abejonės, pameluočiau.]

Galop [, rodos,] beli[ęka] suformuluoti visa, kas pasakyta, [ir] padaryt tinkamos išvados ir nuspręst, kokią vietą Maironis užima mūsų literatūroje ir t.t.

Bet aš [, rodos, iš]reikšdavau aiškiai ir formuluoti nėra jokio reikalo, o daryt „reališkas išvadas" ir spręsti būtų per daug nemalonu ir liūdna kaip [autoriui], taip ir [man pačiam].

p. 498

Вот ультиматум... (rus.) – „Štai mūsų stovyklos (nihilistų) ultimatumas, – ką galima daužyti, tą ir reikia išdaužyti, kas atlaikys smūgį, tas tinka, kas subyrės į šipulius, tas – šlamštas".

Буду властвовать повсюду... (rus.) – „Viešpatausiu aš visur, / Kadgi džiaugsmas nenuvystų, / Kad stebuklu patikėtum / Visa nugalinčio blogio" (pažod. vert.).

Lamartinas (*Alphonse de Lamartine*; 1790–1869) – poetas, vienas prancūzų romantinės lyrikos pradininkų; politinis veikėjas, istorikas.

p. 513

обломовцев неудачников (rus.) – oblomoviškų nevykėlių.

p. 514

Во первых – угождать всем людям без изъятья... (rus.) – „Jis mokė, jog sūnus visiems įtikt privalo: / Ir šeimininkui, kurs gyvent priglaus, / Ir viršininkui, kurs tarnyboj spaus, / Ir tarnui jo, kurs drabužius jo valo, / Sargams ir šveicoriams, kad būtų vis geri, / Ir kiemsargių šunims, kad būtų nepikti" (*A. Gribojedovas.* Vargas dėl proto, K., 1949; vertėjas nenurodytas).

p. 515

по всем правилам (rus.) – pagal visas taisykles.

сыскать начало всех начал (rus.) – rasti pradžių pradžią.

...смысл и гармонию абсолютной пустоты (rus.) – absoliutinės tuštumos prasmę ir harmoniją.

p. 517

Evangelista Torricelli (1608–1647) – italų fizikas matematikas. *Toričelinė (Tori-*

čelio) tuštuma – beorė ertmė virš skysčio laisvojo paviršiaus, susidariusi uždarame iš viršaus vamzdyje.

p. 518

муж мальчик, муж слуга (rus.) – „vyras pastumdėlis, vyras tarnas".

лишние люди (rus.) – atliekami, nereikalingi žmonės.

p. 519

аккуратность и умеренность (rus.) – tvarkingumas ir nuosaikumas.

Credo quia absurdum est (lot.) – tikiu, nes tai nesąmonė.

p. 521

Piotras Kropotkinas (1842–1921) – rusų revoliucionierius, anarchizmo teoretikas, sociologas.

Wilhelmas Leibnitzas (*Leibnitz*; 1647–1716) – vokiečių filosofas, objektyvusis idealistas, mokslininkas, politikas.

Wilhelmas Wundtas (*Wundt*; 1832–1920) – vokiečių psichologas, filosofas, etnopsichologijos pradininkas.

p. 524

раздвоенность (rus.) – dvilypumas, susidvejinimas.

p. 526

вглубь и ввысь (rus.) – gilyn ir aukštyn.

кругом да около (rus.) – tas pats per tą patį.

p. 529

высоким штилем (rus.) – aukštu stiliumi.

p. 530

Ubi tu Gaius, ego Gaia (lot.) – kur tu, Gajau, aš, Gaja.

Kitos publikacijos: Lietuvių literatūros kritika, V., 1971, t. 1, p. 455–470 (IV–VI skyriai); SVU, p. 16–39.

SVIRNO ŽVYNĖ. ŠEIMYNIŠKIEMS VAKARĖLIAMS PRAMOGĖLĖ. 1) Autografas: LLTIR, f. 21, b. 410 (LŽ fondas), švarraštis juodu rašalu su redakcijos pataisymais, 2 p., antraštė *Iš mūsų raštų*, parašas *Homunculus*; 2) I publikacija*: LŽ, 1914, sausio 16 (29), nr. 12, parašas *Homunculus*.

Tekstai menkai tesiskiria, taisyta *priežodis* → *patarlė*, *nabagas* → *vargšas*, *nieko doro* → *nieko gero*.

p. 62

Svirno Žvynė – poeto, prozininko, vertėjo *Mato Grigonio* (1889–1971) slapyvardis.

Juozas Rinkevičius (1887–1958) – knygų leidėjas. Platino draudžiamą spaudą. 1913–1914 m. leido žurnalą „Vaivorykštė". Įsteigė „Švyturio bendrovę, leidusią grožinę literatūrą, vadovėlius.

Tadas Daugirdas (1852–1919) – literatas, archeologas, dailininkas.

Žanas Rišpenas (*Richepin*; tikr. *Auguste Jule*; 1849–1926) – prancūzų rašytojas. Jo kūrybai būdingi romantiniai, natūralistiniai, fantastiniai elementai.

... *su Rygos Jakavičium* – turimas galvoje *Liudas Jakavičius* (1871–1941), kalendorių ir knygų leidėjas. 1909–1915 m. leido ir redagavo „Rygos naujienas".

Atsiliep.: *Svirno Žvynė* [M. Grigonis]. Mano kritikas. - Viltis, 1914, sausio 25 (vasario 7), nr. 20.

VAIRAS NR. 2. 1) Autografas: LLTIR, f. 21, b. 410, švarraštis juodu rašalu, taisytas redakcijos, 4 p., antraštė *Iš mūsų raštų*, parašas *Homunculus;* 2) I publikacija*: LŽ, 1914, sausio 31 (vasario 13), nr. 25, parašas *Homunculus.*

Tekstai mažai skiriasi. Taisyta tekste *nabagas* → *vargšas, simpatiški* → *simpatingi, visgi* → *vis dėlto, vienapusiškai* → *vienašališkai.* Pagrindiniai redakciniai taisymai:

3 pastr.: Jeigu tai būtų jaunuomenės organ*uose* ar dienraštyje – tai dar būtų galima šiaip taip išteisinti, – bet *inteligentų tokiam organe* skystoka ir nemoksliška → Jeigu tai būtų jaunuomenės organ*e* ar dienraštyje – tai dar būtų galima šiaip taip išteisinti, – bet *inteligentams skiriamam žurnale* skystoka ir nemoksliška.

Išbraukta žemiau einanti pastraipa: „Apie „antrosios rūšies" mokslą dar ir per abudu numeriu dar niekas ir užsimint neužsiminė.".

5 pastr.: Bet ir literatūra nekokia *labai* → Bet ir literatūra nekokia.

10 pastr.: *Štai va du gražiausiu jų kupletu* → *Imkime nors ir gražiausios.*

16 pastr.: tai ir *atsiduoda dirbtinumu ir nenatūrališkumu* → tai ir *jausti dirbtinumas ir nenatūrališkumas.*

17 pastr.: po *visumoj* paaiškinta *(в целом).*

p. 64

S. Č. K. – Sofija Čiurlionienė-Kymantaitė.

Janis Rainis (tikr. *Pliekšans;* 1865–1929) – latvių rašytojas, vertėjas, visuomenės veikėjas.

Försteris (*Friedrich Wilhelm Förster;* 1869–1966) – garsus šveicarų pedagogas.

Marija Pečkauskaitė – Šatrijos Ragana (1877–1930), rašytoja, vertėja. Išvertė F.W. Försterio veikalų („Jaunuomenės auklėjimai", „Auklėjimas ir auklėjimasis" ir kt.).

Antanas Žmuidzinavičius (1876–1966) – dailininkas realistas, nutapęs peizažų, portretų. Sukaupęs archeologinių, etnografinių senienų ir kt.

Rimšos vinjetė – dailininkas *Petras Rimša* (1881–1961) sukūrė skulptūrų, reljefinių portretų, medalių, inkrustacijų, medžio drožinių ir kt.

Ig. Š. – *Ignas Šeinius* (tikr. *Jurkūnas;* 1889–1959), rašytojas, diplomatas, o gal: *Ignas Šlapelis* (1881–1955), dailėtyrininkas, parašęs „Meno istorijos metmenis" (1930) ir kt. knygų bei straipsnių.

ŠYDĄ PRASKLEIDUS... 1) I publikacija*: LŽ, 1914, kovo 28, 29 (balandžio 10, 11), nr. 67, 68, parašas *Homunculus.*

V. Krėvės „Šarūno" 1911 m. leidimą (Vilnius, „Vilties" leidykla) sudaro du atskiri tomai, nors puslapių numeracija ištisinė. I tome spausdinami I ir II, antrame – III ir IV „Šarūno" veiksmai.

p. 69

Nikolajus Michailovskis (1842–1904) – rusų publicistas ir literatūros kritikas.

Biono egotizmas – greičiausiai turimas galvoje graikų filosofas *Bionas Boristenietis* (gyvenęs apie 335–245 pr. Kr.), diatribių, t.y. gyvai parašytų, populiarių paskaitų-svarstymų filosofinėmis moralinėmis temomis, autorius.

p. 70

... Jurgelionis džiaugias – 10 metų skaitysiąs... – K. Jurgelionio str. „Padrikos pastabos" apie V. Krėvę rašoma: „dramatizuotą" (atleisk jam, Dieve!) apysaką „Šarūnas, Dainavos Kuningaikštis" skaitau jau antri metai ir vis neįstengiu perskaityti. O! dar labai toli iki galui. Dar gal koks penketas metų, jei ne daugiau, turės praslinkti, kol aš baigsiu ją skaitęs. O gal ir galą gausiu beskaitydamas, gal amžinu miegu užmigsiu" (Laisvoji mintis, 1913, nr. 44, p. 1052).

Sruoga yra daug rašęs apie Krėvę, tačiau specialių „Šarūno" studijų neaptikta.

Vėlesnės publikacijos: SVU, p. 40–44.

P. MIČIULIS. SUGRIAUTAS GYVENIMAS. 1) Autografas*: LLTIR, f. 30, b. 74 (CB), rankraštis juodu rašalu, 9 l., greičiausiai siųstas LŽ redakcijai, rastas G. Petkevičaitės archyve. Antraštė *Iš mūsų raštų*, parašas *Homunculus*, Panevėžys, ant 8 p. Vilniaus pašto antspaudas su data *18 1 14.*

p. 73

Pijus Mičiulis (1882–1923) – dramaturgas. Dirbo „Lietuvos žinių" redakcijoje.

rezonioras – rezonierius; čia: žmogus, mėgstantis pamokslauti, be saiko dėstyti savo samprotavimus.

Vakchankos – bakchantės (*bakchantė* – senovės graikų mitologinė būtybė; sen. Romoje – bakchanalijų dalyvė, šokėja, lėbautoja).

Juvenalai – *Juvenalis* (*Decimus Iunius Iuvenalis;* apie 60–140) šešiolikoje „Satyrų" smerkia romėnų visuomenės ydas. Juvenalai – čia: ir nesubrendę jaunuoliai.

v prostranstvie i vremeni (rus.) – erdvėje ir laike.

J. STRAZDAS. SUGRĮŽO. 1) Autografas: LLTIR, f. 21, b. 409 (LŽ fondas), švarraštis juodu rašalu su LŽ redakcijos pataisymais, 7 p., parašas *Homunculus;* 2) I publikacija*: LŽ, 1914, balandžio 3 (16), nr. 72, parašas *Homunculus.*

Straipsnį redakcija gerokai taisė. Sruogos „herojus" visur taisomas į „veikėjas, veikiamasis asmuo, rodomieji žmonės".

Pagrindiniai taisymai:

5 pastr.: po „scenos dailę" išbrauktas sakinio galas „kurio tiesioginė pareiga [priedermė] būt 'žrecom iskusstva'".

7 pastr.: po „Veikalo beaprašinėti" išbrauktas sakinys „Būtų galima pravesti paralelę tarp „Žemės dulkių" ir „Sugrįžo", bet tai būtų per didelis užgavimas autorės ‚Žemės dulkių'".

„*Užsiganėdinsiu*" pakeistas į „*Pasitenkinsiu todėlei*".

8 pastr.: pirmas sakinys „Rodzevičaitės apysakoje psichologinis išsivystymas kuo geriausias, visi herojų žingsniai ..."

10 pastr.: po „ši išrašyta?" išbrauktas sakinys „Neminint blogo žodžio – tai tik „malčišestvo"!"

11 pastr.: po „ištraukų neberašysiu" sakinio pabaiga „nes ir man jos bjaurios, ir sveikam gal nemalonios" pataisyta į „ras, kas norės veikalą peržiūrėti [skaityti]".

Po „taip ištempta" išbraukta sakinio pabaiga: „kaip čigono bubinas – prisiliesk truputį, tai tuoj ir persprogs!"

Po „Strazdui apsileist?" sakinyje „Ir jis, nors ir *per gvoltą dirba, kad Raulas* irgi pamylėtų sodietę" → „Ir jis, nors ir varu spiria Raulą...

13 pastr.: nubraukta sakinio pabaiga: „bet juk niekam jos neindomios, pakaks apie jas".

14 pastr.: pirmas sakinys: „J. Strazdas ne prastas – jam *kad tik efektą padirbt, skaitytoją sujudint „glagolom žieč serdca liudei"* (žodžiu uždegti žmonių širdis)" → „J. Strazdas ne prastas – jam *rūpi scenos efektai*".

18 pastr.: *„skaitytojas"* → *„turėtojas"*.

19 pastr.: išbrauktas paskutinis sakinys „Man tai jau visai nebeindomu apie tai kalbėti".

20 pastr.: išbrauktas pirmas sakinys „Ar užsimoka pats veikalas už savo pasirodymą ant šio margo svieto? – Ne!"

Antras (publikacijoje pirmas) sakinys: „*Tą* siužetą mes jau turime *taip puikiai* „Žemės dulkėse" išvystytą, o *čia koks tai tik pasijuokimas ir iš* dramos, ir *iš* siužeto, ir *iš* psichikos!" → „Siužetą mes jau turime *gražiai* „Žemės dulkėse" išvystytą, o *J. Strazdo dramoje kaži koks tik pašiepimas* ir dramos, ir siužeto, ir psichikos!".

Išbrauktas po to einantis sakinys: „Tegu begėdis Svirno Žvynė, vietoj liejęs krokodilo ašaras dėlei Europos dramų [žiūr. jo juokingą straipsnelį „Vilties" priedo Nr. 2], džiaugiasi tokiais mūsų dramaturgais..."

Paskutinis sakinys: „*Bet* man rodos, geriau jau jokių neturėt, *negu tik tokiais tegyvent*" → „Man rodos, geriau jau jokių *dramų* neturėt, *nekaip tokiomis savo visuomenę vaišint*".

Jonas Strazdas (1886–1972) – dramaturgas, vertėjas. Parašė apie 30 komedijų, buitinių ir istorinių dramų. Pasirašinėjo *Jaunučio* slapyvardžiu.

... reikia rokuoties su Mičiuliais, Grigoniais, Strazdais ir Co – turimos galvoje tuometinės menkavertės, mėgėjų teatrui skirtos pjesės.

Marija Rodzevičaitė, M. Rodzevičuvna (*Rodziewiczówna*, 1863–1944) – lenkų rašytoja, sentimentalių apysakų apie Baltarusijos ir Lietuvos bajoriją, kaimo buitį autorė. Apysakos „Pilkosios dulkės" (1889) lietuviškasis V. Kudirkos vertimas 1902 m. išleistas pavadinimu „Žemės dulkės".

Stat baculus in angulo, ergo pluit (lot.) – lazda stovi kampe, vadinasi, lyja. Šia patarle pajuokiamas dviejų visiškai nesusijusių dalykų jungimas.

Vėlesnės publikacijos: SVU, p. 45–47.

KUO KELELIU EITI? 1) Autografas: LLTIR, f. 21, b. 411 (LŽ fondas), švaraštis juodu rašalu, 12 p. su LŽ redakcijos taisymais, parašas *Homunculus*, Panevėžys; 2) I publikacija*: LŽ, 1914, bal. 4 (17), nr. 73–74, parašas *Homunculus*.

Rankraštyje straipsnio pavadinimas „Kuo kelaliu eiti?".

Redakcijos taisyta: *įvisutinimas, įvisutinti* → *apibendrinimas, apibendrinti*; *asmenystė* → *asmuo*; *pareiga* → *priedermė*; *galiausias* laipsnis → *aukščiausias* laipsnis, *tankiai* → *dažnai*; *visgi* → *vis dėlto*; kai kur keista žodžių tvarka.

Kiti pagrindiniai taisymai:

1 pastr.: 1 sak. *sulig* → *pagal*, *pareiga* → *priederme*.

Išbrauktos dvi tolesnės pastraipos:

„Jei bent tik stačiai užkliudo jų kompaniją – tai subruzda tam kartui, it vapsvų kelmas, bet tuojau ir vėl nusiramina (pvz., istorija su A. Vienuolio „Užžėlusiu taku" ir t.t.)

Tiesa, mūsų „kritikai" irgi darbštūs žmonės, – vieni korektos klaidas taiso, kiti laiko neturi, nes esą „vainikavimo pagiriomis" užimti, treti iš Pono Dievo „Lockos" tarara-bumbijas gieda, o ketvirti šiaip jau „rimti žmonės" ir niekais nebeužsiima".

4 pastr. paskutinis sakinys:

... tai bus bene *geriausioji ir charakteringiausioji jo apysaka* → tai bus bene *geriausis ir charakteringiausis jo veikalų*.

9 pastr.: po pabrėžto *kraut* išbraukta *„int vieną „prietirijos [?] bagažą"*.

10 pastr.: slankioja *pakraščiais* → slankioja *pašaliais*.

11 pastr.: Ar ne Čechovo *herojai*?! Ar ne *lalkos* lange išstatytos? → Ar ne Čechovo *aprašomi tipai*?! Ar ne *lėlės* lange išstatytos?

Teisti būtų be *pamato* neteisinga → teisti būtų be *reikalo* neteisinga.

12 pastr. 1 sak.: „susidūrimą tik jų, atskirų, *pavienių asmenyščių* → susidūrimą tik jų, atskirų *žmonių*.

13 pastr. 1 sak.: Lengva vesti kovą visuomenės susidūrimuose tokiose *grubiose* apystovose, kaip materialės, ekonominės, bet visai kas kita *su* kova, *einančia* tokiose intymiškose aplinkybėse, kaip meilė ir šeimyniškas gyvenimas → Lengva vesti kovą visuomenės susidūrimuose tokiose apystovose, kaip materialės, ekonominės, bet visai kas kita kova, *kilusi* tokiose intymiškose aplinkybėse, kaip meilė ir šeimyniškas gyvenimas.

14 pastr.: Dalykas ne idealizavime arba iškoneveikime, bet tame, *kaip rusai sako, „kiesarievo – kiesariu"* → Dalykas ne idealizavime arba iškoneveikime, bet tame, *kad kiekvienam paskirti, kas jam priguli*.

15 pastr.: Vietoj veikimo, vietoj platesnio ir platesnio *jėgų* plėtojimos jiems reikalingas poilsis, jiems reikalingas atgavimas *buvusių jėgų*, atnaujinimas *buvusios* dvasios → Vietoj veikimo, vietoj platesnio ir platesnio *spėkų* plėtojimos jiems reikalingas poilsis, jiems reikalingas atgavimas *pailsusių spėkų*, atnaujinimas *gęstančios* dvasios.

17 pastr.: Čia ir vėl tas pats, taip sakant, *„kiesarevo – kiesariu"* → Čia ir vėl tas pats, taip sakant, *atlyginimas, atidavimas to, kas kitiems priguli*.

18 pastr. 1 sak.: *pirmučiausia* šią žaizdą → *visų pirma* šią žaizdą.

19 pastr.: Tiek iškentėjęs studentavimo laiku, jis nepasilieka, *kaip rusai sako,* „pasyviu miestiečiu" → Tiek iškentėjęs studentavimo laiku, jis nepasilieka „pasyviu miestiečiu".

20 pastr.: Tiesa, jeigu jis būt geniju ar kažkaip talentingu, tai ir *rokuoties* su juo mums, ypač gi pesimistams, *nebeprisieitų* ir nebūtų noro → Tiesa, jei jis būt geniju ar kažkaip talentingu, tai ir *turėti ryšių* su juo mums, ypač gi pesimistams, *nebereikėtų* ir nebūtų noro.

24 pastr.: neprieštarautų tiesai ir teisingumui *(istinie i spravedlivosti)* → neprieštarautų tiesai ir teisingumui.

25 pastr.: Bet jau nuo pirmos dienos *uždengė jam bedugnė kelią* prie jo gyvenimo tikslo ir *šį pastarąjį begaliniai* atitolino nuo jo → Bet jau nuo pirmos dienos *užkirto jam* kelią prie jo gyvenimo tikslo ir *tą tikslą be galo* atitolino nuo jo.

Atsiprašau gerb. Skaitytojaus už citatą, bet *visgi* neiškenčiu *neištraukęs gana ilgokos* → Atsiprašau gerb. skaitytojaus už citatą, bet *vis dėlto neiškenčiu nepaminėjęs.*

33 pastr.: demokratiškų *pobūdžių savo vyro* → demokratiškų *elgimos dėsnių* savo vyro.

35 pastr.: Palieku atsaką *int* tą klausimą kiekvienam *laisvai nuožiūrai* → Palieku atsaką *į* tą klausimą kiekvienam *skyrium.*

Išbrauktas paskutinis straipsnio sakinys: „Veltui tiktai gerbiamieji mūsų ponai „kritikai" ir „kritikomanai" praleido pro penkius pirštus tokią savo rūšies brangenybę, nė žiedelio nevampteléję".

Po tekstu yra prierašas:

P.S. Ar negalėtumėte pranešt per „Liet. žinias", kad BVMK pradėjo versti lietuvių kalbon Zudermanno dramą „Tėviškė". Gal kas kitas jau verčia ar turi išvertęs? – gal atsilieps.

Po šiuo teksteliu dideliu šriftu 4 kartus pakartotas žodis *„Atsilieps".*

p. 84–86

Ir veltui „Ateities" „kritikai" „mūčijas", norėdami išvysti Veronikoje („Paskenduolė") tiktai Veroniką ir inpiršti autoriui antikuniginę tendenciją... – turima galvoje „Paskenduolės" recenzija, išspausdinta: Ateitis, 1913, nr. 11, p. 554–557. Recenzija pasirašyta kriptonimu *Stud. K. B.*, ypač daug vietos joje skirta A. Vienuolio „Paskenduolėje" sukurtų kunigų paveikslų kritikai.

Fiodoro Sologubo (tikr. *Teternikov,* 1863–1927) romano „Smulkus velnias" (1907) pagrindinis veikėjas mokytojas *Peredonovas* yra tapęs bendriniu vardu; tai miesčionio, skundiko, bailio tipas. *Peredonovščina* – šių žemų savybių kompleksas.

Zukunfstaat (vok.)– „Ateities valstybė".

Oilė – amžinos palaimos, ramybės ir gėrio, išsipildžiusių svajonių žemė, kurion žmogus patenka tik po mirties. Tai vienas iš Sologubo susikurtų, pasaulio tvarką ir žmogaus lemtį aiškinančių jo poezijos mitų, ypač ryškus eilėraščių cikle „Mairo žvaigždė" (1898).

Nikolajus Minskis (tikr. *Vilenkin*, 1855–1937) – rusų poetas, spausdinęsis narodnikų leidiniuose, vėliau propagavęs poeziją kaip individo jausmų išraišką.

p. 89

jerundizmas (rus.) – niekai, paistalai, nesąmonės.

Kitos publikacijos: Lietuvių literatūros kritika, t. 1, p. 471–478; Antanas Vienuolis literatūros moksle ir kritikoje, V., 1980, p. 108–114; SVU, p. 48–53.

PROŠAL. 1) Autografas*: LLTIR, f. 53, b. 598, juodraštis rašalu, 6 p. (fragmentai), be parašo; 2) Nuorašas Algio Samulionio ranka: LLTIR f. 53, b. 1323, 4 p. (nurašytas visas fragmentiškai išlikęs tekstas, kiek pavyko iššifruoti) ir mašinėle (teksto pradžia).

Spėjama, kad straipsnelis rašytas 1912–1914 m. Tekstas sunkiai išskaitomas, publikuojama dalis iš 1–4 p., kiti neįskaitomi, nuplėštu kampu.

SKEVELDROS. I publikacija*: LŽ, 1915, gegužės 17 (30), nr. 55. Parašas *Homunculus*.

p. 92

Valerijus Briusovas (1873–1924) – žymiausias rusų poetas simbolistas. Artimai bendravo su J. Baltrušaičiu. Lankėsi Vilniuje. Parašė eilėraščių apie Lietuvą.

p. 94

Taine'as (*Hippolyte Taine*; 1828 – 1893) – prancūzų filosofas, estetikas, dailės teoretikas, vienas natūralizmo teorijos ir kultūrinės-istorinės mokyklos pradininkų.

p. 95

Kadaise, ne taip seniai, Čiurlionienė griežtai yra paskelbusi, kad lietuvių dvasiai realizmas esąs svetimas... – Sofija Čiurlionienė-Kymantaitė knygoje „Lietuvoje" rašo: „Realizmas tai visai neatsakanti forma lietuvių dailei (vis tiek kokios šakos). Realizmas tai svetimų sekimas, tai vėjo atneštas supratimas" (žr. *S. Čiurlionienė (Kymantaitė)*. Lietuvoje: Kritikos žvilgsnis į Lietuvos inteligentiją, V., 1910, p. 55–56.

Andrejus Pečerskis (1818–1883) – rusų rašytojas ir etnografas, pasirašinėjęs *Pavelo Melnikovo* slapyvardžiu. Epopėja „Giriose" ir „Kalnuose" – svarbiausias jo literatūrinis darbas.

p. 97

Arba pas Kasprevičių:... – *Janas Kasprovičius* (*Kasprowicz*; 1860–1926), lenkų poetas, dramaturgas, vertėjas.

Atsiliep.: [Autorius nenurodytas]. Juokai-nejuokai. Rašytojų ir nerašytojų domai. – Viltis, 1915, gegužės 24 (birželio 6), nr. 114.

Vėlesnės publikacijos: SVU, p. 54–57.

SŪKURIUOSE. I publikacija*: LŽ, 1915, gegužės 31 (birželio 13), nr. 61.

Straipsnis parašytas gegužę, nes 1915 m. gegužės 15 d. Sruoga tarėsi su LŽ redaktorium Jurgiu Šauliu dėl straipsnio Žemaitės 70-mečio proga.

p. 99

Julijus Slovackis (*Słowacki*, 1809–1849) – vienas žymiausių lenkų poetų romantikų.

Maeterlinckas (*Maurice Maeterlinck*; 1862–1949) – belgų rašytojas, daugiausia gyvenęs Prancūzijoje. Poetas ir dramaturgas simbolistas.

Novalis (tikr. *Friedrich Leopold von Hardenberg*; 1772–1801) – vokiečių baronas, rašytojas, žymiausias ankstyvojo romantizmo atstovas, amžinosios nakties stebuklų dainius („Himnai nakčiai", 1800).

Tieckas (*Johann Ludwig Tieck*; 1773–1853) – vokiečių rašytojas, Jenos romantikų būrelio narys. Kūrybai būdinga krikščioniška pasaulėjauta, riteriškumo aukštinimas, fantastika, ironija.

p. 101

... *ypač sergiamoje nuo svetimtaučių intakos*... – tarp šios ir tolesnės pastraipos laikraštyje paliktas keliolikos eilučių tuščias tarpas.

Vėlesnės publikacijos: SVU, 58–60.

PO VELĖNA PUMPURĖLIS. I publikacija*: PB, p. 199–212.

Вспомни, вспомни луг зеленый, / Радость песен, радость плясок! (rus.) – V. Briusovo eil. „Orfėjas ir Euridikė" citata netiksli: turi būti «пляск» (žr. *В. Брюсов*. Собрание сочинений: в 7-ми т., М., 1973, т. 1, p. 384). Pažodinis motto vertimas: „Prisimink, prisimink žalią pievą, dainų džiugesį, šokių džiugesį".

p. 103

Christiansenas (greičiausiai *Sigurd Christiansen*, 1891–1947) – norvegų prozininkas, dramaturgas.

p. 105

Razumnikas, *Ivanovas-Razumnikas* (tikr. *Ivanov*, 1878–1946) – rusų literatūros mokslininkas ir sociologas, P. Lavrovo (žr. tolesnius paaiškinimus) epigonas.

p. 108

„*Dziady*" (lenk.) – „Vėlinės", Adomo Mickevičiaus poema.

p. 110

Piotras Lavrovas (1823–1900) – rusų revoliucinio judėjimo dalyvis, narodnikystės teoretikas, publicistas, vienas jaunimo „ėjimo į liaudį" ideologų.

Konstantinas Balmontas (1867–1942) – vienas rusų simbolizmo pradininkų. Lankėsi Lietuvoje. Išvertė į rusų kalbą lietuvių poetų kūrinių, liaudies dainų. Išleido Lietuvai skirtų eil. rink. „Šiaurės pašvaistė" (1931).

Atsiliep.: A. Jakštas. „Baras". – Viltis, 1915, rugpjūčio 6–8 (19–21), nr. 175–177.

Kitos publikacijos: Kas yra kūryba, K., 1989, p. 88 (fragmentai); SVU, p. 61–72.

ОСНОВНЫЕ МОТИВЫ СОВР. ЛИТОВСКОЙ ЛИРИКИ. 1) Autografas*, LLTIR, f. 8, b. 9, 33 l., švarraštis rašalu su pataisymais, užrašas Kazio Borutos ranka: *B. Sruoga, Сборник литовской литературы.* Straipsnis skirtas rinkiniui „Отечество" (apie šį rinkinį plačiau žr. R 1, p. 715, R 5 (1), p. 757–760.

ОСНОВНЫЕ ЭЛЕМЕНТЫ ЛИТОВСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ. 1) Autografas*: LLTIR, f. 8, b. 10, švarus juodraštis rašalu, 93 l., be pabaigos; 2) Autografas*: LLTIR, f. 1, b. 3944 (straipsnio pradžia), LLTIR, f. 8, b. 13, 110 l (p. 5–114) bei intarpai p. 2–7, 7, 8–13).

PUOTA MARO METU. I publikacija*: Santara, 1917, kovo 31, nr. 5, parašas *Markizas Tigrui Nėrkonori.*

p. 192

„Pirmasai baras" – antipozityvistinės krypties literatūros almanachas, išleistas 1915 m. Vilniuje (red. S. Šilingas, dalyvaujant I. Šeiniui). Toliau straipsnyje jo pavadinimas trumpinamas ir rašoma tiesiog „Baras".

Puota maro metu – kaip ir antraštėje, aliuzija į to paties pavadinimo A. Puškino dramą iš „Mažųjų tragedijų" ciklo.

p. 193

Elinų (kituose straipsniuose: helenų) – graikų.

Zaratustra (Zarathustra, Zoroastras) – senosios iranėnų religijos (mazdaizmo) reformatorius, gyvenęs VI–VII a. pr. Kr. Seniausios „Avestos" dalies – „Gatų" („Giesmių") autorius. Vėliau Zaratustros mokslą plėtojo sekėjai. Jis pasklido senovės Persijoje ir virto zoroastrizmu. Zaratustra tapo F. Nietzsche's filosofinio kūrinio herojumi.

Ramūnas Bytautas (1886–1915) – filosofas, publicistas, Maskvos universiteto auklėtinis, skelbė straipsnius filosofijos, kultūros, kalbos klausimais. „Pirmajame bare" buvo išspausdinta Leisino sanatorijoje daryta sergančio Bytauto nuotrauka su užrašu: „Bučiuoju visus! Ramūnas". (Po pusės metų jis mirė.)

p. 194

Teurgija – viduramžių magijos rūšis, siekimas pakeisti įvykių eigą veikiant dievų bei dvasių valią, vėliau – tikėjimas skulptūrų ir paveikslų atgaivinimu.

p. 195

St. Šilingo „Dainoje"... – čia ir toliau turimas galvoje Stasio Šilingo straipsnis „Tautos dainų genezis".

„Gitandžali" („Aukojimo dainos", 1910, 1912 m. autoriaus išverstos į anglų k.) – Rabindranatho Tagorės eilėraščių rinkinys, už kurį rašytojas 1913 m. gavo Nobelio premiją. „Pirmajame bare" buvo paskelbtos šio kūrinio ištraukos, kurias vertė S. Šilingas, redagavo J. Baltrušaitis.

p. 197

Aleksandra Bulotienė (1891–1941) – visuomenės veikėja, ilgametė „Žiburėlio" draugijos pirmininkė. Pirmojo pasaulinio karo metais drauge su vyru advokatu Andriumi Bulota ir rašytoja Žemaite JAV bei Kanadoje rinko aukas Lietuvos žmonėms, evakuotiems į Rusiją. Amerikoje paskelbė „Pirmojo baro" recenziją „Gintarinė inteligentija". Kaip aiškėja iš Žemaitės 1921 11 04 laiško Unei Babickaitei (*Žemaitė.* Raštai, V., 1958, t. 6, p. 476), recenzija buvo išspausdinta Čikagos laikraštyje „Naujienos" 1916 m. vasarą (plačiau žr. *Leonas Gudaitis.* Platėjantys akiračiai, V., 1977, p. 375–376).

Oblomovščina, peredonovščina – miesčioniškumas, neveiklumas, kitų skundimas (žr. ankstesnius paaiškinimus).

Bogoborčestvo (rus.) – dievoieška, krikščionybės atnaujinimo siekusi, oficialiajai stačiatikybei priešiška filosofinė religinė srovė XX a. pr. Rusijoje, paremta daugiausia V. Solovjovo pažiūromis. Jai atstovavę to meto rusų rašytojai ir filosofai: N. Berdiajevas, D. Merežkovskis, Z. Gipijus, N. Minskis ir kt.

Andrejevščina, arcybaševščina – nihilizmo, skepticizmo, pesimizmo nuotaikos (L. Andrejevas ir M. Arcybaševas – XIX–XX a. sandūros rusų rašytojai, susiję su dekadansu).

Atsiliep.: [Be parašo]. Beržinė košė. 1 kaušelis. – Žiežirba, 1917, nr. 1, p. 12; *V. Bičiūnas*. Draugui Markizui Tigrui Nėrkonori, pirmojo „Baro" vertintojui – atviras laiškas VUBR, f. 1, b. F242, p. 297–307.

Kitos publikacijos: Lietuvių literatūros kritika, t. 1, p. 478–484 (be paskutinio skirsnio); SVU, p. 73–77.

ŽEMĖS DAINIUI – EMILIUI VERHARNUI – ŽMOGUI. 1) I publikacija*: Aušrinė, 1917, nr. 4–6, p. 5–6, be parašo.

p. 198

Menant Verharną, visuomet prisimena trys jo garsūs žygiai – jo „Aušros", jo „Maištas", jo „Tunelis"... – Sruoga vertė „Aušras" (žr. R. 5[1], p. 35).

Emilis Verharnas (*Verhaeren*; 1855–1916) – belgų poetas, kritikas, rašęs prancūziškai. Advokatas.

MARGALIO „AŠARĖLĖS". 1) I publikacija*: Lietuvos aidas, 1918, rugsėjo 12, nr. 86. Pasirašyta kriptonimu *B. Sr.*

Margalis (tikr. *Juozas Šnapštys*, 1877–1921) – keleto patriotinės, gamtinės ir religinės tematikos eilėraščių rinkinių bei pjesių autorius.

p. 202

Vitmenas (*Volf Withman*; 1819–1892) – JAV poetas, labiausiai išgarsėjęs eilėraščių knyga „Žolės lapai".

Kaip rusai sako: Poeta gali ir nebūti, / bet piliečiu būt turi... - eilutės iš rusų poeto N. Nekrasovo eilėraščio „Poetas ir pilietis". Vėliau straipsnyje „Tolstojaus meno pradmenos" Sruoga jas yra išvertęs taip: „Gali poetas ir nebūti, bet būt pilietis privalai".

iš mažrusiškos kalbos vertimai – kaip versti iš „mažrusiškos" kalbos, Margalio „Ašarėlėse" pateikti trys eilėraščiai: „Suktinis", „Kam man antakiai taip puikūs" ir „Kaukia vėjas, medžiai linksta"; dar keletas pavadinti imitacijomis, bet šaltinis nenurodytas. Eil. „Suktinis" ir „Kaukia vėjas" yra ukrainiečių liaudies dainų, „Kam man antakiai taip puikūs" – Taraso Ševčenkos eilėraščio «Думка» sekimas.

Vėlesnės publikacijos: SVU, p. 78–79.

SKOLASTIKOS IR LIMONADO TEMA. 1) I publikacija*: Lietuva, 1920, sausio 1.

Brėkšta – kunigo poeto, dramaturgo *Mykolo Vaitkaus (1883–1973)* poema.

Sielos sparnai – poeto, kraštotyrininko *Petro Biržio (1896–1970)* eilių rinkinys.

Žalvarnis – kunigo poeto *Jurgio Tilvyčio* (1890–1931) slapyvardis.

ČEKŲ LITERATŪROS ISTORIJOS TRUPINIAI. 1) I publikacija*: Lietuva, 1920, vasario 24, nr. 43, parašas *Pa. Kas.*

p. 208

Janas Husas (1371–1415) – čekų kultūros, visuomenės ir bažnyčios veikėjas, reformacijos ideologas. Parengė čekų rašybos sistemą, kuri išliko iki šiol. Sruogos nurodyta gimimo data netiksli.

p. 209

Petras Chelčickis (Chelčický; apie 1390–apie 1460) – čekų mąstytojas utopistas.

Jonas Amos Komenskis (*Jan Amos Komenský*, lot. *Comenius*; 1592–1670) – garsus čekų pedagogas. *Orbis sensalium pictus* („Juntamųjų daiktų pasaulis paveiksluose"; lot., 1658) – jo pirmasis vadovėlis; *Labirint mira – rai serca* („Pasaulio labirintas ir širdies dausos"; 1631) – grožinis kūrinys (alegorija).

p. 210

Jos Dobrovskis (*Josef Dobrovský*; 1753–1829) – čekų filologas, švietėjas, vienas slavistikos pradininkų.

Jos Jungmanas (*Josef Jungmann*; 1773–1847) – čekų filologas, poetas, vertėjas, vadovavęs čekų nacionaliniam kultūriniam sąjūdžiui.

p. 211

Tomašas Masarikas (*Masaryk*; 1850–1937) – čekų politinis veikėjas, Prahos universiteto profesorius. Polemizavo su marksizmu.

Františekas Palackis (*Palacký*; 1798–1876) – čekų istorikas, filosofas, visuomenės veikėjas.

Hynekas Macha (1810–1836) – čekų rašytojas, romantikas.

Františekas Ladislavas Čelakovskis (*Čelakovský*; 1799–1852) – čekų poetas, slavistikos profesorius.

Božena Nemcova (tikr. *Barbora Panhlova-Nemcova*; 1820–1862) – čekų rašytoja, 1848 m. revoliucijos dalyvė.

Svatoplukas (tikr. *Svatopluk Turek*; 1900–1972) – čekų rašytojas, prozininkas.

Janas Neruda (1834–1891) – čekų rašytojas; jo prozos ir poezijos kūriniams būdingi patriotiniai motyvai.

Jaroslavas Vrchlickis (*Vrchlický*, tikr. *Emil Frida*; 1863–1912) – čekų poetas, savo eilėraščiuose apdainavęs žmogaus kūrybinę galią, meilę, čekų kovas dėl laisvės.

Otokaras Bržezina (*Březina*; tikr. *Vaclav Jebav*; 1868–1929) – žymiausias čekų poetas simbolistas.

Antanas Sova (*Antonin Sova*; 1864–1928) – vienas iš simbolistinės ir impresionistinės čekų poezijos pradininkų.

Petras Bezručius (*Bezruč*; tikr. *Vladimyr Vašek*; 1867–1958) – proletarinės čekų poezijos pradininkas.

LITERATŪROS DARBO UŽDAVINYS LIETUVOJE. 1) Autografas: MACBR, f. 45, b. 28; 2) I publikacija*: Menas, 1920, nr. 1, p. 11, parašas *B.S.*

p. 214

...neatidėliojant dirbti darbą – mintis parengti pasaulinės literatūros chrestomatiją-enciklopediją (paties rašytojo terminas) Sruogai kilo greičiausiai 1919 m., kuriantis Lietuvių meno kūrėjų draugijai, jos literatūros skyriui. Apie tai, kad tokios chrestomatijos labai reikia, kalbama jau tų metų pavasarį parengtoje „Dailiosios literatūros skyriaus statuto metmenoje" (MACBR, f. 45, b. 217). Vėliau Sruoga sudarė chrestomatijos prospektą, kuriame paminėta daugiau kaip 100 rašytojų (MACBR, f. 12, b. 2172; LLTIR, f. 52, b. 254). Šis projektas 1923 m. liepos 23 d. buvo svarstytas skyriaus susirinkime. Kalbėjo arba raštu pastabas pateikė J. Tumas-Vaižgantas, V. Bičiūnas, K. Šmulkštys, J. Jablonskis ir kt. Atsiliepimai buvo teigiami, bet užmojis pasirodė ne pagal tuometines jėgas.

Vėlesnės publikacijos: SVU, p. 80–81.

M. PEČKAUSKAITĖS „PANČIAI". 1) I publikacija*: Skaitymai, 1920, kn. 1, p. 117–118, parašas *B. S.*

p. 216

Tiesa, madoj pas mus alegorijos, kur, kalbant apie vapsvas ir skruzdėles, reikia suprast tam tikri visuomenės gyvenimo reiškiniai... – greičiausiai turima galvoje Vaižganto alegorijos „Vapsva, vabzdžių karalaitė" ir kt. (žr. *J. Tumas-Vaižgantas.* Alegorijų vaizdai, Petrapilis, 1916).

Atsiliep.: *A. Jakštas.* Skaitymai, mėnesinis literatūros leidinys (...). Pirmosios knygos (...). – Draugija, 1921, nr. 1–2, p. 64–67; Skaitymai. Mėnesinis literatūros žurnalas (...). – Ateitis, 1921, nr. 4, p. 109–112; *Vaižgantas.* Knygoms apginti... nuo kritikų: Atsakymas ponui B. S. dėl Pečkauskaitės-Šatrijos Raganos „Pančių". – Skaitymai, 1921, kn. 3, p. 77–85; *E. Radzikauskas [L. Gira].* Literatūrai ir kritikai apginti nuo diletantizmo ir sustingimo: Atsakymas Vaižgantui. – Skaitymai, 1921, kn. 3, p. 86–101; *Vds [Vydūnas].* Mūsų raštija. – Darbymetis, 1981, nr. 2, p. 34–42; *T. Nokubas [Bukontas].* Vėjo malūnai: Keli žodžiai dėl p. Radzikausko straipsnio „Skaitymų" III knygoj. – Skaitymai, 1921, kn. 7, p. 96–99.

Kitos publikacijos: R VI, p. 28–30 (pavadinimas „Lietuviška mistika"); SVU, p. 82–83.

KNYGOMS APGINTI. 1) I publikacija*: Skaitymai, 1920, kn. 1, p. 118–121, parašas *B. S.*

Maironis. Pavasario balsai: Penktą kartą atspausta ir žymiai padauginta, Tilžė, 1920, 119 p.

Kitos publikacijos: SVU, p. 84–87.

AKROBATIKA POEZIJOJ. 1) I publikacija*: Skaitymai, 1920, kn. 1, p. 121–124, parašas *B. S.*

p. 221

miser, liber, asper, tener... (lot.) – vargšas, laisvas, rūstus, švelnus.

p. 224

Apolonas Maikovas (1821–1897) – rusų poetas, „grynojo meno" šalininkas. Jo kūrybai būdingi rytietiški motyvai, mitologiniai įvaizdžiai.

Gavrila Deržavinas (1743–1816) – rusų poetas ir vertėjas.

Vladimiras Solovjovas (1853–1900) – rusų filosofas, mistikas, poetas simbolistas, publicistas, kritikas.

Atsiliep.: *A. Jakštas.* Skaitymai. Mėnesinis literatūros leidinys, leidžiamas Švietimo Ministerijos, redaguojamas Vincės Krėvės. Kaunas, 1920, Pirmosios knygos, 128 psl. in-8, kaina nenurodyta. – Draugija, 1921, nr. 1–2, p. 64–67.

Kitos publikacijos: R VI, p. 31–36.

CARTHAGINES ESSE DERUENDAM. 1) Autografas*: MACBR, f. 96, b. 199, švarraštis rašalu, kur ne kur pataisytas, 7 l., parašas *B. Sirakuzinas.*

Lotyniškas pavadinimas klaidingas, turi būti:

Carthaginem esse diruendam – Kartaginą reikia sugriauti.

p. 227

Gabriele D'Annunzio (1863–1938) – italų poetas. Jo kūrybai būdingas iracionalizmas, estetizmas, hedonizmas.

Andrejevo „Mūsų gyvenimo dienos" – Leonidas Andrejevas (1871–1919), rusų rašytojas, savo kūryboje kritinį realizmą jungęs su ekspresionizmu, humanistines idėjas derinęs su fatalizmu.

Michailas Arcybaševas (1878–1927) – šio rusų rašytojo kūrybai būdingas natūralizmas, erotika, priešiškumas revoliuciniam judėjimui.

Dmitrijus Pisarevas (1840–1868) – rusų literatūros kritikas, publicistas, revoliucinis demokratas, pritaręs N. Černyševskio politinei programai.

Čia rusų dvasia, čia Rusai kvepia – garsios A. Puškino eilutės (zdies russkij duch, zdies Rusju pachnet) humoristinė parafrazė.

BUTKŲ JUZĖS „ŽEMĖS LIEPSNA". 1) I publikacija*: Skaitymai, 1921, kn. 3, p. 126–132, parašas *B. Sirakuzinas.*

Tai pirmasis *Butkų Juzės* (tikr. *Juozas Butkus,* 1893–1947) eilėraščių rinkinys, išleistas 1920 m. Berlyne.

p. 231

Dubeneckio viršelis... – Vladimiras Dubeneckis (1888–1932), architektas, dailininkas, scenografas.

p. 232

Hansas Bethge (1876–1946ō – Rytų poezijos vertėjas į vokiečių kalbą.

Japanischer Frühling (vok.) – „Japoniškas pavasaris" (1911).

p. 235

Rabindranatas Tagoras (*Tagore;* 1861–1941) – Indijos rašytojas, dailininkas, kompozitorius, visuomenės veikėjas, Nobelio premijos laureatas. Rašė bengalų kalba. Įvairiažanris literatūrinis palikimas labai gausus.

p. 236

Almanache „Dainava" (1920, kn. 1, p. 11–13) išspausdintos 12 tankų (utų)

„Tekančios saulės japonų šalies žiburėliai" – B. Sruogos vertimas (žr. R 5 (1), p. 31–34, 769–770).

„Ja – car', ja – rab, ja – červ', ja – Bog!" (rus.) – „Aš caras, aš – vergas, aš – kirminas, aš – Dievas" (pažod. vert.).

Vėlesnės publikacijos: R VI, p. 37–46; SVU, p. 90–96.

NUODĖMĖ IR PRIGIMTIS. 1) I publikacija*: Sekmoji diena, 1921, balandžio 17, nr. 7, parašas *Padegėlis Kasmatė*.

Gustavo Flobero „Taïs" – B. Sruogos apsirikta: tai *Anatole'io France'o* (1844–1924) romanas „Taisa".

VYDŪNAS. JŪRŲ VARPAI. 1) I publikacija*: Skaitymai, 1921, kn. 5, p. 160–167, parašas *B. Sirakuzinas*.

p. 249

deus ex machina – nelauktas, dirbtinis pašalinių jėgų įsikišimas į kūrinio veiksmą; iš veiksmo logikos neišplaukianti atomazga.

Atsiliep.: *Vidūnas*. Mūsų raštija. – Darbymetis, 1921, nr. 3, p. 52–58; *V. Mykolaitis*. Vydūno dramaturgija. – Darbai ir dienos, 1935, kn. 4, p. 3–117 (apie B. Sruogos straipsnį p. 111).

Vėlesnės publikacijos: SVU, p. 97–103.

GODOS MERGAUTINĖS. 1) I publikacija*: Skaitymai, 1921, kn. 6, p. 129–134, parašas *B. Sirakūzinas*.

Tyrų Duktė – rašytojos *Bronės Buivydaitės* (1895–1984) slapyvardis. Jos poezijos rinkinys „Vasaros šnekos" išleistas 1921 m.

p. 255

Laimė mergautinė... – J. Baltrušaičio eilėraščio „Mergautinės godos" iš rinkinio „Žemės laiptai" paskutinis posmas. L. Brogos vertimas: „Dalią mergautinę, dalią slaptingąją / Šaukia svajų karalaičiai atjojantys... / Ji – lyg pasaulis jaunystėj džiaugsmingoje – / Kuriantis, šventas, aušra beliepsnojantis..." (*J. Baltrušaitis*. Žemės laiptai. Kalnų takas, p. 16).

Atsiliep.: *A. Jakštas*. Tyrų duktė. Vasaros šnekos (...). – Draugija, 1921, nr. 3–4, p. 135–137.

Vėlesnės publikacijos: SVU, p. 109–114.

AD NARRANDUM. 1) I publikacija*: Skaitymai, 1921, kn. 10, p. 87–92, parašas *B. Sirakūzinas*.

p. 262

Wehe allen Liebenden... (vok.) – „Vargas visiems mylintiems, kurie dar nėra pasiekę aukštumos, kuri iškilusi viršum gailesčio!" (*F. Nietzsche*. Taip kalbėjo Zaratustra: Apie užjaučiančius; pažod. vert.).

ad narrandum (lot.) – [reikia] pasakoti.

p. 264

Aristofanas (*Aristophanes;* 445–385 m. pr. Kr.) – graikų komediografas, kėlęs socialines problemas.

p. 265

raison d'être (pranc.) – būties pagrindas.

p. 267

argumenta ad hominem (lot.) – argumentai žmogui.

Selten habt ihr mich verstanden... (vok.) – H. Heine's posmas: „Retai kada jūs esate [mane] supratę, / Retai ir aš jus esu pratęs. / Tik kai atsiduriam purvyne, / Greit randam bendrą kalbą" (pažod. vert.).

Centum est, quia impossibile est (lot.) – *Šimtas yra, nes tai neįmanoma.*

Atsiliep.: *J. Dobilas.* Mintys ir pastabos, kaip Vydūnas suprasti. – Skaitymai, 1921, kn. 10, p. 82–86 (Vydūno vertinimų aptarimas ryšium su diskusija, kilusia dėl straipsnio apie „Jūsų varpus"); *Vds. [Vydūnas].* Švietimo ministerijos leidžiamieji skaitymai. IX knygos, 1921 mt. – Darbymetis, 1921, nr. 4, p. 45–47.

BUTKŲ JUZĖ. VERKIANČIOS ROŽĖS. 1) Autografas: LLTIR, f. 53, b. 597, B. Sruogos rašytas mašinraštis, 5 p. (numeracija 5–9 p., trūksta p. 1–4, 10); 2) I publikacija*: Skaitymai, 1922, kn. 15, p. 124–132, parašas *B. Sirakūzinas.*

Tekstai mažai skiriasi, daugiausia smulkių redakcinių taisymų: *rimas* → *rifmas, vaizduotei* → *vaidentuvei,* kai kur padaryta dviskaita (mes abu esame mulkiai → mudu esava mulkiu).

p. 268

Daktaras Avižonis – gydytojas oftalmologas *Petras Avižonis* (1875–1939).

p. 269

Kunigas Būčys – bažnyčios ir visuomenės veikėjas *Pranciškus Būčys* (1872–1951), 1905 m. įkūręs Lietuvos krikščionių demokratų partiją.

p. 270

Ekaterina, o / pojiechala v Carskoje sielo (rus.) – Jekaterina išvažiavo į Carskoje sielo.

p. 271

mielko-buržuaznaja svoloč miestnogo proischoždenija (*rus.*) – vietinės kilmės smulkiaburžuazinis niekšas.

popili našei krovuški (rus.) – prigėrė mūsų kraujuko.

p. 275

Vasilijus Trediakovskis (1703–1768) – rusų rašytojas, suformulavęs rusų silabotoninės eilėdaros principus.

Dielo tiomnoje – bez vodki ne razberioš (rus.) – tamsus reikalas, degtinės neišlenkęs, nesuprasi.

p. 277

V bielom vieničkie iz roz / Vperedi Isus Christos (rus.) – „... baltom rožėm vainikuotas, / Tarsi statula šviesi – / Kristus sniego debesy"; eilutės iš poemos

„Dvylika" (žr. *Aleksandras Blokas.* Lakštingalų sodas, V., 1980, p. 374, vertė Algimantas Baltakis).

Sologubo garsųjį „Znaju tolko, Car nebiesnyj, / čto golgotskoj mukoj krestnoj / čelovek stradal, ne Ty!" (rus.) – „Žinau tik, dangiškas Valdove, kad Golgotos kryžiaus kančias žmogus kentėjo, o ne Tu!" (pažod. vert.).

VAINIKAI. 1) I publikacija*: Naujienos (Čikaga), 1922, kovo 15–18, nr. 62–65, parašas *Padegėlis Kasmatė.*

Karlas Bücheris (*Bücher,* 1847–1930) – vokiečių ekonomistas, ūkio istorikas, veikalų „Liaudies ūkio raida" (1893), „Darbas ir ritmas" (1896) ir kt. autorius; pastaroji studija, kurioje remiamasi ir lietuvių liaudies dainomis, turėjo įtakos ir lietuvių tautosakininkams (B. Sruogai, M. Biržiškai, J. Baldžiui ir kt.).

p. 280

arijų tautos – greičiausiai: indoeuropiečių kalbomis kalbančios tautos.

p. 284

Vaidilos Ainis – poeto *Juliaus Janonio* (1896–1917) slapyvardis.

p. 285

parnasininkai – XIX a. antrosios pusės prancūzų poetai, savo kūryboje siekę vaizdų plastiškumo, rafinuotos formos, rimų tikslumo. Dėl tokių pat siekių ir apraiškų Sruogos nagrinėjamoje lietuvių poezijoje šis terminas, matyt, perkeltas ir į lietuvišką dirvą.

Juozas Mikuckis (1891–1970) – poetas, daugiausia gyvenęs JAV. Kūryba artima maironiškajai tradicijai (gamtos, meilės, ilgesio motyvai, elegiškumas).

p. 286

Bukelskis – poeto *Fausto Kiršos* (1891–1964) slapyvardis.

p. 287

Kalėdų Kaukė – poeto *Kleopo Jurgelionio* (1886–1963) slapyvardis.

Vėlesnės publikacijos: SVU, p. 115–124.

NAUJAS IDEALIZMO ISTORIJOS LAPAS. 1) I publikacija: Naujienos, 1922, gegužės 11–13, 15–20, 22–27, 29 (nr. 111–126); II publikacija*: Skaitymai, 1922, kn. 18, p. 74–111.

p. 294

1870–1871 metų opa, nepakeliama našta prislėgusi visą prancūzų tautą – aliuzija į Paryžiaus komuną.

p. 295

... tokių vyrų, kaip Renanas, Jaurèsas, Monod'as – Renanas (*Josef Ernest Renan;* 1823–1892), prancūzų filosofas, orientalistas; *Jaurèsas* (*Jean Jaurès;* 1859–1914), Prancūzijos ir tarptautinio socialistų judėjimo veikėjas; *Jacques Monod* (1940–1971), prancūzų biochemikas, mikrobiologas.

...jisai mokinio suole susitiko su Pauliu Claudeliu, André Suarès, Charles Péguy – Claudelis (*Paule Claudel,* 1868–1955), prancūzų rašytojas, kurio kūrybai būdingas mistiškumas, lyrizmas, metaforiškumas; *André Suarès* (1868–1948), prancūzų

rašytojas, parašęs esė apie Tolstojų, Wagnerį, Pascalį, Ibseną, Dostojevskį, Baudelaire'ą, tragedijų antikiniais motyvais; *Charles Péguy* (1873–1914), prancūzų poetas, publicistas, leido žurnalą „Cahiers de la quinzaine".

Georges Dumas (1866–1946) – prancūzų filosofas, gydytojas ir psichologas.

p. 297

... *jaunikaičio draugystė su senute, 72 metų, Malwida van Meysenbug (sena Wagnerio, Nietzsche's, Mazzini, Kossutho prietelka)* – *Richardas Wagneris* (1813–1883), vokiečių kompozitorius, vienas didžiausių vokiečių romantinės operos kūrėjų; *Friedrichas Nietzsche* (1844–1900), vokiečių filosofas, aukštinęs antžmogį; *Juzeppe Mazzini* (1805–1872), Italijos revoliucionierius, nacionalinio išsivadavimo judėjimo vadovas, dalyvavo karbonarų judėjime; *Kossuthas* (*Lajosz Kossuth*; 1802–1894), Vengrijos politinis veikėjas, bendravęs su A. Gercenu, rėmęs Garibaldi žygius.

Vedęs garsaus prancūzų archeologo Michelio Bréalio dukterį... – B. Sruoga, matyt, turi galvoje garsų prancūzų kalbininką, mitologą, semantiką Bréalį (*Michel Bréal*; 1832–1915).

p. 298

Cahier de la quinzaine (pranc.) – „Penkiolikos sąsiuvinis".

Champs Elysées (pranc.) – Eliziejaus laukai.

p. 300

Stefanas Zweigas (*Zweig*; 1881–1942) – austrų rašytojas, draugavęs su R. Rolland'u. Parašė psichologinių novelių, biografinių romanų.

p. 301

Vies des hommes illustres (pranc.) – „Įžymiųjų žmonių gyvenimai".

p. 302

Heinrichas Vogeleris (*Vogeler*; 1872–1942) – vokiečių tapytojas, grafikas ir taikomosios dailės kūrėjas.

p. 303

Maurice Barrès (1862–1923) – prancūzų rašytojas, Akademijos narys. Jo romanams būdingas egocentrizmas, rasistinės idėjos.

p. 304

Le succès n'était pas son but, son but était la foi (pranc.) – sėkmė nebuvo jo tikslas, jo tikslas buvo tikėjimas.

p. 305

Sir Francis Galton (1822–1911) – anglų antropologas, eugenikos mokslo pradininkas. Išgarsėjo savo studija apie paveldimumą (1869), kurį laikė svarbiausiu dalyku.

Aleksandras Skriabinas (1872–1915) – rusų kompozitorius, pianistas.

p. 306

Michailas Geršenzonas (1869–1925) – žydų tautybės rusų kultūros istorikas ir literatūros teoretikas.

... *toks skeptikas, kaip Šestovas, ar toks kietos sąmonės asmuo, kaip Špetas* – *Levas Šestovas* (tikr. *Švarcman*; 1866–1938), rusų filosofas egzistencialistas; *Špetas* –

turbūt *Gustavas Špetas* (1888–1949), rusų filosofas, E. Husserlio fenomenologijos sekėjas, Maskvos universiteto profesorius, vertėjas. Domėjosi kalbos filosofija (veik. „Vidinė žodžio forma").

p. 311

vaincre à tout prix (pranc.) – nugalėti bet kokia kaina.

sąryšy su nelemtai pagarsėjusiu Dreyfuso procesu – turima galvoje Alfredo Dreyfuso (1859–1935), Prancūzijos karininko žydo, melagingai apkaltinto šnipinėjimu, byla.

p. 312

Le Triomphe de la Raison (pranc.) – „Proto triumfas" (Sruogos išversta: „Išminties lelionė").

p. 322

Colas Breugnon (pranc.) – „Kola Brenjonas".

p. 323

Aleksejus Remizovas (1877–1957) – rusų rašytojas, nepalankiai vertinęs Spalio revoliuciją; buvo represuotas. Parašė dramų, misterijų, romanų.

p. 324

Gerhartas Hauptmannas (*Hauptmann;* 1862–1946) – vokiečių rašytojas, natūralistinės vokiečių dramaturgijos pradininkas. Jo dramoms būdingi ir kritinio realizmo, ir simbolizmo bruožai, ir mistinės, neoromantinės tendencijos.

p. 327

Journal de Genève – „Ženevos laikraštis".

p. 329

... jis yra, defaitiste", kaip rusai sako, „poraženec" (pranc. ir rus.) – jis yra defetistas, pralaimėtojas (pralaimintis).

savo garsų laišką Woodrow Wilsonui – *Thomas Woodrow Wilson* (1856–1924), JAV politinis veikėjas. 1919–1920 m. dalyvavo Paryžiaus taikos konferencijoje, buvo Tautų Sąjungos įkūrimo iniciatorius, 1919 m. pasirašė Versalio taikos sutartį.

Atsiliep.: *J. Radžvilas [K. Korsakas].* Pasukimas kairėn. – Kultūra, 1931, nr. 6–7, p. 362–374 (apie Sruogą p. 366).

DAINAVOS SENŲ ŽMONIŲ PADAVIMAI. (I DAINAVOS DAINA, II KAIP DAINA DAINUOJAMA, III TĖVŲ ŽYGIŲ AIDIJA, IV TĘSINYS, V PAGYNA). I publikacija*: Naujienos (Čikaga), 1922 birželio 28–30, liepos 1, nr. 151–154, parašas *Padegėlis Kasmatė.*

Pirmas šio V. Krėvės kūrinio leidimas pasirodė 1912 m. (ant knygos viršelio – 1913 m.), antras, iliustruotas A. Galdiko, – 1921 m.

p. 343

frankai – čia: prancūzai.

Vėlesnės publikacijos: SVU, p. 125–134.

KELI ŽODŽIAI. 1) I publikacija*: Skaitymai, 1922, kn. 17, p. 81–88.

p. 345

... *užsidegė ginčas...* – diskusija dėl literatūros kritikos tikslų ir metodų vyko daugiausia „Skaitymų" žurnale. Ginče, iš vienos pusės, dalyvavo J. Tumas-Vaižgantas (Knygoms apginti... nuo kritikų. – Skaitymai, 1921, kn. 3, p. 77–85), Vydūnas (Mūsų raštija. – Darbymetis, 1921, nr. 3, p. 52–57), M. Pečkauskaitė (Vėjo malūnai. – Skaitymai, 1921, kn. 7, p. 96–99), iš antros – L. Gira (Literatūrai ir kritikai apginti nuo diletantizmo ir sustingimo. – Skaitymai, 1921, kn. 3, p. 86–101; Dar dėl kritikos esmės ir rolės. – Skaitymai, 1921, kn. 8, p. 133–139), B. Sruoga (Ad narrandum. – Skaitymai, 1921, kn. 10, p. 87–92).

p. 346

... *apeliacija į teismą...* – turimas galvoje str. „Mūsų raštija" (Darbymetis, 1921, nr. 3, p. 52–57), kuriame Vydūnas, pasipiktinęs „Jūrų varpų" kritika „Skaitymuose", apeliuoja į šio žurnalo priklausomybę Švietimo ministerijai: „O už jos tautos atstovybė ir todėl visa tauta, – rašoma straipsnyje. – Išeina, kad p. B. S. rašo vardu Šviet. ministerijos ir pagaliau visos tautos" (p. 56). Tą patį Vydūnas pakartoja kitoje analogiškoje apžvalgoje (nr. 4, p. 45–47).

... *„skaitymų" dalyviai savo lyg ir kolektingame atsakyme...*– turima galvoje ne kuris nors vienas straipsnis, o L. Giros, V. Krėvės, B. Sruogos straipsnių ir recenzijų visuma.

p. 347

„Skaitymų" numeriai davė visą eilę straipsnių... – kaip antai: *E. Radzikauskas* [L. Gira]. Putino raštai. – Skaitymai, 1921, kn. 5, p. 139–160; *M. Kemšis.* „Proletarų poezija" Rusuos. – Skaitymai, 1921, kn. 9, p. 78–110; *M. Kemšis.* Bolševikų dienų poezija Rusuose. – Skaitymai, 1921, kn. 11, p. 95–114; *M. Kemšis.* Sovietų poezijos pamatinės idėjos. – Skaitymai, 1921, kn. 12, p. 91–104; *M. Kemšis [V. Krėvė].* Faustas Kirša. Aidų aidužiai. – Ten pat, p. 105–115. M. Kemšio slapyvardžiu pasirašinėjo V. Krėvė ir kt. (žr. *V. Žukas.* Dėl pseudonimo M. Kemšis. – Literatūra ir kalba, 1981, t. 17, p. 546–551).

p. 348

... *mūsų menininkai mėgsta kalbėti...* – citata iš str. M. Kemšis (V. Krėvė). Faustas Kirša. Aidų aidužiai. – Skaitymai, 1921, kn. 12, p. 105–115. M. Kemšio slapyvardžiu šį straipsnį pasirašė V. Krėvė (žr. *V. Kubilius.* Fausto Kiršos poezija. – *F. Kirša.* Pelenai, V., 1969, p. 14).

chlorofortai – tam tikra ofortų rūšis, kai metalas ar organinis stiklas ėsdinamas chloru.

p. 350

Zūdermanas (*Hermann Sudermann;* 1857–1928) – vokiečių rašytojas, sukūręs apsakymų apie Mažosios Lietuvos lietuvių gyvenimą (rink. „Lietuviškos istorijos", 1917; liet. vertimas „Kelionė į Tilžę", 1960).

Zejeris (*Julius Zeyer,* 1841–1901) – čekų rašytojas, vėlyvojo romantizmo atstovas, domėjęsis lietuvių tautosaka. Lituanistiniai jo kūriniai: rinkinys „Senojoje Lietuvoje" (1886–1887), lietuvių mitologinėmis dainomis pagrįsta istorinė poema apie Algirdą Geištarą (1889) ir kt.

p. 351

Michailas Ščepkinas (1788–1863) – rusų aktorius, teatro reformatorius, realizmo rusų scenoje pradininkas.

p. 352

... įsileido į aršiausią polemiką su Bloku – turimas galvoje str. „Bolševikų dienų poezija Rusuose" (Skaitymai, 1921, kn. 11, p. 95–114), kuriame analizuojamas ir Aleksandro Bloko eil. „Skitai".

p. 353

... pripažindama Čiurlionį tautos menininku – 1921 m. gruodžio 30 d. Seime buvo priimtas įstatymas, įgalinantis perimti M.K. Čiurlionio kūrinius valstybės žinion ir įsteigti M.K. Čiurlionio galeriją (žr. M.K. Čiurlionies vardo galerijos įstatymas. – Vyriausybės žinios, 1922, sausio 17, nr. 78).

Paparonis – Antano Šmulkščio (1886–1951) slapyvardis.

Atsiliep.: V. Skaitymai. Mėnesinis literatūros žurnalas. XVII knygos. Red. V. Krėvė-Mickevičius. 133 p. Kaina 50 a. – Tėvynės balsas, 1922, rugpjūčio 31, nr. 156.

Vėlesnės publikacijos: SVU, p. 135–142.

K. JURGELIONIS (Kalėdų Kaukė). „GLŪDI LIŪDI" IR KITOS LYRIKOS EILĖS. 1) I publikacija: Naujienos, 1922, rugpjūčio 12, 14–16, nr. 189–192, parašas *Padegėlis Kasmatė*; 2) II publikacija*: Skaitymai, 1923, kn. 21, p. 69–81, parašas *B. Sirakūzinas*.

p. 356

Sursum corda (lot.) – aukštyn širdis.

Klemanso tipo prancūzas, – senis Rišė šydijos – George Clemenceau (1841–1929), gydytojas, prancūzų politinis veikėjas; senis Rišė – ko gero, *Charles Richet* (1850–?), garsus prancūzų fiziologas.

... besirausią po Majakovskio ir Morgenšterno stibinkaulius... – Vladimiras Majakovskis (1893–1930), rusų poetas futuristas; *Kristianas Morgenšternas* (*Morgenstern;* 1871–1914) vienas iš Versalio sutarties (1919) autorių, vokiečių poetas modernistas.

p. 361

zvučanje (rus.) – skambesys.

p. 362

„Demjanova Ucha" – I. Krylovo pasakėčia „Pliumpio sriuba" (vertė V. Mykolaitis-Putinas; žr. *I.A. Krylovas*. Pasakėčios, K., 1945).

Longfellow (*Henry Wodsworth;* 1807–1882) – JAV rašytojas, kurį laiką gyvenęs Europoje. Jo poezijai būdingi gamtos, romantinių svajonių motyvai. Garsiausias jo kūrinys – poema „Hajavatos giesmė", sukurta remiantis Europos nacionalinių epų pavyzdžiu.

p. 365

Scila ir Charibda – Scilė (Skila) ir Charibdė, graikų mituose dvi jūrų pabaisos.

AKLASMATĖ. MAGARYČIOS. 1) I publikacija: Naujienos (Čikaga), 1923, birželio 23, 25–27, nr. 148–151, parašas *Padegėlis Kasmatė*, pavadinimas *Magaryčios* (*Literatūros darželis*); LLTIR, f. 53, b. 1433 – Juozo Pronskaus padaryto nuorašo kopija); 2) II publikacija*: Skaitymai, 1923, kn. 21, p. 82–89, parašas *B. Sirakūzinas*, pavadinimas *Aklasmatė „Magaryčios"*.

Tekstai beveik nesiskiria. Tačiau „Naujienose" išspausdintame tekste visi skyriai turi pavadinimus: I. Feljetoninkas, II. Aklasmatė, III. Magaryčios, IV. Vaizdų vaizdeliai". Be to, „Naujienose" tekstas suskirstytas į daugiau pastraipų, kai kur skiriasi žodžių tvarka.

p. 369

Rondomanskis – *Andrius Randomonis* (1889–1943), chemikas, socialdemokratas.

Albinas Rimka (1886–1944) – ekonomistas, akademikas, Sruogos bičiulis.

Steponas Kairys (1879–1964) – Lietuvos dešiniųjų socialdemokratų veikėjas, buvo Vilniaus tarybos narys, redagavo socialdemokratinius laikraščius. Dėstė Kauno universitete; profesorius.

p. 371

Šopenhaueris (*Arthur Schopenhauer*; 1788–1860) – vokiečių filosofas voliuntaristas. Gyvenimo filosofijos pirmtakas. Stambiausias jo veikalas – „Pasaulis kaip valia ir vaizdinys" (1819).

Atsiliep.: *Vargovaikis*. Aklasmatė. Magaryčios. – LŽ, 1922, lapkričio 19, 21, nr. 214–215.

UŽŽĖLUSIŲ TAKŲ DAINIUS. 1) I publikacija*: Naujienos (Čikaga), 1923, vasario 6, 7, balandžio 9–14, 16, nr. 31, 32, 84–90, parašas *Padegėlis Kasmatė*.

burliokas „pielninkas" – medpjovys arba lentpjovys.

Vėlesnės publikacijos: SVU, p. 143–163.

JONAS ŽILIUS. 1) I publikacija*: Lietuva, 1923, kovo 4, nr. 51, parašas *Padegėlis Kasmatė*.

Jonas Žilius (*Žilinskas*; 1870–1932) – kunigas, poetas, vertėjas, pasirašinėjęs *Jonilos* slapyvardžiu.

p. 403

Pr. Ašakaitis – rašytojo, vertėjo *Prano Mašioto* (1863–1940) slapyvardis.

p. 404

Vladas Nagevičius (*Nagius*; 1881–1954) – politinis veikėjas, generolas, archeologas, 1941–1944 m. vadovavo Karo muziejui.

p. 405

Žilinskis – *Tomas Ferdinandas Žilinskas* (1840–1925), pedagogas, kultūros veikėjas. Vienas švietimo draugijos „Saulė" steigėjų.

Leonas – *Petras Leonas* (1864–1938), visuomenės veikėjas, teisininkas. Vienas Lietuvių draugijos nukentėjusiems dėl karo šelpti steigėjų. Buvęs teisingumo, vidaus reikalų ministru, kandidatas į Lietuvos prezidentus, Kauno universiteto profesorius ir t.t.

Kazys Grinius (1866–1950) – visuomenės ir valstybės veikėjas. Varpininkas, vienas „Lietuvos žinių" ir „Lietuvos ūkininko" redaktorių bei leidėjų. 1926 m. Lietuvos respublikos prezidentas. Parašė atsiminimų ir kt.

Matulionis – turbūt *Povilas Matulionis* (1860–1932), miškininkas, visuomenės veikėjas, poetas, dramaturgas. „Varpe", „Vienybėje lietuvininkų", „Vilniaus žiniose" spausdino mokslinius, publicistinius straipsnius, eilėraščius. Išleido eilėraščių rink. „Margumynai" (slapyvardžiu *V. Bevardis*).

Martynas Jankus (1858–1946) – visuomenės veikėjas, spaudos darbuotojas. Redagavo „Aušrą", „Garsą", „Varpą". Savo spaustuvėse Bitėnuose ir Tilžėje išleido apie 360 knygų, tarp jų ir savo kūrybos rinkinių.

p. 406

Stasys Šimkus (1887–1943) – kompozitorius, chorvedys.

Silent musae inter armas! (lot.) – ginklams žvangant, mūzos tyli.

p. 408

„Piesni o Litovskom korolie" (rus.) – „Dainos apie Lietuvos karalių".

Aleksandras Gilferdingas (1831–1872) – rusų istorikas, tautosakininkas. Rašė apie lietuvių ir slavų kalbų giminystę sanskritui. Parašė straipsnių apie lietuvių kalbą ir Lietuvos istoriją; skatino steigti lietuvių katedras Rusijos universitetuose.

Sobolevskis – turbūt *Aleksejus Sobolevskis* (1857–1929), filologas, Peterburgo universiteto profesorius. Tyrė rusų kalbos tarmes, paskelbė tautosakos. Parašė straipsnių apie lietuvių kalbos įtaką slavų kalboms.

p. 411

Augustas Strindbergas (*Strindberg*; 1849–1912) – švedų rašytojas, daugelio romanų ir dramų autorius. Jo filosofinėms pažiūroms ir kūrybai turėjo įtakos G. Brandesas, E. Zola, F. Nietzsche, E. Swedenborgas.

p. 413

Andriejus Belyj (tikr. *Borisas Bugajevas;* 1880–1934) – rusų rašytojas, puoselėjęs simbolizmo estetiką. Po 1905–1907 m. revoliucijos susidomėjo visuomeniniais motyvais. Satyriniame romane „Peterburgas" (1913–1914) revoliuciją vaizduoja kaip chaosą. Išleido straipsnių rinkinį „Simbolizmas" (1910). Matematiniais metodais nagrinėjo poezijos ir prozos ritmą.

p. 417

Aničkovas – turbūt *Eugenijus Aničkovas* (1866–1937), rusų literatūros istorikas, kritikas, tyrinėjęs ir folklorą.

p. 418

Беззаботен и прекрасен / В замке княжич молодой... – „Baltaveidis žydraakis / Karalaitis pilyje.... / Skaisčiai žėri jaunos akys, / Nėr dejonių širdyje" (vertė L. Broga; žr. *J. Baltrušaitis.* Žemės laiptai. Kalnų takas, V., p. 69).

Хищный коршун в небе бледном / Чертит черные круги... / В сердце малом, в сердце бедном / Смертный свет свой береги, – „Per padangę juodą lanką / Brėžia alkanas kirlys... / Širdį mažą, širdį menką / Denk, mirtingas, kuo galįs! (vertė L. Broga; žr. *J. Baltrušaitis.* Žemės laiptai. Kalnų takas, p. 249).

KELETAS MINČIŲ JURGIO SAVICKIO „ŠVENTADIENIO SONETUS" PASKAIČIUS. 1) I publikacija*: Skaitymai, 1923, kn. 23, p. 150–174.

p. 426

Guter Gott! Da will die Eule die jungen Adler aus dem Neste jagen, will ihnen den Weg zur Sonne weisen (vok.) – „Gerasis Dieve! Pelėda nori jaunus erelius iš lizdo išvyti, / nori jiems kelią į saulę nurodyti" (pažod. vert.).

Tiesa, ne kartą M. Kemšys pasismagindamas „Skaitymų" lapuose aimanuoja... – turimi galvoje slapyvardžiu M. Kemšis (ne M. Kemšys) žurnale „Skaitymai" 1921 m. išspausdinti straipsniai „Proletarų poezija" Rusuos" (kn. 9), „Bolševikų dienų poezija Rusuose" (kn. 11) ir „Sovietų poezijos pamatinės idėjos" (kn. 12). M. Kemšio slapyvardžiu čia pasirašė greičiausiai V. Krėvė (žr. *V. Žukas*. Dėl pseudonimo M. Kemšis. – Literatūra ir kalba, 1981, t. 17, p. 546–551).

klasiniais – čia ir kai kuriuose kituose B. Sruogos straipsniuose: klasikiniais.

somuoti – čia greičiausiai: sapalioti.

Tadas Vaišnora (T.V.) – *Vytauto Bičiūno* (1893–1942) slapyvardis.

ex officio (lot.) – iš pareigos; pagal savo tarnybos pareigas.

p. 428

Ksantipė – Sokrato žmona, dažniausiai apibūdinama kaip valdinga moteris, kuriai buvę svetimi vyro dvasiniai interesai.

Konstantinas Lapinas (1863–1945) – ekonomistas, visuomenės veikėjas, nuo 1919 m. Matų, saikų ir svarstyklių rūmų direktorius.

p. 431

Jakštas, Jurgio Savickio „Šventadienio sonetų" knygą kritikuodamas, nerado tenai nei šventadienių, nei sonetų... – A. Jakšto recenzija spausdinta žurnale „Draugija" (1923, nr. 1–2, p. 50–51), perspausdinta kn.: *A. Jakštas*. Mūsų naujoji literatūra, K., 1923, t. 2, p. 133–134.

Kur kas blogiau skamba, kai jaunas poeta V. Mykolaitis-Putinas šiaip inteligentingo „Krašto balso" skiltyse nušneka: nei čia šventadienio... – turima galvoje Vinco Mykolaičio-Putino parašyta „Šventadienio sonetų" recenzija „Iš literatūros rinkinio" (Krašto balsas, 1923, vasario 15, nr. 37).

Mėginau iš vidurio ir vėl grįžau į pradžią – iš V. Bičiūno recenzijos, išspausdintos žurnale „Gairės" (1923, nr. 2, p. 119–120). Citatoje p. 120 yra netikslumų.

„Martyška k starosti slaba glazami stala" (rus.) – eilutė iš I. Krylovo pasakėčios „Beždžionė ir akiniai". Kosto Kubilinsko vertimas: „Beždžionei į senatvę akys susilpnėjo" (*I. Krylovas*. Pasakėčios, V., 1988, p. 25).

Pranas Penkaitis (1877–1931) – inteligentų gyvenimą vaizduojančių prozos kūrinių ir dramų autorius.

p. 434

... senis Leskienas – vokiečių kalbininkas lituanistas *August Leskien* (1840–1916), vienas jaunagramatikių mokyklos kūrėjų.

Miortvaja zelen' (rus.) – mirusi žaluma.

Eichendorfas (*Joseph Freiherr von Eichendorff*; 1788–1857) – vokiečių rašytojas romantikas.

rothe Kühle (vok.) – raudona vėsa.

miortvyje korabli (rus.) – mirę laivai.

Vermagert bleich sind meine Wangen, / Und meine Herzensträne grau (vok.) – „Nublyškę yra mano skruostai, / Ir mano širdies ašaros yra gailios". Sruoga toliau verčia: pilkos.

Eduardas Mörike (1804–1875) – vokiečių rašytojas, romantikas, poetizavęs harmoningą asmenybę, meną. Jo tekstais sukurta daug dainų.

Der Himmel glänzt im reinsten Frühlingslichte, / Ihm schwillt der Hügel sehnsuchtsvoll entgegen (vok.) – „Dangus spindi skaisčiausia pavasario šviesa, / Į jį ilgesingai kyla kalva" (pažod. vert.).

Nikolausas Lenau (tikr. *Franz Niembsch Edler von Strehlenau*; 1802–1850) – austrų poetas, vėlyvojo romantizmo atstovas.

Am Himmelsantlitz wandert ein Gedanke, / Die düstre Wolke dort, so bang, so schwer (vok.) – „Dangaus veidu klajoja mintis, / Apsiniaukę debesys ten tokie baugštūs, tokie sunkūs" (pažod. vert.).

p. 437

Zvuki skripki... (rus.) – „Smuiko garsai taip nuostabiai skambėjo, / Liedamiesi nakties tylumoj, / Jų įtikinamai melagingas pasakojimas / Plėtojo neįmanomą istoriją, / Ir gyvatiškos spalvos atšvaitai / Gundė ir graužė sąžinę" (pažod. vert.).

düstere Gedanken (vok.) – niūrios mintys.

blaue Gedanken (vok.) – žydros mintys.

was bedeuten diese süssen, blauen Räthsel? (vok.) – „ką reiškia šitos saldžios, žydros mįslės?"

amica silentia lunae (lot.) – draugiška mėnulio tyla.

un bruit farouche, obscur, fait avec des ténèbres (pranc.) – baisus, klaikus triukšmas, trankąs langus.

Stefan George (1868–1933) – vienas žymiausių vokiečių poetų simbolistų ir neoromantikų.

Kraft verwelkt im kalten Gift, blaue Stunde lässt solch ein Schmerz sich nieten (vok.) – „Jėga nuvysta šaltame prote, o žydros valandos prisišaukia skausmą" (pažod. vert.).

p. 438

A. Sutkus atpasakoja labai pamokantį pavyzdį – citata iš Antano Sutkaus str. „Dekoratyvinis pradas vaidyboje" (Gairės, 1923, nr. 2, p. 97–105). Toliau pateikiama netiksli citata iš p. 97.

Wirksamkeit (vok.) – poveikio jėga, efektyvumas.

p. 454

tabula rasa (lot.) – švari lenta, švarus lapas; perk. žmogaus siela gimstant, dar nesugadinta.

Venus (lot.) – Venera, meilės ir grožio deivė.

Atsiliep.: *Jonas Radžvilas* [K. Korsakas]. Jurgio Savickio žodis. – Kultūra, 1929, nr. 2, p. 90–98, nr. 3, p. 152–161 (apie B. Sruogos straipsnį, p. 96); *K. Korsakas*. Straipsniai apie literatūrą. – K., 1932, p. 104–139 (p. 117).

Vėlesnės publikacijos: SVU, p. 164–187.

KAIP ŽIŪRĖTI MENO VEIKALĄ. 1) I Publikacija: Naujienos (Čikaga), 1923, gegužės 15–18, nr. 115–118, parašas *Padegėlis Kasmatė;* 2) II publikacija*: Atspindžiai, 1923, nr. 5, p. 94–96.

Tekstai mažai tesskiria. II publikacijoje šiek tiek redaguota kalba.

p. 455

Heinrichas Wölfflinas (*Wölfflin;* 1864–1945) – Šveicarijos menotyrininkas, formalinio metodo pagrindėjas, dėstęs Sruogai Miuncheno universitete.

p. 456

Van Dyckas (*Sir Anthonis van Dyck;* 1599–1641) – flamandų tapytojas, sukūręs daug portretų.

p. 457

Troicko Sergijenskaja Lavra – rusų vienuolynas netoli Maskvos, įkurtas XIV a. viduryje, turėjęs labai didelę įtaką politiniam ir religiniam Rusijos gyvenimui.

p. 458

Velázquez (*Diego Rodriguez de Silva y;* 1599–1660) – ispanų tapytojas.

Bartolomé Esteban Murillo (1617–1682) – ispanų tapytojas, žymiausius darbus sukūręs religine tematika, bet yra nutapęs ir realistinių, žanrinių paveikslų.

p. 459

Goya (*Francisko José de Goya;* 1746–1828) – ispanų tapytojas ir grafikas. Yra nutapęs daug portretų, ofortų.

p. 462

Verweynas (*Johannes Maria Verweyen;* 1883–1945) – XX a pr. vokiečių filosofas, Bonos universiteto profesorius.

p. 463

Jokūbas Burckhartas (*Jacob Christoph Burckhardt;* 1818–1897) – šveicarų kultūros ir meno istorikas, ypač tyrinėjęs Renesansą ir antiką.

... tikrojo Bramanto stiliumi... – Donato Bramante (1444–1514), italų renesanso architektas ir tapytojas, linkęs į harmoniją, formos paprastumą, monumentalumą, daręs įtakos XVI–XVII a. Vakarų Europos architektūrai.

Vėlesnės publikacijos: SVU, p. 188–195.

DAINIUS-BURTININKAS (JURGIS SAVICKIS). 1) I publikacija*: Naujienos, 1923, rugsėjo 13–15, 17–20, nr. 216–222, parašas *Padegėlis Kasmatė.*

p. 486

Kun. Purickis – kunigas *Juozas Purickis* (1883–1934), visuomenės veikėjas, publicistas. Buvo užsienio reikalų ministru, Lietuvos rašytojų ir žurnalistų sąjungos pirmininku.

... ničevo, nie zapugajete! (rus.) – niekis, neįgąsdinsite.

REDAKCINĖS PASTABOS

Šiame tome publikuojami 1911–1923 m. parašyti Balio Sruogos straipsniai literatūros klausimais. Priešingai negu grožinė rašytojo kūryba, jie dar nėra pelnę deramo dėmesio, daugelis iš jų po 1945 metų nebuvo perspausdinti, nors didelė dalis tekstų žinomi iš Algio Samulionio sudarytos Balio Sruogos raštų bibliografijos. Visi straipsniai čia pateikiami chronologine tvarka, nepaisant kalbos, kuria jie parašyti.

Dauguma šių tekstų buvo spausdinti įvairiausias nuostatas dėl rašybos, gramatikos turinčiuose leidiniuose, todėl ne vieną straipsnį buvo palietusi redaktoriaus plunksna. Iš redakcijoms (LŽ ir „Aušrinei") siųstų išlikusių rankraščių aiškėja, kad ankstyvieji Sruogos straipsniai prieš publikuojant būdavo nemažai redaguojami. Kita vertus, kai kurie iš jų po tokio publikavimo įėjo į mūsų literatūros kritikos istoriją kaip chrestomatiniai (pavyzdžiui, „Maironis" arba sovietmečiu labai sureikšmintas straipsnis „N.A. Dobroliubovas").

Rengiant šį tomą, iškilo klausimas: kiek paisyti atskirų redakcijų nusistatytos rašybos ir kiek – Sruogos rašybos ir stilistikos ypatumų. Buvo nuspręsta kanoniniu teksto variantu laikyti publikacijas (yra laiškų, iš kurių akivaizdu, jog redakciniams pataisymams pats Sruoga buvo pritaręs), jas skelbti atsižvelgiant į rankraštį (tai leido ištaisyti nemažai straipsniuose pasitaikiusių korektūros klaidų; atitaisytos vietos pažymimos laužtiniais skliaustais). Kita vertus, apsispręsta suvienodinti dėl įvairių leidinių redaktorių nuostatų atsiradusią nebūdingą Sruogai rašybą (nosinių raidžių keitimas dvigarsiais žodžio šaknyje ir galūnėje arba visiškas nosinių raidžių atsisakymas ir kt.).

Ruošiant tekstus spaudai, pagrindiniame tekste neatstatytas redaktorių išbrauktas ar redaguotas tekstas. Redakcinės pataisos ar tekstų skirtumai atsispindi konkretaus teksto paaiškinimuose, o kai kuriais atvejais (straipsniai apie Maironį ir Dobroliubovą) paaiškinimuose publikuojamas visas tekstas, kur atstatomos redaktorių išbrauktos vietos (jos pažymėtos laužtiniais skliausteliais).

Balio Sruogos straipsniai rusų kalba, kaip ir jo vertimai į rusų kalbą, spausdinami be vertimo į lietuvių kalbą, bet atskiros rusiškos frazės lietuviškuose tekstuose verčiamos.

Ilgai galvota dėl nelietuviškų pavardžių rašymo Balio Sruogos straipsniuose ir galiausiai apsispręsta išlaikyti autentiškai sruogišką (dažnai visiškai

nenuoseklią – vienur lituanizuotą, kitur originalią) pavardžių rašybą, ištaisyti tik korektūros klaidas (praleistas ar sukeistas vietomis raides), pavardžių rašymo variantus atspindint pavardžių rodyklėje.

Kiti redakciniai principai išlaikomi tokie patys, kaip ir ankstesniuose „Raštų“ tomuose.

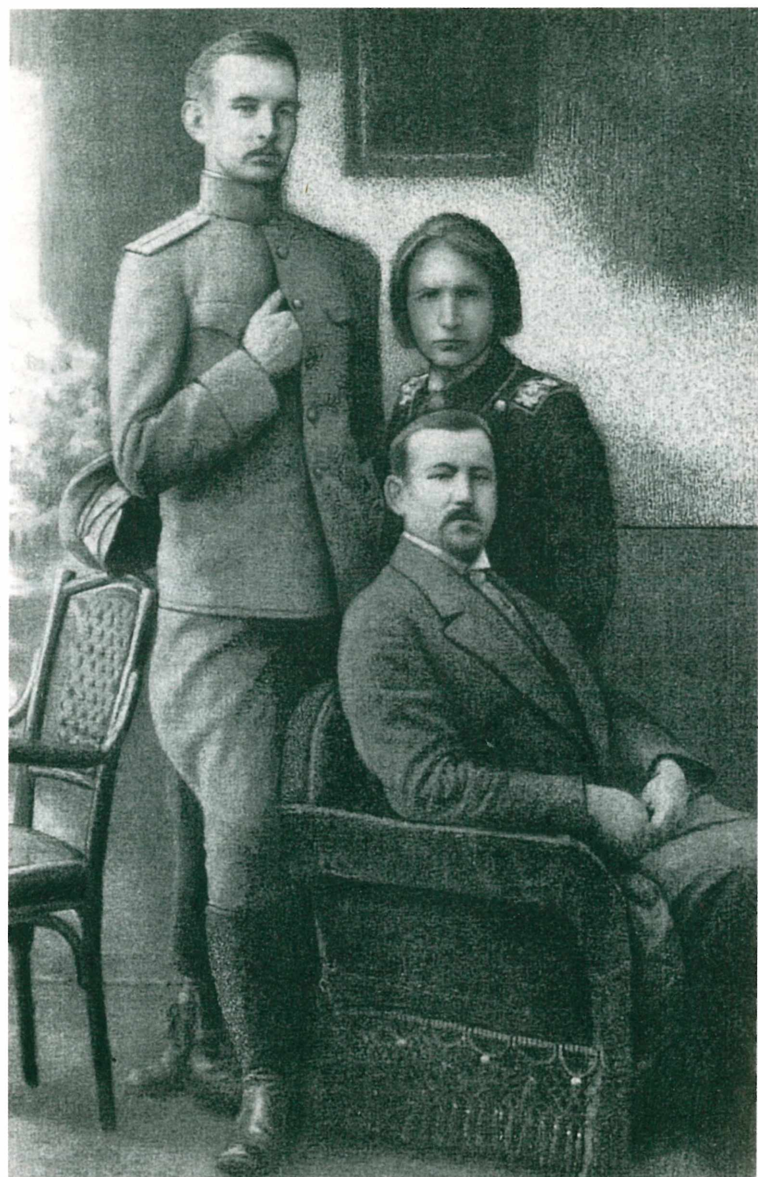
Rengdamas spaudai B. Sruogos straipsnių knygą „Verpetai ir užuvėjos“, Algis Samulionis buvo parašęs gana išsamius komentarus. Šiek tiek papildyti arba pakoreguoti, jie įtraukti į šio tomo paaiškinimus.

SANTRUMPOS

LLTIR	Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto bibliotekos rankraštynas
MACBR	Mokslų Akademijos Centrinės bibliotekos rankraščių skyrius
KŽ	Klaipėdos žinios
LŽ	Lietuvos žinios
SVU	*B. Sruoga*. Verpetai ir užuvėjos, V., 1990
R 5 (1)	*B. Sruoga*. Raštai, t. 5 (1), V., 1998
R 5 (2)	*B. Sruoga*. Raštai, t. 5 (2), V., 1998
R IV	*B. Sruoga*. Raštai, t. 4, V., 1957

Balys Sruoga — studentas miškininkas Petrograde (1915)

Broliai Sruogos — Juozas, Balys ir Adolfas Petrograde (1914)

Balys Sruoga ir Vanda Daugirdaitė laikraščio „Lietuva" redakcijoje (1921)

Su „Vilkolakio“ valdyba (1919)

Su Valerija Čiurlionyte (1916)

Iš kairės į dešinę: Juozas Nemeikša, Vanda Sruogienė, Danutė Karužaitė,
Dalia Sruogaitė, Balys Sruoga

Būgiuose (apie 1937)

Visų gražiausias mano gyvenimo metas — tai buvau Kaukaze. Gyvenau aukštumoj, viršū debesų, kur saulė ir vėjas ir neaprėpiamos erdvės. Milžiniški ledynai, milžiniškos uolos, vidudienį juodas dangus ir žvaigždės matyti. Pamylėjau gražybes ir laisvę ir dabar negaliu niekur nurimti. Norisi lėkti, skristi, danginties. Jei būtų galima įsitaisyti pas tave Švedijoj, tai pranešk ir aš su vėjais atdumsiu. Tuomet daug daug papasakosiu apie [illegible], apie [illegible], apie Kaukazą, apie kalnus ir marias. Reikia man kur nors įsispraust, įsikabinti, nes aš čia visai nuskursiu.

Tai matai. Būtų gerai, kad man parašytumei. Kolkas būsiu Kaune. Rašyk per [illegible], nes aš adreso savo neturiu.

Bučiuoju Balys

Laiško Ignui Šeiniui faksimilė

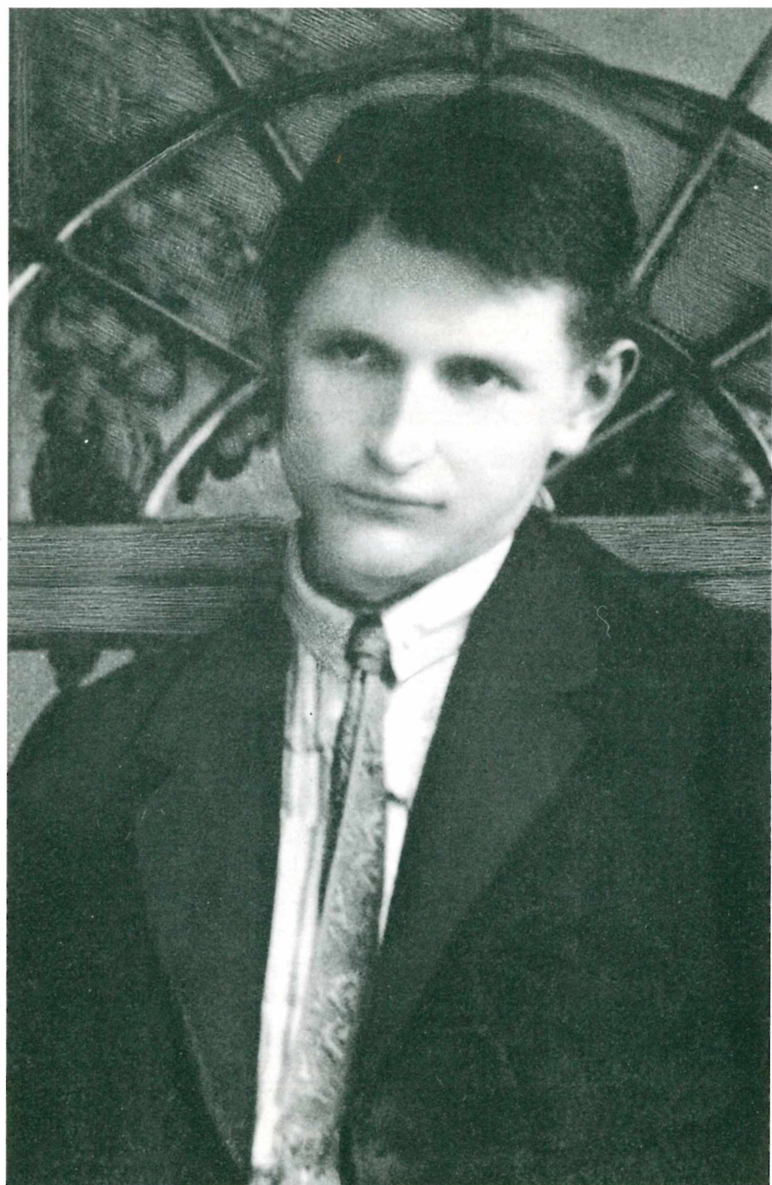
Bavarijos Alpėse (1928 m. vasarą)

Prie garsiojo „Fiato"

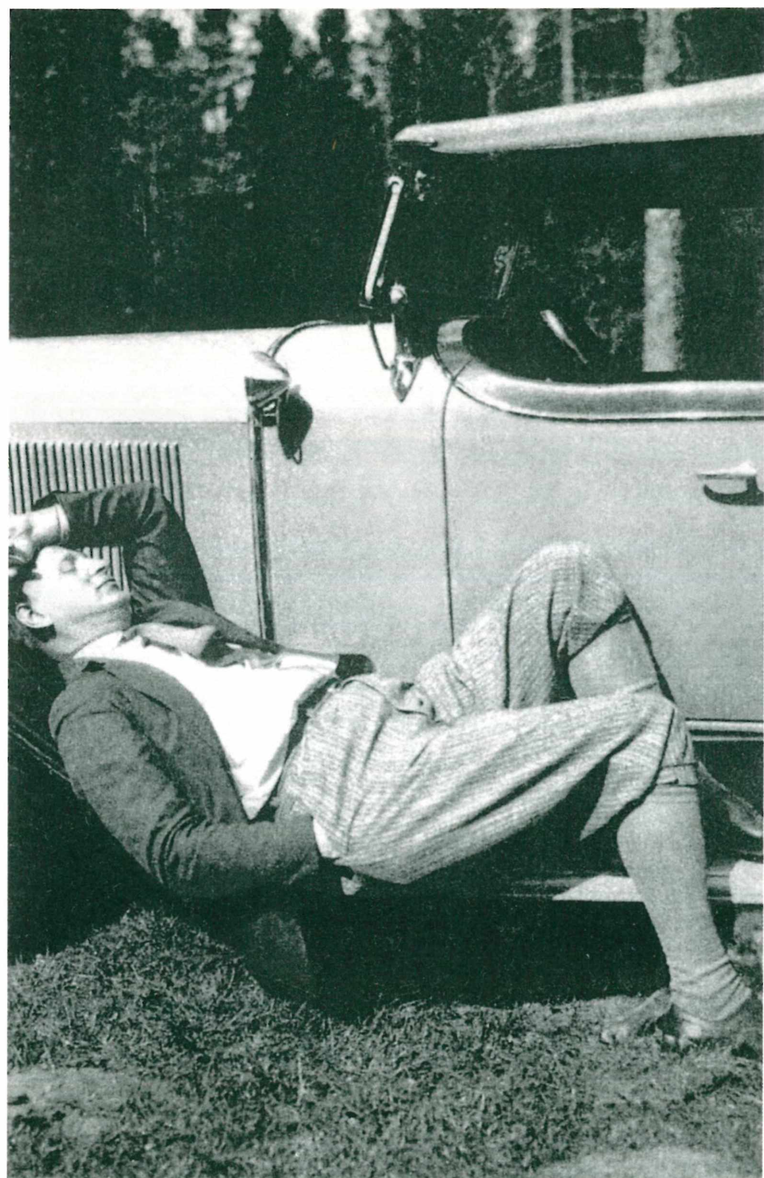
Sruogos vadovautos studentų ekskursijos į Magdeburgą metu.
Sruoga guli ant žemės (šalia neatpažinto asmens), stovi Prišmantas,
G. Vilčinskaitė, E. Blazas ir kt.

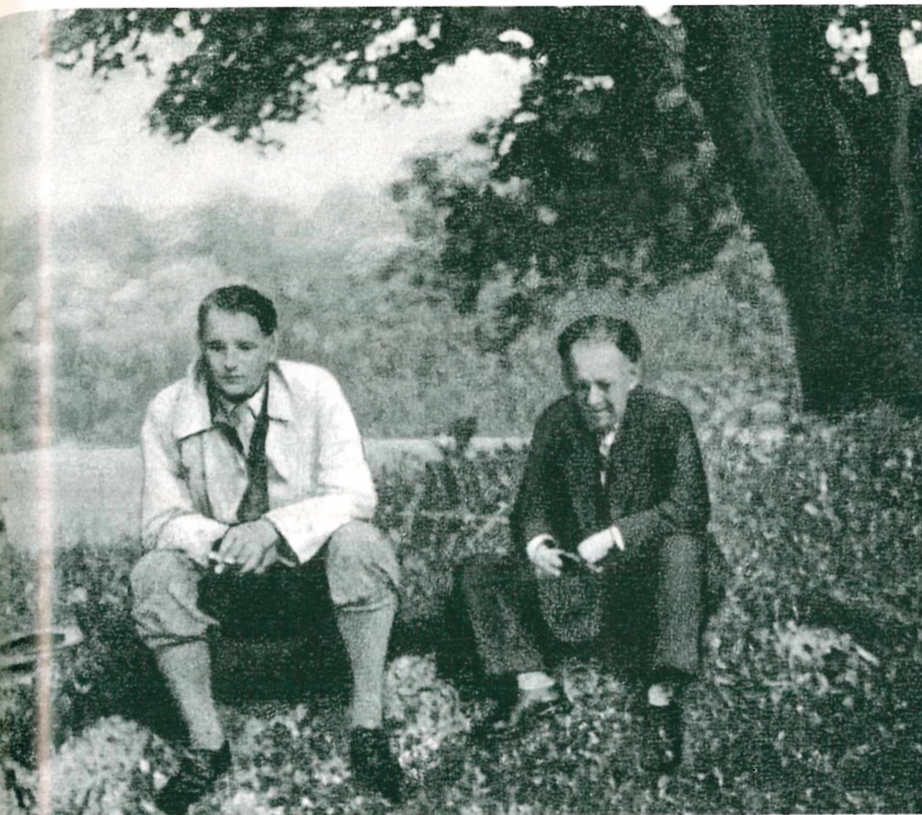

Kaune 1922-ųjų vasarą

Sruogos paskaita (apie 1927—1928).
Tarp studentų: P. Orintaitė, J. Graičiūnas, K. Inčiūra, A. Miškinis ir kt.

Atvangos valandėlę Palangoje (apie 1928)

Su Vincu Krėve Dubingiuose (1936)

Su žmona Vanda ir dukrele Dalia (1926)

ASMENVARDŽIŲ RODYKLĖ

Radiščevas N. 483

Sruoga, Balys
Sr 21 Raštai: septyniolika tomų / Balys Sruoga – Vilnius: Alma littera, 1996 – .

ISBN 9986-02-165-0 (įr.)

T. 6: Literatūros kritika, 1911–1923 / [parengė Algis Samulionis, Donata Linčiuvienė, Rimas Žilinskas]. – 2001. – 558, [1] p., [8] iliustr. lap. – Bibliogr. paaišk.: p. 481–555. – Asmenvardžių r-klė: p. 559–567. – ISBN 9986-02-973-2

Šiame tome spausdinami B. Sruogos straipsniai apie literatūrą, recenzijos, etiudai, parašyti 1911–1923 m.

UDK 888.2 (081)

BALYS SRUOGA

RAŠTAI

VI tomas

Redaktoriai DONATA LINČIUVIENĖ, RIMAS ŽILINSKAS
Dailininkas VYTAUTAS VALIUS
Maketuotoja VIDA MISEVIČIENĖ

Spaudai parengė Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, Antakalnio g. 6, 2055 Vilnius, tel. 225332, tel./faks. (370-2) 616254, svetainė internete www.llti.lt
Išleido „Alma littera", A. Juozapavičiaus 6/2, 2005 Vilnius, svetainė internete www.almali.lt
Spausdino „Spindulio" spaustuvė, Gedimino g. 10, 3000 Kaunas